ناسینی

هاوەڵانی پێغەمبەر صلى الله عليه وسلم

نووسینی

نهاد جلال

بەرگی دووەم

ناسینی هاوەڵانی

پێغەمبەر (ﷺ)

نووسینی

نهاد جلال حبيب الله

بسم الله الرحمن الرحيم

ناوی کتێب: ناسینی هاوەڵانی پێغەمبەر (ﷺ)

نووسەر: نهاد جلال حبیب الله

بابەت: مێژوویی ئایینی

ژمارەو ساڵی چاپ: دووەم، ٢٠١٧

چاپخانەو شوێنی چاپ: چاپخانەی زانا، سلێمانی

بەرگ: دووەم

نرخ:

مافی لەچاپدانی پارێزراوە بۆ نووسەر

٠٧٥٠١٥٢٠٤٤٦

ئابی لەحم (رضي الله عنه):

ئابی لەحم یەکێکە لەو هاوەڵانەی زۆر زوو موسڵمان بوون،[1] سەر بە هۆزی غیفارە،[2] غیفاریەکانیش لە پێش موسڵمان بوونیاندا لە ناوچەکەدا ناوبانگێکی باشیان نەبوو، چونکە کەسانێکیان تێدا بوون بە چەتەو رێگر ناسرابوون،[3] بەڵام برێ کەسی زۆر مەرد و چاکیشیان تێدا بوو، یەکێك لەوانەش ئابی لەحم بوو.

سەبارەت بە ناوی ئەم هاوەڵە چەند رایەك هاتووە، ئیبن خەیاط دەڵێت ناوی عەبدوڵای کوڕی عەبدولمەلیکە، هەروەها دەڵێت دەشوترێت ناوی خەلەف کوڕی عەبدولمەلیکی کوڕی عەبدوڵای کوڕی غیفارە.[4]

ئبن عەبدولبەر چوار ناوی هێناوە کە سەبارەت بەم هاوەڵە هێنراون (عەبدوڵای کوڕی عەبدولمەلیك، خەلەف کوری عەبدولمەلیك، حوەیرثی کوڕی عەبدوڵای کوڕی خەلەف کوری عەبدولمەلیك، عەبدوڵای کوڕی عەبدوڵای کوڕی مالیك).[5]

ئابی لەحم لە ناو هۆزی غیفاردا کەسێکی ناسراو و بەناوبانگ بوو،[6] هەرچەندە غیفاریەکان ناوبانگێکی باشیان نەبوو، بەڵام ئابی لەحم کەسێکی رێزدار و چاك بوو، هەروەها گۆشتێکی نەدەخوارد کە لەسەر سەکۆی بتەکان سەردەبڕا.[7]

1 - الاستيعاب ج1 ص135, أسد الغابة ج1ص57.
2 - الطبقات لابن خياط ج1 ص32، أسد الغابة ج1ص57، الإصابة في تمييز الصحابة ج1ص15، الاستيعاب ج1 ص135.
3 - صحيح البخاري، الرقم 3355، صحيح مسلم، الرقم 4709.
4 - الطبقات لابن خياط ج1 ص32.
5 - الاستيعاب ج1 ص135.
6 - الاستيعاب ج1 ص135.
7 - أسد الغابة ج1ص57.

سەبارەت بەوەی بۆچی پێی وتراوە ئابی لەحم دوو را هەیە، رایەکیان دەڵێت چونکە گۆشتی نەخواردووە،[1] بۆچوونێکیش دەڵێت چونکە هیچ کات ئامادە نەبووە گۆشتێ بخوات کە لەسەر سەکۆی بەردەم بتەکان سەربڕاوە،[2] رای دووەمیش لە راستتر دەچێت، واتە گۆشتی حەڵاڵی خواردووە و تەنها گۆشتێکی نەخواردووە کە بۆ بتەکان سەربڕابێت، چونکە لە گێڕانەوەیەکی عومەیری مەولایدا هاتووە کە ئابی لەحم داوای لێکردووە گۆشتی بۆ نیوەبرژاو بکات و هەڵیبگرێ[3]، بەڵام عومەیر هەژارێکی بینیو بەشی دا،[4] جا ئەگەر ئابی لەحم گۆشتی نەخواردایە چ پێویستی ئەکرد گۆشت بهێنێت و ئەو داوایەش لە عومەیر بکات.

ئابی لەحم لە ناوچەی غیفار لە گوندی صەفرا دادەنیشت،[5] ئەو گوندە دەکەوتە نێوان دوو شاخەوە، ئابی لەحم شاعیرێکی دیاری ناو هۆزەکەشی بوو.[6]

ئابی لەحم کۆیلەیەکی هەبوو کە ناوی عومەیر بوو،[7] چاکەی لەگەڵ ئەو کۆیلەیدا زۆر بوو، لەگەڵ خۆیدا کۆیلەکەشی موسڵمان بووبوو.

ئابی لەحم لەگەڵ عومەیرو چەند کەسێکی تردا پێکەوە کۆچیانکرد بۆ مەدینە، عومەیر دەڵێت کاتێك نزیك بووینەوە لە مەدینە گەورەکەم و هاوڕێکانم

1 - معرفة الصحابة لإبن منده، ص175، الإصابة في تمييز الصحابة ج1ص15، الاستيعاب ج1 ص135.

2 - أسد الغابة ج1ص57.

3- کاتی خۆی واکراوە کە گۆشتەکە بە تەنکی پارچە پارچە کراوەو خراوەتە سەر بەردی گەرم ئیتر دواتر هەڵگیراوە، واکراوە بۆ ئەوەی گۆشتەکە هەڵگرن و بیپارێزن لە خراپ بوون.

4- معجم الصحابة ج2ص228، الإصابة في تمييز الصحابة ج1ص15.

5 - الإصابة في تمييز الصحابة ج1ص15.

6 - الإصابة في تمييز الصحابة ج1ص15.

7 - معجم الصحابة ج2ص228، الاستيعاب ج1 ص135.

جێیانهێشتم، تووشی برسێتیەکی زۆر بووم، چوومە باخێكو دوو هێشوو خورمام لێکردەوە، خاوەن باخەکە هات و بردمی بۆ لای پێغەمبەر (ﷺ)، پێغەمبەریش (ﷺ) پرسیاری لێکردم چیم و چی ئەکەم و بۆچی وامکرد؟ منیش حاڵ و مەسەلەکەم بۆ باسکرد، پێغەمبەر (ﷺ) پێی فەرمووم کام لەو دوو هێشووە خورمایەت لا باشترە؟ منیش وتم ئەوەیان، پێغەمبەر (ﷺ) فەرمانی کرد بە خاوەن باخەکە ئەو هێشووە خورماکەی تریان ببات و دەستبەرداری من بێت.[1]

عومەیری مەولای ئابی لەحم دەڵێت جارێکیان پێغەمبەرم (ﷺ) لای (أحجار الزيت) لە نزيك زەوراوە بینی بە پێوە وەستابوو، نزای باران بارینی دەکردو دەستەکانی تا رێکی سەری بەرزکردبوویەوەو ناولەپی دەستی رووکردبوویە دەموچاوی خۆی و نزای دەکرد.[2]

عومەیر دەڵێت: جارێکیان ئابی لەحم برێ گۆشتی هێنایەوە و داوای لێکردم بۆی نیوەبرژاو بکەمو هەڵیبگرم، منیش سەرقاڵی بەجێگەیاندنی داواکەی بووم، لەو کاتەدا هەژارێك هات و منیش دڵم بۆی سووتا و کەمێکم بەش دا، دوایی ئابی لەحم بەوەی زانی لەسەر ئەوەی بێ پرسی ئەو کاری وامکردووە لێیدام، منیش چووم بۆ لای پێغەمبەر (ﷺ) و مەسەلەکەم بۆ باس کرد، پێغەمبەر (ﷺ) بە ئابی لەحمی

---

1 - معجم الصحابة ج2ص228.

2- رواه أحمد 16163 و 21382 و الترمذي511 و والطبراني 6578 و أبو داود 1019 و 1023 و الشافعي 1414 و النسائي في السنن الكبرى 1812 و ابن أبي شيبة 698، و جاء في المستدرك على الصحيحين1154. صححه الألباني في صحيح أبوداود، الرقم 1059، وفي صحيح و ضعيف سنن النسائي، الرقم 1514.

فەرموو بۆچی لێتدا؟ ئەویش وتی بە بێ مۆڵەتی خۆم خواردنی منی داوە بە خەڵك، پێغەمبەر (ﷺ) فەرمووی پاداشتەکەی بۆ هەردووکتانە.[1]

ئابی لەحم لە جەنگی خەیبەردا بەشداری کرد،[2] خەیبەر ئەو قەڵایەی جوولەکەکان بوو کە پێغەمبەر (ﷺ) و هاوەڵانی هێرشیان بردەسەر.

ئابی لەحم کە بەشداری جیهادی دەکرد، لەگەڵ خۆیشیدا ڕێی دەدا بە عومەیر تا بەشداری بکات، عومەیر دەڵێت منیش لەو جەنگەدا بەشداریم کرد، دواتر کە جەنگەکە تەواو بوو و غەنیمەت کۆکرایەوە، چووم بۆ لای پێغەمبەر (ﷺ) و داوام لێکرد بەشی منیش لەو غەنیمەتە بدات، بەڵام پێغەمبەر (ﷺ) بەشی لەو غەنیمەتە بۆ دانەنام، بەڵکو لەو کەلوپەلەی ناوماڵ کە دەستکەوت بوو بەشی دام.[3]

ئابی لەحم دواتر هەر لەگەڵ پێغەمبەر (ﷺ) بوو تا فەتحی مەککەش کرا، ئینجا بەشداری غەزای حونەینی کرد، لەگەڵ خۆیشیدا عومەیری برد تا ئەویش بەشدار بێت،[4] ئینجا خۆی لە حونەیندا شەهید بوو.[5]

1 - الإصابة في تمييز الصحابة ج1ص15، معجم الصحابة ج2ص228.
2 - الطبقات الكبرى لابن سعد، ج2ص114،
3 - الطبقات الكبرى لابن سعد، ج2ص114،
4 - الاستيعاب ج1 ص135.
5 - الإصابة في تمييز الصحابة ج1ص15، الاستيعاب ج1 ص135، أسد الغابة ج1ص57.

ئەبانی کوری سەعید (رضي الله عنه):

ئەبانی کوڕی سەعید خەڵکی مەککە بوو و لە بنەماڵەی ئومەویەکان بوو،[1] ناوی تەواوی بریتیە لە ئەبانی کوری سەعیدی کوڕی عاصی کوڕی ئومەییە،[2] باوکی یەکێك بوو لە گەورە ناودارەکانی قورەیش،[3] ئەبان حەوت برای هەبوو، سیّ لەو برایانەی بە بێباوەڕی مردن، چواریشیان گەیشتنە خزمەت پێغەمبەر (ﷺ)و بە موسڵمانی مردن،[4] برایەکی ناوی ئوحەیحە بوو کە لە جەنگی فیجاردا کوژرا،[5] عاص و عوبەیدەش کە دوو برای تری بوون لە جەنگی بەدر بە بێباوەڕی بە دەستی موسڵمانان کوژران، عەلی کوڕی ئەبوو تالیب عاصی کوشت و عوبەیدەش بە دەستی زوبەیر کوژرا.[6]

خالید و عەمر کە دوو برای تری بوون، هەر زوو لە مەککە موسڵمان بوون،[7] حەکەمی برایشی دواتر موسڵمان بوو، بەڵام پێغەمبەر (ﷺ) ناوەکەی گۆڕی و ناوی نا عەبدوڵا.[8]

دایکیشی ناوی هیندی کچی موغیرەی کوڕی عەبدوڵای کوڕی عومەرە، دەشوترێ نەخێر دایکی ناوی صەفیەی کچی موغیرە بووە کە پووری خالیدی کوڕی

1 - الإصابة في تمييز الصحابة، ج1ص15، الإستيعاب في معرفة الأصحاب، ج1ص62.
2 - الطبقات لابن خياط ج1ص10، أسد الغابة، ج1ص58، معجم الصحابة ص66.
3 - الإصابة في تمييز الصحابة، ج1ص16.
4 - الإستيعاب في معرفة الأصحاب، ج1ص62-63.
5 - أسد الغابة، ج1ص60.
6 - الإستيعاب في معرفة الأصحاب، ج1ص62.
7 - الإصابة في تمييز الصحابة، ج1ص16.
8 - الإستيعاب في معرفة الأصحاب، ج1ص63.

وەلیدە،[1] بەلاّم لە گێرانەوەکەی ئیبن خەیاطەوە دەردەکەویٚ باوکی چەند ژنێکی هێناوە، صەفیە دایکی ئەبان بووە، هیند دایکی هەریەك لە عەمرو حەکەم بووە، لوبەینەی کچی خەبابیش دایکی خالید بووە.[2]

ئیبن حەجەری عەسقەلانی دەڵێت ژنەکەی ئەبان ناوی فاطیمەی کچی صەفوانی کینانیە،[3] بەلاّم هەریەك لە ئیبن عەبدولبەرو ئیبنولئەثیر ئەو ئافرەتە بە ژنی عەمر واتە براژنی ئەبان ناو دەبەن.[4]

ئەبان لە مەککە کەسێکی بەرچاو بوو و سەرقاڵی کاری بازرگانی بوو و بۆ کاری بازرگانی زوو زوو دەچوو بۆ شام.[5]

هەرچەندە هەریەك لە عەمر و خالیدی برای هەر زوو موسڵمان بوون،[6] بەلاّم ئەبان بە بێباوەڕی مایەوە، ئەبان بەوە نارەحەت بوو و بێزاری خۆی بەرامبەر موسڵمانبوونیان دەردەبڕی و بە شیعرێك سەرکۆنەی کردن، عەمری برایشی بە نەرمونیانی بە شیعرێك وەلاّمی دایەوەو پێی راگەیاند کە کارەکەیان باشە.[7]

1 - أسد الغابة، ج1ص58.
2 - الطبقات لابن خياط ج1ص11.
3 - الإصابة في تمييز الصحابة، ج1ص16.
4 - أسد الغابة، ج7ص246، الإستيعاب في معرفة الأصحاب، ج3ص1177.
5 - سير أعلام النبلاء، ج1ص261.
6 - الإصابة في تمييز الصحابة، ج1ص16.
7 - أسد الغابة، ج1ص58

کاتێ پێغەمبەر (ﷺ) مۆڵەتی دا بە موسڵمانان کۆچ بکەن بۆ حەبەشە، ئەو دوو برایەی لە گەڵ موسڵمانانی تردا کۆچیان کرد بۆ حەبەشە[1] و لەوێ مانەوە تا کاتی فەتحی خەیبەر، ئەوکات لەگەڵ جەعفەری مامی پێغەمبەر (ﷺ) چوون بۆ مەدینە.[2]

ئەبان لەسەر بێباوەڕی مایەوە و لە جەنگی بەدردا دژ بە موسڵمانان جەنگی کرد،[3] لەو جەنگەدا دوو برای کوژران، عەلی کوڕی ئەبوو طالیب عاصی کوشت و عوبەیدەش بە دەستی زوبەیر کوژرا.[4]

بەڵام خوا رەحمی کرد بە ئەبان و لەو جەنگەدا بە سەلامەتی دەرچوو و گەڕایەوە بۆ مەککە و لەوێ بەردەوام سەرقاڵی کاری بازرگانی بوو.

سەبارەت بە موسڵمان بوونی دوو رای جیاواز هەیە، رایەکیان پێی وایە لە رێککەوتنی حودەیبیە موسڵمان بووە،[5] بۆچوونێکی تر دەڵێت لە جەنگی خەیبەردا موسڵمان بووە.[6]

رای یەکەم باس لەوە دەکات لە یەکێك لە سەفەرەکانی ئەبان بۆ شام لەوێ چاوی دەکەوێت بە راهیبێك و لەگەڵی دادەنیشێت، پرسیاری لێدەکات و دەڵێت: لەناو ئێمەدا لە ناو قورەیش کەسێك دەرکەوتووە بانگەشەی ئەوە دەکات گوایە

1 - الإصابة في تمييز الصحابة، ج1ص16.
2 - سير أعلام النبلاء، ج1 ص261.
3 - الإصابة في تمييز الصحابة، ج1ص16.
4 - الإستيعاب في معرفة الأصحاب، ج1ص62.
5 - أسد الغابة، ج1ص59.
6 - سير أعلام النبلاء، ج1ص261.

پێغەمبەری خوایەو خوا پەیامێکی وەك پەیامەکەی مووساو عیسای پێدا ناردووە، راهیبەکە وتی ناوی چیە؟ وتی ناوی موحەممەدە، راهیبەکە وتی من وەسفی ئەو پێغەمبەرە و تەمەن و رەچەڵەکیت بۆ ئەکەم، کە راهیبەکە وەسفەکانی کرد، ئەبان وتی خۆیەتی، راهیبەکە وتی دەی سوێند بەخوا زاڵ ئەبێت بەسەر هەموو عەرەبداو دواتر بەسەر هەموو زەویشدا زاڵ ئەبێت، بە ئەبانی وت سەلامی من بگەیەنە پێی، ئەبان کە گەڕایەوە مەککە باسی ئەو مەسەلەی کرد و هەواڵی پێغەمبەر و هاوەڵانی پرسی، دواتر لە کاتی رێککەوتنی حودەیبیە دوای پێغەمبەر کەوت و موسڵمان بوو.[1]

کاتێ موسڵمانان بە هاودەمی پێغەمبەر (ﷺ) بەرێکەوتن بۆ عومرە و بێباوەڕان بەریان پێگرتن، ئەوەبوو پێغەمبەر (ﷺ) عوثمانی کوڕی عەففانی نارد تا بچێت بۆ مەککە و لەگەڵ بێباوەراندا وتوێژ بکات،[2] کاتێ عوثمان چوو بۆ مەککە ئەبان پەنای داو بەرپرسیارێتی پاراستنی عوثمانی گرتە ئەستۆی خۆی، عوثمانی سواری ئەسپەکەی خۆی کرد و وتی بە بێترس بە کوێی مەککەدا دەگەڕێیت بگەڕێ.[3]

خالید و عەمر کە برای ئەبان بوون، هەواڵیان نارد بۆ ئەبان و بانگهێشتیان کرد بۆ ئیسلام و داوایان کرد بچێت بۆ مەدینە، ئەبانیش کۆچی کرد بۆ مەدینە و لەوێوە چوو بۆ خەیبەر و لەوێ موسڵمان بوونی خۆی راگەیاند،[4] ئەمەش رای دووەمە لەسەر موسڵمان بوونی ئەبان.

---

1 - أسد الغابة، ج1ص59.

2 - البداية والنهاية، ج4ص164-167.

3 - أسد الغابة، ج1ص59، سير أعلام النبلاء، ج1ص261.

4 - سير أعلام النبلاء، ج1ص261.

جا دەکرێت هەردوو بۆچوونەکە وا بگونجێنین: ئەو قسانەی راهیبەکە هۆکار بووبن تا دواتر ئەبان قسەی براکانی وەربگرێتو لە خەیبەردا موسڵمان بێت، ئەگەرنا بە هەواڵ ناردنێکی ئەوان چۆن خێرا موسڵمان دەبێت لە کاتێکدا ئەوان پێشتر زۆر هەوڵیان لەگەڵ دابوو.

دواتر ئەبان لای پێغەمبەر (ﷺ) رێزی زۆری لێدەگیراو جێی متمانەی بوو چونکە موسڵمان بوونەکەی راستگۆیانە بوو، پێغەمبەر (ﷺ) ئەبانی کردە پێشەنگی سریەیەك بەرەو نەجد،[1] هەروەها پێغەمبەر (ﷺ) کە عەلائی کوری حەضرەمی کردبوو بە والی بەحرەین، عەلائی لەو کارە لابرد و ئەبانی لە شوێنیدا دانا[2] و تا وەفاتی پێغەمبەر (ﷺ) ئەبان لەو پۆستەدا مایەوە،[3] بەڵام کاتێ پێغەمبەر (ﷺ) وەفاتی کرد ئەبان زۆر دڵتەنگ بوو، بۆیە کاتێ خەلیفە ئەبووبەکر داوای لێکرد لەسەر ئەو پۆستە بمێنێتەوە ئەبان رازی نەبوو و وتی دوای پێغەمبەر (ﷺ) کاری والیەتی بۆ هیچ کەس ناکەم.[4]

ئەبان سەرەتا دواکەوت لە بەیعەتدان بە خەلیفە ئەبووبەکر، بەڵام دواتر لەگەڵ موسڵمانان بەیعەتی پێدا[5] و چووە مەیدانی جیهادەوە تا شەهید بوو.

سەبارەت بە شەهیدبوونەکەشی راجیایی هەیە، چوار بۆچوون لەو بارەیەوە هەن، رایەکیان پێی وایە لە سەردەمی خەلیفە ئەبووبەکرو لە جەنگی ئەجنادەین

1 - أسد الغابة، ج1ص59.
2 - سير أعلام النبلاء، ج1ص264.
3 - أسد الغابة، ج1ص60.
4 - أسد الغابة، ج1ص60.
5 - أسد الغابة، ج1ص60.

شەهید بووە،[1] رای دووەم دەڵێت لە جەنگی یەرمووکدا لە پێنجی رەجەبی ساڵی 15ی کۆچی شەهید بووە،[2] رایەکی تر پێی وایە لە جەنگی مەرج صوففەردا شەهید بووە،[3] رای چوارەم پێی وایە ئەبان مایەوە تا لە نووسینەوەی قورئانی پیرۆز لە سەردەمی خەلیفە عوثماندا یارمەتی زەیدی داو دواتر لە ساڵی 29ی کۆچیدا وەفاتی کرد.[4]

بۆچوونی دروست ئەوەیە هەریەك لە ئەبان و خالیدی برای پێکەوە لە سەنگەری جیهادو لە یەك رۆژدا شەهید بون.[5]

پەندو وانە:

❖ نابێت بێهیوا بین لە موسڵمانبوونی کەسەکان با دژایەتیشیان بۆ ئیسلام زۆر بێت، ئەبان بەشداری غەزای بەدر بوو کە مەترسیدارترین هێرش بوو دژ بە ئیسلام، کەچی خوای گەورە رێنموونیشی پیٚ بەخشی، دوو برا موسڵمانەکەشی وازیان نەهێنا براکەیان لەو بێباوەڕیەدا بمێنێتەوە بۆیە لە حەبەشەوە نامەیان نارد بۆ ئەبانی برایان، ئەمە ئەرکی موسڵمان بوونە، بەڵام ئەنجام لای ئێمە نیە، ئەنجام لای خوایە، ئەو دوو برایە سەرەتا هەمان هەوڵیاندا، هەرچەندە خوا ئەوکات رێنموونی نەبەخشی بە براکەیان، ئەمان وازیان نەهێنا لە ئەرکی خۆیان تا ئەگەر

1 - سير أعلام النبلاء، ج1ص261.
2 - الطبقات لابن خياط ج1ص10.
3 - أسد الغابة، ج1ص60.
4 - أسد الغابة، ج1ص60.
5 - سير أعلام النبلاء، ج1ص261.

موسڵمان نەبوو ئەرکی بانگەوازی خۆیان بەجێگەیاندبێ، ئەگەریش موسڵمان بوو پاداشتی زیاترو دڵخۆشی زیاتریشیان بەنسیب بێت.

❖ کاتێ کەسێك بە راستی موسڵمان بوو هیچ گومانێ بەرامبەری دروست نیە، بەڵکو دەبێت هاوکاری بیت تا بچێتە مەیدانی خزمەت بە ئیسلام، پێغەمبەر (ﷺ) ئەبانی کردە پێشرەوی سریەی نەجدو بەرپرسیارێتی ناوچەی پێ سپارد تا ئەو هێزو وزەی هەیەتی بۆ خزمەتی ئیسلام بەکاری بهێنێت، واتە دەرفەتی نەدا تواناکانی ئەم هاوەڵە بفەوتێن.

❖

ئەبانی موحاریبی(رضي الله عنه):

تێکەڵ بوونێك هەیە لەنێوان ئەبانی عەبدی و ئەبانی موحاریبی و لە کتێبی (أسد الغابة)دا ئیبنولئەثیر بە جیا باسکراون، هەرچەندە هەمان ئەو بۆچوونەشی هێناوە کە دەڵێت هەردووکیان یەك کەسن، سەبارەت بە ئەبانی عەبدی تەنها ئیبن مندە هێناویەتی و دەڵێت یەکێك بووە لەو کەسانەی وەك وەفد هاتون بۆ لای پێغەمبەر (ﷺ)، هەمان ئەم چوونە بە وەفد لە ژیانی ئەبانی موحاریبیشدا هەیە، هەروەها لە (أسد الغابة)شدا هاتووە کە عەبدی هەر موحاربیە، موحاربیش لقێکە سەر بە خێڵی عەبدولقەیس، ئەمەش رەچەڵەکی ئەو لقەیە (موحاریبی کوڕی عەمری کوڕی وەدیعەی کوری لوکەیزی کوڕی ئەفصای کوڕی عەبدولقەیس).[1]

1 - أسد الغابة ج1ص61.

هەروەها لە (الإصابة) شدا هاتووە ئەبانی موحاریبی پێیشی دەوترێ ئەبانی عەبدی.[1]

ئەم هاوەڵە سەر بە هۆزی عەبدولقەیسە و ناوی لەناو هاوەڵانی دانیشتووی بەصرەدا هاتووە،[2] ئەم هۆزە بە ئاشتی موسڵمان بوون‌و بە وەفد هاتن بۆ لای پێغەمبەر (ﷺ) تا موسڵمانبوونی خۆیان رابگەیەنن،[3] ئەبانیش لەو وەفدەدا بوون،[4] کاتێ ئەو وەفدە هاتن بەرەو مەدینە پێغەمبەر (ﷺ) فەرمووی ئەو وەفدە کێن؟ یان ئەو قەومە کێن؟ وتیان رەبیعە، فەرمووی (مرحبا بالقوم–أو بالوفد– غير خزايا ولا ندامى) واتە (مەرحەبا لەو قەومە –یان فەرمووی لەو وەفدە– دووربن لە سەرشۆڕی و پەشیمانی)،[5] مەبەستی ئەوەبوو بە ناچاری موسڵمان نەبوون.

لە گێڕانەوەکەی ئیمامی ئەحمەددا هاتووە پێغەمبەر (ﷺ) فەرمووی (خوایە لە –هۆزی–عەبدولقەیس خۆش بە کە بە ویستی خۆیان بێ زۆر لێکردن موسڵمان بوون...) پاشان بە رووی گەشەوە رووی کردە قیبلە و فەرمووی (چاکترینی خەڵکی رۆژهەڵات عەبدولقەیسن).[6]

---

1 - الإصابة في تمييز الصحابة ج1ص18.

2 - الإصابة في تمييز الصحابة ج1ص18.

3 - صحيح البخاري، الرقم 53 و 87 و 4132 و 5847 و 6876، صحيح مسلم، الرقم 50 و مسند أحمد بن حنبل، الرقم 1972 و 15262 و مصنف ابن أبي شيبة، الرقم 29716 و 31881.

4 - الإصابة في تمييز الصحابة ج1ص18.

5 - صحيح البخاري، الرقم 53 و 87 و 4132 و 5847 و 6876، صحيح مسلم، الرقم 50 و مسند أحمد بن حنبل، الرقم 1972 و 15262 و مصنف ابن أبي شيبة، الرقم 29716 و 31881.

6 - مسند أحمد بن حنبل، الرقم 17572، صححه الألباني.

دواتر وەفدەکە هاتنە خزمەت پێغەمبەر (ﷺ) و حاڵی خۆیان باسکردو وتیان ناتوانن جگە لە مانگە حەرامەکان (ئەو مانگانەی جەنگ تیایاندا قەدەغەیە) بێن بۆ خزمەتی پێغەمبەر (ﷺ)، چونکە بێباوەڕانی موضەری لەسەر ڕێگەکەیانن‌و ڕێیان پێ دەگرن، بۆیە داوایان کرد چی گرنگە پێغەمبەر (ﷺ) پێیان بڵێت تا بیگەیەنن بە هۆزەکەیان و بەو شتانەش بچنە بەهەشت، پێغەمبەریش (ﷺ) فەرمانی پێکردن بە چوار شت و ڕێگری لێکردن لە چوار شت، فەرمانی پێکردن (بە بڕوابوون تەنها بە خوا) فەرمووی ئەزانن بڕوابوون تەنها بە خوا چیە؟ وتیان خواو پێغەمبەرەکەی (ﷺ) زاناترن، فەرمووی (شایەتی بدەن هیچ پەرستراوێ نیە جگە لە الله و موحەممەدیش نێردراوی خوایە)، هەروەها فەرمانی پێکردن نوێژ بکەن و زەکات بدەن و ڕۆژووی مانگی ڕەمەزان بگرن، لە دەستکەوتیش پێنج یەك بدەن،....)[1] دەقی فەرموودەکە لە صەحیحی بوخاریدا هاتووە.

ئەبان لەو ماوە کورتەدا کە لە خزمەت پێغەمبەر (ﷺ) بوو، زۆر لە کردارو گوفتاری ئەو پێشەوایە ورد دەبوویەوە تا زۆرترین سوودی لێ وەربگرێت، ئەوەتا باس لەوە دەکات لەو ماوەدا پێغەمبەری (ﷺ) دیوە کە نزای کردووەو سپیایی بن باڵی دەرکەوتووە، واتە هێندە دەستەکانی بەرز ڕاگرتووە.[2]

هەروەها لەو ماوە کورتەدا فەرموودەیەکی پێغەمبەری (ﷺ)لەسەر زیکری بەیانییان وەرگرتو گێڕاویەتیەوە،[3] بەم پێیە ئەبانی موحاریبی دوو فەرموودەی

---

1 - صحيح البخاري، الرقم 53 و 87 و 4132 و 5847 و 6876، صحيح مسلم، الرقم 50 و مسند أحمد بن حنبل، الرقم 1972 و 15262 و مصنف ابن أبي شيبة، الرقم 29716 و 31881.

2 - معرفة الصحابة لأبي نعيم، الرقم 964.

3 - الطبقات لابن سعد، الرقم 8307، المعجم الكبير للطبراني، الرقم 634.

گێڕاوەتەوە، یەکەمیان سەبارەت بە بینینی نزاکردنی پێغەمبەر (ﷺ)، دووەمیشیان سەبارەت بە ویردی بەیانییان.

پەندو وانە:

❖ گەشبینیو بەرزنرخاندنی هەنگاوە باڵاو جوانەکان، هەر لەگەڵ هاتنی وەفدەکەدا پێغەمبەر (ﷺ) بە مەرحەباو نزای خێر پێشوازی لێکردن.

❖ وردبوونەوە لە بنەرەتە پێویستەکانو گەیاندنی مەسەلەکان بە ڕوونی، ئەوەتا وەفدەکە کاتێ پرسیاریان کرد لە پێغەمبەر (ﷺ) پرسیاری ئەساسی ترین شتیان کرد، پێغەمەریش (ﷺ) زۆر بەڕوونیو پوختی وەڵامی دانەوەو مەسەلە هەرەگرنگەکانی پێشخست تا ئەنجامیان بدەن، بۆیە کاتێ ڕێنموونی کەسێك دەکەین پێویستە لەو ئەرکە گرنگانەوە دەست پێ بکەین کە خواو پێغەمبەر (ﷺ) دایانناون نەوەك لەوێوە کە خۆمان پێمان خۆشە.

ئەبرەهە (رضي الله عنه):

ئەم هاوەڵە لای هەریەك لە ئیبن حەجەرو ئیبن ئەثیریش ناوی هاتووە، بەڵام ناوی باوك و ڕەچەڵەکی نەهاتووە.

ئیبن ئەثیر سەبارەت بە هاتنی ئەم هاوەڵە گێڕانەوەیەك دێنێت: کاتێك موسڵمانانی حەبەشە زانییان پێغەمبەر (ﷺ)و موسڵمانان لە جەنگی بەدردا سەرکەوتن، داوای مۆڵەتیان کرد لە نەجاشی تا بچنەوە بۆ لای پێغەمبەر (ﷺ)، ژمارەیەك لەوانەی لای نەجاشی بوون و بڕوایان هێنابوو بە نەجاشییان وت مۆڵەت

بده به ئێمەش با بچین بۆ لای ئەو پێغەمبەرەو بزانین ئەو کەسەیە کە لە کتێبەکەماندا باسی کراوە؟ ئەوەبوو چوون بۆ لای پێغەمبەر (ﷺ)و لەگەڵیدا بەشداری غەزای ئوحود بوون، ریوایەتێ لە موقاتیل و کەسانی تریشەوە دێنێ کە وتویانە ئەوانە 40 کەس بوون، سی و دوو کەسیان لە گەڵ جەعفەری طەیاردا هاتن، هەشت کەسیشیان لە شامەوە هاتن (بوحەیراو ئەبرەهەو ئەشرەف و تەمام و ئیدریس و ئەیمەن و نافع و تەمیم)، ئەمە گێڕانەوەی ئەبوو مووسا بوو کە ئیبن ئەثیر هێناویەتی، ئیبن ئەثیر دەڵێت ئەگەر مەبەستی بە بوحەیرا یەکێکی تری جیا لەو بوحەیرایە بێت کە پێغەمبەر (ﷺ) بە منداڵی بینی، ئەوە ئەگەری هەیە ئەم هاتنی وەفدە راست بێت.[1]

ئیبن حەجەر دەڵێت وادیارە ئەمە بوحەیرایەکی ترە، چونکە پێفەمبەر (ﷺ) ئەوی لە خاکی شام دیوە، بەڵام ئەم بوحەیرایەیان لە حەبەشە بووە، باکووری وڵات لەکوێ و باشووری لەکوێ، ئاساییە دوو کەس یەك ناویان هەبێ.[2]

بەڵام بەپێی هەموو سەرچاوەکان جەعفەری طەیار (رضي الله عنه) و موسڵمانان لە فەتحی خەیبەردا هاتن بۆ لای پێغەمبەر (ﷺ)،[3] دیاریشە غەزای ئوحود لەپێش فەتحی خەیبەر روویداوە، بۆیە هاتنی ئەو کەسانە لەگەڵ جەعفەری طەیار بۆ لای پێغەمبەر (ﷺ) و بەشداری کردنیان لە غەزای ئوحوددا، بەپێی سەرچاوەکان هەڵەیەو راستی تێدا نیە، دەشکرێ ئەو ئەگەرە دابنێین ئەو کەسانەی تر (واتە ئەو

---

[1] - أسد الغابة، ج1ص71.

[2] - الإصابة في تمييز الصحابة، ج1ص22.

[3] - الإصابة في تمييز الصحابة، ج1ص486، الإستيعاب في معرفة الأصحاب، ج1ص242، أسد الغابة، ج1ص421، سير أعلام النبلاء للذهبي، ج1ص206.

40 کەسە) بەجیا و بەبێ جەعفەر هاتبن، وەك چۆن ئیبن حەجەر باس لەوە ناکات هاتنی ئەو کەسانە لەگەڵ جەعفەردا بووبێت.[1]

ئەبرەهەی کوڕی شورەحبیل(رضي الله عنه):

ئەبرەهە لە شام بووو لەوێ دەسەڵاتی هەبوو،[2] ئیبن حەجەر وا ناوی هێناوە: ئەبرەهەی کوڕی شورەحبیلی کوڕی ئەبرەهەی کوڕی صەباحی کوڕی شورەحبیلی کوڕی لوهەیعەی کوڕی زەیدولخەیری حیمیەری،[3] حیمیەریەکان بەرەچەڵەك یەمەنین، هەندێ لە حیمیەریەکان لە شام بوون، لەوانە کەعبی ئەحبار.[4]

ئەبرەهە وەك وەفد هات بۆ لای پێغەمبەر (ﷺ)، ئەویش راخەرێکی بۆ راخست، ئیبن حەجەر وتەی (الرشاطی) دێنێت کە ئەبرەهە فەرموودەی لە پێغەمبەرەوە (ﷺ) گێڕاوەتەوە.[5]

[1] - الإصابة في تمييز الصحابة، ج1ص22.
[2] - الإصابة في تمييز الصحابة، ج1ص21.
[3] - الإصابة في تمييز الصحابة، ج1ص21.
[4] - اللباب في تهذيب الأنساب لأبوالحسن الشيباني الجزري، ج1ص393.
[5] - الإصابة في تمييز الصحابة، ج1ص21.

ئەبرەهەی کوڕی صەباحی حەبەشی(رضي الله عنه):

ئیبن حەجەر لە (الإصابة) دا باسی کردوەو وا ناوی هێناوە: ئەبرەهەی کوڕی صەباحی حەبەشی یان حیمیەری، ئیبن حەجەر دەڵێت فاکهی لە (کتاب مکة) دا دەڵێت ئەبرەهەی حەبەشی یەکێك بووە لەو کەسانەی کە لە مەککە بووە، دەوترێ لە حیمیەریەکانە، ئیبن حەجەر دەڵێت سەرەتا نەمدەزانی ئایا ئەم ئەبرەهەیە باپیری هەمان ئەوەی پێشووە کە باسم کردووە واتە باپیری ئەبرەهەی کوڕی شورەحبیلە یان کەسێکی ترە، دواتر بۆم دەرکەوت کە کەسێکی ترە، هەروەها ئیبن حەجەر قسەی ئیبنولکەلبی دێنێ کە ئەبرەهەی کوڕی صەباح پاشای (تهامە) بووە و دایکیشی کچی ئەبرەهەی ئەشرەم بووە،[1] ئەبرەهەی ئەشرەم ئەو کەسە بوو کە هێرشی بردە سەر کەعبە، ئەبرەهەی ئەشرەم دەسەڵاتدارێکی دیاری یەمەن بوو کە لە یەمەن کەنیسەیەکی گەورەی دروستکرد، کاتێ زانی کەعبە زیاتر گرنگی پێدەدرێ، سوپای کۆکردەوەو فیلی ئامادەکرد و بڕیاری دا کەعبە بڕووخێنێ، بەسەرهاتەکەی لە کتێبەکانی مێژوودا هاتووە، خوای گەورەش لەو بارەوە سوورەتی الفیل)ی دابەزاند،[2] واتە خوای گەورە لە نەوەی ئەم کەسە یاخیبووە ستەمکارە هاوەڵێکی باوەرداری بەخشی بە ناوی ئەبرەهەی کوڕی صەباح، واتە صەباح زاوای ئەبرەهەی ئەشرەمی ستەمکار بووە.[3]

---

[1] - الإصابة في تمييز الصحابة، ج1ص21.

[2] -البداية والنهاية لابن كثير، ج2ص169-171.

[3] - الإصابة في تمييز الصحابة، ج1ص21.

ئەبیەض (رضي الله عنه):

ئەم هاوەڵە سەرەتا ناوی ئەسوەد بوو، بەڵام پێغەمبەر (ﷺ) ناوی گۆڕی و ناوی نا ئەبیەض،[1] ئەبیەض دوای فەتحی میصر چوو بۆ ئەوێ و لەوێ مایەوە.[2]

پێغەمبەر (ﷺ) ناوە ناشیرینەکانی دەگۆڕی بە ناوی جوان، لەو بارەیەوە ئیبن قەیم دەڵێت:(لەبەرئەوەی ناوەکان قاڵب و دەلیلی واتاکانن، بۆیە حیکمەت و دانایی وادەخوازێ گونجان و پەیوەستیەك لەنێوان ئەو دوانەدا هەبێت... بەڵکو ناو کاریگەری هەیە لەسەر ناولێنراوەکە لە رووی چاکی و ناشیرینی و خراپی وسووکی و قورسیەوە... پێغەمبەر (ﷺ) بە چاکی زانیوە ناوی جوان بنرێت لە کەس، ئەگەریش کەسێکیان بە پۆستەو پەیام بەر دابنایە، پێغەمبەر (ﷺ) فەرمانی دەکرد تا ناوی جوان و روخساری باش بێت،[3]... وەك چۆن لە حودەیبیەدا بە هاتنی سوهەیل بۆ رێککەوتن، پێغەمبەر (ﷺ) گەشبینی نواند.[4]

لە پەیرەوی ژیانی پێغەمبەریشدا (ﷺ) دەبینین ناوی چەندین هاوەڵی گۆڕیوە، بە نموونە:

کچێکی عومەر پێی دەوترا (عاصیە) پێغەمبەر (ﷺ) ناوی نا (جەمیلە).[5]

---

[1] - معرفة الصحابة لابن منده، ص196، أسد الغابة، ج1ص73، الاصابة في تمييز الصحابة، ج1ص24.

[2] - أسد الغابة، ج1ص73، الاصابة في تمييز الصحابة، ج1ص24.

[3] - زاد المعاد في هدي خير العباد لأبن القيم، ج2ص336.

[4] - زاد المعاد في هدي خير العباد لأبن القيم، ج2ص338.

[5] - رواه مسلم، الرقم 4105.

سەعیدی کوڕی موسەیب دەگێڕێتەوە حەزەنی باپیری چووە بۆ لای پێغەمبەر (ﷺ)، پێغەمبەر (ﷺ)پێی فەرموو ناوت چیە؟ وتی ناوم (حەزەن)ە، فەرمووی بەڵکو تۆ (سەهل)یت، ئەویش وتی ناوێك باوکم لێی ناوم نایگۆڕم، ئیبنولموسەیب دەڵێت لەوە بەدواوە هەر خەمباری لەنێوماندا مایەوە.[1]

دەبینین پێغەمبەر (ﷺ) کاتێ ناوی ئیبراهیمی کوڕی دەنێت ڕەچاوی واتای ناوەکە دەکاتو دەفەرموێت (سميته باسم أبي إبراهيم) (بەناوی ئیبراهیمی باوکمەوە ناوم ناوە).

ئەبیەض (رضي الله عنه):

ئەم هاوەڵە لە سەرچاوەکاندا تەنها ناوی خۆی هاتووەو ڕەچەڵەكو ناوی باوك و کەسوکاری نەهاتووە،[2] هەریەك لە ئیبن ئەثیر و ئیبن حەجەر باسیان کردووە.

ئیبن حەجەر دەڵێت لەوانەیە ئەو هاوەڵە بێت کە پێغەمبەر (ﷺ) ناوی لە ئەسوەدەوە گۆڕی بۆ ئەبیەض،[3] بەڵام وەك پێشتر باسمان کرد ئەوە هاوەڵێکی تر بووە.

ئیبن ئەثیر و ئین حەجەریش گێڕانەوەیەکی ئەبوموسایان هێناوە کە وەلید دەڵێت لەگەڵ ئەبیەض کە یەکێك بوو لە هاوەڵانی پێغەمبەر (ﷺ) چووین بۆ

---

[1] - رواه البخاري، الرقم 5861 و 5864، مسند أحمد بن حنبل، الرقم 23136، صحيح ابن حبان، الرقم 5918، المعجم الكبير للطبراني، الرقم 16602.

[2] - اسد الغابة، ج1، ص74، الاصابة في تمييز الصحابة، ج1، ص25.

[3] - الاصابة في تمييز الصحابة، ج1، ص25.

سەردانی پیاوێك،[1] چووینە مزگەوت، سەیرمان کرد خەڵکی نوێژ دەکەن، منیش وتم سوپاس بۆ ئەو خوایەی کە بە ئیسلام سوورو رەشی (هەموانی) کۆکردەوە، ئەبیەضیش وتی: سوێند بەوەی گیانمی بەدەستە رۆژی دوایی نایەت تا لە چی میللەتێکدا هەیە پشکێ لە ئێوەی تیا دەبێت، وتم دەستپێشخەری دەکەنو لە ئیسلام دەردەچن؟ وتی (وەك ئێوە نوێژ دەکەنو لە مەجلیستاندا دادەنیشنو لە باری گشتیدا لەگەڵتانن، هەر میللەتێ لەوانەش بەشێکی دەبێ).[2]

ئەبیەضی کوڕی حەمال(ﷺ):

ناوی ئەبیەضی کوڕی حەممالی کوڕی مەرثەدی کوڕی ذی لوحیانی عامری کوڕی ذیلعەنبەری کوڕی موعاذی کوڕی شەرحەبیلی کوڕی مەعدانی کوڕی مالیکی کوڕی زەیدە،[3] ئەوەی پێی وتراوە مەئرەبی لەبەر مەئرەبی یەمەنە.[4]

چووەتە خزمەت پێغەمبەر (ﷺ) و خواستو داوای خۆی لای پێغەمبەر (ﷺ) باسکردووە، هەروەها ئەبیەض فەرموودەی لە پێغەمبەرەوە (ﷺ) گێڕاوەتەوە.

ئەبیەض لەسەردەمی جاهیلیدا سێ کۆیلەی هەبوو کە هەرسێکیان برا بوون، دوای موسڵمانبوونی ئەو سێ برایە ئینجا ئەبیەض موسڵمان بووە،[5] زانیاری نیە لەسەر ئەوەی ئایا ئەبیەض خۆی ئەو سێ برایەی ئازاد کردووە یان نا.

---

1 - الاصابة في تمييز الصحابة، ج1، ص25.

2 - اسد الغابة، ج1، ص74.

3 - أسد الغابة، ج1ص72،

4 - الإستيعاب في معرفة الأصحاب، ج1ص138، أسد الغابة، ج1ص73.

5 - الطبقات الكبرى لإبن سعد، ج5، ص523.

ئەبیەض باس لەوە دەکات چووەتە خزمەت پێغەمبەر (ﷺ) و لەوێ لە خزمەتیدا داوای ئەو خوێیەی لێکردووە کە لە مەئرەب هەیە تا بیکات بە موڵکی، پێغەمبەریش (ﷺ) داواکەی بەجێگەیاندو کردی بە موڵکی، کاتێ ئەبیەض خەریکبوو دەچوو، پیاوێك وتی ئەی پێغەمبەری خوا ئایا دەزانیت چیت بۆ بڕیەوە؟ ئەوەی بۆت بڕیەوە ئاوی لەبەر ڕۆیشتووە، پێغەمبەریش (ﷺ) ئەبیەضی گێڕایەوەو ئەو موڵکیەتەی لێ سەندەوە.[1]

هەروەها ئەبیەض دەڵێت پرسیارم کرد لە پێغەمبەر (ﷺ) سەبارەت بەوەی چ بەشێکی داری ئەراك بپارێزرێ؟ فەرمووی (ما لم تنله أخفاف الإبل)،[2] (ئەوەی سمی وشتری پێ نەگەیشتبێ).

ئەبیەض باس لەوە دەکات دەموچاوی وشکهەڵاتوویيەکی پێوەبوو کە لووتیشی دیاری کردبوو، پێغەمبەر (ﷺ) بانگی کرد و دەستی هێنا بەسەر دەموچاویدا ئیتر لەو ڕۆژەوە ئەوەی تووش نەبوویەوە، جێدەستی پێغەمبەریشی (ﷺ) پێوە دیار بوو.[3]

---

[1] - سنن الترمذي، الرقم 1364 و حسنه، سنن أبى داود، الرقم 2711، الطبقات الكبرى لابن سعد، الرقم 6722،المعجم الكبير للطبرانى، الرقم 808، السنن الكبرى للبيهقي، الرقم 11071، حسنه الألباني.

[2] - سنن أبى داود، الرقم 2711، سنن الترمذي، الرقم 1364 و حسنه، الطبقات الكبرى لابن سعد، الرقم 6722، السنن الكبرى للنسائي، الرقم 4655،المعجم الكبير للطبرانى، الرقم 808، السنن الكبرى للبيهقي، الرقم 11071، حسنه الألباني.

[3] - معرفة الصحابة لأبي نعيم الاصبهانى، الرقم 972، الإصابة في تمييز الصحابة، ج1ص23، الطبقات الكبرى لابن سعد، الرقم 6724، المعجم الكبير للطبرانى، الرقم 810، دلائل النبوة للبيهقي، الرقم 2426.

سەبارەت بەوەی ئایا ئەمە ئەو ئەسوەدە بوو کە پێغەمبەر (ﷺ) ناوی گۆڕی بە ئەبیەض، ئیبن عەبدولبەر دەڵێت نازانم ئایا ئەمە ئەو کەسەیە یان نا،[1] بەڵام ئیبن ئەثیر دەڵێت راستەکەی ئەوەیە ئەو کەسە ئەم ئەبیەضە نیە، چونکە ئەو کەسەی پێغەمبەر (ﷺ) ناوی گۆڕی و کردی بە ئەبیەض چوو بۆ میصر، بەڵام ئەم ئەبیەضە گەڕاوەتەوە بۆ مەئرەب لە یەمەن.[2]

ئەبیەضی کوڕی عەبدورەحمان (رضي الله عنه):

ناوی ئەبیەضی کوڕی عەبدورەحمانی کوڕی نوعمانی کوڕی حارثی کوڕی عەوفی کوڕی کینانەی کوڕی بارقی بارقیە،[3] کونیەکەی ئەبوو عەزیزە،[4] وەك وەفد چووەتە خزمەت پێغەمبەر (ﷺ).[5]

ئەبیەضی کوڕی هەنی (رضي الله عنه):

ناوی ئەبیەضی کوڕی هەنی کوڕی موعاویە ئەبوو هوبەیرەیە،[6] چوەتە خزمەت پێغەمبەر (ﷺ)، هەروەها بەشداری فەتحی میصری کردووە،[7] کوڕێکی هەبوو ناوی هوبەیرە بوو کە فەرموودەی لە ئەبیەضی باوکیەوە گێڕاوەتەوە.[8]

---

[1] - الإستيعاب في معرفة الأصحاب، ج1ص138.
[2] - أسد الغابة، ج1ص 73.
[3] - الإصابة في تمييز الصحابة، ج1ص24.
[4] - أسد الغابة، ج1ص74، الإصابة في تمييز الصحابة، ج1ص24.
[5] - الإصابة في تمييز الصحابة، ج1ص24، أسد الغابة، ج1ص74.
[6] - أسد الغابة، ج1ص74، الاصابة في تمييز الصحابة، ج1ص24.
[7] - الاصابة في تمييز الصحابة، ج1ص24، أسد الغابة، ج1ص74.
[8] - أسد الغابة، ج1ص74.

ئەبیەضی کوڕی ئەسوەد (رضي الله عنه):

ئەمە یەکێك بوو لەو کەسانەی کە چوون بۆ کوشتنی ئیبن ئەبولحوقەیق.[1]

ئیبن ئەبولحوقەیق کە ناوی سەلام بوو و بە ئەبوو رافع ناسرابوو، یەکێك بوو لەوانەی خەڵکی هاندەدا تا دژی پێغەمبەر (ﷺ) کۆببنەوە بۆ جەنگی ئەحزاب، موسڵمانان حەزیان دەکرد لەناوی ببەن، پێشتر ئەوسیەکان بە فەرمانی پێغەمبەر (ﷺ) کەعبی کوڕی ئەشرەفیان کوشتبوو، بۆیە خەزرەجیەکانیش حەزیان دەکرد بگەنەوە بە برا ئەوسیەکانیاندا، ئەمەیان بە دەرفەت زانی و دوای جەنگی خەندەق داوایان کرد لە پێغەمبەر (ﷺ) تا مۆڵەتیان بدات بچن بۆ کوشتنی ئیبن ئەبولحوقەیق کە لە خەیبەر دادەنیشت، پێغەمبەریش (ﷺ) مۆڵەتی پێدان.[2]

لە سەرچاوەکاندا ناوی پێنج کەس هاتووە کە چووبن، ئەوانیش (عەبدوڵای کوڕی عەتیك، مەسعوودی کوڕی سینان، عەبدوڵای کوڕی ئونەیس، ئەبوو قەتادە حارثی کوڕی ریبعی، خوزاعی کوڕی ئەسوەد)[3] بەڵام لای ئیبن سەعد[4] و ئیبن شەببە[5] بە ئەسوەدی کوڕی خوزاعی هاتووە.

هەروەها لە برێ لە سەرچاوەکانی فەرموودەدا تەنها ناوی عەبدوڵای کوڕی عەتیك هاتووە کە ئەمیریان بووە و ناوی کەسەکانی تر نەهاتووە، بەڵکو دەڵێن

---

[1] - الإصابة في تمييز الصحابة، ج1ص23.

[2] - السيرة النبوية لإبن إسحاق، ج2ص431، البداية والنهاية، ج4ص137.

[3] - السيرة النبوية لإبن إسحاق، ج2ص432، تأريخ الطبري، ج2ص56، البداية والنهاية، ج4ص137.

[4] - الطبقات الكبرى لإبن سعد، ج2ص91.

[5] - تأريخ المدينة، الرقم 760.

دەستەیەك لە هاوەڵان، وەك (البخاری، الرقم3843 و 3844، مصنف عبدالرزاق الصنعانی، 5226).

ناوی ئەم هاوەڵەش لە كتێبەكانی ژیانی هاوەڵاندا تەنها لای ئیبن حەجەر هاتووە.

جا لەوانەیە جگە لەو پێنج كەسە كەسانێكی تریش چووبن، چونكە رەویانی پێی وایە دە كەس بوون چوون.[1]

لەبەرئەوەی ئیبن حەجەر كاتێ ناوی دێنێت هیچ گومانێك لە هاوەڵبوونی ناهێنێت و دەڵێت بەشداری ئەو هێرشە بووە، هەروەها كتێبەكانی فەرموودەش بە گشتی ناوی عەبدوڵای كوڕی عەتیك دەهێنن لەگەڵ دەستەیەك لە پشتیوانان، ئەو فەرموودەی موسنەدی رەویانیش هەیە كە دەڵێت دە كەس بون، بۆیە بەرپەرچدانەوەی راكەی ئیبن حەجەر شتێكی یەكلا نیە.

ذەهەبی لە كتێبی (تاریخ الإسلام) دا ناوی حارثی كوڕی ئەبیەضی كوڕی ئەسوەد دەهێنێت، ئیتر نازانین مەبەستی بەم هاوەڵەیە یان نا، بەڵام بەپێی مردنەكەی بێت گومان زۆرە كە كوڕی ئەم هاوەڵە بێت، چونكە حارث لە ساڵی حەفتاو شەشی كۆچی مردووە.[2]

---

[1] - مسند الرویانی، الرقم 298.

[2] - تأريخ الإسلام للذهبي، ج20ص330.

ئەشبەجی عەبدی (رضي الله عنه):

ئەم هاوەڵە تەنها لای ئیبن حەجەر ناوی هاتووە، ئیبن حەجەر بێ هیچ گومانێك لەسەر هاوەڵبوونی هێناویەتی، هەروەها دەڵێت ماوەردی لەناو هاوەڵاندا باسی کردووە، گێڕانەوەیەك لە موسنەدی ئەبووداودی طەیالسیدا دێنێ کە زارع (کە یەکێك بووە لەوانەی بە وەفد چووە بۆ لای پێغەمبەر) برازایەکی خۆی بردووە لەگەڵ خۆیدا، ئەو برازاشی پێی دەوترا ئەشبەج.[1]

ئەثوەبی کوڕی عوتبە (رضي الله عنه):

هەریەك لە ئیبن قانعو ئیبن ئەثیرو ئیبن حەجەر ناویان هێناوە،[2] بەڵام ئیبن مندەو ئیبن عەبدولبەرو ئەبوونوعەیمی ئەصبەهانی ناویان نەهێناوە.

فەرموودەیەکی گێڕاوەتەوە لە پێغەمبەرەوە (رضي الله عنه) کە دەفەرموێت (الديك الابيض صديقي)،[3] بەڵام دارەقوطنی ئەو سەنەدە بە راست نازانێت.[4]

لە گێڕانەوەی فەرموودەکەدا ئەو سەنەدانەی کە هاتون لەڕێی ئەم هاوەڵانەوەیە (عائیشە، ئەنەسی کوڕی مالیك، عەبدوڵای کوڕی عومەر، ئەبان، ئەبوو زەیدی ئەنصاری، جابری کوڕی عەبدوڵا، عوبەیدەی یەزینی)، تەنها لای ئیبن قانع سەنەدەکە بە ئەثوەب هاتووە، فەرموودەکەش لاوازە.

---

1 - الإصابة في تمييز الصحابة، ج1،ص30.

2 - معجم الصحابة لابن قانع، ج1، ص59، أسد الغابة، ج1، ص 82، الإصابة في تمييز الصحابة، ج1، ص30.

3 - مسند الحارث، الرقم 866 و 867، المطالب العالية لابن حجر العسقلانى، الرقم 296 و2392، المعجم الأوسط للطبراني، الرقم 688، مسند الشاميين للطبرانى، الرقم 8 و 1398، العظمة لأبي الشيخ الأصبهانى، الرقم 1217 و 1218، شعب الإيمان للبيهقي، الرقم 4959، جاء النص بإسناد أخر لكن ضعفه الألباني في الجامع الصغير و زيادته، الرقم6770.

4 - أسد الغابة، ج1، ص 82، الإصابة في تمييز الصحابة، ج1، ص30.

ئەثیلەی کچی ڕاشید(رضي الله عنهما):

ناوی ئەثیلەیەو کچی راشید[1]ە کە کونیەکەی ئەبوو ئەثیلە بوو،[2] ئەمانە خەڵکی حیجاز بوون،[3] راشیدی باوکی لە سەردەمی نەفامیدا ناوی ضالم بوو، پێغەمبەر (ﷺ) ناوی گۆڕی بۆ راشد.[4]

ئەثیلە هاوکاری باوکی بوو و شوانەیی دەکرد.[5]

جارێك ئەثیلە سەرقاڵی مەڕ لەوەراندن بوو، کەسێك بە ناوی حەمەلی کوڕی مالیکی هوزەلی دای بە لایدا، لەو کاتەدا ئەثیلە بۆ لەوەڕاندنی ئاژەڵەکان پەچەی سەر دەموچاوی لابردبوو ، حەمەل کە دەموچاوی ئەثیلەی بینی پێی سەرسام بوو، بۆیە وشترەکەی راگرتو بەستیەوەو چوو بەرەو لای ئەثیلەو ویستی دەستدرێژی بکاتەسەر، ئەثیلە پێی وت ئەی حەمەل راوەستەو لەسەرخۆ بە، تۆ لە شوێنێکیتو من لە شوێنێکم، بڕۆ لای باوکم داوام بکە، باوکم ناتگێڕێتەوەو جوابت ناکات، بەڵام حەمەل خۆی نەگرتو بەوە رازی نەبوو و هەڵمەتی بۆ برد، ئەثیلەش هەڵمەتی برد بۆ حەمەلو خستیە سەرزەوی‌و لەسەر سنگی دانیشتو وەعدی لێوەرگرت کە وازی لێ بهێنێ، ئینجا هەستایەوەو وازی لێهێنا، بەڵام حەمەل لە وەعدەکەی پاشگەز بوویەوە، تا سێ جار ئەمە روویدا، بۆ جاری سێیەم ئەثیلە کە لەسەر سنگی حەمەل دانیشتبوو فیهرێکی (پارچە بەردێکی) گرتەدەستی‌و کەوتە لێدانی حەمەلو دای بە

---

1 - أسد الغابة، ج3، ص 139، الإصابة في تمييز الصحابة، ج3، ص602.

2 - الإستيعاب في معرفة الأصحاب، ج2، ص504.

3 - أد الغابة، ج6، ص9.

4 - الإستيعاب في معرفة الأصحاب، ج2، ص504.

5 - أسد الغابة، ج3، ص 140.

سەریدا، ئینجا جێی هێشتو مەڕەکانی بەڕێکرد، پاش کەمێك خەڵکێ لە هۆزەکەی حەمەل دایان بە لای حەمەلدا، وتیان بۆچی وات لێهاتووە؟ وتی وشترەکەم وای لێکردم، وتیان وانیە، وا وشترەکەت بەستراوەتەوەو لەپاڵیشتا فیهر (پارچە بەردێ) هەیە، بەهەرحاڵ بردیانەوە ماڵەوەو مەرگ یەخەی گرت، لە سەرەمەرگیدا وتیان ئەی حەمەل تۆڵەت لە کێ بکەینەوە؟ وتی کەس دەستی نیە لە خوێنمدا جگە لە ئەثیلە، کاتێ حەمەل مرد هوذەیل چوون بۆ لای پێغەمبەر (ﷺ)و وتیان خوێنی حەمەل لای راشیدە، پێغەمبەر (ﷺ) راشیدی بانگ کردو پێی فەرموو (ئەی راشید هوذەیل بانگەشەی ئەوە ئەکەن خوێنی حەمەل لای تۆیە)، راشید وتی ئەی پێغەمبەر (ﷺ) من نەمکوشتووە، هوزەیل وتیان ئەثیلە کوشتوویەتی، راشید وتی بۆ ئەثیلە ئاگادار نیم، راشید چوو بۆ لای ئەثیلەو پێی وت (هوزەیل بانگەشەی ئەوە ئەکەن خوێنی حەمەل لای تۆیە)، ئەثیلە وتی مەگەر ئافرەت پیاو ئەکوژێ؟ بەڵام پێغەمبەر (ﷺ) درۆی لەگەڵ ناکرێ، ئەثیلە چوو بۆ لای پێغەمبەر (ﷺ) و باسەکەی بۆ گێڕایەوە، پێغەمبەر (ﷺ) فەرمووی (بارك الله فيك)، خوێنەکەی حەمەلیشی رەواکردو خوێن بایی بۆ دانەنا.[1]

1 - أسد الغابة، ج3، ص 140، الإصابة في تمييز الصحابة، ج3، ص602.

ئەجمەدی کوڕی عەجیان (رضي الله عنه):

ناوی ئەجمەدی کوڕی عەجیان یان عوجیانە،[1] وەك وەفد هاتووەتە خزمەت پێغەمبەر (ﷺ)،[2] سەرچاوەکان باس لەوە دەکەن نەخشەو پلانی ئەجمەد لە جیزەی میصردا دیارو بەرچاو بووە.[3]

ئەحمەدی کوڕی حەفص(رضي الله عنه):

چەند رایەك هەیە لەسەر ناوی ئەم هاوەڵەی پێغەمبەر (ﷺ)، هەندێ پێیان وایە ناوی ئەحمەدە،[4] هەندێ بە عەبدولحەمید ناوی دەبەن،[5] هەندێکیش دەڵێن ناوی ئەبوو عەمرە،[6] رایەکیش ناوی بە موغیرە دەهێنێت، بەڵام ئیبن حەجەر بەرپەرچی ئەم رایە دەداتەوە،[7] رای راستتر ئەوەیە ناوی ئەحمەد بێت، چونکە لە ئیبراهیمی کوڕی یەعقووبی جوزجانییەوە هاتووە سەبارەت بەناوی ئەبوو عەمر پرسیاری کرد لە ئەبوو هیشامی مەخزوومی کە شارەزایەکی زۆر دیاری نەسەب بوو، وتی ناوی ئەحمەد بوو.[8]

1 - الإصابة في تمييز الصحابة، ج1، ص31.
2 - أسد الغابة، ج1، ص82، الإصابة في تمييز الصحابة، ج1، ص31، الإستيعاب في معرفة الأصحاب، ج1ص144.
3 - الإصابة في تمييز الصحابة، ج1، ص31، الإستيعاب في معرفة الأصحاب، ج1ص144، أسد الغابة، ج1، ص82.
4 - أسدالغابة، ج1ص84، الإصابة في تمييز الصحابة، ج1، ص31.
5 - الإصابة في تمييز الصحابة، ج4، ص280، الإستيعاب في معرفة الأصحاب، ج4، ص1719.
6 - أسدالغابة، ج6ص240، الإصابة في تمييز الصحابة، ج7، ص287، الإستيعاب في معرفة الأصحاب، ج4، ص1719.
7 - الإصابة في تمييز الصحابة، ج6، ص371.
8 - أسدالغابة، ج1ص84، الإصابة في تمييز الصحابة، ج1، ص31.

کونیەکەی ئەبوو عەمرە،[1] رایەکیش دەڵێت بەڵکو ئەبوو حەفص کونیەکەیەتی،[2] دەشوترێ ئەبووئەحمەد کونیەکەی بووە،[3] لە گێڕانەوەیەکیشدا بە ئەبووبەکر هاتووە.[4]

باوکی ناوی حەفصی کوڕی موغیرەی کوڕی عەبدوڵای کوڕی عومەری کوڕی مەخزوومی قورەیشیە،[5] دایکیشی ناوی دوررەی کچی خوزاعی کوڕی حارثی کوڕی حوەیرثی ثەقەفییە.[6]

ژنەکەی ناوی فاطیمەی کچی قەیسی کوڕی خالیدی قورەیشی فەهریە[7] کە خوشکی ضەحاکی کوڕی قەیسە،[8] فاطمە لە دەستەی یەکەمی کۆچەران بوو، ژیری و جوانیەکی زۆری هەبوو.[9]

ئەحمەد لە مەدینە نیشتەجێ،[10] کاتێ پێغەمبەر (ﷺ) عەلی (رضي الله عنه) وەك ئەمیر نارد بۆ یەمەن، ئەبوعەمریشی(ئەحمەد) لەگەڵیدا نارد، لەوێ ئەبووعەمر مایەوەو هەر لەوێش فاطیمەی کچی قەیسی تەڵاقدا،[11] بەڵام لە گێڕانەوەیەکی موسلیمدا هاتووە

1 - الإستيعاب في معرفة الأصحاب، ج4، ص1719، أسدالغابة، ج1ص84، الإصابة في تمييز الصحابة، ج1، ص31.
2 - أسدالغابة، ج1ص84، الإصابة في تمييز الصحابة، ج6، ص371،
3 - أسدالغابة، ج2، ص44.
4 - الإصابة في تمييز الصحابة،ج8، ص69.
5 - الإصابة في تمييز الصحابة، ج4، ص280.
6 - أسدالغابة، ج1ص84.
7 - أسدالغابة، ج7، ص248.
8 - الإصابة في تمييز الصحابة، ج8، ص69.
9 - أسدالغابة، ج7، ص248، الإصابة في تمييز الصحابة، ج8، ص69.
10 - الإصابة في تمييز الصحابة، ج7، ص287.
11 - الإستيعاب في معرفة الأصحاب، ج4، ص1719.

کە پێش چوونی بۆ یەمەن هەر سێ جار تەڵاقی داوە،[1] ئەوەشی بە وەکیلێکدا ئەنجامدا،[2] ئەوەبوو فاطمە داوای نەفەقەی کرد،[3] بەڵام پێغەمبەر (ﷺ) فەرمووی (لا نفقة لك)، (هیچ نەفەقەیەکت بۆ نیە)[4] بە ریوایەتێکی تر فەرمووی (لیس لك علیه نفقة)،[5] (خەرجیو نەفەقەت لەسەر ئەو نیە).

پێغەمبەر (ﷺ) داوای کرد لە فاطمەی کچی قەیس تا ماوەی عیددەکەی (واتە ماوەی پاش تەڵاق) لە ماڵی ئیبن ئوم مەکتوم بمێنێتەوە،[6] دواتر دوو کەس چوونە داوای فاطیمە، یەکێکیان ناوی موعاویە بوو (ئەمە موعاویەی کوڕی ئەبوو سوفیان نەبوو، چونکە دەکەونە ئەو هەڵەوە)،[7] ئەوی تریشیان ئەبوو جەهم بوو، فاطمە هات و راوبۆچوونی پێغەمبەری (ﷺ) وەرگرت، ئەویش فەرمووی (أما أبوجهم فلا یضع عصاه عن عاتقه، أما معاویة فصعلوك لا مال له)، (سەبارەت بە ئەبووجەهم ئەوە هەر داردەسەکەی لەسەرشانی دانانگرێ، موعاویە دەست بەتاڵەو هیچ سامانێکی نیە)، پاشان رێنمایی کرد شوو بکات بە ئوسامەی کوڕی زەید، فاطیمەش رازی بوو و شووی کرد بە ئوسامە.[8]

---

1 - صحيح مسلم، الرقم 2804.
2 - صحيح مسلم، الرقم 2801، أسدالغابة، ج6، ص241.
3 - الإصابة في تمييز الصحابة،ج8، ص69.
4 - صحيح مسلم، الرقم 2806،
5 - أسدالغابة ج6ص241.
6 - الإصابة في تمييز الصحابة،ج8، ص69.
7 - الإصابة في تمييز الصحابة،ج6، ص303.
8 - صحيح مسلم، الرقم 2801.

ئەبووعەمر هەر لە یەمەن مایەوە تا لەوێ مرد،[1] رایەکی تر دەڵێت بەڵکو ماوەیەك دوای ئەوەش ژیا تا بەشداری فەتحی شامی کرد.[2]

گێرانەوەیەك هاتووە کە عومەری کوری خەطاب(رضي الله عنه) رۆژی (جابیە) وتاری دەدا وتی: داوای پۆزشتان لێدەکەم سەبارەت بە خالیدی کوری وەلید، چونکە سامانی داوە بە کەسی بەهێزو خانەدان، بۆیە منیش لامبردو ئەبوو عوبەیدەم دانا، ئەبووعەمر (ئەحمەد)ی کوری حەفص وتی سوێند بەخوا ئەی عومەر بریارەکەت جێی پۆزش نەبوو، تۆ کاربەدەستێکت لابردووە کە پێغەمبەر (ﷺ) دایانابوو، شمشێرێکت خستە کالان کە خوا هەڵیکردبوو، ئالایەکت داگرت کە پێغەمبەر (ﷺ) هەڵیکردبوو، تۆ پەیوەندی خزمایەتیت پچراندو حەسوودیت هەبوو بەرامبەر ئامۆزاکەم، عومەر (رضي الله عنه) لە وەلامدا پێی وت: تۆ خزمایەتی نزکیت لەگەڵی هەیەو تەمەنت زۆر نیەو دەمارگیریشت هەیە بۆ ئامۆزاکەت.[3]

1 - أسدالغابة ج6ص240، الإصابة في تمييز الصحابة، ج7، ص287.

2 - الإصابة في تمييز الصحابة، ج7، ص287.

3 - أسدالغابة، ج1ص84.

ئەحمەر ئەبووعەسیب(رضي الله عنه):

ئەم هاوەڵە مەولای پێغەمبەری خوایە (ﷺ)[1] و ناوی ئەحمەرە،[2] بەڵام سەبارەت بە باوکی رای جیاواز هەیە، ئیبن عەبدولبەر بە ئەحمەری کوڕی عەسیب هاتووە،[3] بەڵام لای ئیبن ئەثیرو ئیبن حەجەر بە ئەحمەر ئەبوو عەسیب ناوی دەبەن،[4] ئیبن حەجەر دەڵێت لەوانەیە ئەبوو عەسیب ناوی باوکی بێت،[5] بەڵام ئیبن ئەثیر ئەبووعەسیبی وەك کونیەی ئەحمەر هێناوە.[6]

ئەوەی ئیبن ئەثیرراستە، چونکە لە سەنەدی فەرموودەیەکدا کە ئەحمەر گێڕاویەتیەوە بە ئەبوو عەسیب ناوی هاتووە.[7]

ئیبن کەثیر بە ئەبووعەشیب ناوی دەبات،[8] کچێکی هەبوو ناوی مەیموونە.[9]

ئەبووعەسیب زۆرجار شەوانە لە مزگەوت دەمایەوەو تێکەڵی ئەهلی صوففەی دەکرد.[10]

---

1 - أسدالغابة،ج1ص86، الإصابة في تمييز الصحابة، ج7، ص275.

2 - الإصابة في تمييز الصحابة، ج1، ص32، الإستيعاب في معرفة الأصحاب، ج1ص71.

3 - الإستيعاب في معرفة الأصحاب، ج1ص71.

4 - أسدالغابة،ج1ص86، الإصابة في تمييز الصحابة، ج1، ص32.

5 - الإصابة في تمييز الصحابة، ج1، ص32.

6 - أسدالغابة،ج1ص86.

7 - مسند أحمد بن حنبل، الرقم 20328، المعجم الكبير للطبرانى، الرقم 17600، معرفة الصحابة لأبي نعيم، الرقم 966.

8 - البدايةو النهاية، ج5، ص322.

9 - سير أعلام النبلاء، ج2ص475.

10 - حلية الأولياء لأبى نعيم، ج2،ص27.

ئەحمەر فەرمودەیەکی لە پێغەمبەرەوە (ﷺ) گێڕاوەتەوە سەبارەت بە تاو طاعوون، دەڵێت لە پێغەمبەرم (ﷺ) بیست فەرمووی:(أتاني جبريل عليه السلام بالحمى والطاعون فأمسكت الحمى بالمدينة وأرسلت الطاعون إلى الشام، والطاعون شهادة لأمتي ورحمة ورجز على الكفار)[1] (جبریل علیه السلام هات بۆ لام‌و تا و طاعوونی لەگەڵ خۆی هێنابوو، منیش تام لە مەدینە هێشتەوەو طاعوونم نارد بۆ شام، تاعوون شەهیدی‌و رەحمەتە بۆ ئوممەتەکەم‌و بۆ بێباوەڕانیش سزایە).

لە فەرموودەیەکی تردا دەڵێت پێغەمبەر (ﷺ) شەوێك چوویە دەرو منی بانگ کرد، منیش لەگەڵی چوومە دەرەوە، پاشان دای بە لای ئەبووبەکردا و بانگی کردو ئەویش هاتەدەرەوە، پاشان دای بە لای عومەرداو بانگی کردو ئەویش هاتە دەرەوە، پێغەمبەر (ﷺ) چوو تا چووە ناو حەوشەیەکی پشتیوانیەك..[2]

ئەبوو عەسیب لە رۆژی وەفاتی پێغەمبەردا (ﷺ) ئامادەی نوێژ لەسەرکردن‌و ئەسپەردەکردنی بوو.[3]

ئەبوو عەسیب دواتر چوویە بەصرەو لەوێ نیشتەجێ بوو و تەمەنێکی زۆر ژیا.[4]

---

1 - مسند أحمد بن حنبل، الرقم 20328، المعجم الكبير للطبراني، الرقم 17600، معرفة الصحابة لأبي نعيم، الرقم 966، صححه الألباني في السلسلة الصحيحة، الرقم 761.

2 - حلية الأولياء لأبي نعيم، ج2، ص27-28، البداية و النهاية، ج5، ص323.

3 - البدايةو النهاية، ج5، ص322.

4 - سير أعلام النبلاء، ج3، ص475.

مەیموونەی کچی دەڵێت ئەبوو عەسیب بەسەر یەکەوە سێ ڕۆژ ڕۆژووی دەگرت، ڕۆژانی (البیض) یش ڕۆژووی دەگرت، نوێژی چێشتەنگاشی دەکرد، کاتێ پیر بووو پەکی کەوت بە دانیشتنەوە نوێژی دەکرد، لە شوێنی خەوەکەشیدا (جلجل)[1] ێکی دانابوو کە نەیدەتوانی بانگم بکات بەوە ئاگاداری دەکردمەوە.[2]

ئەحمەری کوڕی سەلیم (رضي الله عنه):

ناوی ئەحمەری کوڕی سەلیمە، دەشوترێ سەلیمی کوڕی ئەحمەر،[3] یەزیدی کوڕی شخیر فەرموودەی لێوە گێڕاوەتەوە.[4]

لای هەریەك لە ئیبن عەبدولبەرو ئیبن ئەثیر و ئیبن حەجەر ناوی هاتووە، ئیبن عەبدولبەر ئەم فەرموودەی هێناوە کە ئەحمەری کوڕی سەلیم ریوایەتی کردووە[5] کە پێغەمبەر (ﷺ)دەفەرموێت (إن الله ليبتلي العبد بما أعطاه فمن رضى بما قسم الله له بارك له فيه ووسعه ومن لم يرض لم يبارك له فيه)،[6] (خوای گەورە بەندەکەی تاقی دەکاتەوە بەوەی پێی بەخشیوە، جاهەرکەس بەو بەشە رازی بێت کە خوا بۆی بڕیوەتەوە، ئەوە بەرەکەت دەخاتە بەشەکەیەوە و زیادو فراوانی دەکات، هەرکەسیش رازی نەبێت ئەوە خوا بەرەکەت ناخاتە بەشەکەیەوە).

1 - شتێك بوو کە دەیلەراندەوە دەنگی بەرزدەبوویەوە.

2 - سير أعلام النبلاء، ج2، ص475، البداية و النهاية، ج5، ص323.

3 - الإصابة في تمييز الصحابة، ج1ص32، أسدالغابة، ج1ص85.

4 - أسدالغابة، ج1ص85.

5 - الإستيعاب في معرفة الأصحاب، ج1، ص72.

6 - مسند أحمد بن حنبل، الرقم 19790، شعب الإيمان للبيهقي، الرقم1339، الإستيعاب في معرفة الأصحاب، ج1، ص72، صححه شعيب الأرناؤوط، وصححه الألباني في السلسلة الصحيحة، الرقم 1658.

بەپێی سەنەدی ئەم فەرموودەیە ئەحمەر لە بەنی سولەیم بووە.[1]

ئەحمەری کوڕی قەطەن (رضي الله عنه):

ناوی ئەحمەری کوڕی قەطەنی هەمەدانیە،[2] بەشداری فەتحی میسری کردووە،[3] کەسێکی بە تەمەنیش بووە.[4]

ئەحمەری کوڕی جەزء(رضي الله عنه):

ناوی ئەحمەری کوڕی جەزء یان جەزیئی[5] یان جیزیئی[6] کوڕی ثەعلەبەی کوڕی زەیدی کوڕی مالیکی کوڕی سینانی سدوسیە.[7]

بەڵام ئیبن عەبدولبەر پێی وایە ئەحمەری کوڕی جەزئی کوڕی موعاویەی کوڕی سولەیمانی مەولای حارثی سدوسیە،[8] ئیبنولقانعیش پێی وایە ئەحمەری کوڕی سوادی کوڕی جەزی کوڕی عەوفی کوڕی عەمری کوڕی سدوسی کوڕی شەیبانە.[9]

1 - مسند أحمد بن حنبل، الرقم 19790، شعب الإيمان للبيهقي، الرقم1339.
2 - أسدالغابة،ج1ص86، الإصابة في تمييز الصحابة، ج1، ص32.
3 - أسدالغابة،ج1ص86.
4 - الإصابة في تمييز الصحابة، ج1، ص32.
5 - الإصابة في تمييز الصحابة، ج1ص32.
6 - الإستيعاب في معرفة الأصحاب، ج1، ص71.
7 - الإصابة في تمييز الصحابة، ج1ص32.
8 - الإستيعاب في معرفة الأصحاب، ج1، ص71.
9 - معجم الصحابة، ج1، ص57.

ئەم هاوەڵە چووەتە خزمەت پێغەمبەر (ﷺ)و فەرموودەیەکیشی لە پێغەمبەرەوە (ﷺ) گێڕاوەتەوە،[1] حەسەنی بەصریش فەرموودەی لەم هاوەڵەوە گێڕاوەتەوە.[2]

ئەحمەری کوڕی سەواء (رضي الله عنه):

ناوی ئەحمەری کوڕی سەوائی کوڕی عەدی کوڕی موررەی کوڕی حومرانی کوڕی عەوفی کوڕی عەمرە،[3] ئەم هاوەڵە لە کووفە دادەنیشت،[4] ئیادی کوڕی لقیط بە تەنها فەرموودەی لێوە گێڕاوەتەوە.[5]

ئەحمەر لەپێش موسڵمان بوونیدا بتێکی هەبوو کە دەیپەرستو بەخوای خۆی دەزانی، جارێك چوو بۆ لای بتەکەیو هەڵیگرتو بردی خستیە ناو بیرێکەوە، دواتر چوویە خزمەت پێغەمبەر (ﷺ)و موسڵمان بووو بەیعەتی پێدا.[6]

1 - مسند أحمد بن حنبل، الرقم 18698، سنن أبوداود، الرقم 794، سنن ابن ماجة، الرقم 889، مسند أبي يعلى الموصلي، السنن الكبرى للبيهقي، الرقم 2527، المعجم الكبير للطبراني، الرقم811.

2 - الإستيعاب في معرفة الأصحاب، ج1، ص71، أسدالغابة، ج1ص84.

3 - أسدالغابة، ج1، ص85، الإصابة في تمييز الصحابة، ج1، ص32.

4 - الإصابة في تمييز الصحابة، ج1، ص32.

5 - أسدالغابة، ج1، ص85، الإصابة في تمييز الصحابة، ج1، ص32.

6 - أسدالغابة، ج1، ص85، الإصابة في تمييز الصحابة، ج1، ص32.

ئەحمەری کوڕی مازن (رضي الله عنه):

ناوی ئەحمەری کوڕی مازنی کوڕی ئەوسی کوڕی نابغەیە، لە دوای جەنگی حونەین بە وەفد هاتۆتە خزمەت پێغەمبەر (صلى الله عليه وسلم)، تەنها ئیبن حەجەر باسی کردووە.[1]

ئەحمەری کوڕی موعاویە (رضي الله عنه):

ناوی ئەحمەری کوڕی موعاویەی کوڕی سەلیمی کوڕی لوئەی کوڕی حارثە،[2] رایەکی تر هەیە دەڵێت ناوی موررە بووە،[3] کونیەکەی لای ئیبن حەجەر بە ئەبووشعیل هاتووە،[4] بەڵام لای ئیبن ئەثیر کونیەکەی ئەبوو شیعبەلە،[5] سەر بە بەنوتەمیمە،[6] لەناو هاوەڵە کوفیەکاندا ناوی هاتووە.[7]

ئەحمەر کوڕێکی هەبوو بە ناوی شیعبەل کە ئەویش هاوەڵ بوو.[8]

ئەحمەر وەك وەفدی بەنی تەمیم هاتە خزمەت پێغەمبەر (صلى الله عليه وسلم)و پاش موسڵمان بوونیشی لەکاتی گەڕانەوەیدا پێغەمبەر (صلى الله عليه وسلم) نامەیەکی پەنادانی بۆ خۆی و شیعبەلی کوڕی نووسی[9] کە تیایدا هاتبوو (هذا كتاب لأحمر بن معاوية وشعبل بن

1 - الإصابة في تمييز الصحابة، ج1، ص33.

2 - أسدالغابة،ج1ص86، الإصابة في تمييز الصحابة، ج1، ص33.

3 - أسدالغابة،ج1ص86.

4 - الإصابة في تمييز الصحابة، ج1، ص33.

5 - أسدالغابة،ج1ص86.

6 - الإصابة في تمييز الصحابة، ج1، ص33.

7 - أسدالغابة،ج1ص86.

8 - أسدالغابة،ج1ص86، الإصابة في تمييز الصحابة، ج1، ص33.

9 - الإصابة في تمييز الصحابة، ج1، ص33.

أحمر في رحالهم وأموالهم فمن آذاهم فذمة الله منه خلية إن كانوا صادقين) عەلی کوڕی ئەبوو طالیب ئەو نامەی نووسیو مۆری پێغەمبەری (ﷺ) لێدا.[1]

ئەحمەری مەولای پێغەمبەر (ﷺ)

سەبارەت بە ناوی ئەم هاوەڵە رای زۆر هەیە، ئیبن حەجەر بیستو یەك ناو دێنێت (مهران، طهمان، مروان، نجران، رومان، ذكوان، كيسان، سليمان، سنة، أيمن، مرقنة، أحمر، أحمد، رباح، مفلح، عمير، معتب، قيس، عبس، عيسى)،[2] بەڵام زیاتر بە سەفینە ناسراوە، هەریەك لە ئیبن ئەثیرو ئیبن حەجەر لە ریزبەندی هاوەڵاندا لە پیتی (أ)و (س)دا باسیان کردووە،[3] بەڵام ئیبن عەبدولبەر بەس لە پیتی(س) دا باسی کردووە،[4] ئەبوو نوعەیمیش لە پیتی (أ)دا باسی کردووە.[5]

سەبارەت بە کونیەکەشی دوو کونیە هاتووە: عەبدورەحمانو ئەبولبوختەری،[6] بەڵام یەکەمیان لە راستیەوە نزیکترە.[7]

1 - أسدالغابة، ج1ص86.
2 - الإصابة في معرفة الصحابة، ج3، ص132.
3 - أسد الغابة، ج1ص85 و ج2ص481، الإصابة في معرفة الصحابة، ج1، ص33 و ج3، ص132.
4 - الإستيعاب في معرفة الأصحاب، ج2، ص685.
5 - معرفة الصحابة لإبي نعيم، الرقم 967.
6 - أسد الغابة، ج2،ص481.
7 - الإستيعاب في معرفة الأصحاب، ج2، ص684، أسد الغابة، ج2،ص481.

سەبارەت بە رەچەڵەکی ئەم هاوەڵە رای جیاواز هەیە، رایەك پێی وایە فارس بووە،[1] واقیدیش پێی وایە لە نەوەی ئەعرابە،[2] رایەکیش پێی وایە عەرەبە.[3]

ناوبانگی بە سەفینە بووە چونکە لە سەفەرێکدا لەگەڵ پێغەمبەر (ﷺ) شمەکی موسڵمانانی گواستەوەو پێغەمبەریش (ﷺ) پێی فەرمووە (أنت سفينة)،[4] سەفینە ئەڵێت ئەو رۆژە باری وشترێکم هەڵگرتایە لەسەرم قورس نەئەبوو.[5]

ئەم هاوەڵە سەرەتا کۆیلەیەکی فارسی بوو و ئومموسەلەمە ئەوی کڕی،[6] دواتر ئازادی کرد بەو مەرجەی خزمەتی پێغەمبەر (ﷺ) بکات،[7] هەرچەندە هەندێ پێیان وایە پێغەمبەر (ﷺ) ئازادی کردووە،[8] بەڵام خۆی دەڵێت ئوممومسەلەمە ئازادی کردمو مەرجی لەسەر دانام خزمەتی پێغەمبەر (ﷺ) بکەم.[9]

ئەم هاوەڵە خۆی دەڵێت پێغەمبەر (ﷺ) ناوی ناوم سەفینەو جگە لەو ناوەش ناوی ترم ناوێت،[10] بەڵام لە گێڕانەوەیەکدا کە حاکم هێناویەتی سەفینە بە حەشرەج

1 - الإصابة في معرفة الصحابة، ج3، ص132.

2 - الإستيعاب في معرفة الأصحاب، ج2، ص685.

3 - أسد الغابة، ج2،ص481.

4 - مسند أحمد بن حنبل، الرقم 21452، المعجم الكبير للطبراني، الرقم 6327، وقد صححه الألباني في السلسلة الصحيحة، الرقم 2959.

5 - الإستيعاب في معرفة الأصحاب، ج2، ص685.

6 - الإصابة في معرفة الصحابة، ج3، ص132.

7 - حلية الأولياء، ج1، ص369، الإصابة في معرفة الصحابة، ج3، ص132.

8 - الإستيعاب في معرفة الأصحاب، ج2، ص684.

9 - الإستيعاب في معرفة الأصحاب، ج2، ص685.

10 - حلية الأولياء، ج1، ص369.

دەڵێت من ناوی خۆمت پیێ دەڵێم، من ناوم قەیس بوو و پێغەمبەر (ﷺ) ناوی نام سەفینە.[1]

سەفینە لەناو ئەهلی صوففەدا بوو،[2] شوێنی نیشتەجێبوونی لە (بطن نخله) بوو.[3]

جارێك ئەحمەر لەگەڵ پێغەمبەر (ﷺ)وهاوەڵانێکی چوون بۆ غەزا، لە دۆڵێك یان رووبارێکدا ئەحمەر خەریك بوو خەڵکی دەپەڕاندەوە، پێغەمبەر (ﷺ) کە ئەوەی دی پێی فەرموو (ما كنت اليوم الا سفينة)،[4] (ئەمڕۆ تۆ سەفینە بوویت).

سەفینە دەڵێت جارێك لەسەر بەلەم بووم کە بەلەمەکە شکا، چوومە سەر پارچە دارێ، کە گەیشتمە کەناراو شێرێ هات بۆم، منیش وتم ئەی ئەبولحارث من سەفینەم مەولای پێغەمبەری خوام (ﷺ)، ئەویش سەرێکی لەقاندو بە لاشانی پاڵی پێوەنام تا بردمیە سەر رێگەکە، ئەوکات دەنگێکی لێوە هات کە دەمزانی مەبەستی ماڵئاوایی کردنە لێم.[5]

---

1 - المستدرك على الصحيحين، الرقم 6625.

2 - حلية الأولياء، ج1، ص368.

3 - أسد الغابة، ج2،ص481.

4 - مسند أحمد بن حنبل، الرقم 21348، قال شعيب الأرناؤوط في تعليقاته على مسند أحمد بن حنبل حديث حسن و هذا إسناد ضعيف.

5 - أسد الغابة، ج2،ص481.

سەفینە فەرموودەی ماوەی خیلافەتی گێڕاوەتەوە کە پێغەمبەر (ﷺ) دەفەرموێت:(الخِلَافَةُ فِي أُمَّتِي ثَلَاثُونَ سَنَةً ثُمَّ مُلْكٌ بَعْدَ ذَلِكَ)[1] (خیلافەت لە ئوممەتەکەمدا سی ساڵ دەبێت، دواتر دوای ئەوە دەبێتە پاشایەتی).

سەفینە ماوەی دە ساڵ لەگەڵ پێغەمبەر (ﷺ) ژیا،[2] پاش وەفاتی پێغەمبەریش (ﷺ) ژیا تا لە سەردەمی حەجاجدا کۆچی دوایی کرد.[3]

هەرچیەك لە خواو پێغەمبەری خواوە بێت لە هەموو شتێکی تر باشترە، ئاخۆ سەرچاوەی کەماڵو حەقیقەت بەرهەمی کەموکورتی لێدەکەوێتەوە؟ نا، پەنا بەخوا، هیچکات شتێکی جوانترو باشتر لە فەرمایشتی خواو پێغەمبەرەکەی نیە، هەر ئەم روانینە وای لە سەفینە کردووە هیچ ناوێکی تر قبووڵ نەکات جگە لەو ناوەی پێغەمبەر (ﷺ)، ئەمە رەنگدانەوەی پەیوەستبوونی هاوەڵانە بە فەرمایشتی خواو پێغەمبەر (ﷺ)، ئەمە رەوشتی هاوەڵان بووە.

ئەحمەری (رضي الله عنه):

هەریەك لە ئیبن قانعو ئیبن ئەثیرو ئیبن حەجەرو ئەبوو نوعەیم باسیان کردووە.[4]

---

1 - سنن الترمذي، الجامع الصحيح، الرقم 2203، مسند أحمد بن حنبل، الرقم 21352، السنن الكبرى للنسائي، الرقم 7885، المعجم الكبير للطبراني، الرقم 6330، صحيح ابن حبان، الرقم 7053، حسنه شعيب الأرناؤوط، صححه الألباني في الجام الصغير و زيادته، الرقم 5568 و في السلسلة الصحيحة، الرقم 459.

2 - حلية الأولياء، ج1، ص368.

3 - الإستيعاب في معرفة الأصحاب، ج2، ص685.

4 - معجم الصحابة، ج1، ص71، أسدالغابة، ج1، ص87، الإصابة في تمييز الصحابة، ج1، ص33، معرفة الصحابة لأبي نعيم، الرقم 970.

ناوی ئەم هاوەڵە نازانرێ، لەوانەیە ئەحمەری وەك نازناوێ بێت،[1] لەنێو هاوەڵە مەدەنیەکاندا ئەژمارد ئەکرێت.[2]

ئەحمەری دەڵێت من بەڵێنم دابوو بە ژنەکەم ببیەم بۆ عومرە، لە دەقێکی تردا هاتووە (بەڵێنم پیَ دابوو ببیەم بۆ حەجێك)، بەڵام چووم بۆ غەزا، ژنەکەم زۆر بەوە دڵگران بوو، منیش سکاڵام بردە لای پێغەمبەر (ﷺ)و مەسەلەکەم بۆ باسکرد، ئەویش فەرمووی (مرها فلتعتمر في رمضان، فإنها تعدل حجة)،[3] (ببیە با لە رەمەزاندا عومرە بکات چونکە ئەو عومرەی رەمەزان هاوتای حەجێکە).

ئیبن تەیمیە دەڵێت: (مەبەستی پێغەمبەر (ﷺ) بە (عمرة في رمضان تعدل حجة معي) ئەوەیە کە عومرەکەت لە رەمەزاندا هاوتای حەجێکە لەگەڵ مندا چونکە ئەو ئافرەتە ویستوویەتی حەجی لەگەڵدا بکات، بەڵام بۆی نەگونجاوە، بۆیە پێغەمبەر (ﷺ) وای پێ فەرمووە،... هەندێ نەزان پێیان وایە عومرەی یەکێك لە ئێمە لە میقاتدا یان لە مەککە هاوتای حەجێکە لەگەڵیدا، دیارو روونە حەجی تەواو زۆر باشترە لە عومرەی رەمەزان، ئەگەر یەکێك لە ئێمە حەجی فەرز بەجێبگەیەنێ وەك حەجێ نیە لەگەڵ پێغەمبەر (ﷺ)، ئیتر چۆن عومرەیەك هاوتای حەجێ بێ لەگەڵ پێغەمبەردا (ﷺ)، مەبەستی فەرموودەکە ئەوەیە عومرەی یەکێکمان لە رەمەزاندا لە میقاتدا لەئاست حەجێ بێت، ئەمەش بۆ کەسێك وا دەوترێ کە ویستبێتی حەج بکاتو بۆی

1 - الإصابة في تمييز الصحابة، ج1، ص33.

2 - أسدالغابة، ج1، ص87، معرفة الصحابة لأبي نعيم، الرقم 970.

3 - معجم الصحابة، ج1، ص71، أسدالغابة، ج1، ص87، الإصابة في تمييز الصحابة، ج1، ص33، معرفة الصحابة لأبي نعيم، الرقم 970.

نەچووبێتەسەر ئیتر بە نیازی حەج لەگەڵ عومرەی رەمەزاندا بڕوات، هەردووکیان پێکەوە پاداشتی حەجێکیان هەیە نەك یەکێکیان بە تەنها.[1]

ئەحوەصی کوڕی مەسعوود (رضي الله عنه):

ناوی ئەحوەصی کوڕی مەسعوودی[2] کوڕی کەعبی کوڕی عامری کوڕی عەدی کوڕی مجدعەی کوڕی حارثەی کوڕی حارثی کوڕی خەزرەجی کوڕی عەمری کوڕی مالیکی کوڕی ئەوسە،[3] یەکێکە لە هاوەڵە پشتیوانیەکان، برای محیصەو حەوەیصەیە،[4] بەشداری غەزای ئوحودو غەزاکانی تری دوای ئوحودیشی کردووە.[5]

ئەخرەم (رضي الله عنه):

ئەخرەم بە سوارچاکی پێغەمبەر (ﷺ) ناسراوە،[6] بە ئەخرەم ناوی دەرکردووە،[7] بەڵام ناوی موحریزی کوڕی نەضلەی کوڕی عەبدوڵای کوڕی مورەرەی کوڕی کەبیری کوڕی غەنمی کوڕی دودانی ئەسەدیە،[8] کونیەکەشی

1 - مجموع الفتاوى لشيخ الإسلام ابن تيمية، ج26، ص293-294.
2 - أسدالغابة، ج1، ص88، الإصابة في تمييز الصحابة، ج1، ص34.
3 - الإصابة في تمييز الصحابة، ج2، ص143.
4 - الإصابة في تمييز الصحابة، ج1، ص34.
5 - أسدالغابة، ج1، ص88.
6 - أسد الغابة، ج1، ص88، الإصابة في تمييز الصحابة، ج1، ص37.
7 - الإصابة في تمييز الصحابة، ج5، ص783.
8 - الإستيعاب في معرفة الأصحاب، ج3، ص1364، أسد الغابة، ج5، ص74، الطبقات الكبرى لابن سعد، ج3، ص95.

ئەبوونەضلەیە،[1] هاوپەیمانی بەنی عەبدشەمس بووە، بەنو عەبدولئەشهەل باس لەوە دەکەن هاوپەیمانی ئەوان بووە.[2]

ئەم هاوەڵە لە کۆچەرانە،[3] نازناوێکیشی هەبووە کە پێی وتراوە (فهیرة)،[4] ئیبن کەثیر ئەڵێت پێی وتراوە قومەیر،[5] موحریز کەسێکی سپی رەنگ بووو دەموچاوێکی زۆر جوانی هەبوو.[6]

کاتێ موسڵمانان بە فەرمانی پێغەمبەر (ﷺ) کۆچیان کرد بۆ مەدینە، موسڵمانانی بەنو غەنمیش کۆچیان کرد بۆ مەدینە، موحریزی کوڕی نەضلەش لەگەڵیان بوو.[7]

موحریز برایەکی هەبوو بەناوی موحەممەد، ئەویش هاوەڵی پێغەمبەر (ﷺ) بوو و لەگەڵ موحریزی برایدا کۆچی کرد بۆ مەدینە.[8]

کاتێ پێغەمبەر (ﷺ) برایەتی خستە نێوان کۆچەرانو پشتیوانانەوە، ئەخرەمو عومارەی کوڕی حەزمی ئەنصاری کرد بە برای یەك.[9]

---

1 - الطبقات الكبرى لابن سعد، ج3، ص95.

2 - الإستيعاب في معرفة الأصحاب، ج3، ص 1364.

3 - الطبقات الكبرى لابن سعد، ج3، ص486، أسد الغابة، ج4، ص147، ج5، ص75.

4 - الإستيعاب في معرفة الأصحاب، ج3، ص 1365.

5 - البداية والنهاية لإبن كثير، ج4، ص150.

6 - الطبقات الكبرى لابن سعد، ج3، ص95.

7 - أسد الغابة، ج5، ص75.

8 - معرفة الصحابة لأبي نعيم الأصبهانى، الرقم 640.

9 - أسد الغابة، ج4، ص147.

ئەخرەم بەشداری هەر سێ غەزای بەدرو ئوحود و خەندەقی کرد.

لە غەزای ذی قەرەد لە ساڵی شەشی کۆچیو لە تەمەنی سیو حەوت یان سیو هەشت ساڵیدا شەهید بوو.[1]

موحریز باس لەوە دەکات کە خەوی دیوە ئاسمانی دنیای بۆ کراوەتەوەو ئەویش چوەتە ناوی تا گەیشتوەتە ئاسمانی پێنجەم تا گەیشتوەتە (سدرة المنتهی)، دەڵێت پێم وترا ئەوە شوێنی تۆیە، بەیانی چووم بۆ لای ئەبووبەکر کە لە هەموان شارەزاتریی زیاتر بوو بە لێکدانەوەی خەو، کاتێ خەوەکەم بۆ گێڕایەوە وتی موژدەت لێ بێت شەهیدیت پێ دەبەخشرێ، ئەوەبوو رۆژێ دوای ئەوە شەهید بوو.[2]

غەزای ذی قەرەد ئەو غەزایە بوو کە عویەینەی کوڕی حصنی فەزاری بە برێ سوارەوە هەڵیکوتایە سەر وشترەکانی پێغەمبەر (ﷺ)، پیاوێکی بەنی غیفار لەگەڵ خێزانەکەی لای ئەو وشترانە بوو، شاڵاوبەرەکان ئەو پیاوەیان کوشتو ژنەکەیشیان بە وشترەکانەوە برد، لەو کاتەدا سەلەمەی کوڕی عەمری ئەسلەمی ئەوەی بینیو کۆیلەیەکی طەلحەی کوڕی عوبەیدوڵاشی لەگەڵدا بوو کە برێ ئەسپی پێ بوو، کە گەیشتە (ثنية الوداع) و ئەوەی بینی هاواری کرد (واصباحاه)، ئینجا کەوتە شوێن ئەو شاڵاوبەرە بێباوەڕانەو تیربارانی ئەکردن، هاوارەکەی ئیبنولئەکوەع گەیشتە پێغەمبەر (ﷺ)و ئەویش هاوەڵانی ئاگادار کردەوەو برێ لە هاوەڵان گوێیان لە پێغەمبەر (ﷺ) بوو و خێرا چوونە خزمەتی، لەوانە موحریزی کوڕی نەضلە، پێغەمبەر (ﷺ) سەعدی کوڕی زەیدی کرد بە ئەمیریان، یەکەم کەس گەیشت بەو

1 - الإستيعاب في معرفة الأصحاب، ج3، ص 1365.

2 - الطبقات الكبرى لابن سعد، ج3، ص98.

شالاوبەرانە موحریز بوو، موحریز سواری ئەسپێ بووبوو کە هی مەحموودی کوڕی مەسلەمە بوو،[1] کاتێ گەیشت بە دوژمن پێی وتن ئەی گرۆی بەنی لوکەیعە بوەستن تا کۆچەرانو پشتیوانان کە بەدواتانەوەن پێتان ئەگەن.[2]

سەلەمەی کوڕی ئەکوەع دەڵێت: جڵەوی ئەسپەکەی ئەخرەمم گرتو پێم وت ئەی ئەخرەم وریایان بە تا پێغەمبەر (صلى الله عليه وسلم)و هاوەڵانی دەگەن، ئەخرەم وتی ئەی سەلەمە ئەگەر بڕوات هەیە بەخواو رۆژی دوایی و دەزانیت بەهەشت حەقەو دۆزەخ حەقە، مەکەوەرە نێوان منو شەهیدبوونمەوە (ڕێی شەهیدیم لێمەگرە)، سەلەمە ئەڵێت منیش وازم لێهێنا، ئەخرەم چوو تا گەیشت بە عەبدورەحمانو لەگەڵی جەنگاو ئەسپەکەی عەبدورەحمانی بریندار کرد، عەبدورەحمانیش دای لە ئەخرەمو کوشتیو چووە سەر ئەسپەکەی ئەخرەم تا ئەبوو قەتادە هاتو عەبدورەحمانی کوشت.[3]

ئەخرەمی هوجەیمی(رضي الله عنه):

ئەم هاوەڵە لای هەریەك لە بوخاریو ئیبن ئەثیرو ئیبن حەجەر باس کراوە،[4] ئیبن ئەثیر پێش ئەمە ئەخرەمێکی تر دێنێ کە دواتر دەڵێت وابزانم ئەم دوانە هەر یەك کەس بن،[5] لەناو ئەو هاوەڵانەدا ناوی هاتووە کە دواتر لە کووفە نیشتەجێ بوون

---

1 - البداية والنهاية لإبن كثير، ج4، ص150.

2 - البداية والنهاية لإبن كثير، ج4، ص151.

3 - صحيح مسلم، الرقم 3476، مسند أحمد بن حنبل، الرقم 16290، مصنف بن أبي شيبة، الرقم 36340، صحيح ابن حبان، الرقم 7296، السنن الكبرى للبيهقي، الرقم 16642.

4 - أسد الغابة، ج1، ص89، الإصابة في تمييز الصحابة، ج1، ص37.

5 - أسد الغابة، ج1، ص89.

، [1] فەرموودەیەکی گێڕاوەتەوە کە پێغەمبەر (ﷺ) سەبارەت بە ڕۆژی ذی قار دەفەرمویت:(الیوم أول یوم انتصفت فیه العرب من العجم وبي نصروا)، [2] (ئەمڕۆ یەکەم ڕۆژە تیایدا عەرەب تۆڵەی خۆی کردبێتەوە لە عەجەم، لەبەر منیش سەرخران).

ئەخنەسی سولەمی (رضي الله عنه):

ئەخنەسی کوڕی حەبیبی یان دەوترێ کوڕی خەبابی [3] کوڕی جوررەی کوڕی زیعبی کوڕی مالیکی کوڕی خفافی سولەمیە. [4] خۆی و کورەکەی‌و کوڕەزاکەشی هاوەڵی پێغەمبەر (ﷺ) بون، [5] هەرسێکیشیان بەشداری غەزای بەدریان کردووە، [6] تەنها ئەم کەسە هەیە خۆی و کوڕو نەوەشی پێکەوە هاوەڵ بووبن‌و بەشداربن لە بەدردا. [7]

ناوی کوڕەکەی بریتیە لە یەزید و کوڕەزاکەشی ناوی مەعنی کوڕی یەزیدە. [8]

1 - التأریخ الکبیر للبخاري، ج2ص63.

2 - التأریخ الکبیر للبخاري، الرقم 389 و 41، المعجم الکبیر للطبراني، 1224، أسد الغابة، ج1، ص89، الإصابة في تمییز الصحابة، ج1، ص37.

3 - الإصابة في تمییز الصحابة، ج1، ص38.

4 - أسدالغابة، ج1، ص251.

5 - معجم الصحابة لابن قانع، ج3، ص92، الإصابة في تمییز الصحابة، ج1، ص38.

6 - أسدالغابة، ج1، ص251.

7 - الإصابة في تمییز الصحابة، ج1، ص38.

8 - أسدالغابة، ج1، ص251.

ئەدرەع ئەبووجەعد(رضي الله عنه):

ئەم هاوەڵەش ناوی ئەدرەعە بەڵام زیاتر بە کونیەکەی ناسراوە کە ئەبووجەعدە،[1] ئیبن ئەثیر بە ناوی عەمری کوڕی بەکر ناوی دەهێنێ،[2] ئەدرەع لە ضەمریە، دەشوترێ بەڵکو ناوی عەمرە،[3] لەناو بەنی ضەمرە لە مەدینە خانوویەکی هەبووە، واتە لە مەدینە نیشتەجێ بووە.[4]

فەرموودەیەکی لە پێغەمبەرەوە (ﷺ) گێڕاوەتەوە کە دەفەرموێت (من ترك الجمعة ثلاثاً من غير عذر طبع الله على قلبه)،[5] (هەرکەس بێ بیانوو سێ هەینی نەچێت بۆ نوێژی هەینی خوا مۆر دەدات بەسەر دڵیدا).

ئیدریس(رضي الله عنه):

ئیدریس هاودەم بە بوحەیراو ئەبرەهەو ئەشرەفو تەمامو ئەیمەنو نافعو تەمیم وەك وەفد هاتووەتە خزمەت پێغەمبەر (ﷺ).[6]

---

1 - الإستيعاب في معرفة الأصحاب، ج1، ص73، الإصابة في تمييز الصحابة، ج1، ص39.

2 - أسدالغابة، ج4، ص212.

3 - أسدالغابة، ج1، ص90.

4 - أسدالغابة، ج4، ص212.

5 - صحيح ابن خزيمة، الرقم 1740 و اللفظ له، صحيح ابن حبان، الرقم 2833، المستدرك على الصحيحين، الرقم 6661، سنن أبي داود، الرقم 901، سنن ابن ماجة، الرقم 1121 و قد جاء (تهاونا بها).

6 - أسد الغابة، ج1ص71.

ئیبن ئەثیر سەبارەت بە هاتنی ئەم هاوەڵە گێڕانەوەیەك دێنێت: کاتێك موسڵمانانی حەبەشە زانییان پێغەمبەر (ﷺ)و موسڵمانان لە جەنگی بەدردا سەرکەوتون، داوایان کرد لە نەجاشی مۆڵەتیان بدات تا بچنەوە بۆ لای پێغەمبەر (ﷺ)، ژمارەیەك لەو کەسانەی لای نەجاشی بوون و باوەڕیان هێنابوو بە نەجاشییان وت مۆڵەت بدە بە ئێمەش با بچین بۆ لای ئەو پێغەمبەرەو بزانین ئەو کەسەیە کە لە کتێبەکەماندا باسی کراوە؟ ئەوەبوو چوون بۆ لای پێغەمبەر (ﷺ)و لەگەڵیدا بەشداری ئوحود بوون، ریوایەتێ لە موقاتیل و کەسانی تریشەوە دێنێ کە وتویانە ئەوانە 40 کەس بوون، سی و دوو کەسیان لە گەڵ جەعفەری طەیاردا هاتن، هەشت کەسیشیان لە شامەوە هاتن (بوحەیراو ئەبرەهەو ئەشرەف و تەمام و ئیدریس و ئەیمەن و نافع و تەمیم)، ئەمە گێڕانەوەی ئەبوو مووسا بوو کە ئیبن ئەثیر هێناویەتی، ئیبن ئەثیر دەڵێت ئەگەر مەبەستی بە بوحەیرا یەکێکی تری جیا لەو بوحەیرایە بێت کە پێغەمبەر (ﷺ) بە منداڵی بینی، ئەوە ئەگەری هەیە ئەم هاتنی وەفدە راست بێت.[1]

ئیبن حەجەر دەڵێت وادیارە ئەوە بوحەیرایەکی تر بێ، چونکە پێغەمبەر (ﷺ) ئەوی لە خاکی شام دیوە، بەڵام ئەم بوحەیرایەیان لە حەبەشە بووە، باکووری وڵات لەکوێ و باشووری لەکوێ، ئاساییە دوو کەس یەك ناویان هەبێ.[2]

بەڵام بەپێی هەموو سەرچاوەکان جەعفەری طەیار (رضي الله عنه) و موسڵمانان لە فەتحی خەیبەردا چوون بۆ لای پێغەمبەر (ﷺ)،[1] دیاریشە غەزای ئوحود لەپێش

---

1 - أسد الغابة، ج1ص71.

2 - الإصابة في تمييز الصحابة، ج1ص22.

فەتحی خەیبەر روویداوە، بۆیە هاتنی ئەو کەسانە لەگەڵ جەعفەری طەیار بۆ لای پێغەمبەر (ﷺ) و بەشداری کردنیان لە غەزای ئوحوددا بەپێی سەرچاوەکان هەڵەیەو راستی تێدا نیە، دەشکرێ ئەو ئەگەرە دابنێین ئەو کەسانەی تر واتە ئەو 40 کەسە بەجیا و بەبێ جەعفەر هاتبن، وەك چۆن ئیبن حەجەر باس لەوە ناکات ئەو کەسانە لەگەڵ جەعفەردا هاتبن.[2]

ئەدرەعی ئەسلەمی (رضي الله عنه):

ناوی ئەدرەعەو پاسەوانی پێغەمبەر (ﷺ) بووە،[3] ئەم هاوەڵەش سولەمییە،[4] فەرموودەیەکی لە پێغەمبەری خواوە (ﷺ) گێڕاوەتەوە کە سەعیدی کوڕی ئەبووسەعید لێوەی گێڕاوەتەوە، ئەدرەع بەسەرهاتێکی خۆی باس دەکات کە شەوێ پاسەوانی پێغەمبەری خوای (ﷺ) کردووەو دەڵێت: شەوێ پاسەوانی پێغەمبەر (ﷺ) بووم، هاتمو بینیم پیاوێکی مردوو (تەرمێك)یان هێنا، وترا ئەوە تەرمی عەبدولا (ذوالبجادین)ە، لە مەدینە مردبوو، کاتێ لە کفن کردنی بوونەوەو بردیان، پێغەمبەر (ﷺ) فەرمووی (ارفقوا به رفق الله بكم فإنه كان يحب الله ورسوله)،[5] (بەنەرمی لێی بنەونو نەرم بن لەگەڵی، خوا نەرم بێت لەگەڵتان، چونکە ئەو خواو پێغەمبەری خوای خۆشدەویت).

1 - الإصابة في تمييز الصحابة، ج1ص486، الإستيعاب في معرفة الأصحاب، ج1ص242، أسد الغابة، ج1ص421، سير أعلام النبلاء للذهبي، ج1ص206.

2 - الإصابة في تمييز الصحابة، ج1ص22.

3 - الإصابة في تمييز الصحابة، ج1، ص39، أسدالغابة، ج1، ص39.

4 - الإصابة في تمييز الصحابة، ج1، ص39.

5 - أسدالغابة، ج1، ص89-90، الإصابة في تمييز الصحابة، ج1، ص39، معرفة الصحابة لأبي نعيم الأصبهاني، الرقم 1012، والحديث ضعيف

لە ریوایەتێکی تردا ئەدرەع دەڵێت: پیاوێك زۆر بەجوانی قورئانی دەخوێندەوە، پێغەمبەر (ﷺ) هاتە دەرەوە...فەرموودەکە وەك پێشتر دێنیّ و ئەوەشی بۆ زیاد دەکات کە پێغەمبەر (ﷺ) ئامادەی هەڵکەندنی گۆڕەکەی بوو، فەرمووی (فراوان بۆی هەڵکەنن خوا گۆڕەکەی بۆ فراوان بکات)، یەکیّ لە هاوەڵان وتی ئەی پێغەمبەری خوا (ﷺ) ئایا بۆی دڵگران بوویت؟فەرموی بەڵیّ، ئەو خواو پێغەمبەری خوای خۆشدەویست).[1]

ئەدهەمی کوڕی حەظرەی راشیدی(رضي الله عنه):

ئەدهەم سەر بە بەنی راشیدە، ئیبن ماکولا دەڵێت هاوەڵە، ئیبن حەجەر وەك هاوەڵ ناوی هێناوە،[2] بەڵام هەریەك لە ئیبن مندەو ئیبن قانعو ئەبوو نوعەیمی ئەصبەهانیو ئبن ئەثیرو ئیبن عەبدولبەر ناویان نەهێناوە.

ئەدیەمی تەغلەبی(رضي الله عنه):

ناوی ئەدیەمەو لە بەنی تەغلەبە.[3] هەریەك لەئیبن ئەثیرو ئەبوو نوعەیمی ئەصبەهانی و ئیبن قانع وەك هاوەڵ ناویان هێناوە،[4] هەریەك لە ئیبن قانعو ئەبوونوعەیم بە ئەدیم ناوی دێنن،[5] بەڵام ئیبن ئەثیر بە ئەدیەم ناوی دێنیّ.[6]

1 - سنن ابن ماجة، الرقم 1551، مسند ابن أبي شيبة، الرقم599.

2 - الإصابة في تمييز الصحابة، ج1، ص40

3 - معجم الصحابة، ج1، ص57.

4 - أسدالغابة، ج1، ص90، معرفة الصحابة، الرقم 1032، معجم الصحابة، ج1، ص57.

5 - معجم الصحابة، ج1، ص57، معرفةالصحابة، الرقم 1032.

6 - أسدالغابة، ج1، ص90.

صەبی کوڕی مەعبەد باس لەوە دەکات کاتێ تازە موسڵمان بووە ویستوویەتی حەج بکات، دەڵێت پرسیارم کرد لە کەسێکی ناو هۆزەکەم کە ناوی ئەدیم بوو، ئەویش فەرمانی پێکردم پێکەوە حەجو عومرەش بکەمو پێی وتم پێغەمبەر (ﷺ) پێکەوە حەجو عومرەی دەکرد.[1]

ئەربەدی خزمەتکاری پێغەمبەر (ﷺ):

هەریەك لە ئین ئەثیرو ئیبن حەجەر ناویان هێناوە.[2]

ئەربەدی کوڕی حومەییر (رضي الله عنه):

ئەم هاوەڵە لە کۆچەرانە،[3] لە بەنی ئەسەدی کوڕی خوزەیمەیە،[4] ئیبن ئیسحاق پێی وایە لە هەردوو کۆچی حەبەشەو مەدینەش بەشداری کردووە.[5]

ناوی ئەربەدی کوڕی حومەییرە، رایەکی تر دەڵێت کوڕی حەمزەیە،[6] ئەبوو نوعەیمیش بە ئەربەدی کوڕی جوبەیر هێناویەتی،[7] رایەکیش دەڵێت ناوی سوەیدی کوڕی مەخشیە، بەڵام ئیبن سەعد وەڵامی ئەوە دێنێو قسەی موحەممەد بن عەمارەی ئەنصاری دێنێ کە سوەید جیایە لە ئەربەد، ئەربەد غەزای بەدری بینیوە،

1 - معجم الصحابة، ج1، ص57، أسدالغابة، ج1، ص90، معرفةالصحابة، الرقم 1032،
2 - أسدالغابة، ج1، ص92، الإصابة في تمييز الصحابة، ج1، ص42.
3 - أسدالغابة، ج1، ص92.
4 - الطبقات الكبرى لابن سعد، ج3، ص93.
5 - الإصابة في تمييز الصحابة، ج1، ص42.
6 - أسدالغابة، ج1، ص92.
7 - معرفة الصحابة لأبي نعيم الأصبهاني، الرقم1039.

بەڵام سوەید بەشداری ئوحود بووەو لەغەزای بەدردا بەشداری نەکردووە، کونیەکەی ئەبوومەخشییە.[1]

بەم پێیە کە ئەربەد بەشداری بەدر بووبێت کەواتە گەرانەوەی ئەربەد لە حەبەشە بۆ مەککە بووە، ئینجا کۆچی کردووە بۆ مەدینە، چونکە کۆچەرانی حەبەشە کە راستەوخۆ چوونە مەدینە لە غەزای خەیبەردا چون، بەڵام ئەربەد بەشداری بەدری کردووەو دیاریشە بەدر زۆر لەپێش غەزای خەیبەرەوە بووە.

ئەربەدی کوڕی مەخشی(رضي الله عنه):

ئەم هاوەڵە لە دەستەی یەکەمی کۆچەرانە، ئەربەد طائیە، هاوپەیمانی بەنی ئەسەد بوو.[2]

ناوی ئەربەدی کوڕی مەخشیە،[3] دەشوترێ بەڵکو ناوی سوەیدی کوڕی مەخشیە،[4] هەریەك لە ئیبن ئەثیرو ئیبن حەجەر کونیەکەی ئەم هاوەڵەیان بە ئەبوومەخشی هێناوە،[5] بەڵام ئیبن سەعد کونیەی ئەبوو مەخشی بۆ ئەربەدی کوڕی حومەیر دێنێ.[6]

---

1 - الطبقات الكبرى لابن سعد، ج3، ص97.

2 - الإصابة في تمييز الصحابة، ج7، ص367.

3 - الإصابة في تمييز الصحابة، ج1، ص42.

4 - أسدالغابة، ج1، ص93.

5 - أسدالغابة، ج1، ص93، الإصابة في تمييز الصحابة، ج1، ص42.

6 - الطبقات الكبرى لابن سعد، ج3، ص97.

هەروەها هەریەك لە ئیبن ئەثیرو ئیبن حەجەر هێناویانە بەشداری غەزای بەدر بووە،[1] بەڵام ئیبن سەعد ریوایەتێکی موحەممەدی کوڕی عەممارەی ئەنصاری دێنێ کە دەڵێت ئەربەدی کوڕی حومەییر بەشداری غەزای بەدر بووەو سوەیدی کوڕی مەخشی(واتە ئەربەدی کوڕی مەخشی) بەشداری غەزای ئوحود بووەو لەغەزای بەدردا بەشدار نەبووە.[2]

ئەرطەئەی کوڕی شەراحیل(رضي الله عنه):

ناوی ئەرطەئەی کوڕی کەعبی کوڕی شەراحیلی کوڕی کەعبی کوڕی سەلامانی کوڕی عامری کوڕی حارثەی کوڕی سەعدی کوڕی مالیکە، ئەم هاوەڵە نەخەعیە.[3]

وەك وەفد هاتووەتە خزمەت پێغەمبەر (ﷺ) و موسڵمان بووە.[4]

ئیبن سەعد گێڕانەوەیەکی هێناوە کە نەخەعیەکان دوو کەسیان نارد بۆ لای پێغەمبەر (ﷺ) تا موسڵمان بوونی خۆیان بگەیەننە پێغەمبەر (ﷺ)، ئەرطەئەی کوڕی شەراحیل لە بەنی حارثەو ئەرقەم لە بەنی بەکر، ئەم دوو کەسە شێوەو روخسارو کەسایەتییەکی باشیان هەبوو، چوونە خزمەت پێغەمبەر (ﷺ)و پێغەمبەری خوایش (ﷺ) پێشنیازی موسڵمان بوونی بۆ کردن، ئەوانیش قبووڵیان کردو بەیعەتی خۆیانو هۆزەکانی خۆیانیشیان دا بە پێغەمبەر (ﷺ)، پێغەمبەری خواش (ﷺ) سەرسام بوو بە قەدو باڵاو کەسایەتییان، فەرمووی ئەرێ هۆزەکانتان

1 - أسدالغابة، ج1، ص93، الإصابة في تمييز الصحابة، ج7، ص367.
2 - الطبقات الكبرى لابن سعد، ج3، ص97.
3 - اسدالغابة، ج1، ص94، الإصابة في تمييز الصحابة، ج1، ص42.
4 - الإصابة في تمييز الصحابة، ج1، ص42.

کەسی تریان وەك ئێوە تێدایە؟ وتیان بەڵێ لەپشت خۆمانەوە لەناو هۆزەکانماندا حەفتا کەسمان جێهێشتووە کە هەموویان لە ئێمە باشترن‌و کاروبارەکان بەڕێوە دەبەن، پێغەمبەر (ﷺ) نزای کرد بۆ هەردووکیان‌و بۆ هۆزەکانی هەردووکیان‌و فەرمووی (اللهم بارك فى النخع)، ئینجا ئاڵایەکی دایە دەست ئەرطەئە تا ڕێبەری هۆزەکەی بکات، ئەویش ئاڵاکەی هێشتەوە تا لە ڕۆژی فەتحی مەککەدا ئەو ئاڵایەی لەگەڵ خۆی هێنا، لە ڕۆژی قادسیەشدا ئەو ئاڵایەی پێ بوو، بەڵام لە قادسیەدا شەهید بوو، ئینجا دورەیدی برای ئاڵاکەی گرتەدەست.[1]

ئەرطەئەی کوڕی کەعب(ﷺ):

ناوی ئەرطەئەیە، دەشوترێ بەڵکو ناوی ئەبوو ئەرطەئەیە،[2] رایەکی تر دەڵێت ناوی حوصەینی کوڕی رەبیعەیە،[3] بەڵام ئەبوو ئەرطەئە کونیەکەیەتی،[4] ، کاتێ موژدەی سەرکەوتنی (ذي الخلصة)ی هێنا، پێغەمبەر (ﷺ) ناوی نا بەشیر.[5]

ئەم هاوەڵەش طائیە،[6] ئیبن عەبدولبەرو ئیبن حەجەر بە ئەحمەسی دادەنێن.[7]

1 - الطبقات الكبرى لابن سعد، ج1، ص346.
2 - أسدالغابة، ج1، ص92.
3 - الإستيعاب في معرفة الأصحب، ج4، ص1595.
4 - الإصابة في تمييز الصحابة، ج2، ص86.
5 - أسدالغابة، ج1، ص92.
6 - أسدالغابة، ج1، ص92.
7 - الإستيعاب في معرفة الأصحب، ج4، ص1595، الإصابة في تمييز الصحابة، ج2، ص86.

ذي الخلصة ماڵێك بوو كه له سەردەمی نەفامیدا خەڵكی دەیانپەرستو پێی دەوترا كەعبەی یەمانی، پێغەمبەر (ﷺ) به جەریری فەرموو (ألا تريحني من ذي الخلصة)، (ئەرێ ذیلخەلصەم لەكۆڵ ناكەیتەوە؟)، جەریری كوڕی عەبدوڵا وتی با، بڕیاری دا بچێت، پێغەمبەر (ﷺ) دای بەسەر سنگیداو پێی فەرموو (اللهم ثبته واجعله هاديا مهديا)، (خوایە پێچەسپاوی بكەو هەم خۆی ڕێنموونی بكەو هەم بیكەرە هۆی ڕێنموونی خەڵك)، جەریر به سەدو پەنجا سوارەوە چوو تا گەیشتە ئەویۆ لەناوی برد، ئینجا به ئەرطەئەدا هەواڵی نارد بۆ پێغەمبەر (ﷺ).[1]

ئەرقەمی كوڕی جوفەینە (رضي الله عنه):

ناوی ئەرقەمی كوڕی جوفەینەی توجەیبیە، له بەنی نەصری كوڕی موعاویەیە،[2] بەشداری فەتحی میصری كردووە.[3]

ئەرقەم لەگەڵ باوكیدا كێشەیەكی هەبوو، كێشەكەیان بردە لای عومەری كوڕی خەطاب.[4]

ئەرقەمی نەخەعی (رضي الله عنه):

ناوی ئەوسی كوڕی جەهیشی كوڕی یەزیدەو له نەخەعیەكانە.[5]

1 - صحيح البخاري، الرقم (2878-2892-3635-4601-5983)، صحيح مسلم، الرقم (4628-4629)، مسند أحمد بن حنبل، الرقم (18772-18788-18832)، مسند أبوداود، الرقم 2406، السنن الكبرى للنسائي، الرقم (8028-8397)، المعجم الكبير للطبراني، الرقم 2206.

2 - أسدالغابة، ج 1، ص96، الإصابة في تمييز الصحابة، ج1، ص45.

3 - أسدالغابة، ج 1، ص96.

4 - الإصابة في تمييز الصحابة، ج1، ص45.

5 - أسدالغابة، ج1، ص96.

بەڵام ئیبن سەعد وا ناوی دێنێ، ئەرقەمی کوڕی یەزیدی کوڕی مالیکی کوڕی عەبدوڵا.[1]

ئیبن حەجەریش رایەکی تر دێنێ و دەڵێت ناوی ئەرقەمی کوڕی عەبدوڵای کوڕی حارثە.[2]

وەك وەفد هاتووەتە خزمەت پێغەمبەر (ﷺ) و موسڵمان بووە.[3]

ئیبن سەعد گێڕانەوەیەکی هێناوە کە نەخەعیەکان دوو کەسیان نارد بۆ لای پێغەمبەر (ﷺ) تا موسڵمان بوونی خۆیان بگەیەننە پێغەمبەر (ﷺ)، ئەرطەئەی کوڕی شەراحیل لە بەنی حارثەو ئەرقەم لە بەنی بەکر، ئەم دوو کەسە شێوەو روخسارو کەسایەتییەکی باشیان هەبوو، چوونە خزمەت پێغەمبەر (ﷺ)و پێغەمبەری خوایش (ﷺ) پێشنیازی موسڵمان بوونی بۆ کردن، ئەوانیش قبووڵیان کردو بەیعەتی خۆیانو هۆزەکانی خۆیانیشیان دا بە پێغەمبەر (ﷺ)، پێغەمبەری خواش (ﷺ) سەرسام بوو بە قەدو باڵاو کەسایەتییان، فەرمووی ئەرێ هۆزەکانتان کەسی تریان وەك ئێوە تێدایە؟ وتیان بەڵێ لەپشت خۆمانەوە لەناو هۆزەکانماندا حەفتا کەسمان جێهێشتووە کە هەموویان لە ئێمە باشترنو کاروبارەکان بەڕێوە دەبەن، پێغەمبەر (ﷺ) نزای کرد بۆ هەردووکیانو بۆ هۆزەکانی هەردووکیانو فەرمووی (اللهم بارك فى النخع).[4]

1 - الطبقات الكبرى لابن سعد، ج5، ص53.

2 - الإصابة في تمييز الصحابة، ج1، ص45.

3 - الإصابة في تمييز الصحابة، ج1، ص42.

4 - الطبقات الكبرى لابن سعد، ج1، ص346.

ئەرقەمی کوڕی ئەبی ئەرقەم (رضي الله عنه):

ناوی ئەرقەمی کوڕی عەبدمەنافی کوڕی ئەسەدی کوڕی عەبدوڵای کوڕی عومەری کوڕی مەخزوومی مەخزوومیە،[1] یەکێکە لە هاوەڵە کۆچەرەکان.[2]

دایکی ناوی ئومەیمەی کچی حارثە لە بەنی سەهم،[3] دەوترێ بەڵکو ناوی تەماضوری کچی حوذەیمە،[4] یان دەوترێ ناوی صەفیەیە.[5]

کونیەکەی ئەبووعەبدوڵایەو لە دەستەی یەکەمی موسڵمان بووەکانە،[6] هەندێ بە حەوتەمین کەسی موسڵمان بووی دەزانن و هەندێکی تریش بە دەیەمین کەسی موسڵمانبووی دەزانن،[7] رایەکیش بە دوانزەیەمین موسڵمان بووی دەزانێ.[8]

ئەرقەم دوو منداڵی هەبوو کە هەردووکیان لە ئوم وەلەد بوون، واتە لە کەنیزەکەکەی، ئەوانیش بریتی بوون لە عوبەیدوڵاو عوشمان.[9]

ئەرقەم لە مەککە لە ناوچەیەکی صەفا خانوویەکی هەبوو کە کردیە بنکەیەك بۆ بانگەوازی یەکەمی ئایینی خواو پێغەمبەر (ﷺ)،موسڵمانان لەوێ کۆدەبوونەوە

1 - الطبقات الكبرى لابن سعد، ج3، ص242، الإستيعاب في معرفة الأصحاب، ج1، ص137، أسدالغابة، ج1، ص94، الإصابة في تمييز الصحابة، ج1، ص43، سير أعلام النبلاء للذهبي، 2، ص479.

2 - أسدالغابة، ج1، ص94.

3 - الطبقات الكبرى لابن سعد، ج3، ص242.

4 - الإستيعاب في معرفة الأصحاب، ج1،ص131، الإصابة في تمييز الصحابة، ج1، ص43.

5 - أسدالغابة، ج1، ص94.

6 - أسدالغابة، ج1، ص95.

7 - الإصابة في تمييز الصحابة، ج1، ص43.

8 - اسدالغابة، ج1، ص95.

9 - الطبقات الكبرى لابن سعد، ج3، ص242.

تا ئەو کاتەی ژمارەیان گەیشتە چل کەس، دەوترێ تا ئەو کاتەی عومەری کوڕی خەطاب موسڵمان بوو، ئیتر ئەوکات موسڵمانان چوونە دەرەوە.[1]

هەروەها ئەرقەم بەشداری هاوپەیمانی الفضول بووە.[2]

فەرموودەی لە پێغەمبەرەوە (ﷺ) گێڕاوەتەوە.[3]

سەبارەت بە موسڵمانبوونی باوکی رای جیاواز هەیە، ئیبن عەبدولبەر دەڵێت موسڵمان نەبووە، دواتر سەبارەت بە مردنی باوکی دەڵێت لەوانەیە لەکاتی وەفاتی ئەبووبەکردا مردبێت، ئەگەر ئەوە راست بێت ئەوە قسەکەی ئیبن ئەبی خەیثەمە راستە کە باوکی ئەرقەم بە هاوەڵ دەزانێت.[4]

ئەرقەم یەکێکە لەو هاوەڵانەی کە بەشداری غەزای بەدری کردووە، پێغەمبەر (ﷺ) لەو غەزایەدا شمشێرێکی دایە دەستی.[5]

لە غەزای بەدردا ئەبوو ئوسەیدی ساعیدی شمشێرەکەی ئیبن عائیذی دانا، ئەرقەم ئەو شمشێرەی ناسیەوەو داوای لە پێغەمبەر (ﷺ) کرد بیدات بەو، پێغەمبەریش (ﷺ) پێی بەخشی.[6]

---

1 - أسدالغابة، ج1، ص95.

2 - الإستيعاب في معرفة الأصحاب، ج1، ص131.

3 - الإستيعاب في معرفة الأصحاب، ج1، ص131، الإصابة في تمييز الصحابة، ج1، ص44.

4 - الإستيعاب في معرفة الأصحاب، ج1، ص131-132.

5 - أسدالغابة، ج1، ص95، سير أعلام النبلاء للذهبي، ج2، ص480.

6 - المستدرك على الصحيحين، الرقم 6149، مسند أحمد بن حنبل ، الرقم 15738، المعجم الأوسط للطبراني، الرقم 6144، صححه الألباني في السلسلة الصحيحة، الرقم 2903.

هەروەها ئەرقەم بەشداری غەزای ئوحودو خەندەقو هەموو غەزاکانی تری کردووە.[1]

پێغەمبەر (ﷺ) هەندێ جار ئەرکی کۆکردنەوەی زەکاتی دەسپارد بە ئەرقەم،[2] جارێکیان کە پێغەمبەر (ﷺ) ئەو ئەرکەی پێ سپارد، ئەرقەم داوای لە ئەبوو رافیع کرد تا یارمەتی بدات لەبەرامبەردا بەشداری پشکی (العاملین علیها)ی پێ بدات، ئەبوورافیع وتی با پرس بکەم بە پێغەمبەر (ﷺ)، کاتێ پرسی پێکرد پێغەمبەر (ﷺ) فەرمووی (یا أبا رافع إنا أهل بیت لا تحل لنا الصدقة)، (ئەی ئەبوورافیع ئێمەی ئالوبەیت صەدەقەمان بۆ حەڵاڵ نیە).[3]

جارێکیان ئەرقەم خۆی ئامادە کرد تا بچێت بۆ مزگەوتی ئەقصا، هات تا ماڵئاوایی بکات لە پێغەمبەر (ﷺ)، پێغەمبەری خوایش پێی فەرموو بۆ بازرگانیە یان بۆ سەردان؟ وتی ئەی پێغەمبەری خوا بە دایكو باوکمەوە بەقوربانت بم بەڵکو ئەمەوێ بچم نوێژی تێدا بکەم، پێغەمبەر (ﷺ) فەرمووی (صلاة في مسجدي هذا خير من ألف صلاة فيما سواه من المساجد إلاّ المسجد الحرام)، (نوێژێ لەم مزگەوتەی مندا خێری زیاترە لەهەزار نوێژ لە مزگەوتانی تردا جگە لە مەسجیدولحەرام)، ئیتر ئەرقەم دانیشتو نەچوو بۆ گەشتەکەی.[4]

---

1 - الطبقات الكبرى لابن سعد، ج3، ص244.

2 - سير أعلام النبلاء للذهبي، ج2، ص480، الإصابة في تمييز الصحابة، ج1، ص44.

3 - السنن الكبرى للنسائي، الرقم 2365، صححه الألباني في إرواء الغليل، الرقم 880.

4 - أسدالغابة، ج1، ص95، سير أعلام النبلاء للذهبي، ج2، ص479، المستدرك على الصحيحين، الرقم 6184، المعجم الكبير للطبراني، الرقم 903.

ئەمە وانەیەکە تا ئەوەی لێوە فێر بین بیرکردنەوەو بڕواو قەناعەتمان تا سنووری شەریعەت زیاتر نەڕواتو لەکوێدا شەریعەت رایەکی جیا لە رای عەقڵی ئێمەی هەبوو دەبێت راستەوخۆی ملکەچی بین، ئەرقەم بە لێکدانەوەی خۆی دەرۆیشت تا پاداشتێکی گەورە بەدەست بخات، بەڵام کاتێك پێغەمبەر (ﷺ) رێی چاکتری نیشاندا، دەستبەجێ وەستا، هەرچەندە تەواوی ئامادەکاری بۆ کردبوو، خۆ چوونی بۆ بەیتولمەقدیسیش دروستبوو وەك لە فەرموودەی صەحیحدا هاتووە (لا تشدوا الرحال إلا إلى ثلاثة مساجد: مسجدي هذا، والمسجد الحرام، والمسجد الأقصى)،[1] (کۆڵو باری سەردان تەنها بۆ سێ مزگەوت بپێچنەوە، ئەم مزگەوتەی منو مەسجیدولحەرامو مزگەوتی ئەقصا)، بەڵام کاتێك باشترینی بینی ئامادە نەبوو باشترینەکە بگۆڕێتەوە بە باشێکی کەمتر لەو، ئەمە تەمای بەرزی هاوەڵان بۆ دەستخستنی پاداشت نیشان دەدات کە هەر هەنگاوێکیان ناوە تا باشترین رێگەی گەیشتن بە رەزامەندی خواو کۆکردنەوەی پاداشتی زیاتر بگرنەبەر.

ئەرقەم یەکێك بووە لەو هاوەڵانەی نامەی بۆ پێغەمبەر (ﷺ) نووسیوەتەوە وەك ئیبن سەعد نامەیەك دێنێ کە ئەرقەم نووسیویەتی (كتب رسول الله لعبديغوث بن وعلة الحارثي أن له ما أسلم عليه من أرضها وأشيائها يعني نخلها ما أقام الصلاة وآتى الزكاة وأعطى خمس المغانم في الغزو ولا عشر ولا حشر ومن تبعه من قومه وكتب الأرقم بن أبي الأرقم المخزومي)[2]

---

1 - صحيح مسلم، الرقم 2459.

2 - الطبقات الكبرى لابن سعد، ج1، ص268.

نووسینی ناوی ئەو کەسەی نامەکەی نووسیوە لەسەردەمی پێغەمبەردا (ﷺ) هەبووە و یەکەم کەسیش ئوبەی کوڕی کەعب بوو ئەمەی کرد، لە کۆتایی نوسینەکەدا دەینووسی (وکتبە ...)واتە ناوی خۆی دەنووسی.[1]

سەبارەت بە مردنی ئەرقەم سێ را هەیە، رایەك دەڵێت لە رۆژی مردنی ئەبووبەکری صدیقدا وەفاتی کردووە،[2] رایەکی تر دەڵێت لە ساڵی پەنجاو سێی کۆچی وەفاتی کردووە،[3] رای سێیەم دەڵێت لە ساڵی پەنجاو پێنجی کۆچیدا وەفاتی کردووەو وەسیەتی کردووە سەعدی کوڕی ئەبی وەقاص نوێژی لەسەر بکات، هەرچەندە سەعد لەو کاتەدا دووربوو و لە عەقیق بوو، بۆیە مەروان رازی نەبوو و وتی تەرمی هاوەڵی پێغەمبەری خوا بوەستێنرێ تا کەسێك کە لێرە نیە بێتەوە؟! بۆیە ویستی نوێژی لەسەر بکات، مشتومڕێ دروست بوو تا ئەوەی سەعد هاتەوەو نوێژی لەسەرکرد.[4]

ئیبن عەبدولبەر دەڵێت ئەگەر ئەم ریوایەتە راست بێت ئەوە ئەو کەسەی لە سەردەمی ئەبووبەکر مرد باوکی ئەرقەم بوو،[5] بەڵام ئیبن ئەثیر دەڵێت لە گۆڕستانی

---

1 - الإصابة في تمييز الصحابة، ج1ص27، الإستيعاب في معرفة الأصحاب، ج1، ص68.

2 - أسدالغابة، ج1، ص96.

3 - سير أعلام النبلاء للذهبي، ج2، ص480.

4 - الطبقات الكبرى لابن سعد، ج3، ص244، الإستيعاب في معرفة الأصحاب، ج1، ص132، أسدالغابة، ج1، ص95-96.

5 - الإستيعاب في معرفة الأصحاب، ج1، ص132.

بەقیعیش ئەسپەردە کراوە،[1] ذەهەبی رای دووەمی پێ راستترەو وتەیەکی عوثمانی کوڕی ئەرقەم دێنێ کە دەڵێت باوکم لە ساڵی پەنجاو سێی کۆچی وەفاتی کردووە.[2]

تەمەنی ئەرقەم نزیکەی هەشتاو ئەوەندە ساڵ بوو.[3]

ئەزهەری کوڕی قەیس(رضي الله عنه):

هەریەك لە بەغەوی‌و ئیبن شاهین‌و ئەبوو مووساو ئیبن عەبدولبەرو ئیبن ئەثیر ناویان هێناوە فەرموودەیەکیان هێناوەو دەڵێن ئەو ئەم فەرموودەی گێڕاوەتەوە، بەڵام ئیبن حەجەر بە وردی باسی کردووەو نیشانی داوە کە لەو سەنەدەیدا باوکی ئەزهەر لەبیرکراوە واتە ئەزهەر لە باوکیەوە گێڕاویەتیەوە، بۆیە ئەو سەنەدە بە راست نازانێت کە بەو هۆیەوە ئەزهەر بە هاوەڵ دانراوە.[4]

ئەزهەری کوڕی مینقەر (رضي الله عنه):

ناوی ئەزهەری کوڕی مینقەرەو لە ئەعرابیەکانی بەصرەیە.[5]

---

1 - أسدالغابة، ج1، ص96.

2 - سير أعلام النبلاء للذهبي، ج2، ص480.

3 - الطبقات الكبرى لابن سعد، ج3، ص244.

4 - الإصابة في تمييز الصحابة، ج1، 228-229.

5 - أسدالغابة، ج1، ص100.

فەرموودەیەکی گێڕاوەتەوە و دەڵێت پێغەمبەرم (ﷺ) بینیو لەدوایەوە نوێژم کرد، بیستم بە (الحمد لله رب العالمين) دەستی پێکردو دوو جاریش سەلامی دایەوە.[1]

ئەسەدی کوڕی حارثە(رضي الله عنه):

ئەسەدی کوڕی حارثەی کەلبی لە بەنی عولەیمە،[2] لەگەڵ کەسانێکی هۆزەکەیدا هاتنە خزمەت پێغەمبەر (ﷺ)و داوایان کرد نزای باران بارینیان بۆ بکات،[3] براکەشی کە ناوی (قطن) بوو لەگەڵیاندا بووو ئەو دەمڕاستیان بوو.[4]

ئەسەدی کوڕی خوەیلد(رضي الله عنه):

لە هەندێ سەرچاوەدا بە ئەسەدی کوڕی برای خەدیجە واتە برازای خەدیجە ناوی هاتووە، ئیبن ئەثیر سەرەتا بە ناوی ئەسەدی کوڕی برای خەدیجە ناوی دێنێ، دواتر رای تر دێنێ لەسەری،[5] لە سەرچاوەکاندا ناوی دوو برای خەدیجە هاتووە، یەکەم عەوامی باوکی زوبەیر کە لە سەردەمی جاهیلیدا مردووە، دووەمیش نەوفەل کە بە بێباوەڕی لە رۆژی بەدردا کوژرا، ئیبن حەجەر دەڵێت لەوانەیە ئەسەد کوڕی نەوفەل بێت، بەڵام ئەوەیان باس نەکردووە.[6]

1 - معرفة الصحابة لأبي نعيم الأصبهاني، حرف الألف. لە نێوان ژمارەکانی 994-995.
2 - الإصابة في معرفة الصحابة، ج1، ص51.
3 - أسدالغابة، ج1، ص107.
4 - الإصابة في معرفة الصحابة، ج1، ص51.
5 - أسدالغابة، ج1، ص107.
6 - الإصابة في معرفة الصحابة، ج1، ص51.

فەرموودەیەکی لە پێغەمبەرەوە (ﷺ) گێڕاوەتەوە کە دەفەرموێت (لا تبع ما لیس عندك)،[1] (ئەوەی لای خۆت نیە مەیفرۆشە).

ئەم فەرموودەیە لە سەرچاوەکانی فەرموودەدا بە سەنەدی حەکیمی کوڕی حیزام هاتووە،[2] لەوانەیە ئەسەدیش ئامادەی ئەو مەجلیسە بووبێت کە تیایدا حەکیم پرسیاری کردووە لە پێغەمبەر (ﷺ)و ئەویش لە وەڵامدا ئەوەی پێ فەرمووە.

ئەسەدی کوڕی سەعیە (رضي الله عنه):

ناوی ئەسەد یان ئەسیدی کوڕی سەعیەی قورەیضیە، واتە لە بەنی قورەیضەیە،[3] ئیبن ئەثیر دەڵێت ئەسید ناوە راستەکەیەتی.[4]

ئەسەد لەگەڵ دوو کەسی تری جوولەکەی بەنی قورەیضە موسڵمان بوو کە بریتی بوون لە ئەسەدی کوڕی عوبەیدو ثەعلەبەی کوڕی سەعیە.[5]

کاتێ پێغەمبەر (ﷺ) هێرشی بردە سەر بەنی قورەیضەو گەمارۆی دانو دواتر ناچار بوون خۆیان بدەن بە دەست بڕیارو دادوەری سەعدی کوڕی موعاذەوە، شەوێ پێش ئەوە ئەسەد موسڵمان بوو، ئەو دوانەش لەگەڵیدا موسڵمان بوون.[6]

1 - الإصابة في معرفة الصحابة، ج1، ص51.
2 - سنن أبوداود، الرقم 3092، سنن الترمذي، الرقم 1215، سنن ابن ماجة، الرقم 2196، مسند أحمد بن حنبل، الرقم 15087، صححه الألباني في إرواء الغليل، الرقم 1292.
3 - الإصابة في معرفة الصحابة، ج1، ص51.
4 - أسدالغابة، ج1، ص109.
5 - الإصابة في معرفة الصحابة، ج1، ص51.
6 - الإستيعاب في معرفة الأصحاب، ج1، ص79.

ئیبنولهیبان کە جوولەکەیەکی شام بوو چەند ساڵێ بەر لە ئیسلام هات بۆ مەدینە، لەوێ وەسفی تەواوی کۆتا پێغەمبەری بۆ کردن، لەسەرەمەرگیدا پێی وتن: من لەبەر هاتنی ئەو پێغەمبەرە هاتوم بۆ ئێرە، ئەم قسەی ئەم جوولەکە خواناسە لە شەوی فەتحی بەنی قورەیضەدا بوو بە خێر بۆ ئەم سێ کەسەو ئەوانیش ئەم قسەیان بەبیری ئەوانی تر هێنایەوە، بەڵام ئەوان سوودیان لێ نەبینی.[1]

ئەم سێ کەسە داوایان کرد لە بەنی قورەیضە تا لەخوا بترسنو باوەڕ بهێنن بە پێغەمبەرایەتی موحەممەد (ﷺ)، بەڵام ئەوان رازی نەبوون، بۆیە ئەم سیانە دابەزینە خوارەوە بۆ لای پێغەمبەر (ﷺ)و موسڵمانبونی خۆیان راگەیاند، جولەکەکانیش وتیان موحەممەد تەنها کەسە زۆر خراپەکانی ئێمەی بۆ چووە، مەبەستیان ئەم سیانەو عەبدوڵای کوڕی سەلام بوو کە موسڵمان بووبوون.[2]

ئەسەدی کوڕی عوبەید(ﷺ):

ئەسەد جوولەکە بوو و لە بەنی قورەیضە بوو، بەسەرهاتەکەی لەگەڵ ئەسەدی کوڕی سەعیەدا هاتووە.

1 - الطبقات الكبرى لابن سعد، ج1، ص160.

2 - الإصابة في معرفة الصحابة، ج1، ص51.

ئەسەدی کوڕی کورز (رضي الله عنه):

ناوی ئەسەدی کوڕی کورزی کوڕی عامری کوڕی عەبدوڵای کوڕی عەبدشەمسی بەجەلی قەسرییە،[1] کوڕێکی هەبوو بەناوی یەزید کە ئەویش هاوەڵ بوو،[2] یەزید فەرموودەی گێڕاوەتەوە.[3]

ئەسەد کەوانێکی پێشکەشی پێغەمبەر (ﷺ) کرد، کاتێ کەوانەکەی پێشکەش کرد وتی ئەی پێغەمبەری خوا نزای خێرم بۆ بکە، پێغەمبەریش (ﷺ) نزای خێری بۆ خۆیو یەزیدی کوڕیشی کرد.[4]

ئەسەد فەرموودەی لە پێغەمبەرەوە (ﷺ) گێڕاوەتەوە، لەوانە دەگێڕێتەوە پێغەمبەر (ﷺ) فەرمووی (إن المريض لتحات خطاياه كما يتحات ورق الشجر)،[5] (نەخۆش تاوانی دەوەرێ وەك چۆن گەڵای دار ئەوەرێت).

ئەم فەرموودەیە ئاماژەیەکە بە دیدی گەشبینی بۆ ژیان، کاتێ نەخۆشیەکت تووش دەبێت لەبری ئازارو نارەحەتیەکانی بیر لە بەرهەمەکانی بکەرەوە، وەرگرتنی پاداشتو هەڵوەرینی تاوان، چونکە ئیسلام هیچ شوێنو حاڵێکی بۆ رەشبینی نەهێشتوەتەوەو لە هەموو کاتێکدا تاکی ناو کۆمەڵگەو خودی کۆمەڵگەش رێنموونی دەکات بۆ گەشبینی لە ژیاندا.

1 - أسد الغبة، ج1، ص109.
2 - الإستيعاب في معرفة الأصحاب، ج1، ص79.
3 - أسد الغبة، ج1، ص110.
4 - الإصابة في معرفة الصحابة، ج1، ص53.
5 - مسند أحمد بن حنبل، الرقم 16333، المعجم الكبير للطبراني، الرقم 996، الإستيعاب في معرفة الأصحاب، ج1، ص79، حسنه شعيب الأرناؤوط، صححه الألباني في صحيح الترغيب والترهيب، الرقم 3426 و قال صحيح لغيره.

هەروەها ئەسەد دەڵێت پێغەمبەر (ﷺ) پێی فەرمووم (يا أسد بن كرز لا تدخل الجنة بعمل ولكن برحمة الله)، (ئەی ئەسەدی کوڕی کورز بە کردەوە ناچیتە بەهەشتەوە، بەڵکو بە رەحمەتی خوا) وتم تەنانەت تۆیش ئەی پێغەمبەری خوا؟ فەرمووی (ولا أنا إلا أن يتلافاني الله – أو يتغمدني الله – منه برحمة)،[1] واتە (تەنانەت منیش مەگەر خوا فریام کەوێ –یان خوا بە رەحمی خۆی بەزەیی پیامدا بێتەوە).

ئەسەدی کوڕی یەعمور (رضي الله عنه):

ناوی ئەسەدی کوڕی یەعموری کوڕی وەهیبی کوڕی ئەصرەمەو لە خوزاعەیە، ناسراوە بە نعیت، لە فەتحی مەککەدا چەند دێڕە شیعرێکی سەبارەت بە پێغەمبەر (ﷺ) وتووە.[2]

ئەسەدی کوڕی ئوسەید(رضي الله عنه):

ناوی ئەسەدی کوڕی ئوسەیدی کوڕی ئەبی ئوناسە، ئیبن حەجەر ناوی هێناوەو دەڵێت رۆژی فەتحی مەککە خۆیو باوکی موسڵمان بون،[3] سەر بە بەنی عەبدی کوڕی عەددی بوون.[4]

1 - التأريخ الكبير للبخاري، الرقم 378، المعجم الكبير للطبراني، الرقم 995، مسند الشاميين للطبراني، الرقم 673، معرفة الصحابة لأبي نعيم الأصبهاني، الرقم 844.

2 - الإصابة في معرفة الصحابة، ج6، ص455.

3 - الإصابة في معرفة الصحابة، ج1، ص51.

4 - الإصابة في معرفة الصحابة، ج1، ص79.

باوکی ئەسەد لەلایەن پێغەمبەری خواوە (ﷺ) خوێنی ڕەوا کرابوو، بەڵام لە ڕۆژی فەتحی مەککەدا هاتو دەستی خستە دەستی پێغەمبەر (ﷺ)و موسڵمان بووو بە چەند دێڕە شیعرێك وەسفی پێغەمبەری خوای کرد.[1]

ئەسعەدی کوڕی حارثە(رضي الله عنه):

ناوی ئەسعەدی کوڕی حارثەی کوڕی لەوذانە،[2] هەریەك لە ئیبن ئەثیرو ئیبن حەجەر ناویان هێناوە.[3]

سەربە پشتیوانانە لە خەزرەجیەکانە لەبەنی ساعیدە،[4] لە جەنگی (الجسر) بەشداری کردو تیایدا شەهید بوو،[5] ئەم جەنگە لە سەردەمی خەلیفە عومەری کوڕی خەطابدا ڕوویدا.[6]

1 - أسدالغابة، ج1، ص138-139.

2 - الإصابة في تمييز الصحابة، ج1، ص54.

3 - أسدالغابة،ج1، ص110، الإصابة في تمييز الصحابة، ج1، ص54.

4 - أسدالغابة،ج1، ص110.

5 - الإصابة في تمييز الصحابة، ج1، ص54.

6 - أسدالغابة،ج1، ص110.

ئەسعەدی کوڕی زوراره (رضي الله عنه):

ناوی ئەسعەدی کوڕی زورارەیە،[1] هەروەها رایەك هەیە دەڵێت ناوی ئەسەدە نەك ئەسعەد،[2] بەڵام ئیبن قانعو ئیبن حەجەر بە ئەسعەد ئەیهێنن، ئەم هاوەڵە لە پشتیوانانە.[3]

کوڕێکی هەبوو بە ناوی عەبدوڵا کە فەرموودەی لە باوکیەوە گێڕاوەتەوە.[4]

گێڕانەوەیەك هاتووە گوایە ئەسعەد فەرموودەیەك دەگێڕێتەوەو دەڵێت پێغەمبەر (ﷺ) فەرمووی (لما انتهي بى الى السماء انتهي بى الى قصر من لؤلؤة فراشه ذهب فأوحى الي ربي أو قال أمرني في علي رضى الله عنه بثلاث خصال بأنه سيد المسلمين وامام المتقين وقائد الغر المحجلين).[5] بەڵام ئەلبانی ئەم فەرموودەی بە (موضوع) داناوە، هەروەها ئیمامی ذەهەبیش دەفەرموێت من بە موضوعی دەزانم.[6]

1 - الإصابة في تمييز الصحابة، ج1، ص56.
2 - أسدالغابة،ج1، ص108.
3 - أسدالغابة،ج1، ص108.
4 - معجم الصحابة لابن قانع، ج1، ص69.
5 - معجم الصحابة لابن قانع، ج1، ص69-70.
6 - سلسلة الأحاديث الضعيفة والموضوعة و أثرها السيئ في الأمة، الرقم 4889، السلسلة الضعيفة، الرقم 6401.

ئەسعەدی کوڕی زورارەی کوڕی عەدەس(رضي الله عنه):

ناوی ئەسعەدی کوڕی زورارەی کوڕی عەدەسی کوڕی عوبەیدی کوڕی ثەعلەبەی کوڕی غەنەمی کوڕی مالیکە،[1] ئیبن حەجەر پێی وایە ئەم هاوەڵەو ئەوەی پێشوو هەردووکیان یەك بن،[2] بەڵام ئیبن ئەثیر بەجیا باسیان ئەکات، پێی وایە یەکەمیان ناوی ئەسەدەو دووەمیان ناوی ئەسعەدە.[3]

بەڵام ئەم دوانە لەیەك جیان، چونکە ئەوەی پێشوو کوڕێکی هەبووە بە ناوی عەبدوڵا،[4] بەڵام ئەمەیان هیچ کوڕێکی نەبووە، بەڵکو تەنها کچی هەبووە.[5]

ئەم هاوەڵە لە پشتیوانانەو لە خەزرەجیەکانە، ناسراوە بە (أسعد الخير)، کونیەکەشی ئەبوو ئومامەیە.[6]

ئەسعەد یەکەم کەسی پشتیوانان بوو کە موسڵمان بوو،[7] ئەو و ذەکوان پێکەوە موسڵمان بوون.[8]

---

1 - أسد الغابة، ج1، ص 110، سير إعلام النبلاء، ج1، ص299.

2 - الإصابة في تمييز الصحابة، ج1، ص56.

3 - أسد الغابة، ج1، ص108، 110.

4 - معجم الصحابة لابن قانع، ج1، ص69.

5 - الطبقات، ج3، ص608.

6 - أسد الغابة، ج1، ص 111.

7 - الطبقات الكبرى لابن سعد، ج3، ص608.

8 - سير أعلام النبلاء للذهبي، ج1، ص302.

ئەسعەد سەرقاڵی کاری بازرگانی بووو دەچوو بۆ شام،[1] هەروەها پێش موسڵمانبوونیشی بڕوای بە بتپەرستی نەبووو هەردەم باسی یەکخواپەرستی دەکرد.[2]

دایکی ناوی سوعاد بوو، دەوترێ بەڵکو دایکی ناوی فریعەی کچی رافعی کوڕی موعاویە بووە.[3]

ناوی ژنەکەی عومەیرەی کچی سەهل بوو کە لەم ژنەی سێ کچی هەبوو، فریعەو کەبشەو حەبیبە، ژنەکەشیو هەر سێ کچەکەشی موسڵمان بوونو بەیعەتیان دابوو بە پێغەمبەر (ﷺ).[4]

براکەی ناوی سەعد بوو،[5] ئیبن عەبدولبەر گومانی هەیە لە موسڵمانبوونی، چونکە زۆربەیان فریای موسڵمان بوون نەکەوتون،[6] خوشکێکیشی هەبوو بە ناوی زغیبە،[7] هەروەها ئەسعەد کوڕی نەبوو،[8] بەڵام ئیبن عەبدولبەر پێی وایە عەبدوڵا کوڕی ئەم ئەسعەدە بووە کە کونیەکەی ئەبوو ئومامەیە.[9]

جارێك ئەسعەد کە لە شامەوە دەگەڕایەوە، لەگەڵ چل کەسی هۆزەکەیدا بوو، خەوێکی دی، لە خەوەکەیدا کەسێ هاتو پێی وت ئەی ئەبوو ئومامە لە مەککە

---

1 - الطبقاتالكبرى لابن سعد، ج1، ص165.
2 - سير أعلام النبلاء للذهبي، ج1، ص190.
3 - الطبقات الكبرى لابن سعد، ج3، ص608.
4 - الطبقات الكبرى لابن سعد، ج8، ص446.
5 - سير أعلام النبلاء، ج4، 507، الطبقات الكبرى لابن سعد، ج3، ص608.
6 - الإستيعاب في معرفة الأصحاب، ج2، ص591.
7 - الطبقات الكبرى لابن سعد، ج3، ص 512.
8 - الطبقات الكبرى لابن سعد، ج3، ص608.
9 - الإستيعاب في معرفة الأصحاب، ج3، ص868.

پێغەمبەرێ دەردەکەوێ تۆیش شوێنی بکەوە، نیشانەش بۆ ئەمە ئەوەیە کە ئێوە دەچنە شوێنێ هەموو هاوڕێکانت بەردەکەون‌و تەنها تۆ رزگارت دەبێت، فڵان کەسیش چاوی بەردەکەوێ، ئەوەبوو چوونە شوێنێ هەموو تووشی تاعوون بوون جگە لە ئەبوو ئومامە کە رزگاری بوو لەگەڵ یەکێکیان کە چاوی بەرکەوت.[1]

سەبارەت بە موسڵمان بوونی ئەسعەد ئەوەبوو کاتێ لەگەڵ ذەکوانی هاوڕێیدا دەچوون بۆ مەککە بۆ لای عوتبەی کوڕی رەبیعە، لەوێ هەواڵی پێغەمبەریان (ﷺ) بیست‌و چوون بۆ لای، پێغەمبەریش (ﷺ) بانگهێشتی کردن بۆ ئیسلام‌و قورئانی بۆ خوێندنەوە، ئەوانیش موسڵمان بوون،[2] ئیتر نەچوون بۆ لای عوتبە.[3]

ئەسعەد بەشداری هەموو بەیعەتەکانی عەقەبە بوو،[4] یەکێك بوو لە دوانزە نەقیبەکەش، نەقیبی بەنی نەجار بوو،[5] رایەکیش دەڵێت بەڵکو نەقیبی بەنی ساعیدە بووە، بەڵام ئیبن ئەثیر بەرپەرچی دەداتەوەو دەڵێت نەقیبی بەنی نەجار بووە چونکە خۆی لە بەنی نەجار بووە، هەروەها نەقیبی بەنی ساعیدەش سەعدی کوڕی عوبادە بوو،[6] لەناو نەقیبەکاندا تەمەنی لە هەموویان کەمتر بوو،[7] بەڵام پێشڕەوی هەر دوانزەکە بوو.[8]

1 - الطبقات الکبری لابن سعد، ج1ص166.
2 - سیر أعلام النبلاء للذهبي، ج1، ص302.
3 - أسد الغابة، ج1، ص111.
4 - أسد الغابة، ج1، ص111.
5 - الطبقات الکبری لابن سعد، ج1ص220.
6 - أسد الغابة، ج1، ص112.
7 - الإصابة في تمییز الصحابة، ج1، ص54.
8 - سیر أعلام النبلاء للذهبي، ج1، ص302.

ئەسعەد کاتێ موسڵمان بوو لەگەڵ هەریەك لە عمارەی کوڕی حەزمو عەوفی کوڕی عەفرادا بتەکانی هۆزی بەنی نەجاریان دەشکاند،[1] هەروەك سەعدی کوڕی موعاذو ئوسەیدی کوڕی حوضەیریش ئەم کارەیان دەکرد،[2] هاوکات خەڵکی مەدینەی بانگهێشت دەکرد بۆ ئیسلام، پێش هەموویشی ماڵو منالّی خۆی بانگ کردو لەبەر راستگۆییو رەوشتی جوانی، خێزانەکەی خێرا چوون بەدەم بانگەوازەکەیەوە.

لە بەیعەتی عەقەبەدا ئەسعەد دەستی خستە ناو دەستی پێغەمبەر (ﷺ)و وتی ئەی خەڵکینە ئایا ئەزانن لەسەر چی بەیعەت ئەدەن بە موحەممەد؟ ئێوە بەیعەتی پێدەدەن لەسەر ئەوەی جەنگی عەرەبو عەجەمو مرۆڤو جنۆکە بکەن، وتیان بەڵێ لەگەڵ هەرکەس بجەنگێ ئێمەش دەجەنگینو ئاشتیش لەگەڵ هەر کەس ببەستێ ئێمەش ئاشتی لەگەڵ دەبەستین، ئینجا ئەسعەدی کوڕی زورارە وتی ئەی پێغەمبەری خوا (ﷺ) مەرجم لەسەر دابنێ، ئەویش فەرمووی (بەیعەتم پێ بدەن لەسەر ئەوەی شایەتی بدەن هیچ پەرستراوێ نیە جگە لە الله و منیش پێغەمبەری خوامو نوێژ بکەنو زەکات بدەنو گوێگریو گوێڕایەڵیتان هەبێو لەسەر دەسەڵات رکەبەری خاوەن دەسەڵات نەکەن، خۆتانو ژنو منالّتان لە چی دەپارێزن منیشی لێ بپارێزن) دەمڕاستی پشتیوانان وتی بەڵێ ئەمەت بۆ دەکەین ئەی پێغەمبەری خوا، ئەی ئێمە چیمان بۆ هەیە؟ فەرمووی بەهەشتو سەرکەوتن.[3]

---

1 - الطبقات الکبری لابن سعد، ج3، ص486.

2 - البدایة والنهایة لابن کثیر، ج3، ص229.

3 - الطبقات الکبری لابن سعد، ج3، ص609.

ئەسعەد لە مەدینە پێنج فەرزە بەرنوێژی دەکرد بۆ موسڵمانانی مەدینە[1] و یەکەم کەسیش بوو نوێژی هەینی بۆ کردن،[2] دوو کوڕی لابوو بە ناوەکانی سەهلو سوهەیل کە برا بوون زەویەکیان هەبوو، ئەسعەد ئەو شوێنەی کردبوو بە مزگەوتو لەوێ نوێژی بۆ موسڵمانان دەکرد.[3]

پشتیوانان داوایان لە پێغەمبەر (ﷺ) کرد کەسێکیان بۆ بنێرێ تا قورئانیان فێر بکات، ئەویش موصعەبی کوڕی عومەیری نارد، موصعەبیش لە ماڵی ئەسعەد دەمایەوە.[4]

بۆ ساڵی دواتر کە موسڵمانە پشتیوانەکان چوونەوە بۆ مەککە، ئەسعەدیش لەگەڵیان چوو.[5]

جارێك ئەسعەد موصعەبی برد بۆ لای بەنی عەبدولئەشهەل تا لەسەر ئیسلام قسەیان بۆ بکات، گەیشتنە ناو باخێکی بنی ظفر و لای بیرێ دانیشتن، بڕێ لە خەڵکی هۆزی ئەسلەم لە دەوریان کۆبوونەوە، هێشتا سەعدی کوڕی موعاذو ئوسەیدی کوڕی حوضەیر کە گەورەی هۆزەکانیان بوون موسڵمان نەبووبوون، کاتێ قسەکانی ئەسعەدو موصعەبیان بیست سەعد بە ئوسەیدی وت هەی بێباوك بڕۆ بۆیان، سەیرکە چۆن هاتوونەتە خاکمان تا هەرزەکارەکانمان لەخشتەبەرن، بڕۆ بەریان پێ بگرەو مەهێڵە بێنە ناوچەی ئێمە، ئوسەیدیش بە خەنجەرێکەوە هات،

1 - سير أعلام النبلاء للذهبي، ج1، ص302.
2 - أسد الغابة، ج1، ص112.
3 - الطبقات الكبرى لابن سعد، ج1، ص239.
4 - البداية والنهاية لابن كثير، ج3، ص149.
5 - الإستيعاب في معرفة الأصحاب، ج1، ص80، الطبقات الكبرى لابن سعد، ج3، ص119.

ئەسعەد بە موصعەبی وت ئەمە گەورەی هۆزەکەیەتی، دێت بۆ لات، راست پەیامی خوای پێ بڵێ، موصعەب وتی ئەگەر دابنیشێ قسەی لەگەڵ ئەکەم، ئوسەید بە قسەوتنەوە هاتەبەردەمیان، وتی بۆچی هاتون بۆ لامان تا هەرزەکارەکانمان لەخشتەبەرن، ئەگەر گیانی خۆتانتان لا خۆشەویستە دووربگرن لێمان، موصعەب پێی وت بۆچی دانانیشیت تا گوێمان لێ بگریت، ئەگەر بەدڵت نەبوو وازدێنین، ئەویش وتی قسەکەت جوانە، خەنجەرەکەی دەستی داچەقاند بەناو زەویداو لەبەردەمیاندا دانیشت، موصعەب باسی ئیسلامی بۆ کردو قورئانی بۆ خوێندەوە، خێرا ئومێدی موسڵمانبوونیان لە روخساریدا بەدیکرد، ئوسەید وتی چەند جوانو چاك ئەڵێن، باشە ئەگەر بتانەوێ بچنە ناوئەم ئاینە چی دەکەن؟ ئەوانیش پێیان وت خۆت بشۆو جلەکانت بشۆو دواتر شایەتومانی حەق بهێنەو دواتر نوێژ بکە، ئەویش وایکرد، دواتر ئوسەید وتی من کەسێکم لەدوای خۆم جێهێشتووە ئەگەر ئەویش شوێنتان بکەوێ چی کەسی ناو هۆزەکەی هەیە شوێنتان ئەکەون، ئێستا ئەینێرم بۆ لاتان، ئەویش سەعدی کوڕی موعاذە، ئینجا ئوسەید خەنجەرەکەی هەڵگرتو چوو بۆ لای سەعدو هۆزەکەشی چاوەڕوان بوون، سەعد پێی وت چیت کرد؟ ئوسەید وتی من قسەم لەگەڵ کردن بەخوا وای نابینم خراپ بن، رێم لێگرتن، ئەوانیش وتیان چیت پێ خۆشە وادەکەین، بەنی حارثە ویستیان بچن ئەسعەدی کوڕی زورارە بکوژن، ئەشزانن پوورزای تۆیە، وادەکەن وەك سووکایەتی بە تۆ، سەعد بە توورەییو خێرایی هەستاو چوو بۆ لایان، کە چوو بینی هەردووکیان بێخەم دانیشتون زانی ئوسەید ویستوویەتی گوێیان لێ بگرێ، بە قسەوتنەوە (جنێودانەوە) لەبەردەمیاندا راوەستا، بە ئەسعەدی کوڕی زرارەی وت بەخوا لەبەر خزمایەتی نێوانمان نەبوایە ئەمەت بەسەردا تێنەئەپەڕی، موصعەب پێی وت بۆچی دانانیشیت

گوێمان لێ بگریت، ئەگەر بەدڵت بوو باشە، ئەگەر بەدڵت نەبوو لێت دووردەکەوینەوە، سەعد وتی قسەکەت جوانە، دانیشتو خەنجەرەکەی داچەقاند بە زەویداو گوێی لێگرتن، هەمان شتیش بۆ ئەم روویدا، کە سەعد گەڕایەوە، هۆزەکەی وتیان بەوخوایە سەعد بەدەموچاوێکی ترەوە هاتوەتەوە، کاتێ سەعد گەیشتە لایان وتی ئەی بەنی عەبدولئەشهەل منتان لا چۆنە؟ وتیان گەورەو شارەزاو بەڕێزترینی ئێمەیت، ئەویش وتی دەی دەنگم لە ژنو پیاوتان هەڵدەگرم تا کاتێ باوەر دێنن بە خواو پێغەمبەرەکەی، بەوە هەرهەموو بەنی عەبدولئەشهەل موسڵمان بوون جگە لە چەند کەسێ، پاشان ئەسعەد موصعەبی بردەوە بۆ ماڵی خۆیان.[1]

کاتێ پێغەمبەر (ﷺ) کۆچی کرد بۆ مەدینە، خێرا ئەسعەد وشترەکەی پێغەمبەری (ﷺ) بردەوە بۆ لای خۆیو بە جوانی سەرپەرشتی دەکرد.[2]

هەروەها سەرەتا کە طەلحەی کوڕی عوبەیدوڵا هاتە مەدینە لای ئەسعەدی کوڕی زورارە دەمایەوە.[3]

ئەسعەد تووشی نەخۆشیەك بوو کە پێی دەوترا (الذبحة)، جوولەکەکان تانەیان دەدا لە پێغەمبەر (ﷺ)کە بۆچی چاکی ناکاتەوە، پێغەمبەر (ﷺ) چوو بۆ لای تا سەردانی بکاتو سەیری حاڵی کرد، پاشان خۆی چارەسەی داخکردنی بۆ بەکارهێنا، بەڵام هەر مرد، ئینجا پێغەمبەر (ﷺ) فەرمووی (مەرگێکی خراپ بەشی

---

1 - البداية والنهاية لابن كثير، ج3، ص152-153.

2 - الطبقات الكبرى لابن سعد، ج1، ص237، البداية والنهاية لابن كثير، ج3، ص202.

3 - الطبقات الكبرى لابن سعد، ج3، ص216.

جوولەکە بێت، دەڵێن بۆ نەیتوانی دەردی هاوەڵەکەی بپەڕێنێ، من بۆ ئەو و بۆ خۆیشم هیچم پێ ناکرێ).

ئەسعەد وەسیەتی کرد دوای خۆی کچەکانی لەژێر چاودێری پێغەمبەردا (ﷺ) بن، بەوجۆرە کچەکانی زۆر تێکەڵی خێزانەکانی پێغەمبەر (ﷺ) دەبوون.[1]

ئەمە نموونەیەکی جوانە بۆ ئەوانەی پێیان وایە نوشستی موسڵمانان لە هەڵەو ناتەواویانەوەیە، بەڵکو زۆرجار خوای گەورە بەندەکانی تاقی دەکاتەوە بە چەند نیازێ: تا تاوانی ئەو کەسو کۆمەڵە بسڕێتەوە، پاداشتیان زیاد بکات، ئەوەش تەنها لە دەست خوای گەورەدایە، تەنانەت پێغەمبەری خواش (ﷺ) بە بڕیارو ویستی خوا نەبێت هیچی پێ ناکرێ ، خوای گەورەش بۆ هەموو ئەو شتانە سوننەتی ژیان ناگۆڕێت ئەگەرچی هەندێ جار موعجیزە نیشانی بەندەکانی دەدات، بەڵام بە گشتی ڕێیداوە سوننەتەکانی ژیان وەك نەخۆشیو نارەحەتیو مەرگو ...هتد بمێننەوە.

کاتی مردنی:

مردنی ئەسعەد لە پێش جەنگی بەدردا بوو، واقیدی دەڵێت نۆ مانگ دوای کۆچکردن بوو، لە مانگی شەوال واتە مانگێ پێش جەنگی بەدر کە لە رەمەزاندا روویدا ئەسعەد وەفاتی کرد،[2] لەو کاتەی هێشتا سەرقاڵی دروستکردنی مزگەوتەکەی پێغەمبەر (ﷺ) بوون،[3] بەوە یەکەم موسڵمان بوو لە دوای کۆچ بۆ مەدینە وەفاتی

---

1 - الطبقات الکبری لابن سعد، ج3، ص610.

2 - الإصابة في تمييز الصحابة، ج1، ص55.

3 - سير أعلام النبلاء للذهبي، ج1، ص300.

کرد،[1] هەرچەندە رایەکی تر هەیە دەڵێت کلثومی کوڕی هدم یەکەم کەس بووە مردووە، چەند رۆژێ پێش ئەسعەد مردووە،[2] پێغەمبەر (ﷺ) خۆی ئامادەی شۆردنو کفن کردنو نوێژ لەسەرکردنی بوو.[3]

رایەکیش هەیە دەڵێت پێش هاتنی پێغەمبەر (ﷺ) وەفاتی کردووە، بەڵام رای یەکەم راستە.[4]

ئەسعەد لە گۆڕستانی بەقیع ئەسپەردە کرا، یەکەم موسڵمانیش بوو لەو گۆڕستانە ئەسپەردە کرا، بەڵام رایەك هەیە دەڵێت عوثمانی کوڕی مەظعوون یەکەم موسڵمان بووە لەو گۆڕستانە ئەسپەردە کراوە،[5] بەڵام ئەوەیان راستە کە ئەسعەد یەکەم ئەسپەردەکراوی موسڵمانی ئەو گۆڕستانە بووە، چونکە عوثمان لە ساڵی دووەمی کۆچیو پاش جەنگی بەدر وەفاتی کرد،[6] بەڵام ئەسعەد لە پێش جەنگی بەدر و لە مانگی شەوالدا وەفاتی کرد، واتە نزیکەی مانگێ پێش جەنگی بەدر.

دەکرێت بڵێین ئەسعەدی کوڕی زورارە یەکەم کەس بوو لە پشتیوانان لە پاش کۆچی پێغەمبەر (ﷺ) وەفاتی کردو لە بەیقیع ئەسپەردە کرا، عوثمانی کوڕی مەظعوونیش یەکەم کەس بوو لە کۆچەران لە لە پاش کۆچی پێغەمبەر (ﷺ) وەفاتی کرد و لە بەیقیع ئەسپەردە کرا.

---

1 - الإصابة في تمييز الصحابة، ج1، ص55.

2 - الإستيعاب في معرفة الأصحاب، ج3، ص1328.

3 - الطبقات الكبرى لابن سعد، ج3، ص611.

4 - الإستيعاب في معرفة الأصحاب، ج4، ص1600.

5 - سير أعلام لاالنبلاء للذهبي، ج1، ص155.

6 - أسد الغابة، ج3، ص621، سير أعلام النبلاء للذهبي، ج1، ص155.

کاتێ وەفاتی کرد بەنی نەجار هاتن بۆ لای پێغەمبەر (ﷺ)و وتیان نەقیبەکەمان وەفاتی کردووە نەقیبێکی ترمان بۆ دابنێ، پێغەمبەر (ﷺ) لە وەڵامدا پێی فەرموون (أنتم أخوالي وأنا نقيبكم) (ئێوە خاڵوانی منن‌و منیش نەقیبی ئێوەم)، ئەمەش ڕێزلێنانێکی گەورە بوو لەبەنی نەجار.[1]

خوای گەورە بڕێ تایبەتمەندی بەم هاوەڵە خۆشەویستە بەخشی، لەوانە:

- یەکەم کەس بوو لەپشتیوانان موسڵمانان بوو.
- بەشداری هەموو بەیعەتەکانی عەقەبەی کرد.
- یەکەم کەس بوو لە بەیعەتی عەقەبەدا دەستی خستە ناو دەستی پێغەمبەر (ﷺ).
- یەکەم کەس بوو لە مەدینە نوێژی هەینی بۆ موسڵمانان کرد.
- یەکەم موسڵمانی ناو مەدینە بوو کە دوای کۆچ وەفاتی کرد.
- پێغەمبەر (ﷺ) ئامادەی شۆردن‌و کفنکردن‌و ئەسپەردەکردنیشی بوو.
- یەکەم موسڵمان بوو لە مەدینە پێغەمبەر (ﷺ) نوێژی مردووی لەسەر کرد.
- یەکەم موسڵمان بوو لە گۆڕستانی بەقیع ئەسپەردە کرا.
- پێغەمبەر (ﷺ) بە دەستی خۆی چارەسەری نەخۆشی بۆ ئەنجامدا.

1 - المستدرك على الصحيحين، الرقم 4809، أسدالغابة، ج1، ص112.

- کچەکانی لەدوای خۆی لەژێر سەرپەرستی راستەوخۆی پێغەمبەری خوادا بوون‌و بەردەوام سەردانی ماڵی خێزانەکانی پێغەمبەریان (ﷺ) دەکرد.
- کاتێ وەفاتی کرد پێغەمبەر (ﷺ) ئەرکەکەی ئەوی گرتەئەستۆ کە نەقیبی بەنی نەجار بوو، ئەوەبوو دوای وەفاتی ئەسعەد پێغەمبەر (ﷺ) بە بەنی نەجاری راگەیاند ئەو دەبێتە نەقیبیان.
- لەناو نەقیبەکاندا تەمەنی لە هەموویان کەمتر بوو، بەڵام کاراترین‌و پێشرەوی هەموویان بوو.

پەندو وانە:

❖ پێویستە تاوبدەینە مەیدانی کارکردن بۆ پەیامی خواو هەوڵدان بۆ پڕکردنەوەی بۆشاییەکان، ئەگەرچی ئەسعەد تازە موسڵمان بووبوو بەڵام خێرا لە مەدینە نوێژی پێنج فەرزەو نوێژی هەینی بە جەماعەت بۆ موسڵمانان دەکرد تا کاتێ پێغەمبەر (ﷺ) موصعەبی نارد، بۆیە لەگەڵ هەستکردنی بە بوونی ئەو بۆشاییە خێرا لێنەوی.

❖ نەرمونیانی لە بانگەوازدا هۆکارێکی گرنگی سەرخستنی بانگەوازە نەك هۆکاری تەنازول‌و دەستبەرداری، ئەگەر نەرمونیانی‌و لەسەرخۆیی موصعەب‌و ئەسعەد بەرامبەر بە سەعدو ئوسەید نەبوایە، ئەو سەرکەوتنە گەورەی موسڵمانبوونی خۆیان‌و هۆزەکەشیان نەدەهاتەدی، بۆیە کاتێ زۆر بە نەرمی وەڵامی رەقی ئەوانیان دایەوە، زبری نابەجێی ئەوانیشیان نەهێشت‌و بوونە هۆکاری رێنموونیشیان.

❖ بەراستی بەهەشتو سەرکەوتن ئەوپەڕی پاداشت بوو بۆ ئەو بەڵێنانەی پشتیوانان دایان بە پێغەمبەر (ﷺ)، کاتێ ئەوان بەڵێنیان دا وەك خۆیان گیانو پەیامی پێغەمبەر (ﷺ) بپارێزن، پاداشتێکی بێوێنەیان بۆ دانرا، ئەمڕۆ زۆرێك هەن نرخی تەواوی ئەو وادەو بەڵێنە بێوێنەیە نازانن‌و ئامادە نین لەپێناویداهەنگاوی گەورە بنێن‌و قوربانی بۆ بدەن، خەڵاتو پاداشت گەورەتر لەوە چیە (جنة عرضها السموات و الأرض)، ئایا مانەوەی هەمیشەیی باشترە یان حەسانەوەیەکی کەم، بەدڵنیاییەوە پێغەمبەر (ﷺ) لە پاداشتی ئەو کارەیاندا ئەو بەڵێنە گەورەی خوای پێدان کە هەموو ژیانی مرۆڤی ژیر بۆ دەستخستنی ئەوەیە.

ئەسعەدی کوڕی سەلامە (رضي الله عنه):

ناوی ئەسعەدی کوڕی سەلامەی ئەشهەلی ئەنصاریە، لە جەنگی الجسر شەهید بوو.[1]

ئەسعەدی کوڕی سەهل(رضي الله عنه):

ناوی ئەسعەدی کوڕی سەهلی کوڕی حونەیفە، لە پشتیوانانە.[2]

سەهلی باوکیشی هاوەڵێکی دڵسۆزی پێغەمبەر (ﷺ) بوو، بەشداری غەزای بەدر و غەزاکانی تری کرد، لە غەزای ئوحوددا کە خەڵکی بڵاوەیان لێکرد سەهل لە دەوری پێغەمبەر (ﷺ) مایەوەو بەرگری لێکرد.[3]

1 - أسد الغابة، ج1، ص112، الإصابة في تمييز الصحابة، ج1، ص56.

2 - الإستيعاب في معرفة الأصحاب، ج1، ص82.

3 - أسدالغابة، ج2، ص545.

دایکیشی ناوی حەبیبەی کچی ئەسعەدی کوڕی زوراره بوو.[1]

ئەسعەد لە سەردەمی پێغەمبەردا (ﷺ) لەدایکبوو، دوو ساڵ پێش وەفاتی پێغەمەر (ﷺ) لەدایکبوو، باوکی بردی بۆ لای پێغەمبەر (ﷺ)و ئەویش دەمی بە خورما شیرین کردو بەناوی ئەسعەدی باپیریەوە ناوی نا.[2]

ئەسعەدی کوڕی عەبدولا (رضي الله عنه):

ناوی ئەسعەدی کوڕی عەبدوڵای کوڕی مالیکی کوڕی ئەفصای خوزاعیە، فەرموودەیەکی لە پێغەمبەرەوە (ﷺ) گێڕاوەتەوە دەفەرموێت (أحب الأديان إلى الله الحنيفية السمحة وإذا رأيت أمتي لا يقولون للظالم أنت ظالم فقد تُوُدِّع منهم)،[3] (خۆشەویستترینی ئایینەکان لای خوا حەنەفیەتی پاکو پوختە، ئەگەر بینیت ئوممەتەکەم بە ستەمکاریان نەوت تۆ ستەمکاریت، ئەوە ئیتر ماڵیاواییان لێکراوە –دەستیان لێ بشۆ–)، لەو گێڕانەوەدا کە ئیبن حەجەر هێناویەتی تا ئێرەی هێناوە (أحب الأديان إلى الله الحنيفية السمحة)، بەشەکەی تر ئیبن ئەثیر هێناویەتی، لە سەرچاوەکانی فەرموودەدا ئەو بەشەی دووەمی فەرموودەیە بە جیا لە عەبدوڵای کوڕی عەمرەوە هاتووە.[4]

1 - الطبقات الكبرى لابن سعد، ج3، ص471.
2 - أسد الغابة، ج1، ص112.
3 - أسدالغابة، ج1، ص113.
4 - مسند أحمد بن حنبل، الرقم 6328 – 6592 – 6600، المستدرك على الصحيحين، الرقم 7099، السنن الكبرى للبيهقي، الرقم 10759،

ئەسعەدی کوڕی عەطیە(رضي الله عنه):

ناوی ئەسعەدی کوڕی عەطیەی کوڕی عوبەیدی کوڕی بجالەی کوڕی عەوفی قوضاعیە،[1] بەشداری بەیعەتی ریضوان بووەو لە ژێر ئەو درەختەدا بەیعەتی داوە بە پێغەمبەر (ﷺ).[2]

بەیعەتی ریضوان لە سەروبەندی رێککەوتنی حودەیبیەدا بوو، کاتێ پێغەمبەر (ﷺ)لەگەڵ هاوەڵان ویستیان بچن بۆ عومرەو بێباوەڕانی قورەیش رێیان پێگرتن، بۆ دواندنی بێباوەڕان پێغەمبەر (ﷺ) عوثمانی کوڕی عەففانی نارد بۆ ناو قورەیش، بەڵام دەنگۆ بڵاو بوویەوە کە عوثمانیان شەهید کردووە، بۆیە پێغەمبەر (ﷺ) لە بن درەختێ لەو شوێنەی تیایدا مابوونەوە داوای لە هاوەڵان کرد بێنو بەیعەت بدەن، هاوەڵانیش چوون بەیعەتیان دا بە پێغەمبەر (ﷺ)، پێغەمبەر (ﷺ) لەبری عوثمان دەستەکەی تری خۆی خستە دەستیو لەبریدا بەیعەتی دا،[3] خوای گەورەش شایەتی راستگۆیی پێدانو ئایەتی لە بارەوە دابەزاندن (لقد رضي الله عن المؤمنين إذ يبايعونك تحت الشجرة).[4]

هەروەها ئەسعەد لە فەتحی میصریشدا بەشداری کرد.[5]

1 - أسدالغابة، ج1، ص113.
2 - الإصابة في تمييز الصحابة، ج1، ص57.
3 - السيرة النبوية لابن هشام، ج4، ص 275-283.
4 - تفسير ابن كثير، ج4، ص192.
5 - أسدالغابة، ج1، ص113، الإصابة في تمييز الصحابة، ج1، ص57.

ئەسعەدی کوڕی یەربووعی ئەنصاری (رضي الله عنه):

ئەم هاوەڵە لە پشتیوانانە لە خەزرەجیەکانو لە بەنی ساعیدەیە،[1] هەریەك لە ئیبن ئەثیرو ئیبن حەجەر ناویان هێناوە.[2]

لە جەنگی یەمامە شەهید بوو،[3] جەنگی یەمامەش لە سەردەمی خەلیفە ئەبووبەکردا روویدا.[4]

ئەسعەدی کوڕی یەزید(رضي الله عنه):

ناوی ئەسعەدی کوڕی یەزیدی کوڕی فاکیهی کوڕی یەزیدە،[5] ئەم هاوەڵە لە پشتیوانانە لە خەزرەجیەکان،[6] هەرچەندە ئەبوونەعیم دەڵێت سەر بە بەنی نەجارە، بەڵام هەریەك لە ئیبن ئەثیرو ئیبن حەجەر ئەوە بە هەڵە دەزانن.[7]

بەشداری غەزای بەدری کردووە،[8] هەروەها بەشداری جەنگی ئوحودیشی کردووە، کاتێکیش وەفاتی کرد، دوای خۆی هیچ نەوەیەکی نەما.[9]

1 - أسد الغابة، ج1، ص113.
2 - أسد الغابة، ج1، ص113، الإصابة في تمييز الصحابة، ج1، ص57.
3 - الإصابة في تمييز الصحابة، ج1، ص57.
4 - تاريخ ابن خلدون، ج2، ص502.
5 - الإصابة في تمييز الصحابة، ج1، ص57.
6 - أسدالغابة، ج1، ص114.
7 - أسدالغابة، ج1، ص114، الإصابة في تمييز الصحابة، ج1، ص57.
8 - الإصابة في تمييز الصحابة، ج1، ص57.
9 - الطبقات الكبرى لابن سعد، ج3، ص594.

ئەسفەعی بەکری (رضي الله عنه):

هەریەك لە ئیبن ئەثیرو ئیبن حەجەر باسیان کردووە، فەرموودەیەکی گێڕاوەتەوە دەڵێت پێغەمبەر (ﷺ) هات بۆ لامانو کەسێك پرسیاری کرد کام ئایەتەی قورئان گەورەترە؟ پێغەمبەر (ﷺ) فەرمووی (الله لا إله إلا هو الحي القيوم).[1]

ئەم فەرموودەیە بەو واتایە بۆ ئوبەی کوڕی کەعب هاتووە، ئوبەی دەگێڕێتەوە جارێکیان پێغەمبەر (ﷺ) پرسیاری کرد لە ئوبەی و پێی فەرموو (يا ابا المنذر أتدري أي آية من كتاب الله معك أعظم) واتە (ئەی ئەبومونزیر ئایا ئەزانی چ ئایەتێکی کتێبی خوا هەیەو لەبەرت بێت گەورەترین ئایەتە) ئوبەی دەڵێت منیش وتم (الله لا إله إلا هو الحى القيوم)، پێغەمبەریش (ﷺ) دای بەسەر سنگمداو فەرمووی (و الله ليهنئك العلم ابا المنذر) یاخوا زانستت لێ پیرۆز بێت ئەی ئەبوو مونذیر.[2]

ئەسقەع(رضي الله عنه):

ناوی ئەسقەعی کوڕی شورەیحی کوڕی صەریمی کوڕی عەمری کوڕی ریاحی جرمیە،[3] لای ئیبن حەجەر بە ئەسفەع هاتووە.[4]

وەك وەفد هاتە خزمەت پێغەمبەر (ﷺ)و موسڵمان بوو.[5]

---

1 - أسد الغابة، ج1، ص115، الإصابة في تمييز الصحابة، ج1، ص57.

2 - صحيح مسلم، الرقم 1396، سنن أبوداود، الرقم 1283، أسد الغابة، ج1ص66.

3 - أسد الغابة، ج1، ص115.

4 - الإصابة في تمييز الصحابة، ج1، ص57.

5 - أسد الغابة، ج1، ص115.

ئەسلەعی کوڕی شەریك(رضي الله عنه):

ناوی ئەسلەعی کوڕی شەریکی کوڕی عەوفی ئەعوەجی تەمیمیە،[1] دەوترێ کوڕی کەعبی کوڕی سەعدە،[2] خزمەتکاری پێغەمبەر (ﷺ) بوو و گەشتی لە گەڵدا کردووە،[3] دواتر لە بەصرە نیشتەجێ بوو.[4]

ئەسلەع دەڵێت جارێك کە وشترەکەی پێغەمبەرم (ﷺ) دەبردەڕێ، لە رێدا لە شەوێکی ساردا تووشی لەشگرانی بووم، ترسام ئەگەر بە ئاوی سارد خۆم بشۆم بمرم یان نەخۆش بکەوم، حەزیشم نەئەکرد بە لەشگرانیەوە جڵەوی وشترەکەی پێغەمبەر (ﷺ) بگرم بۆ پێغەمبەری خوا، بۆیە وتم ئەی پێغەمبەری خوا تووشی لەشگرانی بوم، فەرمووی تەیەمموم بکە ئەی ئەسلەع، وتم چۆن؟ پێغەمبەریش (ﷺ) دووجار دەستی دا بە زەویدا، جارێك بۆ دەموچاوی‌و جارێکیش بۆ هەردوو دەستی تا ئانیشکی،[5] بە ریوایەتێکی تر هاتووە پێغەمبەر (ﷺ) ماوەیەك بێدەنگ بوو، دواتر جبریل هات بۆ لای و ئایەتی (الصعید)ی بۆ هێنا، پێغەمبەر (ﷺ) فەرمووی هەستە ئەی ئەسلەع تەیەمموم بکە.[6]

---

1 - أسد الغابة، ج1، 116.

2 - الإصابة في تمييز الصحابة، ج1، ص58.

3 - معجم الصحابة لابن قانع، ج1، ص60.

4 - الإستيعاب في معرفة الأصحاب، ج1، ص139.

5 - الأوسط لابن المنذر، الرقم 528، أسد الغابة، ج1، 116.

6 - المعجم الكبير للطبراني، الرقم 873، سنن الدارقطني، الرقم 591، السنن الكبرى للبيهقي، الرقم 940، معجم الصحابة لابن قانع، ج1، ص50، الإصابة في تمييز الصحابة، ج1، ص58- 59.

ئەسلەعی کوڕی ئەسقەع(رضي الله عنه):

ئەسلەعی کوڕی ئەسقەعی ئەعرابی هاوەڵی پێغەمبەرە (ﷺ)، فەرموودەیەکی سەبارەت بە تەیەممومم گێڕاوەتەوە کە پێغەمبەر (ﷺ) دەفەرموێت (ضربة للوجه وضربة لليدين إلى المرفقين) [1] (دەست لە زەوی دانێ بۆ دەموچاوو دەست لە زەویدانێ بۆ هەردوو دەست تا ئانیشك).

ئەسلەمی حەبەشی(رضي الله عنه):

ئەمە ئەو هاوەڵەیە کە بێ ئەوەی نوێژێ بکات دنیای جێهێشت،

ئەبوو نوعەیم دەڵێت ناوی یەسارە، [2] ئیبن ئەثیر دەڵێت ناوی ئەسلەمە، بەڵام بە ئەسوەد ناسراوە، کۆیلەیەکی حەبەشی رەش بوو کە کۆیلەی کەسێکی جوولەکە بوو، ئەو جوولەکەش لە خەیبەر دەژیا. [3]

ئەسوەدی حەبەشی کاری شوانەیی دەکرد بۆ خاوەنە جوولەکەکەی، پێغەمبەر (ﷺ) کە گەمارۆی خەیبەری دا، ئەسوەد پاش گەڕانەوەی لە لەوەڕاندنی ئاژەڵەکان چوو بۆ لای پێغەمبەر (ﷺ)و پێی وت دەکرێ باسی ئیسلامم بۆ بکەیت و پێم بڵێیت ئیسلام چیە؟ پێغەمبەریش (ﷺ) تێیگەیاند کە ئیسلام چیە، ئەویش موسڵمان بوو، ئینجا وتی ئەی پێغەمبەری خوا ئەم مەڕو ئاژەڵانە هی ئەو کابرایەن

1 - أسد الغابة، ج1، 116.

2 - الإصابة في تمييز الصحابة، ج1، ص63.

3 - أسدالغابة، ج1، ص118.

من چییان لێ بکەم، فەرمووی (اضرب في وجوهها فإنها سترجع إلى ربها) (بەرێیان بکە خۆیان دەچنەوە بۆ لای خاوەنەکانیان)، ئەویش مشتێ خۆڵی هەڵگرت و وەشاندی بەرووی ئاژەڵەکانداو وتی بڕۆنەوە بۆ لای خاوەنەکانتان سوێند بەخوا خۆم ناتانبەمەوە، هەموویان چوون تا گەیشتنەوە ناو قەڵاکە، ئینجا ئەسلەم لێنەوی تا لەگەڵ موسڵمانان بەشداری جیهادی خەیبەر بکات، بەردێکی بەرکەوتو شەهید بوو، هاوەڵان تەرمەکەیان هێنا بۆ پێغەمبەر (ﷺ)و لە پشت پێغەمبەرەوە (ﷺ) بە داپۆشراوی دایاننا، هەندێ لە هاوەڵانیش لە دەوری پێغەمبەر (ﷺ) بوون، پێغەمبەر (ﷺ) لایەکی کردەوە تا سەیری بکات، خێرا رووی وەرگێڕا، هاوەڵان وتیان ئەی پێغەمبەری خوا رووت لێ وەرگێڕا؟![1] پێغەمبەر (ﷺ) تێیگەیاندن کە رووەوەرگێڕانەکە لە رقەوە نیەو پێی فەرموون (إن معه الآن زوجته من الحور العين) ئێستا ژنە حۆریەکەی بەهەشتی لەگەڵیدایە.[2]

پەندو وانە:

❖ بانگەواز کاتی دیاری کراوی بۆ نیەو تەنانەت لە جەنگیشدا نابێ لە گەیاندنی پەیامی خوا بوەستیت.

❖ گوێ نەدرێ بە ئاستی کۆمەڵایەتی ئەو کەسەی بانگی دەکەیت بۆ رێبازی خوا، چ کۆیلەیەك بێت یان دەسەڵاتدارێك بێت لای خوا حسابی بەندەی بۆ دەکرێت.

1 - أسدالغابة، ج1، ص118.

2 - الإصابة في تمييز الصحابة، ج1، ص63.

❖ بێهیوا نەبیت لە موسڵمانبوونی هیچ کەسێ، ئەگەرچی ئەسلەم ماوەیەکی زۆر کەم لە ژیانی مابوو، بەڵام خوا رێنموونی کرد بۆ ئیسلامو لەو ماوە کەمەشدا پلەی شەهیدی پێ بەخشی.

❖ گەڕانەوە بۆ بڕیاری خواو پێغەمبەرەکەی (ﷺ) پێویستە، وەك چۆن ئەسلەم خێرا لەگەڵ موسڵمانبوویدا ئەو هەنگاوەی گرتەبەر.

ئەسلەمی کوڕی عەمیرە (رضي الله عنه):

ناوی ئەسلەمی کوڕی عەمیرەی کوڕی ئومەییەی کوڕی عامری کوڕی جوشەمە، لە پشتیوانانەو بەشداری غەزای ئوحودی کردووە.[1]

ئەسلەمی کوڕی ئەوس(رضي الله عنه):

ناوی ئەسلەمی کوڕی ئەوسی کوڕی بەجرەی کوڕی حارثی خەزرەجیە، ئەم هاوەڵە لە پشتیوانانە لە خەزرەجیەکانە لە بەنی ساعیدە.[2]

ئیبن ئەثیر لەگەڵ ئەسلەمی کوڕی بەجرە بەجیا ئەیهێنێ، بەڵام ئیبن حەجەر بە یەکیان ئەزانێو ئەڵێت ئەگەریش لەیەك جیابن ئەوە لەوانەیە یەکێکیان برازای

1 - أسدالغابة، ج1، ص121، الإصابة في تمييز الصحابة، ج1، ص63.
2 - أسد الغابة، ج1، 117.

ئەوی تریان بێت،[1] بەشداری غەزای ئوحودی کردووە،[2] دەڵێن ئەم ڕێگر بووە لەوەی تەرمی عوثمان لە بەقیع ئەسپەردە بکرێ.[3]

گێڕانەوەیەکی لێوە گێڕدراوەتەوە کە دەڵێت پێغەمبەر (ﷺ) لای بەندکراوەکانی قورەیضە داینام، منیش سەیری فەرجی مێرد منداڵەکانم دەکرد ئەگەر پێگەیشتوو بوایە (مووی هەبوایە) دەمدا لە ملی، ئەگەر نا لە دەستکەوتی موسڵمانانندا دەمهێشتەوە،[4] ئیبن عەبدولبەر سەنەدی ئەم فەرموودەیە بە لاواز دەزانێت.[5]

ئەم گێڕانەوەیە لاوازە، هەروەها لەگەڵ ڕەوشتی پێغەمبەردا (ﷺ) ناگونجێت کەسێکی دانابێت سەیری داوێنی کوڕان بکات تا بزانێت کامیان باڵغ بوونو بکوژرێن.

ئەسلەمی کوڕی جوبەیرە (رضي الله عنه):

ناوی ئەسلەمی کوڕی جوبەیرەی کوڕی حوصەینی کوڕی جوبەیرەیە، ئەم هاوەڵە لە پشتیوانانە لە ئەوسیەکانو لەوانیشدا لە بەنی عەبدولئەشهەلە.[6]

---

1 - الإصابة في تمييز الصحابة، ج1، ص60.

2 - الإصابة في تمييز الصحابة، ج1، ص60.

3 - أسد الغابة، ج1، 117.

4 -المعجم الأوسط للطبراني، الرقم 1600، المعجم الصغير للطبراني، الرقم181، معجم الصحابة لابن قانع، ج1، ص46، والحديث موضع إرسال.

5 - الإستيعاب في معرفة الأصحاب، ج1، ص86.

6 - أسد الغابة، ج1، 117.

بوخاری بە ئەسلەمی کوڕی حوصەینی کوڕی جوبەیرە ناوی دێنێو وەك هاوەڵ ناوی دێنێ بەڵام فەرموودەی لێوە نەگێڕاوەتەوە،[1] ئیبن ئەثیرو ئیبن حەجەریش پێیان وایە ئەو دوانە هەردووکیان یەك بن.[2]

ئەسلەمی مەولای پێغەمبەر (ﷺ):

ئەسلەم لە بنەرەتدا لە قیبطیەکانی میصرە،[3] هەروەها لە کۆچەرانە، لە مەککەوە کۆچی کردووە بۆ مەدینە،[4] خاوەن زانستو گەورەییو ڕێزێکی زۆر بوو.[5]

سەبارەت بە ناوی ئەم هاوەڵە ڕاجیایی هەیە، هەریەك لەم ناوانە هاتون (ئەسلەم، ئیبن نومەیر، ئیبراهیم، هورمز، ثابت)،[6] ئیبن عەبدولبەر دەڵێت زیاترین ناوێ پێی ناسرابێ ئەسلەمە،[7] کونیەکەی ئەبوورافیعەو زیاتر بەوە ناسراوە.[8]

مەولای پێغەمبەری خوا بووە، پێغەمبەر (ﷺ) سەلمای مەولای مارەکرد لە ئەبوو رافیعو خوای گەورەش کوڕێکی پێ بەخشین کە ناویان نا عوبەیدوڵا،[9] ئەم

1 - الإصابة في تمييز الصحابة، ج1، ص61.
2 - أسد الغابة، ج1، 118، الإصابة في تمييز الصحابة، ج1، ص61.
3 - سير أعلام النبلاء للذهبي، ج2، ص16.
4 - الإصابة في تمييز الصحابة، ج7، ص136.
5 - سير أعلام النبلاء للذهبي، ج2، ص16.
6 - أسدالغابة، ج1، ص66.
7 - الإستيعاب في معرفة الأصحاب، ج1، ص83.
8 - الإصابة في تمييز الصحابة، ج1، ص20.
9 - أسدالغابة، ج1، ص66.

عوبەیدوڵایە دواتر لە سەردەمی خیلافەتی عەلی کوڕی ئەبووطالیبدا نووسەرو خەزنەداری خەلیفە بوو،[1] عوبەیدوڵا فەرموودەی لە باوکیەوە گێڕاوەتەوە.[2]

ئیبن حەجەر گێڕانەوەیەکی هێناوە کە عوبەیدوڵای بە کورەزای ئەبوورافیع هێناوە واتە ئەبورافیع کوڕێکی هەبووە بە ناوی عەلی کە ئەویش کوڕێکی هەبووە ناوی عوبەیدوڵا بووە،[3] ئەم عوبەیدوڵایە جیایە لە عوبەیدوڵای کوڕی ئەسلەم، واتە ئەو دوو عوبەیدوڵایە مامو برازا بون.

کوڕێکی تریشی هەبوو بە ناوی حەسەن کە ئەویش فەرموودەی لە باوکیەوە گێڕاوەتەوە.[4]

ئیبن حەجەر ناوی دوو کوڕی تری دێنێ (رافعو موغیرە) کە فەرموودەیان لە باوکیانەوە گێڕاوەتەوە.[5]

ئەسلەم پێشتر مەولای عەبباسی مامی پێغەمبەر (ﷺ) بوو، بەڵام عەبباس بەخشی بە پێغەمبەر (ﷺ)،[6] دەشوترێ بەڵکو مەولای سەعیدی کوڕی عاص بووە، کاتێ سەعید مرد منداڵەکانی بە میراتیان گرت، هەموو ئازادیان کرد جگە لە خالید، بۆیە پێغەمبەر (ﷺ) داوای لێکرد یان ئازادی بکات یان بیفرۆشێت یان بە دیاری پێی ببەخشێ، خالید رازی نەبوو، دواتر بە دیاری بەخشی بە پێغەمبەر (ﷺ)، ئەویش

1 - الإستيعاب في معرفة الأصحاب، ج1، ص84.
2 - أسدالغابة، ج1، ص66.
3 - الإصابة في تمييز الصحابة، ج5، ص67.
4 - أسدالغابة، ج1، ص
5 - الإصابة في تمييز الصحابة، ج7، ص134.
6 - الإستيعاب في معرفة الأصحاب، ج1، ص83.

ئازادی کرد،[1] لە رایەکی ترا هاتووە سێ منداڵی سەعید ئازادیان کردو ئەوانی تر ئازادیان نەکرد، بۆیە ئەبوورافیع چوو بۆ لای پێغەمبەر (ﷺ)و داوای لێکرد یارمەتی بداتو قسەیان لەگەڵدا بکات، پێغەمبەریش (ﷺ) قسەی لەگەڵ کردن، ئەوانیش بەخشییان بە پێغەمبەر (ﷺ)، ئەویش ئازادی کرد.[2]

ئیبن ئەثیر دەڵێت بۆچوونی یەکەم راستترە کە هی عەبباس بووەو پاش ئەوەی بەخشیویەتی بە پێغەمبەر (ﷺ) ئەویش ئازادی کردووە.

کاتێ موژدەی موسڵمانبوونی عەبباسی برد بۆ پێغەمبەر (ﷺ) ئەویش ئازادی کرد،[3] بەڵام عیکریمەی مەولای عەبباس دەڵێت ئەبورافیع وتی من مەولای عەبباسی کوڕی عەبدولموتەلیب بوومو ئیسلامیش چووبووە ناو ئالوبەیتەوەو هەریەك لە عەبباسو ئوممولفەضلیش موسڵمان بووبوون.[4]

موسڵمانبوونی لەپێش جەنگی بەدردا بوو.[5]

ئەبوورافیع موسڵمانبوون عەبباس دوای موسڵمانبوونی خۆی دێنێ، بەڵام عەبباس موسڵمانبوونی خۆی دەشاردەوە،[6] بەڵام لە گێڕانەوەیەکی تردا هاتووە ئەبوورافیع دوای موسڵمانبوونی عەبباسو ئوممولفەضل موسڵمان بووە.[7]

---

1 - أسدالغابة، ج1، ص

2 - الإستيعاب في معرفة الأصحاب، ج1، ص83.

3 - الإستيعاب في معرفة الأصحاب، ج1، ص83، الإصابة في تمييز الصحابة، ج7، ص134.

4 - أسد الغابة، ج6، ص113.

5 - الإصابة في تمييز الصحابة، ج7، ص134.

6 - سير أعلام النبلاء للذهبي، ج2، ص87.

7 - الطبقات الكبرى لابن سعد، ج4، ص10.

مەسەلەی موسڵمانبوونی عەبباسی مامی پێغەمبەر (ﷺ)و بەشداربوونی لە بەدردا پەیوەستە بە گوێڕایەڵی عەبباس بۆ فەرمانی پێغەمبەر (ﷺ) نەك دژایەتی کردنی، چونکە عەبباس وەك هەواڵگری پێغەمبەر (ﷺ) لە مەککە مابوویەوە، ئەگینا خۆشەویستی بەرچاوی عەبباس بۆ پێغەمبەر (ﷺ) لە چەندین هەڵوێستدا دیارە، وەك چوونی لەگەڵ پێغەمبەر (ﷺ) بۆ بەیعەتی عەقەبەو ڕاسپاردەی بۆ پشتیوانان تا چاك نازی پێغەمبەر (ﷺ) ڕاگرن‌و وریای بن،[1] هەروەها لە بەدردا پێغەمبەر (ﷺ) فەرمانی کرد هەرکەس گەیشت بە عەبباس نەیکوژێت چونکە بە نابەدڵی هاتووە،[2] کاتێکیش بەدیل گیرا بە پێغەمبەری خوا ناوی پێغەمبەری (ﷺ) دەبرد نەك بە موحەممەد[3] لە کاتێکدا برازاشی بوو، ئیتر چۆن لەدژی شمشێر هەڵگرێ، بەڵکو عەبباس کاتێ ویستی کۆچ بکات بۆ مەدینە پێغەمبەر (ﷺ) پێی فەرموو (مقامك بمكة خير)(مانەوەت لە مەککە چاکترە)، بۆیە مایەوەو لەوێ هەواڵی دەنارد بۆ پێغەمبەر (ﷺ).[4]

ئەبوو ڕافیع بەشداری جەنگی بەدری نەکرد چونکە ئەوکات لە مەککە بوو.[5]

کاتێ عەبباس لە جەنگی بەدردا گیرا، دەبوو خۆی بە پارە ئازاد بکات، بۆیە ئەبووڕافیع پارەی ڕزگار کردنەکەی عەبباسی برد بۆ مەیدنە، عەبباس پارەی ئازادکردنی خۆی و عقیلی برازای داو ئەبووڕافیع بردی‌و گەڕایەوە.[1]

---

1 - البداية والنهاية لابن كثير، ج3، ص160.

2 - البداية والنهاية لابن كثير، ج3، ص284.

3 - البداية والنهاية لابن كثير، ج3، ص278.

4 - أسدالغبة، ج3، ص163.

5 - البداية والنهاية لابن كثير، ج3، ص308- 309.

ئەبوو رافیع لەگەڵ برێ لە موسڵمانانی تردا کۆچی کرد بۆ مەدینە، ئەوکات طەلحە خاوخێزانی ئەبووبەکری کۆچ پێدەکرد بۆ مەدینە، زەیدو ئەبوورافیعیش هەریەك لە فاطمەو ئوم کلثومو سەودەو ئوم ئەیمەنو ئوسامەیان کۆچ پێدەکردن بۆ مەدینە، هەموویان پێکەوە چوون.[2]

پێشتر پێغەمبەر (ﷺ) هەریەك لە زەیدو ئەبوورافیعی ناردبوون بۆ مەککەو دوو وشتر و پێنج سەد درهەمیشی پێدان تا ئەو ئەرکە بەجێبگەیەنن.[3]

ئەبوورافیع بەسەرهاتی خۆی دەگێڕێتەوە کە کاتێ جەنگی بەدر روویدا، ئەو لە مەککە بوو، دەڵێت من کەسێکی لاواز بووم‌و سەرقاڵی چاککردنی پەرداخ‌و قاپ‌و قاچاخ بووم، کە هەواڵی سەرکەوتنی موسڵمانان هات ئێمە وڕەمان بەرزبوویەوەو دڵخۆش بووین، ئەبوولەهەب نەچووبوو و لەبری خۆیدا عاصی کوڕی هیشامی ناردبوو، من لای ئاوی زەمزەم لەگەڵ ئوممولفەضل بووم سەرقاڵی ئەو کارەم بووم، ئەبووجەهل هات‌و قاچی راکێشاو پشتی تێکردم‌و دانیشت، ئەوەندەم بیست وتیان ئەوە ئەبووسوفیان هاتەوە، ئەبوولەهەب وتی ئادەی برازام سوێند بەتەمەنم تۆ هەواڵت لایە، چوو بۆ لای ئەبوسوفیان‌و خەڵکی لە دەوری وەستابوون، پرسیاری کرد لە ئەبووسوفیان، ئەبووسوفیانیش وتی بەخوا هیچ نەبوو، تەنها ئەوەی بەرنگاری خەڵکێ بووینەوەو گەردنی خۆمانمان پێدان تا چۆن بیانەوێ بمانکوژن‌و بمانگرن، بەخوا لەگەڵ ئەوەشدا سەرکۆنەی خەڵکەکەمان ناکەم، بەرنگاری پیاوانێکی سپی

---

1 - الطبقات الکبری لابن سعد، ج4، ص14.

2 - سیر أعلام النبلاء للذهبي، ج2، ص152.

3 - سیر أعلام النبلاء للذهبي، ج2، ص269.

بووینەوە بەسەر ئەسپەوە کە لەنێوان ئاسمان‌و زەویدا بوون، ئەبوو رافیع هاواری کرد وتی بەخوا ئەوانە فریشتەی خوا بون، ئەبوولەهەبیش تا توانی دای بەناو دەممدا، منیش ئەوەنەی تر ورووژاندم، هات بۆم و دامی بە زەویداو کەوتە لێدانم، منیش کەسێکی لاواز بووم، ئوممولفەضلیش هەستاو دارێکی هەڵگرت‌و دای بە سەریداو سەرکۆنەی کرد چۆن دەدات لە مەولای کەسێك کە خۆی ئامادە نیە، ئەبوولەهەبیش بە سەرشۆڕیەوە ملی رێی گرتەبەرو چوو، سوێند بەخوا حەوت شەوی بەسەردا نەچوو تا خوا تووشی نەخۆشیەکی کرد کە بەهۆیەوە مردو دوو کوڕەکەشی دووریان دەگرت لێی‌و دوو سێ شەو تەرمەکەیان لە ماڵەوە جێهێشت ئەسپەردەیان نەدەکرد تا بۆنی کرد، خەڵکێ لە قورەیش سەرکۆنەیان کردن و وتیان بەسەرینە، ئەرێ شەرم ناکەن ناچن باوکتان ئەسپەردە بکەن لەکاتێکدا وا لە ماڵەوە بۆنی کردووە، وتیان دەترسین تووش بین، یەکێك وتی وەرن منیش دێم لەگەڵتانا، بەو حاڵەشەوە دەستیان بەری نەکەوت، بەڵکو هەر لە دوورەوە ئاویان کرد بە سەریدا، دوایی بردیان لە سەرووی مەککەوە ئەسپەردەیان کردو بەردیان لەسەری دانا.[1]

ئەسلەم بەشداری غەزاکانی ئوحودو خەندەق‌و غەزاکانی دواتریشی کرد، چونکە بەشداری کردنی جیهاد لای هاوەڵان تەنها ئەرکێ نەبوو، بەڵکو حەزو ویستێ بوو کە تاسەیان بۆی هەبوو.

لە عەمرەی پاش رێککەوتنی حودەیبیەدا ئەبوورافیعیش لەگەڵ پێغەمبەر (ﷺ) چووو بەشداری کرد، کاتێ وادەی مانەوەیان لە مەککە تەواو بوو پێغەمبەر

1 - الطبقات الكبرى لابن سعد، ج4، ص73- 74، البداية والنهاية لابن كثير، ج3، ص308- 309.

(ﷺ) فەرمانی کرد بە ئەبوورافیع تا هاوار بکات بۆ موسڵمانان تا هەستن‌و بچن‌و لە مەککە نەمێننەوە، پێغەمبەر (ﷺ) خۆی چووە دەرەوە بۆ ناوچەی سرف، بەڵام فەرمانی کرد ئەبوورافیع لە مەککە مایەوە تا شەو و مەیموونەی کچی حارثی برد بۆ لای پێغەمبەر (ﷺ)و پێغەمبەریش (ﷺ) لەوێ مەیموونەی گواستەوە.[1]

رایەك هەیە دەڵێت مەیموونە خۆی داوای کردووە پێغەمبەر (ﷺ) بچێت داوای، بەڵام ئیبن کەثیر دەڵێت رای راستتر ئەوەیە پێغەمبەر (ﷺ) خۆی داوای کردو ئەبوورافیعی نارد بۆ داوای‌و ئەبوورافیع لە نێوانیاندا بوو،[2] ئەبوو رافیع دەڵێت من نێردراوی نێوانیان بووم.[3]

لە غەزای خەیبەردا ئەسلەم بەشداری کردو سەلمای ژنیشی لەگەڵیدا بەشداری ئەو غەزایە بوو،[4] ئەمەش نموونەیەکی باڵای خێزانێکی موسڵمانە کە لەپێناو گەیشتن بە رەزامەندی خواو بەهەشتەکەی کێبڕکێ لەسەر هەر چاکەیەك دەکەن.

ئەسلەم دەڵێت شەوێك سەرمایەکی سەختمان تووش بوو، پێغەمبەر (ﷺ) فەرمانی کرد هەرکەس لێفەو شتی پێیە بیدات بەسەر ئەوەشدا کە نیەتی، من کەسم شك نەبرد هاوبەشیم بکات، بۆیە چووم بۆ لای پێغەمبەر (ﷺ)، لێفەکەی خۆی دا

---

1 - الطبقات الكبرى لابن سعد، ج2، ص122.
2 - البداية والنهاية لابن كثير، ج5، ص295.
3 - سير أعلام النبلاء للذهبي، ج2، ص241.
4 - الإستيعاب في معرفة الأصحاب، ج1، ص84.

بەسەر منیشدا، پێکەوە خەوتین تا بەیانی، بەیانی کە هەستاین مارێك لای قاچیەوە بوو، فەرمووی ئەی ئەبوورافیع بیکوژە بیکوژە.[1]

پێغەمبەر (ﷺ) هەندێ جار ئەرکی کۆکردنەوەی زەکاتی دەسپارد بە ئەرقەم،[2] جارێکیان کە پێغەمبەر (ﷺ) ئەو ئەرکەی پێ سپارد ئەرقەم داوای کرد لە ئەبوو رافیع تا یارمەتی بدات لەبەرامبەردا بەشداری پشکی (العاملین علیها)ی دەکات، ئەبوورافیع وتی با پرس بکەم بە پێغەمبەر (ﷺ)، کاتێ پرسی پێکرد پێغەمبەر (ﷺ) فەرمووی (یا أبا رافع إنا أهل بیت لا تحل لنا الصدقة)، (ئەی رافیع ئێمەی ئالوبەیت صەدەقەمان بۆ حەڵاڵ نیە).[3]

کاتێ ئیبراهیمی کوڕی پێغەمبەر (ﷺ) لە مانگی زیلحجەی ساڵی هەشتی کۆچی لە مەدینە لە ناوچەی (العالیة) لەدایکبوو،[4] لەو کاتەدا سەلمای خێزانی لەوێ بوو، خێرا سەلما هەواڵەکەی گەیاند بە ئەبوورافع، ئەویش هەواڵەکەی گەیاند بە پێغەمبەر (ﷺ)، ئەویش بەندەیەکی پێبەخشی.[5]

پێغەمبەر (ﷺ) جارجارە دەچوو بۆ گۆڕستانی بەقیعو نزای خێری دەکرد بۆ مردوانی موسڵمانان، لەگەڵ خۆیشیدا ئەبوورافیعی دەبرد، دایکمان عائیشە باس دەکات کاتێ پێغەمبەر (ﷺ) چوو بۆ بەقیع لەگەڵ خۆیدا ئەبوورافیعی برد، ئەبوو رافیع دەگێڕێتەوە کە پێغەمبەر (ﷺ) نزای لێخۆشبوونی بۆ ئەو مردوانە دەکرد،

---

1 - البدایة والنهایة لابن کثیر، ج5، ص313.
2 - سیر أعلام النبلاء للذهبي، ج2، ص480، الإصابة في تمییز الصحابة، ج1، ص44.
3 - السنن الکبرى للنسائي، الرقم 2365، صححه الألباني في إرواء الغلیل، الرقم 880.
4 - الاستیعاب ج1 ص54، أسد الغابة ج1ص62.
5 - أسد الغابة ج1ص62، الاستیعاب ج1 ص54.

پاشان فەرمووی (یا أبا رافع إني قد خيرت بين خزائن الدنيا والخد ثم الجنة وبين لقاء ربي والجنة فاخترت لقاء ربي)[1] (ئەی ئەبوورافیع من سەرپشك كرام لەنێوان خەزێنەكانی دنیاو نێوان ژیانی سەختو پاشان بەهەشتو لەنێوان گەیشتنەوە بە پەروەردگارمو بەهەشتدا، منیش گەیشتنەوە بە پەروەردگارم هەڵبژارد).

ئەبوو رافیع دەگێڕێتەوە بەرخێكی برژاویان هێنا بۆ پێغەمبەر (ﷺ)و ئەویش فەرمووی ئەی ئەبورافع باڵەكەیم بەرێ، منیش پێمدا، پاشان فەرمووی ئەی ئەبوورافیع باڵەكەیم بەرێ، منیش پێمدا، جاری سێیەم فەرمووی ئەی ئەبوورافیع باڵەكەیم بەرێ، وتم ئەی پێغەمبەری خوا مەگەر لە دوو باڵ زیاتری هەیە؟ فەرمووی (لو سكت لناولتنى منها ما دعوت به)[2] (ئەگەر بێدەنگ بوویتایە تا داوایم بكردایە پێت دەدام).

جارێك سەلمای خێزانی ئەبوورافیع چوو بۆ لای پێغەمبەر (ﷺ)لەسەر ئەبوورافیع سكاڵای خۆی كرد، وتی ئەبوورافیع لێیداوم، پێغەمبەر (ﷺ) فەرمووی (ما لك و لها يا أبارافع) (چی بووە بۆ وایت لەگەڵی ئەبوورافیع–چی لە نێوانتاندا روویداوە)، ئەبوورافیع وتی ئەی پێغەمبەری خوا ئازارم دەدات، پێغەمبەر (ﷺ)

---

1 - الطبقات الكبرى لابن سعد، ج2، ص204.

2 - مسند أحمد بن حنبل، الرقم 23220، ئیمامی ئەحمەد ریوایەتێكی تری هێناوە (عن أبي رافع قال أهديت له شاة فجعلها في القدر فدخل رسول الله صلى الله عليه وسلم فقال ما هذا يا أبا رافع فقال شاة أهديت لنا يا رسول الله فطبختها في القدر قال ناولني الذراع يا أبا رافع فناولته الذراع ثم قال ناولني الذراع الآخر فناولته الذراع الآخر ثم قال ناولني الذراع الآخر فقال يا رسول الله إنما للشاة ذراعان فقال له رسول الله صلى الله عليه وسلم أما إنك لو سكت لناولتني ذراعا فذراعا ما سكت ثم دعا بماء فتمضمض فاه وغسل أطراف أصابعه ثم قام فصلى ثم عاد إليهم فوجد عندهم لحما باردا فأكل ثم دخل المسجد فصلى ولم يمس ماء)، شێخی ئەلبانی ئەمەی بە لاواز داناوە لە مشكاة المصابيح، الرقم 327، بەڵام هاوواتای ئەو دەقەی سەرەوە كە لە ئەبووعوبەیدەوە هاتووە بە راست دادەنێت لە مختصر الشمائل، الرقم 143.

فەرمووی (بم آذیتیە یا سلمی) (ئەی سەلما بە چی ئازارت داوە)، وتی ئەی پێغەمبەری خوا هیچ ئازارم نەداوە، تەنها ئەوەنەبێ بای لێبوویەوەو نوێژی دەکرد، منیش وتم ئەی ئەبوورافیع پێغەمبەر (ﷺ) فەرمانی کردووە بە موسڵمانان ئەگەر یەکێکیان بایەکی لێبوویەوە دەست نوێژ بگرێ، ئەویش هەستاو لێیدام، پێغەمبەر (ﷺ) پێکەنیو فەرمووی (یا أبارافع إنها لم تأمرك إلا بخير) (ئەی ئەبوو رافیع ئەوتەنها فەرمانی چاکەی پێکردویت)، پاشان پێی فەرموو (لا تضربها)(لێی مەدە).[1]

ئەبوورافیع دوای وەفاتی پێغەمبەری خوایش (ﷺ) ژیا و رۆڵی هەبوو لە فتووحاتی ئیسلامیدا و لەسەردەمی خەلیفە عومەری کوڕی خەتتابدا بەشداری فەتحی میصری کرد.[2]

سەبارەت بە مردنی دوو را هەیە، رایەك دەڵێت لە سەردەمی خیلافەتی عوثمانی کوڕی عەففاندا وەفاتی کردووە، رایەکی تر دەڵێت لە سەردەمی خیلافەتی عەلی کوڕی ئەبووطالیبدا وەفاتی کردووە،[3] دەوترێ لە ساڵی چلی کۆچیدا وەفاتی کردووە.[4] ئیبن ئەثیر پێی وایە رای دووەمیان (سەردەمی خەلیفە عەلی) راستترە،[5]

خۆشەویستی ئەسلەم لەگەڵ ئیمامی عەلیدا زۆر دیار بوو، تەنانەت ئەسلەم لەپێش مردنیدا وەسیەتی کرد بۆ خەلیفە عەلی کوڕی ئەبووطالیب تا وریای منداڵەکانی بێت، خەلیفەش ئەو وەسیەتەی بەجێگەیاندو سەرپەرشتی منداڵەکانی

1 - أسدالغابة، ج7، ص163.

2 - البداية والنهاية لابن كثير، ج5، ص313.

3 - الإستيعاب في معرفة الأصحاب، ج1، ص85، أسد الغابة، ج1، ص120.

4 - سير أعلام النبلاء للذهبي، ج2، ص16.

5 - أسد الغابة، ج1، ص66.

ئەبوورافیعی دەکرد،[1] هاوکات عوبەیدوڵای کوڕیشی وەك نووسەرو خەزنەداریش خزمەتی خەلیفە عەلی کوڕی ئەبووطالیبی دەکرد.[2]

پەندو وانە:

❖ گەورەیی بانگەوازی پێغەمبەرایەتی موحەممەد(ﷺ) وایکرد گەورەیەكو کۆیلەیەك پێکەوە موسڵمان بن، عەبباسو ئەسلەم هەردووکیان موسڵمان بوون، ئەمە واتای ئەوەش دەگەیەنێت عەبباس بەرامبەر بە ئەسلەم رەقو زبر نەبووە، ئەگەرنا ئەسلەم لە داخی خراپەی عەبباس موسڵمان نەدەبوو، یان هەر هیچ نا دەیوت نابمە شوێنکەوتەی برازای کەسێ کە خراپەم لێ دیوە.

❖ هاوەڵان جوان منداڵیان پەروەردە دەکرد، رێزو خۆشەویستی نێوان کوڕو باوكو دایك لە خاڵێکدا بەدیدەکەین کە زۆربەی زۆری منداڵانی هاوەڵان فەرموودەیان لە باوکیانەوە گێڕاوەتەوە، ئەمەش ئاماژەیە بەوەی هاوەڵان گەورەیی فەرموودەیان فێری منداڵانیان کردووە تا منداڵەکانیشیان بە گرنگی لێی بنەون، خوا پاداشتیان بداتەوە کە ئەو کۆگا گەورەی زانستیان بۆ ئێمە پاراست.

❖ بەشێکی گرنگی پلانی سەرخستنی دەوڵەت، بوونی دەزگایەکی بەهێزی هەواڵگرییە، کارکردن لە دەزگایەکی واشدا کە بۆ رەزامەندی خوا بێتو بە فەرمانو رێنموونی خواو پێغەمبەرەکەی بێت شانازیە نەك عەیبە، بۆیە دەبینین

1 - سير أعلام النبلاء للذهبي، ج2، ص16.
2 - الإستيعاب في معرفة الأصحاب، ج1، ص84.

عەبباسێك كە سەرپەرشتی زۆر كاری گرنگی حەجی پێش هاتنی ئیسلامی لەدەست بووو ناودارێكی پیاوماقووڵوقسەرۆیشتووی ناو قورەیش بوو بە شانازیەوە ئەو كارە بۆ پێغەمبەر (ﷺ)دەكات و لە مەككە دەمێنێتەوە.

❖ ئەركی ژنو مێردە هەڵەكانی یەكتر راست بكەنەوەو لەو كارەشدا شەرم رێگریان نەبێت، دەبێت ئەوانیش لە نیازی پاكی یەكدی تێبگەن، هەرچەندە ئەبوورافع وایزانی ئامۆژگاریەكەی سەلمای خێزانی ئازارە بۆیو شكاندنەوەیەتی بەڵام سەلما تێیگەیاند تەنهاو تەنها نیازی یارمەتیدانو راستكردنەوەی هەڵەیەكی بووە نەك ئازاردانی.

❖ گەیشتنەوە بەخوای گەورەو بینینی خواو چوونە بەهەشتەكەی زۆر گرنگترە تا دنیاو خۆشیەكانی، دنیا كاتیەو زوو بەسەردەچێت، بەهەشت هەتاییەو لەناو ناچێت، چ ژیرێ خۆشیەكی كاتی پێشدەخات بۆ خۆشیەكی هەتایی لەناونەچوو، دەی ئێوەش وەك پێغەمبەرەكەتان گەیشتنەوە بە خوای گەورە پێش خۆشیەكانی دنیا بخەنو ئەوەیان هەڵبژێرن.

❖ گەرانەوە بۆ بریاری خواو پێغەمبەرەكەی لە هەر مەسەلەیەكدا ئەركی موسڵمانەو نابێت لەبیری بكات، دەبینین ئەبوورافیع لە مەسەلەیەكی وادا كە داوای یارمەتی كۆكردنەوەی زەكاتی لێكرا خێرا وتی دەبێت رای پێغەمبەری خوا وەربگرم.

❖ بەشداریكردن بە ژنو منداڵ لەهەر چاكەیەكداو پاراستنیان لە هەر خراپەیەك (قوا أنفسكم و أهليكم نارا)، ئەسلەم هاودەم بە خۆی سەلماشی برد بۆ

غەزای خەیبەر، ئەمە سەرمەشقێکی جوانە تا ئێمەش بۆ بانگەوازی ڕێی خوا خێزانمان بەشداری پێبکەین.

❖ خۆشحاڵبوون بە سەرکەوتنی موسڵمانان بەشێکی چەسپاوی ناو ناخی تاکی موسڵمانە، ئەسلەمێکی کۆیلەی میصری ناو مەککە دڵخۆش دەبێت بە سەرکەوتنی براکانی لە بەدر لەکاتێکدا براکانی لە مەدینە بوونو ئاشکرابوونی موسڵمانبوونی ئەمیش لە مەککە هەڕەشە بوو بۆ سەر ژیانی.

❖ ئەگەر خوای گەورە خۆشی و چێژی هاوەڵبوونی بە ئێمە نەبەخشیوەو ناتوانین ئەسلەم ئاسا لە خزمەتی پێغەمبەردا (ﷺ) هەستینو دابنیشین، ئەوا ژیان لە خزمەت فەرموودەو سوننەتەکانیدا ڕەنگو بۆ وەرگرتنێکی ئەو بارەیەو چێژێکی نەبڕاوەی هەیە، بەڵکو خوای گەورە لە بەهەشتەکەیدا بەشدارمان بکات بە چێژی بینینو ژیان لە خزمەتی ئەو ئازیزەدا.

❖

ئەسمائی کوڕی حارثە(ﷺ):

ناوی ئەسمائی کوڕی حارثەی کوڕی سەعیدی کوڕی عەبدولایە، براکەی ناوی هیندە،[1] کونیەکەی ئەبوو موحەممەدە.[2]

ئەم هاوەڵە لەگەڵ هیندی برایدا لە ئەهلی صوففە بوون.[3]

1 - الإصابة في تمييز الصحابة، ج1، ص64.
2 - الإستيعاب في معرفة الأصحاب، ج1، ص86.
3 - أسدالغابة، ج1، ص122.

ئەبووهورەیرە دەڵێت من ئەسماء و هندی کوڕانی حارثەم وادیوە خزمەتکاری پێغەمبەر (ﷺ) بون، لە بەردەرگای پێغەمبەر (ﷺ) بوون و خزمەتیان دەکرد.[1]

پێغەمبەر (ﷺ) لە رۆژی عاشوورادا ئەسمائی نارد بۆ لای هۆزەکەیو پێی فەرموو (مرّ قومك بصيام عاشوراء) (برۆ بۆ لای هۆزەکەتو پێیان بڵێ با رۆژووی عاشوورا بگرن)، وتی ئەی ئەگەر چوومو بینیم نانیان خواردبوو، فەرمووی (فليتموا) با لەو کاتەوە بیگرن.[2]

پرسیارکردنی ئەسماء سەبارەت بە وردەکاریەکان ئاماژەیە بە تامەزرۆیی ئەو هاوەڵە بۆ گەیاندنی نیازی تەواوی پێغەمبەر (ﷺ)، چونکە ئەو دەیزانی بەشێکی رۆژەکە چووبوو و ئەگەر هەیە ئەوان نانیان خواردبێت، مەرجێکی رۆژوویش ئەوەیە لە بانگی بەیانیەوە هیچ نەخۆیت، بۆیە ئەو پرسیارەی کرد تا وردەکاری فەرمانی پێغەمبەر (ﷺ) بۆ هۆزەکەی وەربگرێت.

سەبارەت بە مردنی دوو را هەیە، رایەك دەڵێت ئەسماء لە سەردەمی موعاویە لە بەصرە کۆچی دوایی کردووە، لە سەردەمی ئیمارەتی زیاد و لە ساڵی پەنجاو سێی کۆچیدا بووە، رای دووەم پێی وایە لە ساڵی شەستو شەشدا کۆچی دوایی کردووەو ئەوکات تەمەنی هەشتا ساڵ بووە.[3]

---

1 - أسدالغابة، ج1، ص122، الإصابة في تمييز الصحابة، ج1، ص64.

2 - مسند أحمد بن حنبل، الرقم 15657، صحيح ابن حبان، الرقم 3678، المستدرك على الصحيحين، الرقم 6274، المعجم الكبير للطبراني، الرقم 867، معرفة الصحابة، الرقم 1013، قال شعيب الأرناؤوط صحيح لغيره.

3 - أسدالغابة، ج1، ص122.

ئەسمائی کوڕی ریبان (رضي الله عنه):

ئیبن عەبدولبەر بە ئیبن ریان هێناویەتی، بەڵام ئیبن ئەثیر بە ئیبن ریبان هێناویەتی.

ناوی ئەسمائی کوڕی ریبانی کوڕی موعاویەی کوڕی مالیکە،[1]

ئاوێ هەبوو لە خاکی ئیبن عامر کە بە عقیق ناسرابوو، جرمیو عەقیلیەکان ناکۆکییان لەسەری هەبوو، کێشەکەیان بردە لای پێغەمبەر (ﷺ) ئەویش لە بەرژەوەندی جرمیەکان بڕیاری دا.[2]

پێشتر ئەسماء سەبارەت بە ملکەچبوونی تەواوی بۆ بڕیارو دادوەری پێغەمبەر (ﷺ) ئەم شیعرەی وتبوو:

وإني أخو جرم كما قد علمتُمُ

إذا اجتمعت عند النبي المجامعُ

فإن أنتم لم تقنعوا بقضائه

فإني بما قال النبي لقانعُ[3]

(من لە جرمم وەك دەزانن، کاتێ هەموو شتەکان لای پێغەمبەر (ﷺ) کۆبوونەوە، ئەگەر ئێوە بە دادوەری ئەو رازی نەبن، ئەوا من رازیم بەوەی پێغەمبەر (ﷺ) دەیفەرموێت).

---

1 - أسد الغابة، ج1، ص122.

2 - الإستيعاب في معرفة الأصحاب، ج1، ص87.

3 - أسد الغابة، ج1، ص123.

ئەمە ئاماژەیە بە ملکەچی تەواوی ئەم هاوەڵە بۆ بڕیاری پێغەمبەر (ﷺ) کە هێشتا نازانێت بڕیارەکە لە بەرژەوەندی ئەوە یان بەرووی ئەودایە، کەچی ئەو خەڵکە دەکاتە شاهید بەسەر خۆیەوەو بەڵێن دەدات تەنانەت ئەگەر ئەوان بە بڕیاری رازی نەبن ئەو بێ ئەملاولا کردن رازیە بە بڕیاری ئەو پێشەوایەی مرۆڤایەتی، خوای گەورەش لە قورئاندا فەرموویەتی (وَمَا كَانَ لِمُؤْمِنٍ وَلاَ مُؤْمِنَةٍ إِذَا قَضَى اللّٰهُ وَرَسُولُهُ أَمراً أَنْ يَكُونَ لَهُمْ الخِيَرَةُ مِنْ أَمْرِهِم)[1] (هیچ باوەردارێکی نێرینە یان مێینە بۆیان نیە کاتێ خواو پێغەمبەرەکەی بڕیارێکیان دا، ئەمان لە کارو بریاریاندا هەڵبژاردنو سەرپشك بوون بگرنەبەر)، ئەمە نموونەیەکی جوانە بۆ ئەمرۆی موسڵمانان تا فێربن هەموو شتێك بدەنە دەست بڕیاری قورئانو سوننەتەوە، نەوەك پێشوەختە هەنگاو بنێنو دواتر بڕواننە بڕیاری شەریعەت.

ئەسمەری کوڕی موضەریس(رضي الله عنه):

ناوی ئەسمەری کوڕی موضەریسە، دەوترێ ناوی ئەسمەری کوڕی ئەبیەضی کوڕی موضەریسە، برای عوروەی کوڕی موضەریسە، لە ئەعرابیەکانی بەصرە بووە، کچێکی هەبوو بە ناوی عەقیلە کە فەرموودەی لە باوکیەوە گێڕاوەتەوە.[2]

چووەتە خزمەت پێغەمبەر (ﷺ)و بەیعەتی پێداوە، ئەو فەرموودەشی لە پێغەمبەرەوە (ﷺ) گێڕاوەتەوە کە دەفەرموێت (من سبق إلى ماء لم يسبق إليه

---

1 - الأحزاب: 36.

2 - أسدالغابة، ج1، ص125.

مسلم فهو له)[1] (هەركەس پێشتر بگات بە ئاوێ كە پێشتر موسڵمانێكی تر پێی نەگەیشتبێت ئەوە هی ئەوە).[2]

ئەسوەد (رضي الله عنه):

ئەم هاوەڵە بەڕێزە سەرەتا ناوی ئەسوەد بوو، بەڵام پێغەمبەر (ﷺ) ناوی گۆڕی و ناوی نا ئەبیەض.[3]

ئەسوەد یەكێك بوو لەوانەی كە دواتر چوو بۆ میصر و لەوێ مایەوە.[4]

ئەسوەدی حەبەشی(رضي الله عنه):

ئەم هاوەڵە حەبەشیەو هاتوەتە خزمەت پێغەمبەر (ﷺ)و پرسیاری لێكردووە،[5] هەر لە خزمەتیشیدا وەفاتی كردووەو لە مەدینە ئەسپەردە كراوە.[6]

لە ئیبن عومەرەوە هاتووە كەسێكی حەبەشی هاتە خزمەت پێغەمبەر (ﷺ)و پرسیاری دەكرد لە پێغەمبەر (ﷺ)، پێغەمبەریش (ﷺ) فەرمووی (پرسیار بكەو هەوڵ بدە تێبگەیت)، وتی ئەی پێغەمبەری خوا ئێوە بە شێوەو ڕەنگو پێغەمبەرایەتی فەزڵتان لەپێش ئێمەیە، ئایا ئەگەر من وەك ئەوەی تۆ باوەرت هێناوە باوەڕ بهێنمو وەك ئەوەی تۆ دەیكەیت منیش وا بكەم لە بەهەشتدا لەگەڵتدا

---

1 - سنن أبوداود، الرقم 2685، السنن الصغير للبيهقي، الرقم 1673، ضعفه الألباني في مختصر إرواءالغليل، الرقم 1555.

2 - بە ریوایەتێكی تر لە بری ماء تەنها ما هاتووە (من سبق إلى ما لم يسبق إليه مسلم فهو له)، بروانە: المعجم الكبير للطبراني، الرقم 813، معرفة الصحابة لأبي نعيم، الرقم 998، الإصابة في تمييز الصحابة، ج1، ص67.

3 - معرفة الصحابة لابن منده، ص196، أسد الغابة، ج1ص73، الاصابة في تمييز الصحابة، ج1ص24.

4 - أسد الغابة، ج1ص73، الاصابة في تمييز الصحابة، ج1ص24.

5 - ابن منده: معرفة الصحابة، ص195.

6 - أسد الغابة،ج1، ص 129.

دەبم؟ پێغەمبەر (ﷺ) فەرمووی (بەڵێ)، دواتر فەرمووی (والذي نفسي بيده إنه ليرى بياض الأسود في الجنة من مسيرة ألف عام)، واتە (سوێند بەوەی گیانمی بەدەستە لە بەهەشتدا ماوەی دووری هەزار ساڵ سپیایی رەشپێست دەبینرێ)... هاوەڵە حەبەشیەکە وتی دوو چاوی منیش ئەوە دەبینن کە دوو چاوی تۆ لە بەهەشتدا دەیبینن؟ فەرمووی (بەڵێ)، هاوەڵەکە هێندە گریا تا گیانی دەرچوو، ئیبن عومەر دەڵێت: پێغەمبەرم (ﷺ) بینی بە دەستی خۆی لە گۆڕەکەیدا دایدەنا).[1]

ئەسوەدی کوڕی نەوفەل(رضي الله عنه):

ناوی ئەسوەدی کوڕی نەوفەلی کوڕی خوەیلیدی کوڕی ئەسەدی قورەیشیە، برازای خەدیجەی دایکی باوەڕدارانو ئامۆزای وەرەقەی کوڕی نەوفەلە، دایکی ناوی فورەیعەی کچی عەددیە.[2]

نەوفەلی باوکی زۆر دژایەتی موسڵمانانی دەکردو هەر ئەویش بوو لە مەککە ئەبووبەکرو طەلحەی پێکەوە بە گوریسێ بەستەوە، بەڵام دواتر لە جەنگی بەدردا بە بێباوەڕی کوژرا.[3]

ئەسوەد بەشدار بوو لە کۆچی دووەمی حەبەشدا، دواتریش کۆچی کرد بۆ مەدینە.[4]

---

1 - المعجم الكبير للطبراني، الرقم 13369، معرفة الصحابة، الرقم 862، ضعفه الألباني في السلسلة الضعيفة، الرقم 6618.

2 - الإصابة في تمييز الصحابة، ج1، ص77.

3 - أسدالغابة، ج1، ص136.

4 - الإصابة في تمييز الصحابة، ج1، ص77.

پەندو وانە:

❖ تاوانو خراپەی کەس نادرێ بەسەر کەسدا وەك خوا دەفەرموێت (وَلاَ تَكْسِبُ كُلُّ نَفْسٍ إِلاَّ عَلَيْهَا وَلاَ تَزِرُ وَازِرَةٌ وِزْرَ أُخْرَى ثُمَّ إِلَى رَبِّكُمْ مَّرْجِعُكُمْ فَيُنَبِّئُكُم بِمَا كُنْتُمْ فِيهِ تَخْتَلِفُونَ)،[1] خراپی نەوفەلو دژایەتی کردنی بۆ ئیسلامو موسڵمانان هۆکار نیە بۆ تاوانباربوونی ئەسوەدی کوڕی، بەڵکو بەپێی فەرموودەی پێغەمبەر (ﷺ) سەبارەت بە پاداشتی کۆچەرانی حەبەشە ئەسوەد پاداشتی دوو کۆچی بۆ نووسراوە، جارجارە دەبیستین کە ناوی کەسێك دەبرێت کەسانێ دەڵێن کورە ئەوە کوڕی فلانە کەسە، یان ئەوە باوکی ئاواوئاوایە ئیتر چاوەڕێی چی لە خۆی بکەین، ئەمەش هەڵەیەکی گەورەیە، زۆرجار قسەیەکی لەوجۆرە هەموو هەوڵو ورەی کەسێك بۆ خزمەتکردن بە ئیسلام تێکدەشکێنێ.

لێنەوینو هەوڵدان بۆ ئیسلام زۆر شیرینترو گەورەترە لە ئارەزووە دەروونیەکانی مرۆڤ، ئەسوەد لەپێناو خوادا باوکی خۆیو وڵاتو خاکی خۆی جێهێشت ، واتە بنەرەتی ئایینی پێش بنەرەتی خوێن خست.

ئەسوەدی کوڕی ئەبیەض(رضي الله عنه):

یەکێك بوو لەوانەی بەشدار بوو لە کوشتنی ئیبن ئەبیلحوقەیقدا، رایەك هەیە پێی وایە لەبری ئەسوەدی کوڕی حەرام ئەسوەدی کوڕی ئەبیەض بووە،[2] بەڵام ئیبن

1 - الأنعام: 164.
2 - أسد الغابة، ج1، ص126.

حەجەر پێی وایە راستتر ئەوەیە ئەسوەدی کوڕی خوزاعیو ئەسوەدی کوڕی حەرام بەشدار بون.[1]

ئەسوەدی کوڕی بەختەری (رضي الله عنه):

ناوی ئەسوەدی کوڕی بەختەری کوڕی خوەیلدە،[2] ئیبن ئەثیر پێی وایە لەگەڵ هاوەڵێکی تردا کە ناوی ئەسوەدە یەك کەسایەتیە،[3] بەڵام ئیبن حەجەر بە هاوەڵێکی جیای دەزانێت.[4]

ئەگەر راکەی ئیبن حەجەر دروست بێت ئەوا کونیەی ئەبوو حازم هی ئەمە، چونکە لە فەرموودەیەکدا کە ئەبوو نوعەیم هێناویەتی لە ئەبووحازم ئەسوەدی کوڕی بەختەریەوە هێناویەتی وتی(یا رسول الله أعظم لأجري أن أستغني عن قومي)،[5] ئیبن حەجەر سەبارەت بە سەنەدی ئەم دەقە دەڵێت پیاوانی سەنەدەکەی جێمتمانەن و مورسەلیشە.[6]

ئەسوەدی کوڕی ثەعلەبە (رضي الله عنه):

ناوی ئەسلەمی کوڕی ثەعلەبەی یەربووعیە، لە حەجی ماڵئاواییدا پێغەمبەری خوای (ﷺ) بینیوە.[7]

1 - الإصابة في تمييز الصحابة، ج1، ص 67.

2 - ابن منده: معرفة الصحابة، ص195، الإصابة في تمييز الصحابة، ج1، ص70.

3 - أسد الغابة،ج1،ص 128.

4 - الإصابة في تمييز الصحابة، ج1، ص70.

5 - معرفة الصحابة لأبي نعيم الأصبهاني، الرقم 860.

6 - الإصابة في تمييز الصحابة، ج1، ص70.

7 - الإستيعاب في معرفة الأصحاب، ج1، ص90، أسد الغابة، ج1،ص 128.

ئەسوەدی کوڕی حازم (رضي الله عنه):

عبادی کوڕی هیشام کە بانگبێژی مزگەوتی گوندێکی نزیك بوخارا بوو دەگێڕێتەوە کاتێ تەمەنی شەش یان حەوت ساڵان بووە لەگەڵ باوکیدا هاوەڵێکی پێغەمبەری خوای (ﷺ) دیوە کە پێی وتراوە ئەسوەدی کوڕی حازمی کوڕی صەفوان، ئەسوەد وتوویەتی لەگەڵ پێغەمبەردا (ﷺ) بەشداری حودەیبیە بووم‌و ئەو کاتیش تەمەنم 30ساڵان بوو، پرسیارکرا لە عباد کەی بینیت؟ وتی ساڵی 155.[1]

لە گێڕانەوەکەی ئیبن حەجەردا ئەو بەشەی تێدا نیە (پرسیارکرا لە عباد کەی بینیت؟ وتی ساڵی 155)، ئیبن حەجەر دەڵێت سەنەدەکەی زۆر لاوازە.[2]

ئەگەر ئەو بەشە زیادەی لای ئیبن ئەثیر هاتووە بکەینە بەڵگە ئەوە دەبێتە بەڵگەی نادروستی هاوەڵبونی، چونکە دوای سەدساڵ لە وەفاتی پێغەمبەر (ﷺ) هیچ هاوەڵێك نەماوە بە بەڵگەی فەرموودەکەی پێغەمبەر (ﷺ) کە مانگێ بەر لە مردنی فەرمووی (أرأيتكم ليلتكم هذه فإن على رأس مائة سنة منها لا يبقى على وجه الأرض ممن هو اليوم عليها أحد)،[3] (ئەمشەوتان ئەبینن، لەمشەوەوە تا سەد ساڵی تر لەم سەرزەویەدا یەك كەس نامێنێ کە ئەمڕۆ لەسەریەتی).

---

1 - أسد الغابة،ج1، ص 128.

2 - الإصابة في تمييز الصحابة، ج1، ص 70.

3 - صحيح البخاري، الرقم 115 و 549 و 585، صحيح مسلم 4709، صحيح ابن حبان، الرقم 3041، سنن أبو داود، الرقم 3805، سنن الترمذي، الجامع الصحيح، الرقم 2229، السنن الكبرى للنسائي، الرقم 5698، السنن الكبرى للبيهقي، الرقم 1976، مسند أحمد بن حنبل، الرقم 5441 و 5839، المعجم الكبير للطبراني، الرقم 12883.

ئەسوەدی کوڕی حەرام (رضي الله عنه):

یەکێك بووە لەوانەی بەشدار بووە لە کوشتنی ئیبن ئەبیلحوقەیقدا.[1]

ئەسوەدی کوڕی خەلەف(رضي الله عنه):

ناوی ئەسوەدی کوڕی خەلەفی کوڕی ئەسعەدی کوڕی عامری خوزاعیە، ئەمە جیایەلە ئەسوەدی کوڕی خەلەفی کوڕی عەبد یەغووثو ئیبن سەعد لەوەدا لێی تێکەڵ بووە، بەڵام ذەهەبی بەو تێکەڵبوونەی زانیوە، ئیبن حەجەریش ئەوەی خستوەتەروو.[2]

ئەسوەدی کوڕی خەلەفی کوڕی عەبد یەغووث(رضي الله عنه):

ئەم هاوەڵە بەناوی مامێکیەوە ناونراوە کە قسەخۆشێکی سەردەمی نەفامی بووەو بە بێباوەڕی مردووە، ئەسوەد لە فەتحی مەککەدا موسڵمان بووە.

ئەسوەد کوڕێکی هەبوو بەناوی موحەممەد کە فەرموودەی لە باوکیەوە گێڕاوەتەوە.[3]

ئەسوەد باسی ڕووداوێکی سەردەمی نەفامی دەکات کە خۆی ئاگاداری بووەو دەڵێت لەخواڕووی مەقامەوە نوسینێکیان دیوە، قورەیش کەسێکیان لە حیمیەر بانگکرد تا بیخوێنێتەوە، ئەویش وتی قسەیەکی تێدایە ئەگەر پێتان بڵێم دەمکوژن،

---

1 - أسد الغابة، ج1، ص125.

2 - الإصابة في تمييز الصحابة، ج1، ص 71.

3 - الإستيعاب في معرفة الأصحاب، ج1، ص89.

جا ئێمەش گومانمان بۆ ئەوە چوو باسی موحەممەدی (ﷺ) تێدا بێت، بۆیە شاردمانەوە.[1]

ئەسوەد فەرموودەیەکی لە پێغەمبەرەوە (ﷺ) گێڕاوەتەوەو دەڵێت پێغەمبەر (ﷺ) حوسەینی گرتەباوەش‌و ماچی کردو دواتر روویکردە هاوەڵان‌و فەرمووی:(إن الولد مبخلة مجبنة محزنة)،[2] (منداڵ مرۆڤ پیسکەو ترسنۆک‌و خەفەتبار دەکات).

پەندو وانە:

❖ سەرکەوتنی موسڵمانان تەنها سەرکەوتنێ نیەو بەس، بەڵکو سەرەتایە بۆ سەرکەوتنی دواتر، موسڵمانان بە فەتحکردنی مەککە هەزاران کەسی دژ بە ئیسلامیان کردنە هەوادارو خزمەتکاری دڵسۆزی ئیسلام، ئەو ئەسوەدەی نهێنی باس‌و خواسی پێغەمبەری خوای دەشاردەوە، پاش فەتحی مەککە بوویە پارێزەری فەرموودەکانی پێغەمبەر (ﷺ).

❖ خۆشەویستی‌و نەرموونیانی زۆری پێغەمبەری خوا (ﷺ)و نواندنی تەواوی خۆشەویستی بۆ حوسەینی کچەزای سەرمەشقێکە تا بزانین چەندە پێویستە خۆشەویستی‌و ناز ببەخشین بە منداڵان.

❖ خستنەرووی راستیەکان پێویستیەکە کە ناکرێ چاوپۆشی لێ بکرێ، فەرمایشتی پێغەمبەر (ﷺ) سەبارەت بە منداڵ‌و کاریگەری لەسەر دایک‌و باوک لەکاتێکدا بوو کە تەواوی خۆشەویستی خۆی نیشاندا بۆ حوسەین‌و ماچی کرد، لە

1 - التاريخ الكبير للبخاري، ج1، ص444، الإصابة في تمييز الصحابة، ج1، ص 72.

2 - المستدرك على الصحيحين، الرقم 5254، صححه الألباني في الجامع الصحيح وزيادته، الرقم 3753.

گەرمەی ئەو سۆزەدا خێرا هاوەڵانی تێگەیاند کە منداڵ چ کاریگەریەکی هەیە بۆ سەر دایكو باوك، بۆیە زۆر پێویستە دایكو باوكی موسڵمان بەربەست دروست بکەن بۆ ئەو کاریگەریانەی کە پێغەمبەر (ﷺ) ئاماژەی پێدان، چونکە ئەو سیفەتانە سیفەتی جوان نین، بەڵکو سیفەتگەلێکن دەبنە مایەی شکستو بەربەستی ڕێی بانگەوازو خزمەتکردنو پێشخستنو سەرخستنی پەیام، بۆیە پێغەمبەر (ﷺ) هاوەڵانی بێدارکردەوە.

ئەسوەدی کوڕی خوزاعی (رضي الله عنه):

ئەم ئەسوەدەیان لە پشتیوانانە لە بەنی سەلەمە،[1] یەکێك بوو لە بەشداربووانی لە کوشتنی ئیبن ئەبیلحوقەیق، کاتێ پێغەمبەر (ﷺ) بە ڕێبەری عەبدوڵای کوڕی عەتیك چەند کەسێکی نارد بۆ کوشتنی ئیبن ئەبیلحوقەیق.

ئیبن ئەبولحوقەیق کە ناوی سەلام بوو و بە ئەبوو رافع ناسرابوو، یەکێك بوو لەوانەی خەڵکی هاندەدا تا دژی پێغەمبەر (ﷺ) کۆببنەوە بۆ جەنگی ئەحزاب، موسڵمانان حەزیان دەکرد لەناوی ببەن، پێشتر ئەوسیەکان بە فەرمانی پێغەمبەر (ﷺ) کەعبی کوڕی ئەشرەفیان کوشتبوو، بۆیە خەزرەجیەکانیش حەزیان دەکرد بگەنەوە بە برا ئەوسیەکانیاندا، ئەمەیان بە دەرفەت زانی و دوای جەنگی خەندەق داوایان کرد لە پێغەمبەر (ﷺ) تا مۆڵەتیان بدات بچن بۆ کوشتنی ئیبن ئەبولحوقەیق کە لە خەیبەر دادەنیشت، پێغەمبەریش (ﷺ) مۆڵەتی پێدان.[2]

1 - الإصابة في تمييز الصحابة، ج1، ص71.

2 - السيرة النبوية لإبن إسحاق، ج2ص431، البداية والنهاية، ج4ص137.

لە سەرچاوەکاندا ناوی پێنج کەس هاتووە کە چووبن، ئەوانیش (عەبدوڵای کوڕی عەتیك، مەسعوودی کوڕی سینان، عەبدوڵای کوڕی ئونەیس، ئەبوو قەتادە حارثی کوڕی ریبعی، خوزاعی کوڕی ئەسوەد) [1] بەڵام لای ئیبن سەعد[2] و ئیبن شەببە[3] بە ئەسوەدی کوڕی خوزاعی هاتووە.

هەروەها لە بڕێ لە سەرچاوەکانی فەرموودەدا تەنها ناوی عەبدوڵای کوڕی عەتیك هاتووە کە ئەمیریان بووە و ناوی کەسەکانی تر نەهاتووە، بەڵکو دەڵێن دەستەیەك لە هاوەڵان، وەك (البخاری، الرقم3843 و 3844، مصنف عبدالرزاق الصنعانی، 5226).

ئەمە دەکرێ بەڵگە بێت بۆ ئەوەی ئەگەر هەبێت هەریەك لە ئەسوەدی کوڕی حەرامو ئەسوەدی کوڕی ئەبیەض بەشدار بووبن.

کاتێك پێغەمبەر (ﷺ) عەلی کوڕی ئەبووطالیبی نارد بۆ یەمەن، ئەسوەد هاودەم بە عەلی چوو.[4]

---

[1] - السيرة النبوية لإبن إسحاق، ج2ص432، تأريخ الطبري، ج2ص56، البداية والنهاية، ج4ص137.

[2] - الطبقات الكبرى لإبن سعد، ج2ص91.

[3] - تأريخ المدينة، الرقم 760.

4 - الإصابة في تمييز الصحابة، ج1، ص 71.

ئەسوەدی کوڕی رەبیعە (رضي الله عنه):

ناوی ئەسوەدی کوڕی رەبیعەی کوڕی ئەسوەدی یەشکریە،[1] لە ئەعرابی بەصرەدا ناوی هاتووە.[2]

ئامادەی وتاری پێغەمبەری خوا (ﷺ) بوو لە فەتحی مەککەدا.[3]

فەرموودەیەکی گێڕاوەتەوە کە پێغەمبەر (ﷺ) لە وتارەکەیدا فەرموویەتی (ألا إن كل مكرمة كانت في الجاهلية فقد جعلتها تحت قدمي الا السقاية والسدانة)، (بزانن هەموو گەورەیی‌و مەکرەمەیەك کە لە سەردەمی نەفامیدا هەبووە هەمووی دەخەمە ژێرپێم جگە لە ئاودان‌و ناندانی حاجیان)، ئەسوەدی کوڕی رەبیعەش هەستاو وتی ئەی پێغەمبەری خوا (ﷺ) باوکم جاران بڕێ لە سامانەکەی دەکرد بە خێر بۆ رێبواران، جا ئەگەر هیچ خێرو گەورەییەکی نەبێ وازی لێ دێنم، ئەگەریش خێرو گەورەییەکی تێدایە ئەوە من خۆم پێی شیاوترم، پێغەمبەر (ﷺ) فەرمووی (بل هی لك مكرمه)، (بەڵکو ئەو خێرو گەورەییە بۆ تۆ).[4]

ئەسوەدی کوڕی رەبیعە (رضي الله عنه):

ناوی ئەسوەدی کوڕی رەبیعەی حەنظەلیە،[5] لە بەنی رەبیعەیە،[1] ئیبن حەجەر لەژێر ناوی ئەسوەدی کوڕی عەبەسیش هێناویەتی، یەکێکە لە کۆچەران.[2]

---

1 - أسد الغابة، ج1، ص 131، الإصابة في تمييز الصحابة، ج1، ص 73.

2 - أسد الغابة، ج1، ص 131.

3 - أسد الغابة، ج1، ص 131، الإصابة في تمييز الصحابة، ج1، ص 73.

4 - الإصابة في تمييز الصحابة، ج1، ص 73.

5 - الإصابة في تمييز الصحابة، ج1، ص73.

کۆچیکردووەو هاتوەتە خزمەت پێغەمبەر (ﷺ)، کاتێ هات پێغەمبەر (ﷺ) پرسیاری لێکرد بۆچی هاتویت؟ وتی هاتوم تا بە هاوەڵی کردنی تۆ لەخوا نزیك ببمەوە، بۆیە لەوە بەدوا بە موقتەریب ناوی دەهات،[3] لای ئیبن حەجەر هاتووە کە پێغەمبەر (ﷺ) ناوی نا موقەریب،[4] بەردەوام هاوەڵێتی پێغەمبەری خوای دەکرد.[5]

دوای پێغەمبەریش (ﷺ) بەردەوام بوو لە خزمەتکردنی ڕێبازی ئیسلامدا، لە سەردەمی عومەری کوڕی خەطابدا خەلیفە لەسەر سەربازگەی بەصرە داینا.[6]

لە سەردەمی خەلیفە عەلی کوڕی ئەبووطالیبیشدا بەشداری جەنگی صفینی کردو لە ریزی سوپای خەلیفە عەلیدا بوو.[7]

ئەسوەدی کوڕی زەید(ﷺ):

ناوی ئەسوەدی کوڕی زەیدەو لە پشتیوانانە لە خەزرەجیەکانە لە بەنی سەلەمە،[8] یەکێك بوو لە بەشداربوانی غەزای بەدر.[9]

1 - أسد الغابة، ج1، ص131.
2 - الإصابة في تمييز الصحابة، ج1، ص 76.
3 - أسد الغابة، ج1، ص131.
4 - الإصابة في تمييز الصحابة، ج1، ص 76.
5 - أسد الغابة، ج1، ص131.
6 - الإصابة في تمييز الصحابة، ج1، ص 76.
7 - الإصابة في تمييز الصحابة، ج1، ص 76.
8 - أسد الغابة، ج1، ص132.
9 - الإستيعاب في معرفة الأصحاب، ج1، ص90.

ئەسوەدی کوڕی سەریع(رضي الله عنه):

ناوی ئەسوەدی کوڕی سەریعی کوڕی حیمیەری کوڕی عوبادەی سەعدیە، کونیەکەی ئەبووعەبدوڵایە،[1] لەگەڵ پێغەمبەری خوادا (ﷺ) لە چوار غەزادا بەشداری غەزاو جیهادی کردووە،[2] شاعیرێکی ناسراو بووە.[3]

ئەسوەد دەڵێت جارێك چوومە خزمەت پێغەمبەر (ﷺ)، وتم ئەی پێغەمبەری خوا بە برێ دەستەواژە وەسفو ستایشو سوپاسی خوام کردووە، پێغەمبەر (ﷺ) فەرمووی ئادەی بڵێ بزانم چۆن سوپاسی پەروەردگارتت کردووە (هات ما حمدت به ربك)، منیش بۆم دەوتەوە، لەو کاتەدا کەسێك هات، داوای مۆڵەتی کرد، پێغەمبەر (ﷺ) پێی فەرمووم (أُس أُس) –بێدەنگ بە، دوو سێ جار ئەمە روویدایەوە، منیش وتم ئەی پێغەمبەری خوا ئەو کەسە کێ بوو وا منت بێدەنگ کرد بۆی؟ فەرمووی (هذا عمر بن الخطاب ، هذا رجل لا یحب الباطل)،[4] (ئەوە عومەری کوڕی خەططابە، ئەوە پیاوێکە حەزی بە نارەوایی نیە).

ئەسوەد لە ساڵی چلو دووی کۆچی وەفاتی کرد، رایەکیش دەڵێت لە جەنگی جەمەلدا کوژرا.[5]

---

[1] - أسد الغابة، ج1، ص133.

[2] - التاريخ الكبير للبخاري، ج1، ص445.

[3] - معجم الصحابة لابن قانع، ج1، ص18، الالإصابة في تمييز الصحابة، ج1، ص 74.

[4] - فضائل الصحابة لأحمد بن حنبل، الرقم 313، قال شعيب الأرنؤوط إسناده ضعيف لضعف علي بن زيد وبقية رجاله ثقات رجال الصحيح.

[5] - التاريخ الكبير للبخاري، ج1، ص445.

پەندو وانە:

❖ حەزو گوڕو تینی هاوەڵانی پێغەمبەر (ﷺ) بۆ جیهاد زۆر بووە، ئەمەش بەشێك بووە لە پەروەردەی پێغەمبەر (ﷺ) بۆ هاوەڵان وەك دەیفەرموو (من مات ولم يغز ولم يحدث به نفسه مات على شعبة من نفاق)،[1] (هەرکەس بمرێو غەزای نەکردبێو دەروونیشی تاسەی بۆی نەبووبێ ئەوا لەسەر لقێکی دووڕوویی مردووە)، بۆیە بوونی پەروەردەی جیهادی بۆ تاکی موسڵمان راستیەکی ناو بەرنامەی پەروەردەیی پێغەمبەری خوایە (ﷺ)و هاوەڵانیش لە مێژوویاندا پەیرەویان کردووە.

❖ شەیدابوونی عومەری کوڕی خەتاب بۆ راستی تا ئاستێ پێغەمبەر (ﷺ) شایەتی لەسەر داوە.

❖ گوێگرتنی پێغەمبەر (ﷺ) بۆ هەوڵو هەنگاوی هاوەڵان بۆ نزیکبوونەوەیان لە خوای گەورە بە جۆرێك بوو بە وردی گوێی دەگرت، لێرەشدا دەبینین گوێی گرتووە تا بزانێ ئەسوەد چۆن ستایشی پەروەردگاری کردووە، هەم تا بزانێت ستایشەکەی دروستو رەوا بووە یان نا، هەم کارو هەوڵدانەکەی بەرز بنرخێنێ.

---

[1] - صحيح مسلم، الرقم 3624.

ئەسوەدی کوڕی عەوف(رضي الله عنه):

ناوی ئەسوەدی کوڕی عەوفی کوڕی عەبدعەوفی زوهریە، برای عەبدورەحمانی کوڕی عەوفە، عەبدورەحمانی برای یەکێکە لە دە موژدەپێدراوانی بەهەشت،[1] دایکی ناوی شیفایە.

برایەکی تریشی هەبوو بەناوی عەبدوڵا کە پێکەوە لەرۆژی فەتحی مەککەدا موسڵمان بوون،[2] بەڵام ئیبن عەبدولبەر دەڵێت ئەسەد پێش فەتحی مەککە کۆچی کردووە بۆ مەدینەو موسڵمان بووە.[3]

ئەسوەد سێ کوڕی هەبوو: جابر کە دواتر لە دەسەڵاتەکەی عەبدوڵای کوڕی زوبەیردا والی مەدینە بوو، موحەممەدو عەبباس.[4]

ئەسوەد لە مەدینە نیشتەجێ بووو هەر لەوێش مرد.[5]

ئەسوەدی کوڕی عیمران (رضي الله عنه):

ناوی ئەسوەدی کوڕی عیمرانی بەکریە، رایەکیش دەڵێت بەڵکو ناوی عیمرانی کوڕی ئەسوەدە، بە وەفد هاتوەتە خزمەت پێغەمبەر (ﷺ).[6]

---

1 - أسدالغابة، ج1، ص135.

2 - الإصابة في تمييز الصحابة، ج1، ص 76.

3 - الإستيعاب في معرفة الأصحاب، ج1، ص 87.

4 - الإصابة في تمييز الصحابة، ج1، ص 76.

5 - أسدالغابة، ج1، ص135.

6 - الإستيعاب في معرفة الأصحاب، ج1، ص 91، أسد الغابة، ج1، ص135، الإصابة في تمييز الصحابة، ج1، ص76.

ئەسوەد دەڵێت من نێردراوی هۆزەکەم بووم بۆ لای پێغەمبەر (ﷺ)، کاتێ موسڵمان بوونو دانیان نا بە ئیسلامدا وەك نوێنەری ئەوان چووم.[1]

ئەسوەدی کوڕی مالیك(رضي الله عنه):

ناوی ئەسوەدی کوڕی مالیکی ئەسەدی یەمانیە،[2] واتە خەڵکی یەمەنە، لەگەڵ حیدرجانی برایدا چوونە مەدینە بۆ خزمەتی پێغەمبەر (ﷺ)و باوەڕیان پێ هێناو خزمەتی پێغەمبەری خوایان دەکرد.[3]

ئەسوەدی کوڕی مەسعوود(رضي الله عنه):

ئیبن حەجەر هێناویەتیو گێڕانەوەیەکیشی هێناوە کە ئەسوەد چووەتە خزمەت پێغەمبەر (ﷺ)و لە خزمەت ئەودا لەگەڵ ظبیانی کوڕی کداد گفتگۆیەکیان هەبووە.[4]

ئەسوەدی کوڕی وەهب(رضي الله عنه):

ناوی ئەسوەدی کوڕ وەهبی کوڕی عەبدمەنافی قورەیشیە، خاڵۆی پێغەمبەری خوایە (ﷺ).

ئەسوەد دەگێڕێتەوە جارێك چووەتە خزمەت پێغەمبەر (ﷺ) و ئەویش بە ئەسوەدی خاڵۆی فەرموو ئایا شتێکت فێر بکەم سەبارەت بە سوو؟ ئەسوەد وتی

---

1 - الإصابة في تمييز الصحابة، ج1، ص 76، أسد الغابة، ج1، ص135.

2 - معرفة الصحابة لابن مندة، ص193، أسد الغابة، ج1، ص135.

3 - أسد الغابة، ج1، ص136، الإصابة في تمييز الصحابة، ج1، ص77.

4 - الإصابة في تمييز الصحابة، ج1، ص77.

بەڵێ ئەی پێغەمبەری خوا، فەرمووی (الربا سبعون بابا، أدنى فجرة منها كاضطجاع الرجل مع أمه)،[1] (سوو حەفتا بەشە، نزمترین تاوانی وەك ئەوەیە كەسێ لەگەڵ دایكی خۆی سەرجێ بكات).

جارێك پێغەمبەر (ﷺ) بە ئەسوەدی فەرموو ئەی خالۆ چەند وشەیەكت فێر بكەم كە ئەگەر خوا نیازی چاكەی بە هەركەس هەبێ ئەو وشانەی فێر دەكات ئیتر هەرگیز بیری ناچێتەوە؟ وتی بەڵێ ئەی پێغەمبەری خوا، فەرمووی بڵێ:(اللهم إني ضعيف فقو في رضاك ضعفي، وخذ إلى الخير بناصيتي، واجعل السلام منتهى رضائي وبلغني رحمتك الذي أرجو من رحمتك، واجعل لي ودا في صدور الذين آمنوا، وعهدا منك). بەڵام شێخی ئەلبانی ئەم فەرموودەیەی بە موضوع داناوە، تەنها ئەمەمان هێنا تا خوێنەری ئازیز ئاگادار بێت بە ناراستی ئەم فەرموودەیە.[2]

لە فەرموودەیەكی تردا لە دایكمان عائیشەوە هاتووە: ئەسوەد چوویە ژوورەوە بۆ لای پێغەمبەر (ﷺ)، پێغەمبەریش فەرمووی (ئەی خالۆ وەرە ژوورەوە)، ئەویش هاتەژوورەوە، پێغەمبەر (ﷺ) عەباكەی خۆی بۆ راخستو فەرمووی (لەسەری دابنیشە)، ئەویش وتی بەسمە، فەرمووی (چۆن دادەنیشیت وا دابنیشە).[3]

1 - صححه الألباني في السلسلة الصحيحة، الرقم 1871.

2 - حكم الألباني عليه بالوضع في سلسلة الأحاديث الضعيفة والموضوعة و أثرها، الرقم 3359.

3 - ضعفه الألباني في سلسلة الأحاديث الضعيفة والموضوعة و أثرها، الرقم 7126.

ئەسوەدی کوڕی ئەبولبوختەری (رضي الله عنه):

ناوی ئەسوەدی کوڕی ئەبولبەختری عاصی کوڕی هاشمی ئەسەدیە،[1] کونیەکەی ئەبووحازمە،[2] دایکی ناوی عاتیکەی کچی ئومەییەیە،[3] ئەسوەد لە موسڵمانبوانی فەتحی مەککەیە.[4]

ئەبولبەختری باوکی بە بێباوەڕی لە جەنگی بەدردا کوژرا.[5]

ئەسوەد کوڕێکی هەبوو بە ناوی سەعید کە هێندە جوان بوو ئافرەتان شیعریان بەسەردا دەهۆنیەوە،[6] ئەم کوڕەی لە سەردەمی عوثمانی کوڕی عەففاندا دلێرێکی بەرچاوبووو پارێزگاری لە خەلیفە دەکرد، بەڵام خەلیفە خۆی رێی نەدا جەنگ بەرامبەر نەیارانی بکرێت.[7]

ئەسوەد هاوەڵێکی ناسراو بووو لە سەردەمی موعاویەی کوڕی ئەبوو سوفیاندا راوێژی پێ دەکرا، کاتێ بوسری نوێنەری موعاویە چوویە مەدینە، موعاویە وەسیەتی بۆ کردبوو راوێژ بە ئەسوەد بکات، ئەسوەدیش لە وەسیەتەکەیدا بۆ بوسر رێگری کرد لەوەی بوسر نەیارانی دەسەڵاتەکەی موعاویە بکوژێت.[8]

1 - أسد الغابة، ج1، ص 127.
2 - معرفة الصحابة لأبي نعيم الأصبهاني، الرقم 860.
3 - الإصابة في تمييز الصحابة، ج1، ص69.
4 - أسد الغابة، ج1، ص 127، الإصابة في تمييز الصحابة، ج1، ص69.
5 - الإصابة في تمييز الصحابة، ج1، ص69.
6 - أسد الغابة،ج1،ص 127.
7 - الإصابة في تمييز الصحابة، ج1، ص69.
8 - أسد الغابة،ج1، ص 127.

ئەسوەدی کوڕی ئەصرەم (رضي الله عنه):

ناوی ئەسوەدی کوڕی ئەصرەمی موحارییبیە،[1] لە دانیشتوانی شامدا ناوی ئەژمارد کراوە.[2]

ئەسوەد دەڵێت بە وشترێکی قەڵەوەوە چوومە مەدینە، کاتەکەشی وشکەساڵی بوو، خەڵکی مەدینە کە وشترەکەیان بینی سەرسامی قەڵەویەکەی بوون، ئەمە لای پێغەمبەر (ﷺ) باسکرا، پێغەمبەر (ﷺ) فەرمانی کرد چوون وشترەکەیان هێنا، پێغەمبەر (ﷺ) سەیری کرد، به ئەسوەدی فەرموو (بۆچی ئەو وشترەتت هێناوە؟ وتی بەنیازم بیگۆڕمەوە بە خزمەتکارێ، پێغەمبەر (ﷺ) فەرمووی (کێ خزمەتکارێکی لایە؟ عوثمانی کوڕی عەففان وتی من ئەی پێغەمبەری خوا، فەرموی بیهێنە، عوثمانیش خزمەتکارەکەی هێنا، ئەسوەد کە بینی وتی یەکێکی تری وام ئەوێ، پێغەمبەر (ﷺ) فەرمووی (بیبە با لای خۆت بێ) ئەسوەدیش خزمەتکارەکەی بردو پێغەمبەریش (ﷺ)وشترەکەی هێشتەوە، ئەسوەد وتی ئەی پێغەمبەری خوا وەسیەتم بۆ بکە، فەرمووی (أتملك يدك) ئایا خاوەنی دەستی خۆتی؟ وتم ئەگەر خاوەنی دەستی خۆم نەبم ئیتر خاوەنی چی بم؟ فەرمووی (أتملك لسانك) ئایا خاوەنی زمانی خۆتیت؟ وتم ئەگەر خاوەنی زمانی خۆم نەبم ئیتر خاوەنی چی بم؟ فەرمووی (لا تبسط يدك إلاّ إلى خير ولا تقل بلسانك إلاّ معروفاً)،[3] (دەستت مەکەرەوە جگە بۆ خێر، بە زمانت قسە مەکە تەنها قسەی خێر نەبێت).

---

1 - معجم الصحابة لابن قانع، ج1، ص20.

2 - ابن منده: معرفة الصحابة، ص187، الإستيعاب في معرفة الأصحاب، ج1، ص90، أسد الغابة، ج1، ص126.

3 - المعجم الكبير للطبراني، الرقم 816، صححه الألباني في السلسلة الصحيحة، الرقم 1560.

پەندو وانە:

داوای ئامۆژگاریو قۆستنەوەی دەرفەتی بینینی زانایانو خواناسان، وەك چۆن ئەسوەد بەو بینینە کەمەی لە خزمەت پێغەمبەردا (ﷺ) خێرا داوای وەسیەتو ئامۆژگاری لە پێغەمبەر (ﷺ) کرد.

شێوازی پرسیارکردنو بیرکۆکردنەوەی ئەو کەسەی ئامۆژگاری دەکەیت لەم دیمەنەی ژیانی پێغەمبەردا (ﷺ) بەدیدەکەین، بەجۆرێك بەو پرسیارکردنانەی لەلایەکەوە هەموو بیری ئەسوەدی کۆکردەوە لەسەر ئەو بابەتە، دواتریش واتای خاوەنداریێتی دەستو زمانی تێگەیاند.

پاراستنی دەستو زمان نموونەیەکە بۆ پاراستنی بەشەکانی تری جەستە، پێغەمبەر (ﷺ) بە نموونە دەستو زمانی تێگەیاند تا بزانێت ئایا خاوەنی چاوو گوێو بەشەکانی تری لەشی خۆیەتیو زاڵە بەسەریاندا، نەوەك وابزانین پێغەمبەر (ﷺ) تەنها ئەو دوانەی بە مەرج داناوە بۆ پاراستن، لەوانەشە پێغەمبەر (ﷺ) بەپێی ناسینی سروشتی هاوەڵانی، زیاتر جەختی لەو دوو شتە کردبێتەوە بۆ ئەسوەد.

ئەسید (رضي الله عنه):

ئەم هاوەڵە ناوی ئەسیدی کوڕی عەبدوڵایە، لە نەوەی فەیطوونە،[1] کونیەکەی ئەبولموقەعشەرە، پێغەمبەر (ﷺ) نزای بۆ کردو فەرمووی (اللهم أدم جماله)،[2] (خوایە بەردەوامی بدە بە جوانیەکەی).

1 - المفصل في تأريخ العرب قبل الإسلام، ط4، دار الساقي، سنة2001، ج7، ص134.

2 - الإصابة في تمييز الصحابة، 1، ص 81.

فەیطوون کەسێکی زۆر ناپاك و خراپ بوو، هەردەم دەستدرێژی دەکردە سەر ژنانی ئەوسو خەزرەج، بۆیە کەسێ هەستاو کوشتی،[1] بەڵام ویستی خوا وابوو لە نەوەی ئەم کەسە خراپە هاوەڵێکی خواناس دەرکەوێ، ئەمە ئاماژەیە بە رۆڵی چاکسازی پێغەمبەری خوا کە رێچکەی دەستدرێژی فەیطوونی گۆڕیو نەوەکانی لەسەر رەوشتی جوانو چاکەکاری پەروەردە کرد، لەبری دەستدرێژی بۆ ژنانی ئەوسو خەزرەج رێزو بەرەکەتی نەوەکانی فەیطوون بوویە دیاری بۆ مەدینە.

ئەسیدی کوڕی جاریە (رضي الله عنه):

ناوی ئەسیدی کوڕی جاریەی کوڕی ئوسەیدی کوڕی عەبدوڵایە.[2]

لە رۆژی فەتحی مەککەدا موسڵمان بوو و دواتر هاودەمی پێغەمبەر (ﷺ) بوو و لە جەنگی حونەیندا بەشداری کرد،[3] دواتر لەکاتی دابەشکردنی دەستکەوتەکاندا پێغەمبەر (ﷺ) سەد وشتری پێدا.[4]

ئەسیدی کوڕی سەعیە (رضي الله عنه):

ناوی ئەسەد یان ئەسیدی کوڕی سەعیەی قورەیضیە، واتە لە بەنی قورەیضەیە،[5] ئیبن ئەثیر دەڵێت ناوە راستەکەی ئەسیدە.[6]

1 - المفصل في تأريخ العرب قبل الإسلام، ج7، ص134.

2 - الإصابة في تمييز الصحابة، ج1، ص 80.

3 - الإستيعاب في معرفة الأصحاب، ج1، ص98، أسد الغابة، ج1، ص 140.

4 - الإصابة في تمييز الصحابة، ج1، ص 80.

5 - الإصابة في معرفة الصحابة، ج1، ص51.

6 - أسدالغابة، ج1، ص109.

لەگەڵ دوو کەسی تری جوولەکەی بەنی قورەیضە موسڵمان بوو، ئەو دوانەش بریتی بوون لە ئەسەدی کوڕی عوبەیدو ثەعلەبەی کوڕی سەعیە.[1]

کاتێ پێغەمبەر (ﷺ) هێرشی بردە سەر بەنی قورەیضەو گەمارۆی دان‌و دواتر ناچار بوون خۆیان بدەن بە دەست بڕیارو دادوەری سەعدی کوڕی موعاذەوە، شەوێ پێش ئەوە ئەسەد موسڵمان بوو، ئەو دوانەش لەگەڵیدا موسڵمان بوون.[2]

ئیبنولهیبان کە جوولەکەیەکی شام بوو چەندساڵێ بەر لە ئیسلام هات بۆ مەدینە، لەوێ وەسفی تەواوی کۆتا پێغەمبەری بۆ کردن، لەسەرەمەرگیدا پێی وتن: من لەبەر هاتنی ئەو پێغەمبەرە هاتوم بۆ ئێرە، ئەم قسەی ئەم جوولەکە خواناسە لە شەوی فەتحی بەنی قورەیضەدا بوو بە خێر بۆ ئەم سێ کەسەو ئەوانیش ئەم قسەیان بەبیری ئەوانی تر هێنایەوە، بەڵام ئەوان سوودیان لێ نەبینی.[3]

ئەم سێ کەسە داوایان کرد لە بەنی قورەیضە تا لەخوا بترسن‌و باوەڕ بهێنن بە پێغەمبەرایەتی موحەممەد (ﷺ)، بەڵام ئەوان رازی نەبوون، بۆیە ئەم سیانە دابەزینە خوارەوە بۆ لای پێغەمبەر (ﷺ)و موسڵمانبونی خۆیان راگەیاند، جولەکەکانیش وتیان موحەممەد تەنها کەسە زۆر خراپەکانی ئێمەی بۆ چووە، مەبەستیان ئەم سیانەو عەبدوڵای کوڕی سەلام بوو کە موسڵمان بووبوون.[4]

---

1 - الإصابة في معرفة الصحابة، ج1، ص51.

2 - الإستيعاب في معرفة الأصحاب، ج1، ص79.

3 - الطبقات الكبرى لابن سعد، ج1، ص160.

4 - الإصابة في معرفة الصحابة، ج1، ص51.

سەبارەت بەمردنی ئەسید بۆچوونی زیاتر لەسەر ئەوەیە کە لە سەردەمی پێغەمبەردا (ﷺ) کۆچی دوایی کردبێت.[1]

ئەسیدی کوڕی عەمر (رضي الله عنه):

ئەم هاوەڵە لە پشتیوانانە،[2] ناوی ئەسیدی کوڕی عەمری کوڕی میحصەنی کوڕی عەمرەو لە بەنی نەجارە، چەند رایەکی تر هەن سەبارەت بە ناوی، لەوانە (بیشر، بەشیر، ثەعلەبە)، بەشداری جەنگی بەدر بوو.[3]

ئەسیدی کوڕی کورز(رضي الله عنه):

ناوی ئەسیدی کوڕی کورزی قەسریە، هەروەها بە ئەسەدیش ناوی هاتووەو ئیبن ئەثیریش پێی وایە راستتر وایە ناوی ئەسەدە،[4] لەژێر ناوی ئەسەدی کوڕی کورزدا باسی ژیانەکەیمان هێناوە.

ئەسیدی کوڕی ئەبوو ئوسەید(رضي الله عنه):

ناوی ئەسیدی کوڕی ئەبوو ئوسەیدە، لە هاوەڵە پشتیوانیەکانە لە خەزرەجیەکانە لە بەنی ساعیدە.[5]

---

1 - أسد الغابة، ج1، ص140.
2 - الإصابة في تمييز الصحابة، ج1، ص 84.
3 - أسد الغابة، ج1، ص141.
4 - أسد الغابة، ج1، ص142.
5 - أسد الغابة، ج1، ص 138.

ئەسید بەسەرهاتێکی خۆی لەگەڵ پێغەمبەر (ﷺ) باس دەکاتو دەڵێت: پێغەمبەر (ﷺ) ژنێکی هێنا لە بەلجوونیەکان، پاشان منی نارد تا بچمو ئەو ژنەی بهێنمەوە، منیش هێنامو چووم وتم ئەی پێغەمبەری خوا وا خێزانەکەتم هێنا، ئەویش حەزی کرد ماچێکی بکات، بەڵام خێزانەکەی وتی پەنا دەگرم بە خوا لێت، پێغەمبەریش (ﷺ) فەرمووی (عذت بمعاذ)، (پەنات گرت بە پەنا دەرێك)، بۆیە ئافرەتەکەی ناردەوە بۆ لای کەس‌و کاری.[1]

بەڵام لای بوخاریو لە سەرچاوەکانی تری فەرمووەدا ئەم فەرموودەیە لە حەمزەی کوڕی ئەبوو ئوسەیدەوە هاتووە،[2] ئیبن حەجەریش رای وایە ئەم فەرموودەیە کە لە ئەسیدەوە هاتووە سەنەدەکەی کێشەی هەبێتو وتەی (لە باوکیەوە)ی تێدا نەنووسرابێ،[3] واتە ئەم فەرموودەیە ئەسید نەیگێڕاوەتەوە.

مەسەلەی ژنهێنانەکانی پێغەمبەر (ﷺ) لە سەرچاوەکاندا قسەی زۆری لەسەر هاتووەو چەندین نووسین هەن تایبەت بە ژمارەی خێزانەکانی پێغەمبەری خوا (ﷺ)و چۆنێتیو هۆکاری بەهاوسەرگرتنیان، هەندێکیان بێگومانن‌و یەکدەنگییان لەسەرە، هەندێکیشیان جێی گومانن یان یەکلا نەکراونەتەوە.

1 - أسد الغابة، ج1، ص 138، الإصابة في تمييز الصحابة، ج1، ص236.

2 - صحيح البخاري، الرقم 4959، مسند أحمد بن حنبل، الرقم 15743.

3 - الإصابة في تمييز الصحابة، ج1، ص236.

ئەسیدی کوڕی ئەبی ئوناس(رضي الله عنه):

ناوی ئەسیدی کوڕی ئەبی ئوناسی کوڕی زونەیمی کوڕی عەمرە، برازای سارییەی کوڕی زونەیمە،[1] ئەو سارییەی کە ئیمامی عومەر لە مینبەری مەدینەوە هاواری لێکردو ئەویش دەنگی بیست.[2]

ئەم هاوەڵە کوڕێکی هەبوو بەناوی ئەسەد کە لەگەڵ باوکیدا پاش فەتحی مەککە موسڵمان بوون.[3]

ئەم هاوەڵە سەرەتا یەکێك بوو لە نەیارە سەرسەختەکانی ئیسلامو موسڵمانان، شاعیرێکی بەهێز بوو و شیعرەکانی بۆ دژایەتی موسڵمانان بەکاردەهێنا، تەنانەت دژ بە هاوەڵە بەشداربووەکانی بەدر شیعری دەوت، بۆیە پێغەمبەر (ﷺ) رشتنی خوێنی ئەسیدی رەوا کرد.[4]

بەڵام ویستی خوا وابوو گەورەیی پلەوپایەی هاوەڵێتی بە نسیب بێت، ئەوەبوو کاتێ ئەسید زانی خوێنی رەوا کراوە چوو بۆ طائیفـو لەوێ مایەوە تا دوای فەتحی مەککە، ئەوکات سارییەی مامی چووو هەواڵی پێداو دەستی ئەسیدی گرتو بردی بۆ لای پێغەمبەر (ﷺ)، ئەویش موسڵمان بووو پێغەمبەریش (ﷺ) موسڵمانبوونەکەی قبووڵ کردو دەستی هێنا بە دەموچاوو سەرسنگیدا،[5] ئینجا ئەسید شیعر وتنەکەی

1 - الإصابة في تمييز الصحابة، ج1، ص79.

2 - أسد الغابة، ج2، ص 365.

3 - الإصابة في تمييز الصحابة، ج1، ص51.

4 - الإصابة في تمييز الصحابة، ج1، ص79.

5 - أسد الغابة، ج1، ص 139، الإصابة في تمييز الصحابة، ج1، ص79.

خۆی خستەگەڕ بۆ خزمەتی ئیسلامو شیعرێکی وت کە وەسفو پیاهەڵدانی پێغەمبەری خوای (ﷺ) لەخۆدەگرت، هەر هەڵەیەکی بیروباوەریشی تێدا بوایە پێغەمبەر (ﷺ) بۆی راست دەکردەوە، بۆ نموونە کاتێ وتی:

و أنت الفتى تهدى معدا لدينها

پێغەمبەر (ﷺ) فەرمووی (بل الله يهديها)، (بەڵكو خوا رێنموونی دەكات)، بۆیە ئەسید شیعرەکەی وا لێکرد:

و أنت الفتى تهدي معدا لدينها

بل الله يهديها وقال لك أشهد

فما حملت ناقة فوق ورها

أبر و أوفى ذمة من محمد[1]

پەندو وانە:

رێنموونی تەنهاو تەنها لای خوایەو کەسی تر رێنموونی بەدەست نیە وەك خوا دەفەرموێت (إِنَّكَ لا تَهْدِي مَنْ أَحْبَبْتَ وَلَكِنَّ اللَّهَ يَهْدِي مَنْ يَشَاءُ وَهُوَ أَعْلَمُ بِالْمُهْتَدِينَ).[2]

غەیب تەنهاو تەنها لای خوایە، وەك دەبینین پێغەمبەری خوایش (ﷺ) غەیبی نەزانیوە، چونکە ئەگەر غەیبی بزانیایەو ئاگادار بوایە بڕیارە ئەسید موسڵمان بێت فەتوای رشتنی خوێنی ئەسیدی دەرنەدەکرد، کەچی لە زانستی غەیبی خوادا بریار

1 - أسد الغابة، ج1، ص 139.
2 - القصص: 56.

وابوو ئەسید موسڵمان بێت، ئەمەش هیوا بە موسڵمان دەبەخشێ تا کەسە بێباوەڕەکان بکەونە بەر ڕەحمەتی ڕێنموونی خواو بێئومێد نەبین لە موسڵمان بوونیان.

ڕاستکردنەوەی هەڵەکان ئەرکی سەرشانی تاکی موسڵمانی شارەزایە، بەڵام بە مەرجێك ئەو کەسە هەم بزانێ هەڵەکە چیەو هەم بزانێ ڕاستکردنەوەکە بەپێی قورئانو سوننەت چۆنە؟ نەك کەسێك بۆ ڕاستکردنەوەی هەڵەیەك بە هەڵە هەوڵی ڕاستکردنەوەکە بدات، بەتایبەت ڕاستکردنەوەی هەڵەی شاعیران بەشێکی کەنارخراوە لەناو جیهاندا بەگشتیو لە کوردستانیشدا بەشێوەیەکی بەرچاو، بەتایبەتی تر پێویستە هەڵەکانی پەیوەست بە بیروباوەڕ لە شیعری شاعیراندا ڕاست بکرێنەوە، دەبینین شیعری شاعیران بەچاوی پیرۆزیەوە سەیر دەکرێت کەسێکیش نابینیت بوێرانە هەڵەکانیان ڕاست بکاتەوە بێ ئەوەی پێویستبکات شاعیرەکان بشکێنێ، بەتایبەت لە تێکەوتنی شاعیرانی کورد لە بواری ئیتیحادو حلوول و ئیشراقو مەسەلەی وەحدەتولوجودو بوارەکانی تەصەوفی فەلسەفی کە زۆر بە زەقیو زۆری لە شیعری شاعیرانی کورددا بەدی دەکەین پێویستە بە دیدێکی زانستیو دوور لە شکاندنی نارەوای شاعیران ئەو هەڵانە بخرێنە بەرچاوو ڕاست بکرێنەوە.

نەرمونیانی پێغەمبەر (ﷺ) بەرامبەر بە دەوروبەرەکەی دەبینین کە چۆن هەڵسوکەوت دەکات لەگەڵ کەسێکدا کە بڕیاری ڕشتنی خوێنی دراوە، چونکە پێغەمبەر (ﷺ) مەسەلەی ئیسلامەتیو موسڵمانبوونی تاکی لە هەموو شت لا گەورەتر بووە، وەك لە فەرموودەیەکدا بە ئیمامی عەلی دەفەرموێت (فوالله لأن يهدي

الله بك رجلا خير لك من أن يكون لك من حمر النعم)،[1] (سوێند بەخوا ئەگەر خوا بەهۆی تۆوە کەسێك رێنموونی بکات زۆر بۆت باشترە لە وشتری سوور).

ئەسیدی موزەنی(رضي الله عنه):

ئەم هاوەڵە لە موزەنیەکانە، چووەتە خزمەت پێغەمبەر (صلى الله عليه وسلم)و فەرموودەی لێوە گێڕاوەتەوە، ئیبن ئەثیر فەرموودەیەکی هێناوە کە ئەسید دەیگێڕێتەوە، بەڵام ئیمامی ئەحمەد ئەو فەرموودەی هێناوەو ناوی ئەسیدی نەهێناوە تەنها دەڵێت لە کەسێ لە موزەنیەکانەوە کە دایکی پێی وت بۆچی ناچیت بۆ لای پێغەمبەر (صلى الله عليه وسلم) و وەك ئەو خەڵکەی تر تۆیش داوای شتێکی لێ بکەیت؟[2] دەڵێت منیش چووم تا پرسیار بکەم لە پێغەمبەر (صلى الله عليه وسلم)، کە گەیشتمە خزمەتی دەبینم کەسێك لەلایەتیو داوای شتی لێ دەکات، پێغەمبەریش (صلى الله عليه وسلم) دوو یان سێ جار رووی لێ وەرگێڕا—واتە وەڵامی داواکەی نەدایەوە—، پاشان فەرمووی (من كان له أوقية ثم سأل فقد سأل إلحافا)، (هەرکەس ئۆقیەیەکی هەبێتو داوا لە خەڵك بکات —سواڵ بکات— ئەوە داواکاریەکەی ورك گرتنە)، منیش لای خۆمەوە وتم خۆ من فڵانە شتم هەیە کە بەهاکەی لە ئۆقیەیەك زیاترە، پاشان یەکێ لە پشتیوانەکان خەڵاتێکی پێدام، منیش لەگەڵ وشترەکەی خۆمدا بردم، پاشان برێ خورمایشی پێدام، لەو کاتەوە تا ئێستا هەر لە خۆشیدام.[3]

---

1 - صحيح البخاري، الرقم 2804، صحيح مسلم، الرقم 4527، سنن أبي داود، الرقم 3194، السنن الكبرى للنسائي، الرقم 7879، مسند أحمد بن حنبل، الرقم 22215، صحيح ابن حبان، الرقم 7042، المعجم الكبير للطبراني، الرقم 5682، مسند الروياني، الرقم 1006.

2 - مسند أحمد بن حنبل، الرقم 16896.

3 - معرفة الصحابة لأبي نعيم الأصبهاني، الرقم 842.

لە گێڕانەوەیەکی تردا هاتووە کەسێ لە موزەینە هەبوو دایکی پێی وت بۆچی ناچیت بۆ لای پێغەمبەر (ﷺ)و وەك ئەو خەڵکە داوای شتی لێ بکەیت؟ کەسەکە دەڵێت منیش چووم‌و بینیم پێغەمبەر (ﷺ) بە پێوە وەستابوو و وتاری دەداو دەیفەرموو (من استعف أعفه الله ، ومن استغنى أغناه الله ، ومن سأل الناس وله عدل خمس أواق فقد سأل إلحافا)،[1] (هەرکەس داوێن پاکی بوێت خوا داوێن پاکی پێ دەبەخشێ، هەرکەس دەوڵەمەندی بوێت خوا دەوڵەمەندی دەکات، هەرکەس هاوتای پێنج ئۆقیەی هەبێت‌و داوا لە خەڵك بکات، ئەوە داواکاریەکەی وڕك گرتنە).

ئەسیدی کوڕی صەفوان (رضي الله عنه):

ئەم هاوەڵە ناوی لەناو هاوەڵانی خەڵکی حیجازدا هاتووە،[2] بە ئوسەید[3] هەروەها بە ئەسید[4] هەروەها بە ئوسەیر[5] ناوی هاتووە.

ئەسید باسی ئەو رۆژە دەکات کە خەلیفەی موسڵمانان ئەبووبەکری صدیق کۆچی دوایی کردو دەڵێت:

کاتێ ئەبووبەکر وەفاتی کرد بە بەرگێ دایانپۆشی‌و گریان مەدینەی گرتەوەو خەڵکی شڵەژان چەشنی ئەو رۆژەی پێغەمبەر (ﷺ) کۆچی دوایی کرد، عەلی کوڕی ئەبووطالیب خێرا بە گریانەوە گەڕایەوەو دەیفەرموو (ئەمڕۆ خیلافەتی پێغەمبەر

---

[1] - مسند أحمد بن حنبل، الرقم 16896، صححه شعيب الأرناؤوط، كما صححه الألباني في السلسلة الصحيحة، الرقم 2314.

2 - أسد الغابة، ج1، ص140، معرفة الصحابة لأبي نعيم الأصبهاني، الرقم 841.

3 - معرفة الصحابة لأبي نعيم الأصبهاني، الرقم 841، الشريعة للآجري، الرقم 1781.

4 - أسد الغابة، ج1، ص140.

5 - البحر الزخار مسند البزار، الرقم 831.

(ﷺ) دابڕا)، ئینجا هات تا گەیشتە بەردەرگای ئەو ماڵەی ئەبووبەکری تێدا بوو، وەستاو وتی: (بەر رەحمەتی خوا کەویت ئەی ئەبووبەکر، تۆ یەکەم کەس بوویت موسڵمان بوویت، لەهەمووان پوختترو دڵسۆزانەتر باوەڕت هێنا، دڵنیاییو بێگومانیت لە هەموان زیاتر بوو، لە هەموان لەخواترس ترو دەوڵەمەندتر بوویتو لە هەموان زیاتر لە دەوری پێغەمبەر (ﷺ) بوویت... پلەوپایەت لە هەموویان بەرزتر بوو، پێشرەوی هەموویان بوویت، پلەت لەهەموویان بەرزتر بوو، لە هەموویان زیاتر لە پێغەمبەری خواوە نزیك بوویت، لەرووی رەوشتو هەڵوێستەوە لە هەموان زیاتر لە پێغەمبەر (ﷺ) دەچوویت، لای پێغەمبەر (ﷺ) لە هەموویان جێ متمانەترو پایەبەرزتر بوویتو بەڕێزتریان بوویت لە خزمەتیدا، دەی خوای گەورە لەسەر ئیسلامو پێغەمبەرەکەیو موسڵمانان پاداشتی خێرت بداتەوە، کاتێ خەڵکی پێغەمبەری خوایان بە درۆزن دەزانی تۆ بەراستت دەزانی، بۆیە خوای گەورە لە کتێبەکەی خۆیدا بە صدیق ناوی هێنایت (و الذي جاء بالصدق)، کاتێ خەڵکی بەرامبەر پێغەمبەر (ﷺ) پیسکە بوون، تۆ شوێنکەوتەو دڵنەواکەری بوویت، کاتێ خەڵکی دانیشتنو لەگەڵی نەچوون تۆ لەگەڵیدا راوەستایت، لەکاتی سەختیدا بە جوانترین شێوە هاوەڵی ئەوت کرد، سوکنابیت بۆ دەهێناو هاوڕێی کۆچو باروحاڵی نارەحەتی پێغەمبەر (ﷺ) بوویت، دوای پێغەمبەر (ﷺ) بەجوانترین شێوە خیلافەتت کرد بۆ ئوممەتەکەی، کاتێ خەڵکی لە ئیسلام هەڵگەرانەوە بەجۆرێك ئایینی خوات بەجێگەیاند کە خەلیفەی هیچ پێغەمبەرێکی پێشتر وا بەجێی نەگەیاندووە، کاتی لاوازی هاوەڵانت بەهێز بوویت، کاتی ترسی ئەوان سەرپێ راوەستایت، وێڕای پێ ناخۆشبوونی دووروانو بێزاریو توورەیی بێباوەران دەستت گرتبوو بە ڕێبازو بەرنامەی پێغەمبەری خواوە، کاتێ دەوروبەرت شکستیان خوارد

بە رووناکی خوا خیلافەتت گرتەدەست، لەسەروو هەموویانەوە بویتو لەهەموشیان کەمتر قسەت دەکردو لە هەموان زیاتر راستیت دەپێکاو لە هەموان زیاتر بێدەنگ دەبوویت، رەوانبێژی و بڕیاردروستیو دلێریو دڵنیاییو کرداری چاکو شارەزاییت بە کارەکان لە هەموان زیاتر بوو، بۆ ئیسلام سەرگەورەیەك بوویتو بۆ باوەڕدارانیش باوکێکی میهرەبان، کاتێ بە خاوخێزانەوە دەهاتنە لات باری قورسی لاوازی ئەوانت دەگرتە ئەستۆ، چییان لەدەست دەدا تۆ دەتپاراست، چییان پشتگوێ بخستایە تۆ ئاگاداری دەبوویت، کاتی کەمصەبری ئەوان خۆڕاگر بوویت، ئەوەی ئەوان هەوڵیان بۆ دەدا تۆ پێی گەیشتیت، بەهۆی تۆوە گەیشتن بەوەی کە چاوەڕێ نەبوون دەستیان بکەوێ، بۆ بێباوەران سزایەك بوویت و دەرژایت بەسەریاندا، بۆ باوەردارانیش بارانی رەحمەتو بەرەکەت بوویت، بارانی دەوڵەمەندیو سوکناییو پارێزگاری بوویت... وەك شاخێ وابوویت کە رەشەبا نایجووڵێنێتو شکێنەرەکان لەناوی نابەن... کەسی لاوازو زەلیل لای تۆ بەهێز بوو تا مافت بۆ وەردەگرتەوە، کەسی بەهێز و بە دەسە{تیش لای تۆ زەلیلو لاواز بوو تا کاتێ مافت لێ وەردەگرتەوە، لەوەشدا دوور و نزیك لای تۆ وەك یەك بوون... بەخوا پێشڕەیو زۆرت کردو ئەوەی دوای تۆ دێت چاك ماندووی دەکەیت ... رازین بە قەزای خودا و ملکەچی کارو فەرمانی دەبین، دوای وەفاتی پێغەمبەر (ﷺ) موسڵمانان بە هیچ شتێ هێندەی مەرگی تۆ موصیبەتبار نابن... خوای گەورە بتگەیەنێتەوە بە پێغەمبەرەکەتو ئێمەش لە پاداشتت بێ بەش نەکاتو دوای تۆ گومڕامان نەکات)

خەڵکی بێدەنگ بووبوون تا وتەکانی تەواو بوون، دواتر هاوەڵانی پێغەمبەر (ﷺ) گریانو وتیان راستت فەرموو ئەی ئامۆزای پێغەمبەری خوا (ﷺ).[1]

ئەمە بەڵگەیەکی زۆر جوانە لەسەر خۆشەویستی نێوان ئالوبەیتی پێغەمبەر (ﷺ)و هاوەڵان بەتایبەت خۆشەویستی نێوان ئیمامی عەلیو ئیمامی ئەبووبەکر رەزای خوا لە هەردووکیان، دوو موژدەپێدراوی بەهەشتو دوو خەلیفەی راشیدیو دوو هاوەڵی زۆر نزیکی پێغەمبەر (ﷺ).

ئەشەجی عەبدی (رضي الله عنه):

ئەشەجی کوڕی عەبدشەمس یان ئەشەجی بەنی عومەر، بەڵام زیاتر ناسراوە بە ئەشەجی عەبدی، ناوی مونذیری کوڕی عەمر یان مونذیری کوڕی حارثە.[2]

ئەشرەسی کوڕی غاضرە (رضي الله عنه):

ناوی ئەشرەسی کوڕی غاضیرەی کندیە ویەکێکە لە هاوەڵانی پێغەمبەر (ﷺ)، ئیسحاقی کوڕی حارثی قورەیشی دەگێڕێتەوە هەر یەك لە عومەیری کوڕی جابر و ئەشرەسی کوڕی غاضیرەی دیوە و هەردووکیان هاوەڵی پێغەمبەرن (ﷺ)، ئەو دوو هاوەڵە خەنەو (الکتم) یان بەکاردەهێنا.[3]

1 - البحر الزخار مسند البزار، الرقم 831، الشريعة للآجري، الرقم 1781، السنة لأبي بكر بن الخلال، الرقم 346، معرفة الصحابة لأبي نعيم الأصبهاني، الرقم 841.

2 - الإصابة في تمييز الصحابة، ج1، ص 87.

3 - أسد الغابة، ج1، ص 149-150، الإصابة في تمييز الصحابة، ج1، ص87.

کەتەم جۆرە گیایەکە لە یەمەن کە رەنگێکی لیّ بەرهەم دیّ مەیلەو رەشە، خەنەش سووررەنگە، کاتیّ هەردووکیان بەکاردێن رەنگێکی سوورو رەش تێکەڵ دەبێت.

سەبارەت بە بەکارهێنانی خەنەو کەتەم لەلایەن پیاوانەوە بۆ کەسانی پیر سوننەتەو پێغەمبەری خواش (ﷺ) لە چەندین فەرموودەدا فەرمانی پێکردووە، وەك دەفەرموێت (إنَّ اليهود والنصارى لا يصبغون فخالفوهم)،[1] (جوولەکەو مەسیحیەکان رەنگی موویان ناگۆڕن، دەی ئێوە پێچەوانەی ئەوان بکەن)، بەڵام رەنگی ڕەش نابێتو بە حەرام دانراوە، بەڵکو ئەوەی هەیە بەکارهێنانی خەنەو کەتەم حەڵاڵە، بە داخەوە ئەمرۆ لەلایەن گەنجانی موسڵمانەوە بۆیەی رەش تەنانەت بۆ تۆخکردنی رەشی ڕیشو سەریش بەکاردێت بیّ گوێدانە ئەوەی ئایا حەڵاڵە یان نا.

ئەشرەف(رضي الله عنه):

یەکێکە لەو هاوەڵانەی لە حەبەشەوە هاتن.[2]

ئیبن ئەثیر سەبارەت بە هاتنی ئەم هاوەڵە گێڕانەوەیەك دێنێت: کاتێك موسڵمانانی حەبەشە زانییان پێغەمبەر (ﷺ)و موسڵمانان لە جەنگی بەدردا سەرکەوتن، داوای مۆڵەتیان کرد لە نەجاشی تا بچنەوە بۆ لای پێغەمبەر (ﷺ)، ژمارەیەك لەوانەی لای نەجاشی بوون و بڕوایان هێنابوو بە نەججاشییان وت مۆڵەت

1 - صحيح البخاري، الرقم 3293 و 5566، صحيح مسلم، الرقم 4019، سنن أبي داود، الرقم 3689، سنن ابن ماجة، الرقم 3618، السنن الكبرى للنسائي، الرقم 9048، السنن الكبرى للبيهقي، الرقم 13847، صحيح ابن حبان، الرقم 5548، مسند أحمد بن حنبل، الرقم 7092 و 7875 و 9002، مسند أبي يعلى الموصلي، الرقم 5820.

2 - الإصابة في تمييز الصحابة، ج1، ص87.

بدە بە ئێمەش با بچین بۆ لای ئەو پێغەمبەرەو بزانین ئەو کەسەیە کە لە کتێبەکەماندا باسی کراوە؟ ئەوەبوو چوون بۆ لای پێغەمبەر (ﷺ)و لەگەڵیدا بەشداری غەزای ئوحود بوون، ریوایەتێ لە موقاتیل و کەسانی تریشەوە دێنێ کە وتویانە ئەوانە 40 کەس بوون، سی و دوو کەسیان لە گەڵ جەعفەری طەیاردا هاتن، هەشت کەسیشیان لە شامەوە هاتن (بوحەیراو ئەبرەهەو ئەشرەف و تەمام و ئیدریس و ئەیمەن و نافع و تەمیم)، ئەمە گێڕانەوەی ئەبوو مووسا بوو کە ئیبن ئەثیر هێناویەتی، ئیبن ئەثیر دەڵێت ئەگەر مەبەستی بە بوحەیرا یەکێکی تری جیا لەو بوحەیرایە بێت کە پێغەمبەر (ﷺ) بە منداڵی بینی، ئەوە ئەگەری هەیە ئەم هاتنی وەفدە راست بێت.[1]

ئیبن حەجەر دەڵێت وادیارە ئەمە بوحەیرایەکی ترە، چونکە پێغەمبەر (ﷺ) ئەوی لە خاکی شام دیوە، بەڵام ئەم بوحەیرایەیان لە حەبەشە بووە، باکووری وڵات لەکوێ و باشووری لەکوێ، ئاساییە دوو کەس یەك ناویان هەبێ.[2]

بەڵام بەپێی هەموو سەرچاوەکان جەعفەری طەیار (رضي الله عنه) و موسڵمانان لە فەتحی خەیبەردا هاتن بۆ لای پێغەمبەر (ﷺ)،[3] دیاریشە غەزای ئوحود لەپێش فەتحی خەیبەر روویداوە، بۆیە هاتنی ئەو کەسانە لەگەڵ جەعفەری طەیار بۆ لای پێغەمبەر (ﷺ) و بەشداری کردنیان لە غەزای ئوحوددا، بەپێی سەرچاوەکان هەڵەیەو راستی تێدا نیە، دەشکرێ ئەو ئەگەرە دابنێین ئەو کەسانەی تر (واتە ئەو

---

[1] - أسد الغابة، ج1ص71.

[2] - الإصابة في تمييز الصحابة، ج1ص22.

[3] - الإصابة في تمييز الصحابة، ج1ص486، الإستيعاب في معرفة الأصحاب، ج1ص242، أسد الغابة، ج1ص421، سير أعلام النبلاء للذهبي، ج1ص206.

40 کەسە) بەجیا و بەبێ جەعفەر هاتبن، وەك چۆن ئیبن حەجەر باس لەوە ناکات هاتنی ئەو کەسانە لەگەڵ جەعفەردا بووبێت.[1]

ئەشرەف(رضي الله عنه):

وردەکاری لەسەر ژیانی نازانرێ، تەنها هێندە زانراوە لە ناوچەی هوراتەوە هاتووە،[2] ناوچەی هوراتیش دەکەوێتە ناوچەی خوراسانی جارانەوە.[3]

ئەشعەثی کوڕی قەیس(رضي الله عنه):

ناوی ئەشعەثی کوڕی قەیسی کوڕی مەعدیەکریبی کوڕی موعاویەی کیندیە، کونیەکەی ئەبوو موحەممەدە، بە وەفد هاتووەتە خزمەت پێغەمبەر (ﷺ)،لە ساڵی دەی کۆچیدا و هاودەم بە شەست سوار لە ناوچەی کیندەوە هاتن،[4] ئەشعەث لە پاشایانی کیندە بوو و ناوی خۆی مەعدیەکریب بوو، بەڵام نازناوەکەی ئەشعەث بوو.[5]

برایەکی هەبوو بە ناوی ئیبراهیم کە ئەویش هاتە خزمەت پێغەمبەر (ﷺ) و موسڵمانبوونی خۆی ڕاگەیاند،[6] هەروەها ئەشعەث کچێکیشی هەبوو بە ناوی جەعدە.[7]

1 - الإصابة في تمييز الصحابة، ج1ص22.
2 - أسد الغابة، ج1، ص 150، الإصابة في تمييز الصحابة، ج1، ص87.
3 - معجم البلدان لياقوت الحموي، ج5، ص 396.
4 - أسد الغابة، ج1، ص151.
5 - الإصابة في تمييز الصحابة، ج1، ص 87.
6 - أسد الغابة، ج1، ص69.
7 - الطبقات الكبرى لابن سعد، ج5، ص165.

کاتێ ئەشعەث هات بۆ لای پێغەمبەر (ﷺ) لەساڵی دەی کۆچیدا بوو، بە پێغەمبەری خوای (ﷺ) وت: تۆ لە ئێمەیت، پێغەمبەر (ﷺ) فەرمووی (نحن بنو النضر بن كنانة ..)، (ئێمە لە بەنو نەضری کوڕی کینانەین)، ئەشعەث دەیوت ئیتر هەرکەس بهاتایە بۆ لامو نکووڵی بکردایە لە قورەیشی بوونی بەنی نەضری کوڕی کینانە جەلدم لێدەدا.[1]

کاتێ وەفدەکە چوون بۆ مزگەوت بۆ لای پێغەمبەر (ﷺ)، کاروانەکە ئەندامانی وەفدەکە کلیان کردبوو و جلێکیان لەبەر بوو کە ڕێژەیەك ئاوریشمی تێدابوو و بە زێڕیش ڕازێنرابوویەوە، پێغەمبەر (ﷺ) پێی فەرموون (مەگەر ئێوە موسڵمان نەبون؟) وتیان بەڵێ، فەرمووی (دەی ئەوە چیە لەبەرتانە؟)، ئەوانیش لایانبرد، کاتێ ویستیان بگەڕێنەوە بۆ وڵاتی خۆیان، پێغەمبەر (ﷺ) دە ئۆقیەی بەخشی بە هەرکامیان، دوانزە ئۆقیەشی بەخشی بە ئەشعەث.[2]

ئەشعەث لە دوای وەفاتی پێغەمبەر (ﷺ) لە ئیسلام هەڵگەڕایەوە، بەڵام بەند کرا و هێنرا بۆ لای خەلیفەی باوەڕداران ئەبووبەکری صدیق، لەوێ ئەشعەث موسڵمانبوونی خۆی ڕاگەیاندەوە، خەلیفە خوشکێکی خۆی بەناوی ئوم فەروە لێ مارەکرد، ئەشعەثیش چوویە ناو بازاڕو هەرچی وشترێکی بەدیدەکرد بە شمشێر سەری دەبڕی، خەڵکی کە ئەوەیان دی وتیان هەمدی ئەشعەث لە ئیسلام هەڵگەڕایەوە، ئەشعەث وتی نا سوێند بەخوا لە ئیسلام هەڵنەگەڕاومەتەوە، بەڵکو

---

1 - سنن ابن ماجة، الرقم 2608، مسند أحمد بن حنبل، الرقم 21277، مسند الطيالسي، الرقم 1130، المعجم الكبير للطبراني، الرقم 64، حسنه شعيب الأرناؤوط، صححه الألباني في سلسلة الأحاديث الصحيحة، الرقم 2375.

2 - الطبقات الكبرى لابن سعد، ج1، ص328.

خەلیفە خوشکەکەی خۆی لێ مارە کردوم و ئەگەر لای خۆمان بوایە خواردنی ئاهەنگەکەی زۆر لەمە زیاتر دەبوو، دەی خەڵکینە لەو گۆشتەی بخۆن، ئەی خاوەن وشترەکان ئێوەش وەرن‌و پارەی وشترەکانتان وەبگرن.[1]

ئەو کەسەی ئەشعەثی بەندکردو ناردی بۆ لای خەلیفە، زیادی کوڕی لوبەید بوو کە لەکاتی وەفاتی پێغەمبەردا (ﷺ) والی حەضرەمەوت بوو.[2]

ئوم فەروەی کچی ئەبوو قوحافە لە ئەشعەثەوە منداڵێکی بوو بە ناوی موحەممەد.[3]

دواتر ئەشعەث بەشداری کرد لە فتووحاتی ئیسلامیدا و لە هەریەك لە غەزاکانی یەرمووك لە شام و قادسیە لە عێراق و چەند غەزایەکی تریشدا بەشداری کرد، ئینجا چوو لە کووفە نیشتەجێ بوو، لە جەنگی صفینیشدا لە ریزی سوپای خەلیفە عەلی کوڕی ئەبووطالیبدا بەشداری کرد.[4]

لە غەزای یەرموك لەشام چاوێکی لەدەستدا، بەڵام بەوەوە نەوەستا و چوو بۆ عێراق بۆ جیهاد،[5] لەوێ لەگەڵ سەعددا بەشداری جەنگەکانی قادسیەو مەدائین و جەلەولا و نەهاوەندی کرد.[6]

---

1 - الإصابة في تمييز الصحابة، ج1، ص88.

2 - الطبقات الكبرى لابن سعد، ج3، ص598.

3 - الإستيعاب في معرفة الأصحاب، ج1، ص134.

4 - الإصابة في تمييز الصحابة، ج1، ص88.

5 - أسد الغابة، ج1، ص152.

6 - الإستيعاب في معرفة الأصحاب، ج1، ص134.

سەبارەت بە مردنی سێ را هەیە، رایەکیان دەڵێت چل شەو دوای شەهید بوونی عەلی کوڕی ئەبوو تالیب کۆچی دوایی کرد،[1] رایەکی تر پێی وایە لە ساڵی چلی کۆچیدا وەفاتی کردووە،[2] رایەکی تر پێی وایە ساڵی 42 کۆچی وەفاتی کردووەو حەسەنی کوڕی عەلی نوێژی لەسەر کردووە، بەڵام ئیبن ئەثیر بەرپەرچی ئەمە دەداتەوەو دەڵێت لەو کاتەدا حەسەنی کوڕی عەلی لە ساڵی چلو دووی کۆچیدا لە کووفە نەبووە،[3] بەڵام ئیبن سەعد دەڵێت لەو کاتەدا هێشتا حەسەن لە کووفە بوو و سەرقاڵی رێککەوتن بوو لەگەڵ موعاویەو نوێژی لەسەر ئەشعەث خوێند،[4] لە کاتی وەفاتیدا ئەشعەث تەمەنی شەست و سێ ساڵ بوو.[5]

ئەشعەث فەرموودەیەکی لە پێغەمبەرەوە (ﷺ) گێڕاوەتەوە کە دەفەرموێت (إن أشكر الناس لله أشكرهم للناس)،[6] (بەراستی ئەو کەسە زۆر سوپاسگوزارە لای خوا کە زۆر سوپاسی خەڵك بکات).

سوپاسکردنی خەڵك لەسەر چاکە پێویستە و واجبێکی سەرشانمانە وەك چۆن لە فەرموودەی پێغەمبەردا (ﷺ) هاتووە دەفەموێت (لا يشكر الله من لا يشكر الناس)،[1] (ئەوەی سوپاسی خەڵك نەکات سوپاسی خوا ناکات).

---

1 - الإصابة في تمييز الصحابة، ج1، ص 88.

2 - الإستيعاب في معرفة الأصحاب، ج1، ص134.

3 - أسد الغابة، ج1، ص152.

4 - الطبقات الكبرى لابن سعد، ج6، ص22.

5 - الإصابة في تمييز الصحابة، ج1، ص88.

6 - مسند أحمد بن حنبل، الرقم 21278، السنن الكبرى للبيهقي، الرقم 11241، مسند الطيالسي، الرقم 1129، مسند ابن أبي شيبة، الرقم 876، المعجم الكبير للطبراني، الرقم 428، قال الأرناؤوط صحيح لغيره و هذا إسناد ضعيف، ضعفه الألباني في السلسلة الضعيفة، الرقم 5339.

ئەشعەثی ئەنصاری (رضي الله عنه):

ناوی ئەشعەثە و لە پشتیوانانە، وردەکاری لەسەر ژیانی بەردەست نیە، بەڵام ئیبن حەجەر ناوی هێناوە و گێڕانەوەیەکیشی هێناوە کە دوو برای پشتیوانی هەبوون یەکێکیان ناوی ئەشعەث بوو، لە سوپایەکی موسڵماناندا بەشداری غەزای کرد، ژنی ئەو کەسەکەی تر بە پیاوەکەی وت ئەرێ ناڕوانیت بۆ براژنەکەت پیاوێکی لەگەڵە قسەی لەگەڵ دەکات، ئەویش سەرکەوت و سەیری کرد پیاوێ لەگەڵ براژنەکەیدایە و ژنەکە مریشکی ورد دەکردو پیاوەکەش ئەم شیعرەی دەوت:

و أشعث غزه الإسلام مني خلوت بعرسه ليل التمام

ئەویش چوو و دای بەسەر پیاوەکەدا و کوشتی و دواتر فڕێی دا، خەلیفە عومەری کوڕی خەتتاب ئەوەی بیستەوە، وتی هەرکامتان زانیاری لەو بارەوە هەیە سوێندی ئەدەم بە خوا باسی بکات، بەکری کوڕی شەدداخ هەستاو وتی من ئاگادارم، عومەر وتی الله أکبر، بەکر وتی فڵانە کەس چوو بۆ غەزاو منی راسپارد ئاگاداریماڵو خێزانی بم، منیش کە چوومە بەردەرگای ماڵیان دەبینم ئەم جوولەکەیە لەوێ بوو و ئەم شیعرەی دەوت، خەلیفەش کە ئەو بەسەرهاتەی بیست تۆڵەی خوێنی جوولەکەکەی وەلانا.[2]

1 - سنن أبي داود، الرقم 4198، سنن الترمذي،الرقم 1926، صحيح ابن حبان، الرقم 3466، مسند أحمد بن حنبل، الرقم 7733، المعجم الكبير للطبراني، الرقم 520، مسند الطيالسي، الرقم 2602، السنن الكبرى للبيهقي، الرقم 11240، صححه شعيب الارناؤوط و أحمد شاكر، كما صححه الألبانى في سلسلة الأحاديث الصحيحة، الرقم 416.

2 - الإصابة في تمييز الصحابة، ج1، ص89.

ئەصبەغی کوڕی غیاث(رضي الله عنه):

ناوی ئەصبەغی کوڕی غیاث یان کوڕی عتابە، فەرمودەیەکی گێڕاوەتەوە.[1]

ئەصەمی عامری(رضي الله عنه):

وەفدێکی بەنیلبوکا هاتن بۆ لای پێغەمبەر (ﷺ) کە گەورەکەیان موعاویەی کوڕی ثەور بوو و لەو کاتەدا تەمەنی سەد ساڵ بوو، یەکێك لەوانەش لەو وەفدەدا بوو ئەصەم بوو، هەموویان لە خزمەت پێغەمبەردا (ﷺ) موسڵمان بوون و چەند رۆژێ بە میوانی پێغەمبەر (ﷺ) مانەوە.[2]

ئەصرەم (رضي الله عنه):

بە ئەصرەم یان ئوصەیرم هاتووە، بەڵام لە بنەرەتدا ناوی عەمری کوڕی ثابتی کوڕی وەقشە، لە پشتیوانانە لە ئەوسیەکان، لە جەنگی ئوحوددا شەهید بوو و پێغەمبەری خوایش (ﷺ) شایەتی بەهەشتی بۆ دا،[3] دایکی ناوی لیای کچی یەمانە،[4] برای سەلەمەی کوڕی ثابتە.[5]

لە جەنگی ئوحوددا ئەصرەم موسڵمان بوو و بەشداری جەنگی کرد تا بریندار بوو، دوای جەنگەکە کە بەناو کوژراوەکاندا دەگەڕان ئەصرەمیان بینی برینێکی

---

1 - أسد الغابة، ج1، ص153، معرفة الصحابة لأبي نعيم الأصبهاني، الرقم 1038.

2 - الإصابة في تمييز الصحابة، ج1، ص91.

3 - أسد الغابة، ج1، ص154.

4 - الإستيعاب في معرفة الأصحاب، ج3، ص1167.

5 - أسد الغابة، ج4، ص214.

سەختی هەبوو، لێیان پرسی ئەی عەمر لەبەر خێڵایەتی هاتیت بۆ جەنگ یان لەبەر ئیسلام؟ وتی بەڵکو لەبەر ئیسلام، من موسڵمان بووم و لەبەر ئیسلام هاتم و جەنگام تا ئاوام بەسەرهات، هێندەی نەبرد مرد، دواتر بەسەرهاتەکەیان بۆ پێغەمبەر (ﷺ) گێڕایەوە، ئەویش فەرمووی ئەو لە ئەهلی بەهەشتە.[1]

ئەصرەم لە ژیانیدا یەك ركات نوێژی نەکرد کەچی بەهەشت بوو بە بەشی نەبڕاوەی.[2]

ئەمە موژدەیەکی گەورەیە بۆ ئەو کەسانەی کە هێشتا موسڵمان نەبون تا بزانن هیچ کات درەنگ نیە بۆ خۆڕزگارکردن، کات نەفەوتاوە تا بڵێیت دەرفەت کەمە بۆ کۆکردنەوەی توێشووی پێویست، بەڵکو دەتوانیت خێرا بڕی پێویستی توێشوو کۆبکەیتەوە بێ ئەوەی پێویست بە دەرفەتی زۆر بکات، ئەوە هاوەڵێکە لە ماوەی تاقێکدا توانی بەهەشتی خوا بکڕێت و پێغەمبەری خوایش شاهیدی ئەوەی بۆ دا، بۆیە هیچکات بێهیوایی روو نەکاتە کەسمان، هاوکات ئەمە نمونەیەکی باشە تا بزانین دەبێت جیهاد تەنها بۆ سەرخستنی ئایینی خوا بێت نەك دەمارگیری رەگەزی یان خوێن یان هەر دەمارگیریەکی تر، خوای گەورە جیهادێك وەردەگرێت کە تەنهاو تەنها بۆ سەرخستنی ئیسلام بێت.

1 - معرفة الصحابة، الرقم 997، أسد الغابة، ج4، ص215.

2 - الإستيعاب في معرفة الأصحاب، ج3، ص1167.

ئەصرەمی شەقەری(رضي الله عنه):

بە وەفد هاتووەتە خزمەت پێغەمبەر (ﷺ)، پێغەمبەریش (ﷺ) نزای خێری بۆ کرد و ناوی نا زورعە.[1]

ئەصرەم دەگێڕێتەوەو دەڵێت کۆیلەیەکی رەشم لەگەڵ خۆم برد بۆ لای پێغەمبەر (ﷺ) و وتم ئەی پێغەمبەری خوا (ﷺ) من ئەم کۆیلەم کڕیوەو پێم خۆشە ناوی بنێیت و نزای بەرەکەتی بۆ بکەیت، پێغەمبەریش (ﷺ) پێی فەرمووم (ناوت چیە؟) وتم ناوم ئەصرەمە، فەرمووی (بل أنت زرعة) (بەڵکو تۆ زورعەیت) واتە ناوی نا زورعە، ئینجا پێغەمبەر (ﷺ) فەرمووی (فما تريده) دەتەوێ کۆیلەکە چی بێ‌و چیت بۆ بکات؟ وتم دەمەوێ شوانە بێت، پێغەمبەر (ﷺ) فەرمووی (فهو عاصم) دەی ناوی عاصمە، ئینجا پێغەمبەر (ﷺ) دەستی کۆیلەکەی داخست.[2] بەڵام تەبەرانی بە گێڕانەوەیەکی تر هێناویەتی ئەصرەم وتی دەمەوێت جووتیار بێت.[3]

دەبینین پێغەمبەر (ﷺ) پێش ئەوەی داواکەی ئەصرەم بێنێتە دی پرسیاری لە خودی ئەصرەم کرد تا بزانێت ناوی خۆی چیە؟ کە ناوەکەی پێ جوان نەبوو ناوی خۆی گۆڕی ئینجا چوویە سەر باسی کۆیلەکەی.

1 - الإستيعاب في معرفة الأصحاب، ج1، ص141، أسد الغابة، ج1، ص 154.

2 - المعجم الكبير للطبراني، الرقم 524، المستدرك على الصحيحين، الرقم 7799 صححه الذهبي في التلخيص، مسند الروياني، الرقم 1476، معجم الصحابة لابن قانع، ج1، ص13، الطبقات الكبرى لابن سعد، ج7، ص78.

3 - المعجم الكبير للطبراني، الرقم 872.

ئەصیەد (رضي الله عنه):

ناوی ئەصیەدی کوڕی سەلەمەی سولەمیە، خۆیشیو باوکیشی شاعیر بوون.

عەلی کوڕی ئەبووطالیب دەگێڕێتەوە پێغەمبەر (ﷺ) سریەیەکی نارد سریەکەش کەسێکیان لە بەنی سولەیم دەستگیرکرد کە پێی دەوترا ئەصیەدی کوڕی سەلەمە، کاتێ پێغەمبەر (ﷺ) ئەصیەدی بینی دڵی بۆی سووتاو پێشنیاری بۆ کرد موسڵمان ببێت، ئەویش موسڵمان بوو، کاتێ سەلەمەی باوکی بیستیەوە کە کوڕەکەی موسڵمان بووە، تووڕە بوو، تەمەنێکی زۆریشی هەبوو، شیعرێکی نووسی بۆ کوڕەکەی کە ئەمە پوختەیەکی واتاکەیەتی:

(لە سوارێکەوە کە بە سەلامەتی دەگاتە مەدینە تا وتەکەم بگەیەنێتە ئەصیەد، خراپترین منداڵ ئەوەیە باوکی ئازار بدات و لەگەڵ کەسانی دوور چاك بێت، واز دێنی لە ئایینی باوکت و شوێن ئایینی موحەممەد دەکەویت، لەبەر چی کوڕم ئازارت دام و بەم پیریەم جێت هێشتم، ڕۆژانم بە فرمێسك ڕشتنو شەوانیشم بە شەونخونی بەسەر دەبەم، لەوانەیە خوایەك بەرەو ئایینی خۆی ڕێنموونی کردبیت، دەی دەستخۆشی بکە بەڵکو ڕاستت پێکابێ، دەی باسی ئەوەم بۆ بکە چی ڕێنموونیت لێ وەرگرتووە بۆم باس بکەو بە تەنها جێم مەهێڵە، بزانە ئەگەر تۆش پەیوەندیت پێمەوە بپچڕێنیت تەنها و تەنها بە دلگرانیتەوە رادێمو دێم).

کاتێ ئەصیەد نامەکەی باوکی خوێندەوە هات بۆ لای پێغەمبەر (ﷺ) و داوای مۆڵەتی لێکرد تا وەڵامی بۆ بنووسێت، پێغەمبەر (ﷺ) مۆڵەتی دا و ئەویش لە وەڵامدا شیعرێکی بۆ نووسی کە ئەمە پوختەیەکی واتاکەیەتی:

(ئەوەی بە تاك و تەنها بە توانای خۆی ئاسمانی راگرتووە، پێغەمبەری خۆی موحەممەدی بە رەحمەتی خۆیەوە ناردووە، بەندەکانی بانگ کرد بۆ ئایینی خوا بەخۆشی بێت یان ناخۆشی، ئەوانیش بەرەو رێنموونی هەنگاویان نا، لەو ئاگرەش ترسان کە بەهۆیەوە کەسی سەرکەش ماڵوێران دەبێت، بزانە تۆیش دەمریت و لێپێچینەوەت لەگەڵ دەکرێت، دەی تا کەی وا لە پەستیو گومراییدا دەمێنیتەوە)

کاتێ باوکی نامەکەی خوێندەوە هات بۆ لای پێغەمبەر (ﷺ) و موسڵمان بوو.[1]

ئەصیەدی کیلابی(رضي الله عنه):

ناوی ئەصیەدی کوڕی سەلەمەی کیلابیە، لە ساڵی نۆی کۆچیدا پێغەمبەر (ﷺ) لەگەڵ سوپایەکدا بە سەرکردایەتی ضحاکی کوڕی سوفیان ناردی بۆ هێرش بردنە سەر هۆزەکەیان، لە مانگی رەبیعولئەوەلدا کە گەیشتن بە یەك، ئەصیەد باوکی بانگ کرد تا موسڵمان بێت، بەڵام باوکی موسڵمان نەبوو،[2] دواتر پەنای دا، کەچی باوکی نەك ئەوەی پەناکەی قبووڵ نەکرد بەڵکو قسەی وت بە خودی ئەصیەد و بە ئاینەکەشی،[3] ئەصیەدیش هەڵیکوتایە سەری و دای لە ملی ئەسپەکەی و سەلەمەش لەسەر ئەسپەکە کەوتە خوارەوەو بە رمەکەیەوە خۆی گرتەوە، ئەصیەد

1 - أسد الغابة، ج1، ص 154- 155.

2 - الإصابة في تمييز الصحابة، ج1، ص92.

3 - الطبقات الكبرى لابن سعد، ج2، ص162.

وەك ڕێزێ بەرامبەر بە باوكی نەیكوشت و چوو وازی لێ هێنا، بەڵام دواتر موسڵمانان كە گەیشتن بە باوكی كوشتیان.[1]

ئەمە نموونەیەكی تری ژیانی هاوەڵانە كە دەیسەلمێنێت لای هاوەڵان موسڵمانێتی لەپێش خوێنەوە بووە، بۆیە كەسێكی موسڵمانی زمان جیاواز خۆشەویستتر و لە پێشتر بووە لە باوكێكی بێباوەڕی خوانەناس، ئەگەرچی زۆرجار ماددیگەراكان كە لە دیدی ماددیەوە لێكدانەوە دەكەن بۆ مێژوو، وا دەڕواننە جەنگ وفتوحاتە ئیسلامیەكانی قۆناغی هاوەڵانیش كە لەپێناو ماددەدا بووە و بەرژەوەندیەماددیەكان هۆكار بون، كەچی لە نموونەیەكی لەم جۆرەو دەیانو سەدان نمووونەی تریشدا دەبینین شمشێر هەڵگرتنی هاوەڵان بۆ سەرخستنی ئایینی خوا بووە، ئەصیەد زۆر هەوڵیدا باوكی موسڵمان بێت تا گیان و دنیاو قیامەتی پارێزراو بێت، ئەگەریش موسڵمان بوایە ئەوا زیاتر لە گیانی خۆی دەیپاراست، بەلام كاتێ بینی باوكی لەبری موسڵمانبوونی كەوتە قسەوتن بە ئایینی خوا، بۆیە ئەوپەڕی ڕێزنواندنی بۆی ئەوەبوو خۆی نەیكوشت و وازی هێنا تا موسڵمانێكی تر بیكوژێت.

---

1 - الإصابة في تمييز الصحابة، ج1، ص92، الطبقات الكبرى لابن سعد، ج2، ص162.

ئەضبە طی سەلەمی (رضي الله عنه):

کونیەکەی ئەبو حارثەیەو حارثەی کوڕی فەرموودەی لێوە گێڕاوەتەوە.[1]

فەرموودەیەکی لە پێغەمبەرەوە (ﷺ) گێڕاوەتەوەو دەڵێت لە پێغەمبەرم (ﷺ) بیست دەیفەرموو (اطلعت في النار فرأيت أكثر أهلها النساء)،[2] (سەیری ناو دۆزەخم کرد بینیم زۆربەی خەڵکەکەی ئافرەتان بوون).

ئەم فەرموودەیە بە صەحیحی لە چەند هاوەڵێکی ترەوە بە دەقی هاوشێوەو نزیك لەم دەقە گێڕدراوەتەوە.

هەریەك لە ئەبوو نوعەیم[3] و ئیبن ئەثیر[4] بە جیا لە ئەضبە طی کوڕی حویەی ناوی دێنن و فەرموودەیەکی لێوە دەگێڕنەوە، بەڵام ئیبن حەجەر پێی وایە ئەم دوو ئەضبە طە هەردووکیان یەك کەسن نەك ئەوەی دوو هاوەڵی جیا بن.[5]

بەڵام لە سەنەدی هەردوو فەرموودەکەدا کە هاتووە دەبینین هەرکام فەرموودەیەکیان گێڕاوەتەوەو هەرکام منداڵێکیان هەیە، منداڵی یەکێکیان بە عەبدولموهەیمن هاتووەو منداڵی ئەوی تریان بە حارثە هاتووە، مەگەر بڵێین ئەو دوو منداڵە برا بن، خواش زاناترە.

1 - أسد الغابة، ج1، ص156.

2 - معرفة الصحابة لأبي نعيم الأصبهاني، الرقم 1025، أسد الغابة، ج1، ص156، الإصابة في تمييز الصحابة، 1، ص 94.

3 - معرفة الصحابة لأبي نعيم الأصبهاني، الرقم 1025.

4 - أسد الغابة، ج1، ص156.

5 - الإصابة في تمييز الصحابة، 1، ص 94.

ئەضبە طی کوڕی حویەی(رضي الله عنه):

هەریەك لە ئەبوونوعەیم و ئیبن ئەثیر و ئیبن حەجەریش هێناویانە، ئەویش بە پشت بەستن بە فەرموودەیەك کە لە عەبدولموهەیمنی کوڕیەوە هاتووە لە ئەضبە طی باوکیەوە دەڵێت پێغەمبەر (ﷺ) فەرمووی (لیس منا من لم یرحم صغیرنا و یوقر کبیرنا)،[1] (لە ئێمە نیە هەر کەس سۆزو رەحمی نەبێت بۆ بچووکمان و رێزی گەورەمان نەگرێت)، بەڵام ئیبن حەجەر ناوی باوکی بە جنی هێناوە نەك حویەی.

ئەم فەرموودەیە بە صەحیحی لە چەند هاوەڵێکی ترەوە گێڕدراوەتەوە.

ئەعرەج(رضي الله عنه):

ناوی عەبدوڵای کوڕی ئیسحاقە، هاودەمی پێغەمبەری خوای (ﷺ) کردووە، جارێك لەگەڵ پێغەمبەر (ﷺ) بوو کە پێی برینداربوو، ئیتر پێغەمبەر (ﷺ) پێی فەرموو (أعرج)، بۆیە بەو ناوەوە ناسراوە،[2] ئەعرەج کوڕێکی هەبوو ناوی ئەبان بوو.[3]

ئەعرەسی کوڕی عەمر (رضي الله عنه):

ئەعرەسی کوڕی عەمری یەشکوری لە بەنی یەشکورە، لە هاوەڵە بەصریەکان ئەژمار ئەکرێت،[4] وەك نوێنەری یەشکریەکان صەدەقەی هۆزەکەی هێناوە بۆ لای

1 - معرفة الصحابة لأبي نعيم الأصبهاني، الرقم 1853، أسد الغابة، ج1، ص156، الإصابة في تمييز الصحابة، ج1، ص 93.

2 - الإصابة في تمييز الصحابة، ج4، ص5.

3 - أسدالغابة، ج3، ص173.

4 - معرفة الصحابة لابن مندة، ج1، ص208.

پێغەمبەر (ﷺ)، پێغەمبەر (ﷺ) پرسیاری لێکرد تۆ کێیت؟وتی من ئەعرەسی کوڕی عەمرم، پێغەمبەر (ﷺ) فەرمووی بەڵکو تۆ عەبدوڵایت، واتە ناوی نا عەبدوڵا.[1]

لە گێڕانەوەیەکی تردا هاتووە کە ئەعرەس دەڵێت دیاریەکم برد بۆ پێغەمبەر (ﷺ) و ئەویش لێی وەرگرتم و نزای بۆ لەوەڕگاکانمان کرد.[2]

ئەعشای مازنی (رضي الله عنه):

ناوی عەبدوڵای کوڕی ئەعوەرەو لە بەنی مازنە، نیشتەجێی بەصرە بوو.

ئەم هاوەڵە ژنێکی هەبوو بە ناوی موعاذە، ئەم خێزانەی بێ بیانوو ئەم مێردەی خۆی جێهێشت، واتە نشوزی بەرامبەر ئەنجامدا، جارێك کە ئەعشا چوویە دەرەوە، موعاذە رایکردو چوو بۆ لای میترەفی کوڕی نەهصەل و داوای کرد پەنای بدات، کاتێ ئەعشا گەڕایەوە بۆ ماڵەوە بینی ژنەکەی لە ماڵەوە نیە، هەواڵی پێدرا کە رایکردووەو نشوزی کردووەو پەنای بدوەتە لای میترەف، ئەعشا چوو بۆ لای میترەف و سەیری کرد ژنەکەی لەوێ نیە چونکە میترەف شاردبوویەوە، ئەعشا پێی وت ژنەکەمم بۆ بگێڕەوە، ئەویش وتی لای من نیە و ئەگەریش لای من بوایە بۆم نەدەگێڕایەوە، میترەف بەهێزتر و بەدەسەڵاتدارتر بوو لە ئەعشا، ئەعشا هەروا گەڕایەوەو چوو بۆ لای پێغەمبەر (ﷺ) و مەسەلەکەی بۆ باسکرد،[3] پێغەمبەر (ﷺ) نامەی نووسی بۆ میترەفو فەرمانی پێکرد ژنەکەی بۆ بگێڕێتەوە، کاتێ میترەف نامەکەی پێ گەیشت و خوێندیەوە، بە موعاذەی وت ئەوە نامەی پێغەمبەری خوایە

1 - الإصابة في تمييز الصحابة، ج1، ص94.

2 - أسدالغابة، ج1، ص157، الإصابة في تمييز الصحابة، ج1، ص94.

3 - معجم الصحابة لابن القانع، ج1، ص65-66، الإستيعاب في معرفة الأصحاب، ج1، ص144.

و منیش تۆ دەدەمەوە بە ئەعشا، موعاذەش وتی دەی بەڵێن و پەیمان و پەنای پێەمبەری خوام بۆ وەربگرە تا لەسەر ئەوەی کردوومە سزام نەدات، ئەویش ئەو بەڵێنەی لە ئەعشا وەرگرت ئینجا ژنەکەی دایەوە پێی.[1]

پەندو وانە:

گەڕانەوە بۆ لای خوا و پێغەمبەری خوا لە هەموو کێشەکاندا و بڕیارنەدانی پێشوەختە بۆ رووداوەکان، چونکە بڕیاری خوا و پێغەمبەری خوا تاکە سەرچاوەی شەریعەتن و نابێ هیچکات لە هیچ مەسەلەیەکدا لەو دوو سەرچاوە دەربچین، هەر ئیجتیهادێکی زانایانیش لەسەر بنەمای ئەو دوو سەرچاوەیە، ئەمە ئەو راستیەیە کە بە درێژایی مێژوو زانایانی ئیسلام (ئەهلی سوننەو جەماعە) بانگەوازیان بۆ کردووە.

بەدەمەوەچوونی کێشەی هاوڵاتی لەلایەن سەرکردەوە بە پەندوەرگرتن لەم نموونەو سەدان نموونەی تری ناو ژیانی پێغەمبەری خوا (ﷺ)، وەك دەبینین پاش ئەوەی پێشتر جوان گوێی لێگرت، خێرا چارەسەری کێشەکەی ئەعشای کرد، هاوکات میترەفیش لە ئەعشا هەرچەندە بەهێزتر بوو بەڵام مادەم بڕیاری پێغەمبەری خوای لەسەربوو، خێرا ملکەچ بوو و موعاذەشی تێگەیاند کە بەهیچ جۆرێك لەو بڕیارە دەرناچێت.

مەسەلەی نشوز لەلایەن ئافرەتانەوە شتێکی ناڕەواو قەدەغەکراوەو خوای گەورەش لە قورئاندا باسی کردووەو چارەسەرەکانیشی بۆ داناوەو وردەکاری حوکمەکانیشی لە قورئان و فەرموودەدا هەن و لە کتێبەکانی فیقهی ئیسلامیدا

1 - الطبقات الكبرى لابن سعد، ج7، ص 53، أسد الغابة، ج1، ص157- 158، مسند أحمد بن حنبل، الرقم 6705، الآحاد والمثاني لابن أبي عاصم، الرقم 1095.

باسکراون، بۆیە خوێنەر دەتوانێت بۆ وەرگرتنی زانیاری ورد لەو بارەیەوە بگەڕێتەوە بۆ سەرچاوەکان.

نەرمونیانی هەڵسوکەوتو جووڵانەوەی نێوان هاوەڵان و ساکاری چارەسەرکردنی کێشەکانی نێوانیان بەدی دەکەین کە چۆن لە ماویەکی کورتدا بە مشتومڕێکی نەرمو قسەو باسی خۆیان دەکەن و بە فەرمانێکی پێغەمبەر (ﷺ) خێرا هەر سێ هاوەڵ ملکەچی بڕیارەکەی دەبن و کێشەکەی نێوانیان چارەسەر دەبێت.

ئەعوەری کوڕی بەشامە (رضي الله عنه):

ناوی ئەعوەری کوڕی بەشامەی عەنبەریە، دەشوترێ ناوی ناشبە و ئەعوەر نازناوە، بەلام بەپێی گێڕانەوەکان کە لەبارەیەوە هاتووە ناوی بە ئەعوەر هاتووە، لە عەنبەریەکانە، لەبەر بوونی کێشەیەك چووە بۆ لای پێغەمبەر (ﷺ) و وەك نوێنەری عەنبەریەکان لە خزمەت پێغەمبەردا (ﷺ) قسەی کردووە.[1]

لەگەڵ هەریەك لە وردانی کوڕی مەخرەمەو رەبیعەی کوڕی رەفیع چووە بۆ لای پێغەمبەر (ﷺ)، چونکە عەنبەریەکان کێشەیەکیان هەبوو و دەبوو لە خزمەت پێغەمبەری خوادا چارەسەری بکەن.[2]

ئەعوەر خوشکێکی هەبوو ناوی صەفیە بوو کە بە سەبی گیرا، پێغەمبەر (ﷺ) سەرپشکی کرد لای ئەو بمێنێتەوە یان بگەڕێتەوە، ئەویش گەڕانەوەی هەڵبژارد، پێغەمبەریش (ﷺ) رازی بوو.[1]

---

1 - الإصابة في تمييز الصحابة، ج1، ص 95.

2 - أسد الغابة، ج1، ص158.

بەنی عەنبەر کەسێکیان کوشتبوو، بۆیە ناچار پەنایان بردە لای خوزاعە کە خاڵۆزایان بوون، پێغەمبەر (ﷺ) نوێنەری خۆی نارد بۆ لای خوزاعە تا صەدەقەکەیان بدەن، ئەوانیش صەدەقەی خۆیان دا، بەڵام عەنبەریەکان صەدەقەی خۆیان نەدا، پێغەمبەر (ﷺ) سەدو پەنجا کەسی بە سەرکردایەتی عویەینەی کوڕی حصن نارد، ئەو سوپایە نۆ پیاو و یانزە ئافرەت و منداڵی گرت و گەڕایەوە.

کاتێ عەنبەریەکان ئەوەیان بیست حەفتا کەسیان کەوتنەڕێ و چوون بۆ لای پێغەمبەر (ﷺ)، لە نێویاندا ئەعوەریش چووبوو کە تەمەنی لە هەموویان کەمتر بوو، کە گەیشتنە مەدینە و ژن و منداڵەکانیان بینین چوونە بەردەم ماڵی پێغەمبەر (ﷺ) و هاواریان دەکرد ئەی موحەممەد چۆن منداڵانمان بەسەبی دەگریت لە کاتێکدا ئێمە لە پەیمانت دەرنەچوین، پێغەمبەر (ﷺ)چوویەدەرەوە بۆ لایان و فەرمووی کەسێ وەك دادوەر دابنێن لە نیوان من و ئێوەدا، (واتە کەسێکتان وەك نوێنەریان قسە بکات)، ئەوانیش وتیان ئەی پێغەمبەری خوا ئێمە ئەعوەری کوڕی بەشامە دادەنێین، پێغەمبەر (ﷺ) فەرمووی بەڵکو عەمری گەورەتان، ئەوانیش وتیان ئەی پێغەمبەری خوا ئێمە ئەعوەری کوڕی بەشامە دیاری دەکەین، پێغەمبەر (ﷺ) رازی بوو تا حوکم بدات، ئەویش بڕیاری دا نیوەیان بە کڕینەوە ئازاد بکرێن واتە فیدیەیان بدرێت و نیوەشیان ئازاد بکرێن.[2]

لە گێڕانەوەیەکدا هاتوە کاتێ چوونە بەردەم ماڵی پێغەمبەر (ﷺ) ئەو لە ژوورەوە خەوتبوو و لەو کاتەشدا عویەینە ژن و منداڵەکانی ئەوانی هێنا،

---

1 - الطبقات الكبرى لابن سعد، ج8، ص 154.

2 - الإصابة في تمييز الصحابة، ج1، ص 95.

عەنبەریەکان وتیان ئەی پێغەمبەری خوا بۆچی بە سەبی گیراوین لەکاتێکدا ئێمە موسڵمانین؟ ئەویش فەرمووی سوێند بخۆن بە موسڵمانی هاتون، هەریەك لە ئەعوەر و وردان بێدەنگ بوون، بەلام رەبیعە وتی من سوێند دەخۆم ئەی پێغەمبەری خوا نەهاتوین تا پێشتر چوین بۆ مزگەوتەکەمان (واتە نوێژمان کردووە)و زەکاتی سامانمان جیاکردوەتەوەو بە موسڵمانی هاتوین، پێغەمبەریش (ﷺ) فەرمووی (اذهبوا عفا الله عنكم)، (برۆن خوا لێتان خۆش بێ).[1]

بەڵام راجیایی هەیە ئایا هاوەڵە یان نا، چونکە وەك خانەدان و نێردراو ناوی هاتووەو راشکاوانە نەهاتووە وەك هاوەڵ باس بکرێ، هەروەها بەپێی ئەو فەرموودەی پێشوو کە هاتووە گومان دروست دەبێت ئایا هاوەڵ بووە یان نا کاتێك پێغەمبەر (ﷺ) داوای کرد سوێند بخۆن ئەعوەر سوێندی نەخوارد، بەڵام ئەوەش کە رەبیعە بە ناوی ئەوانیشەوە سوێندی خوارد و بەسەرهاتی موسڵمانی خۆیانی خستەڕوو و ئەوانیش بێدەنگ بوون واتە رازی بوون دەبێتە بەڵگەی موسڵمابوونیان.

ئەغەری (رضي الله عنه):

زانیاری ورد لەسەر ئەم هاوەڵە نیە تەنها هێندە نەبێت کە فەرموودەیەکی گێڕاوەتەوە، ئەم هاوەڵە غیفاریە، هەرچەندە هەندێ بە ئەغەری موزەنی دێنن و پێیان وایە ئەم ئەغەرەو ئەوەش هەر یەکن، بەڵام ئەمە هاوەڵێکی ترە، فەرموودەیەکی گێڕاوەتەوە کە پێغەمبەر (ﷺ) نوێژی بەیانی کرد بۆ هاوەڵانی و تیایدا سوورەتی (الروم)ی خوێند.[2]

---

1 - أسد الغابة، ج1، ص158.

2 - الإصابة في تمييز الصحابة، ج1، ص 97.

ئەغەری موزەنی (رضي الله عنه):

ناوی ئەغەری کوڕی یەساری موزەنیە، هەروەها هاتووە جوهەنیە، لە نێو هاوەڵانی نیشتەجێی کووفەدا ناوی هاتووە،[1] فەرموودەی لە پێغەمبەری خواوە (ﷺ) گێڕاوەتەوە، لەوانە دەگێڕێتەوە کەسێك هات وتی ئەی پێغەمبەری خوا من بەیانیم کردەوە کەچی ویتری شەوم نەکردووە، پێغەمبەریش (ﷺ) فەرموی (إنما الوتر بالليل أعادها ثلاثا أو أربعا، قم فأوتر)، (ویتر تەنها بە شەوە، سێ یان چوار جار دووبارەی کردەوە، پاشان فەرمووی هەستە و ویتر بکە).[2]

هەروەها فەرموودەیەکی تری گێڕاوەتەوە کە پێغەمبەر (ﷺ) دەفەرموێت (يا أيها الناس توبوا إلى الله فإني أتوب في اليوم مائة مرة).[3](ئەی خەڵکینە تەوبە بکەن و بگەڕێنەوە بۆ لای خوا چونکە من لە یەك ڕۆژدا سەدجار تەوبە دەکەم).

ڕاجیایی هەیە سەبارەت بە ئەغەرەکان، هەیانە بە سێ کەسایەتی جیا دەیانهێنێت، ئەغەری موزەنی و ئەغەری جوهەنی و ئەغەرێکی تر، ئەمەش ڕای ئیبن مندەیە، هەیە هەر سێیان بە یەك دەزانێت کە ئەمەش ڕای ئەبوونوعەیمە، هەیە بە دوانیان دەزانێت، ئەغەری پێشوو، هەروەها ئەغەری موزەنی و جوهەنی بەیەك

---

1 - أسد الغابة،ج1، ص160.

2 - السنن الكبرى للبيهقي، الرقم 4197، المعجم الكبير للطبراني، الرقم 887، معرفة الصحابة لأبي نعيم الأصبهاني، الرقم 977، حسنه الألباني في السلسلة الصحيحة، الرقم 1712.

3 - صحيح مسلم، الرقم 4977، سنن أبي داود، الرقم 1307، سنن الدارمي، الرقم2676، صحيح ابن حبان، الرقم 932، السنن الكبرى للنسائي، الرقم 9903، السنن الكبرى للبيهقي، الرقم 12464، مسند أحمد بن حنبل، الرقم 17514، المعجم الكبير للطبراني، الرقم 884.

دەزانێت، ئیبن ئەثیر پێی وایە راکەی ئەبوونوعەیم نەگونجاوە، بەڵام رای ئەوەی دوان بن یان سیان بن هەردووکیان ئەگەریان هەیە.[1]

پەندو وانە:

گرنگیدانی هاوەڵان بە سوننەتەکان هێندە زۆر بووە کە ئەگەر جارێك سوننەتێکیان لەبیر بچوایە دەبوو بە خەفەتیانو هەوڵیان دەدا بەدیل یان قەرەبوو بدۆزنەوە بۆ ئەو لەدەست چوونەیان، وەك دەبینین ئەم هاوەڵە بە لەدەستچوونی نوێژێکی ویتر چۆن پەژارە دایدەگرێتو هەوڵ دەدات چارەسەری قەرەبووکردنەوەی بزانێت، هاوکات پابەندی تەواوی هاوەڵان نیشان دەدات بۆ گەڕانەوەیان بۆ لای خواو پێغەمبەری خوا لە هەر مەسەلەیەکدا، دەبینین خێرا باسەکەی بردەوە بۆ لای پێغەمبەری خوا نەك بە عەقڵی خۆی یان لەسەر بنەمای سۆز یان نیەتی خۆی بڕیار بدات.

مەسەلەی نوێژی ویتر سوننەتێکی جەخت لێکراوەیەو خودی پێغەمبەر (ﷺ) و هاوەڵانی هەمیشە لەبیریان بووەو نەیانهێشتووە لە کیسیان بچێت، چەندین فەرموودەش لەسەر فەزڵ و گەورەیی ویتر هاتووە، لەوانە ئەبوو هورەیرە دەڵێت خۆشەویستم پێغەمبەر (ﷺ) وەسیەتی بۆ کرد بە سێ شت، رۆژووی سێ رۆژ لە هەموو مانگێك، وە دوو رکاتی چێشتنگا، وە پێش ئەوەی بنووم ویتر بکەم).[2]

1 - أسد الغابة،ج1، ص161.

2 - صحيح البخاري، الرقم 1897، صحيح مسلم، الرقم 1217، سنن أبي داود، الرقم1233، سنن الترمذي، الرقم724، سنن الدارمي، الرقم، 1743، السنن الكبرى للنسائي، الرقم1363، السنن الكبرى للبيهقي، الرقم 4553، مسند أحمد بن حنبل، الرقم 7321, مسند أبي يعلى الموصلي، الرقم 6236.

چەندین فەرموودەی تریش لەو بارەوە هەن، هەروەها چاکترین کات بۆ نوێژی ویتر کۆتاییەکانی شەوە، ئەگەریش کەسێك نوێژی ویتری بە شەو فەوتا ئەوە رێژەیەك لە زانایان رێیان داوە لە بەیانیەکەیدا لە کاتی چێشتنگادا بگێردرێتەوە، گێڕانەوەکەشی بە تاك نەبێت بەڵکو بە دوو رکاتی دەبێت.

بەداخەوە گرنگیدان بە نوێژە سوننەتەکان و لەنێویاندا نوێژی ویتر کە گەورەی نوێژە سوننەتەکانە لەنێو موسڵمانانندا زۆر کزبووە، بەجۆرێ زۆرجار کەسانێ بیانەوێت ئەو نوێژە بکەن پرسیار دەکەن لەسەری، واتە هێندە ئەو نوێژەیان نەکردووە کە حوکم و تایبەتمەندیەکانی نازانن، ئەمەش دڵگرانیەکی گەورەیە، چونکە چەندین فەرموودەی صەحیح تایبەت بەو نوێژە هاتون و هیچ گومان لەوەدا نیە کە پێغەمبەر (ﷺ) و هاوەڵان هیچ کات دەستبەرداری ئەو نوێژە نەبون.

شەیخولئیسلام ئیبن تەیمیە سەبارەت بە ویتر دەڵێت (ویتر لە سوننەتی نیوەڕۆو ئێوارەو عیشا زیاتر جەختی لێ کراوەتەوە، ویتر لە هەموو نوێژە سوننەتەکانی رۆژ گەورەترە وەك نوێژی چێشتنگا، بەڵکو گەورەترین نوێژ دوای نوێژە فەرزەکان نوێژەکانی شەون، جەخت لێکراوەترینی ئەوانەش نوێژی ویتر و دوو رکات نوێژی پێش نوێژی بەیانییە).[1]

تەوبەکردنو گەڕانەوە بۆ لای خوای گەورە ئەرکی سەرشانی هەموو کەسێکەو پێشەنگمان لەوەدا پێغەمبەری خوایە کە هەرچەندە خوای گەورە مزگێنی

---

1 - مجموع الفتاوى لابن تيمية، ج23، ص 88.

لێخۆشبوونی پێبەخشیبوو کەچی رۆژانە زیاد لە حەفتا جار یان سەد جار تەوبەی دەکرد، خوای گەورەش لە قورئانی پیرۆزدا لە زۆر شوێندا فەرمانی پێ کردوین بگەڕێینەوە بۆ لای خوا و تەوبە بکەین، پێغەمبەر (ﷺ) دەفەرموێت (والذي نفسي بيده لو لم تذنبوا لذهب الله بكم ولجاء بقوم يذنبون فيستغفرون الله فيغفر لهم)،[1] (سوێند بەوەی گیانمی بە دەستە ئەگەر تاوانتان نەکردایە ئەوا خوا ئێوەی لادەبرد و بە دڵنیاییەوە خەڵکێکی دەهێنا تاوانیان بکردایە و ئینجا داوای لێخۆشبوونیان لە خوا بکردایە و خواش لێیان خۆش دەبوو)، هیچ سنوورێکیش نیە بۆ لێخۆشبوونی خوای گەورە و بێهیوابوون لە خوای گەورە تاوانە ، خوا دەفەرموێت (قُلْ يَا عِبَادِيَ الَّذِينَ أَسْرَفُوا عَلَى أَنفُسِهِمْ لَا تَقْنَطُوا مِن رَّحْمَةِ اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ يَغْفِرُ الذُّنُوبَ جَمِيعاً إِنَّهُ هُوَ الْغَفُورُ الرَّحِيمُ).[2]

ئەفطەس(رضي الله عنه):

هیچ زانیاریەك لەسەر ژیانی نەهاتووە، تەنها هێندە نەبێت کە ئیبراهیمی کوڕی ئەبی عەبلە دەڵێت گەیشتم بە یەکێك لە هاوەڵانی پێغەمبەر (ﷺ) کە پێی دەوترا ئەفطەس.[3]

1 - صحيح مسلم، الرقم 5042، مسند أحمد بن حنبل، الرقم 7874.

2 - الزمر: 53.

3 - الإصابة في تمييز الصحابة، ج1، ص 99.

ئەفلەح(رضي الله عنه):

ئەم هاوەڵە مامی شیری دایکی باوەڕداران عائیشەیە، دەشوترێ بەڵکو برای ئەبولقوعەیسە، یان دەوترێ ئەبولقوعەیس کونیەی بووە،[1] رایەکیش هەیە دەڵێت کونیەکەی ئەبولجەعد بووە،[2] ئیبن ئەثیر پێی وایە راستتر وایە برای ئەبولقوعەیس بووە،[3] بەڵام لە موسنەدی ئەحمەدی کوڕی حەنبەلدا کە فەرموودەکەی تایبەت بەم هاوەڵە هێناوە بە ئەبولقوعەیس ناوی هێناوە.[4]

پاش ئەوەی ئایەتی حیجاب دابەزی بۆ سەر خێزانەکانی پێغەمبەر (ﷺ)، ئەفلەح جارێك چوو بۆ لای دایکی باوەرداران عائیشە، بەڵام دایکی باوەڕداران عائیشە مۆڵەتی پێنەدا بچێتە ژوورەوە، ئەویش وتی خۆ من مامی تۆم، دواتر کە پێغەمبەر (ﷺ) هاتەوە عائیشە مەسەلەکەی باس کرد بۆی، پێغەمبەریش (ﷺ) فەرمانی پێکرد کە مۆڵەتی بدات.[5]

لە صەحیحی بوخاریدا فەرموودەکە وا هاتووە کە ئەفلەح پێی وت رێم پێ نادەیت لە کاتێکدا من مامی تۆم؟ ئەویش وتی چۆن؟ ئەفلەح وتی براژنەکەم شیری داوە بە تۆ، عائیشەش ئەوەی باسکرد بۆ پێغەمبەر (ﷺ)، ئەویش فەرمووی (صدق أفلح ائذني له)،[6] ئەفلەح راست دەکات مۆڵەتی بدە.

1 - أسد الغابة، ج1، ص162.
2 - الإصابة في تمييز الصحابة، ج1، ص 99.
3 - أسد الغابة، ج1، ص162.
4 - مسند أحمد بن حنبل، الرقم 25251.
5 - أسد الغابة، ج1، ص162.
6 - صحيح البخاري، الرقم 2522.

ئەمە ئاماژەیە بەوپەڕی گوێڕایەڵی دایکی باوەڕداران عائیشە بۆ پێغەمبەری خوا و دەستپێشخەری نەکردن لە بڕیاردا تا دڵنیا بێت لە بڕیاری خوا و پێغەمبەری خوا، وەك خوای گەورە فەرمان دەکات بە باوەڕداران (يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تُقَدِّمُوا بَيْنَ يَدَيِ اللَّهِ وَرَسُولِهِ وَاتَّقُوا اللَّهَ إِنَّ اللَّهَ سَمِيعٌ عَلِيمٌ)،[1] هەروەك نیشانەی ئەوپەڕی داوێن پاکی ئەو ژنەیە بە جۆرێ تەنانەت بۆ مامیشی رێی نەداوە بێت مادەم ئایەتی خوا دابەزیوە و ئەویش دڵنیا نەبووە ئایا ئەو ئایەتە ئەو مامە شیریەشی دەگرێتەوە یان نا، بۆیە نمونەی ئەم جۆرە گێڕانەوانە دەبنە ئازار و دڵگرانی بۆ ناحەزانی دایکی باوەڕداران عائیشەی کچی ئەبووبەکر، لە لایەکەوە لەبەر ئەوەی گوێڕایەڵی و پاك داوێنی ئەو ئافرەتە نیشان دەدات، لەلایەکی ترەوە لەبەرئەوەی باسی نزیکی ئەو دەکات لە پێغەمبەری خواوە (ﷺ)، هەورەها ئەوان تەنها بە بیستنی ناوی قەڵس دەبن بۆیە کە بەمجۆرەش ناوی بخوێننەوە هێندەی تر قەڵس دەبن.

ئەفلەح(رضي الله عنه):

ئەم هاوەڵە مەولای بەنی عەبدودار بووەو کونیەکەی ئەبوو فوکەیهەیە، دەشوترێ مەولای صەفوانی کوڕی ئومەییە بووە، هەروەها رایەك هەیە پێی وایە ناوی یەسار بووە، بەڵام زیاتر بە کونیەکەی ناسراو بووە، لە قۆناغی مەککەدا موسڵمان بووەو لە سەر موسڵمان بوونەکەشی ئازارو ئەشکەنجەی زۆر دراوە.[2]

---

1 - الحجرات: 1.

2 - الإستيعاب في معرفة الأصحاب، ج4، ص1730.

سەبارەت بە رەچەڵەکی ئەفلەح هاتووە کە جوهەمی بووە، دەشوترێ بەڵکو بە بنەڕەت ئەزدی بووە، دەشوترێ دەدرێتەوە پاڵ ئەشعەریەکان.[1]

بەنی عەبدودار لە گەرمای هاویندا دەیانبردە دەرەوەو بە کۆتێکی ئاسنین دەیانبەستەوەو ئازاریان دەدا تا تەواو گەرمای بێت، ئینجا بەردی گەورەیان دەخستە سەر پشتی تا واز بینێ لە ئیسلام، لەتاو ئازار لە هۆش خۆی دەچوو، حاڵی بەوجۆرە بوو تا موسڵمانان کۆچیان کرد بۆ حەبەشە، لە کۆچی دووەمی حەبەشەدا ئەویش لەگەڵ موسڵماناندا چوو بۆ حەبەشە.[2]

ئیبن حەجەر بەسەرهاتی رزگاربوونەکەی وا هێناوە کە جارێك ئومەییەی کوڕی خەلەف ئازاری ئەبوو فوکەیهەی دەداو بە پەتێك بەستبوویەوەو رایدەکێشاو خستبوویە سەر زەویەکی رووتەلانی زۆر گەرمەوەو دەستی خستبوویە قوڕگیەوە، کاتێ ئوبەی کوڕی خەلەف کە برای ئومەییە بوو تێپەڕ بوو و ئەوی بینیو هانی دا تا زیاتر ئازاری بدات، ئەویش هێندە بەردەوام بوو تا وایزانی مردووە، لەو کاتەدا ئەبووبەکری صدیق بەوێدا تێپەڕ بوو و بینی و ئەوی لە ئومەییە کڕییەوە.[3]

ئەم هاوەڵە لەگەڵ ژمارەیەکی تری هاوەڵە لاوازەکان وەك خەبباب و عەمار کۆدەبوونەوەو لە مەجلیسی پێغەمبەر (ﷺ) دادەنیشتن، کاتێ بێباوەڕان دەیانبینی پێغەمبەر (ﷺ) لەگەڵ ئەوانەدا دانیشتووە کە برێ کۆیلە و کەسی لاوازو بێدەسەڵات بون، لەسەر ئەوان گاڵتەیان پێ دەکرد، بەڵام پێغەمبەر (ﷺ) گوێی نەدەدا بە

1 - الإصابة في تمييز الصحابة، ج7، ص 322.

2 - الإستيعاب في معرفة الأصحاب، ج4، ص1730، الطبقات الكبرى لابن سعد، ج4، ص123.

3 - الإصابة في تمييز الصحابة، ج7، ص 322.

گەمژەیی بێباوەڕان، بێباوەڕەکان دەیانوت ئەگەر ئەوەی موحەممەد هێناویەتی چاك و باش بوایە ئەوانە پێش ئێمە نەدەکەوتن بۆ وەرگرتنی، خوای گەورەش ئەم ئایەتانەی دابەزاند(ولا تطرد الذين يدعون ربهم بالغداة والعشي يريدون وجهه ما عليك من حسابهم من شيء وما من حسابك عليهم من شيء فتطردهم فتكون من الظالمين وكذلك فتنا بعضهم ببعض ليقولوا أهؤلاء من الله عليهم من بيننا أليس الله بأعلم بالشاكرين وإذا جاءك الذين يؤمنون بآياتنا فقل سلام عليكم كتب ربكم على نفسه الرحمة أنه من عمل منكم سوءا بجهالة ثم تاب من بعده وأصلح فأنه غفور رحيم).[1]

ئیبن سەعد هێناویەتی کە دەستەیەك لە هاوەڵان هێندە ئازار دەدران تا نەیاندەزانی چی قسەیەك دەکەن، هەر لەسەر ئەوانە ئەم ئایەتەی خوا دابەزی (والذين هاجروا في الله من بعد ما فتنوا).[2]

ئەم هاوەڵە دواتر کۆچی کرد بۆ مەدینە، چونکە باسکراوە ئەهلی صوففە بووە،[3] ئەهلی صوففەش لە مەدینە لە مزگەوتی پێغەمبەر (ﷺ) بوون.

پەندو وانە:

هیچ کات پلەو پایەی کۆمەڵایەتی یان دەسەڵات یان روخسار لای خوای گەورە نابێتە پێوەر بۆ گەورەیی و رێزداری وەك پێغەمبەر (ﷺ) دەفەرموێت (ألا أخبركم

---

1 - البدايقو النهاية لابن كثير، ج3، ص104.

2 - الطبقات الكبرى لاب سعد، ج3، ص248.

3 - حلية الأولياء، ج2، ص24.

بأهل الجنة؟ كل ضعيف متضعف، لو أقسم على الله لأبره)،[1] (ئایا پێتان بڵێم لە دارودەستەی بەهەشت کێن، هەموو لاوازێکی لاوازکراو کە ئەگەر سوێندی خوا بدات واتە سوێند بخوات خوا شتێکی بۆ بکات ئەوە خوا سوێندەکەی دێنێتەدی و نایخات)، هەرچەندە ئەفلەحو هاوەڵەکانی تری لە رووی کۆمەڵایەتیەوە بە کۆیلە تەماشا دەکران و بێ کەس سەیر دەکران، بەڵام هێندە گەورەبوون کە خوای گەورە ئایەتی قورئانی دابەزاند بۆ پشتگیری ئەوان، پێغەمبەری خوایش لە کۆڕ و مەجلیسی ئەواندا دادەنیشت و دڵی بەوان دەکرایەوە، ئیتر چ رێزێ زیاترو گەورەتر لەوە.

زۆر گرنگە لە هەنگاوی بانگەوازی تاك یان دەستە یان رەوەندی بانگخوازیدا ئەو خاڵە لەبەرچاو بگیرێت کە بانگەواز پەیوەست نیە بە ئاستی کۆمەڵایەتیەوە، بەڵێ جێی خۆشحاڵییە ئەگەر زانایەکی بێباوەڕان یان دەسەڵاتدارێك یان کەسێکی ناسراویان موسڵمان بێت، بەڵام هیچ کات ئەوە لە پێشتر نیە لە موسڵمان بوونی کرێکارێ یان خوێندکارێ یان لانەوازێکی بێباوەڕ، چونکە هەرکام لەوانە لای خوای گەورە بەندەن و پێدەچێت ئەو پاکیەی لە موسڵمانبوونی کرێکارێ یان کۆیلەیەکی بێباوەڕدا هەبێ لە کەسایەتیەکی گەورەدا نەبێت، وەك دەبینین هەندێ لەو کەسە دیارانەی موسڵمان دەبن بە تەواوی واتا ئەم ئایەتە دەیانگرێتەوە (يمنون عليك أن أسلموا قل لا تمنوا عليّ إسلامكم بل الله يمن عليكم أن هداكم للإيمان).[2]

---

1 - صحيح البخاري، الرقم 4636، صحيح مسلم، الرقم 5198، سنن الترمذي، الرقم2593، سنن ابن ماجة، الرقم4113، السنن الكبرى للنسائي ، الرقم11165، السنن الكبرى للبيهقي، الرقم 19348، صحيح ابن حبان، الرقم5757، مسند أحمد بن حنبل، الرقم 18353، مسند الطيالسي، الرقم1320، المعجم الكبير للطبراني، الرقم 3181.

2 - الحجرات: 17.

ئەفلەحی مەولای ئوموسەلەمە (رضي الله عنه):

ئەم هاوەڵە خزمەتكاری ئوموسەلەمە بووە، ئوموسەلەمە دەگێڕێتەوە كە مەولایەكمان هەبوو پێی دەوترا ئەفلەح، كاتێ دەچوو بە سوجدەدا پێشتر فووی دەكرد تا خۆڵەكە لابچێت، پێغەمبەر (ﷺ) پێی فەرموو (ترب وجهك)،[1] (با دەموچاوت خۆڵی بەربكەوێ).

بەڵام لە كتێبەكانی فەرموودەدا ناوی ئەم هاوەڵە بە رەباح هاتووە هەرچەندە ترمذی بە هەردووكیان هێناویەتی،[2] ئیبن ئەثیر بە جیا هەردووكیانی هێناوە،[3] واتە دوو هاوەڵی جیاواز بن و هەردووكیان ئەم فەرموودەیان لەسەر بێت.

ئەقرەعی كوڕی حابس(رضي الله عنه):

ناوی ئەقرەعی كوڕی حابسی كوڕی عقالی تەمیمی مەجاشعی دارەمیە،[4] رایەكیش هەیە دەڵێت ناوی حابس بووە بەڵام بە ئەقرەع ناسراوە،[5] مامی فەرەزدەقی شاعیر بوو،[6] لە خاكی بەنی تەمیم لە ناوچەی بەصرە نیشتەجێ بوو.[7]

---

1 - أسد الغابة، ج1، ص163.

2 - سنن الترمذي، الرقم 363،مسند أحمد بن حنبل، الرقم، السنن الكبرى للبيهقي، الرقم3127، صحيح ابن حبان، الرقم1937، مسند أبي يعلى الموصلي، الرقم 6795، المعجم الكبير للطبراني، الرقم 19578، ضعفه الألباني في صحيح و ضعيف الترغيب والترهيب، الرقم 296.

3 - أسد الغابة، ج1، ص 163 ، ج2، ص240.

4 - الإستيعاب في معرفة الأصحاب، ج1، ص103.

5 - أسد الغابة، ج1، ص166.

6 - الإصابة في تمييز الصحابة، ج1، ص102.

7 - الطبقات الكبرى لابن سعد، ج7، ص37.

لە سەردەمانی پێش موسڵمان بوونیدا یەکێك بوو لە کەسە دیارو خانەدانەکان و لەناو هۆزی خۆیدا قسە ڕۆیشتوو بووە، بگرە لە سەردەمی جاهیلیدا دەسەڵاتدار بوو.[1]

لە مەککەدا جارێك ئەقرەع لە گەڵ عویەینە تێپەڕ دەبوون، سەیریان کرد پێغەمبەر (ﷺ) لەگەڵ عەممار و صوهەیبو بیلال و خەبباب‌و چەند موسڵمانێکی تری لاوازدا دانیشتووە، ئەوانیش گاڵتەیان پێکرد و دەیانوت کە وەفدی عەرەب دێن شەرم دەکەین بمانبینن لەگەڵ ئەوانەدا دانیشتبیت، ئەگەر هاتین بۆ لات تۆ ئەوانە دەرکە، پێغەمبەریش (ﷺ) ڕازی بوو، ئەوانیش وتیان دەی بەڵێنێکمان بۆ بنووسە، ئەویش ویستی بینووسێت و عەلی کوڕی ئەبوو طالیبی بانگ کرد تا بینووسێت، ئەوەبوو جبریل هات و ئەم ئایەتەی خوای بۆ هێنا (ولا تطرد الذين يدعون ربهم بالغداة والعشي يريدون وجهه ما عليك من حسابهم من شئ وما من حسابك علبهم من شئ فتطردهم فتكون من الظالمين وكذلك فتنا بعضهم ببعض ليقولوا أهؤلاء من الله عليهم من بيننا أليس الله بأعلم بالشاكرين)، پێغەمبەر (ﷺ) وەرەقەکەی فڕێ داو ئەو هاوەڵانەی بانگ کردەوەو پێی فەرموون (سلام عليكم)، ئەوانیش لێی نزیك بوونەوە.[2]

کاتێ وەفدی تەمیم هاتن بۆ لای پێغەمبەر (ﷺ) ئەقرەعیش لەگەڵ وەفدەکەدا بوو، کە گەیشتنە مەدینە ئەقرەع هاواری دەکرد ئەی موحەممەد وەسفـو سەنام جوانە و سەرکۆنەو لەدژ خوێندنیشم زۆر خراپە، پێغەمبەر (ﷺ)

1 - الإصابة في تمييز الصحابة، ج1، ص101.

2 - البداية والنهاية، ج6، ص57، حلية الأولياء، 1، ص147.

فەرمووی (ذلكم الله سبحانه)، لە گێڕانەوەی تردا هاتووە کە هەموو وەفدەکە پێکەوە هاواریان دەکرد و ئەوەیان دەوت، پێغەمبەریش (ﷺ) هاتە دەرەوە بۆ لایان و فەرمووی (ذلكم الله فما تريدون). ئەوانیش وتیان ئێمە خەڵکێکین لە بەنو تەمیم بە شاعیرو وتاربێژمانەوە هاتوین تا لە بەرامبەرت شیعر بڵێین و فەخر بنوێنین، پێغەمبەر (ﷺ) فەرمووی (ما بالشعر بعثنا و لا بالفخار أمرنا ولكن هاتوا)، (ئێمە بە شیعر نەنێرداوین و فەرمانمان پێ نەکراوە فەخر بکەین بەڵام ئادەی)، ئەقرەعیش بە یەکێك لە گەنجەکانی وت: فڵانە کەس هەستە و باسی فەزڵی خۆت و هۆزەکەت بکە، ئەویش وتارێکی دا و وتی: سوپاس بۆ خوایەك کە ئێمەی کردۆتە چاکترین دروستکراوی و سامانی پێ بەخشیوین تا چیمان بوێت پێی بکەین، جا ئێمە چاکترین کەسانی سەرزەوین، لە هەموان زۆرترین و زیاترین چەکیشمان هەیە، هەرکەس نکوڵی ئەو قسەمان دەکات با هەستێت و قسەیەکی باشتر لەوەی ئێمەو کارێکی باشتر لە کاری ئێمە نیشان بدات، پێغەمبەریش (ﷺ) بە ثابیتی کوڕی قەیسی ئەنصاری فەرموو وتاربێژی فەرموو: هەستەو وەڵامی بدەرەوە، ئەویش هەستاو لە وەڵامیدا وتی: سوپاس بۆ خوا، سوپاسی دەکەم و پشتی پێ دەبەستم و بڕوام پێی هەیە و پشتم بەو بەستووەو شایەتی دەدەم هیچ پەرستراوێ نیە جگە لە خوای تاك وتەنهای بێ هاوەڵ، شایەتی دەدەم موحەممەد بەندەو نێردراوی خوایە، کۆچەرانی ئامۆزای خۆی بانگ کرد کە چاکترین و دیارترینی کەسان بوون و ئەوانیش چوون بەدەم داواکەیەوە، سوپاس بۆ خوا کە ئێمەشی کردە پشتیوان و وەزیرانی پێغەمبەرەکەی و مایەی شکۆمەندی بۆ ئایینەکەی، ئێمە لەگەڵ خەڵك دەجەنگین تا کاتێ شایەتی دەدەن هیچ پەرستراوێ نیە جگە لە خوا، هەرکەس ئەوەی وت گیان و ماڵی لێمان حەرام دەبێت، هەرکەسیش وانەکات لەگەڵی دەجەنگین و لەبەرخوا لامان

سووك و بێ بایەخ دەبێت، ئەمە دەڵێم و داوای لێخۆشبوون لای خوا دەکەم بۆ هەموو باوەڕداران چ پیاوان و چ ئافرەتانیان، پاشان زوبرقانی کوڕی بەدر هەستاو بە یەکێك لە کەسەکانی خۆیانی وت ئادەی هەستە و چەند دێڕە شیعرێ بڵێ کە تیایدا فەزڵی خۆت و هۆزەکەت باس بکەیت، ئەویش هەستاو ئەم شیعرەی وت:

نحن الكرام فلا حي يعادلنا... نحن الرؤوس وفينا يقسم الربع

ونطعم الناس عند المحل كلهم... من السديف إذا لم يؤنس القزع

إذا أبينا فلا يأبى لنا أحد... إنا كذلك عند الفخر نرتفع

پێغەمبەریش (ﷺ) داوای حەسانی کوڕی ثابتی کرد و ئەویش هات پێغەمبەر (ﷺ) فەرمانی پێکرد وەڵامی بداتەوە، ئەویش لە وەڵامیاندا وتی:

نصرنا رسول الله والدين عنوة... على رغم عات من معد وحاضر

بضرب كإبزاغ المخاض مشاشه... وطعن كأفواه اللقاح الصوادر

وسل أحدا يوم استقلت شعابه... بضرب لنا مثل الليوث الخوادر

ألسنا نخوض الموت في حومة الوغى... إذا طاب ورد الموت بين العساكر

ونضرب هام الدارعين وننتمي... إلى حسب من جذم غسان قاهر

فأحياؤنا من خير من وطئ الحصى... وأمواتنا من خير أهل المقابر

فلولا حياء الله قلنا تكرما... على الناس بالخيفين هل من منافر

ئەقرەع هەستاو وتی ئەی موحەممەد سوێند بەخوا ئەوەی من بۆی هاتوم جیایە لەوەی ئەمانە بۆی هاتون، من شیعرێکم وتووە گوێی بۆ بگرە، پێغەمبەر (ﷺ) فەرمووی ئادەی، ئەویش وتی:

أتيناك كيما يعرف الناس فضلنا... إذا خالفونا عند ذكر المكارم

وأنا رؤوس الناس من كل معسر... وأن ليس في أرض الحجاز كدارم

پێغەمبەر (ﷺ) فەرمووی حەسسان هەستە وەڵامی بدەرەوە، ئەویش وا وەڵامی دایەوە:

بني دارم لا تفخروا إن فخركم... يعود وبالا عند ذكر المكارم

هبلتم علينا تفخرون وأنتم... لنا خول من بين ظئر وخادم

ئەقرەع هەستاو وتی ئەی خزمینە نازانم بۆ وایە، وتاربێژیان لە ئێمە بەهێزتر و شاعیریان لە ئێمە چاکترە، دواتر نزیك بوویەوە لە پێغەمبەر (ﷺ) و شایەتومانی هێنا، پێغەمبەریش (ﷺ) فەرمووی (لا يضرك ما كان قبل هذا)، (چی پێش ئەمە روویداوە زیانت پێ ناگەیەنێت). ئەم ئایەتەش لەسەر بەنی تەمیم دابەزی (إن الذين ينادونك من وراء الحجرات أكثرهم لا يعقلون)،[1] دواتر هەموویان موسڵمان بون و ماوەیەك لە مەدینە مانەوە تا فێری قورئان و ئایین بن، دواتر کە ویستیان بگەڕێنەوە پێغەمبەر (ﷺ) جلو بەرگ و بەخششی پێ بەخشین.[2]

1 - الحجرات: 4.

2 - أسد الغابة، ج1، ص164-166.

ئەقرەعی کوڕی حابیس لە هەریەك لە غەزاکانی فەتحی مەککەو حونەین و تائیفدا لەگەڵ پێغەمبەر (ﷺ) بەشداری غەزای کرد.[1]

بۆیەدەکرێت بڵێین موسڵمانبوونی ئەقرەع پێش فەتحی مەککە بووە، چونکە بەشدار بووە لە فەتحی مەککەدا، ئەو کاتەش کە وەك ئەندامێکی ناو وەفدەکەی بەنی تەمیم دوای فەتحی مەککە چووە بۆ لای پێغەمبەر (ﷺ) بە موسڵمانی چووەو لەوێدا هۆزەکەی موسڵمان بون.

ئیبن سەعد هێناویەتی لە دەستکەوتەکانی غەزای خەیبەردا پێغەمبەر (ﷺ) سەد وشتری بەخشی بە ئەقرەع،[2] ئیبن عەبدولبەر هێناویەتی کە لە حونەیندا ئەوەی پێ بەخشیوە،[3] لە صەحیحی بوخاریشدا وا هاتووە،[4] ئەمەشیان راستە چونکە ئەقرەع بەشداری حونەینی کرد.

کاتێ عەلی کوڕی ئەبووطالیب زێڕی یەمەنی نارد بۆ پێغەمبەر (ﷺ)، ئەویش دابەشی کرد بەسەر چوار کەسدا، یەکێك لەو چوار کەسە ئرەقەعی کوڕی حابیس بوو.[5]

جارێك کە کاروانێکی بەنی تەمیم هاتبوون بۆ لای پێغەمبەر (ﷺ)، ئەبووبەکری صدیق وتی ئەی پێغەمبەری خوا (ﷺ) قەعقاعی کوڕی میعبەد بکە بە

1 - الإصابة في تمييز الصحابة، ج1، ص101.
2 - الطبقات الكبرى لابن سعد، ج4، ص246.
3 - الإستيعاب في معرفة الأصحاب، ج2، ص817.
4 - صحيح البخاري، الرقم 2998.
5 - صحيح البخاري، الرقم 3182، صحيح مسلم، الرقم 1827.

ئەمیر، عومەریش وتی بەڵکو ئەقرەعی کوڕی حابیس بکە بە ئەمیر، ئەبووبەکر وتی ئەتەوێ عینادی من بکەیت، عومەریش وتی مەبەستم عینادی تۆ نیە، وا دەمەبۆڵەیان بوو تا دەنگیان لەیەك بەرزکردەوە، لەم بابەتەوە خوای گەورە ئەم ئایەتەی دابەزاند(یا أیها الذین ءامنوا لا تقدموا بین یدي الله و رسوله).[1]

جارێك ئەقرەعی کوڕی حابیس لای پێغەمبەر (ﷺ) بوو، سەیری کرد پێغەمبەر (ﷺ) حەسەنی کوڕی عەلی ماچ کرد، ئەقرەع وتی من دە منداڵم هەیە هێشتا یەکێکیانم ماچ نەکردووە، پێغەمبەر (ﷺ) سەیری کرد و پاشان فەرمووی (من لا یرحم لا یرحم)،[2] (ئەوەی رەحمو سۆزی نەبێت، رەحمو سۆزی بۆ نیە).

جارێك پێغەمبەر (ﷺ) لەناو هاوەڵانیدا بوو فەرمووی (خوای گەورە حەجی نووسیوە لەسەرتان)، ئەقرەع وتی ئەی پێغەمبەری خوا هەموو ساڵێك؟ پێغەمبەر (ﷺ) بێدەنگ بوو، پاشان فەرمووی ئەگەر بموتایە بەڵێ ئەوا واجب دەبوو و ئەوکات ئێوەش گوێڕایەڵ نەدەبوون و ملکەچیتان نەدەنواند، بەڵام تەنها یەك حەجتان لەسەر واجبە.[3]

لەو بەڵێنەدا کە پێغەمبەر (ﷺ) بۆ خەڵکی نەجرانی نووسی یەکێك لە شاهیدەکان بریتی بوو لە ئەقرەعی کوڕی حابیس.[4]

---

1 - صحیح البخاري، الرقم4566، مسند أحمد بن حنبل، الرقم، 15810.

2 - صحیح البخاري، الرقم 5657، صحیح مسلم، الرقم 4383، سنن الترمذي، الرقم 1883، سنن أبي داود، الرقم 4562، السنن الكبرى للبيهقي، الرقم 12693، صحيح ابن حبان، الرقم 5671، مسند أحمد بن حنبل، الرقم 7105.

3 - سنن الدارقطني، الرقم 2362.

4 - الطبقات الكبرى لابن سعد، ج1، ص358.

بەنی عەنبەر کەسێکیان کوشتبوو، بۆیە ناچار پەنایان بردە لای خوزاعە کە خاڵۆزایان بوون، پێغەمبەر (ﷺ) نوێنەری خۆی نارد بۆ لای خوزاعە تا صەدەقەکەیان بدەن، ئەوانیش صەدەقەی خۆیان دا، بەڵام عەنبەریەکان صەدەقەی خۆیان نەدا، پێغەمبەر (ﷺ) سەدو پەنجا کەسی بە سەرکردایەتی عویەینەی کوڕی حصن نارد، ئەو سوپایە نۆ پیاو و یانزە ئافرەت و منداڵی گرت و گەڕایەوە.

کاتێ عەنبەریەکان ئەوەیان بیست حەفتا کەسیان کەوتنەڕێ و چوون بۆ لای پێغەمبەر (ﷺ)، لە نێویاندا ئەعوەریش چووبوو کە تەمەنی لە هەموویان کەمتر بوو، کە گەیشتنە مەدینە و ژن و منداڵەکانیان بینین چوونە بەردەم ماڵی پێغەمبەر (ﷺ) و هاواریان دەکرد ئەی موحەممەد چۆن منداڵانمان بەسەبی دەگریت لە کاتێکدا ئێمە لە پەیمانت دەرنەچوین، پێغەمبەر (ﷺ)چوویەدەرەوە بۆ لایان و فەرمووی کەسێ وەك دادوەر دابنێن لە نیوان من و ئێوەدا، (واتە کەسێکتان وەك نوێنەریان قسە بکات)، ئەوانیش وتیان ئەی پێغەمبەری خوا ئێمە ئەعوەری کوڕی بەشامە دادەنێین، پێغەمبەر (ﷺ) فەرمووی بەڵکو عەمری گەورەتان، ئەوانیش وتیان ئەی پێغەمبەری خوا ئێمە ئەعوەری کوڕی بەشامە دیاری دەکەین، پێغەمبەر (ﷺ) رازی بوو تا حوکم بدات، ئەویش بڕیاری دا نیوەیان بە کڕینەوە ئازاد بکرێن واتە فیدیەیان بدرێت و نیوەشیان ئازاد بکرێن.[1]

ئەقرەع یەکێك بوو لە تازە دڵڕاگیرکراوان، واتە (المؤلفة قلوبهم)،[2] بۆیە پێغەمبەر (ﷺ) بەخششی دەکرد، لە سەردەمی خەلیفە ئەبووبەکری صدیقدا

---

1 - الإصابة في تمييز الصحابة، ج1، ص 95.

2 - الإستيعاب في معرفة الأصحاب، ج1، ص103.

ئەقرەع لەگەڵ عویەینەدا هاتن وداوایان لە خەلیفە کرد پارچە زەویەکیان پێ بدات، عومەری کوڕی خەتتابیش بە هەردووکیانی وت پێغەمبەر (ﷺ) لەبەر تازەوابەستەییتان بە ئیسلام بەخششی دەکردن، ئێستا خۆتان بڕۆن تێ بکۆشن، ئیتر ئەو بەخششەی لێ بڕین.[1]

ئەقرەع بەشداری کرد لە فتووحاتی عێراقدا، دواتریش لە سەردەمی خەلیفە عوثمانی کوڕی عەففاندا عەبدوڵای کوڕی عامر کردی بە سەرکردەی سوپایەك تا بچێ بۆ خوراسان، لە ناوچەی جوزجان بریندار بوو، رایەك دەڵێت لە جەنگی یەرمووکدا لەنێو هەر دە کوڕەکەیدا کوژرا.[2]

پەندو وانە:

ئەگەرچی لە چەند نموونەیەکی ژیانی پێغەمبەردا (ﷺ) ئەوە بەدی دەکرێ کە پێغەمبەر (ﷺ) بەهۆی کاریگەربوونی بە جووڵەو وتەو مەرجی بێباوەڕان چەند جارێك ویستوویەتی ئەوان پێش بخات تا موسڵمان بن و خوای گەورەش ئاگاداری کردوەتەوەو پێغەمبەریش (ﷺ) خۆی پاراستووە، بەڵام بە داخەوە دەبینین ئەمڕۆ موسڵمانان تووشی ئەو هەڵەیە بون کە پێغەمبەر (ﷺ) بە بێدارکردنەوەی لەلایەن خوا گەورەوە لێی پارێزراو بوو، دەبوو موسڵمانان لەرێی سەرمەشقیی پێغەمبەری خواوە وریای ئەو هەڵەیە بوونایە، بەلام ئەمڕۆ دەبینین زۆرێك لەوانەی بانگەشەی ئەوە دەکەن بانگەواز بۆ ئیسلام دەکەن زۆر بێباکانە کەسە لاواز و کەمتواناکان کەناردەخەن و روو دەکەنە کەسە دیارەکان، ئیتر باکیان نیە چەند ساڵ خۆ ماندوو

1 - الإصابة في تمييز الصحابة، ج1، ص102.

2 - الإصابة في تمييز الصحابة، ج1، ص102.

بکەن بە تاکێکی دیاری بێباوەڕانەوە، بەڵام پێیان ئاساییە کەسانێك کەنار بخەن کە پێغەمبەر (ﷺ) لەبەر ئەو جۆرە کەسانە سەرانی بێباوەڕانی کەنار خست.

وەرگرتنی تایبەمەندی لە بوارێکی زانستیدا لە ئیسلامدا شتێکی خوازراو و داواکراوە، دەبینین پێغەمبەر (ﷺ) بۆ هەر بوارێك هاوەڵێکی دیاری کردووە کە تواناکانی لەو بوارەدا دیار بون، بەراستی ئەمەش نموونەی سەرکەوتنی مەیدانی زانستیە لە کۆمەڵگەدا کاتێ هەرکەسەو لە بوارێکدا تایبەتمەندی وەربگرێت.

بەخشندەیی پێغەمبەر (ﷺ) وسۆزی زۆری بۆ هاوەڵانی و گرنگی نەدانی زۆری بە سامان و موڵکی دنیایی لە سەدان نموونەی ژیانی هاوەڵاندا بەدی دەکەین، دەبینین کاتێ عەلی کوڕی ئەبووطالیب زێڕ دەنێرێ بۆ پێغەمبەر (ﷺ) ئەویش لەبری ئەوەی وەری بگرێ بۆ خۆی خێرا دابەشی دەکات بەسەر چوار لە هاوەڵانیدا، ئەگەرچی لە ئەمڕۆشدا بەخشینێکی ڕێژەیی لە بڕێ سەرکردەدا بەدی دەکرێت بەڵام بەخشینەکەیان بە گشتی پاش تەواو تێربوونی خۆیان دێت یان خودی دەستکەوتەکەیان بە ناڕەوا بووە، کەمن کەسانێ توانیبێتیان پێغەمبەری خوا بکەن بە سەرمەشقی خۆیان.

مشتومڕ و قسەکردن لەنێوان موسڵماناندا هەر لە سەرەتاوە بووەو بەردەوام تا ڕۆژی دواییش دەبێت، تەنانەت خوای گەورە روونکردنەوەی داوە کە جەنگیش لەنێوان باوەڕداراندا روودەدات، ئەمە دووربینی روانینی ئیسلامە بۆ واقیعی ژیان، بەڵام گرنگ خاڵی دواترە کە ئیسلام دایناوە ئەویش چارەسەری کێشەکانە لە کەمترین ماوەو بە رەواترین شێوە.

سۆزو میهرەبانی و نیشاندانی ئەو سۆزو میهرەبانیەش لە بازنەی رەوای خۆیدا بابەتێکی داواکراوە لە ئیسلامدا و پێغەمبەریش (ﷺ) بە سەدان نموونە ئەوەی فێرکردوین، ئەوەتا لە وەلامی قسەی ئەقرەعدا کە دەلێت دە مندالم هەیە و تا ئێستا هیچکامم ماچ نەکردون پێغەمبەر (ﷺ) تێی دەگەیەنێت کە ئەوە بێ رەحمیە و کاریگەری هەیە بۆ سەر دنیاو قیامەتی هۆکارە تا لە رەحمی خوا بێبەش بێت، تەنانەت پێغەمبەر (ﷺ) هێندە سۆزی هەبووە بەتایبەت بۆ مندالان کە نوێژی جەماعەتی کورت کردوەتەوە لەبەر ئەوەی بیستوویەتی مندالێك دەگری، نوێژەکەی کورت کردوەتەوە تا خێرا دایکی بچێت بۆ لای و ئەو گریانەی بۆ بکات بە بزەو خەندە، چەندین جار یاری کردووە بۆ حەسەن و حوسەین، خۆشەویستی خۆی بۆ ئەو کچەزایانەی نیشانداوەو لەبەرچاوی هەموانیش رایگەیاندووە.

ئەقرەعی کوڕی شوفەی (ﷺ):

ئەقرەعی کوڕی شوفەی لە رەملە نیشتەجێ بوو و لە سەردەمی خیلافەتی عومەری کوڕی خەتتابدا کۆچی دوایی کرد.[1]

ئەقرەع دەلێت جارێ نەخۆش ببووم پێغەمبەر (ﷺ) هات بۆ سەردانم، وتم هەرچی سەیر دەکەم ئەمجارە بەم نەخۆشیەم ئەمرم، پێغەمبەر (ﷺ) پێی فەرموو (كلا لتبقين ولتهاجرن إلى أرض الشام وتموت وتدفن بالربوة من أرض فلسطين)، (نەخێر،بە دلنیاییەوە دەمێنیت و کۆچ دەکەیت بۆ خاکی شامو لەوێ دەمریت و لە

1 - أسد الغابة، ج1، ص167.

رەبوە لە خاکی فەلەستین ژێرخاك دەنرێیت)،[1] ئەوەبوو لەوێ مرد و لە رەملە ئەسپەردە کرا.

ئەقرەعی کوڕی عەبدولا (رضي الله عنه):

ئەقرەعی کوڕی عەبدوڵای حیمیەری کە پێغەمبەر (ﷺ) ناردی بۆ ذی موران و دەستەیەکی یەمەنیەکان.[2]

دوای وەفاتی پێغەمبەر (ﷺ) ئوسامەی کوڕی زەید چەند نێردراوێکی نارد بۆ یەمەن بۆ زانینی هەواڵی لە ئیسلام هەڵگەڕاوەکان، یەکێك لەو نێردراوانەش ئەقرەعی کوڕی عەبدوڵا بوو.[3]

ئەقرەمی کوڕی زەید(رضي الله عنه):

ئەقرەمی کوڕی زەید ئەبووعەبدوڵای خوزاعی، کوڕێکی هەبوو بە ناوی عەبدوڵا کە فەرموودەی لێوە گێڕاوەتەوە.[4]

عەبدوڵای کوڕی دەڵێت جارێك لەگەڵ باوکم لای ئاژەڵەکان بووین، کاروانێ هاتن ولە نزیکمانەوە دابەزین، باوکم وتی تۆ لێرە بە با بڕۆم پرسیارێکیان لێ بکەم، منیش چووم بە دوایدا کە چووین دەبینم پێغەمبەری خوایە.[5]

1 - معرفة الصحابة لأبي نعيم الأصبهاني، الرقم 986.

2 - الإستيعاب في معرفة الأصحاب، ج1، ص104، أسد الغابة، ج1، ص 167.

3 - الإصابة في تمييز الصحابة، ج1، ص 104.

4 - أسد الغابة، ج1، ص168.

5 - أسد الغابة، ج1، ص 168.

هەروەها فەرموودەیەکی لە باوکیەوە گێڕاوەتەوە کە ئەقرەع دەڵێت لەگەڵ پێغەمبەر (ﷺ) نوێژم کرد لەکاتی سوجدەبردندا بن باڵیم دەبینی،[1] لە گێڕانەوەی تردا هاتووە کە عەبدوڵای کوڕیشی بەشداری نوێژەکە بووە.[2]

ئەو گێڕانەوەی دووەم جیایە لە گێڕانەوەی یەکەم، چونکە ئەوەی کە عەبدوڵای کوڕیشی تیایدا بەشدار بووە ئەوە بووە کە چووە بە دوای باوکیداو لەوێ پێغەمبەری خوای بینیوە.

مەبەست بەوەی بن باڵی پێغەمبەری خوای (ﷺ) بینیوە ئەوەیە کە لە کاتی سوجدەبردندا پێغەمبەر (ﷺ) هێندە بە کراوەیی دەستی داناوە تا بە تەواوەتی بن باڵی بینراوە، هەروەك لە گێڕانەوەی تردا هاتووە کە لەکاتی سوجدە بردندا هێندە بەرز و کراوە رادەوەستا بەرخێ دەیتوانی بە بن دەستیدا بڕوات، پێچەوانەی کەسانێ کە هێندە نزم سوجدە دەبەن کە وەك لە فەرموودەکەدا هاتووە وەك دانیشتنی سەگ دەکەن کاتێ باڵیان دەلکێنن بە سکیانەوە، ئەوەش لە فەرموودەدا دوورەپەرێزی لێکراوە، بەگشتی تەمبەڵی و ساردی موسڵمان لە جوانی نوێژەکەیدا نەبونی خشووعە لە نوێژدا، بە دەگمەن دەبینیت لە نەزانیەوە بێت، هەرچەندە لە نەزانیەوە بێت یان لە کەمتەرخەمیەوە بێت هەردووکیان قبووڵ نەکراون.

1 - السنن الصغرى للنسائي، الرقم 1101، السنن الكبرى للنسائي، الرقم 684، أسد الغابة، ج1، ص169، صححه الألباني في صحيح و ضعيف سنن النسائي.، الرقم 1108.

2 - سنن ابن ماجة، الرقم 877، سنن الترمذي، الرقم 259، صححه الألباني في صحيح و ضعيف سنن الترمذي، الرقم 274.

ئەقعەسی کوڕی سەلەمە (رضي الله عنه):

ئەقعەسی کوڕی سەلەمە یان دەوترێ ئوقەیصری کوڕی سەلەمە[1] یان دەوترێ مەسلەمەی حەنەفی، ئەم هاوەڵەی پێغەمبەر (ﷺ) بە خەڵکی یەمامە ناوی هاتووە، لەگەڵ چەند کەسێکی تردا وەك وەفد هاتووەتە خزمەت پێغەمبەر (ﷺ).[2]

ئەقمەر (رضي الله عنه):

ئەقمەر ئەبوو عەلی، خەڵکی کووفەیە، دەوترێ ناوی عەمری کوڕی حارثە، کوڕێکی هەبووە بە ناوی عەلی کە فەرموودەی لە باوکیەوە گێڕاوەتەوە،[3] هەروەها کچێکی هەبوو ناوی کلثووم بوو.[4]

ئەکالی کوڕی نوعمان (رضي الله عنه):

ئەکالی کوڕی نوعمانی ئەنصاری مازنی لە پشتیوانانە، لە جەنگی یەمامەدا شەهید بوو،[5] ئیبن عەبدولبەر و ئیبن ئەثیر ناوی ئەم هاوەڵەیان نەهێناوە، بەڵام ئیبن حەجەر ناوی هێناوە.

1 - الإصابة في تمييز الصحابة، ج1، ص105.
2 - أسد الغابة، ج1، ص 169.
3 - أسد الغابة، ج1، ص 169.
4 - الإصابة في تمييز الصحابة، ج1، ص 106.
5 - الإصابة في تمييز الصحابة، ج1، ص 106.

ئەکبەری حارثی (رضي الله عنه):

ناوی ئەکبەر بوو بەڵام پێغەمبەر (ﷺ) ناوی گۆڕی بۆ بەشیر.[1]

ئەکتەلی کوڕی شەماخ(رضي الله عنه):

ئەکتەلی کوڕی شەمماخی کوڕی یەزیدی کوڕی شەددادی کوڕی صەخری عوکی، خەلیفەی باوەڕداران عەلی کوڕی ئەبووطالیب زۆر پێی سەرسام بوو، لە جەنگی جسردا بەشداری کرد، لەو جەنگەی هاودەم بە باوکی موختاری ثەقەفی بەشداری کرد توانی فەرخان شا بگرێت و بدات لە گەردنی، هەروەها بەشداری قادسیەی کردو تیایدا رۆڵێکی زۆر گرنگ و بەرچاوی بینی.[2]

ئەکثەمی کوڕی جەون (رضي الله عنه):

ئەکثەمی کوڕی جەون یان دەوترێ کوڕی ئەبولجەونە کە ناوی عەبدولعوززا بووە، دەشوترێ بەڵکو ئەبوو میعبەدی خوزاعی بووەو هاوسەری ئوم مەعبەد بووە.

ئەم هاوەڵە بوو کە پێغەمبەر (ﷺ) فەرمووی (رأيت الدجال فإذا أشبه الناس به أكثم بن عبدالعزى)، (دەجالم بینی، ئەو کەسەی زۆر لەو دەچوو ئەکثەمی کوڕی عەبدولعوززایە)، ئەکثەمیش بەوە غەمبار بوو و پرسیاری کرد لە پێغەمبەر (ﷺ) ئایا ئەو لێکچوونە زیانم پێ دەگەیەنێت؟ پێغەمبەر (ﷺ) فەرمووی (لا أنت مؤمن و هو كافر)،[3] (نا، تۆ باوەڕداریت و ئەو بێباوەڕە).

---

1 - الإصابة في تمييز الصحابة، ج1، ص 106.

2 - أسد الغابة، ج1، 169.

3 - أسد الغابة، ج1، 170.

ئیبن حەجەر پێی وایە ئەم فەرموودەی باسی هاوشێوەیی دەجال دەکات سەبارەت بە ئەکثەم نیە.[1]

بەڵام لە گێڕانەوەیەکی تردا هاتووە پێغەمبەر (ﷺ) بە ئەکثەمی فەرموو (یا أكثم بن الجون رأيت عمرو بن لُحَيّ يجر قُصْبَه في النار فما رأيت رجلاً أشبه برجل منك به)، (ئەی ئەکثەمی کوڕی جەون عەمری کوڕی لوحەیم بینی لە دۆزەخدا ڕیخۆڵەی خۆی رادەکێشا، کەسم نەدیوە هێندەی تۆ لەو کابرایە بچێت)، ئەکثەم وتی ئەی ئەو لەو چوونەم زیانم پێ دەگەیەنێت؟ فەرمووی (نا، تۆ باوەڕداریت و ئەو بێباوەڕە). عەمر یەکەم کەس بوو ئایینی ئیسماعیلی گۆڕی و بتپەرستی خستە ناو عەرەبەوە.[2]

بەڵام ئەو بەسەرهاتە لە کتێبەکانی فەرموودەدا واهاتووە کە پێغەمبەر (ﷺ) ئەوەی بە مەعبەدی کوڕی ئەکثەمی کەعبی فەرمووە.[3]

ئەکثەم فەرموودەیەکی گێڕاوەتەوە کە لە غەزایەکدا کەسێکیان دیوە زۆر دلێرانە جەنگاوە، بۆیە وتوویانە ئەی پێغەمبەری خوا (ﷺ) بەراستی فلانەکەس زۆر دلێرانە دەجەنگێت، ئەویش لە وەڵامیاندا فەرمووی (ئەو لە دۆزەخدایە)، ئیبن حەجەر دەڵێت ئەو ڕووداوە لە جەنگی خەیبەردا ڕوویدا، بەمەش دەردەکەوێت ئەکثەم لە غەزای خەیبەردا بەشدار بووە.[4]

---

1 - الإصابة في تمييز الصحابة، ج1، ص107.

2 - أسد الغابة، ج1، 170.

3 - مسند أحمد بن حنبل، الرقم 20706، المستدرك على الصحيحين، الرقم8877، معرفة الصحابة لأبي نعيم الأصبهاني، الرقم 5541.

4 - الإصابة في تمييز الصحابة، ج1، ص107.

پەندو وانە:

نموونە هێنانەوە بە کەسێکی چاك بۆ کەسێکی خراپ شتێکی دروستو رەوایە، چونکە واتای ئەوە نیە هەموو شتیان لەیەك بچێت، بەڵکو ئەگەر ئەو لایەنەی کە بە نیازیەوە چواندنەکە باس دەکرێت باس بکرێت با لە بواری تردا لەیەك نەچن شتێکی رەوایە و لە نموونەی ژیانی پێغەمبەردا (ﷺ) چەند نموونەی وادەبینین کە تیایدا پێغەمبەری خوا (ﷺ) نموونەی لەیەکچوونی هێناوەتەوە لەسەر کەسی خراپ و بێباوەڕ، بەڵام لایەنی لەیەك چوونەکەی باسکردووە.

ئەکوەعی ئەسلەمی (ﷺ):

ناوی سینننانی کوڕی عەبدوڵای کوڕی قوشەیرە، بەڵام بە ئەکوەع ناسراوە، سەبارەت بە کونیەکەی چەند رایەك هەیە، لەوانە (ئەبوو موسلیم، ئەبوو عامر، ئەبوو ئیاس) بەڵام زیاتر بە ئەبوو ئیاس ناسراوە، [1] کوڕێکی هەبوو بە ناوی ئیاس، هەر لە زووەوە موسڵمان بوو و هاودەمی پێغەمبەری خوا (ﷺ) بوو، کوڕێکی تری هەبوو بە ناوی عامر.[2]

عامری کوڕی منداڵێکی هەبوو بە ناوی سەلەمە، هەندێ پێیان وایە هەم عامر و هەم سەلەمەش هاوەڵ بون، واتە کوڕ و باوك و باپیر هەرسێ پێکەوە هاوەڵ بون، [3]

1 - الإستيعاب في معرفة الأصحاب، ج2، ص639، أسد الغابة، ج2، ص 494.

2 - الإصابة في تمييز الصحابة، ج3، ص188.

3 - الإستيعاب في معرفة الأصحاب، ج2، ص639، أسد الغابة، ج2، ص 494.

بەڵام ئیبن حەجەر بە دووری دەزانێت سەلەمەش (کە کوڕەزای ئەکوەع دەکات) هاوەڵ بووبێت.[1]

ئەمانات (رضي الله عنه):

ناوی ئەماناتی کوڕی قەیسی کیندیە، وەك وەفد هاتووەتە خزمەت پێغەمبەر (ﷺ)، تەمەنێکی زۆر ژیاوە تا ئەوەی عەوضەی شاعیر لە شیعرەکانیدا بە نموونەی تەمەندرێژی باسی کردووە:

ألا ليتني عُمِّرتُ يا أم خالد

كعمر أماناة بن قيس بن شيبانِ

لقد عاش حتى قيل ليس بميتٍ

وأفنى فِئَاماً من كهولٍ وشبانِ [2]

ناوی لەناو هاوەڵاندا هاتووەو قسەو باسی جۆراوجۆریشی لەسەرە، ئەویش لەبەر زۆر ژیانی، تەنانەت رای وای لەسەر هاتووە وتوویانە 320 ساڵ ژیاوە، یان راوبۆچوونی وا هەبووە وتویانە ئەو کەسە هەر نەمردووە، ئەمانەش لەروی

1 - الإصابة في تمييز الصحابة، ج3، ص188.

2 -أسد الغابة، ج1، ص173.

شەرعیەوە راست نین، چونکە هەم لەگەڵ ماوەی هاوەڵاندا ناگونجێت، هەم لەگەڵ ماوەی ژیانی خەڵکانی ئەو سەردەمەدا نەگونجاو بووە، چونکە کەس لەو سەردەمەدا نەژیاوە کە تەمەنی تەنانەت بگاتە 200 ساڵیش نەك 320 ساڵ.[1]

زانایان لەسەر ئەوە کۆکن کە هەرکەس دوای سەدساڵ لە وەفاتی پێغەمبەر (ﷺ) بانگەشەی هاوەڵبوونی کردبێت بڕوای پێ نەکەن،[2] ئەوەش لەبەر ئەو فەرموودەی پێغەمبەر (ﷺ) کە مانگێ بەر لە مردنی فەرمووی (أرأيتكم ليلتكم هذه فإن على رأس مائة سنة منها لا يبقى على وجه الأرض ممن هو اليوم عليها أحد)،[3] (ئەمشەوتان ئەبینن، لەمشەوەوە تا سەد ساڵی تر لەم سەرزەویەدا یەك کەس نامێنێ کە ئەمڕۆ لەسەریەتی).

بۆیە ئەگەریش بوترێت ماوەی زیاتری ژیانی پێش ئەو سەردەمە بووە هەر نەگونجاوە، ئەگەرنا ڕووداوی وا بەرچاو دەبوویە باسێکی زەقو بەرچاوی وا کە لە هەموو سەرچاوەکاندا باس بکرێت، بەڵام هێندە هەیە ئەم هاوەڵە تەمەنێکی زۆری هەبووە، بەڵام سەبارەت بەو ساڵانەی وتراوە راستی نیەو زانایانیش کە ئەو ژمارەیان هێناوە وەك تۆمارێکی قسەی ناو خەڵك هێناویانە نەك وەك راستیەك کە بڕوایان پێی هەبێت، تەنانەت ئین ئەثیر هەر ئەو ساڵانە ناهێنێت و دەڵێت ماوەیەکی زۆر ژیاوە، بەڵام ئیبن حەجەر هێناویەتی دەڵێت هێندە ژیاوە تەنانەت وتراوە 320 ساڵ ژیاوە،

---

1 - الإصابة في تمييز الصحابة، ج1، ص 110.

2 - الإصابة في تمييز الصحابة، ج1، ص8-9.

3 - صحيح البخاري، الرقم 115 و 549 و 585، صحيح مسلم 4709، صحيح ابن حبان، الرقم 3041، سنن أبو داود، الرقم 3805، سنن الترمذي، الجامع الصحيح، الرقم 2229، السنن الكبرى للنسائي، الرقم 5698، السنن الكبرى للبيهقي، الرقم 1976، مسند أحمد بن حنبل، الرقم 5441 و 5839، المعجم الكبير للطبراني، الرقم 12883.

بۆیە دەتوانین بڵێین ئەو ژمارەیە زیادەڕەوی قسەی خەڵك بووە، ئەمەش گومان دروست ناكات لەسەر هاوەڵ بوونی، چونكە سەرچاوەكان هێناویانە كە وەك وەفد چووەتە خزمەت پێغەمبەر (ﷺ) و لەگەڵ خۆیشیدا یەزیدی كوڕی موسڵمان بووە.[1]

ئیبن عەبدولبەر سەنەدێكی هێناوە ئەنەسی كوڕی مالیك دەڵێت بە تەمەنترین هاوەڵانی پێغەمبەر (ﷺ) بریتی بوون لە ئەبووبەكرو سوهەیلی كوڕی بەیضاء.[2]

ئەمانات كوڕێكی هەبوو بەناوی یەزید كە موسڵمان بوو و تا وەفاتی پێغەمبەریش (ﷺ) بە موسڵمانی مایەوە، بەڵام لە سەردەمی ئیمامی ئەبووبەكردا لەئیسلام هەڵگەڕایەوەو بەو بێباوەڕیەوە كوژرا.[3]

بەم پێیە مەرجی هاوەڵ بوون یەزیدی كوڕی ناگرێتەوە، چونكە مەرجێكی هاوەڵبوون دوای چوونە خزمەت پێغەمبەری خوا (ﷺ) ئەوەیە ئەو كەسە بە باوەڕداری ژیانی دنیای جێ هێشتبێت.

ئەمەدی كوڕی ئەبەد (رضي الله عنه):

هەریەك لە ئیبن ئەثیر و ئیبن حەجەر باسی ئەم هاوەڵەیان هێناوە، ئەم هاوەڵە خەڵكی حەضرەمەوتە، تەمەنێكی زۆری هەبووە تەنانەت دەوترێت 300 ساڵ ژیاوە.

1 - أسد الغابة، ج1، ص173، الإصابة في تمييز الصحابة، ج1، ص 110.

2 - الإستيعاب في معرفة الأصحاب، ج2، ص668.

3 - الإصابة في تمييز الصحابة، ج1، ص 110.

جارێك موعاویەی كوڕی ئەبووسوفیان وتی خۆزگە كەسێكی بە تەمەن دەبوو باسی رابردووی بۆ دەكردین، ئەوانەی دەوریشی باسی ئەم هاوەڵەیان بۆ كرد، ئەویش داوای كرد بیهێنن، كاتێ ئەمەدیان هێنا، موعاویە داینیشاندو دواتر پرسیاری لێكرد ناوت چیە؟ وتی ناوم ئەمەدە، پرسیاری لێكرد تەمەنت چەندە؟ وتی تەمەنم 300 ساڵە، موعاویە پێی وت درۆ دەكەیت، دوای ماوەیەك موعاویە وتی شتێكمان بۆ بگێڕەوە، ئەویش وتی چ پێویستت بە باسی كەسی درۆزنە، موعاویەش وتی من بە درۆزنت نازانم ویستم عەقڵت تاقی بكەمەوە بزانم عەقڵت لە جێی خۆی ماوەو شت تێكەڵ ناكەیت؟ باسی زوومان بۆ بكە، سەردەم هەبووە وەك ئەمڕۆ وابووبێت؟ وتی بەڵێ هەر وەك ئەمشەو كە دەیبینیت، دواتر موعاویە بڕێك پرسیاری لێدەكرد سەبارەت بە رابردوو، ئەویش وەڵامی دەدایەوە، دواتر سەبارەت بە پێغەمبەر (ﷺ) پرسیاری لێكردو وتی ئایا موحەممەدت بینیوە؟ وتی كامە موحەممەد؟ وتی پێغەمبەری خوا، ئەمەد وتی سوبحانەڵا، وتت پێغەمبەری خوا؟ بەڵێ دیومە، موعاویە وتی وەسفی بكە بۆم، ئەویش وتی بە دایك و باوكمەوە بەقوربانی بم شتی وەك ئەوم پێش ئەو و پاش ئەویش نەدیوە، موعاویە پێی وت چیت دەوێت داوام لێ بكە، ئەویش وتی گەنجی خۆمم بۆ بگێڕەوە، ئەویش وتی بە دەستی من نیە، وتی دەی بمخەرە بەهەشتەوە، ئەویش وتی بە دەستی من نیە، ئەمەد وتی دەبینم بۆ دنیاو قیامەتیش هیچت لەدەست نایەت، دەی بمگێڕەوە بۆ شوێنی خۆم، موعاویە وتی ئەمەیان باشە.[1]

لەم بەسەرهاتەدا هەندێ شت هەن كە جێی گومانن، لەوانە:

1 - أسد الغابة، ج1، ص 174، الإصابة في تمييز الصحابة، ج1، ص 111.

300 سالْ ژیان لەو کاتەدا، چونکە ئەو تەمەنە هاوکات بە تەمەنی خەلْکانی ئەو سەردەمە شتێکی خەیالْیە، بەلاّم هیچ بەلگەیەکی نەقلیمان نیە کە بەرپەرچی ئەوە بداتەوە، چونکە لە کتێبەکەی ئیبن حەجەردا لە ژیانی هاوەلاّندا لە ژیانی هەندێ هاوەلْدا باسی تەمەنیان دەکات کە هەیانبووە 300 سالْ بووە وەك ئەمانات یان 200 سالْ بەرەو سەر یان کەمتر.

ئیبن عەبدولبەر سەنەدێکی هێناوە کە ئەنەسی کوڕی مالیك دەلێت بە تەمەنترین هاوەلی پێغەمبەر (ﷺ) بریتی بوون لە ئەبووبەکرو سوهەیلی کوڕی بەیضاء.[1]

لە قسەکانی نێوان ئەمەد و موعاویەدا هەندێ زانیاری باسکراون کە ئیبن حەجەر بە شتانێکی نادلْنیایان دەزانێتو جێی گومانن.

ئەم باسو بەسەرهاتە لە کتێبەکانی فەرموودەدا نەهاتووە، بەلاّم هەریەك لە ئیبن ئەثیرو ئیبن حەجەر لە کتێبەکانیان تایبەت بە هاوەلاّن ئەوەیان هێناویانە.

ئەنەسە (رضي الله عنه):

ئەنەسە یان دەوترێت ئەبوو ئەنەسە مەولای پێغەمبەری خوا (ﷺ) بووەو ناسراوە بە ئەبوو مەسرووح یان دەوترێت ئەبوو موسرح، کاتێ پێغەمبەری خوا (ﷺ) دادەنیشت و کەسێك دەهات بۆ لای، ئەنەسە دەچوو لای پێغەمبەری خوا (ﷺ) مۆلەتی بۆ ئەو کەسە وەردەگرت.[2]

1 - الإستيعاب في معرفة الأصحاب، ج2، ص668.

2 - الإصابة في تمييز الصحابة، ج1، ص135، أسد الغابة، ج1، ص200.

ئەنەسە لە جەنگی بەدردا بەشداری کرد، هەروەها لە غەزای ئوحودیشدا بەشداری کرد، دواتر لە سەردەمی ئەبووبەکری صدیقدا کۆچی دوایی کرد، هەرچەندە رایەك هەیە دەڵێت لە جەنگی بەدردا شەهید بووە، بەڵام رای پێشووتر راستە کە دوای پێغەمبەر (ﷺ) وەفاتی کردووە.[1]

هیچ فەرموودەیەکی پێغەمبەری خوای (ﷺ) لێوە نەگێڕدراوەتەوە.

ئەنەسی کوڕی ئەبوو ئەنەس(رضي الله عنه):

سەبارەت بە ناوی راجیایی هەیە، هەندێ دەڵێن ناوی ئوسەیرە، یان دەوترێت ئوسەید، یان ئەنەس، یان ئونەیس، یان سەبرە، کونیەکەی ئەبوو سولەیطە، ئەم هاوەڵە لە پشتیوانەکانەو لە بەشداربووە بەدریەکاندا ناوی هاتووە، فەرموودەیەکی لە پێغەمبەری خواوە (ﷺ) گێڕاوەتەوە.[2]

ئەنەسی کوڕی حارث(ﷺ):

ناوی ئەنەسی کوڕی حارثی کوڕی نەبیهە،[3] لە هاوەڵانی دانیشتووی کووفەدا ناوی هاتووە،[4] جۆرێك مشتومڕ هەیە لەسەر ئەوەی ئایا هاوەڵە یان نا، بەڵام ئیبن حەجەریش جەخت دەکاتەوە لە هاوەڵ بوونی[5] و هەریەك لەمانەش وەك هاوەڵ

---

1 - أسد الغابة، ج1، ص200.

2 - الإصابة في تمييز الصحابة، ج7، ص189.

3 - الإصابة في تمييز الصحابة، ج1، ص121.

4 - أسد الغابة، ج1، ص187.

5 - الإصابة في تمييز الصحابة، ج1، ص121.

ناویان هێناوە (بوخاری، ئیبن مەندە، بەغەوی، ئیبن سەکەن، ئیبن شاهین، ئەبوو نوعەیم، ئیبن ئەثیر، ئیبن حەجەر).

بوخاری لە بارەیەوە دەڵێت:(لەگەڵ حوسەینی کوڕی عەلی کوژراو فەرموودەی لە پێغەمبەری خوا (ﷺ) بیستووە).[1]

فەرموودەیەکی لە پێغەمبەری خواوە (ﷺ) گێڕاوەتەوە کە دەڵێت بیستم لە پێغەمبەری خوا (ﷺ) دەیفەرموو (إن ابني هذا –يعني الحسين– يقتل بأرض يقال لها كربلاء فمن شهد ذلك منكم فلينصره)،[2] (ئەم کوڕەم–واتە حوسەین– لە زەویەك دەکوژرێت پێی دەوترێت کەربەلا، جا هەرکامتان ئەوەتان بینی با سەری بخاتو پاڵپشتی بێت)، بۆیە ئەنەس چوو بۆ کەربەلا و لەوێ لەگەڵ حوسەیندا کوژرا.[3]

ئەو فەرموودەی گێڕاویەتیەوە لە کتێبەکانی فەرموودەدا نەهاتووە، بەڵام هەریەك لە ئەبوو نوعەیم و ئیبن ئەثیر و ئیبن حەجەر لە کتێبەکانیاندا کە باسی ئەم هاوەڵە دێنن ئەو فەرموودەشیان هێناوە.

ئەنەسی کوڕی رافع(رضي الله عنه):

ناوی ئەنەسی کوڕی رافعەو بە ئەبولحەسیر ناسراوە، لە پشتیوانانە لە ئەوسیەکان، چوو بۆ مەککە بۆ لای قورەیشیەکانو لەوێ پێغەمبەری خوای (ﷺ) بینی، بەڵام موسڵمان نەبوو، دواتر گەڕایەوەو دوای ئەوە لە مەدینە موسڵمان بوو.[4]

---

[1] - البخاري: التاريخ الكبير، ج2، ص30.

[2] - دلائل النبوة لأبي نعيم الأصبهاني، الرقم 476،

[3] - أسد الغابة، ج1، ص187.

4 - الإصابة في تمييز الصحابة، ج1، ص256.

ئەنەسی کوڕی زونەیم (رضي الله عنه):

ناوی ئەنەسی کوڕی زونەیمی کوڕی عەمرە، برای ساریەی کوڕی زونەیمە،[1] ئەو ساریەی کە ئیمامی عومەر لە مینبەری مەدینەوە هاواری لێکردو ئەویش دەنگی بیست.[2]

ئەنەس کەسێکی شاعیر بوو، سەرەتا بێباوەڕ بوو و بە شیعرەکانی هێرشی دەکردە سەر پێغەمبەر (ﷺ)، بۆیە پێغەمبەر (ﷺ) خوێنی ئەوی ڕەوا کرد، کاتێ ئەنەس ئەوەی بیستەوە بۆ پۆزش هێنانەوە چوو بۆ لای پێغەمبەر (ﷺ)و بە چەند دێڕە شیعرێك وەسفی پێغەمبەری خوای (ﷺ) کرد.[3]

ڕایەکی تر هەیە دەڵێت ئەو موسڵمان بوونەی ئەنەس لە ڕۆژی فەتحی مەککەدا بووەو ئەوکات باوەڕی هێناوە، بۆ ئەوەش نەوفەلی کوڕی موعاویەی دەیلی چوویە خزمەت پێغەمبەر (ﷺ) تا داوای لێ بوردنی بۆ وەربگرێت،[4] بە پێغەمبەری خوای (ﷺ) وت: تۆ شیاوترینی بە لێبوردن، بۆ کام لە ئێمە ئازاری تۆی نەداوەو دژایەتی نەکردویت، ئێمە لە نەفامیدا بووین ونەماندەزانی چی بکەین و چی نەکەین تا خوای گەورە بەهۆی تۆوە ڕێنموونی کردین و لە فەوتان ڕزگاری کردین، پێغەمبەری خوایش (ﷺ) داواکەی قبووڵکرد و لێی خۆش بوو، ئەنەسیش پاش موسڵمان بوونی شیعرێکی لەسەر پێغەمبەر (ﷺ) هۆنیەوە.[5]

---

1 - الإصابة في تمييز الصحابة، ج1، ص122-123.

2 - أسد الغابة، ج2، ص 365.

3 - الإصابة في تمييز الصحابة، ج1، ص122.

4 - أسد الغابة، ج1، ص188.

5 - الإصابة في تمييز الصحلبة، ج1، ص123.

ئەنەسی کوڕی ضەبوع(رضي الله عنه):

ناوی ئەنەسی کوڕی ضەبوعی کوڕی عامرە، ئەم هاوەڵە لەپشتیوانانە،[1] لە غەزای ئوحوددا بەشداری کردووە.[2]

بەو پێیەی زۆربەی هەرەزۆری پشتیوانان هەر لە سەرەتای هاتنی پێغەمبەر (ﷺ) و پێش هاتن و پاش هاتنی موسڵمان بون، بۆیە لەسەر ئەم بنەمایە دەڵێین لەوانەیە موسڵمان بوونی ئەم هاوەڵە پێش بەدریش بووبێت، بەڵام بەشدارنەبوونی لەبەدردا لەبەر ئەوە بێت زۆرێك موسڵمان لەبەر هۆی جیاجیا لە بەدردا بەشدارییان نەکرد، وەك نەبوونی پێویستی جەنگی، یان نەبوونی تەمەنی گونجاو، یان زیاتریان لەبەر ئەوەی پێغەمبەر (ﷺ)و هاوەڵان بە نیازی جەنگ نەچوونو دواتر جەنگیان هاتەڕێو جەنگی بەدر روویدا، ئەوەبوو ژمارەیەکی بەرچاوی هاوەڵان لە مەدینە مابوونەوەو بەشداری جەنگی بەدر نەبوون.

ئەنەسی کوڕی ظوهەیر (رضي الله عنه):

ناوی ئەنەسی کوڕی ظوهەیرە، برای ئوسەیدی کوڕی ظوهەیرە، ئەم هاوەڵە لەپشتیوانانە،[3] برایەکی تری هەبوو کە لە دایکیان یەك بوو و ناوی عیبادی کوڕی بیشر بوو،[4] دایکی ناوی فاطیمەی کچی بیشری کوڕی عەددیە،[5] کوڕێکی هەبوو کە ناوی ثابت بووو فەرمودەی لە باوکیەوە گێڕاوەتەوە.[6]

---

1 - الإصابة في تمييز الصحابة، ج1، ص124.
2 - الإستيعاب في معرفة الأصحاب، ج1، ص112، أسد الغابة، ج1، ص 189.
3 - أسد الغابة، ج1، ص 189.
4 - أسد الغابة، ج1، ص 146.
5 - الإستيعاب في معرفة الأصحاب، ج1، ص95، أسد الغابة، ج1، ص 146.
6 - الإصابة في تمييز الصحابة، ج1، ص124.

ظوهەیری باوکی یەکێك بوو پشتیوانان کە زۆر زوو موسڵمان بووبوو، ئەو لە بەیعەتی دووەمی عەقەبەو جەنگی ئوحودیشدا بەشدار بوو.[1]

ئەنەس بەسەرهاتێکی جەنگی ئوحود دەگێڕێتەوە ودەڵێت رافعی کوڕی خەدیج هات تا بەشداری غەزای ئوحود بکات، بەڵام پێغەمبەر (ﷺ) بە منداڵی زانیو فەرمووی ئەوە منداڵێکی بچووکە، ویستی بیگەڕێنێتەوە، خێرا رافعی کوڕی ظوهەیری مامم وتی برازاکەم تیرهاوێژێکی باشە، بۆیە پێغەمبەر (ﷺ) مۆڵەتی پێدا بەشداری غەزاکە بکات.[2]

بەو پێیەی دەبینین باوکی ئەم هاوەڵە لە موسڵمانبووە یەکەمینەکانی پشتیوانانە، رای زیاتر بۆ ئەوە دەچێت ئەنەس‌و ئوسەیدی کوڕیشی هەر زوو موسڵمان بووبن، چونکە وەك دەبینین هەرسێکیان بەشدار بون لە غەزای ئوحوددا، سەبارەت بە بەشدارنەبوونی ئەنەس لە غەزای بەدردا هیچ گومان لەسەر موسڵمان بوونی دروست ناکات، چونکە هەرچەندە باوکی لە ئەندامانی ئامادەبووی عەقەبەی دووەم بوو، کەچی بەشداری بەدر نەبوو، چونکە لە بەدردا زۆرێك موسڵمان هەبوون لەبەر هۆی جیاجیا بەشدارییان نەکرد.

ئەنەسی کوڕی عەبباس(ﷺ):

ناوی ئەنەسی کوڕی عەبباسی کوڕی ئەنەسی کوڕی عامری سولەمیە، لە ساڵی فەتحی مەککەدا هاودەم بە ژمارەیەکی زۆری بەنی سولەیم هاتە خزمەت پێغەمبەر (ﷺ) و موسڵمان بوو.[3]

---

1 - أسد الغابة، ج3، ص102.

2 - التأريخ الكبير للبخاري، ج2، ص28، معرفة الصحابة لأبي نعيم الأصبهاني، الرقم 782.

3 - الإصابة في تمييز الصحابة، ج1، ص125.

ئەنەسی کوڕی عەبدە (رضي الله عنه):

ناوی ئەنەسی کوڕی عەبدەی کوڕی جابری قورەیشیە، کوڕەکەی ناوی عوبەیدوڵا بوو.[1]

ئەنەسی کوڕی فەضالە (رضي الله عنه):

ناوی ئەنەسی کوڕی فەضالەی کوڕی عەدی کوڕی حەرامە، ئەم هاوەڵە لە پشتیوانانە، کوڕێکی هەبوو ناوی موحەمەد بوو، ئەنەس خۆی و باوکیشی هاوەڵ بوون،[2] ژنەکەی ناوی عەیسائی کچی حارث بوو کە موسڵمان بوو و بەیعەتی دابوو بە پێغەمبەر (صلى الله عليه وسلم).

موحەممەدی کوڕی ئەنەس دەگێڕێتەوەو دەڵێت کاتێك پێغەمبەر (صلى الله عليه وسلم) هاتە مەدینە من دوو هەفتە بووم، برام بۆ لای پێغەمبەر (صلى الله عليه وسلم)و ئەویش دەستی هێنا بەسەرمدا و نزای خێری بۆ کردم و فەرمووی ناوی منی لێ بنێن بەڵام کونیەی منی لێ مەنێن، هەروەها لە ساڵی حەجی ماڵئاواییدا بۆ حەج منی برد و ئەوکات تەمەنم دەساڵ بوو.[3]

لە غەزای ئوحوددا کاتێ پێغەمبەر (صلى الله عليه وسلم) بیستی قورەیش خەریکە نزیك دەبنەوە بەرەو ئوحود بێن، ئەنەس و موئنیسی برای نارد تا هەواڵی قورەیشی بۆ بهێنن، ئەوانیش چوون و هەواڵیان وەرگرتو گەڕانەوەو هەواڵەکەیان هێنا بۆ پێغەمبەر (صلى الله عليه وسلم) و لەو غەزایەشدا لەگەڵ پێغەمبەردا (صلى الله عليه وسلم)بەشدارییان کرد، لە غەزای ئوحوددا ئەنەس کوژرا، ئینجا موحەممەدی کوڕی هێنرا بۆ لای پێغەمبەر

1 - الإصابة في تمييز الصحابة، ج1، ص125.

2 - أسد الغابة، ج1، ص190، الإصابة في تمييز الصحابة، ج1، ص125.

3 - أسد الغابة، ج1، ص190.

(ﷺ)، ئەویش صەدەقەیەکی پێ بەخشی و مەرجی دانا ئەو صەدەقەیە نەبەخشرێو خەڵات نەکرێ بۆ هیچ کەس.[1]

ئەنەسی کوڕی قەتادە (رضي الله عنه):

ناوی ئەنەسی کوڕی قەتادەی کوڕی رەبیعەیە، ئەم هاوەڵە لە پشتیوانانە لە ئەوسیەکان، هەروەها دەشوترێ ناوی ئونەیسە،[2] رایەکیش هەیە دەڵێت ناوی ئیلیاسە،[3] ژنەکەی ناوی خەنسای کچی خوذام بوو،[4] ئەم ژنەشی لە پشتیوانان بوو و هاوەڵی پێغەمبەر (ﷺ) بوو.[5]

ئەنەسی کوڕی قەتادە لە جەنگی بەدردابەشداری کرد،[6] هەروەها لە غەزای ئوحوددا بەشداری کردو تیایدا شەهید بوو،[7] ئەوەی ئەم هاوەڵەی شەهید کرد ئەخنەسی کوڕی شریق بوو،[8] ئیبن سەعد دەڵێت ئەبولحەکەمی کوڕی ئەخنەس کوشتوویەتی،[9] دوای ئەوە باوکی خەنسا دوای شەهیدبوونی ئەنەس خەنسای کچی لە پیاوێکی تر مارەکرد، بەڵام خەنسا بەوە رازی نەبوو و چوو بۆ لای پێغەمبەر

1 - أسد الغابة، ج1، ص190-191.

2 - أسد الغابة، ج1، ص191، الإصابة في تمييز الصحابة، ج1، ص137.

3 - الطبقات الكبرى لابن سعد، ج3، ص464.

4 - الإصابة في تمييز الصحابة، ج1، ص137.

5 - الإصابة في تمييز الصحابة، ج7، ص611.

6 - البدايةو النهاية لابن كثير، ج3، ص315.

7 - تاريخ الإسلام للذهبي، ج2، ص201، معرفة الصحابة لأبي نعيم الأصبهاني، الرقم 795، الإصابة في تمييز الصحابة، ج1، ص137.

8 - الإستيعاب في معرفة الأصحاب، ج1، ص113.

9 - الطبقات الكبرى لابن سعد، ج3، ص464.

(ﷺ)و ئەویش ئەو هاوسەرگیریەی هەڵوەشاندەوە، دواتر شووی کرد بە ئەبوو لوبابە.[1]

ئەنەسی کوڕی قەتادە لە دوای خۆی هیچ منداڵێکی جیٚ نەهێشت.[2]

ئەنەسی کوڕی قەتادەی باهلی(رضي الله عنه):

ئەم هاوەڵە بە ئەنەس و بە ئونەیسیش ناوی هاتووە، لە هاوەڵە نیشتەجێکانی بەصرەدا ناوی هاتووە، ئەم هاوەڵەش لە پشتیوانانە.[3]

ئەنەس دەڵێت لە ناو وەفدێکی بەنی ضوبەیعەدا چوومە خزمەت پێغەمبەری خوا (ﷺ).[4]

کاتێك فیتنەی نێوان هاوەڵان هەبوو، لە بەصرە خەڵکێك وتاریان دەداو تیایدا قسەیان دەوت بە ئیمامی عەلی، ئەنەسی کوڕی قەتادەش لەویٚ بوو، هەستاو چوو وتارێکی پێشکەش کرد، پاش سوپاس‌و ستایشی خوای گەورە وتی: ئێوە ئەمڕۆ زۆر قسەتان وت بەو پیاوە، منیش سوێند دەخۆم بە خوای گەورە لە پێغەمبەری خوام (ﷺ) بیستووە دەیفەرموو:(إني لأشفع يوم القيامة لأكثر مما على الأرض من مدر وشجر)، (من لە ڕۆژی دواییدا شەفاعەت دەکەم بۆ خەڵکیٚ کە زیاترن لە هەرچی تۆپەڵە قوڕی لینجو درەختی سەرزەوی هەیە)، دەی سوێندیش دەخۆم بە خوای گەورە هیچ کەس نیە لە خزمایەتیدا لە عەلی نزیکتر بێت لە پێغەمبەر (ﷺ)، جا ئایا

1 - الإصابة في تمييز الصحابة، ج1، ص138.
2 - الطبقات الكبرى لابن سعد، ج3، ص464.
3 - أسد الغابة، ج1، ص 202.
4 - الإصابة في تمييز الصحابة، ج1، ص137.

پێتان وایە شەفاعەتی پێغەمبەر (ﷺ) ئێوە دەگرێتەوە کەچی ئالوبەیتی خۆی ناگرێتەوە؟).[1]

پەندو وانە:

❖ وردەکاری دروستو بیرکردنەوەی ورد لە راستیەکان وا دەکات مرۆڤ کەمتر تووشی هەڵە بێت، بەڵێ لەوە دڵنیاین هەموو مرۆڤێك هەڵە دەکات وەك پێغەمبەر (ﷺ) فەرمویەتی (کل بني آدم خطاء و خير الخطائين التوابون)، (هەموو ئادەمیزادێك هەڵە دەکات و چاکترینی هەڵەکاران تەوبەکارانن)، بەڵام هاوکات تا زیاتر وریای سنورەکان بین و وردەکاری بکەین لە زانینی راستیەکاندا کەمتر هەڵە دەکەین، وەك دەبینین ئەنەس بەو وتارە کورتەی بە هەموانی گەیاند کە ئەوان هەڵەن لەو کارەیاندا، ئەویش بە باسکردنی فەرموودەیەکی پێغەمبەر (ﷺ) لەسەر شەفاعەت و دواتر باسکردنی نزیکی عەلی کوڕی ئەبوتالیب لە پێغەمبەری خوا (ﷺ)، دواتر ئەو راستیەی بە نیشانەی پرسیارەوە پێ وتن کە ئایا دەکرێت شەفاعەتی پێغەمبەر (ﷺ) ئێوە بگرێتەوە کەچی نزیکترین کەسی خۆی نەگرێتەوە؟!

❖ راستکردنەوەی هەڵەی دەوروبەرمان فەرزێکە لەسەرمانو بەشێکە لە فەرمان بە چاکەو رێگری لە خراپە، چونکە بێدەنگی هەڵبژاردن لە ئاست هەڵەیەکدا کە بتوانیت راستیەکەی بخەیتەڕوو نیشانەی نەبوونی دڵسۆزیو خەمخۆریە بۆ دەوروبەرەکەت، ئەگەرچی هەموان لەوێدا یەکدەنگ بوون لەسەر هەڵەیەك و پاڵپشتی یەکدییان دەکرد بۆ ئەو کارە، بەڵام بەتەنها بوونی ئەنەس و رای جیاوازی

---

1 - أسد الغابة، ج1، ص 202.

ئەو بەهێزترین پاڵپشت بوو بۆ راستکردنەوەی دیدی ئەو کەسانە، هەروەك ئەوە بەڵگەیە لەسەر ئەوەی (جەماعەت) کە هاتووە بە زۆرینە نیە بەڵکو بە راستیە بۆیە ئەنەس هەرچەندە بە تەنها بوو بەڵام خۆی بە تەنها جەماعەت بوو، ئەوانیش هەرچەندە زۆر بوون نەیانتوانی ببنە جەماعەت چونکە هەڵە بوون، ئەنەس بەو کارەی راستی پێکاو بە تەنها بوو بە جەماعەتو هێڵێکی سووریشی دانا بۆ ئەو لادانەیان.

❖ شەفاعەتی پێغەمبەر (ﷺ) بۆ موسڵمانان لە رۆژی دواییدا راستیەکی ناو بیروباوەڕی ئیسلامی، ئەوانەش کە نکوولی دەکەن لەو راستیە کەوتوونەتە هەڵەوەو ئەو بڕوایەشیان لە گومان بوونیانە لە فەرموودەکانی پێغەمبەر (ﷺ) یان پشتبەستنی لەسنور بەدەریانە بە عەقڵ بەرامبەر بە قورئانو فەرموودە، چونکە دەزانین چەندین فەرموودەی صەحیحی پێغەمبەر (ﷺ) هەن سەبارەت بە شەفاعەتی پێغەمبەر (ﷺ) بۆ موسڵمانان لە رۆژی دواییدا.

ئەنەسی کوڕی قەیس(رضي الله عنه):

ناوی ئەنەسی کوڕی قەیسی عوقەیلیە، لەگەڵ وەفدی عوقەیلیەکاندا هاتوەتە خزمەت پێغەمبەر (ﷺ) و موسڵمان بووەو بەیعەتی پێداوە،[1] ئەنەس هاودەم بە میطرەفو چەند کەسێکی تر هاتە خزمەت پێغەمبەر (ﷺ)و بەیعەتی موسڵمان بوونی ئە کەسانەی تری هۆزەکەشیان پێ بوو کە نەهاتبوون، پێغەمبەریش (ﷺ) مافی خاوەنێتی زەوی عەقیقی پێ دان کە کانی و دارخورمای تێدا بوو، ئەو مافەشی بە نامەیەك بۆ نووسین، تیایدا هاتووە تا کاتێ نوێژ بکەن و زەکات بدەن و گوێڕایەڵ بن.[2]

1 -الإصابة في تمييز الصحابة، ج1، ص126.

2 - الإصابة في تمييز الصحابة، ج6، ص128.

ئەنەسی کوڕی مالیك(رضي الله عنه):

ناوی ئەنەسی کوڕی مالیکی کوڕی نەضرە، لە پشتیوانانە لە خەزرەجیەکان‌و لە بەنی نەجار،[1] کونیەکەی ئەبوو حەمزەیەو پێغەمبەر (صلى الله عليه وسلم) ئەو کونیەی بۆ دانا،[2] خزمەتکاری پێغەمبەری خوا (صلى الله عليه وسلم) بووو بەوەش ناسرابوو و خۆیشی شانازی پێوە دەکرد.[3]

ئەنەس لەبەر ناوی مامی کە ناوی ئەنەسی کوڕی نەضرە بوو ئەو ناوەی لێ نرا.[4]

دایکی ناوی ئوممو سولەیمی کچی ملحان بوو کە ئەویش باوەڕدار بوو و هاوەڵێکی پێغەمبەر (صلى الله عليه وسلم) بوو،[5] کاتێ موسڵمان بوو داوای کرد لە مالیکی مێردی تا ئەویش موسڵمان بێت، بەڵام ئەو لێی تووڕە بوو، هەر بەو تووڕەیەشیەوە چوو بۆ کارێك‌و و لەوێ نەگەڕایەوەو کوژرا، ئیتر ئوممو سولەیم شووی کرد بە ئەبوو طەلحەی ئەنصاری‌و لەم مێردەی دوو منداڵی بوو بە ناوی ئەبووعومەیر و عەبدوڵا.[6]

1 - معجم الصحابة لابن قانع، ج1، ص14، الإستيعاب في معرفة الأصحاب، ج1، ص109، أسد الغابة، ج1، ص192، الإصابة في تمييز الصحابة، ج1، ص126، سير أعلام النبلاء للهيي، ج3، ص395، البدايةو النهاية لابن كثير، ج5، ص331، علي بن حسن الشافعي: تاريخ مدينة دمشق، دارالفكر (بيروت-1995)، ج9، ص332.

2 - أسد الغابة، ج1، ص193، الإصابة في تمييز الصحابة، ج1، ص126، سير أعلام النبلاء للذهبي، ج3، ص398.

3 - أسد الغابة، ج1، ص192.

4 - الإستيعاب في معرفة الأصحاب، ج1، ص109.

5 - الإستيعاب في معرفة الأصحاب، ج1، ص109.

6 - سير أعلام النبلاء للذهبي، ج2، ص304-305.

ئومموسولەیم مەرجی بۆ شووکردنی بە ئەبوو طەلحە ئەوەبوو موسڵمان بێتو ئەوەشی لەبری مارەیی ویست، ئەویش موسڵمان بوو، ئیتر ئومموسولەیم شووی پێکرد.[1]

کاتێ ئوممولسولەیم موسڵمان بوو زوو زوو بە ئەنەسی دەوت بڵێ أشهد أن لا إله إلا الله، بڵێ أشهد أن محمد رسول الله، مالیکیش دەیوت کوڕەکە تێك مەدە، ئەویش دەیوت تێکی نادەم.[2]

ئوممولسولەیم لە غەزای ئوحوددا بەشداری کرد و بە خەنجەرێکەوە بەرگری دەکرد، هەروەها لە غەزای حونەینیشدا بەشداری کرد.[3]

ئەبوو طەلحەی مێردی ئەو کەسە بوو کە پێغەمبەر (ﷺ) دەیفەرموو دەنگی لە سوپادا باشترە لە یەك دەستەو تاقم، ئەنەسیش لە مێردە تازەکەی دایکیەوە فەرموودەی گێڕاوەتەوە،[4] ئەمەش لووتکەی رێزو خۆشەویستی نێوان کوڕێك و زڕباوکێکە کە هەردووکیان دەبنە خزمەتکاری پەیامی خوا.

ئەنەس پوورێکی هەبوو کە ناوی ئوممولحارثە بوو، ئەنەس دەگێڕێتەوە کە لە غەزای بەدردا حارثەی کوڕی شەهید بوو، ئوممولحارثە بە پێغەمبەری (ﷺ) وت ئەی پێغەمبەری خوا تۆ پلەوپایەی حارثە لای من دەزانی، دەی پێم بڵێ ئەگەر لە بەهەشتە بەرگە دەگرم، ئەگەریش وانیە با تێر بۆی بگریم، پێغەمبەر (ﷺ) پێی

1 - أسد الغابة، ج2، ص346.

2 - سير أعلام النبلاء للذهبي، ج2، ص305.

3 - سير أعلام النبلاء للذهبي، ج2، ص304.

4 - سير أعلام النبلاء للذهبي، ج2، ص27-28.

فەرموو (يا أم حارثة إنها جنان في الجنة وإن ابنك أصاب الفردوس الأعلى)،[1] (ئەی ئوممو حارثە چەند بەهەشتێك لە بەهەشتدا هەن، بە دڵنیاییەوە کوڕەکەت فیردەوسی ئەعلای دەست کەوتووە).

ئەنەس سێ برای هەبوو: بەراء،[2] ئەبووعومەیر، عەبدوڵا، ئەم دوانەی کۆتایی لە دایکیەوە برای بون.[3]

بەرائی برای کەسێك بوو کە پێغەمبەر (ﷺ) ئاماژەی بەوە دابوو نزای گیرایە، بەراء تەواو تامەزرۆی جیهادی رێی خوا بوو، جارێك ئەنەس چوو بۆ لای بەراو و سەیری کرد شیعر دەڵێتەوە، ئەویش وتی براکەم شیعر دەڵێیتەوە لەکاتێکدا خوای گەورە لەبری شیعر چاکتری بۆ داناویت کە قورئانە؟ ئەویش وتی دەترسیت خوا لەناو جێگەدا بممرێنێ لەکاتێکدا بە تەنها نەوەدو نۆ بێباوەڕم کوشتووە جگە لەوەی لەگەڵ هاوەڵان بێباوەڕی ترم کوشتووە؟ ئەوە بوو دواجار لەساڵی بیستی کۆچی لە فەتحی توستوردا شەهید بوو.[4]

زۆر جار پێغەمبەر (ﷺ) کە دەچوو بۆ ماڵی ئومموسولەیم یاری لەگەڵ ئەبوعومەیر دەکردو بە خۆشحاڵی دەیبینی، پێغەمبەر (ﷺ) پێی دەفەرموو (يا أباعمير ما فعل النغير)،[5] (ئەی ئەبوو عومەیر نوغەیر چی دەکاتو چۆنە؟) نوغەیر

---

1 - صحيح البخاري، الرقم 2674، سنن الترمذي، الرقم 3180، السنن الكبرى للبيهقي، الرقم 17241، مسند أحمد بن حنبل، الرقم 13470، صحيح ابن حبان، الرقم 4737.

2 - الإصابة في تمييز الصحابة، ج1، ص153.

3 - سير أعلام النبلاء للذهبي، ج2، ص304.

4 - سير أعلام النبلاء للذهبي، ج1، ص197- 198.

5 - صحيح البخاري، الرقم 5783، صحيح مسلم، الرقم 4097، صحيح ابن حبان، الرقم 109، سنن ابن ماجة، الرقم 3717، مسند احمد بن حنبل، الرقم 11960، مسند أبي يعلى الموصلي، الرقم 3253.

باڵندەیەکی ئەبوعومەیر بوو کە یاری لەگەڵدا دەکرد، جارێك پێغەمبەر (ﷺ) چوو بۆ لای بینی عومەیر غەمبارە، پرسی بۆچی غەمبارە؟ دایکی وتی نوغەیر (کە باڵندیەکی بوو) مردووە.[1]

ئەو شەوەی ئەبووعومەیر کۆچی دوایی کرد و ئەبوو طەلحە هاتەوە، ئومموسەلەمە پێی نەوت و شەو چوونە لای یەك، بەیانی کە ئەبوو طەلحە بەوەی زانی سکاڵای بردە لای پێغەمبەر (ﷺ)، ئەویش فەرمووی (أعرستم الليلة بارك الله لكم في ليلتكم)، (ئەمشەو چوونە لای یەك، خوا بەرەکەت بخاتە شەوەکەتانەوە)، ئەوەبوو خوا عەبدوڵای پیٚ بەخشین‌و پێغەمبەریش (ﷺ) ناوی نا عەبدوڵا.[2]

کاتیٚ پێغەمبەر (ﷺ) هات بۆ مەدینە ئەوکات تەمەنی ئەنەس دە ساڵان بوو، ئومموسولەیم ئەنەسی برد و چوو بۆ خزمەت پێغەمبەر (ﷺ) و وتی ئەی پێغەمبەری خوا (ﷺ) ئەوە ئەنەسە با خزمەتت بکات، پێغەمبەریش (ﷺ) رازی بوو.[3]

رایەك دەڵێت ئەنەس لە جەنگی بەدردا هاودەم بە پێغەمبەر (ﷺ) بەشداری کردووە، بەڵام ئیبن حەجەر دەڵێت ناوی لە بەدریەکاندا نەهاتووە چونکە لەو کاتەدا تەمەنی کەم بووە و ریٚ نەدراوە لە غەزای بەدردا بەشداری بکات،[4] بەڵام ئیبن ئەثیر

---

1 - سنن أبو داود، الرقم 4339، السنن الكبرى للبيهقي، الرقم 9388.

2 - تأريخ الإسلام للذهبي، ج6، ص113.

3 - الإصابة في تمييز الصحابة، ج1، ص126.

4 - الإصابة في تمييز الصحابة، ج1، ص127.

هێناویه‌تی كه له‌گه‌ڵ پێغه‌مبه‌ر (ﷺ) چووه بۆ به‌در و له‌وێیش خزمه‌تی پێغه‌مبه‌ری خوای (ﷺ) كردووه نه‌ك ئه‌وه‌ی به‌شداری جه‌نگه‌كه‌ی كردبێت.[1]

ئیمامی ذه‌هه‌بیش هه‌مان رای هه‌یه و ده‌ڵێت ئه‌مه هه‌ردوو بۆچوونه‌كه یه‌كده‌خات.[2]

ئه‌نه‌سی كوڕی مالیك یه‌كێك بوو له به‌شداربووانی به‌یعه‌تی ریضوان.[3]

جارێك ئومموسوله‌یم داوای كرد له پێغه‌مبه‌ر (ﷺ) نزا بكات بۆ ئه‌نه‌س، پێغه‌مبه‌ریش (ﷺ) فه‌رمووی (اللهم أكثر ماله وولده وبارك له فيما أعطيته)،[4] (خوایه سامانو منداڵی زۆر بكه‌و به‌ره‌كه‌ت بخه‌ره ئه‌وه‌وه بۆی كه پێی ده‌به‌خشیت).

ئه‌نه‌سی كوڕی مالیك باخێكی هه‌بوو سالانه دووجار به‌رهه‌می میوه‌ی ده‌به‌خشی، هه‌روه‌ها ره‌یحانه‌یه‌كی تێدابوو بۆنی خۆشی لێ ده‌رده‌هێنرا.[5]

ئه‌نه‌س خاته‌مێكی له‌ده‌ست ده‌كرد كه وێنه‌ی شێرێكی له‌سه‌ر بوو، به زێڕیش دانه‌كانی پێكه‌وه ده‌به‌سته‌وه،[6] به‌ڵام له ریوایه‌تێكی تردا هاتووه ئه‌نه‌س له

---

1 - أسد الغابة، ج1، ص193.

2 - سير أعلام النبلاء للذهبي، ج3، ص398.

3 - سير أعلام النبلاء للذهبي، ج3، ص397.

4 - صحيح البخاري، الرقم 5984، صحيح مسلم، الرقم 1090، سنن الترمذي، الرقم 3847، مسند احمد بن حنبل، الرقم 26798، صحيح ابن حبان، الرقم 7285، مسند أبي يعلى الموصلي، الرقم 3149، المعجم الكبير للطبراني، الرقم 21187.

5 - أسد الغابة، ج1، ص193، الإصابة في تمييز الصحابة، ج1، ص127.

6 - أسد الغابة، ج1، ص194.

خاتەمەکەیدا ئەوەی هەڵکۆڵیبوو (محمد رسول الله) کاتێ دەچوو بۆ ئاودەست خاتەمەکەی لە پەنجەی دادەکەند.[1]

پێغەمبەر (ﷺ) زۆر ئەنەسی خۆشدەویستو زۆرجاریش قسەی خۆش و بزەبەخشی هەبوو بۆی، جارێك پێغەمبەر (ﷺ) بۆ بزەبەخشی بە ئەنەسی فەرمو (یا ذا الأذنین)،[2] (ئەی دوو گوێ).

ئیتر پێغەمبەر (ﷺ) هێندە ئەنەسی خۆشدەویست جار هەبوو بە کوڕی شیرینم بانگی دەکرد وەك ئەنەس دەگێڕێتەوە دەڵێت پێغەمبەر (ﷺ) پێی فەرمووم (یا بني)،[3] (ئەی کوڕی شیرینم).

ئەنەس دەڵێت دە ساڵ خزمەتی پێغەمبەری خوام (ﷺ) کرد چی کارێکی بەسەردا دابم، کردبێتم یان نا سەرکۆنەی نەکردوم، ئەگەریش کەسێك سەرکۆنەی بکردمایە دەیفەرموو وازی لێ بهێنن،[4] لەریوایەتێکی تردا هاتووە دەڵێت دە ساڵ خزمەتی پێغەمبەرم (ﷺ)کرد هەرگیز لێی نەدام و قسەی پێ نەوتم و رووی لێ گرژ نەکردم.[5]

1 - الطبقات الكبرى لابن سعد، ج1، ص22 - 23، سير أعلام النبلاء للذهبي، ج3، ص404.

2 - سنن أبو داود، الرقم 4370، سنن الترمذي، الرقم 1963، السنن الكبرى للبيهقي، الرقم 19687، مسند أحمد بن حنبل، الرقم 11926، مسند أبي يعلى الموصلي، الرقم 3918، المعجم الكبير للطبراني، الرقم 661، حسنه شعيب الأرناؤوط، صححه الألباني في صحيح و ضعيف سنن أبي داود، الرقم5002.

3 - الطبقات الكبرى لابن سعد، ج7، ص20.

4 - الطبقات الكبرى لابن سعد، ج7، ص17.

5 - سير أعلام النبلاء للذهبي، ج3، ص398.

دوای کۆچی دوایی پێغەمبەر (ﷺ) ئەنەس لە مەدینە نیشتەجێ بوو، دواتر لە فتووحاتی ئیسلامیدا بەشداری کرد، دواجار چوو بۆ بەصرەو لەوێ نیشتەجێ بوو،[1] لە بەصرە کۆشکێکی هەبوو بە ناوی (الطَف) کە لەوێ نیشتەجێ دەبوو و هەر لەوێیش کۆچی دوایی کرد.[2]

ئەنەس دەگێڕێتەوە جارێك پێغەمبەر (ﷺ) هات بۆ ماڵی ئوممو سولەیمو ئەویش بڕێك ڕۆن و خورمای بۆ هێنا، پێغەمبەر (ﷺ) فەرمووی خورماکەتان بکەنەوە ناو قاپەکەتان و ڕۆنەکەش بکەنەوە ناو قاپەکەی چونکە من بەڕۆژووم، پاشان چوویە کونجێکی ماڵەکەو نوێژی سوننەتی بە جەماعەت کرد بۆمان، ئینجا پێغەمبەر (ﷺ) نزای کرد بۆ ئومموسولەیم و منداڵەکانی.[3]

ئەنەس لەگەڵ پێغەمبەری خوادا (ﷺ)لە هەریەك لە حودەیبیەو خەیبەر و عومرەی قەضاء و فەتحی مەککەو غەزای حونەین و طائیف و غەزاکانی دواتریشدا بەشداری کرد.[4]

کاتێ پێغەمبەر (ﷺ) کۆچی دوایی کرد تەمەنی ئەنەس بیست سالان بوو.[5]

کاتێ ئەبووبەکری صدیق بوو بە خەلیفەی موسڵمانان، ویستی زەکات و صەدەقەی بەحرەین کۆبکاتەوە، لەو کاتەدا عومەری کوڕی خەتتاب لای ئەبووبەکر

---

1 - الإصابة في تمييز الصحابة، ج1، ص127.
2 - أسد الغابة، ج1، ص195.
3 - سير أعلام النبلاء للذهبي، ج3، ص399.
4 - البداية والنهاية لابن كثير، ج5، ص332.
5 - الطبقات الكبرى لابن سعد، ج7، ص20.

بوو، پێی وت ئەنەس بنێرە، ئەویش ئەنەسی نارد، ئەنەس چوو و تا گەڕایەوە ئەبووبەکر کۆچی دوایی کردبوو.[1]

ئەنەس دەگێڕێتەوەو دەڵێت گەڕامەوە بۆ ناو مەدینەو ئەو کات ئەبووبەکری صدیق کۆچی دوایی کردبوو، عومەری کوڕی خەتابیش شوێنی گرتبوویەوە، منیش بە عومەرم وت دەستت هەڵبڕە با بەیعەتت پێ بدەم لەسەر ئەو شتەی بەیعەتم دا بە هاورێکەت تا بتوانم بەیعەتەکەم ببەمەسەر.[2]

ئەنەس لە فەتحی توتستوردا بەشداری کرد و بەرپرسی توستور کە ناوی هورمزان بوو لەگەڵ ئەنەس هات بۆ لای عومەری خەلیفەو موسڵمان بوو و موسڵمان بوونەکەشی زۆر بەراستی و حەق بوو.[3]

ئەبووهورەیرە دەڵێت کەسم نەدیوە هێندەی کوڕی ئومموسەلەمە –واتە ئەنەس– نوێژی لە نوێژی پێغەمبەر (ﷺ) بچێت.[4]

ثابت دەڵێت جارێك لەگەڵ ئەنەسی کوڕی مالیك بووم، قەهرەمانە هات بۆ لای و تی زەویەکەمان تەواو تینووە نزا بکە خوا باران ببارێنێت، ئەو کاتیش وەرزی هاوین بوو، ئەنەس هەستاو دەستنوێژی گرت و چوویە دەرەوەو دوو رکات نوێژی کرد و دواتر نزای کرد، باران داباری تا هەموو شتەکان تێر بوون، ئینجا باران

---

1 - تاريخ الإسلام للذهبي، ج6، ص293.

2 - الطبقات الكبرى لابن سعد، ج7، ص21.

3 - سير أعلام النبلاء للذهبي، ج3، ص402.

4 - الطبقات الكبرى لابن سعد، ج7، ص20، سير أعلام النبلاء للذهبي، ج3، ص400، البدايةو النهاية لابن كثير، ج5، ص332.

وەستایەوە، ئەنەس بە یەکێك لەوانەی دەورەی خۆی وت برۆ بزانە تا کوێ باران باریوە، ئەویش چوو سەیری کرد هەر لە دەوروبەری زەویەکەی ئەو باران باریوە.[1]

زۆر جار ئەنەسی کوڕی مالیك خەوی دەبینی بە پێغەمبەری خواوە (ﷺ)، تەنانەت دەیوت چی شەو هەیە خەو دەبینم بە خۆشەویستمەوە، پاشان دەستی دەکرد بە گریان،[2] چونکە تەواو تاسەی ئەوەی هەبوو بگاتەوە خزمەت پێغەمبەری خوا (ﷺ).

لەو ماوەی ئەنەس لە بەصرە بوو نەخۆشی طاعوون بڵاوبوویەوەو بەو نەخۆشیە ژمارەیەکی زۆر لە منداڵەکانی ئەنەس مردن،[3] تەنانەت دەوترێت نزیکەی حەفتا یان هەشتا نەوەی بەو نەخۆشیە مردن.[4]

دوای ئەوەی یەزید مرد ئیبن زوبەیر نامەی نووسی بۆ ئەنەسی کوڕی مالیك و داوای لێکرد لە بەصرە بەرنوێژی بکات بۆ موسڵمانان، ئەویش چل رۆژ لە بەصرە بەرنوێژی کرد بۆ موسڵمانان.[5]

ثومامە دەڵێت ئەنەس هێندە نوێژی دەکرد جار هەبوو خوێن لە قاچەکانی دەهات.[6]

---

1 - الإصابة في تمييز الصحابة، ج1، ص128.

2 - الطبقات الكبرى لابن سعد، ج7، ص20، سير أعلام النبلاء للذهبي، ج3، ص403.

3 - ابن العماد الحنبلي: شذرات الذهب، ج1، ص76.

4 - تأريخ الإسلام للذهبي، ج5، ص66.

5 - سير أعلام النبلاء للذهبي، ج3، ص402.

6 - سير أعلام النبلاء للذهبي، ج3، ص400.

ئه‌نه‌س له‌ به‌صره‌دا چوار خانووی هه‌بوو، یه‌كێكیان لای مزگه‌وتی به‌صره بوو، یه‌كێكیشیان له‌ دووری دوو فه‌رسه‌خ له‌ به‌صره‌وه‌ بوو،[1] له‌مه‌یاندا كۆچی دوایی كرد.

ئه‌نه‌سی كوڕی مالیك جارجاره‌ ده‌چوو بۆ وڵاتی شام و سه‌ردانی ئه‌وێی ده‌كرد و ده‌گه‌ڕایه‌وه‌.[2]

په‌یوه‌ندی نێوان ئه‌نه‌سی كوڕی مالیك و حه‌ججاجی كوڕی یووسفی ثه‌قه‌فی باش نه‌بوو و حه‌ججاج بێڕێزی به‌رامبه‌ری ده‌نواند، ته‌نانه‌ت حه‌ججاج وه‌ك سووكایه‌تیه‌ك به‌رامبه‌ری، مۆرێكی خۆی به‌زۆر هه‌ڵواسیبوو به‌ ملی ئه‌نه‌سدا.[3]

جارێك ئه‌نه‌سی كوڕی مالیك له‌گه‌ڵ حه‌ججاجی كوڕی یووسفی ثه‌قه‌فیدا كێشه‌یان هه‌بوو، كاتێ فیتنه‌كه‌ی ئیبنولئه‌شعه‌ث هه‌بوو حه‌ججا ج رێی ده‌گرت له‌ گه‌ڕانی خه‌ڵك، جارێك ئه‌نه‌سی كوڕی مالیكی بینی، حه‌جاج پێی وت ئه‌ی پیس ده‌گه‌ڕێیتو جارێ له‌گه‌ڵ عه‌لی و جارێ له‌گه‌ڵ ئیبن زوبه‌یر و جارێ له‌گه‌ڵ ئیبنولئه‌شعه‌ثدایت، سوێند به‌وه‌ی گیانمی به‌ده‌سته‌ ریشه‌كێشت ده‌كه‌م وه‌ك چۆن تووك ریشه‌كێش ده‌كرێت و داتده‌ماڵم وه‌ك چۆن (ضب)[4] داده‌ماڵرێ، ئه‌نه‌سیش وتی ئه‌ی ئه‌میر مه‌به‌ستت كێیه‌؟ ئه‌ویش وتی تۆم مه‌به‌سته‌ خوا كه‌ڕت بكات، ئه‌نه‌سیش گه‌ڕایه‌وه‌و حه‌ججاجیش سه‌رقاڵ بوو، عه‌لی كوڕی زه‌ید ده‌ڵێت چووین به‌ دوای ئه‌نه‌سدا بۆ ره‌حبه‌، ئه‌ویش وتی ئه‌گه‌ر له‌به‌ر ئه‌وه‌ نه‌بوایه‌ كه‌ منداڵه‌كانم

1 - تاريخ مدينة دمشق، ج9، ص336.

2 - تاريخ مدينة دمشق، ج9، ص339.

3 - الإستيعاب في معرفة الأصحاب، ج1، ص 110.

4 - جۆرێك گیانداره‌ له‌ ناوچه‌ عه‌ره‌بییه‌كان كه‌ له‌ بزنه‌مژه‌ی خۆمان ده‌چێتو عه‌ره‌به‌كان ده‌یخۆن.

بیرکەوتەوەو ترسم نەبوایە دوای خۆم ئازاریان بدات قسەیەکم پێ دەوت کە هەرگیز شەرمی لێم نەمایە، ئینجا نامەی نووسی بۆ خەلیفە عەبدولمەلیکی کوڕی مەروان و سکاڵای کرد لە دژی حەجاج، لە دەقێکی نامەکەیدا هاتووە من نۆ ساڵ خزمەتی پێغەمبەری خوام (ﷺ) کرد، سوێند بەخوا ئەگەر مەسیحیەکان بگەیشتنایە بە کەسێك کە خزمەتی پێغەمبەرەکەیانی کردبێت رێزیان دەگرت،[1] عەبدولمەلیکیش نامەیەکی نووسی بۆ حەجاج و بە توندی حەججاجی شکاند و لەسەر ئەو هەڵوێستەی سەرکۆنەی کردو فەرمانی پێکرد بچێت داوای پۆزش لە ئەنەس بکات، حەججاج بە نێردراوەکەی وت ئەمیری باوەڕداران ئەمەی نووسی؟ وتی ئەرێ بەخوا، تا ئێستاش هێندەی ئەمە بە هیچ تووڕە نەبووە، حەججاج وتی گوێڕایەڵی فەرمانی دەبم، ئینجا چوو بۆ لای ئەنەس.[2]

جارێك ئەنەسی کوڕی مالیك هات بۆ مەدینە، ئەوکات عومەری کوڕی عەبدولعەزیز والی مەدینە بوو، خێرا نێردراوێکی نارد بۆ لای ئەنەس تا سەبارەت بە رەنگکردنی مووی قژو هەڵوێستی پێغەمبەر (ﷺ) لەو بارەوە پرسیاری لێ بکات.[3]

ئەنەس لە کۆتاییەکانی تەمەنیدا تووشی نەخۆشی(بەڵەکی) بووو تەواو جەستەی لاواز بوو بە جۆرێك نەیدەتوانی رۆژوو بگرێت،[4] ماوەی یەك ساڵ پێش

1 - سير أعلام النبلاء للذهبي، ج3، ص402.
2 - سير أعلام النبلاء للذهبي، ج3، ص404.
3 - تاريخ الإسلام للذهبي، ج1، ص425.
4 - تاريخ الإسلام للذهبي، ج6، ص295.

مردنی نەیتوانی ڕۆژوو بگرێت،[1] بۆیە تەشتێکی گەورە تشریبی ئامادە دەکرد و 30 هەژاری بانگ دەکرد و نانی پێ دەدان.[2]

ئەنەسی کوڕی مالیك ماوەیەك پێش مەرگی بەوانەی دەوروبەری دەوت تەلقینی لا إله إلا الله م پێ دابدەن، بەردەوام ئەوەی دەوت تا گیانی سپارد.[3]

ئیمامی ذەهەبی دەڵێت: کۆتا هاوەڵی پێغەمبەر (ﷺ) کە کۆچی دوایی کرد ئەنەسی کوڕی مالیك بوو.[4]

ئەنەس وەسیەتی کردبوو کە موحەممەدی کوڕی سیرین تەرمەکەی بشوات، بەلام لەو کاتەدا موحەممەد لەبەر قەرزاریەك بەند کرابوو، بۆیە ئازاد کرا تا تەرمەکەی ئەنەسی شۆردو دواتر چوویەوە بۆ بەندیخانە.[5]

سەبارەت بە کاتی وەفاتی چەند رایەك هەیە، رایەك دەڵێت لە ساڵی نەوەدی کۆچیدا وەفاتی کردووە، رایەکی تر دەڵێت لە ساڵی نەوەدو یەکی کۆچی بووە، رایەکی تر دەڵێت لە ساڵی نەوەدو سێی کۆچی بووە،[6] کاتێ کۆچی دوایی کرد تەمەنی نەوەدو نۆ ساڵ بوو، رایەکی تر دەڵێت بەڵکو تەمەنی سەدو یەك ساڵ بوو، رایەکی تر دەڵێت بەڵکو سەدو حەوت ساڵ بوو،[7] یان دەوترێت نەوەدو شەش ساڵ

1 - الطبقات الكبرى لابن سعد، ج7، ص19.
2 - تاريخ الإسلام للذهبي، ج6، ص296.
3 - تاريخ مدينة دمشق، ج9، ص378.
4 - تاريخ الإسلام للذهبي، ج6، ص289.
5 - الطبقات الكبرى لابن سعد، ج7، ص25.
6 - الإستيعاب في معرفة الأصحاب، ج1، ص110، البدايةو النهاية لابن كثير، ج5، ص332.
7 - الإصابة في تمييز الصحابة، ج1، ص127- 128.

بوو،[1] یان دەوترێ سەدو بیست ساڵ بوو، بەڵام ئیبن ئەثیر وەلامی ئەو قسانە دەداتەوەو دەڵێت ئەو تەمەنە زۆرانەی دەوترێن راست نین چونکە کاتێ پێغەمبەر (ﷺ) کۆچی کرد بۆ مەدینە ئەنەس تەمەنی دە ساڵان بوو، زیاترین ماوەش لەسەر ساڵی وەفاتی هاتووە ساڵی نەوەدو سێی کۆچی بووە، دەی بەو پێیە زۆرترین ئەگەر بۆ تەمەنی سەدو سێ ساڵە.[2]

ئیمامی ذەهەبی رای راستتر دێنێت کە تەمەنی سەدو سێ ساڵ بووەو لە ساڵی نەوەدو سێی کۆچی وەفاتی کردووە.[3]

ئەنەس لە بەصرە لەناو کۆشکەکەی خۆیدا (الطَف) کۆچی دوایی کردو هەر لە نزیك بەصرە ئەسپەردە کرا،[4] ئەو کۆتا هاوەڵی پێغەمبەر (ﷺ) بوو کە لە بەصرە کۆچی دوایی کرد.[5]

قەطە نی کوڕی مودریکی کیلابی نوێژی مردووی لەسەر کرد.[6]

کاتێ ئەسپەردە کرا موویەکی پێغەمبەری خوای (ﷺ) لابوو لەژێر زمانیدا بوو، چونکە خۆی داوای کردبوو کە مرد ئەو مووە بخەنە ژێر زمانی و لەگەڵیدا ئەسپەردەی بکەن.[7]

1 - البدايةو النهاية لابن كثير، ج5، ص332.
2 - أسد الغابة، ج1، ص194.
3 - سير أعلام النبلاء للذهبي، ج3، ص406.
4 - الإصابة في تمييز الصحابة، ج1، ص128.
5 - البدايةو النهاية لابن كثير، ج5، ص332.
6 - الإستيعاب في معرفة الأصحاب، ج1، ص110.
7 - الإصابة في تمييز الصحابة، ج1، ص127.

هەروەها گالۆكێكی بچووكی پێغەمبەری خوای (ﷺ) لابوو داوای كرد لەگەڵیدا ئەو گالۆكەش بخەنە كفنەكەیەوە، بۆیە ئەو گالۆكەش خرایە ناو كفنەكەیو لەگەڵیدا ئەسپەردە كرا.[1]

ئەنەس كاتێ وەفاتی كرد نزیكەی سەد منداڵو نەوەی خۆی دیبوو،[2] چونكە پێغەمبەر (ﷺ) نزای بۆ كردبوو،[3] ئەنەس خۆی دەڵێت بە جوانی شوێنەواری نزای پێغەمبەر (ﷺ) لە سامان و منداڵمدا بەدیدەكەم.[4]

جارێك ئەنەسی كوڕی مالیك وتی دەڵێن خۆشەویستی عوثمان و عەلی لە یەك دڵدا جێی نابێتەوە، خۆشەویستی عوثمان و عەلی لە دڵی ئێمەدا كۆبوەتەوە.[5]

ئەنەس نزیكەی دوو هەزار و دوو سەدو هەشتاو شەش فەرموودەی پێغەمبەری خوای (ﷺ) لێوە گێردراوەتەوە،[6] زیاد لە دوو سەد و هەشتاو پێنج هاوەڵ و تابعی فەرموودەیان لە ئەنەسەوە گێڕاوەتەوە.

جەریری كوڕی عەبدوڵا ماوەیەك هاودەمی ئەنەسی كوڕی مالیكی دەكرد، ئەنەس دەڵێت هاودەمی جەریری كوڕی عەبدوڵام كردووەو ئەو خزمەتی دەكردم و دەیوت من پشتیوانانم دیون، ئەوان خزمەتی پێغەمبەری خوایان كردووە، بۆیە هەركامیان ببینم خزمەتی دەكەم.[7]

1 - أسد الغابة، ج1، ص194.
2 - البدايةو النهاية لابن كثير، ج5، ص332.
3 - الإستيعاب في معرفة الأصحاب، ج1، ص111.
4 - الطبقات الكبرى لابن سعد، ج7، ص20.
5 - سير أعلام النبلاء للذهبي، ج3، ص405.
6 - سير أعلام النبلاء للذهبي، ج3، ص406.
7 - سير أعلام النبلاء للذهبي، ج3، ص401.

چەند فەرموودەیەك كە ئەنەسی كوڕی مالیك دەیانگێڕێتەوە:

عن أنس بن مالك عن النبي (ﷺ) قال : " ثلاث من كن فيه وجد حلاوة الإيمان: أن يكون الله ورسوله أحب إليه مما سواهما، وأن يحب المرء لا يحبه إلا لله، وأن يكره أن يعود في الكفر كما يكره أن يقذف في النار).[1]

لە ئەنەسی كوڕی مالیكەوە لە پێغەمبەری خواوە (ﷺ) دەفەرموێت:(سێ شت هەن هەر كەس تیایدا بن چێژی ئیمانی بەدی كردووە، ئەوەی خواو پێغەمبەری خوای لە هەموو كەس خۆشتر بوێت، وە هەر كەسی خۆش ویست تەنها لەبەر خوا خۆشی بوێت، وە حەز نەكات بگەڕێتەوە بۆ بێباوەڕی وەك چۆن حەز ناكات فڕێ درێتە ناو ئاگر).

عن أنس بن مالك عن النبي (ﷺ) قال:(يسروا ولا تعسروا ، وبشروا ، ولا تنفروا).[2]

لە ئەنەسەوە لە پێغەمبەری خواوە (ﷺ) دەفەرموێت:(ئاسانكاری بكەن‌و باری خەڵك قورس مەكەن، موژدەبەخش بن و كەس مەتۆرێنن).

ئەمە ئاكارو ڕەوشتی كەسی باوەڕدارە كە هەمیشە لە بازنەی شەریعەتی خوای گەورەدا ئاسانكاری و بزەو ڕووخۆشی و موژدەی هەبێت نەك بنەمای ترس و

---

1 - صحيح البخاري، الرقم 16، صحيح مسلم، الرقم 85، سنن الترمذي، الرقم 2615، مسند احمد بن حنبل، الرقم 11769، سنن ابن ماجة، الرقم 4030، السنن الصغرى لنسائي، الرقم 4926، صحيح ابن حبان، الرقم 238، مسند أبي يعلى الموصلي، الرقم 2922، المعجم الكبير للطبراني، الرقم 729، مسند الطيالسي، الرقم 2057.

2 - صحيح البخاري، الرقم 69 واللفظ له، صحيح مسلم، الرقم 3351، مسند احمد بن حنبل، الرقم 12919، السنن الكبرى لنسائي، الرقم 5717، مسند أبي يعلى الموصلي، الرقم 4061، مسند الطيالسي، الرقم 2185.

تۆراندنو قسەزبری بگرێتەبەر، هاوکات ئەم فەرمووده لەلایەن کەسانێکەوە کراوە بە بەڵگە بۆ بۆچوونێکی ناراست کە پێیان وایە نابێت مەسەلەکانی ترساندن (کە خوای گەورە باسی کردون) بخرێنە بەرباس، چونکە ئەوانەش ترساندن دەگرنەوە، بەڵکو بانگەوازی خوای گەورە لەسەر بنەمای موژدەو ترساندنە (بشیرا و نذیرا)، هەر بانگەوازێکیش یەکێك لەو دوانەی کەم بوو یان نەبوو یان مافی هەرکامیانی کەم کردەوە سەرکەوتوو نیەو لای خوای گەورە ویستراو نیە، موژدەبەخشی هەنگاوی یەکەمەو دواتر هەنگاوی دووەم دێت کە ئاگادارکردنەوەیە لە سزاکانی خوای گەورە.

هەندێکی تر ئەم فەرموودەو هاوشێوەکانی دەکەنە بەڵگە بۆ شلگیری لە راستیەکانو چاوپۆشی لە سنوورەکانی خوای گەورە کە دووبارە ئەمەش نارەوایەو سنوورەکانی خوا هی بەزاندن نین تەنانەت هی ئەوەش نین لێیان نزیك ببیتەوە (تلك حدود الله فلا تقربوها).

عن أنس بن مالك قال : قال رسول الله (ﷺ):(إن من أشراط الساعة أن يرفع العلم ويثبت الجهل ويشرب الخمر ويظهر الزنا).[1]

لە ئەنەسی کوڕی مالیکەوە دەڵێت پێغەمبەر (ﷺ) فەرمووی:(لە نیشانەکانی رۆژی دوایی ئەوەیە زانست هەڵدەگیرێتو نەزانی دەچەسپێتو مەی دەخورێتەوەو زیناو داوێن پیسی دەردەکەوێت).

بە داخەوە ئەمڕۆ ئەو نیشانانە دەرکەوتنیان روو لە زیادیە، وەك لە فەرمودەی صەحیحدا هاتووە هەڵگیرانی زانست بە مەرگی زانایان دەبێت، بەدوای ئەوەدا نەزانی بلاو دەبێتەوەو کەسانێك دەردەکەون کە ئەرکی بانگەواز دەگرنە ئەستۆ کە هەم

1 - صحيح البخاري، الرقم 81، صحيح مسلم، الرقم 4930، مسند احمد بن حنبل، الرقم 12277، السنن الكبرى لنسائي، الرقم 5732، مسند أبي يعلى الموصلي، الرقم 4068.

خۆیان گومڕان و هەم خەڵکیش گومڕا دەکەن، مەی خواردنەوەو زینای بە ئاشکراش بە داخەوە زۆر بڵاون، خوای گەورە ئەو دەردانەمان لەسەر هەڵگرێت.

عن أنس بن مالك عن النبي (ﷺ) قال:(اسمعوا وأطيعوا وإن استعمل عليكم عبد حبشي كأن رأسه زبيبة).[1]

لە ئەنەسی کوڕی مالیکەوە لە پێغەمبەرەوە (ﷺ) دەفەرموێت:(گوێگر و گوێڕایەڵ بن با تەنانەت کۆیلەیەکی حەبەشی بەرپرستان بێت کە سەری وەك مێوژ – ڕەش– بێت).

ئەم فەرموودە چەند پرسێك لەخۆ دەگرێت:

یەکەم: گوێڕایەڵی سەرکردەی موسڵمانان کە مەرجەکانی موسڵمانێتی تێدا بێتو بە شەریعەتی خوا حوکم بکات با ستەمە دنیاییەکانیشی هەبێت یان هەندێ لادانی هەبێت مادەم نەچێتە بازنەی چوونەدەرەوەی لە ئیسلام و دژایەتی نەکردنی شەریعەتی خوا، گوێڕایەڵی کردنی واجبەو دروست نیە دووبەرەکی لە نێوان موسڵماناندا هەبێت، هەرچەندە ئەم مەسەلە ڕاجیایی لەسەرە کە ئایا ئەو گوێڕایەڵیە بۆ چ کەسێك دەبێت، وەك ئیجتیهادەکەی حوسەینی کوڕی عەلی کە گوێڕایەڵی بۆ یەزید بە ڕەوا نەزانی.

دووەم: ڕایەك پێی وایە ئەمە بەڵگەیە لەسەر ئەوەی دەکرێت خەلیفە ئەگەر قورەیشیش نەبوو بە خەلیفە دابنرێتو گوێڕایەڵی بۆی واجبە وك چۆن پێغەمبەر (ﷺ) فەرموویەتی با حەبەشیەکی سەرڕەشیش بێت، هەرچەندە دووبارە ئەم مەسەلەش ڕاجیایی لەسەرە، هەر لەسەر بنەمای ئەم فەرموودەو هاوشێوەکانی

---

1 - صحيح البخاري، الرقم 6742، مسند احمد بن حنبل، الرقم 11890، سنن ابن ماجة، الرقم 2857، السنن الكبرى للبيهقي، الرقم 15444، مسند أبي يعلى الموصلي، الرقم 4065.

ماوەی دەسەڵاتی مەملووکی و عوثمانی بە ماوەی دەسەڵاتی ئیسلامی دادەنرێتو دەسەلاتی سوڵتانە عوثمانیەکان وەك دەسەڵاتی ئومەوی و عەبباسیەکان سەیر دەکرێت لەلایەن بەشێك لە موسڵمانانەوە.

ئەنەسی کوڕی مالیك دەڵێت پێغەمبەر () دای بە لای ئافرەتێکدا کە لا گۆڕێ بوو و دەگریا، پێغەمبەر (ﷺ) پێی فەرموو (لەخوا بترسەو صەبرت هەبێت)، ئافرەتەکە وتی وازم لێ بهێنە تۆ دەردی منت تووش نەبووەو نایزانیت، بە ئافرەتەکە وترا ئەوە پێغەمبەری خوایە، ئەویش چوویە بەردەرگای ماڵی پێغەمبەر (ﷺ) و دەرگاوانی بەدی نەکرد، بە پێغەمبەری خوای (ﷺ) وت نەمناسیت، پێغەمبەریش (ﷺ) فەرمووی (إنما الصبر عند الصدمة الأولى)،[1] (خۆڕاگری لەیەکەم بەرکەوتندایە).

ئەمە ئاگادارکردنەوەیەکی پێغەمبەری خوا (ﷺ) بوو بۆ ئەو ئافرەتە تا دوو وانەی پەیوەست بە یەکی لە دوو وشەدا فێر بکات، لەخواترسان: چونکە بەراستی خوای گەورە هەندێ هێڵی سووری داناوە کە بریتین لە قەدەغەکراوەکان، شینو گریانی لە سنووردەرچوو یەکێکە لەو قەدەغەکراوانە، خۆڕاگری: وەك ئەوەی پێی رابگەیەنێت ئازارەکە هەیەو راستە بەلام پێویستی بە خۆڕاگرتن هەیە، چونکە خۆڕاگری لەبەرامبەر ئازاردا دەبێت، ئەگەرنا لە هیچی هیچ نەبوو خۆڕاگری ڕۆڵی نابێت، بۆیە هەرچەندە ئازارەکە هەیە بەڵام خۆڕاگری ویستی خوایە تا بەندەکان بیگرنەبەر، وەك لە چەندین ئایەت و فەرموودەدا ئاماژەی پێدراوە.

1 - صحيح البخاري، الرقم 1236، صحيح مسلم، الرقم 1586، مسند احمد بن حنبل، الرقم 12209، السنن الكبرى للنسائي، الرقم 10470، السنن الكبرى للبيهقي، الرقم 6719، مسند أبي يعلى الموصلي، الرقم 3362.

عن أنس بن مالك قال قال النبی (ﷺ) :(تسحروا فإن في السحور بركة).[1]

لە ئەنەسی کوڕی مالیکەوە دەڵێت پێغەمبەر (ﷺ) فەرمووی:(پارشێو بکەن چونکە لە پارشێودا بەرەکەت هەیە).

ئەمە هەم ڕێنماییەکی پێغەمبەری خوایە (ﷺ) بۆ موسڵمانان، هەم نیشاندانی لووتکەی دڵسۆزی پێغەمبەری خوایە کە چی چاکەیەکی پێ گەیەنرابێت بە تەواوی و دروستی گەیاندوویەتی، هەروەها موژدەیەکە بۆ موسڵمان کە کاتو جۆرێکی بەرەکەت بزانێت تا بتوانێت لێی سوودمەند بێت، تەنانەت ئەو کەسانەش کە ڕۆژو ناگرن واتە توانای ڕۆژووگرتنیان نیە هاودەم بە ئەندامانی ڕۆژووگری ماڵەوە هەستن بۆ پارشێو باشترە تا بەر ئەو بەرەکەتە بکەون، ئیدی ئەگەر بەرەکەتەکە پەیوەست بوو بە ڕۆژووەکەشیەوە ئەوە بەو پارشێوە زیانی بەرناکەوێت، ئەگەریش بەرەکەتەکە پەیوەست بوو بە خودی پارشێوەکەوە ئەوە ئەو بەرەکەتەی بەردەکەوێت.

عن أنس بن مالك قال :(كنا نسافر مع النبي (ﷺ) فلم يعب الصائم على المفطر، ولا المفطر على الصائم).[2]

---

1 - صحيح البخاري، الرقم 1836، صحيح مسلم، الرقم 1900، سنن الترمذي، الرقم 674، مسند احمد بن حنبل، الرقم 11717، سنن ابن ماجة، الرقم 1688، السنن الصغرى للنسائي، الرقم 2425، صحيح ابن حبان، الرقم 3525، مسند أبي يعلى الموصلي، الرقم 3066، السنن الكبرى للبيهقي، الرقم 7624، صحيح ابن خزيمة، الرقم 1819، سنن الدارمي، الرقم 1696.

2 - صحيح البخاري، الرقم 1860، صحيح مسلم، الرقم 1949، سنن أبو داود، الرقم 2066، السنن الكبرى للنسائي، الرقم 10470، السنن الكبرى للبيهقي، الرقم 7672، مسند أبي يعلى الموصلي، الرقم 3903، صحيح ابن حبان، الرقم 3620، موطأ مالك، الرقم 654، مسند الشافعي، الرقم 448.

له ئەنەسی کوڕی مالیکەوە دەڵێت: ئێمە لەگەڵ پێغەمبەر (ﷺ) سەفەرمان دەکرد، ئەوەی بەڕۆژوو بوایە ڕەخنەو تانەی نەبوو بۆ ئەوەی ڕۆژووی دەشکاند، ئەوەش کە بەرۆژوو نەبوو رەخنەو تانەی نەبوو بۆ ئەوەی بەرۆژوو بوو)، جگە لە بوخاری ئەوانی تر هێناویانە کە سەفەرەکە لە رەمەزاندا بوو.

ئەمە رەوشتی بەرزی موسڵمانە کە لە هاوەڵانەوە فێر ببێت لە مەسەلە خیلافیەکاندا (کە هەردوو بۆچوونەکە بەڵگەی صەحیحیان لەسەرە)، یان لەو مەسەلانەدا کە روخصەت و عەزیمەتیان هەیە، پەیڕەوکردنی هەر دوو بۆچوونەکە بۆ یەکدی قبووڵ بکەن نەك ئەوەی بنەونە قسەکردن و لێدانی یەکدی، بەراستی ئاکاری موسڵمان ئەوە نیە لەسەر راجیاییەکی لاوەکی نێوانیان بنەوێتە لێدانی براکەی، زۆرجار هەردوو راکەش لە ئیسلامدا قبووڵ کراون، بە داخەوە لە چەند ماوەیەکی مێژووی ئیسلامیدا ئەو هەڵەیە تووشی موسڵمانان بووە کە ویستوویانە راسەپێنی مەزهەبییان هەبێت و لەو ئەنجامەشەوە خوێنێکی زۆری حەرامکراو رژاوەو سنووری ئەو برایەتییەی بە ئایەت و فەرموودە دانراوە بەزێنراوە، ئەمرۆش یەکێکە لەو قۆناغە تاڵانەی کە دڵی موسڵمانان پێی ئازار دەچێژێتو لە خوای گەورە داواکارین دڵو دەم و دەستی موسڵمانان لە یەکدی بپارێزێت.

عن أنس بن مالك قال قال رسول الله (ﷺ) قال :(ما من مسلم يغرس غرسا أو يزرع زرعا فيأكل منه طير أو إنسان أو بهيمة إلا كان له به صدقة).[1]

---

1 - صحيح البخاري، الرقم 2216، صحيح مسلم، الرقم 2987، سنن الترمذي، الرقم 1340، مسند أحمد بن حنبل، الرقم 12246، السنن الكبرى للبيهقي، الرقم 10971، مسند أبي يعلى الموصلي، الرقم 2782، مسند الطيالسي، الرقم 2096.

له ئەنەسی کوڕی مالیکەوه دەلێت پێغەمبەری خوا (ﷺ) فەرمووی:(هەر موسڵمانێك روێنراوێك بروێنێت یان چێنراوی بچێنێ ئیتر باڵندەیەك یان مرۆڤێك یان گیاندارێك لێی بخوات ئەوه بەوه چاکەی بۆ هەیە).

ئەمە هاندانێکی گەورەی ئیسلامە بۆ سەوزکردنی سەرزەوی‌و رازاندنەوەی بە دارو درەخت بە تایبەت دارە بەردارەکان کە هەم سەوزی‌و جوانی دەبەخشن‌و هەم بەرهەمی خۆراکیش دەبەخشن بۆ هەریەك لە مرۆڤ و زیندەوەرانی تریش، هەروەها گوێدانی ئیسلامە بە گیاندارو زیندەوەرانی ترو دانانی پاداشتە بۆ هەر چاکە کردنێ لەگەڵیان، هەروەها ئاماژەیە بە پاداشتی کاری چاکەی موسڵمان با بە تایبەتیش نیەتی لێ نەهێنێت، مادەم موسڵمانەو کارێکی چاکە دەکات تەنها رووپامایی نەوێت ئەگەر نیەتیشی لێ نەهێنێ ئەوە هەر پاداشتی بۆ دەنووسرێت، چونکە بنەڕەتی باوەڕی موسڵمان و خۆ تەسلیم کردنی بە خوای گەورە واتای ئەوەیە چاکەکان دەکات بۆ رەزامەندی خوای گەورە و خۆی لە خراپە دەپارێزێت لەبەر خوای گەورە، وەك لە فەرمودەی تری صەحیحدا هاتووە پێغەمبەر (ﷺ) باس لەوە دەکات ژن‌و مێردی موسڵمان کاتێ دەچنە لای یەکتر پاداشتیان بۆ هەیە، کاتێ پرسیاری لێکرا ئەوان بۆ خۆشی خۆیانە ئیتر بۆچی پاداشت وەربگرن؟ فەرمووی ئەگەر لە حەرامدا بێت گوناهیان بۆ نیە؟ دەی لە حەلاڵیشدا پاداشتیان بۆ هەیە، ئەمە روانینی بەرفراوانی ئیسلامەو ئەمەش رەحمی گەورەی خوایە بۆ موسڵمان.

ئەنەسی کوڕی مالیکی قوشەیری(رضي الله عنه):

ناوی ئەنەسی کوڕی مالیکی قوشەیری یان دەوترێت کەعبیە، کونیەکەی ئەبو ئومەییەیە،[1] یان دەوترێت ئەبوو ئومەیمە،[2] ناوی لە هاوەڵانی نیشتەجێی بەصرەدا هاتووە.[3]

ئەنەس دەڵێت جارێك وشترێکم برابوو، چوومە خزمەت پێغەمبەر (ﷺ)، لەو کاتەدا کە چوومە خزمەتی سەرقاڵی خواردن بوو، بانگی کردم تا نانی لەگەڵ بخۆم، منیش وتم بەرۆژووم، فەرمووی نزیك بەرەوە، با قسەت بۆ بکەم (إن الله وضع عن المسافر الصوم وشطر الصلاة وعن الحبلى والمرضع)، (خوای گەورە لەسەر گەشتیار رۆژوو و نیوەی نوێژی هەڵگرتووە، هەروەها لە سەر ئافرەتی سکپڕو شیردەر)، دواتر ئەنەس دەیوت خۆزگە لەو نانەم دەخوارد کاتێ پێغەمبەر (ﷺ) بانگی کرد تا لێی بخۆم.[4]

شەوکانی لە (نيل الأوطار) دا سەبارەت بەم فەرموودەیە دەڵێت:(فەرموودەکە بەڵگەیە لەسەر ئەوەی کەسی گەشتیار (موسافیر) هیچ رۆژووی لەسەر نیە...نوێژیش بە کورتکردنەوە دەکات...بۆ سکپڕ و شیردەریش دروستە رۆژوو بشکێنن، زانایان و فیقهناسان دەڵێن ئەگەر شیردەر لە ساواکەی و سکپڕ لە کۆرپەکەی ترسیان هەبوو زیانی پێ بگات دەتوانن رۆژوو بشکێنن، دەشڵێن بە حەتمی دەبێت رۆژوو بشکێنێت،

---

1 - أسد الغابة، ج1، ص 192.

2 - الإصابة في تمييز الصحابة، ج1، ص129.

3 - أسد الغابة، ج1، ص 192، الإصابة في تمييز الصحابة، ج1، ص129.

4 - سنن الترمذي، الرقم 681، السنن الكبرى للنسائي، الرقم 2583، السنن الكبرى للبيهقي، الرقم 5107، مسند أحمد بن حنبل، الرقم 19831، صحيح ابن خزيمة، الرقم 1901، حسنه الألباني في صحيح و ضعيف سنن الترمذي، الرقم 715.

ئەبوو طالیب دەڵێت هیچ خیلافێك لەوەدا نیە كە دروستە ئەوانە رۆژوو بشكێنن،...هەندێ لە زانایان دەڵێن سكپڕ و شیردەر رۆژوو دەشكێننو دواتر دەیگرنەوەو فیدیەكەشی دەدەن، سوفیانو مالیك و شافیعی و ئەحمەد ئەمە دەڵێن، هەندێ زانای تر دەڵێن رۆژوو دەشكێننو فیدیەكەی دەدەنەوەو رۆژوو گرتنەوەیان لەسەر نیە، ئەگەریش ویستیان رۆژووەكە دەگرنەوەو فیدیەدانیان لەسەر نیە، ئیسحاق ئەم رایەی هەیە، هەریەك لە ئەوزاعیو زوهری و شافیعی (لە رایەكیدا) پێیان وایە پێویست ناكات لەگەڵ رۆژووگرتنەوەكەدا فیدیەكەی بدات، هەروەها مالیكو شافیعیش (لە رایەكیدا) پێیان وایە شیردەر هەم رۆژووگرتنەوەو هەم فیدیەكەشی لەسەرە، بەڵام سكپڕ ئەوەی لەسەر نیەو تەنها گرتنەوەی رۆژووەكەی لەسەرە چونكە وەك نەخۆش وایە.[1]

مەبەست بە كورتكردنەوەی نوێژەكان كە نیوەیان دەكەیت، یانی لە سەفەردا ئەو نوێژانەی چوار ركاتین دەكرێن بە دوو ركات،[2] واتە نوێژی نیوەڕۆو عەسر و خەوتنان (عیشا) بە دوو ركات دەكرێن، ئەمەش ئاسانكاریەكە خوای گەورە دایناوە بۆ بەندەكانی وەك خوای گەورە خۆی بە بەندەكانی رادەگەیەنێت ئاسانكاری دەوێت بۆیان (يُرِيدُ اللّهُ بِكُمُ الْيُسْرَ وَلاَ يُرِيدُ بِكُمُ الْعُسْرَ)،[3] (خوای گەورە ئاسانكاری دەوێت بۆتان و سەختی ناوێت بۆتان).

---

1 - الشوكاني: نيل الاوطار، دار الجيل(بيروت- 1973)، ج4، ص313.

2 - محمد عبدالرحمن المباركفوري: تحفة الأحوذي، دار الكتب العلمية، بيروت، ج3، ص330.

3 - البقرة: 185.

ئەنەسی کوڕی مەخاشن (رضي الله عنه):

تەنها ئیبن حەجەر باسی کردووەو دەڵێت دوو فەرموودەی پێغەمبەری خوای (ﷺ) لە موسنەدی بەقی کوڕی موخەلەددا گێڕاوەتەوە.[1]

ئەنەسی کوڕی مەرثەد (رضي الله عنه):

ناوی ئەنەسی کوڕی ئەبی مەرثەدەو لە پشتیوانانە، بەڵام ئیبن مەندەو ئەبوو نوعەیم دەڵێن لە پشتیوانان نیە، دەوترێت بەڵکو ناوی ئونەیسە، خۆیشی و باوکیشی هاوەڵی پێغەمبەر (ﷺ) بون،[2] بەشدار بووە لە فەتحی مەککەدا، هەروەها لەغەزای حونەیندا بەشداری کردووە.[3]

دەوترێت بەڵکو ناوی ئونەیسی کوڕی مەرثەدەو ئەبی مەرثەد باپیریەتی و هەریەك لە ئونەیس و باوکی و باپیریشی هاوەڵی پێغەمبەر (ﷺ) بون، باوك و باپیری لە غەزای بەدردا بەشدار بون.[4]

شەوێك پێش جەنگی حونەین پێغەمبەر (ﷺ) بە هاوەڵانی فەرموو کێ ئەمشەو پاسەوانیمان دەکات، ئەنەسی کوڕی ئەبی مەرثەد وتی من ئەی پێغەمبەری خوا (ﷺ)، ئەویش فەرموی دەی سەرکەوە، ئەنەسیش سواری ئەسپێکی خۆی بوو، دواتر هات بۆ لای پێغەمبەر (ﷺ)، پێغەمبەری خوا (ﷺ) پێی فەرموو: (استقبل هذا الشعب حتى تكون في أعلاه ولا تَغُرَّنَّ من قبلك الليلة)، (بڕۆ بۆ ئەو شیوە تا دەچیتە بەرزاییەکەی، ئەمشەویش ئەوەی لەپێشتەوەیە هەڵتنەخلەتێنێت و تەمات

[1] - الإصابة في تمييز الصحابة، ج1، ص129.
[2] - أسد الغابة، ج1، ص197.
[3] - البدايةو النهاية لابن كثير، ج6، ص354.
[4] - تاريخ الإسلام للذهبي، ج3، ص77 و ج3، ص207، البدايةو النهاية لابن كثير، ج6، ص354.

نەبات)، بۆ بەیانی پێغەمبەر (ﷺ) لەکاتی نوێژدا بە هاوەڵانی فەرموو (أحسستم فارسكم)، (ئەرێ ئەوە سوارچاکەکەتان نەبینیوە؟)، وتیان نا ئەی پێغەمبەری خوا (ﷺ)، پێغەمبەر (ﷺ) دەستی کرد بە نوێژو لەکاتی نوێژەکەشدا لای دەکردەوە بە لای شیوەکەدا، کە نوێژی تەواو کرد فەرمووی (أبشروا فقد جاء فارسكم)، (موژدەتان لێ بێت وا سوارچاکەکەتان هات)، سەیرمان کرد دەبینین هات تا لای پێغەمبەر (ﷺ) وەستا، وتی ئەمشەو لەبەرزایی ئەو شیوەوە بووم تا بەیانی، بۆ بەیانی سەیری هەردوو لای شیوەکەم کرد و کەسم نەدی، پێغەمبەر (ﷺ) فەرمووی (ئایا ئەمشەو دابەزیت؟) وتی نا مەگەر بەس بۆ نوێژ یان پێویستی (دەست بەئاو گەیاندن)، پێغەمبەر (ﷺ) پێی فەرموو (فقد أوجبت فلا عليك أن لا تعمل بعدها)،[1] (بەهەشتت بۆ خۆت واجب کرد ئیتر لەسەرت نیە دوای ئەمە کار بکەیت).

لەمانگی رەبیعولئەوەلی ساڵی بیستی کۆچیدا کۆچی دوایی کرد.[2]

ئیبن حەجەر لە (فتح الباري) لە شەرحی صەحیحی بوخاریدا دەڵێت لەوانەیە ئەمە کۆتا پاسەوانی بووبێت بۆ پێغەمبەری خوا (ﷺ) کە لە غەزای حونەیندا ئەنەسی کوڕی مەرثەد پاسەوانی کردووەو ئیتر دوای ئەو جەنگە خوای گەورە ئەم ئایەتەی دابەزاندووە (وَاللّٰهُ يَعْصِمُكَ مِنَ النَّاسِ)،[3] واتە دوای غەزای حونەین پاسەوانی بۆ پێغەمبەر (ﷺ) نەما.[4]

1 - سنن أبي داود، الرقم 2153، المستدرك على الصحيحين، الرقم 2371، السنن الكبرى للبيهقي، الرقم 17147، المعجم الأوسط للطبراني، الرقم 409، صححه الذهبي في التلخيص، كما صححه الألباني في صحيح وضعيف سنن أبي داود، الرقم2501.

2 - البدايةو النهاية لابن كثير، ج7، ص102.

3 - المائدة: 67.

4 - فتح الباري شرح صحيح البخاري لابن حجر العسقلاني، ج13، ص19.

ئەنەسی کوڕی مودریك(رضي الله عنه):

ناوی ئەنەسی کوڕی مودریکی کوڕی کەعبی کوڕی عەمری کوڕی سەعدە، کونیەکەی ئەبوو سوفیانە، شاعیرێکی ناسراو بوو،[1] لە سەردەمی نەفامیدا گەورەو سوارچاکی خەثعەم بووە.[2]

دواتر موسڵمان بووەو بە موسڵمانی ژیا تا سەردەمی خەلیفە عەلی کوڕی ئەبوو طالیبو لە کووفە نیشتەجێ بوو، لە جەنگدا لە سوپاکەی عەلی کوڕی ئەبوو تالیبدا بەشدار بوو، دەوترێت تەمەنی زۆر بووەو نزیکەی سەدو پەنجاو چوار ساڵ ژیاوە.[3] بەڵام لە راستیدا ئەم قسەیە جێی گومانە، چونکە کەسێك لە تەمەنی 154 ساڵیدا چۆن توانای بەشداری جەنگی هەبووە تا لە جەنگدا بکوژرێت بەتایبەت جەنگێك کە لە نێوان موسڵماناندا بووبێت.

ئەنەسی کوڕی موعاذ(رضي الله عنه):

ناوی ئەنەسی کوڕی موعاذی کوڕی ئەنەسی کوڕی قەیسە، دەشوترێ بەڵکو ناوی ئونەیسە،[4] برایەکی هەبوو بە ناوی ئوبەی.[5]

ئەم هاوەڵە لە پشتیوانانە لە خەزرەجیەکان لە بەنی نەجار، ئەنەس دوای خۆی هیچ نەوەیەکی جێ نەهێشتووە.[6]

---

1 - أسد الغابة، ج1، ص195.
2 - لإصابة في تمييز الصحابة، ج1، ص130.
3 - الإصابة في تمييز الصحابة، ج1، ص130.
4 - أسد الغابة، ج1، ص197.
5 - الإستيعاب في معرفة الأصحاب، ج1، ص70، أسد الغابة، ج1، ص81.
6 - أسد الغابة، ج1، ص197.

ئەم دوو برایە هەردووکیان بەشداری هەردوو جەنگی بەدرو ئوحودیان کرد و لە خزمەتکردنی ئایینی ئیسلامدا بەردەوام بوون تا لە ڕۆژی بیئر مەعوونە هەردووکیان شەهید بوون.[1]

هەروەها هاتووە کە ئەنەس بەشدار بووە لە غەزای خەندەقیشدا، پاشان ژیا تا لە سەردەمی خیلافەتی عوثمانی کوڕی عەففاندا کۆچی دوایی کرد،[2] ئەم بۆچوونەیان راستترە چونکە ذەهەبیش ئەم رایەی هێناوە،[3] هەروەها ئیبن کەثیریش هەمان رای هێناوە کە لە سەردەمی عوثماندا مردووە.[4]

ئەنەسی کوڕی نەضر (رضي الله عنه):

ناوی ئەنەسی کوڕی نەضری کوڕی ضە مضەمە، ئەم هاوەڵە لە پشتیوانانە لە خەزرەجیەکان، مامی ئەنەسی کوڕی مالیکە،[5] برای روبەیعی کچی نەضرە.[6]

جارێك روبەیعی خوشکی دانی دراوسێیەکیانی شکاندبوو، ئەنەس‌و کەسوکاری داوایان کرد بیانبوورن، بەلام ئەوان رازی نەبوون‌و داوای تۆڵەیان کرد، هاتن بۆ لای پێغەمبەر (ﷺ)و ئەویش فەرمانی قیصاصی کرد، ئەنەس وتی ئەی پێغەمبەری خوا (ﷺ) دانی روبەیع بشکێنن؟ نا سوێند بەوەی تۆی بە حەق ناردووە ئەوە ناکەن،

---

1 - أسد الغابة، ج1، ص81، الإصابة في تمييز الصحابة، ج1، ص30.

2 - أسد الغابة، ج1، ص197.

3 - تاريخ الإسلام للذهبي، ج3، ص337.

4 - البداية والنهاية لابن كثير، ج7، ص220.

5 - الإستيعاب في معرفة الأصحاب، ج1، ص108، أسد الغابة، ج1، ص198، الإصابة في تمييز الصحابة، ج1، ص132.

6 - الإصابة في تمييز الصحابة، ج7، ص642

پێغەمبەر (ﷺ) فەرمووی ئەی ئەنەس کتێبی خوا بریتیە لە قیصاص_واتە ئەوەی داناوە–، ئەوەبوو بەرامبەرەکە رازی بوون و لێی خۆش بوون، پێغەمبەری خوایش (ﷺ) فەرموی (إن من عباد الله من لو أقسم على الله لأبره)،[1] (لە بەندەکانی خوا کەسانێ هەن کە ئەگەر سوێندی خوا بدەن خوا سوێندەکەیان ناشکێنێت).

ئەنەس نەیتوانی لە جەنگی بەدردا بەشدار بێت، بۆیە دوای جەنگی بەدر چوویە خزمەت پێغەمبەر (ﷺ) و وتی ئەی پێغەمبەری خوا (ﷺ) لە یەکەم جەنگدا کە دژ بە بێباوەڕان ئەنجامت دا من ئامادە نەبووم، سوێند بەخوا ئەگەر ئەمجار خوا دەرفەتم بدات جەنگی بێباوەڕان ببینم و بەشدار بم تیایدا خوای گەورە دەبینێت چی دەکەم، ئەوەبوو جەنگی ئوحود هات و تیایدا ئەنەسی کوڕی نەضریش بەشداری کرد، کاتێ موسڵمانان شکان و بڵاوەیان تێکەوت ئەنەس وتی خوایە من پۆزش دێنمەوە لەوەی ئەوانە کردیان–واتە موسڵمانەکان– وە لەبەردەم تۆدا دوورەپەرێز دەبم و تەبەرا دەکەم لەوەی ئەوانە بۆی هاتون و دەیکەن–واتە بێباوەڕان–، دواتر لێنەوی، سەعدی کوڕی موعاذی بینی وتی ئەی سەعد ئەوە بەهەشتە لە خواروو ئوحودەوە سوێند بەخوا بۆنی دەکەم، سەعد دەڵێت ئەوەی ئەنەس کردی من نەمتوانی بیکەم، ئەوەبوو ئەنەس لەو جەنگەدا شەهید بوو، ئەنەسی کوڕی مالیك دەڵێت ئەنەسی مامم نزیکەی هەشتاو ئەوەندە جار بەرکەوتبوو و تیر و شمشێر و ڕم بەر جەستەی کەوتبوو، دواتر چوون بۆ دۆزینەوەی تەرمەکەی، وا تەرمی شێوێنرا بوو کە نەدەناسرایەوە، روبەیعی خوشکی دەڵێت تەنها بە سەرەپەنجەکەیدا زانیم

[1] - صحيح البخاري، الرقم 2576، صحيح مسلم، الرقم 3260، صحيح ابن حبان، الرقم 6584، سن أبي داود، الرقم 4000، سنن ابن ماجة، الرقم 2645، السنن الكبرى للنسائي، الرقم 6744،السنن الكبرى للبيهقي، الرقم 14985، مسند أحمد بن حنبل، الرقم 12060، مسند أبي يعلى الموصلي، الرقم 3423، المعجم الكبير للطبراني، الرقم 20504.

ئەوە ئەنەسی برامە، ئەنەسی کوڕی مالیك دەڵێت: ئێمە وا دەمانڕوانی ئەم ئایەتە لەسەر ئەنەسی کوڕی نەضر و هاوشێوەکانی دابەزیوە (من المؤمنین رجال صدقوا ما عاهدوا الله علیه).[1]

ئەنەسی کوڕی ئەرقەم (رضي الله عنه):

ناوی ئەنەسی کوڕی ئەرقەمی کوڕی زەیدەو لە هاوەڵە پشتیوانەکانە لە خەزرەجیەکان،[2] هیچ فەرمودەیەکی لە پێغەمبەری خواوە (صلى الله عليه وسلم) نەگێڕاوەتەوە، بەڵام لە جەنگ و غەزادا لەگەڵ پێغەمبەر (صلى الله عليه وسلم) بەشداری کردووەو لە ساڵی سێیەمی کۆچیو لە جەنگی ئوحوددا شەهید بوو و پێغەمبەریش (صلى الله عليه وسلم) شایەتی دا بۆ شەهید بوونەکەی.[3]

ئەنەسی کوڕی ئەوس(رضي الله عنه):

ناوی ئەنەسی کوڕی ئەوسی کوڕی عەتیکی کوڕی عەمرە، لە هاوەڵە پشتیوانیەکانە[4] لە بەنی عەبدولئەشهەل،[5] لە ئوحودو خەندەقدا بەشداری کرد، رایەك دەڵێت لە خەندەقدا شەهید بوو، خالیدی کوڕی وەلید تیرێکی هاویشتو کوشتی.[6]

---

1 - صحيح البخاري، الرقم 2670، صحيح مسلم، الرقم 3614، صحيح ابن حبان، الرقم 4845، سن الترمذي، الرقم 3206، مسند أحمد بن حنبل، الرقم 13391، مسند الطيالسي، الرقم 2143، الإصابة في تمييز الصحابة، ج1، ص132، أسد الغابة، ج1، ص199.

الإصابة في تمييز الصحابة، ج7، ص642.

2 - الإصابة في تمييز الصحابة، ج1، ص 120.

3 - أسد الغابة، ج1، ص 184.

4 - الإصابة في تمييز الصحابة، ج1، ص121.

5 - تاريخ الإسلام للذهبي، ج2، ص305، البدايةو النهاية، ج4، ص115.

6 - الإصابة في تمييز الصحابة، ج1، ص121.

لە جەنگی خەندەقدا ئەم هاوەڵانە شەهید بوون:(سەعدی کوڕی موعاذ، ئەنەسی کوڕی عەتیك، عەبدوڵای کوڕی سەهل، طوفەیلی کوڕی نوعمان، ثەعلەبەی کوڕی غەنەمە، کەعبی کوڕی زەیدی نەجاری).[1]

لە بێباوەڕەکانیش سێ کەس کوژران کە بریتی بوون لە مونەبهی کوڕی عوبەید کە بریندار بوو و لە مەککە مرد، نەوفەلی کوڕی عەبدوڵا کە دواتر بێباوەڕان بۆ وەرگرتنەوەی تەرمەکەی پارەیەکی زۆریان دیاری کرد، عەمری کوڕی عەبد وددی عامری کە عەلی کوڕی ئەبوو طالیب کوشتی.[2]

ئەنەسی کوڕی ئەوسی ئەنصاری(رضي الله عنه):

ئەم هاوەڵە لە پشتیوانانەو لە بەنی عەبدولئەشهەلە، جیایە لەو هاوەڵەی پێشوو هەرچەندە ئیبن فەتحوون بە یەکی زانیون بەڵام هەڵەی کردووەو نەیپێکاوە، چونکە ئەم هاوەڵەیان لە سەردەمی ئەمیری باوەڕداران عومەری کوڕی خەططابو لە جەنگی جسردا کوژرا.[3]

ئەنەسی کوڕی ئومموئەنەس(رضي الله عنه):

ئەم هاوەڵە ناوی باوکی نازانرێتو تەنها لەڕێی فەرموودەیەکەوە کە لەسەر دایکی هاتووە ناوی ئەمیش هاتووە، بەڵام رایەك دەڵێت بەڵکو ئومموئەنەس فەرموودەکەی گێڕاوەتەوەو ناوی ئەنەسی تێدا نیە.[4]

---

1 - ابن هشام: السيرة النبوية، ط1، دارالجيل(بيروت – 1411 هجرية)، ج4، ص214، البدايةو النهاية، ج4، ص115.

2 - البدايةو النهاية، ج4، ص116.

3 - الإصابة في تمييز الصحابة، ج1، ص121.

4 - الإصابة في تمييز الصحابة، ج1، ص25.

ئەنەسی مەولای پێغەمبەر (ﷺ):

ئەنەسی مەولای پێغەمبەر (ﷺ)لە سەردەمی خیلافەتی ئەبووبەکری صدیقدا کۆچی دوایی کرد، ئەمە جیایە لەو ئەنەسەی کە بە ئەبوو ئونسەش ناسراوە.[1]

ئەنەسی هجەنی (رضي الله عنه):

ئەمە باوکی موعاذە، لەو هاوەڵانەیە کە لە شام نیشتەجێ بون، فەرموودەی لە پێغەمبەری خواوە (ﷺ) گێڕاوەتەوە، موعاذی کوڕی فەرموودەی لێوە گێڕاوەتەوە.[2]

ئەنجەشە (رضي الله عنه):

ئەنجەشەی رەش کە هاوەڵێکی پێغەمبەر (ﷺ) بوو و حەبەشی بوو و کونیەکەشی ئەبوو ماریە بوو، دەنگێکی خۆشی هەبوو، کاتێ ژنەکانی پێغەمبەر (ﷺ) سواری وڵاخ ببوونایە ئەنجەشە جڵەوی وڵاخەکەی دەگرت.[3]

لە فەرموودەیەکدا هاتووە جارێك ئەنجەشە جڵەوی ئەو سوارەی لەدەست بوو کە دایکی باوەڕدارانی لەسەر بوو، پێغەمبەر (ﷺ) پێی فەرموو (ویحك یا انجشه، رویدك سوقا بالقوارير)،[4] (وریابە ئەی ئەنجەشە، لەسەرخۆ جڵەوی سواری

[1] - الإصابة في تمييز الصحابة، ج1، ص 133.

[2] - الإصابة في تمييز الصحابة، ج1، ص 134.

3 - الإصابة في تمييز الصحابة، ج1، ص119.

4 - صحيح البخاري، الرقم 5802 و 5863، صحيح مسلم، الرقم 4390، السنن الكبرى للنسائي، الرقم 9977، السنن الكبرى للبيهقي، الرقم 19386، مسند أحمد بن حنبل، الرقم 11806، صحيح ابن حبان، الرقم 5881، سنن الدارمي، الرقم 2652، المعجم الأوسط للطبراني، الرقم 1363، مسند أبي يعلى الموصلي، الرقم 3952.

شووشەییەکان بگرە)، لە ریوایەتێکی تردا هاتووە پێی فەرموو (لا تکسر القوارير)،[1] (شووشەییەکان مەشکێنە).

ئیبن ئەثیر دەڵێت ئەو رووداوە لە حەجیماڵئاواییدا روویداوە.[2]

ئیبن حەجەر لە شەرحی صەحیحی بوخاریدا سەبارەت بەم فەرموودەی پێغەمبەر (ﷺ) هێناویەتی: (رامهرمزی دەڵێت: لەبری ئافرەتان وشەی شووشەی بەکارهێناوە لەبەر نەرمونیانی ئافرەتانو لاوازی جووڵەیان، ئافرەتان لە نەرمونیانی و جەستەلاوازیدا لە شووشە دەچن، دەوترێ واتە وەك چۆن شووشە لەسەر پشتی وشتر بێت بە نەرمی جڵەوەکە دەگریت بۆ ئافرەتانیش وابە).[3]

ئەهوەدی کوڕی عیاض(رضي الله عنه):

ناوی ئەهوەدی کوڕی عیاضەو لە ئەزدیەکانە، کەسێکی زۆر خواپەرست بوو، هەواڵی مەرگی پێغەمبەری خوای (ﷺ) برد بۆ حیمیەریەکان، بەڵام ئەوان لەتاو زۆر خەفەت خواردنیان بۆ ئەو هەواڵە ئەهوەدیان لەناو خۆیاندا دەرکرد و نەچوون بە لایدا، کاتێ ئەهوەد هەواڵەکەی پێ دان وتیان خوا پارچەپارچەت بکات بۆ خۆت و هەواڵێك هێنات، درۆ دەکەیت نەمردووە، ئەویش وتی با سوێند بەو خوایەی ئەوی بە حەق نارد مردووە سوێند بە خوا منیش لە ئێوە دڵگرانترم، ئەگەر لە ئێوە دڵنەرم تریش ببینم ئەو هەواڵەی پێدەدەم، ئەوانیش دەریان کرد، ئەویش وتی خوایە من هەواڵی مەرگی پێغەمبەرەکەتم پێ دان تا دوای ئەو لەخشتەنەبرێن و دڵنەوایی منیش

---

1 - السنن الكبرى للنسائي، الرقم 9979، صحيح ابن حبان، الرقم 5882.

2 - أسد الغابة، ج1، ص184.

3 - فتح الباري، ج10، ص545.

بکەن لەو دڵگرانیەدا، دواتر کە دڵنیا بوونەوە لە وەفاتی پێغەمبەر (ﷺ) هێنایانەوە.[1]

ئمروئولقەیسی کوڕی عابس(رضي الله عنه):

ئمروئولقەیسی کوڕی عابسی کوڕی مونذیری کوڕی ئمروئولقەیسی کیندیە، وەك وەفد هاتووەتە خزمەت پێغەمبەر (ﷺ) و موسڵمان بووەو بەردەوامیش لەسەر موسڵمان بوونەکەی ماوەتەوە پاش ئەوەی بەشێکی بەرچاوی هۆزەکەی لە ئیسلام هەڵگەڕانەوە،[2] لە کووفە نیشتەجێ بوو،[3] شاعیرێکی دیار بووەو شیعری دەوت،[4] سەبارەت بە هەڵگەڕانەوەی خەڵکی لە ئیسلام شیعری نووسیوە.[5]

جارێك ئەم هاوەڵە لەسەر زەوی و زار لەگەڵ کەسێکی حەضرەمیدا کێشەی هەبوو، هەردوولا ڕێککەوتن کێشەکە ببەنەوە بۆ لای پێغەمبەر (ﷺ)، کاتێ چوونە خزمەتی پێغەمبەر (ﷺ) بە کەسە حەضرەمیەکەی فەرموو بەڵگەت پێیە یان دەبێت ئەو سوێند بخوات، کابرا وتی ئەی پێغەمبەری خوا (ﷺ) ئەگەر ئەو ئامادە بێت سوێند بخوات من واز لە زەویەکە دێنم بۆی،[6] لە ریوایەتێکی تردا هاتووە کە کابرا وتی ئەی پێغەمبەری خوا ئەو گوێی لێ نیە سوێند بخوات،[7] ئەم گێڕانەوەشیان دروستترە چونکە لە کتێبەکانی فەرمووددا زیاتر بەم جۆرە هاتووە، پێغەمبەریش

1 - الإصابة في تمييز الصحاب، ج1، ص142.
2 - أسد الغابة، ج1، ص 175.
3 - الإصابة في تمييز الصحابة، 1، ص112.
4 - أسد الغابة، ج1، ص 175.
5 - الإستيعاب في معرفة الأصحاب، ج1، ص106.
6 - الإصابة في تمييز الصحابة، 1، ص112.
7 - صحيح مسلم، الرقم 225.

(ﷺ) فەرمووی بەس ئەتوانیت ئەوەی پێ بکەیت، پاشان چوون تا سوێندەکە بخوات، ئینجا پێغەمبەر (ﷺ) فەرمووی:(من اقتطع أرضا ظالما ، لقي الله وهو عليه غضبان)،[1] (هەر کەس بەستەم زەویەك دابڕ بکات بۆ خۆی ئەوە کە دەگاتەوە بە خوا، خوای گەورە زۆر لێی تووڕەیە)، ئمروئولقەیس وتی ئەی پێغەمبەری خوا (ﷺ) ئەی ئەگەر ئەوەی بزانێت ماڤ خۆیەتی بەڵام دەستبەرداری ببێت چی بۆ هەیە؟ پێغەمبەر (ﷺ) فەرمووی (الجنة) واتە بەهەشتی بۆ هەیە، ئمروئولقەیس وتی دەی ئەی پێغەمبەری خوا (ﷺ) من تۆ بە شایەت دەگرم کە وا دەستبەرداری بووم.[2]

ئەو هاوەڵەش کە ئەو کێشەی هەبوو لەگەڵ ئمرئولقەیسدا رەبیعەی کوڕی عەیدان بوو.[3]

ئمروئولقەیس لە جەنگی یەرمووکیشدا بەشداری کرد، هەروەها لە گەمارۆی قەڵای (نجیر) یشدا بەشدار بوو، کاتێ لە ئیسلام هەڵگەڕاوەکان هاتنە دەرەوە تا لەگەڵ موسڵمانان بجەنگن ئمروئولقەیس مامی خۆی گرتو ویستی بیکوژێت، چونکە مامی یەکێك بوو لە هەڵگەڕاوەکان، مامی پێی وت ماڵ وێران مامی خۆت دەکوژیت؟ ئەویش وتی تۆ مامی منیت بەڵام الله خوامە، ئینجا مامی خۆی کوشت،[4] ئەم ئاکارەش لای ژمارەیەك لە هاوەڵانی تر بینراوە کە لە پێناو ئیسلامدا بەرامبەر کەسە نزیکە بێباوەڕە جەنگاوەرەکان وەستاون، هەیانبووە ئامادە بووە ئەو کەسە نزیکەی

---

1 - صحيح مسلم، الرقم 226، مسند أحمد بن حنبل، الرقم 18480، المعجم الكبير للطبراني، الرقم 17886، الإيمان لابن مندة، الرقم 586.

2 - الإصابة في تمييز الصحابة، ج1، ص 112.

3 - أسد الغابة، ج1، ص175، صحيح مسلم، الرقم 226.

4 - الإستيعاب في معرفة الأصحاب، ج1، ص104، الإصابة في تمييز الصحابة، ج1، ص112.

بکوژێت، هەیانبووە خۆی لێ دوور گرتووە چونکە ناخی ئەوەی پێ سەخت بووەو حەزی کردووە بە دەستی موسڵمانێکی تر بکوژرێت نەك بە دەستی خۆی.

ئمروئولقەیس یەکێك بوو لەو کەسانەی هاودەم بە پاڵپشتانی ئیسلام مایەوەو دژی لە ئیسلام هەڵگەڕاوەکان دەوەستایەوەو بانگی دەکردن تا بگەڕێنەوە ناو ئیسلام، بەتایبەت زۆر لەگەڵ هۆزەکەی خۆیدا هەوڵی دەدا، هەروەها نامەی نووسی بۆ ئیمامی ئەبووبەکر و تێی گەیاند پەنای کەسێ نادات لە ئیسلام هەڵگەڕابێتەوە، ئەوەشی لەم شیعرەدا دەربڕی:

الا بلغ أبا بكر رسولا

وبلغها جميع المسلمينا

فليس بمجاورا بيتي بيوتا

بما قال النبي مكذبينا[1]

چەند گومانێك:

ئەم هاوەڵە ویستوویەتی بەشێك لە زەوی هاوەڵێکی تر داگیر بکات، بۆیە ئەمە جۆرێك لە ستەم بووە لای ئەم هاوەڵەو هەوڵیداوە لەپێناو دنیادا فێڵ بەکاربهێنێت، هەروەك دەبینین هاوەڵەکەی تر ی دەڵێت ئەم کەسە گوێی لێ نیە سوێندی بە ناهەق بخوات.

1 - الإصابة في تمييز الصحابة، ج1، ص112.

کاتێ ئمروئولقەیس زانی ئەگەر ئەو سوێندە بخوات توورەیی خوای بەردەکەوێت ئینجا ئامادە نەبوو سوێند بخوات و پاشەکشەی کرد.

هاوەڵان لە پێناو دنیادا بەرامبەر بە یەکدی وەستاون وەك چۆن لەم نموونەدا دیارە.

شرۆڤەی گومانەکان

خوای گەورە ئەوەی لە موسڵمان حەرام نەکردووە هەوڵ بدات بۆ ژیانی دنیا، بەڵکو خوای گەورە فەرمانی کردووە بە موسڵمان پشکی دنیای لەبیر نەکات، بۆیە حەزو ویستی دنیایی لای موسڵمان شتێکی عەیبەو حەرام نیە، حەرامی و عەیبیەکەی کاتێك دەست پێ دەکات ئەو کەسە دنیای لێ ببێتە شوێنی مانەوەی هەمیشەییو لە پێناو دنیادا هەنگاونان بۆ دەستکەوتی رۆژی دوایی لەبیر بکات یان سست بێت تیایدا، هەروەها یان ئەوەی هەوڵ بدات بە رێگەی ناڕەوا بەدەستی بهێنێت وەك ئەوەی بە زۆرو ستەم یان بە فێڵ مافێکی کەسێکی تر داگیر بکات، لە ئەزموونی هاوەڵاندا ئەمە بەدی ناکەین، چونکە دەبینین زۆر بە ئاسانی لە ماوەیەکی کەمدا لەیەکدی گەیشتونو کێشە ماددیەکانی نێوانیان چارەسەر کردون، هەیانبووە بۆ فەوتانی نوێژێکی باخێکی کردووە بە خێر، کەسی وەك ئیمامی ئەبووبەکر کە لەسەر دارخورمایەك کێشەی لەگەڵ هاوەڵێك دەبێت، زۆر بە خێرایی کێشەکەیان لای پێغەمبەر (ﷺ) چارەسەر دەکەن بێ ئەوەی کاتژمێرێك بخایەنێت، هەروا ئەم هاوەڵەش وەك دەبینین هێندە دڵنیایە کە مافی خۆیەتی ئامادەیە کێشەکە ببەنەوە بۆ لای پێغەمبەر (ﷺ)، ئەمەش فەرمانی خوایە کاتێك کێشەیەك هەبوو بیبەینەوە بۆ لای فەرمانی خواو پێغەمبەرەکەی، خۆ ئەوان هەردووکیان دەیانزانی پێغەمبەر

(ﷺ) لەلایەن خوای گەورەوە ڕێنموونیو زانیاری بۆ دێت، وەك چۆن خوای گەورە هەندێ کێشەی نهێنی هەڵماڵی بۆ پێغەمبەرەکەیو ڕووی ڕاستی ڕووداوەکانی بۆ خستەڕوو، ئەم دوو هاوەڵە دەیانزانی دەکرێ خوای گەورە ڕاستی ئەم مەسەلەی ئەمان بخاتە ڕوو، بۆیە هەرکامیان نیەتی خراپی هەبوایە ئامادەیی نەبوو کێشەکە بباتە خزمەت پێغەمبەر (ﷺ)، بەڵکو دوو ڕای جیاوازیان هەبووەو هەرکام خۆیان بە خاوەن ماف زانیوەو هەردووکیش ڕازی بون بە بڕیاری پێغەمبەری خوا (ﷺ)، بۆیە ئەمە بەڕاست زانینی ڕای هەردووکیان نیە لەمەدا، بەڵکو ئەو مافە هی یەکێکیان بووەو یەکێکیان هەڵە بووە، بەلام هەردووکیان لە نیەتدا خۆیان بەڕاست داناوە نەك ویستی داگیرکردنیان بێت بەو بەڵگەی خێرا کێشەکەیان بردەوە خزمەت پێغەمبەری خوا (ﷺ) و بە بڕیاری ئەویش ڕازی بوون.

هەروەها دەبینین ئەم دوو هاوەڵە کە کێشەکەیان هەیە پێکەوە دەچن بۆ لای پێغەمبەر (ﷺ) بێ ئەوەی کەسێك بیانبات یان خەڵکێك بکەونە نێوانیانەوە، واتە هێندە مەسەلەکەیان لا ئاسان بووە، هەرچەندە دەمەقاڵە لەنێوانیاندا هەبووبێت، بەڵام نەگەیشتوەتە ئاستێك لێدانی بەرامبەری تێدا بێت، بۆیە لە ماوەیەکی کەمدا دەچنە خزمەت پێغەمبەری خوا (ﷺ) و کێشەکەیان چارەسەر دەکەن.

دەبینین ئمروئولقەیس بە ڕاشکاوانە بە پێغەمبەری خوا (ﷺ)دەڵێت ئەو لەسەر هەقە، بەلام ئەگەر واز بێنێت لەو هەقەی لە بەرامبەردا چی پاداشتێکی دەست دەکەوێت؟ کاتێك پێغەمبەر (ﷺ) دەفەرموێت بەهەشت، خێرا بێ بیر لێکردنەوە واز دێنێت لەو زەویەی کە ماوەیەك بوو کاری تێدا دەکرد، هەروەها ئەو هەرچەندە دڵنیا بوو ئەوە مافی خۆیەتی، بەڵام بە پێویستی نەدەزانی بۆ مەسەلەی

زەویەك كاری بگەیەنێتە سوێندخواردن ئەگەرچی پاش ئەوەی پێغەمبەر (ﷺ) داوای كرد سوێند بخوات ئامادەیی هەبوو، بەڵام خێرا بیری كردەوە لە بەرامبەر وازهێنان لەوە بۆ قیامەتی چی دەست دەكەوێت.

دەبینین هاوەڵان كێشەیان هەبووەو ئەوەش جیاوازیەكە لەنێوان مەسەلەی عەدالەتی هاوەڵان و مەعصووم بوونیاندا، هەڵەو كەموكورتی كەم لەناو عەدالەتدا جێی دەبێتەوە، چونكە عەدالەت ئەوەیە كەسەكە لەسەر مەردایەتی و خواناسیو كاری چاكە راهاتبێت و ژیانی لەسەر ئەوە بباتەسەر، لەوەشدا هەر كەموكورتی و هەڵە و نەپێكان دەبێت، بەڵام ئامانجی سەرەكی رەزامەندی خوایەو ئەو كەموكورتیو هەڵە یان نەپێكانە جۆربەجۆرانەش نابنە هۆی لادانی ئەو هاوەڵە لە رێی راستی، بەڵام لە مەعصومیەتدا تاكە هەڵەیەك قبووڵ نیە، ئەمەش دوورە لە مەنهەجی ئەهلی سوننەوە.

ئمروئولقەیسی كوڕی ئەصبەغی كەلبی(رضي الله عنه):

چووەتە خزمەت پێغەمبەر (ﷺ) و پێغەمبەری خوایش (ﷺ) وەك نوێنەر دایناوە لەسەر كەلب، واتە بە فەرمانی پێغەمبەری خوا (ﷺ) ئەمیری هۆزەكەی خۆی بووە و لەو پۆستەشدا مایەوە تا دوای كۆچی دوایی پێغەمبەر (ﷺ)، كاتێكیش خەڵكی ناوچەكە لە ئیسلام هەڵگەڕانەوە، ئەم هاوەڵە بە باوەڕداری مایەوە.[1]

[1] - أسد الغابة، 1، ص175، الإصابة في تمييز الصحابة، 1، ص111.

ئیبن عەبدولبەر دەڵێت وا گومان دەبەم ئەمروئولقەیس خالۆی ئەبووسەلەمەی کوڕی عەبدورەحمان بووبێ، چونکە دایکی ئەبوو سەلەمە ناوی تەماضوری کچی ئەصبەغ بووە.[1]

ئوبەی کوڕی ثابت (رضي الله عنه):

ئەم هاوەڵەی پێغەمبەر (ﷺ) لە پشتیوانانەو سەر بە خەزرەجیەکانە، ناوی ئوبەی کوڕی ثابتی کوڕی مونذیری کوڕی حەرامی کوڕی عەمرە.[2]

ئوبەی برای دوو هاوەڵی تر بوو کە حەسسان و ئەوس بوون،[3] حەسسانیان شاعیری پێغەمبەر (ﷺ) بوو و پێغەمبەر (ﷺ) سیرینی خوشکی ماریەی پێ بەخشی،[4] ئەوسیش لە جەنگی ئوحوددا شەهید بوو.[5]

ئوبەی بە ئەبووشەیخ ناسرابوو، بەڵام رایەکی تر هەیە دەڵێت ئەو نازناوە هی کوڕەکەیەتی.[6]

راجیایی هەیە لەسەر ئوبەی، ئیبن ئیسحاق پێی وایە ئوبەی لە سەردەمی جاهیلیدا مردووە،[7] ئیبن مندەش پێی وایە ئەوس بووە بەشداری بەدری کردووەو

---

1 - الإستيعاب في معرفة الأصحاب، ج1، ص106.

2 - أسد الغابة، ج1ص75.

3 - أسد الغابة، ج1ص75.

4 - أسد الغابة ج1ص62.

5 - أسد الغابة، ج1ص75.

6 - الإصابة في تمييز الصحابة، ج1ص25.

7 - الإصابة في تمييز الصحابة، ج1ص25.

لەئوحوددا شەهید بووە،[1] بەڵام هەریەك لە ئیبنولکەلبی و واقیدیو ئیبن حیبانو مووسای کوڕی عوقبەو چەندێکی تر پێیان وایە ئوبەی بەشداری جەنگی بەدر بووە.[2]

ئوبەی کوڕی شەریق(ئەخنەس)(ﷺ):

ناوی ئوبەی کوڕی شەریقی کوڕی عەمری کوڕی وەهبی کوڕی علاجی کوڕی ئەبی سەلەمەی کوڕی عەبدولعوززای کوڕی غەیرەی کوڕی عەوف کوڕی ثەقیفی ثەقەفییە.[3]

کونیەکەی ئەبوو ثەعلەبەیە،[4] بەڵام زیاتر بە ئەخنەس ناسراوە، چونکە لە کاتی جەنگی بەدردا ئامۆژگاری بەنی زوهرەی کرد تا نەچنە جەنگی بەدر و پاشەکشە بکەن، ئەوانیش بە گوێیان کرد و گەڕانەوە، بۆیە بە ئەخنەس ناسرا،[5] واتە دووری خستنەوە لە جەنگەکە.

شەریقی باوکی ئوبەی کۆیلەیەکی کڕی کە ناوی عەددی کوڕی حەمرا بوو، شەریق ئەو کۆیلەی ئازاد کرد و دواتر کچەکەی خۆی لێ مارە کرد، ئەو کچەی دوو کوڕی هەبوو بە ناوەکانی عەبدوڵا و عومەر.[6]

1 - أسد الغابة، ج1ص75.
2 - الإصابة في تمييز الصحابة، ج1ص25.
3 - الإصابة في تمييز الصحابة، ج1ص38، اسدالغابة، ج1،ص76.
4 - اسدالغابة، ج1،ص76.
5 - اسدالغابة، ج1، ص76.
6 - الاستيعاب في معرفة الأصحابة، ج3، ص948.

ئوبەی کوڕی شەریقیش کۆیلەیەکی هەبوو بەناوی ثابت، ئەم کۆیلەیە زوو موسڵمان بوو و لە هاوەڵە کۆچەرەکان بوو، هەروەها بە موسڵمانی بەشداری جەنگی بەدری کرد،[1] دواتریش پاش وەفاتی پێغەمبەر (ﷺ) بەشداری فەتحی میصری کرد.[2]

ئوبەی هاوپەیمانی بەنی زوهرە بوو و گەورە و قسەرۆیشتووی ناویان بوو، لە کاتی جەنگی بەدردا کاتێ موسڵمانان رێیان گرت بە کاروانی قورەیش بەنی زوهرەش لەگەڵ ئەبووسوفیان و دەستەکەیدا خۆیان ئامادە کرد بۆ جەنگی دژ بە موسڵمانان، چونکە ئەوانیش پشکیان هەبوو لە کاروانەکەدا، بەڵام کاتێ ئوبەی زانی کاروانەکە رزگاری بووەو رێی خۆی گۆڕیوە، چوو بۆ لای بەنی زوهرەو پێی وتن ئێوە بۆ کاروانەکەتان ئەچوون وا رزگاری بووە، ئیتر خۆ ئێوە نیازی جگە لەوەتان نەبووە، بۆیە پێشنیاری بۆ کردن تا نەچنە ئەو جەنگەوە، ئەوانیش بەگوێیان کرد، لەوەوە بە ئەخنەس ناسرا.[3]

ئەخنەس لەگەڵ سەرانی قورەیشدا پەیوەندی بەتینی هەبوو، جارێکیان ئوبەیو ئەبوو جەهلو ئەبوو سوفیان بە شەو چوون تا گوێ بگرن لە قورئان خوێندنی پێغەمبەر (ﷺ)، هەرکامیانو لە شوێنێ دادەنیشت، بە یەکتریشیان نەئەزانی، کە بەرەبەیان دەهات بڵاوەیان لێ ئەکرد، لە رێدا بە یەك گەیشتنو بە یەکتریان وت کە ئیتر واناکەن، تا سێ شەو وایانکرد، هەمتر لە رێدا بە یەك

---

[1] - الإصابة في تمييز الصحابة، ج1ص82، اسد الغابة، ج1، ص327.
[2] - اسد الغابة، ج1، ص327، الإصابة في تمييز الصحابة، ج1ص82.
[3] - اسدالغابة، ج1، ص76.

گەیشتن‌و وتیان هەر دەبێ بەڵێن بەیەکتر بدەین کە ئیتر نەیەینەوە، بۆ بەیانی ئەخنەس چوو بۆ لای ئەبووسوفیان و پێی وت ئەی ئەبوو حەنظەلە پێم بڵێ سەبارەت بەوەی لە موحەممەدت بیست چی دەڵێیت؟ ئەویش وتی ئەی ئەبوو ثەعلەبە بەخوا ئەوەی بیستم برێکی ئەمزانی چیەو مەبەست پێیان چیە و هەندێکیشی مانا و مەبەستیم نەئەزانی، ئوبەی وتی منیش هەروام سوێند بەوەی سوێندم پێ خوارد بۆی،[1] لە گێڕانەوەیەکی تردا هاتووە وتی من دەیزانم‌و بە حەقی ئەزانم.[2]

ئەخنەس جارێکیان چوو بۆ لای پێغەمبەر (ﷺ)و موسڵمانبوونی خۆی راگەیاندو وتی خوا ئەزانێت راست ئەکەم، دوای ئەوە رایکرد و چوو دای بە لای برێ موسڵماندا، کشتوکاڵێکی زۆرو برێ وشتری سووتاند، لەو بارەشەوە ئایەتی خوا دابەزی (ومن الناس من يعجبك قوله في الحياة الدنيا ويشهد الله على ما في قلبه وهو ألد الخصام...... ولبئس المهاد). لێرەوە ئیبن عەطیەی گێڕەرەوەی ئەم دەقە رای وایە ئوبەی هەرگیز موسڵمان نەبووبێت، بەڵام ئیبن حەجەر بەرپەرچی ئەو رایە دەداتەوە بە دوو بەڵگە:

یەکەم: کەسانی پێشوو کە باسیان کردووە سەلماندوویانە کە هاوەڵی پێغەمبەر (ﷺ) بووە.

---

[1] - سيرة ابن إسحاق، ج4ص170.

[2] - الإصابة في تمييز الصحابة، ج1، ص38.

دووەم: ئەگونجێت کەسێك موسڵمان بێت و دواتر مورتەد بێتەوەو دواتر موسڵمان ببێتەوە.[1]

ئوبەی لە جەنگی ئوحوددا لەگەڵ بێباوەڕاندا بەشداری جەنگی کرد و ئونەیسی کوڕی قەتادەی کوڕی ڕەبیعەی ئەنصاری شەهید کرد، ئونەیس یەکێك بوو لە بەشداربوانی بەدر، لە ئوحودیشدا بەشداری کرد و لەسەر دەستی ئەخنەس(ئوبەی) شەهید بوو.[2]

هەروەها ئوبەی یەکێك بوو لەو کەسانەی کە بەشدارییان کرد لە فرۆشتنی خوبەیبدا، عوقبەی کوڕی حارثی کوڕی نەوفەل خوبەیبی کڕی.

ئەخنەس دواتر موسڵمان بوو و لە (المؤلفة قلوبهم) دڵڕاگیرکراوان بوو، پێغەمبەر (ﷺ) بەخششی پێدەدا بەو بۆنەیەوە، لە سەردەمی خیلافەتی عومەری کوڕی خەتتابدا کۆچی دوایی کرد.[3]

ئوبەی کوڕی عەجلان (رضي الله عنه):

زانیاری زۆر کەمە لەسەر ئەم هاوەڵە، بەڵام لە سەرچاوەکاندا هاوەڵبوونی چەسپاوە.

ئوبەی کوڕی عەجلانی باهیلی برای ئەبوو ئومامەیە.[4]

---

[1] - الإصابة في تمييز الصحابة، ج1، ص82.
[2] - اسدالغابة، ج1، ص203.
3 - اسدالغابة، ج1، ص76.
4 - اسدالغابة، ج1، ص76، الاصابة في تمييز الصحابة، ج1، ص26،

ئوبەی کوڕی عیمارە یان عومارە (رضي الله عنه):

ئەم هاوەڵەی پێغەمبەر (ﷺ) لە پشتیوانانە،[1] ناوی ئوبەی کوڕی عیمارەیە،[2] هەندێ دەڵێن عومارە ناوی باوکی بووە،[3] هەندێکی تر رایان وایە ناوی ئەبوو ئوبەی کوڕی ئوم حەرام بووە،[4] رایەکی تر دەڵێت ئوبەی کوڕی عوبادەیە.[5]

پێغەمبەر (ﷺ) لە ماڵی ئەم هاوەڵەدا نوێژی دوو قیبلەی کردووە.[6]

ئوبەی ئەڵێت پێغەمبەر (ﷺ) لە ماڵەکەمدا نوێژی کرد، پرسیارم لێکرد وتم ئەی پێغەمبەری خوا لەسەر دوو خوف مەسح بکەم؟ فەرمووی بەڵێ، وتم یەك رۆژ؟ فەرمووی بەڵێ، وتم ئەی دووڕۆژ؟ فەرمووی بەڵێ، وتم ئەی سێ رۆژ؟ فەرمووی بەڵێ و چەندەت ویست، (نعم وما بدا لك)[7] بە دەقێکی تر (وتم ئەی پێغەمبەری خوا یەك رۆژ مەسح لەسەر دوو خوف بکەم؟ فەرمووی بەڵێ دوو رۆژیش و چەندت ویست)(نعم ویومین وما شئت).[8]

---

1 - معجم الصحابة لابن قانع، ج1ص4، معرفة الصحابة لأبي نعيم الأصبهاني، الرقم 718، اسدالغابة، ج1، ص77.

2 - الاصابة في تمييز الصحابة، ج1، ص26، معجم الصحابة لابن قانع، ج1ص4، اسدالغابة، ج1، ص77.

3 - اسدالغابة، ج1، ص77، الاصابة في تمييز الصحابة، ج1، ص26.

4 - الإستيعاب في معرفة الأصحاب، ج1، ص70، الاصابة في تمييز الصحابة، ج1، ص26.

5 - الاصابة في تمييز الصحابة، ج1، ص26.

6 - اسدالغابة، ج1، ص77، الإستيعاب في معرفة الأصحاب، ج1، ص70، الاصابة في تمييز الصحابة، ج1، ص26.

7 - المعجم الأوسط للطبراني، الرقم 3539، سنن ابن ماجة، ارقم 561، والحديث ضعيف، اسدالغابة، ج1، ص77.

8 - معجم الصحابة لابن قانع، ج1ص6.

ئوبەی کوڕی کەعبی کوڕی عەبدثەور (رضي الله عنه):

ئەم هاوەڵە جیاوزاە لە ئوبەی کوڕی کەعبی کوڕی قەیس، ئەمەیان ناوی ئوبەی کوڕی کەعبی کوڕی عەبدثەوری موزەنیە،[1] موزەنیەکان دەگەڕێنەوە سەر موزەینەی کچی کەلب.[2]

کەسێکی خوزاعی بە ژمارەیەك کەسەوە هات بۆ لای پێغەمبەر (ﷺ)، یەکێك لەوانەش ئوبەی کوڕی کەعبی کوڕی عەبدثەور بوو، هاتنە خزمەتی و بەیعەتیان پێدا.[3]

ئوبەی کوڕی کەعبی کوڕی قەیس(رضي الله عنه):

یەکێکە لە هاوەڵانی زۆر نزیکی پێغەمبەر (ﷺ)، نووسەرەوەی سروش بووەو لەسەردەمی پێغەمبەردا (ﷺ) فەتوای داوە.

ناوی: ئوبەی کوڕی کەعبی کوڕی قەیسی کوڕی عوبەیدی کوڕی زەیدی کوڕی موعاویەی کوڕی عەمری کوڕی مالیکی کوڕی نەجارە.[4]

ئەم هاوەڵە لە پشتیوانانە[5] لە خەزرەجیەکان،[6] کونیەکەی ئەبوطوفەیلە،[7] هەروەها ئەبوو مونذیریشی پێ ئەوترا،[8] پێغەمبەر (ﷺ) کونیەی ئەبوو مونذیری

---

[1] - الإصابة في تمييز الصحابة، ج1، 27.

[2] - اللباب في تهذيب الأنساب لإبي الحسن الجزري، ج3، ص205.

[3] - أسد الغابة، ج1، ص78.

[4] - أسد الغابة، ج1ص78، الإصابة في تمييز الصحابة، ج1، ص27، الإستيعاب في معرفة الأصحاب، ج1، ص65.

[5] - الإستيعاب في معرفة الأصحاب، ج1، ص65، أسد الغابة، ج1ص78.

[6] - أسدالغابة، ج2، ص85.

[7] - الإصابة في تمييز الصحابة، ج1، ص27.

[8] - الإستيعاب في معرفة الأصحاب، ج1، ص66.

لێنا، کونیەی ئەبوو طوفەیلیش عومەری کوڕی خەطاب لێی نا.[1] هەروەها بە سەیدولقووڕراء ناسراوە.[2]

ژنەکەی ناوی ئوم طوفەیلی کچی طوفەیلی کوڕی عەمر بوو[3] کە ئەویش هاوەڵێکی ناسراوی پێغەمبەر (ﷺ) بوو.[4]

لە گێڕانەوەیەکدا هاتووە حەبیبەی کچی سوهەیلیش هاوسەری ئوبەی بووە، حەبیبە ژنی ثابتی کوڕی قەیس بوو، دوای ثابت ئوبەی کوڕی کەعب بەهاوسەری گرت.[5]

ئوبەی چەند کوڕێکی هەبوو: طوفەیل کە کونیەکەی بەهۆی ئەمەوە وەرگرت، دەوترێ لە سەردەمی پێغەمبەردا (ﷺ) لەدایك بووە،[6] موحەممەد لە سەردەمی پێغەمبەردا (ﷺ) لەدایك بوو[7] و لە ئوم طوفەیلی دایکی و لە باوکیشی و لە عومەریشەوە فەرموودەی گێڕاوەتەوە،[8] هەروەها حەرامیش کوڕی بوو کە بە حەزمیش ناوی هاتووە.[9]

---

[1] - أسد الغابة، ج1ص78، الإستيعاب في معرفة الأصحاب، ج1، ص66.
[2] - الإصابة في تمييز الصحابة، ج1، ص27.
[3] - الإصابة في تمييز الصحابة، ج6ص243.
[4] - أسد الغابة، ج7، ص388، الإصابة في تمييز الصحابة، ج8، ص246.
[5] - الإصابة في تمييز الصحابة، ج7، ص576.
[6] - الإصابة في تمييز الصحابة، ج3، ص550.
[7] - الإصابة في تمييز الصحابة، ج6، ص243.
[8] - الإصابة في تمييز الصحابة، ج6ص243.
[9] - أسدالغابة، ج1، ص578.

ئوبەی لە بەیعەی عەقەبەی دووەمدا بەشدار بوو و لەوێ گەیشت بە خزمەت پێغەمبەر (ﷺ).[1]

ئوبەی ریشی سپی بوو و دەستکاری ئەو سپیبوونەی ریشیشی نەئەکرد.[2]

عومەری کوڕی خەطاب لە ڕۆژی مردنی ئوبەیدا بە سەیدولموسلیمین واتە گەورەی موسڵمانان ناوی دەبرد.[3]

ئوبەی لە جەنگی بەدردا بەشداری کرد.[4]

یەکەم نووسەرەوەی پێغەمبەر (ﷺ) بوو لە مەدینە، یەکەم کەسیش بوو لە کۆتایی نوسینەکەدا دەینووسی (وکتبە ...)واتە ناوی خۆی دەنووسی.[5]

لە سەردەمی پێغەمبەردا (ﷺ) شەش کەس لە پشتیوانان نووسەرەوەی سروش بوون،[6] چواریان لە خەزرەجیەکان بوون، یەکێك لەوانە ئوبەی کوڕی کەعب بوو.[7]

هەروەها ئوبەی یەکێك بوو لەو کەسانەی لە سەردەمی پێغەمبەردا (ﷺ) فەتوایان دەدا.[8]

---

[1] - الإستیعاب في معرفة الأصحاب، ج1، ص66، أسد الغابة، ج1ص78.
[2] - أسد الغابة، ج1ص80، الإصابة في تمييز الصحابة، ج1ص27.
[3] - الإصابة في تمييز الصحابة، ج1ص27.
[4] - الإستیعاب في معرفة الأصحاب، ج1، ص66، أسد الغابة، ج1ص78.
[5] - الإصابة في تمييز الصحابة، ج1ص27، الإستیعاب في معرفة الأصحاب، ج1، ص68.
[6] - أسد الغابة، ج1ص332.
[7] - أسدالغابة، ج2، ص85.
[8] - أسد الغابة، ج5، ص205، الإصابة في تمييز الصحابة، ج1ص27.

کاتێ پێغەمبەر (ﷺ) برایەتی خستە نێوان کۆچەرانو پشتیوانان، برایەتی خستە نێوان ئوبەی کوڕی کەعبو سەعیدی کوڕی زەیدی زاوای (واتە مێردی خوشکەکەی) عومەری کوڕی خەططابەوە.[1]

پێغەمبەر (ﷺ) لە فەرموودەیەکدا باس لە فەزڵی هاوەڵانێکی دەکاتو دەفەرموێت (أرحم أمتي بها ابو بكر وأقواهم في دين الله عمر وأصدقهم حياء عثمان وأقضاهم على بن أبي طالب وأفرضهم زيد وأقرؤهم لكتاب الله أبي بن كعب وأعلمهم بالحلال والحرام معاذ بن جبل وأمين هذه الأمة أبو عبيدة بن الجراح وأبو هريرة وعاء)[2] (بە رەحمترینی ئوممەتم بە ئوممەتەکەم ئەبوبەکرەو بەهێزترینیان لە ئایینی خوادا عومەرەو بە شەرمترینیان عوثمانە و دادوەرترینیان عەلی کوری ئەبووطالیبەو شارەزاترینیان بە فەرزەکان زەیدە و شارەزاترینیان بە قورئان خوێندنەوە ئوبەی کوڕی کەعبە و شارەزاترینیان بە حەڵاڵ و حەرام موعازی کوڕی جەبەلەو ئەمینداری ئەم ئوممەتەش ئەبوو عوبەیدەی کوڕی جەراحە و ئەبوو هورەیرەش قاپ و جامێکە).

---

[1] - معرفة الصحابة لأبي نعيم الأصبهاني، الرقم 526.

[2] - الإستيعاب في معرفة الأصحاب، ج1، ص17، ئیبن ماجە بە دەقێکی هاوشێوەی ئەمە کە هەمان ئەم واتایە دەبەخشێت هێناویەتی، سنن ابن ماجة، الرقم 154، صحيح. مسند أحمد بن حنبل، الرقم 12707، صحيح، بەڵام لای ئیبن ماجە و ئیمامی ئەحمەد باسی ئەبووهورەیرەی تێدا نیە، شێخی ئەلبانی ئەمەی بە صحیح داناوە (أرحم أمتي بأمتي أبو بكر و أشدهم في أمر الله عمر و أصدقهم حياء عثمان و أقرؤهم لكتاب الله أبي بن كعب و أفرضهم زيد بن ثابت و أعلمهم بالحلال و الحرام معاذ بن جبل و لكل أمة أمين و أمين هذه الأمة أبو عبيدة بن الجراح).الجامع الصغير و زيادته، 897.

لە فەرموودەیەكی تردا كە بە مورسەلی هاتووە (خذوا القرآن من أربعة من عبدالله بن مسعود وسالم مولى أبي حذيفة ومعاذ بن جبل وأبي بن كعب)[1] (قورئان لە چوار كەسەوە وەربگرن، لە عەبدوڵای كوڕی مەسعوود و سالمی مەولای ئەبووحوذەیفەو موعاذی كوڕی جەبەل و ئوبەی كوڕی كەعب).

ڕۆژێك ئەبووطەلحە بڕێ لە سامانەكەی خۆی كرد بە خێرو هێنای بۆ پێغەمبەر (ﷺ)، ئەویش دای بە كەسە نزیكەكانی خۆی، ئوبەی كوڕی كەعب و حەسانی كوڕی ثابتو شەدادی كوڕی ئەوسو چەندێكی تر، ئەوانیش نرخی بەشەكەی خۆیان دیاری كردو حەسسان وەریگرتەوە، ئیتر بوو بە موڵكی حەسسانو ئەویش دواتر فرۆشتی بە موعاویە.[2]

جارێكیان پێغەمبەر (ﷺ) ئوبەی كوڕی كەعبی بانگ كردو پێی فەرموو خوا فەرمانی پێكردوم تا –ئەم ئایەتەت– بەسەردا بخوێنمەوە، ئوبەی وتی ئەی پێغەمبەری خوا (ﷺ) ئایا خودا ناوی منی برد بۆت؟ فەرمووی بەڵێ، ئوبەی دەستی كرد بە گریان.[3]

ئوبەی لە جەنگی ئوحوددا بەشداری كردو لە دەوری پێغەمبەر (ﷺ) بوو، پێغەمبەر (ﷺ) فەرمووی كێ ئەچێت هەواڵی سەعدم بۆ بهێنێت؟ ئوبەی چوو تا

---

[1] - صحيح البخاري، الرقم 3632 و 4733، صحيح مسلم، الرقم 4631، سنن الترمذي، الرقم 3906، مسند أحمد بن حنبل، الرقم 6365 و 6637 و 6641 و 6648، السنن الكبرى للنسائي، الرقم 7011، الإصابة في تمييز الصحابة، ج3، ص15.

[2] - الإصابة في تمييز الصحابة، ج3، ص320.

[3] - الطبقات الكبرى لابن سعد، الرقم 4168، مسند أبي يعلى، الرقم 2777، شعب الإيمان للبيهقي، الرقم 2133، الإستيعاب في معرفة الأصحاب، ج1، ص67.

سەعدی دۆزیەوەو بینی پێکراوە و لە سەرەمەرگیدایە، پەیامی سەعدی بۆ پێغەمبەر (ﷺ) وەرگرت و هەواڵی سەعدی هێنایەوە بۆ پێغەمبەر (ﷺ).[1]

ئوبەی دەگێڕێتەوە جارێکیان پێغەمبەر (ﷺ) پرسیاری کرد لە ئوبەی وپێی فەرموو (یا ابا المنذر أتدري أي آية من كتاب الله معك أعظم) (ئەی ئەبوومونذیر ئایا ئەزانی چ ئایەتێکی کتێبی خوات لەبەرە کە گەورەترین ئایەت بێت) ئوبەی دەڵێت منیش وتم (الله لا إله إلا هو الحى القيوم)، پێغەمبەریش (ﷺ) دای بەسەر سنگمداو فەرمووی (و الله ليهنئك العلم ابا المنذر) یاخوا زانستت پیرۆز بێت ئەی ئەبوو مونذیر.[2] لە ریوایەتەکەی ئیمامی ئەحمەددا هاتووە پێغەمبەر (ﷺ) پرسیاری لێکرد، ئەویش لە وەڵامدا وتی خواو پێغەمبەرەکەی زاناترن، چەند جارێ پێغەمبەر (ﷺ) پرسیاری لێکردەوە تا دواتر ئوبەی وتی (آية الكرسي).[3]

ئوبەی دوای وەفاتی پێغەمبەر (ﷺ) ژیا و لە سەردەمی خیلافەتی عومەری کوڕی خەططابدا کۆچی دوایی کرد،[4] خەلیفە عومەر دەیوت گەورەی باوەڕداران مرد،[5] رایەکی تر هەیە دەڵێت لە سەردەمی خەلیفە عوثماندا مردووە،[6] بەڵام

---

1 - أسدالغابة، ج2، ص414.

2 - صحيح مسلم، الرقم 1396، سنن أبوداود، الرقم 1283، أسد الغابة، ج1ص66.

3 - مسند أحمد بن حنبل، الرقم 20821.والحديث صحيح، صححه الألباني في صحيح الترغيب و الترهيب، الرقم1471، و صححه في مختصر العلو.

4 - الإستيعاب في معرفة الأصحاب، ج1، ص69.

5 - الإصابة في تمييز الصحابة، ج1، ص27.

6 - الإستيعاب في معرفة الأصحاب، ج1، ص69، أسد الغابة، ج1ص80.

بۆچوونی زیاتر لەسەر ئەوەیە لە سەردەمی عومەردا کۆچی دوایی کردووە،[1] لەسەر ساڵەکەشی راجیایی هەیە، هەریەك لە ساڵانی 19 و 20 و 22 باسکراون.[2]

ئوبەی کوڕی مالیك(رضي الله عنه):

ناوی ئوبەی کوڕی مالیکی کوڕی سەلەمەی کوڕی قەیسی کوڕی رەبیعەی کوڕی عامری کوڕی صەعصەعەی عامریە،[3] بە ئوبەی کوڕی مالیکی قوشەیری یان حەرشی ناوی هاتووە،[4] حەریش و قوشەیر دوو برا بون کە هەردووکیان کوڕی کەعبی کوڕی رەبیعە بون،[5] بۆیە هەرکام لەو دوانەی پێ بوترێت هەر بۆ یەك رەچەڵەك ئەگەڕێتەوە.

ئەم هاوەڵە بەصریە،[6] برای نوهەیکی کوڕی مالیکی شاعیرە کە شاعیرێکی ناسراو بوو.[7]

فەرموودەیەکی لە پێغەمبەرەوە (ﷺ) گێڕاوەتەوە کە دەفەرموێت (من أدرك والديه أو أحدهما ثم دخل النار فأبعده الله).[8] (هەرکەس دەستی بگات بە دایك و باوکی یان بە یەکێکیان و دواتر بچێتە دۆزەخ، با هەر خوا دووری بخاتەوە).

---

1 - أسد الغابة، ج1ص80.

2 - أسد الغابة، ج1، ص80.

3 - معجم الصحابة لابن قانع، ج1، ص7.

4 - أسد الغابة، ج1، ص80، الإصابة في تمييز الصحابة، ج1، ص28.

5 - أسد الغابة، ج1، ص80.

6 - الإستيعاب في معرفة الأصحاب، ج1، ص70، أسد الغابة، ج1، ص80، الإصابة في تمييز الصحابة، ج1، ص28.

7 - الإصابة في تمييز الصحابة، ج1، ص29.

8 - مسند الطيالسي، الرقم 1405، مسند ابن أبي شيبة، الرقم 591، المعجم الكبير للطبراني، الرقم 15400، معرفة الصحابة لأبي نعيم الأصبهاني، الرقم 722، شعب الإيمان للبيهقي، 7642، التاريخ الكبير للبخاري، ج2ص40، معجم الصحابة

یەحیای کوڕی مەعین بە هاوەڵی نازانێتو ئەڵێت ئەم فەرموودەیە هی عەمری کوڕی مالیکە،[1] بەڵام بوخاری پاش هێنانی مشتومڕ لەسەری بەهاوەڵی دەزانێت.[2]

ئوبەی کوڕی موعاذ (رضي الله عنه):

ناوی ئوبەی کوڕی موعاذی کوڕی ئەنەسی کوڕی قەیسە،[3] برای ئەنەسی کوڕی موعاذە،[4] ئەم هاوەڵە لە پشتیوانانە.[5] لە ناو پشتیوانانیشدا لە خەزرەجیەکانە لە بەنی نەجار.[6]

ئەم دوو برایە هەردووکیان بەشداری هەردوو جەنگی بەدرو ئوحودیان کرد و لە رۆژی بیئر مەعوونە هەردووکیان شەهید بوون.[7]

بیئر مەعوونە ئەو رووداوە بوو کە کاتێ پێغەمبەر (ﷺ) حەفتا هاوەڵی نارد کە پێیان دەوترا (القراء)، ئەمەش دوای ئەوەی رەعل و زەکوان و عصیە و بەنی لیحیان هاتن و داوایان کرد پێغەمبەر (ﷺ) یارمەتییان بدات، پێغەمبەریش (ﷺ) حەفتا هاوەڵی ناو پشتیوانانی بۆ ناردن، کەچی کاتێ گەیشتنە لای بیرێ بە ناوی

لابن قانع، ج1، ص7، أسد الغابة، ج1، ص81، الإصابة في تمييز الصحابة، ج1، ص28، الإستيعاب في معرفة الأصحاب، ج1، ص70، صححه الألباني في السلسلة الصحيحة، الرقم515.

1 - الإستيعاب في معرفة الأصحاب، ج1، ص70.

2 - أسد الغابة، ج1، ص81، الإصابة في تمييز الصحابة، ج1، ص29.

3 - الإستيعاب في معرفة الأصحاب، ج1، ص70، أسد الغابة، ج1، ص81.

4 - الإصابة في تمييز الصحابة، ج1، ص30، الإستيعاب في معرفة الأصحاب، ج1، ص70.

5 - الإصابة في تمييز الصحابة، ج1، ص30.

6 - أسد الغابة، ج1، ص81.

7 - أسد الغابة، ج1، ص81، الإصابة في تمييز الصحابة، ج1، ص30.

مەعوونە ناپاکییان لێکردن و هاوەڵەکانیان شەهید کردن، پێغەمبەریش (ﷺ) یەك مانگ لە نوێژی بەیانیدا نزای لێکردن.[1]

ئوبەی کوڕی ئومەییە (رضي الله عنه):

ئەم هاوەڵە لەگەڵ براکەیدا موسڵمان بوو، ناوی ئوبەی کوڕی ئومەییەی کوڕی حەرثانی کوڕی ئەسکەری کنانی لەیثیە،[2] لەگەڵ کەلبی برایدا موسڵمان بوون،[3] ئوبەیو کیلاب پێکەوە کۆچیان کرد بۆ لای پێغەمبەر (ﷺ)،[4] ئومەییەی باوکیشیان دواتر موسڵمان بوو.[5]

ئوبەی ئیبنولقیشب(رضي الله عنه):

ناوی ئوبەی ئیبنولقیشبی ئەزدیە،[6] ئەم هاوەڵە لە مەدینە نیشتەجێ بوو، جارێکیان پێغەمبەر (ﷺ) چوویە مزگەوت پاش ئەوەی قامەت کرا بۆ نوێژ، ئوبەی دوو رکات نوێژی ئەکرد، پێغەمبەر (ﷺ) بە دەستی دای بەسەر شانیدا و فەرمووی (ابن القشب أتصلی أربعا)، (ئیبنوقیشب ئەرێ ئەوە چوار رکات نوێژ ئەکەیت– نوێژەکەت ئەکەیت بە چوار رکات؟).[7]

1 - البداية والنهاية لإبن كثير، ج4، ص71.
2 - أسد الغابة، ج1ص74، الإصابة في تمييز الصحابة، ج1ص25.
3 - الإصابة في تمييز الصحابة، ج1ص25.
4 - أسد الغابة، ج1ص74.
5 - أسد الغابة، ج1ص75.
6 - الإصابة في تميز الصحابة، ج1، ص26.
7 - معرفة الصحابة لأبي نعيم الأصبهاني، الرقم 724، أسد الغابة، ج1، ص77، الإصابة في تميز الصحابة، ج1، ص26.

ئوثالی کوڕی نعمانی حەنەفی(رضي الله عنه):

ئوثال یەکێکە لە هاوەڵانی پێغەمبەر (ﷺ) کە زانیاری زۆر کەم لەسەر ژیانی هەیە.

تەنها گێڕانەوەیەك لەسەری هاتووە کە دەڵێت: من و فوراتی کوڕی حەییان چووین بۆ لای پێغەمبەر (ﷺ) و سەلاممان لێکرد، ئەوکات هێشتا موسڵمان نەبووبووین، ئەویش وەڵامی سەلامەکەی داینەوە.[1]

ئوثال کوڕێکی هەیە بە ناوی ثومامە،[2] هەرچەندە ئیبن حەجەرلە وەڵامی قسەیەکی ئیبن فەتحووندا دەڵێت ثومامە کوڕی ئەم نیە چونکە باوکی ثومامە ناوی ئوثالی کوڕی سەلەمەیە،[3] بەڵام لەسەرچاوەکاندا ناوی ثومامە و باوکی واهاتووە: ثومامەی کوڕی ئوثالی کوڕی نوعمانی کوڕی مەسلەمە.[4]

ئوحەیحەی کوڕی جەلاح(رضي الله عنه):

تەنها ئیبن حەجەر وەك هاوەڵ ناوی هێناوەو پێی وایە ئەمە هاوەڵێکە جیا لەو ئوحەیحەی کوڕی جەلاحەی کە لەسەردەمی جاهیلیدا هەبووەو بە بێباوەڕی مردووە، ئەو ئەگەرەش دادەنێت کە لەوانەیە نەوەی ئەو ئوحەیحەیە بێتو ناوی خۆی و باوکی وەك ئەو بێت.[5]

---

1 - أسد الغابة، ج1ص82، الإصابة في تميزز الصحابة، ج1، ص30.

2 - الطبقات الكبرى لابن سعد، ج5، ص550، أسد الغابة، ج1، ص363، معجم الصحابة لابن قانع، ج1، ص131.

3 - الإصابة في تمييز الصحابة، ج1، ص30.

4 - الطبقات الكبرى لابن سعد، ج5، ص550، أسد الغابة، ج1، ص363، معجم الصحابة لابن قانع، ج1، ص131.

5 - الإصابة في تمييز الصحابة، ج1، ص35-36.

ئوحەیحەی کوڕی ئومەییە (رضي الله عنه):

هەریەك لە ئیبن عەبدولبەرو ئیبن حەجەرو ئیبن ئەثیر باسیان کردووە.[1]

ناوی ئوحەیحەی کوڕی ئومەییەی کوڕی خەلەف کوڕی وەهەبی کوڕی حوذافەی کوڕی جومەحی جومەحیە، برای صەفوانی کوڕی ئومەییەیە،[2] یەکێك بوو لە دڵڕاگیر کراوان، واتە (المؤلفة قلوبهم).[3]

ئوذەینەی عەبدی (رضي الله عنه):

هەریەك لە بوخاریو ئیبن عەبدولبەرو ئیبن ئەثیرو ئیبن حەجەرو ئیبن قانعو ئەبوونوعەیمی ئەصبەهانی ناویان هێناوە.[4]

سەبارەت بە ناوی باوکیو رەچەڵەکی راجیایی هەیە، رایەك دەڵێت ناوی ئوذەینەی کوڕی حارثي کوڕی یەعمەری کوڕی عەوفی کوڕی کەعبی کوڕی مالیکی کوڕی لەیثی کوڕی بەکری کوڕی عەبدمەناتی کوڕی کینانەیە.[5]

---

1 - الإستيعاب في معرفة الأصحاب، ج1، ص137، أسدالغابة، ج1، ص88، الإصابة في تمييز الصحابة، ج1، ص34.

2 - أسدالغابة، ج1، ص88.

3 - الإصابة في تمييز الصحابة، ج1، ص34.

4 - التأريخ الكبير للبخاري، ج2، ص60، الإستيعاب في معرفة الأصحاب، ج1، ص136، أسد الغابة، ج1، ص91، الإصابة في تمييز الصحابة، ج1، ص40، معجم الصحابة لإبن قانع، ج1، ص52، معرفة الصحابةلأبي نعيم الأصبهاني، الرقم1031.

5 - أسد الغابة، ج1، ص91.

رایەکی تر دەڵێت، ناوی ئوذەینەی کوڕی سەلەمەی کوڕی حارثی کوڕی خالیدی کوڕی عائیدی کوڕی سەعدی کوڕی ثەعلەبەی کوڕی غەنەمی کوڕی مالیکی عەبدیە.[1]

ئیبن ئەثیر دەڵێت من پێم وایە ئەوەی دەڵێت عەبدیە راستترە.[2]

ئوذەینە فەرموودەیەکی لە پێغەمبەرەوە (ﷺ) گێڕاوەتەوە کە دەفەرموێت (من حلف على يمين فرأى غيرها خيراً منها فليأت الذي هو خير وليكفِّر عن يمينه)،[3] (هەرکەس سوێندی لەسەر شتێ خواردو دواتر شتێکی باشتری لەوەی بەدیکرد کە سوێندی لەسەر خواردبوو، با باشترەکە بکاتو کەفارەتی سوێندەکەی بدات). هاوشێوەی ئەم فەرموودەیە لە کتێبەکانی فەرموودەدا بە گێڕانەوەی ئەبووهورەیرە هاتووە پێغەمبەر (ﷺ) دەفەرموێت (من حلف على يمين فرأى غيرها خيرا منها فليكفر عن يمينه وليفعل).[4]

شەیخولئیسلام ئیبن تیمیە لەم بارەیەوە دەڵێت:(هەموو سوێندێ دەگرێتەوە با سوێندەکە هەرچۆنێ بێت، ئەگەر بینی شتێك بەدەر لەوەی سوێندی لەسەر خواردووە باشترە لەوەی سوێندی لەسەر خواردووە پێویستە لەسەری واز لەو

1 - الإصابة في تمييز الصحابة، ج1، ص40.

2 - أسد الغابة، ج1، ص91.

3 - معجم الصحابة لإبن قانع، ج1، ص52، معرفة الصحابةلأبي نعيم الأصبهاني، الرقم1031، أسد الغابة، ج1، ص91، الإصابة في تمييز الصحابة، ج1، ص40، صححه الألباني في إرواء الغليل، الرقم 2040.

4 - صحيح مسلم3199 و 3200، الرقم، صحيح ابن حبان4413، الرقم، سنن الترمذى1490، السنن الكبرى للنسائي4587، السنن الكبرى للبيهقي، الرقم17528 و 18462.

سوێندەی بهێنێ بۆ چاکەیەك کە ئەنجامدانی بە باشتر بزانێ لە ئەنجام نەدانی، یان ئەنجامدانی خراپەیەك بێت کە نەکردنی باشتر بزانێ لە کردنی).[1]

ئوذەینە لە سەردەمی خیلافەتی عوثمانی کوڕی عەففاندا گەورەی عەبدولقەیس بوو، لە جەنگی جەمەلیشدا بەشداری کرد، دواتر تا سەردەمانی دەوڵەتی ئومەوی مایەوە تا لە سەردەمی حەجاجدا ماوەیەك دادوەری بەصرە بوو.[2]

ئوسامەی کوڕی زەید(رضي الله عنه):

ناوی ئوسامەی کوڕی زەیدی کوڕی حارثەی کوڕی شەراحیلی کوڕی کەعبی کوڕی عەبدولعوززای کەلبیە.[3]

زەیدی باوکی یەکێك بوو لە هاوەڵانی خۆشەویستی پێغەمبەر (ﷺ) کە لە جەنگی موئتەدا شەهید بوو.

ئوسامە کوڕێکی رەنگ رەش بوو و لووتی پان بوو.[4]

دایکی ناوی ئەیمەنە کە شیردەری پێغەمبەر (ﷺ) بوو.[5]

1 - إقامة الدليل على إبطال التحليل، ج3، ص322.

2 - أسد الغابة، ج1، ص91.

3 - الإستيعاب في معرفة الأصحاب، ج1، ص75، أسد الغابة، ج1، ص101، الإصابة في تمييز الصحابة، ج1، ص49، سير أعلام النبلاء للذهبي، ج2، ص496.

4 - الإستيعاب في معرفة الأصحاب، ج1، ص75، أسد الغابة، ج1، ص103.

5 - الإصابة في تمييز الصحابة، ج1، ص49.

ئوسامە لە سەری دایکیەوە برایەکی هەبوو ناوی ئەیمەنی کوڕی عوبەید بوو، عوبەید لە رۆژی جەنگی حونەیندا شەهید بوو.[1]

ژنەکەی ئوسامە ناوی زەینەبی کچی حەنظەلەی کوڕی قەسامەی کوڕی قەیس بوو کە دواتر تەڵاقی دا.[2]

هەروەها فاطمەی کچی قەیسی بە هاوسەر گرت، ئەمەش دوای ئەوەی پێغەمبەر (ﷺ) ئەو پێشنیارەی کرد، کاتێ فاطمە تەڵاق درا پێغەمبەر (ﷺ) داوای کرد لە فاطیمەی کچی قەیس تا ماوەی عیددەکەی (واتە ماوەی پاش تەڵاق) لە ماڵی ئیبن ئوم مەکتوم بێت،[3] دواتر دوو کەس چوونە داوای فاطیمە، یەکێکیان ناوی موعاویە بوو، ئەمە موعاویەی کوڕی ئەبوو سوفیان نەبوو، چونکە بە هەڵە هەندێ وادەزانن ئەم موعاویە بووە،[4] ئەوی تریشیان ئەبوو جەهم بوو، فاطمە هات و پرسی کرد بە پێغەمبەر (ﷺ)، ئەویش فەرمووی (أما أبوجهم فلا يضع عصاه عن عاتقه، أما معاوية فصعلوك لا مال له)، (سەبارەت بە ئەبووجەهم ئەوە هەر داردەسەکەی لەسەرشانی داناگرێ، موعاویەش گیرفان بەتاڵەو هیچ سامانێکی نیە)، پاشان رێنمایی کرد شوو بکات بە ئوسامەی کوڕی زەید، فاطمەش شووی پێکرد.[5]

1 - أسد الغابة، ج1،ص242.
2 - الإستيعاب في معرفة الأصحاب، ج4، ص1852، الإصابة في تمييز الصحابة، ج7، ص671.
3 - الإصابة في تمييز الصحابة، ج8، ص69.
4 - الإصابة في تمييز الصحابة،ج6، ص303.
5 - صحيح مسلم، الرقم 2801.

ئوسامە دوو کوڕی هەبوو بە ناوی موحەممەدو حەسەن کە فەرموودەیان لە باوکیانەوە گێڕاوەتەوە.[1]

ئوسامە لە سەردەمی ئیسلامدا لەدایکبوو، کاتێ پێغەمبەر (ﷺ) وەفاتی کرد تەمەنی 20 ساڵ بوو، دەوترێ بەڵکو هەژدە ساڵ بوو،[2] دەشوترێ بەڵکو نۆزدە ساڵ بوو،[3] ئەمە واتە لە ساڵی سێی پێغەمبەرایەتی یان ساڵی چوار یان پێنجی پێغەمبەرایەتی لەدایك بووە.

کونیەکەی ئەبوموحەممەدە، دەوترێ بەڵکو کونیەکەی ئەبووزەیدە، یان دەوترێ ئەبوو یەزید، یان ئەبوو خارجە،[4] ناسراوە بە (الحب بن الحب) واتە (خۆشەویستی کوڕی خۆشەویست)،[5] هەروەها ناسراوە بە خۆشەویستی پێغەمبەر (ﷺ)(حبّ رسول الله)، چونکە پێغەمبەر (ﷺ) ئاماژەی داوە بە خۆشەویستی زۆری بۆی وەك دەفەرموێت (إن أسامة بن زيد لأحب الناس إليّ أو من أحب الناس إليّ وأنا أرجو أن يكون من صالحيكم فاستوصوا به خيراً)[6] (ئوسامەی کوڕی زەید خۆشەویسترین کەسە لەلام یان لە خۆشەوسترین کەسانە لەلام منیش هیوام وایە لە کەسە چاکەکانتان بێت، دەی چاك بن لەگەڵیدا).

1 - سير أعلام النبلاء للذهبي، ج2، ص497.
2 - الإصابة في تمييز الصحابة، ج1، ص49.
3 - الإستيعاب في معرفة الأصحاب، ج1، ص75.
4 - أسدالغابة، ج1، ص102.
5 - الإستيعاب في معرفة الأصحاب، ج1، ص75، البداية والنهاية لابن كثير، ج4، ص254.
6 - مصنف ابن أبي شيبة، الرقم 36318.

هه‌روه‌ها دایکمان عائیشه ده‌فه‌رموێت گوێم له‌ پێغه‌مبه‌ر (ﷺ) بوو فه‌رمووی (من أحب الله ورسوله فليحب أسامة بن زيد)[1] (هه‌رکه‌س خواو پێغه‌مبه‌ری خوای خۆشده‌وێ با ئوسامه‌ی کوڕی زه‌یدی خۆش بوێت)، له‌ ده‌قێکی تردا ئه‌فه‌رموێت (من احبني فليحب أسامة)،[2] واته‌ (کێ منی خۆشده‌وێ با ئوسامه‌شی خۆش بوێت).

پێغه‌مبه‌ر (ﷺ) ئوسامه‌و حه‌سه‌نی کچه‌زای خۆی ده‌گرته‌ کۆشو یه‌کێکیانی له‌سه‌ر رانێکیو ئه‌وی تری له‌سه‌ر رانه‌که‌ی تری داده‌ناو ده‌یفه‌رموو (اللهم إني أحبهما فأحبهما)[3] (خوایه‌ من ئه‌م دوانه‌م خۆش ئه‌وێن ده‌ی تۆیش خۆشت بوێن)، له‌ ریوایه‌تێکی تردا هاتووه‌ ده‌یفه‌رمو (خوایه‌ ره‌حمیان پێ بکه‌ چونکه‌ من ره‌حمم هه‌یه‌ بۆیان)، (اللهم ارحمهما فإني أرحمهما).[4]

پێغه‌مبه‌ر (ﷺ) زۆر نازی ئوسامه‌ی راده‌گرتو گرنگی پێده‌دا، دایکمان عائیشه‌ له‌و باره‌وه‌ ده‌گێڕێته‌وه‌ جارێکیان ئوسامه‌ی کوڕی زه‌ید له‌به‌رده‌رگا بوو، سه‌ری به‌ر لاته‌نیشتی ده‌رگاکه‌ که‌وتو سه‌ری بریندار بوو، پێغه‌مبه‌ر (ﷺ) به‌ منی فه‌رموو بۆی بسڕه‌، به‌ڵام من بێزم لێکرده‌وه‌و نه‌متوانی بۆی پاکراگرم، پێغه‌مبه‌ر (ﷺ) خۆی بۆی سڕی و پاکی کرده‌وه‌و فه‌رمووی (لو كان أسامة جارية لكسوته

---

1 - مسند أحمد بن حنبل، الرقم 24683، مصنف ابن أبي شيبة، الرقم 31686، فضائل الصحابة لأحمد بن حنبل، الرقم 1480، ضعفه الألباني في الجامع الصغير و زيادته، الرقم 12579.

2 - صحيح مسلم، الرقم 5368، السنن الكبرى للنسائي، الرقم 4229، المعجم الكبير للطبراني، الرقم 19594.

3 - صحيح البخاري، الرقم 3570 و 5680، مصنف ابن أبي شيبة، الرقم 31567، السنن الكبرى للنسائي، الرقم 6944 و 6956 و 6957.

4 - مسند أحمد بن حنبل، الرقم 21317، صححه الألباني في مشكاة المصابيح، الرقم 6140.

وحليته حتى أنفقه)،[1] (ئەگەر ئوسامە کیژۆڵەیەك بوایە، جلم دەکردە بەر هەتا خەرجیشم دەکێشا).

ئەویش هەردەم هاودەمی خۆشیو نارەحەتیەکانی پێغەمبەر (ﷺ) بوو، ئەوەتا کاتێ ئیبراهیمی کوڕی پێغەمبەر (ﷺ) وەفاتی کرد و ئەسپەردەیان کرد یەکێ لەو کەسانەی دابەزیە ناو گۆڕەکەی ئیبراهیم ئوسامەی کوڕی زەید بوو، پێغەمبەریش (ﷺ) لەکەناری گۆڕەکەوە دانیشتبوو،[2] هەروەها لەپێش ئەسپەردەکردنیدا کاتێ بینی پێغەمبەر (ﷺ) دەگری ئوسامە هاواری کرد، پێغەمبەر (ﷺ) رێگری لێکرد، ئوسامە وتی ئەی پێغەمبەری خوا (ﷺ) تۆم بینی دەگریایت، پێغەمبەر (ﷺ) پێی فەرموو گریان لە سۆزەوەیەو هاواریش لە شەیتانەوەیە.[3]

هەر وەك بۆ ئەسپەردەکردنی تەرمی ئوم کلثومی کچی پێغەمبەریش (ﷺ) یەکێك لەوانەی دابەزیە ناو گۆڕەکەی ئوسامەی کوڕی زەید بوو،[4] پێغەمبەریش (ﷺ) فرمێسك بە چاوانیەوە بوو.[5]

رۆژێك پێغەمبەر (ﷺ) لەسەر وڵاخێ بوو، دەچوو بۆ سەردانی سەعدی کوڕی عوبادە، ئوسامەی کوڕی زەیدیش لەدوایەوە لەگەڵیدا سەرکەوتبوو، ئەمەش لەپێش

1 - سنن ابن ماجة، الرقم1981، مسند أحمد بن حنبل، الرقم 24535 و 25305، صحيح ابن حبان، الرقم 7181، مصنف ابن أبي شيبة، الرقم 31689، مسند أبي يعلى الموصلي، الرقم 4478، حسنه شعيب الأرناؤوط، صححه الألباني في الجامع الصغير و زيادته، الرقم 9410.

2 - أسد الغابة، ج1، ص64.

3 - الطبقات الكبرى لابن سعد، ج1، ص139.

4 - الإستيعاب في معرفة الأصحاب، ج4، ص1952، الإصابة في تمييز الصحابة، ج8، ص289.

5 - الإصابة في تمييز الصحابة، ج8، ص289.

جەنگی بەدردا بوو، دای بەلای کۆڕێکدا کە موسڵمانو جوولەکەو بتپەرستیشی تێدابوو، عەبدوڵای کوڕی ئوبەی کوڕی سەلولیش لەوێ بوو، هەروەها عەبدوڵای کوڕی رەواحەش لەوێ بوو، کاتێ تەپوتۆزی وڵاخەکە بەر کۆڕەکە کەوت، عەبدوڵای کوڕی ئوبەی لووتی خۆی بە عەباکەی داپۆشی، ئینجا وتی تۆزمان بەسەردا مەکەن، پێغەمبەر (ﷺ) سەلامی بۆ کردنو دواتر وەستاو بانگی کردن بۆ لای خواو قورئانی بەسەریاندا خوێندەوە، عەبدوڵای کوڕی ئوبەی کوڕی سەلول وتی هۆ کابرا، ئەوەی تۆ دەیڵێیت ئەگەر حەق بێت لەوە باشتر نیە، دەی ئیتر لە مەجلیسەکانماندا بێزارمان مەکەو برۆرەوە بۆ شوێنی خۆت، هەرکامان هات بۆ لات بۆی بخوێنەرەوەو قسەی خۆتی بۆ بکە، عەبدوڵای کوڕی رەواحە وتی ئەی پێغەمبەری خوا (ﷺ) وەرە مەجلیسمان ئێمە دڵخۆشین بەوە، موسڵمانو بێباوەڕو جوولەکەکان بەینیان شلۆق بوو، خەریك بوو بدەن بە یەکدا، بەڵام پێغەمبەر (ﷺ) ئارامی کردنەوە، ئینجا سواری وڵاخەکەی بوویەوەو چوو بۆ لای سەعدی کوڕی عوبادە.[1]

لە جەنگی بەدردا ئوسامە نەچوو بۆ جەنگەکەو لەگەڵ عوثمانی کوڕی عەففاندا مایەوە،[2] بە فەرمانی پێغەمبەر (ﷺ) هەریەك لە عوثمانو ئوسامە لای روقییە مانەوە،[3] کاتێ روقییەی کچی پێغەمبەر (ﷺ)و خێزانی عوثمانی کوڕی عەففان وەفاتی کرد، ئوسامە لەگەڵ عوثماندا سەرقاڵ بوو بە ئەسپەردەکردنی تەرمی

---

1 - صحيح البخاري، الرقم 5924، صحيح مسلم، الرقم 3460، مسند أحمد بن حنبل، الرقم 21301، السنن الكبرى للنسائي، الرقم 6296.

2 - الإستيعاب في معرفة الأصحاب، ج4، ص1842، الإصابة في تمييز الصحابة، ج7، ص649.

3 - البداية والنهاية لابن كثير، ج3، ص304.

روقییەوە، لەو کاتەدا عوثمان دەنگی الله أکبری بیست، وتی ئوسامە ئەوە چیە؟ کە چوون سەیریان کرد زەیدی باوکی ئوسامەیە موژدەی شکستی بێباوەڕانی هێناوە.[1]

لە جەنگی ئوحوددا ئوسامە چوو تا بەشداری جەنگەکە بێت، بەڵام لەبەر کەمی تەمەنی، پێغەمبەر (ﷺ) رێی نەدا بەشدار بێت، وەك چۆن چەند هاوەڵێکی تریشی گێڕایەوە کە ئەوانیش تەمەنیان کەم بوو.[2]

جارێك پێغەمبەر (ﷺ) لە عەرەفە ئیفاضەی دواخستو چاوەڕێی ئوسامەی کوڕی زەیدی کرد، کاتێ هات رەنگ رەشێکی لووت پان بوو خەڵکی یەمەن وتیان لەبەر ئەمە ئاوا دواخراین؟[3]

لە حەجکردنی پێغەمبەردا (ﷺ) ئوسامە بەشداری کردو بە جلەکەی سێبەری دەکرد بۆ پێغەمبەر (ﷺ) تا لە گەرما بیپارێزێ.[4]

جارێك پێغەمبەر (ﷺ) و ئوسامە چوون بۆ لای ثابتی کوڕی رەبیع کە لە سەرەمەرگدا بوو، پێغەمبەر (ﷺ) کە حاڵی بینی بە خەڵکەکەی راگەیاند ثابت خەریکە دەمرێت، ژنەکانی ناو ماڵەکە گریان، خێرا ئوسامە کەوتە رێگریکردن لە گریانیان، پێغەمبەر (ﷺ) فەرمووی (دعهن یبکین ما دام بین أظهرهن فإذا وجب فلا

---

1 - الإستيعاب في معرفة الأصحاب، ج4، ص1842، الإصابة في تمييز الصحابة، ج7، ص649.

2 - البداية والنهاية لابن كثير، ج4، ص15.

3 - الإستيعاب في معرفة الأصحاب، ج1، ص75.

4 - البداية والنهاية لابن كثير، ج5، ص196.

أَسْمَعَنَّ صوت باكية)،[1] (وازیان لێ بهێنه تا لەناویاندایه با بگرین، کاتێ گیانی دەرچوو ئیتر هیچ دەنگی گریانێ نەبیستم).

ئوسامەی کوڕی زەید دەڵێت ڕۆژێك له جەنگێکدا لەگەڵ موسڵمانێکدا گەیشتین به بێباوەڕێك، که شمشێرمان لێهەڵکرد وتی أشهد أن لا إله إلا الله، بەڵام ئێمه وازمان لێنەهێناو کوشتمان، کاتێ هاتینەوه بۆ لای پێغەمبەر (ﷺ) مەسەلەکەمان بۆ باسکرد، فەرمووی ئەی ئوسامەی ئەی چی ئەکەیت به لا إله إلا الله (يا أسامة من لك بلا إله إلاّ الله)، وتم ئەی پێغەمبەری خوا ئەو لەبەر پەنادانو له ترسان وای وت تا نەیکوژین، فەرمووی ئەی ئوسامه ئەی چی ئەکەیت به لا إله إلا الله، سوێند بەوەی گیانمی بەدەسته هێنده وتیەوه حەزم دەکرد چی ماوەی موسڵمانبوونم هەیه نەبوایه و ئەو ڕۆژه موسڵمان بوومایه، وتم بەڵێن ئەدەم بەخوا هەرگیز کەسێ نەکوژم که بڵێت لا إله إلا الله.[2]

له دەقێکی تردا هاتووه پێغەمبەر (ﷺ) پێی فەرموو (ألا شققت قلبه فتعلم صادق هو أم كاذب)[3] (ئەرێ دڵیت لەت کرد تا بزانیت ڕاست ئەکات یان درۆ دەکات).

کاتێ فاطمەی کچی ئەبیلئەسەد دزی کردو بڕیار درا دەستی ببڕدرێت، کەس‌و کارو هۆزەکەی هاتن بۆ لای ئوسامه تا لای پێغەمبەر (ﷺ) سکاڵایان بۆ بکات، کاتێ

1 - أسد الغابة، ج1، ص311.
2 - دلائل النبوة للبيهقي، الرقم 1638، أسد الغابة، ج1، ص103.
3 - الطبقات الكبرى لابن سعد، ج2، ص19.

ئوسامە ویستی قسەی لەسەر بکات، پێغەمبەر (ﷺ) رێی پێ نەداو تێیگەیاند ئەوە سنووری خوایەو ئەگەر بۆ فاطمەی کچی خۆیشی بێ جێبەجێی دەکات.[1]

جارێك حەکیمی کوڕی حیزام جلوبەرگی (ذي یزن)ی بە دیاری هێنا بۆ پێغەمبەر (ﷺ)، بەڵام پێغەمبەر (ﷺ)لێی وەرنەگرتو فەرمووی من دیاری کەسی بێباوەڕ وەرناگرم، دوایی کە فرۆشتی پێغەمبەر (ﷺ) لەو کەسەی وەرگرتەوە کە کڕیبووی (کڕیەوە)و کردیەبەری، دواتر پێغەمبەر (ﷺ) کردیە بەری ئوسامەی کوڕی زەید، حەکیم کە ئەوەی دی وتی بەخ بەخ ئەی ئوسامە جلوبەرگەکەی (ذي یزن)ت لەبەرە، پێغەمبەر (ﷺ) پێی فەرمووی تۆش پێی بڵێ بۆ چی تیایە، خۆ من لەو باشترم و باوکیشم لە باوکی ئەو باشترە.[2]

ئوسامە بەشداری ئەو سریەیە بوو کە پێغەمبەر (ﷺ) ناردنی بۆ حرقەو تیایدا ئوسامە میرداسی کوڕی عەمری فەدەکی کوشت،[3] چونکە میرداس ئەو نێردراوەی پێغەمبەری خوای (ﷺ) کوشت کە ناوی غالبی کوڕی عەبدوڵا بوو،[4] ئەمەش هەمان ئەو کەسە بوو کە کاتێ ئوسامە ویستی بیکوژێت شایەتومانی هێنا، بەڵام ئوسامە کوشتیو لەسەر ئەوەش پێغەمبەر (ﷺ) سەرکۆنەی کرد.[5]

لە رووداوی ئیفکدا کە تیایدا دووڕوان بوختانیان دروستکرد بۆ دایکی باوەڕداران عائیشەو دواتر خوا بە دەقی ئایەت پاکی عائیشەی سەلماندو دووڕوویی

1 - البداية والنهاية لابن كثير، ج2، ص144، الإصابة في تمييز الصحابة، ج8، ص60.

2 - سير أعلام النبلاء للذهبي، ج2، ص504.

3 - استيعاب، ج3، ص1386.

4 - الإصابة في تمييز الصحابة، ج5، ص317.

5 - الإصابة في تمييز الصحابة، ج6، ص514.

دوروەکان دەرکەوت، لەو ماوەدا پێغەمبەر (ﷺ) ئوسامەی کوڕی زەیدو عەلی کوڕی ئەبوو طالیبی بانگکرد تا سەبارەت بە دوورکەوتنەوەی لە عائیشە راوێژیان پێ بکات ، ئوسامە شایەتی پاکی بۆ داو وتی تەنها خێرو چاکەمان لێ دیوە، عەلیش پێی وت خوا بارت سەخت ناکاتو ئافرەتی تریش جگە لەو زۆرن جا ئافرەتێ بانگ بکە تا راستیەکەت بۆ تەئکید بکاتەوە، پێغەمبەریش (ﷺ) بورەیرەی بانگ کردو لێی پرسی ئەی بورەیرە هیچت دیوە کە گومانت لا دروست بکات، وتی نا سوێند بەوەی تۆی بە حەق ناردووە.. هتد.[1]

لە فەتحی مەککەدا کاتێ پێغەمبەر (ﷺ) چوویە ناو کەعبە یەکێك لەوانەی لەگەڵ پێغەمبەردا (ﷺ) چوونە ژوورەوە ئوسامەی کوڕی زەید بوو.[2]

لە جەنگی حونەیندا کاتێ سەرەتا موسڵمانان شکستیان خوارد برێ لە هاوەڵان لە دەوری پێغەمبەر (ﷺ) مانەوە، یەکێك لەوانە ئوسامەی کوڕی زەید بوو.[3]

پێغەمبەر (ﷺ) لەپێش وەفاتیدا بڕیاری دا هێرش بنێرێت بۆ سەر رۆمەکان، بۆ ئەوەش سوپایەکی پێکهێنا کە گەورە هاوەڵانی وەك عومەری کوڕی خەطابیشی

---

1 - البداية والنهاية لابن كثير، ج4، ص162، سير أعلام النبلاء للذهبي، الرقم 2، ص156.

2 - الإصابة في تمييز الصحابة، ج4، ص450.

3 - الطبقات الكبرى لابن سعد، ج2، ص151.

تێدابوو،[1] ئوسامەی بانگ کردو پێی فەرموو (برۆ بۆ شوێنی کوژرانی باوکتو بیانخەرە ژێر پێی ئەسپەکان، وا من تۆم کردە بەرپرسی ئەم سوپایە).[2]

رۆژی چوارشەممە تاو نارەحەتی پێغەمبەری خوای (ﷺ) داگرت، بەلاَم رۆژی پێنج شەممە خۆی چوو ئالاَکەی دایە دەست ئوسامەی کوڕی زەید، لەنێو سوپاکەیدا ئەبووبەکری صدیقو عومەری کوڕی خەطابو ئەبوو عوبەیدەی کوڕی جەراحو سەعدی کوڕی ئەبی وەقاصو چەندین هاوەڵی تری گەورە هەبوون، لەسەر ئەوە کەسانێ نارەزاییان دەربڕی، بۆیە پێغەمبەر (ﷺ) تەواو توورەبوو و لەتاو ئازاریش سەری بەستبوو، چوویە سەر مینبەرو سوپاسو ستایشی خوای کردو دواتر فەرمووی (ئەی خەڵکینە ئەو قسەو باسە چیە لە هەندێکتانەوە پێم گەیشتوەتەوە سەبارەت بەوەی ئوسامەم بە ئەمیر داناوە، ئەگەر تانە دەدەن لە ئەمیرایەتی ئوسامە پێشتریش تانەتان دا لەوەی باوکیم بە ئەمیر دانا، ئەرێ بەخوا ئەو کەسە بۆ ئەمیرایەتی دروست کرابووو دوای خۆیشی کوڕەکەشی بۆ ئەمیرایەتی دروست کراوە...)[3]

بەلاَم ئوسامە خێرا نەچوو چونکە هەواڵی نەخۆشی پێغەمبەری (ﷺ) بیست، ئەوەبوو پێغەمبەر (ﷺ) کۆچی دوایی کرد، لەو کاتەدا ئوسامە لە ناوچەی (ذي خشب) بوو،[4] دواتر لەسەردەمی ئەبووبەکری صدیقدا ئەو سوپایە بە سەرکردایەتی ئوسامە بەڕێکەوت، هەرچەندە داوا کرا تا خەلیفە ئەبووبەکر جارێ ئەو سوپایە

1 - أسد الغابة، ج1، ص104.
2 - الطبقات الكبرى لابن سعد، ج2، ص190.
3 - الطبقات الكبرى لابن سعد، ج2، ص190.
4 - البداية والنهاية لابن كثير، ج6، ص305.

نەنێرێ بەڵام ئەو رازی نەبوو سوپایەك بوەستێنێ کە پێغەمبەر (ﷺ) بەڕێی کردبوو، ئامادەش نەبوو ئەو سەرکردەی لا ببات کە پێغەمبەر (ﷺ) دایانبوو، تەنها داوای لە ئوسامە کرد رێ بدات عومەر نەچێت تا یارمەتی بدات، چونکە ئەوکات زۆرێك لە عەرەبەکان لە ئیسلام هەڵگەرابوونەوە، ئوسامەش رێی پێدا، ئوسامە چووو هێرشی بردو سەرکەوتنی بەدەستهێنا.[1]

لە سەردەمی ئەبووبەکری صدیقدا ئوسامە رۆڵێکی کارای هەبوو، لەوانە لە جەنگی هەڵگەراوەکاندا رۆڵی بینی، کاتێ عەباسی کوڕی ئەبی رەبیعە ویستی عەبدوڵای کوڕی وەهب بکوژێ ئوسامە رێی پێنەدا، چونکە موسەیلەمە کاتێ گەیشتبوو بە ئەو عەبدوڵایەو هاوڕێیەکی و داوای کردبوو بکەونە شوێنی، ئەوان رازی نەبوون، بۆیە هاوڕێکەیان خستە ناو ئاگرو سووتاندیان، ناچار عەبدوڵاش بە رووکەش کەوتە شوێن موسەیلەمە، کاتی جەنگی یەمامە لەگەڵ موسەیلەمە کەوتە بەردەستی عەبباس‌و ویستی بیکوژێت ئوسامە رێی پێ نەداو پێ وت ئەو سووتاندنی هاوڕێکەی ترساندوویەتی، وا ئێستا هاودەم بە موسڵمانان دەجەنگێت.[2]

کاتێ عومەری کوڕی خەطاب مووچەی بڕیەوە بۆ خەڵکی، بڕی پێنج هەزاری بۆ ئوسامەی کوڕی زەید دیاری کرد، بەڵام دوو هەزاری بڕیەوە بۆ عەبدوڵای کوڕی عومەر، عەبدوڵا وتی فەزڵی ئوسامەت دا بەسەرمدا لەکاتێکدا من لە جەنگو رووداوەکاندا بەشداریەکی وام هەبووە کە ئەو نەیبووە، عومەر وتی ئوسامە لای

---

1 - الطبقات الكبرى لابن سعد، ج2، ص190-191.

2 - الإصابة في تمييز الصحابة، ج4، ص265.

پێغەمبەر (ﷺ) لە تۆ خۆشەویستتر بووو باوکی ئوسامەش لە باوکی تۆ لای پێغەمبەر (ﷺ) خۆشەویستتر بوو.[1]

لەکاتی فیتنەی نێوان هاوەڵاندا ئوسامە یەکێك بوو لەوانەی کەناری گرتو بەشداری ناو فیتنەکە نەبوو،[2] ئوسامە پێشتر بەڵێنی دابوو بەخوا هیچ کەسێك نەکوژێت کە وشەی لا إله إلا اللەی وتبێ،[3] واتە بەرامبەر هیچ موسڵمانێ نەجەنگێ.

ئوسامە لە کۆتاییەکانی تەمەنیدا چوو بۆ ناوچەی (المزة) لە دەوروبەری دیمەشق، دواتر گەڕایەوە بۆ وادیلقورا، دواتر چوو بۆ ناوچەی جەرف لە نزیك مەدینە،[4] ئەو ماوەی لە ناوچەی وادیلقورا بوو ماوەی سەردەمی خیلافەتی ئەبووبەکری صدیق بوو.[5]

ئوسامە لە کۆتا ڕۆژانی سەردەمی موعاویەی کوڕی ئەبوو سوفیاندا وەفاتی کرد، لە ساڵی پەنجاو نۆی کۆچی یان دەوترێ ساڵی پەنجاو چواری کۆچی،[6] دەشوترێ بەڵکو دوای شەهیدبوونی عوثمانی کوڕی عەففان لە ناوچەی الجرف

1 - الإستيعاب في معرفة الأصحاب، ج1، ص76، أسد الغابة، ج1، ص102-103.

2 - أسدالغابة، ج5، ص118.

3 - دلائل النبوة للبيهقي، الرقم 1638، أسد الغابة، ج1، ص103.

4 - الإصابة في تمييز الصحابة، ج1، ص49.

5 - الإصابة في تمييز الصحابة، ج2، ص56.

6 - الإستيعاب في معرفة الأصحاب، ج1، ص77.

وەفاتی کردو تەرمەکەی برایەوە بۆ مەدینە،[1] دەشوترێ بەڵکو لە وادیلقورا کۆچی دوایی کردووە.[2]

هەریەك لە ئەبووهورەیرەو ئیبن عەباس‌و ئەبوو وائیل‌و ئەبوو عوثمانی نەهدی‌و عوروەی کوڕی زوبەیرو ئەبووسەلەمەو ئەبوو سەعیدو عامری کوڕی سەعدو ئەبوو ظبیان‌و عەطائی کوڕی ئەبی رەباح‌و حەسەن‌و موحەممەدی کوڕی فەرموودەیان لێوە گێڕاوەتەوە.[3]

پەندو وانە:

❖ گەیاندنی پەیامی خواو هەوڵدان بۆ رزگارکردنی کۆمەڵگە لە سزای دۆزەخ ئەرکێکی لەبیرنەکراوە، بۆ ئەمەش رووگیری‌و لۆمەی لۆمەکاران نابنە بەربەست، هەرچەندە عەبدوڵای کوڕی ئوبەی زامندرێژی کرد، بەڵام پێغەمبەر (ﷺ) بەردەوام لە کۆڕەکاندا بانگەوازی دەگەیاند، لەگەڵ ئەوەشدا نەرمونیان بووو رێگری لەو هەوڵانە دەکرد کە دەیانویست ئەو بانگەوازە بشێوێنن تا وا لێکدانەوەی بۆ بکرێ کە هەوڵی گێرەشێوێنیە، زۆر گرنگە بەربگیرێت بەو پروپاگەندانە.

❖ کاتێ لە پرسێکی گرنگدا پرسیارت لێکرا تا راو بۆچوونت وەرگێرێت، پێویستە ئەوپەڕی راستگۆیی‌و دڵسۆزی‌و لێزانی بەکاربهێنیت، کاتێ فاطمە سەبارەت بە شووکردنی پرسیاری لە پێغەمبەر (ﷺ) کرد، پێغەمبەر (ﷺ) راستی

1 - أسد الغابة، ج1، ص103.

2 - سير أعلام النبلاء للذهبي، ج2، ص497.

3 - سير أعلام النبلاء للذهبي، ج2، ص497.

مەسەلەکەی پێ فەرموو، دڵسۆزی خۆی بۆ نیشانداو لەبری دوو کەسی تر کە چووبوونە داوای فاطیمە پێشنیاری ئوسامەی بۆ کرد.

❖ پێغەمبەر (ﷺ) تواناکانی لە کاتی پێویستدا خستۆتەکارو گرنگی زۆری داوە بە خستنە مەیدانی گەنجان تا ئەسپی خۆیان تاو بدەن‌و خزمەت بەو ئیسلامە بکەن، هەرچەند کەسانێکی زۆر هەبوون لە رووی تەمەن‌و ئاستی کۆمەڵایەتی‌و بواری ئیمانداریشەوە لەپێش ئوسامەوە بوون، بەڵام پێغەمبەر (ﷺ) ئوسامەی کردە سەرکردەی سوپاکە.

❖ دەست پاراستن لە کوشتاری موسڵمان، ئەوبەسەرهاتەی ئوسامە سەبارەت بە کوشتنی کەسێ کە وتبووی (لا إله إلا الله) هەرچەند لە مەیدانی جەنگدا بوو، بەڵام پێغەمبەر (ﷺ) سەرکۆنەی کرد، ئەمە بەڵگەیەکی بەهێزە بۆ دەستگرتنەوە لە خوێنی کەسی موسڵمان، هەرچەندە لێکدانەوەی عەقڵی ئوسامە بە نیازی خزمەتکردن بە ئیسلام بوو، بەڵام پێغەمبەر (ﷺ)بە فەرمایشتی (ئەی چی دەکەیت بە لا اله الا الله) تێیگەیاند هەڵەی کردووە.

❖ نەرمونیانی‌و لەسەرخۆیی پێغەمبەر (ﷺ) لە رووداوی ئیفکدا، دووروانی سەردەمی پێغەمبەر (ﷺ) بوختانیان کرد بۆ دایکمان عائیشەو دووروانی ئەمرۆش هەمان شت ئەڵێنەوە، پێغەمبەر (ﷺ) شتێکی ناهەقی نەوتو ئازاری دڵی عائیشەشی نەدا، هاوکات راوێژی کەسانی دەوروبەرەکەی وەرگرت بەتایبەت رای گەنجانی لا گرنگ بوو، دەبینین رای عەلی و ئوسامەی وەرگرتووە کە هەردووکیان لە تەمەنی گەنجیدا بوون، ئەگەر پێغەمبەر (ﷺ) کە لە هەموان پایەبەرزترو

خاوەن ئابڕووتر بووە بەوجۆرە پرسێکی چارەسەر کردبێت، چۆن ئێمە دەتوانین بێباك بین لە ئەزمونو راوێژی گەنجان.

ئوسامەی کوڕی شەریك(رضي الله عنه):

ناوی ئوسامەی کوڕی شەریکی ثەعلەبیە، لە بەنی ثەعلەبەیە،[1] ئیبن قانع دەڵێت عامریەو لە بەنی عامرە،[2] ناوی لەناو هاوەڵانی کووفەدا هاتووە.[3]

ئوسامە دەڵێت چوومە خزمەت پێغەمبەر (ﷺ) و هاوەڵانی لە دەوری بوون دەتوت باڵندە بەسەر سەریانەوە نیشتوەتەوە،[4] (واتە هێندە بێدەنگو بە ڕێزەوە وەستابوون)، ئەعرابیەکان لە چەند لایەکەوە دەهاتن بۆ لایو سەبارەت بە هەندێ مەسەلەی ئاسایی پرسیاریان لێدەکرد،[5] دەیانوت ئەی پێغەمبەری خوا ئەوەو ئەوە بۆمان بوەتە نارەحەتیو کێشە، ئەویش فەرمووی (عباد الله وضع الله الحرج) (بەندەکانی خوا، خوا نارەحەتی هەڵگرتووە)... سەبارەت بە دەرمان پرسیاریان لێکرد، فەرمووی (عباد الله تداووا فإن الله لم يضع داء إلاّ وضع له دواء إلاّ الهرم)[6]

1 - الإستيعاب في معرفة الأصحاب، ج1، ص78، أسدالغابة، ج1، ص104، الإصابة في معرفة الصحابة، ج1، ص139.
2 - معجم الصحابة لابن قانع، ج1، ص13.
3 - الإستيعاب في معرفة الأصحاب، ج1، ص78، أسدالغابة، ج1، ص104.
4 - مسند أحمد بن حنبل، الرقم 18169، سنن أبو داود، الرقم 3412.
5 - سنن أبو داود، الرقم 3412.
6 - سنن الترمذي، الجامع الصحيح، الرقم 2048 و قال حسن صحيح، مسند أحمد بن حنبل، الرقم 18170، سنن ابن ماجة، الرقم 3457، سنن أبوداود، الرقم 3412، صححه الألباني في الجامع الصغير و زيادته، الرقم 7420.

(بەندەکانی خوا چارەسەر وەرگرن چونکە خوا چی دەردێکی دانابێ دەرمانێکی بۆ داناوە جگە لە پیریو بەساڵاچوون)، پرسیاریان لێکرد چاکترین شتێ بەخشرابێ بە کەسێك چیە؟ فەرمووی (ئاکاری جوان).[1]

ئەمە بەڵگەیەکی زۆر بەهێزە تا موسڵمانان لێرەوە بنەمایەك دابنێن (چارەی هەموو دەردێك دەدۆزینەوە)، ئیبن قەیمی جەوزی دەڵێت:(خوای گەورە بۆ هەموو دەردێ دەرمانێکی داناوەو لەرووی شەرعو قەدەریشەوە ئاسانکاری کردووە بۆ گەیشتن بەو دەرمانکردنە (چارەسەردۆزینەوەیە)، جا هەر کەس بیەوێ بەو پێیەی خوا بۆی داناوە چارەسەر بدۆزێتەوەو بەکاری بهێنێو پشت بە خوا ببەستێو لە شوێنی خۆیەوە بچێ بۆ کارەکە رێی دەکەوێتە شیفاو چارەسەر، هەرکەسیش لەرێی ناشەرعیەوە بۆ چارەسەر بگەڕێ با قەدەریش تاقی بکاتەوە، ئەوا رێگەی چارەسەرکردنی نەپێکاوەو وەك ئەو کەسە وایە چارەی دەردێ بە دەردێکی گەورەتر بکات).[2]

ئوسامە باس لەوە دەکات کە لەگەڵ پێغەمبەر (ﷺ) حەجی کردووە، خەڵکی دەهاتنو پرسیاریان لێدەکرد، هەبوو دەیوت پێش تەواف سەعیم کردووە، یان شتێکم پێش خستووە یان دوام خستووە، پێغەمبەر (ﷺ) بۆ هەموو ئەوانە

1 - مسند أحمد بن حنبل، الرقم 18170، المستدرك على الصحيحين، صحيح ابن حبان، الرقم 487، الرقم 377، سنن ابن ماجة، الرقم 3457. والحديث صحيح.

2 - روضة المحبين ، ص212.

ئەیفەرموو کێشە نیە، تەنها بۆ کەسێ نەبێ کە سنووری ئابرووی کەسێکی موسڵمانی بەزاندبێ ، بۆ ئەوەیان دەیفەرموو کێشەیەو لەناوبەرو ماڵ وێرانکەرە.[1]

هەروەها فەرموودەیەکی لە پێغەمبەرەوە (ﷺ) گێڕاوەتەوە کە دەفەرموێت (يد الله على الجماعة، فإذا شذ الشاذ اختطفه الشيطان كما يختطف الذئب الشاة من الغنم)،[2] (دەستی خوا بەسەر کۆمەڵەوەیە، ئەگەر کەسێ خۆی جیاکردەوە شەیتان دەیڕفێنێ وەك چۆن گورگ مەڕ لە رانەمەڕ دەرفێنێ).

ئوسامە دەڵێت لە سەفەرێکدا لەگەڵ پێغەمبەر (ﷺ) بووین بۆ کارێکی پێویست خوفمان کردبووە پێ، سێ شەوو رۆژمان پێ چوو ئەو سێ رۆژو شەوە خوفەکانمان دانەکەند.[3]

ئوسامەی کوڕی عومەیر (رضي الله عنه):

ناوی ئوسامەی کوڕی عومەیری کوڕی عامری کوڕی (ئوقەیشەر) عومەیری کوڕی عەبدوڵای کوڕی حەبیبی هوذەلیە.[4]

کوڕێکی هەبوو بە ناوی عامری کوڕی ئوسامە کە بە ئەبولمەلیح ناسراوە،[5] ئەم کوڕەی فەرموودەی لە باوکیەوە گێڕاوەتەوە.[1]

---

1 - مسند أحمد بن حنبل، الرقم 18170، سنن أبوداود، الرقم 1760، صحيح ابن خزيمة، الرقم 2589، صحيح ابن حبان، الرقم 487، المستدرك على الصحيحين، الرقم 377.

2 - المعجم الكبير للطبراني، الرقم491، معرفة الصحابة لأبي نعيم الأصبهاني، الرقم732، معجم الصحابة لابن قانع، ج1، ص13.

3 - المطالب العالية لابن حجر، الرقم 112،

4 - أسدالغابة، ج1، ص105، الإصابة في معرفة الصحابة، ج1، ص50.

5 - الطبقات الكبرى لابن سعد، ج7، ص219، أسدالغابة، ج6، ص225، سيرأعلام النبلاء، ج5، ص94.

ئوسامە دەڵێت رۆژی حونەین رۆژێکی باراناوی بوو، پێغەمبەر (ﷺ) فەرمانی کرد بە بانگەوازکەرەکانی تا هاوار بکەن لە ماڵەوە (شوێنو حاڵی خۆتان) نوێژ بکەن.[2]

لە گێڕانەوەکەی ناو (المعجم الأوسط) ی طەبەرانیدا هاتووە ئوسامە دەڵێت ئەو رۆژەی حونەین رۆژی هەینی بوو کە باران باری، ئینجا فەرموودەکە وەك خۆی دێنێ.[3]

ئوسامەی کوڕی عومەیر لەگەڵ پێغەمبەردا (ﷺ) بەشداری غەزای حونەینی کردووە.[4]

ئوسامە دەڵێت رۆژانی حودەیبیە لەگەڵ پێغەمبەر (ﷺ) بووین کە بارانێ باری خوارووی نەعلەکەمانی تەڕ نەکردبوو، بانگەوازکەرەکەی پێغەمبەر (ﷺ) هاواری کرد (صلوا فی رحالکم)[5] (لە شوێنو حاڵی خۆتاندا نوێژ بکەن)واتە مەیەن بۆ جەماعەت.

---

1 - سنن ابن ماجة، الرقم 939، سنن أبوداود، الرقم924، مسند أحمد بن حنبل، الرقم 20265.

2 - مسند أحمد بن حنبل، الرقم 20265، سنن أبوداود، الرقم924، السنن الكبرى للنسائي، الرقم 915، صحيح ابن حبان، الرقم2116.

3 - المعجم الأوسط للطبراني، الرقم، 552.

4 - مسند أحمد بن حنبل، الرقم 20265، سنن أبوداود، الرقم924، السنن الكبرى للنسائي، الرقم 915، صحيح ابن حبان، الرقم2116.

5 - صحيح ابن خزيمة، الرقم1565، سنن ابن ماجة، الرقم 939، المستدرك على الصحيحين، الرقم 1021، صحيح ابن حبان، الرقم2114، صححه الذهبي في التلخيص، كما صححه شعيب الأرناؤوط، و صححه الألباني في صحيح ابن ماجة، الرقم 764.

بە گێڕانەوەیەکی تر هەمان شت بۆ غەزای خەیبەر دێنێ.[1]

ئوسامە دەڵێت جارێك لەدوای پێغەمبەرەوە (ﷺ) لەسەر وشترێ سوار بووم، وشترەکە وەستا، منیش وتم شەیتان بەدبەخت بێ، پێغەمبەر (ﷺ) فەرمووی (لا تقل تعس الشيطان فإنه يعظم حتى يصير مثل البيت ويقول بقوتي ولكن قل بسم الله فإنه يصْغُر حتى يصير مثل الذباب) (مەڵێ شەیتان بەدبەخت بێ، چونکە بەوە گەورە ئەبێت تا وەكماڵێکی لێ دێتو دەڵێت بە هێزی من بوو، بەڵام بڵێ بسم الله چونکە بەوە بچووك ئەبێتەوە تا وەك مێشێکی لێ دێ).[2]

ئوسامەی کوڕی ئەخدەری (رضي الله عنه):

ناوی ئوسامەی کوڕی ئەخدەری شەقەریە،[3] لە بەصرە نیشتەجێ بووە.[4]

ئوسامە فەرموودەیەکی گێڕاوەتەوە سەبارەت بە سەردانی خەڵکێ لە شەقیرە کە چوونەتە خزمەت پێغەمبەر (ﷺ)، دەڵێت کەسێکی گەورەیان تێدابوو کە ناوی ئەصرەم بوو، کۆیلەیەکی حەبەشی کڕیبوو، وتی ئەی پێغەمبەری خوا (ﷺ) ناوی بنێ و نزای خێری بۆ بکە، فەرمووی ناوت چیە؟ وتی ئەصرەم، فەرمووی بەڵکو ناوت

1 - معجم الصحابة لابن قانع، ج1، ص12.

2 - السنن الكبرى للنسائي، الرقم 9081، معجم أبي يعلى الموصلي، الرقم69، المعجم الكبير للطبراني، الرقم517، المستدرك على الصحيحين، الرقم 790، صححه الألباني في صحيح الترغيب و الترهيب، الرقم 3128 و في الجامع الصغير و زيادته، الرقم 13358.

3 - أسدالغابة، ج1، ص101.

4 - الإصابة في تمييز الصحابة، ج1، ص48.

زەرعەیە، فەرمووی دەتەوێ چی بێ؟وتی شوان بێ، پێغەمبەر (ﷺ) پەنجەکانی کۆکردەوەو فەرمووی (هو عاصم، هو عاصم).[1]

گێڕانەوەی فەرموودەکە بەلگەیە بۆ ئامادەبوونی لە خزمەت پێغەمبەری خوادا (ﷺ)، هەروەك ئیبن حیببان دەڵێت بە موسڵمانی چووەتە خزمەت پێغەمبەر (ﷺ).[2]

ئەوسی کوڕی خالید(رضي الله عنه)

ناوی ئەوسی کوڕی خالیدی کوڕی عوبەیدی کوڕی ئومەییەیە، لە پشتیوانانە لە ئەوسیەکان،[3] دوای وەفاتی پێغەمبەریش (ﷺ) ژیاو بەشدار بوو لە جەنگی یەرمووکدا.[4]

ئەوسی کوڕی خالیدی کوڕی قرط(رضي الله عنه)

ناوی ئەوسی کوڕی خالیدی کوڕی قرطی کوڕی قەیسی نەجاریە، لە پشتیوانانە لە بەنی نەجار، هەرچەندە زۆرێك وەك هاوەڵ ناویان نەهێناوە، بەڵام ئیبن حەجەر بە چەند بەڵگەیەك دەیسەلمێنێت کە هاوەڵ بووە:

1 - أسدالغابة، ج1، ص101.
2 - الإصابة في تمييز الصحابة، ج1، ص48.
3 - الإصابة في تمييز الصحابة، ج1، ص151.
4 - أسد الغابة، ج1، ص217.

یەکەم: کوڕێکی هەبوو بە ناوی صەفوان کە تابعیەکی ناسراو بوو، دەی ئەگەر کوڕەکەی تابعی بوبێت ئەوا دەکرێت خۆی هاوەڵ بووبێت.

دووەم: ئەگەر پێش سەردەمی ئیسلام کۆچی دوایی بکردایە ئەوا کوڕەکەی هاوەڵ دەبوو، بۆیە دیارە لە دوای هاتنی ئیسلام و بەڵکو پاش وەفاتی پێغەمبەر (ﷺ) وەفاتی کردووە.

سێیەم: خێزانەکەشی کە ئوم صەفوان بوو یەکێك بوو لەو ئافرەتانەی بەیعەتیان دا بە پێغەمبەر (ﷺ)، ئەمەش بەڵگەیە لەسەر باوەڕداری مێردەکەشی.

چوارەم: کاتێ پێغەمبەری خوا (ﷺ) وەفاتی کرد هیچ کەسێکی پشتیوانی بە بێباوەڕی نەمابوو و هەموو موسڵمان بووبوون.[1]

ئەمەش ئاماژەیە بە وردبینی ئیبن حەجەر لە کتێبەکەیدا نەك ئەوەی تەنها نەقڵی زانیاری کردبێتو بەس.

ئەوسی کوڕی ثابت (رضي الله عنه)

ناوی ئەوسی کوڕی ثابتی کوڕی مونذیری کوڕی حەرامە، ئەم هاوەڵە لە پشتیوانانە لە خەزرەجیەکان،[2] دایکی ناوی سەخطای کچی حارثەی کوڕی لەوذان بوو.[3]

---

[1] - الإصابة في تمييز الصحابة، ج1، ص151.

2 - الإستيعاب في معرفة الأصحاب، ج1، ص117، أسد الغابة، ج1، ص211.

3 - الإصابة في تمييز الصحابة، ج1، ص144.

برایەکی ناوی حەسان بوو کە شاعیری پێغەمبەری خوا (ﷺ) بوو،[1] حەسان و ئەوس لە باوکەوە برا بوون و دایکیان جیا بوو.

برایەکی تری هەبوو بە ناوی ئوبەی کە لە دایك وباوکیشەوە برا بوون.[2]

ژنەکەی ئەوس ناوی صورەیمە یان صەرمە بوو.[3]

ئەوس کوڕێکی هەبوو بە ناوی شەداد کە هاوەڵێکی زۆر دیاری پێغەمبەر (ﷺ) بووو چەندین فەموودەی گێڕاوەتەوە.[4]

ئەوس لە بەیعەتی عقەبەی دووەمدا بەشداری کرد،[5] هەروەها لە غەزای بەدرو ئوحودیشدا بەشدار بوو و لە غەزای ئوحوددا شەهید بوو.[6]

واقیدی دەڵێت لە خەندەقو غەزاکانی تریشدا بەشدار بووەو دواتریش ژیاوە تا دوای پێغەمبەری خوا (ﷺ) لە سەردەمی خیلافەتی عوثمانی کوڕی عەففاندا کۆچی دوایی کردووە،[7] بەڵام رای یەکەم راستترە چونکە کاتێ لە ئوحوددا شەهید بوو حەسانی برای شیعرێکی لەسەر وت کە دەڵێت

ومنا قتيل الشعب أوس بن ثابت

1 - أسد الغابة، ج1، ص211.
2 - الطبقات الكبرى لابن سعد، ج3، ص504.
3 - الإصابة في تمييز الصحابة، ج3، ص319.
4 - الإستيعاب في معرفة الأصحاب، ج1، ص117.
5 - البدايةو النهاية لابن كثير، ج3، ص166.
6 - أسد الغابة، ج1، ص211.
7 - الإستيعاب في معرفة الأصحاب، ج1، ص117.

شهيدا واسنى الذكر منه المشاهد[1]

هەریەك لە ئیبن عەبدولبەر و ئیبن ئەثیر وئیبن حەجەریش ئەو رایەیان پێ ڕاستە کە لە جەنگی ئوحوددا شەهید بووە.

کاتێ موسڵمانان کۆچیان کرد بۆ مەدینە عوثمانی کوڕی عەففان لە ماڵی ئەوس دابەزی و لەوێ مایەوە،[2] دواتریش پێغەمبەر (ﷺ) برایەتی خستە نێوان ئەو دوانەوە.[3]

رایەك هەیە دەڵێت ئەم ئایەتەی قورئان سەبارەت بە ئەوس و خێزانەکەی دابەزی (للرجال نصيب مما ترك الوالدان والأقربون)،[4] بەڵام ئەمە سەبارەت بە ئەوسی کوڕی ثابتی ئەنصاری برای خالید و عورفوطەیە.

ئەوسی کوڕی ثابت (رضي الله عنه)

ئەم هاوەڵەش جیایە لەو دوو هاوەڵەی تر، ئەمیش لە پشتیوانانە.

ئیبن عومەر دەگێڕێتەوە کە لە غەزای ئوحوددا ویستم بەشداری بکەم، بەڵام پێغەمبەر (ﷺ) بە بچووکی زانیم و منی وەك پاسەوان لە مەدینە دانا، چەند کەسی

1 - الإصابة في تمييز الصحابة، ج1، ص144.

2 - الطبقات الكبرى لابن سعد، ج3، ص55، البداية والنهاية لابن كثير، ج3، ص174.

3 - الطبقات الكبرى لابن سعد، ج3، ص503.

4 - أسد الغابة، ج1، ص211.

تریش لەگەڵمدا بوون پاسەوانی مەدینەیان دەکرد، لەوانە ئەوسی کوڕی ثابتو ئەوسی کوڕی عرابەو رافعی کوڕ خدیج.[1]

ئایا ئەم هاوەڵە یەکێك نیە لەو دوو ئەوسەی تر کە ناوی خۆیان و باوکیشیان وەك یەکە؟

ئێمە دەزانین ئەو دوو هاوەڵەی تر کە هەردووکیان ناویان ئەوسی کوڕی ثابت بوو و هەردووکیشیان لە پشتیوانان بوون هەردووکیان لە غەزای ئوحوددا کوژراون و مردون، بەڵام ئەمەیان لە مەدینە ماوەتەوە، یەکەمیان کە برای حەسسان بوو لە ئوحوددا شەهید بوو، دووەمیشیان دەزانین سێ منداڵی هەبووەو مردووە، بەڵام ئەمەیان لەبەر کەمی تەمەنی لە مەدینەدا ماوەتەوە تا پاسەوانی بکات، خۆ نەگونجاوە کەسێك کە هێندە بچووك بووبێت کە پێغەمبەر (ﷺ) نەیهێشتبێت بەشداری ئوحود بکات ژنێك و سێ منداڵی هەبووبێت، هەروەها غەزای ئوحودیش وەك غەزای بەدر نەبوو تا بڵێین بەشێکی زۆری موسڵمانان لە مەدینە مابنەوە، بەڵکو لە بەدردا زۆر موسڵمانی گەورەو بەتواناش هەبوون نەچووبوون، بەڵام لە ئوحوددا موسڵمانان هەموو بەشدار بوون، بۆیە لەمەوە بۆمان دەردەکەوێت ئەم ئەوسی کوڕی ثابتە جیایە لەو دوانەی پێشوو، دەشبینین ئیبن حەجەر لە (الإصابة)دا جیا لەو دوانەی پێشوو هێناویەتی.

1 - الإصابة في تمييز الصحابة، ج1، ص145.

ئەوسی کوڕی ثابتی ئەنصاری(رضي الله عنه)

ئەم هاوەڵە جیایە لە ئەوسی کوڕی ثابتی کوڕی مونذیر، ئەمیش ناوی ئەوسەو لە پشتیوانانە، ژنەکەی ناوی ئوم کوججە بوو کە ئەمیش ژنە هاوەڵێکی پشتیوانی بوو،[1] دوو کچو کوڕێکیشی هەبوو، لە ڕۆژی ئوحوددا وەفاتی کردو ئەو سێ منداڵەی جێهێشت.[2]

لە سەردەمی نەفامیدا میرات نەدەدرا بە کچ و بە منداڵی بچووکی کوڕ یان کچ، ئەو نەریتەش هەر مابوویەوە، ئەوەبوو کاتێ ئەوس مرد دوو برای هاتن و میراتەکەیان برد، ژنەکەی ئەوس چوو بۆ لای پێغەمبەری خوا (ﷺ) و مەسەلەکەی بۆ باس کرد، ئەوەبوو ئەم ئایەتە دابەزی (للرجال نصیب مما ترك الوالدان والأقربون)، پێغەمبەر (ﷺ) هەواڵی نارد بۆ مامەکانی تا هیچ دەستکاری ئەو میراتە نەکەن.[3]

بە داخەوە تا ئێستاش باوێکی خراپ ماوە کە میرات لە ئافرەتان حەرام دەکرێت، بۆ ئەمەش چەند هەنگاوێك دەنرێ، کۆمەڵێك هەن هەر بە زۆر ئەو مافەیان لێ زەوت دەکەن، هەندێك بە کردار ئەو مەرجەیان داناوە هەرکات ئەو مافە وەربگرن ئەوا پەیوەندییان لەگەڵ بپچڕن واتە ناچاریان دەکەن واز لەو مافە بهێنن، یان جار هەیە لە کاتی خۆیدا مافەکەیان نادەن و دوای دەخەن کە بەوە زیانیان پێ دەگەیەنن.

1 - الإصابة في تمييز الصحابة، ج8، ص284.
2 - أسد الغابة، ج2، ص128.
3 - أسد الغابة، ج2، ص128، الإصابة في تمييز الصحابة، ج1، ص144.

ئەوسی کوڕی ثەعلەبە (رضي الله عنه)

ناوی ئەوسی کوڕی ثەعلەبەی تەمیمیە،[1] کەسێکی شاعیر بوو.[2]

حاکم ئەبوو عەبدوڵا ناوی لەو هاوەڵانەدا هێناوە کە لە نەیسابوور نیشتەجێ بون.[3]

ئیبن حەجەر هێناویەتی لە بەصرە نیشتەجێ بووەو کۆشکی ئەوس لە بەصرە هی ئەو بووە، لەگەڵ طەلحە کێشەیەکیان لەنێواندا بوو، بۆیە ئەوس چوو بەرەو شام بۆ لای موعاویەی کوڕی ئەبوو سوفیان.

سەبارەت بە هاوەڵبوونی گومان هەیە، تەنانەت ئیبن حەجەر دەڵێت ئەگەر حاکم نەیوتایە لە هاوەڵانە لێرەدا ناویم نەدەهێنا.[4]

ئەوسی کوڕی ثەعلەبەی ئەنصاری(رضي الله عنه)

ناوی ئەوسی کوڕی ثەعلەبەیە و لە پشتیوانانە،[5] یەکێکە لەو چوار کەسەی کە لە جەنگی تەبووکدا لەگەڵ پێغەمبەردا (ﷺ) نەچوون بۆ غەزا، ئەوەبوو خوای گەورە سزای دانا بۆیان تا دواتر خوا لێیان خۆش بوو و ئایەتیان لەسەر دابەزی.[6]

---

1 - أسد الغابة، ج1، ص212.

2 - الإصابة في تمييز الصحابة، ج1، ص146.

3 - أسد الغابة، ج1، ص212.

4 - الإصابة في تمييز الصحابة، ج1، ص146.

5 - الإصابة في تمييز الصحابة، ج1، ص146

6 - أسد الغابة، ج5، ص 457.

سەبارەت بە ناو و ژمارەی ئەو کەسانەی لە غەزای تەبووکدا دواکەوتن راجیایی هەیە، رایەك دەڵێت دە کەس بون، بۆچوونێك دەڵێت حەوت کەس بوون و چوار کەسیان خۆیان بەستبوویەوە بە پایەکانی مزگەوتی پێغەمبەرەوە (ﷺ) تا ئەو کاتەی خوا لێیان خۆش دەبێت، بۆچوونێك ناوی سێ کەس دێنێت،[1] رایەکیش ناوی شەش کەس دێنێت کە بریتین لە (ئەوسی کوڕی خیذام، ئەبوولبابە، ثەعلەبەی کوڕی وەدیعە، کەعبی کوڕی مالیك، مرارەی کوڕی رەبیع، هیلالی کوڕی ئومەییە).[2]

زۆرجار بە جیا لە سەرچاوەکاندا ناوی یەکێك لەو شەش هاوەڵە دێت کە خۆی بەستوەتەوە بە پایەکانی مزگەوتەوە تا تەوبەیەك بێت لەو کارەی و خوای گەورە لێی خۆش بێت، بەڵام لەو شەش کەسە ئەوانەی خۆیان بەستەوە بە پایەکانی مزگەوتی پێغەمبەری خواوە (ﷺ) سێ کەس بوون و بریتی بوون لە ئەوس و ئەبوو لبابە و ثەعلەبە.[3]

سەبارەت بەو کەسانەی کە نەچون بۆ غەزای تەبووك ئیبن کەثیر دەڵێت: ئەوانەی نەچوون بۆ غەزای تەبووك چوار بەش بوون، بەشێك فەرمانیان پێکرابوو لەلایەن پێغەمبەرەوە (ﷺ) تا نەچن و پاداشتیان بۆ هەیە وەك عەلی کوڕی ئەبووطالیب و موحەممەدی کوڕی مەسلەمەو ئیبن ئوم کلثوم، دەستەیەکی تر بیانوویان هەبوو لەبەرئەوەی لاواز و نەخۆش بوون، دەستەیەکیش ئەوانە بوون کە لە خەفەتی نەچوونەکەیان دەگریان، ئەمانە تاوانبارەکان بوون و بریتی بوون لە

1 - صحيح البخاري، الرقم 4165.

2 - الإصابة في تمييز الصحابة، ج1، ص152، أسد الغابة، ج1، ص217.

3 -الإصابة في تمييز الصحابة، ج1، ص152.

ئەبوولوبابەو هاوەڵەکانی، دەستەی چوارەمیش سەرکۆنەکراوان بوون کە بریتی بوون لە دووروووەکان.[1]

ئەوسی کوڕی جەهیش (رضي الله عنه)

ئەوسی کوڕی جەهیشی کوڕی یەزید لە نەخەعیەکانە، بە ئەرقەمیش ناسراوە، وەك وەفدی نەخەعیەکان هاتووەتە خزمەت پێغەمبەری خوا (ﷺ).[2]

دەوترێت ناوی ئەوسی کوڕی جەهیشی کوڕی یەزیدەو لە نەخەعیەکانە.[3]

بەڵام ئیبن سەعد وا ناوی دێنیٚ، ئەرقەمی کوڕی یەزیدی کوڕی مالیکی کوڕی عەبدولا.[4]

ئیبن حەجەریش بۆچوونێکی تر دێنیٚ کە دەڵێت ناوی ئەرقەمی کوڕی عەبدولای کوڕی حارثە.[5]

ئیبن سەعد گێڕانەوەیەکی هێناوە کە نەخەعیەکان دوو کەسیان نارد بۆ لای پێغەمبەر (ﷺ) تا موسڵمان بوونی خۆیان بگەیەننە پێغەمبەر (ﷺ)، ئەرطەئەی کوڕی شەراحیل لە بەنی حارثەو ئەرقەم لە بەنی بەکر، ئەم دوو کەسە شێوەو روخسارو کەسایەتییەکی باشیان هەبوو، چوونە خزمەت پێغەمبەر (ﷺ)و

1 - البداية والنهاية لابن كثير، ج5، ص27.
2 - أسد الغابة، ج1، ص212.
3 - أسدالغابة، ج1، ص96.
4 - الطبقات الكبرى لابن سعد، ج5، ص53.
5 - الإصابة في تمييز الصحابة، ج1، ص45.

پێغەمبەری خوایش (ﷺ) پێشنیازی موسڵمان بوونی بۆ کردن، ئەوانیش قبووڵیان کردو بەیعەتی خۆیانو هۆزەکانی خۆیانیشیان دا بە پێغەمبەر (ﷺ)، پێغەمبەری خواش (ﷺ) سەرسام بوو بە قەدو باڵاو کەسایەتییان، فەرمووی ئەریٚ هۆزەکانتان کەسی تریان وەك ئێوە تێدایە؟ وتیان بەڵیٚ لەپشت خۆمانەوە لەناو هۆزەکانماندا حەفتا کەسمان جێهێشتووە کە هەموویان لە ئێمە باشترنو کاروبارەکان بەڕێوە دەبەن، پێغەمبەر (ﷺ) نزای کرد بۆ هەردووکیانو بۆ هۆزەکانی هەردووکیانو فەرمووی (اللهم بارك فى النخع)، ئینجا ئاڵایەکی دایە دەست ئەرطەئە تا ڕێبەری هۆزەکەی بکات، ئەویش ئاڵاکەی هێشتەوە تا لە ڕۆژی فەتحی مەککەدا ئەو ئاڵایەی لەگەڵ خۆی هێنا، لە ڕۆژی قادسیەشدا ئەو ئاڵایەی پیٚ بوو، بەڵام لە قادسیەدا شەهید بوو، ئینجا دورەیدی برای ئاڵاکەی گرتەدەست.[1]

ئەوسی کوڕی جوبەیر (رضي الله عنه)

ئەوسی کوڕی جوبەیر لە هاوەڵە پشتیوانەکانە، لە غەزای خەیبەردا شەهید بووە.[2]

جوولەکەکان لە خەیبەردا لە هەر کاتێکی تر زیاتر خۆیان گرتو ژمارەیەك هاوەڵیش تیایدا شەهید بوون، تا ئەوەی پێغەمبەری خوا (ﷺ) ئاڵاکەی دایە دەست عەلی کوڕی ئەبوو طالیب و خوای گەورە سەرکەوتنی بەخشی بە موسڵمانانو

1 - الطبقات الكبرى لابن سعد، ج1، ص346.

2 - الإصابة في تمييز الصحابة، ج1، ص147، أسد الغابة، ج1، ص212.

ژمارەیەکیش لە موسڵمانان کە زیاترینیان لە پشتیوانان بوون فەزڵی شەهیدییان بەرکەوت، یەکێکیش لەوانە ئەم هاوەڵە پشتیوانیە بوو.

ئەوسی کوڕی حەبیب(رضي الله عنه)

ئەوسی کوڕی حەبیب لە هاوەڵە پشتیوانەکانەو لە غەزای خەیبەردا شەهید بوو، دەوترێت ئەم هاوەڵەو ئەوسی کوڕی جوبەیر هەر یەك کەسایەتین.[1]

ئەوسی کوڕی حەدەثان (رضي الله عنه)

ناوی ئەوسی کوڕی حەدەثانی کوڕی عەوفی کوڕی رەبیعەیە، لە هاوەڵانی دانیشتووی مەدینەدا ناوی هاتووە،[2] ئەم هاوەڵە لە بەنی نەصیر بوو.[3]

ئەوس کوڕێکی هەبوو بە ناوی مالیك کە فەرموودەی گێڕاوەتەوە لە هاوەڵانی وەك عومەری کوڕی خەتتاب و ئەبووذەر،[4] هەروەها فەرموودەی گێڕاوەتەوە لە باوکیەوە،[5] سەبارەت بە هاوەڵبوونی مالیکی کوڕی ئەوس راجیایی هەیە.[6]

1 - أسد الغابة، ج1، ص212، الإصابة في تمييز الصحابة، ج1، ص149.
2 -أسد الغابة، ج1، ص213.
3 - الإستيعاب في معرفة الأصحاب، ج1، ص119.
4 - صحيح مسلم، الرقم 3389، صحيح ابن حبان، الرقم 5090.
5 - أسد الغابة، ج1، ص213.
6 - الإستيعاب في معرفة الأصحاب، ج3، ص1346.

لە ڕۆژی (مینا) دا پێغەمبەری خوا (ﷺ) ئەوسی کوڕی حەدەثان و کەعبی کوڕی مالیکی نارد و داوای لێکردن بەناو خەڵکدا هاوار بکەن (بەهەشت تەنها باوەڕداری دەچێتە ناوو ڕۆژانی (مینا) یش ڕۆژانی خواردنو خواردنەوەن).[1]

دەشوترێت بەڵکو بیشری کوڕی سوحەیم بووە ئەو ڕۆژە ئەو هاوارەی کردووە.[2]

لە گێڕانەوەیەکی تردا هاتووە پێغەمبەر (ﷺ) لە حەجیماڵئاواییدا بودەیلی کوڕی وەرقائی بە وشترەکەیەوە نارد تا لە ڕۆژی مینادا بەناو خەڵکدا هاوار بکات ئەم ڕۆژانە ڕۆژانی خواردن و خواردنەوەن.[3]

بۆیە دەردەکەوێت پێغەمبەری خوا (ﷺ) تەنها یەك هاوەڵی ڕانەسپاردووە بۆ ئەو کارەو چەند هاوەڵێکی ڕاسپاردووە تا لە شوێنە جیاجیاکاندا بەناو خەڵکدا هاوار بکەنو ئەوە بڵێن، بەڵام لەوانەیە هەریەکە لە ئەوسو کەعب پێکەوە چووبنە خزمەت پێغەمبەری خوا (ﷺ) و ئەو فەرمانەی پێ کردبن، یان لەکاتی هاوارکردندا ئەو دوانە بەیەك گەیشتبن.

---

1 - صحيح مسلم، الرقم 1992، السنن الكبرى للبيهقي، الرقم 7757، مستخرج أبي عوانة، الرقم 2339، مسند أحمد بن حنبل، الرقم 15488، المعجم الكبير للطبراني، الرقم 611، معرفة الصحابة لأبي نعيم الأصبهاني، الرقم 9191.

2 - صحيح ابن خزيمة، الرقم 2760.

3 - مسند ابن أبي شيبة، الرقم 18285

ئەوسی کوڕی حەوشەب(رضي الله عنه)

ئەوسی کوڕی حەوشەب لە هاوەڵە پشتیوانەکانە،[1] نوقەیر کە یەکێکە لە هاوەڵان دەگێڕێتەوە لە ماڵی ئەوس پێغەمبەری خوای (ﷺ) بینیوە، پێغەمبەر (ﷺ) چووە بۆ ماڵی ئەوس‌و لەوێ دانیشتووەو سەردانی کردووە، ئەوسیش بڕێك ترێی هێناوەو خستویەتیە دەستی پێغەمبەری خواوە (ﷺ)،[2] ئەم فەرموودە بەم جۆرەش هاتووە کە تێکەڵەیەك هێنرا بۆی، فەرمووی ئەوە چیە؟ وتیان ئەی پێغەمبەری خوا (ﷺ) ئەوە شیر و هەنگوینە، پێغەمبەر (ﷺ) فەرمووی (هذان شرابان لا نشربه ولا نحرمه فمن تواضع للّه رفعه الله ومن تجبّر قصمه الله ومن أحسن تدبير معيشته رزقه الله تعالى)،[3] (ئەوانە دوو خواردنەوەن کە ئێمە بەم جۆرە تێکەڵە نایخۆین‌و بە حەرامیشی نازانین، هەر کەس لەبەر خوا تەوازوعی هەبێت خوای گەورە پلەوپایەی بەرز دەکاتەوە، هەرکەسیش خۆبەزلزان بێت خوا دەیشکێنێت، هەرکەس بەجوانی بژێوی ڕێکبخات خوای گەورە ڕۆزی دەدات).

لەم فەرموودەدا ئاماژە بەوە دراوە پێغەمبەر (ﷺ) حەزو تاسەی خۆی بۆ خواردنەکان جیا داناوە لە بڕیاری حەڵاڵ و حەرام، بۆیە ئەوەی خۆی حەزی پێ کردبێت یان رقی لێ بووبێت نەیکردووە بە بنەما بۆ حەڵاڵی و حەرامی، چونکە ئەوە بەشێك بووە لە سروشتی مرۆیی هەر کەسێك، سیفەتی پێغەمبەر () وابوو (پێغەمبەر (ﷺ) هەرگیز ڕەخنەی نەدەگرت لە خواردن، ئەگەر حەزی لێ بکردایە دەیخواردو

1 - أسد الغابة، ج1، ص216، الإصابة في تمييز الصحابة، ج1، ص150.
2 - الإصابة في تمييز الصحابة، ج1، ص150.
3 - أسد الغابة، ج1، ص216.

ئەگەریش حەزی لێ نەکردایە جێی دەهێشت)،[1] لە گێڕانەوەیەکی تردا هاتووە (ئەگەر حەزی پێ نەکردایە بێدەنگ دەبوو).[2]

ئەوسی کوڕی خەولی(رضي الله عنه)

ناوی ئەوسی کوڕی خەولی کوڕی عەبدوڵای کوڕی حارثە، ئەم هاوەڵە لە پشتیوانانە لە خەزرەجیەکان،[3] دایکی ناوی جەمیلەی کچی ئوبەی کوڕی مالیك بوو، عەبدوڵای کوڕی ئوبەی کوڕی سەلوول خاڵۆی بوو.[4]

ئەوس خوشکێکی هەبوو بە ناوی خەولە کە ئەویش هاوەڵ بوو.[5]

کچێکی هەبوو بە ناوی فەسحوم[6] کە هاوەڵی پێغەمبەر (ﷺ) بوو و بەیعەتی پێ دابوو،[7] بەڵام ئەو کچەشی بێ بوونی هیچ منداڵێك مرد، واتە ئەوس هیچ نەوەیەکی لە دوای خۆی جێنەهێشت،[8] ئەوس ناسراوە بە ئەبوو لەیلا.[9]

1 - صحيح البخاري، الرقم 1984، صحيح مسلم، الرقم 3937، صحيح ابن جبان، الرقم 6530، سنن أبي داود، الرقم 3289، سنن ابن ماجة، الرقم 3256، سنن الترمذي، الرقم 2004، السنن الكبرى للبيهقي، الرقم13669، مسند أحمد بن حنبل، الرقم 10026، مسند أبي يعلى الموصلي، الرقم 6083.

2 - مسند أحمد بن حنبل، الرقم 9303.

3 - أسد الغابة، ج1، ص217.

4 - الطبقات الكبرى لابن سعد، ج3، ص542.

5 - الطبقات الكبري لابن سعد، ج8، ص384.

6 - الإستيعاب في معرفة الأصحاب، ج1، ص117.

7 - الإصابة في تمييز الصحابة، ج8، ص75.

8 - الطبقات الكبرى لابن سعد، ج3، ص542.

9 - البدايةو النهاية لابن كثير، ج5، ص267، أسد الغابة، ج1، ص217.

کاتێ پێغەمبەری خوا (ﷺ) برایەتی خستە نێوان کۆچەران و پشتیوانان هەریەك لە ئەوسی کوڕی خەوڵیو شوجاعی کوڕی وەهبی کرد بە برای یەك.[1]

ئەوسی کوڕی خەوڵی بەشدار بوو لە جەنگی بەدرو ئوحود و هەموو غەزاکانی تریش کە پێغەمبەر (ﷺ) بەشدار بوو تیایاندا.[2]

ئیبن سەعد هێناویەتی ئەوس یەکەم موسڵمان بووە بە زمانی عەرەبی بە جوانی شتی نووسیوە، هەروەها لە تیرهاوێژیدا زۆر هەڵکەوتە بووە.[3]

پێغەمبەر (ﷺ) پێش دەرچوونی لە مەدینەوە بۆ مەککەبە نیازی عومرە، هەریەك لە ئەبوو رافعو ئەوسی کوڕی خەوڵی نارد بۆ لای عەبباس تا داوای مەیمونەی بۆ بکەن، عەبباسیش رازی بوو مەیموونە بدات بە پێغەمبەری خوا (ﷺ)، ئەو دوو هاوەڵەش گەڕانەوە بەڵام وشترەکانیان ون بوون، بۆیە چەند رۆژێك لە (بطن رابغ) مانەوە تا پێغەمبەر (ﷺ) لە ناوچەی (قدید) گەیشت پێیان کە وشترەکانیان دۆزیبوونەوە، ئیتر لەگەڵ پێغەمبەر (ﷺ) چوون بۆ مەککە.[4]

هەروەها کاتێك چوون بۆ عومرەی پاش رێککەوتنی حودەیبیە، لەوێ پێغەمبەر (ﷺ) چەکەکانی لە ناوچەیەك داناو ئەوسی کوڕی خەوڵی هاودەم بە سەد

1 - الإستيعاب في معرفة الأصحاب، ج1، ص117، تاريخ الإسلام للذهبي، ج3، ص58.

2 - أسد الغابة، 1، ص217.

3 - الطبقات الكبرى لابن سعد، ج3، ص542.

4 - الطبقات الكبرى لابن سعد، ج8، ص132، الإصابة في تميز الصحابة، ج8، ص127.

هاوەڵەوە لای ئەو چەکو شمەکانە دانا[1] تا ئاگاداریان بنو نەبادا قوڕەیش ناپاکی بنوێنن.

کاتێك پێغەمبەر (ﷺ) وەفاتی کرد ئەوس چوو بۆ لای عەلی کوڕی ئەبوو طالیب و پێی وت سوێندت دەدەم بە خوا لە شۆردنو کفنکردنی پێغەمبەری خوادا رێ بدە پشکی بەشداریمان هەبێت، بۆیە عەلی کوڕی ئەبوو طالیب رێی دا بەشدار بێت لە شۆردنی تەرمی پێغەمبەری خوادا (ﷺ).[2]

ئەوەبوو عەلی کوڕی ئەبوو طالیب تەرمەکەی دەشۆرد و فەضلیش جلەکەی پێغەمبەری خوای (ﷺ) گرتبوو تا لەبەری لانەچێتو ئەوسیش ئاوی دەکرد بەسەر تەرمەکەیدا.[3]

سەبارەت بەوانەی چوونە ناو گۆڕەکەوە تا پێغەمبەر (ﷺ) ئەسپەردە بکەن دەوترێت ئەوسی کوڕی خەولیش دابەزیوەتە ناو گۆڕەکەوە، ئەویش کاتێك تەرمەکەی پێغەمبەر (ﷺ) لە ژوورەوە بوو، پشتیوانان لەبەر دەرگا کۆبوونەوەو وتیان الله الله ئێمە خاڵوانی پێغەمبەری خواین، دەی با یەکێکمان بەشدار بێت، بۆیە هەموویان رێککەوتن لەسەر ئەوسی کوڕی خەولی، ئەویش بەشدار بوو لە شۆردنی تەرمی پێغەمبەر (ﷺ) و دابەزاندنی تەرمەکەی بۆ ناو گۆڕەکەی.[4]

---

1 - الطبقات الكبرى لابن سعد، ج2، ص121.

2 - أسد الغابة، 1، ص217، ضعفه الألباني في صحيح و ضعيف سنن إبن ماجة ، الرقم 1628.

3 - الطبقات الكبرى لابن سعد، ج2، ص280.

4 - الإستيعاب في معرفة الأصحاب، ج1، ص118.

ئەوسی کوڕی خەولی لەگەڵ عومەری کوڕی خەططابدا زۆر برایەتییان خۆش بوو و هیچیان لەیەکدی نەدەشاردەوەو تا بکرایە هەرکامیان شتێکی بزانیایە دەیوت بەوی تریان، ئیتر نهێنی نێوانیان زۆر کەم بوو.[1]

ئەوس لە سەردەمی خیلافەتی عوثمانی کوڕی عەففاندا لە مەدینە کۆچی دوایی کرد.[2]

ئەوسی کوڕی خیذام (رضي الله عنه)

ئەوسی کوڕی خیذام لە غەزای تەبووکدا دواکەوت و بەشداری نەکرد و لەسەر ئەوەش سزا درا.[3]

سەبارەت بە ناو و ژمارەی ئەو کەسانەی لە غەزای تەبووکدا دواکەوتن راجیایی هەیە، رایەك دەڵێت دە کەس بون، بۆچوونێك دەڵێت حەوت کەس بوون و چوار کەسیان خۆیان بەستبوویەوە بە پایەکانی مزگەوتی پێغەمبەرەوە (ﷺ) تا ئەو کاتەی خوا لێیان خۆش دەبێت، بۆچوونێك ناوی سێ کەس دێنێت،[4] رایەکیش ناوی شەش کەس دێنێت کە بریتین لە (ئەوسی کوڕی خیذام، ئەبوولبابە، ثەعلەبەی کوڕی وەدیعە، کەعبی کوڕی مالیك، مرارەی کوڕی رەبیع، هیلالی کوڕی ئومەییە).[5]

---

1 - الطبات الكبرى لابن سعد، ج8، ص190.

2 - أسد الغابة، ج1، ص218، الإستيعاب في معرفة الأصحاب، ج1، ص118.

3 - أسد الغابة، ج1، ص217.

4 - صحيح البخاري، الرقم 4165.

5 - الإصابة في تمييز الصحابة، ج1، ص152، أسد الغابة، ج1، ص217.

ئەوس وەك تەوبە و پەشیمانی لەو کارەی خۆی بەستەوە بە پایەکەی مزگەوتی پێغەمبەری خواوە (ﷺ)، ئەوەبوو دواتر خوای گەورە ئایەتی لێخۆشبوونی سەبارەت بەو کەسانە دابەزاند.[1]

زۆرجار بە جیا لە سەرچاوەکاندا ناوی یەکێك لەو شەش هاوەڵە دێت کە خۆی بەستوەتەوە بە پایەکانی مزگەوتەوە تا تەوبەیەك بێت لەو کارەی و خوای گەورە لێی خۆش بێت، بەڵام لەو شەش کەسە ئەوانەی خۆیان بەستەوە بە پایەکانی مزگەوتی پێغەمبەری خواوە (ﷺ) سێ کەس بوون و بریتی بوون لە ئەوس و ئەبوو لبابە و ثەعلەبە.[2]

ئەم رووداوە بەڵگەیە لەسەر چەند شتێك: لەوانە:

ئەوانەی پێغەمبەر (ﷺ) سزای دان لەوانە بوون کە لە ناخەوە باوەڕدار بوون، چونکە پێغەمبەر (ﷺ) بۆ دووڕووەکان هیچ سزایەکی دنیایی دیاری نەکرد، ئەوە بوو خوای گەورەش ئایەتی دابەزاند بۆ لێخۆشبوون لە باوەڕداران.

لادان لە فەرمانی خواو پێغەمبەری خوا (ﷺ) مەسەلەیەکی گاڵتە نیە و هێڵی سوورەو پێویستە خۆمان بپارێزین لێی، ئەگەریش تووش بووین تەوبەی تەواوی لێ بکەین، مەرجیش نیە تەنها بە وتنی چەند وشەیەکی داوای لێخۆشبوون خوای گەورە لێمان خۆش بێت.

1 - أسد الغابة، ج1، ص217.

2 -الإصابة في تمييز الصحابة، ج1، ص152.

لێبوردەیی پێغەمبەر (ﷺ) بەرامبەر هەموو تاوانێك وەك یەك نەبووەو لەم مەسەلەدا پێغەمبەر (ﷺ) بە سۆزداری هەڵوێستی نەنواند، بەڵكو هەرچەندە هەندێکیان خۆیان بەستبوویەوە بە پایەکانی مزگەوتەوە کە ئەوپەڕی پەشیمانییان بوو لەو تاوانە، بەڵام پێغەمبەر (ﷺ) لێیان خۆش نەبوو و سزای دان و لێخۆشبوونەکەی دانا تا خوای گەورە بڕیاری لەسەر دەدات.

ئەوسی کوڕی ساعیدە (رضي الله عنه)

ناوی ئەوسی کوڕی ساعیدەیە و لە پشتیوانانە.[1]

لە بەسەرهاتێکدا ناوی هاتووە کە گێڕانەوەی ئەو فەرموودەیە لاوازە، تیایدا هاتووە ئەوسی کوڕی ساعیدە چوو بۆ لای پێغەمبەر (ﷺ) و دەموچاوی شڵەژاو و بێزار دیار بوو، پێغەمبەر (ﷺ) پێی فەرموو ئەی ئیبن ساعیدە ئەو بێزاریە چیە بە دەموچاوتەوە دەیبینم؟ ئەوس وتی ئەی پێغەمبەری خوا من بڕێك کچم هەیە و نزای مەرگیان لێ دەکەم، پێغەمبەر (ﷺ) فەرمووی نزایان لێ مەکە، کچان جوانی کاتی بەخشش و نیعمەتی کاتی موصیبەتن.[2]

1 - الإصابة في تمييز الصحابة، ج1، ص154.

2 - أسد الغابة، ج1، ص218.

ئەوسی کوڕی سەعد(رضي الله عنه)

ئەم هاوەڵە لە ئومەویەکانە، ناوی ئەوسی کوڕی سەعدەو کونیەکەی ئەبووزەیدە.[1] کاتێ پێغەمبەر (ﷺ) وەفاتی کرد تەمەنی پەنجاو هەشت ساڵ بوو.[2]

لە سەردەمی خەلیفە عومەری کوڕی خەتتابدا والی هەندێ ناوچەی شام بوو.[3]

لە ساڵی شانزەی کۆچی و لە تەمەنی شەست و چوار ساڵیدا کۆچی دوایی کرد.[4]

ئەوسی کوڕی سەعد(رضي الله عنه)

ناوی ئەوسی کوڕی سەعدی کوڕی ئەبی سەرحی عامریە، کوڕێکی هەبوو بە ناوی خالید.[5]

لە موسڵمانبوانی فەتحی مەککە بوو، موسڵمان بوو، دواتر چوو بۆ مەدینەو لەوێ نیشتەجێ بوو.

ئەوس دوای سەردەمی پێغەمبەری خوایش (ﷺ) ژیا، ئیبن حەجەر باس لەوە دەکات ئەوس تا سەردەمی ئومەویەکانیش ژیاوەو لە سەردەمی والیەتی

1 - الإصابة في تمييز الصحابة، ج1، ص154.
2 - أسد الغابة، ج1، ص218.
3 - الإصابة في تمييز الصحابة، ج1، ص154.
4 - أسد الغابة، ج1، ص218.
5 - الإصابة في تمييز الصحابة، ج1، ص154.

عەبدولمەلیکی کوڕی مەروان لەسەر مەدینە یان تەنانەت لە ماوەی خیلافەتیدا ژیاوە.[1]

ئەوسی کوڕی سەعید(رضي الله عنه)

ئەوسی کوڕی سەعید کە یەکێکە لە هاوەڵە پشتیوانەکان، کوڕێکی هەبوو بە ناوی سەعید کە فەرموودەی لە باوکیەوە گێڕاوەتەوە.[2]

سەعید فەرموودەیەکی لە ئەوسی باوکیەوە گێڕاوەتەوە کە ئەوس دەڵێت پێغەمبەری خوا (ﷺ) فەرموویەتی:(إذا كان يوم العيد وقفت الملائكة على أبواب الطريق فنادوا اغدوا يا معشر المسلمين إلى رب كريم...)،[3] (کاتێ ڕۆژی جەژن دێت فریشتەکان لەسەرە ڕێگەکاندا دەوەستن و هاوار دەکەن ئەی کۆمەڵی موسڵمانان بڕۆن بەرەو لای خوایەکی بەخشندە...).

ئەبوو ئیسحاقی حوەینی ئەم فەرموودەی بە تەواو لاواز و شێوە مەوضووع داناوە.

ئەوسی کوڕی سەلامە (رضي الله عنه)

ناوی ئەوسی کوڕی سەلامەی کوڕی وەقشە، برای هەریەك لە سەلەمەو سەعد و ئەبی نائیلەیە، لەجەنگی ئوحوددا شەهید بوو.[4]

1 - الإصابة في تمييز الصحابة، ج1، ص154.

2 - أسد الغابة، ج1، ص219.

3 - المعجم الكبير للطبراني، الرقم 616، أسد الغابة، ج1، ص219.

4 - الإصابة في تمييز الصحابة، ج1، ص155.

ئەوسی کوڕی سەمعان (رضي الله عنه)

ئەوسی کوڕی سەمعان لە هاوەڵە پشتیوانیەکانەو کونیەکەشی ئەبوو عەبدوڵایە.[1]

لە فەرموودەیەکدا کە ئەنەسی کوڕی مالیکی کوڕی نەضر گێڕاویەتیەوە هاتووە پێغەمبەر (ﷺ) فەرمووی (بعثني الله عزّ وجلّ هدىً ورحمةً للعالمين وبعثني لأمحو المزامير والمعازف والأوثان وأمر الجاهلية وحَلَفَ ربي بعزّته لا يشرب عبد الخمر في الدنيا إلاّ حرّمتها عليه يوم القيامة ولا يتركها عبد في الدنيا إلاّ سقاه الله إيّاها في حظيرة القدس)، (خوای گەورە منی ناردووە بە ڕێنموونو ڕەحمەت بۆ هەموو جیهانیان و ناردوومی تا مۆسیقا و بتەکان و باری جاهیلیەت بسڕمەوە، وە پەروەردگارم سوێندی خواردووە بە شکۆو عیززەتی خۆی هەر بەندەیەك لە دنیادا مەی بخواتەوە ئەوا لە ڕۆژی دواییدا لێی حەرام دەکەم، وە هەر بەندەیەکیش نەیخواتەوە لە دنیادا ئەوا خوای گەورە لە (حظيرة القدس)دا مەی دەرخوارد دەداتەوە)، ئەوسی کوڕی سەمعان وتی ئەی پێغەمبەری خوا سوێند بەوەی تۆی بە حەق ناردووە من ئەوانەم لە تەوراتدا خوێندووەتەوە.[2]

ئەگەر چی ئەم فەرموودەیە لە کتێبەکانی فەرموودەدا نەهاتووە بەڵام واتاکانی ئەم فەرموودەیە بە فەرموودەی صەحیح و جیاجیا لە کتێبەکانی فەرموودەدا هاتون، واتە ئەو شتانەی لێرەدا باس کراون وەك حەرامی مۆسیقا و دوورگیری لە بتەکان و باری دەمارگیری و نەفامی سەردەمی جاهیلیەت و دوورگرتن

---

1 - أسد الغابة، ج1، ص219.

2 - معرفة الصحابة لأبي نعيم الأصبهاني، الرقم 938، أسد الغابة، ج1، ص219.

لە مەی خواردنەوە، هەموو ئەمانە لە کتێبەکانی فەرموودەدا فەرموودەی صەحیحیان لەسەر هاتووە، بەڵام ئەم فەرموودەی ئەوسی کوڕی سەمعان سەنەدەکەی لاوازە.

ئەوسی کوڕی سوەید(رضي الله عنه)

ئەم هاوەڵە لە پشتیوانانە، دەوترێت ئەم ئایەتە سەبارەت بەم هاوەڵە دابەزیوە (للرجال نصيب مما ترك الوالدان والأقربون).[1]

ئەوسی کوڕی شورەحبیل(رضي الله عنه)

ئەم هاوەڵە بە ئەوسی کوڕی شورەحبیل و هەروەها بە پێچەوانەشەوە بە شورەحبیلی کوڕی ئەوس ناوی هاتووە، بەڵام زیاتر ناوی بە ئەوسی کوڕی شورەحبیل هاتووە، لەو هاوەڵانەیە کە چوونەتە شام و لەوێ نیشتەجێ بون.

فەرموودەیەکی لە پێغەمبەری خواوە (صلى الله عليه وسلم) گێڕاوەتەوە کە لە پێغەمبەری خوای (صلى الله عليه وسلم) بیستووە فەرموویەتی (من مشى مع ظالم ليعينه وهو يعلم أنه ظالم فقد

1 - الإصابة في تمييز الصحابة، ج1، ص155.

خرج من الإسلام)،[1] (هەرکەس لەگەڵ ستەمکارێك ڕێ بکات و پاڵپشتی بێ و بشزانێت ستەمکارە، ئەوا لە ئیسلام دەرچووە).

پشتگیری ستەمکار لە ئیسلامدا شتێکی قەدەغەکراوە، هەروەها پشتگیری کردنی ستەمکار جیایە لە سەرخستنی ستەمکار، چونکە لە ئیسلامدا سەرخستن بۆ ستەمکاریش واتای تایبەتی خۆی هەیە، وەك لە فەرموودەی صەحیحدا هاتووە پێغەمبەر (ﷺ) دەفەرموێت (انصر أخاك ظالما أو مظلوما، فقال رجل يا رسول الله أنصره إذا كان مظلوما ، أفرأيت إذا كان ظالما كيف أنصره ؟ قال تحجزه أو تمنعه من الظلم فإن ذلك نصره)،[2] (براکەت سەر بخە ستەم لێکراو بێت یان ستەمکار بێت، کەسێك وتی ئەی پێغەمبەری خوا (ﷺ) ئەگەر ستەم لێکراو بێت سەری دەخەم، بەڵام ئەگەر ستەمکار بێت چۆن سەری بخەم؟ فەرمووی (بەری پێ بگریت یان ڕێی نەدەیت ستەمەکە بکات ئەوە سەرخستنیەتی).

ئەوسی کوڕی صامت (رضي الله عنه)

ناوی ئەوسی کوڕی صامتی کوڕی قەیسی کوڕی ئەصرەمە، ئەم هاوەڵە لە پشتیوانانە لە خەزرەجیەکان.[3]

---

1 - المعجم الكبير للطبراني، الرقم 618، شعب الإيمان للبيهقي، الرقم 7389، الآحاد والمثاني لابن أبي عاصم، الرقم 982، معرفة الصحابة لأبي نعيم الأصبهاني، الرقم 930، أسد الغابة، ج1، ص219، ضعفه الألباني في السلسلة الضعيفة، الرقم 5367.

2 - صحيح البخاري، الرقم 6568 واللفظ له، سنن الترمذي، الرقم 233، صحيح ابن حبان5244، الرقم ، السنن الكبرى للبيهقي، الرقم10753، مسند أحمد بن حنبل، الرقم 14179.

3 - الإستيعاب في معرفة الأصحاب، ج1، ص 118.

دایکی ناوی قورڕەتولعەینی کچی عوبادە بووە.[1]

برایەکی هەبوو بە ناوی عوبادەی کوڕی صامت کە هاوەڵێکی زۆر ناسراوی پێغەمبەری خوایە (ﷺ).[2]

سەبارەت بە ناوی ژنەکەی دوو بۆچوون هاتووە، رایەك دەڵێت ژنەکەی ناوی جەمیلە بووەو رووداوی ظیهاری لەگەڵ ئەمدا ئەنجام داوە،[3] رایەکی تریش دەڵێت ئەو رووداوە لەگەڵ خوەیلەی ژنیدا بووە کە ئامۆزای خۆی بووەو بە هاوسەری گرتووە،[4] بەڵام ئەوەی دووەم راستترەو زیاتر هاتووە.

کاتێ کۆچەران کۆچیان کرد بۆ مەدینەو پێغەمبەریش (ﷺ) برایەتی خستە نێوان کۆچەران و پشتیوانان، پێغەمبەری خوا (ﷺ) هەریەك لە ئەوسی کوڕی صامت و مەرثەدی کوڕی ئەبی مەرثەدی کرد بە برای یەك.[5]

ئەوس لە غەزای بەدرو ئوحودو هەموو غەزاکانی تریشدا لەگەڵ پێغەمبەری خوادا (ﷺ) بەشداری کرد.[6]

ئەوسی کوڕی صامت یەکێك بووە لە شاعیرە بەهێز و ناسراوەکانو شیعری وتووە.[7]

---

1 - الطبقات الكبرى لابن سعد، ج3، ص547.

2 - الإصابة في تمييز الصحابة، 1، ص156.

3 - سنن أبي داوود، الرقم 1909.

4 - الإصابة في تمييز الصحابة، 1، ص156.

5 - الطبقات الكبرى لابن سعد، ج3، ص48، تاريخ الإسلام للذهبي، ج3، ص337.

6 - الإستيعاب في معرفة الأصحاب، ج1، ص 118.

7 - الإستيعاب في معرفة الأصحاب، ج1، ص 118.

چەند گێڕانەوەیەك هاتووە سەبارەت بەوەی ئەوس یەکەم کەس بووە لە سەردەمی ئیسلامدا ظیهاری بەکارهێناوە،[1] واتە پیاو بە خێزانەکەی بڵێت وەك دایکم وابیت بۆم یان بڵێت وەك خوشکم وابیت بۆم، ئەم نەریتە لە پێش ئیسلامدا لە ناو عەرەبەکاندا زۆر باو بوو، بەڵام کە ئیسلام هات ئەمەی حەرام کرد.

ئەوس ئەو ظیهارەی بەرامبەر بە ژنەکەی بەکارهێنا و دواتریش پێش ئەوەی کەفارەتەکەی بدات لەگەڵ ژنەکەی سەرجێی کرد، پێغەمبەر (ﷺ) فەرمانی پێکرد پانزە صاع جۆ ببەخشێت بە شەست هەژار.[2]

ئەوس کەسێکی بە تەمەن و پیر بوو،[3] هاوکات جۆرێك لە فێی لەگەڵ بوو، بۆیە لەکاتی تووشبوونی بە فێ جارێکیان خوەیلەی ژنی ئەو بێزاریەی دەربڕی و ئەویش ظیهاری بەرامبەری بەکارهێنا.[4]

خوەیلە دەڵێت ئەوس کەسێکی بە تەمەن بوو و کەسێکی تووڕەو ئازاربەخش بوو، رۆژێك هاتەوە ماڵو منیش لەسەر شتێك قسەم لەگەڵ کرد، ئەویش تووڕە بوو و وتی تۆ وەك پشتی دایکم بیت بۆم، ئینجا چوویە دەرەوە، پاشان لەوێ لەگەڵ خەڵکیدا ماوەیەك دانیشت و دواتر هاتەوە ماڵەوە، دەیویست سەرجێم لەگەڵ بکات، منیش وتم نا سوێند بەوەی گیانی خوەیلەی بەدەستە دەستت پێم ناگات، قسەش هەر ئەوەیە کە وتم تا ئەو کاتەی خواو پێغەمبەری خوا بڕیارمان لەسەر دەدەن،

---

1 - الطبقات الكبرى لابن سعد، ج3، ص547، الإصابة في تمييز الصحابة، 1، ص156.

2 - أسد الغابة، ج1، ص220.

3 - صحيح ابن حبان، الرقم 4341، السنن الكبرى للبيهقي، الرقم 14255، مسند أحمد بن حنبل، الرقم 26694.

4 - الطبقات الكبرى لابن سعد، ج3، ص547.

بەڵام ئەو هەر هەڵمەتی بۆ بردم، بەڵام من رێم پێ نەدەدا تا چۆن ژنێك زاڵ دەبێت بەسەر پیرەپیاوێكدا خستمەژێرەوەو چوومە دەرەوە بۆ لای دراوسێیەكمان و داوای جلێكم لێ كردو چوومەدەرەوە تا چوومە خزمەت پێغەمبەری خوا (ﷺ)، مەسەلەكەم بۆ باس كرد و سكاڵام كرد لەسەر خراپی رەوشت و هەڵسوكەوتی ئەوس لەگەڵمدا، پێغەمبەری خوایش (ﷺ) دەیفەرموو:(یا خویلة ابن عمك شیخ كبیر فاتقي الله فیه)، (ئەی خوەیلە ئامۆزاكەت پیرێكی بەتەمەنە، دەی لە ئاستیدا لەخوا بترسە)، خوەیلە دەڵێت سوێند بەخوا نەچووم تا سروش دابەزیو پێغەمبەر (ﷺ) ئەو بارەی بەسەریدا هات كە لە كاتی سروشدا بەسەریدا دەهات، پاشان باری ئاسایی بوویەوە، پێغەمبەر (ﷺ) فەرمووی ئەی خوەیلە خوای گەورە لەسەر تۆ و هاوەڵەكەت ئایەتی دابەزاند، پاشان ئەم ئایەتەی خوێندەوە بەسەرمدا (قد سمع الله قول التي تجادلك في زوجها وتشتكي إلى الله..... وللكافرين عذاب أليم)، پاشان فەرمووی بڵێ بە مێردەكەت با كۆیلەیەك رزگار بكات، وتم ئەی پێغەمبەری خوا هێندەی نیە بتوانێت كۆیلەیەك ئازاد بكات، فەرمووی دەی با دوو مانگ بەسەر یەكەوە رۆژوو بگرێت، وتم ئەی پێغەمبەری خوا (ﷺ) ئەو پیرێكی بەتەمەنەو توانای رۆژووگرتنی نیە، فەرمووی دەی با كۆڵێك خورما ببەخشێت بە شەست هەژار، وتم ئەی پێغەمبەری خوا (ﷺ) ئەوەشی نیە، پێغەمبەر (ﷺ) فەرمووی دەی ئێمە یارمەتی دەدەین بە كۆڵە خورمایەك، خوەیلە وتی دەی منیش كۆڵە خورمایەكی پێ دەدەم بۆ ئەوە، پێغەمبەری خوایش (ﷺ) فەرمووی (أصبت و أحسنت، فاذهبي فتصدقي به عنه، ثم استوصي بابن عمك خیرا)، (پێكات و چاكت كرد، دەی برۆ و

بەوە صەدەقەکەی بۆ بدە، دواتر لەگەڵ ئامۆزاکەت چاك بەو چاکە بنوێنە)، خوەیلە دەڵێت منیش چووم‌و وامکرد.[1]

لە ریوایەتی ئەبوو داووددا هاتووە لەو کاتەدا کۆڵە خورمایەك(عرق)–شەست صاع دەکات– هات بۆ پێغەمبەری خوا (ﷺ)، ئەویش ئەوەی دانا بۆ یارمەتی ئەوس.[2]

ئەوسی کوڕی صامت لەگەڵ شدادی کوڕی ئەوسدا (کە هەردووکیان لە پشتیوانان بوون) چوون لە بەیتولمەقدیس دانیشتن، دواتر لە ناوچەی ڕەملە لە خاکی فەلەستین کۆچی دوایی کردووە، هەروەك عوبادەی برایشی لە خاکی فەلەستین کۆچی دوایی کرد.[3]

سەبارەت بە مردنی ئەوس چەند رایەك هەیە، رایەك پێی وایە لە سەردەمی خەلیفە عوثمانی کوڕی عەففاندا لە تەمەنی هەشتا و پێنج ساڵیدا وەفاتی کردووە، رایەکی تر دەڵێت لە ساڵی سی و چواری کۆچی لە ناوچەی ڕەملە و لە تەمەنی حەفتاو دوو ساڵیدا کۆچی دوایی کردووە،[4] رایەکیش هەیە دەڵێت لە ساڵی سی و دووی کۆچیدا وەفاتی کردووە.[5]

---

1 - صحيح ابن حبان، الرقم 4341، السنن الكبرى للبيهقي، الرقم 14255، مسند أحمد بن حنبل، الرقم 26694، المعجم الكبير للطبراني، الرقم 615، و أخرجه مختصرا أبي داوود في سننه، الرقم 1906، و حسنة الألباني في صحيح و ضعيف سنن أبي داوود، الرقم 2214.

2 - سنن أبي داوود، الرقم 1906.

3 - أسد الغابة، ج1، ص220.

4 - الإصابة في تمييز الصحابة، 1، ص156.

5 - تاريخ الإسلام للذهبي، ج3، ص371.

بەو پێیەی باسکراوە ئەوس لە سەردەمی پێغەمبەری خوادا (ﷺ) بەتەمەن‌و پیر بووە، بۆیە پێ دەچێت رای راستتر ئەوە بێت لە تەمەنی هەشتاو پێنج سالێدا وەفاتی کردبێت.

پەندو وانە:

هاوەڵان بەدوور نەبون لە بوونی هەڵەو کەموکورتی، بەڵام بەو واتایە نا کەسانی خراپ بووبن، بەڵکو لە رێڕەوی گشتیدا راست بوون، بەڵام لەگەڵ ئەوەشدا هەڵەو کەموکورتییان هەبووە وەك چۆن پێغەمبەر (ﷺ) ئاماژەی پێ داوە هەموو مرۆڤێك هەڵە دەکات و چاکترینی هەڵەکارانیش تەوبەکارانن، دەبینین ئەم هاوەڵە سیفەتی توندی و رەقی لە هەڵسوکەوتیدا بەرامبەر بە خێزانی هەبووەو ژنەکەی سکاڵای بردوەتە لای پێغەمبەری خوا (ﷺ)، بەڵام ئەمەش هاودەم بووە بە بوونی دوو کێشە، یەکەمیان ئەوەیە ئەم هاوەڵە تەمەنی زۆر بووەو خوای گەورەش ئاماژەی بەوە داوە (ومن نعمره ننكسه فى الخلق)، بۆیە سیفەتەکانی کەموکورتی و بێزارکەریەکانی تەمەنی پیری لەم هاوەڵەشدا دەرکەوتون، دووەمیش بریتیە لە بوونی ئەو نەخۆشیەی کە لەگەڵی بووەو کاتێ فێی تووشبووە حاڵی تێکچووە.

وردی هەڵوێستی پێغەمبەری خوا (ﷺ) لەسەر کێشەو چارەسەرەکەی دەبینین پێغەمبەر (ﷺ) پاش بیستنی سکاڵای خوەیلە ئامۆژگاری کرد لەگەڵ ئەوس باش بێت‌و لەخوا بترسێت بەرامبەری، ئەمەش بەو واتایە نا کە خوەیلە هەقی سکاڵاکەی نەبووبێت و ناهەق بووبێت، بەڵکو لەخواترسان بۆ چاکەنواندن لەگەڵی لەبەر چەند هۆکارێك، لەوانە: پیربوونی ئەو پیاوە کە چاکە لەگەڵ پیردا رەزامەندی خوای لەسەرە، بوونی نەخۆشی لەو پیاوەدا، هەژاری ئەوس، بوونی خزمایەتی

لەنێوانیاندا، بۆیە پێغەمبەر (ﷺ) هەوڵیدا بەو ئامۆژگاریە جڵەوی چاکەنواندنەکە بداتە دەست خوەیلە چونکە ئەو سیفەتی بەهێزی لە پیاوەکەی زیاتر بوو، هەروەها حەزی تۆڵەی لا نەهێڵێت.

ئیسلام ئاسانکاری دەوێتو سەختی ناوێت، ئەمە پەیامی خوایە بۆ بەندەکانی وەك دەفەرموێت (يُرِيدُ اللّهُ بِكُمُ الْيُسْرَ وَلاَ يُرِيدُ بِكُمُ الْعُسْرَ)، بۆیە کاتێك پێغەمبەر (ﷺ) بێتوانایی ئەوسی بۆ کەفارەتی ئەو کارەی بەدیکرد چارەسەری تری بۆ دانا، تا دواجار خۆی بوو بە هاوکاری بۆ ئەو کەفارەتە، بەڵام کەفارەتەکەی لەسەر هەڵنەگرت.

ئەوسی کوڕی عابید (رضي الله عنه)

ناوی ئەوسی کوڕی عابیدە، ئەم هاوەڵە لە پشتیوانانە، لە غەزای خەیبەردا شەهید بوو.[1]

ئەوسی کوڕی عەبدولا (رضي الله عنه)

ناوی ئەوسی کوڕی عەبدوڵای کوڕی حوجری ئەسلەمیە، لەکاتی کۆچی پێغەمبەر (ﷺ) و ئەبووبەکری صدیقدا ئەوانی دیوەو خزمەتی کردون.[2]

1 - الإصابة في تمييز الصحابة، ج1، ص157.
2 - الإصابة في تمييز الصحابة، ج1، ص157.

کاتێك پێغەمبەر (ﷺ) و ئەبووبەکری صدیق بەرەو مەدینە کۆچیان دەکرد ئەوسیان بینی، ئەویش کۆیلەیەکی هەبوو بە ناوی مەسعوود، پێغەمبەری خوا و ئەبووبەکری صدیقی سواری وشترەکەی خۆی کرد و مەسعوودی لەگەڵیاندا نارد و داوای کرد بیانگەیەنێتە مەدینەو تا ئەویٚ لێیان جیا نەبێتەوە، ئەویش تا مەدینە هاودەمی کردن و دواتر گەڕایەوە، پێغەمبەر (ﷺ) پێی راسپارد فەرمان بگەیەنێت بە ئەوس تا وەك ئەسپ رەشۆی وشتر بکات.[1]

دەوترێت دوای کۆچی پێغەمبەر (ﷺ) بۆ مەدینە موسڵمان بوو.[2]

کاتیٚ بێباوەڕان بەرەو جەنگی ئوحود هاتن ئەوس لەرێی مەسعوودەوە هەواڵی هاتنی بێباوەڕانی نارد بۆ پێغەمبەر (ﷺ)، ئەمەش ئاماژەیە بە موسڵمانبوونی ئەوس لەو کاتەدا.

وەستانێك:

سەبارەت بە هاوەڵ بوونی ئەوس پێویستە کەمێك وردبینەوە، چونکە وا باس کراوە ئەوس دوای کۆچی پێغەمبەر (ﷺ) بۆ مەدینە موسڵمان بووە، واتە کاتیٚ پێغەمبەری خوای (ﷺ) بینیوە لە رێی کۆچکردنیدا ئەو کات موسڵمان نەبووە و دواتر بینیویەتی، ئەوکات پێویستە ئاگاداری ئەم چەند خاڵە بین:

---

1 - المعجم الكبير للطبراني، الرقم 610، معرفة الصحابة لأبي نعيم الأصبهاني، الرقم 929.

2 - أسد الغابة، ج1، ص221.

یەکەم: سەرچاوەکان هەموو بە هاوەڵ ناویان هێناوەو هیچکام گومانیان نەهێناوە لەسەر هاوەڵبوونی، دەی مەرجی هاوەڵ بوونیش ئەوەیە کە بە موسڵمانی گەیشتبێتە خزمەت پێغەمبەری خوا (ﷺ)، موسڵمان بوونی ئەوسیش پاش کۆچ بووە.

دووەم: دەشێت مەبەست لەوەی دوای کۆچی پێغەمبەر (ﷺ) موسڵمان بووە ئەوە بێت کە کاتێ پێغەمبەر (ﷺ) مەککەی جێهێشتووەو لە رێدا ئەوسی بینیوە لەو کاتەدا ئەوس موسڵمان بووبێت، چونکە دەبینین بە دڵسۆزی هەوڵ دەدات خزمەتی پێغەمبەر (ﷺ) و ئەبووبەکری صدیق بکات و بەندەکەی خۆیشی و وشترەکەشی دەخاتە خزمەتیان و فەرمانیش دەکات بە کۆیلەکەی تا نەیانگەیەنێتە مەککە لێیان جیا نەبێتەوە، پاشان کاتێك دەگەنە ئەوێ پێغەمبەر (ﷺ) بە مەسعووددا بە دەربڕینی فەرمان کردن برێك ئامۆژگاری و راسپاردە دەنێرێت بۆ ئەوسی کوڕی عەبدولا، بۆیە ئەگەر ئەوس موسڵمان نەبوایە فەرمانی بۆ نەدەنارد.

سێیەم: دەکرێت ئەگەر ئەوکاتیش موسڵمان نەبووبێت ئەوس دواتر چووبێتە خزمەتی پێغەمبەر (ﷺ)، چونکە دەزانین ئەوس هەواڵی دوژمنانی ناردووە بۆ پێغەمبەر (ﷺ) و ئاگاداری کردوەتەوە، رای تەواویش هاتووە کە موسڵمان بووە، شوێنی نیشتەجێ بوونیشی لەسەر رێی مەدینە بووەو دوور نەبووە تا دەستی نەگاتە لای پێغەمبەر (ﷺ)، بۆیە هەر بووە بچێتە خزمەتی.

بۆیە لە روانگەی ئەو چەند خاڵەوە دەتوانین بڵێین هیچ گومانێك نامێنێت لەسەر هاوەڵ بوونی ئەوسی کوڕی عەبدولا.

ئەوسی کوڕی عەتیك(رضي الله عنه)

ناوی ئەوسی کوڕی عەتیکە،[1] یان دەوترێت ناوی ئونەیسە،[2] بەڵام ئیبن حەجەر دەڵێت لەوانەیە ئەو دوو ناوە جیاواز بن و برای یەك بن نەك یەك کەس بن،[3] ئەوس کوڕێکی هەبوو بە ناوی ئەنەس کە لە جەنگی ئوحوددا بەشداری کرد، دواتریش لە غەزای خەندەقدا بەشداری کرد و لەو جەنگەشدا شەهید بوو.[4]

ئەوس لە جەنگی (جسر ئەبووعوبەید) دا کوژرا.[5]

ئەوسی کوڕی عەرابە (رضي الله عنه)

ئەوسی کوڕی عەرابە لە هاوەڵە پشتیوانیەکانە، لە سەردەمی پێغەمبەردا (ﷺ) مێردمنداڵ بووە، لە غەزای ئوحوددا ئەو و چەند مێردمنداڵێکی تر داوایان کرد لە پێغەمبەر (ﷺ) تا بەشداری غەزاکە بکەن، بەڵام پێغەمبەر (ﷺ) ڕێی پێ نەدان و ئەوانی گەڕاندەوە،[6] دەوترێت ناوە ڕاستەکەی بریتیە لە عەرابەی کوڕی ئەوس و عەرابە هاوەڵ بووەو ئەوسی باوکی لە کەسە دیارەکانی مونافیقەکان بووە،[7] ئیبن حەجەریش رای دووەمی پێ ڕاستترە کە ناوی ئەو هاوەڵە عەرابەی کوڕی ئەوس بووە.[8]

1 - الإصابة في تمييز الصحابة، ج1، ص158.
2 - أسد الغابة، ج1، ص201.
3 - الإصابة في تمييز الصحابة، ج1، ص137.
4 - أسد الغابة، ج1، ص186.
5 - أسد الغابة، ج1، ص201.
6 - الإصابة في تمييز الصحابة، ج1، ص145، أسد الغابة، ج1، ص222.
7 - أسد الغابة، ج4، ص21.
8 - الإصابة في تمييز الصحابة، ج1، ص260.

ئەوسی کوڕی عەمر (رضي الله عنه)

ئەوسی کوڕی عەمری کوڕی عەبدولقاری، دواتر چووە لە خاکی میصر نیشتەجێ بوو.[1]

ئەوسی کوڕی عەمر (رضي الله عنه)

ئەوسی کوڕی عەمر لە پشتیوانانەو لە غەزای ئوحوددا شەهید بوو.[2]

ئەوسی کوڕی عەوف(رضي الله عنه)

ناوی ئەوسی کوڕی عەوفی کوڕی جابری کوڕی سوفیانە، لە ثەقەفیەکانە،[3] لە ناوچەی طائیف نیشتەجێ بوو،[4] وەك وەفدی ثەقەفیەکان هاتە خزمەت پێغەمبەری خوا (ﷺ)،[5] کاتێ ئەو وەفدە موسڵمان بوون هەموو هۆزی ثەقیفیش بە جارێك موسڵمان بوون.

بەسەرهاتێکی پەیوەست بە ئەوسی کوڕی عەوف پێش موسڵمان بوونی هەیە کە ئەویش بریتیە لەوەی کاتێك عوروەی کوڕی مەسعوود موسڵمان بوو داوای کرد لە پێغەمبەر (ﷺ) مۆڵەتی بدات بانگەوازی هۆزەکەی بکات، بەڵام پێغەمبەر (ﷺ) پێی فەرموو (دەی ئەوان جەنگت لەگەڵ دەکەن)، بەڵام عوروە وازی نەهێنا و سێ جار داوای کرد تا دواجار پێغەمبەر (ﷺ) مۆڵەتی پێدا، کاتێ چوویەوە بۆ لایان

---

[1] - الإصابة في تمييز الصحابة، ج1، ص158.
[2] - الإصابة في تمييز الصحابة، ج1، ص158.
[3] - الإصابة في تمييز الصحابة، ج1، ص158.
[4] - أسد الغابة، ج1، ص222.
[5] - الإصابة في تمييز الصحابة، ج1، ص158.

بانگی کردن بۆ لای ئیسلام، ئەوەبوو ئەوانیش کەوتنە دژایەتی کردنی و دواجار دانیشتن بۆی، ئەوسی کوڕی عەوف تیرێکی بۆ وەشاندو بەری کەوت بەڵام خوێنی لێ نەڕژاند...[1]

ئەوسی کوڕی عەوف دوای پێغەمبەریش (ﷺ) ژیاوە، پاشان لە سەردەمی خیلافەتی خەلیفە راشیدیەکانیشدا ژیاو دواجار لە سەردەمی دەوڵەتی ئومەوی‌و لە ساڵی پەنجاو نۆی کۆچیدا وەفاتی کرد.[2]

ئەوسی کوڕی فائید(رضي الله عنه)

ئەوسی کوڕی فائید یان کوڕی فاکیه یان کوڕی فاتیك، ئەم هاوەڵە لە پشتیوانانە لە ئەوسیەکان.[3]

ئەوسی کوڕی فائید لە غەزای خەیبەردا بەشداری کرد و تیایدا شەهید بوو.[4]

ئەوسی کوڕی قەتادە (رضي الله عنه)

لە پشتیوانانەو لە غەزای خەیبەردا بەشداری کردو تیایدا شەهید بوو.[5]

---

1 - الطبقات الكبرى لابن سعد، ج1، ص312.

2 - أسد الغابة، ج1، ص222.

3 - أسد الغابة، ج1، ص223.

4 - الإصابة في تمييز الصحابة، ج1، ص159.

5 - الإصابة في تمييز الصحابة، ج1، ص159.

ئەوسی کوڕی مالیك(رضي الله عنه)

ئەوسی کوڕی مالیکی کوڕی قەیسی مازنی کە ناسراوە بە ئەبووسائیب، لە غەزای ئوحوددا بەشداری کردووە.[1]

ئەوسی کوڕی مالیك(رضي الله عنه)

ئەوسی کوڕی مالیکی ئەشجەعی لە فەرموودەیەکدا باسی هاتووە.[2]

ئەوسی کوڕی مغراء(رضي الله عنه)

ئەم هاوەڵەش ژیاوە تا دوای سەردەمی پێغەمبەر (صلى الله عليه وسلم) و دواتر لە جەنگی یەمامەدا شەهید بووە.[3]

ئەوسی کوڕی موعاذ(رضي الله عنه)

ئەم هاوەڵە یەکێکە لە بەشداربوانی غەزای بەدر،[4] دواتر لە غەزای بیئر مەعونەشدا بەشدار بوو.[5]

1 - الإصابة في تمييز الصحابة، ج1، ص160.
2 - أسد الغابة، ج1، ص225.
3 - الإصابة في تمييز الصحابة، ج1، ص161.
4 - أسد الغابة، ج1، ص226.
5 - الإصابة في تمييز الصحابة، ج1، ص160.

ئه‌وسی کوڕی مونذیر (رضي الله عنه)

ئه‌وسی کوڕی مونذیر له‌ پشتیوانانه‌ له‌ به‌نی نه‌جار، له‌ غه‌زای ئوحوددا به‌شداری کردو تیایدا شه‌هید بوو.[1]

ئه‌وسی کوڕی میعیه‌ر (رضي الله عنه)

ناوی ئه‌وسی کوڕی میعیه‌ری کوڕی له‌وذانی قوره‌یشی جومه‌حیه‌، کونیه‌که‌ی ئه‌بوو مه‌حذوره‌یه‌ و زیاتریش به‌ کونیه‌که‌ی ناسراوه‌.[2]

له‌ کتێبی (زاد المعاد) دا به‌ ئه‌وسی کوڕی موغیره‌ ناوی هاتووه‌.[3]

بوخاری به‌ سه‌موره‌ی کوڕی میعیه‌ر ناوی هێناوه‌.[4]

ذه‌هه‌بی ده‌ڵێت ده‌شوترێت ناوی سه‌میری کوڕی عومه‌یره‌.[5]

ده‌وترێت به‌ڵکو ناوی سه‌موره‌یه‌و ئه‌وس برای ئه‌بوو مه‌حذوره‌ بووه‌، به‌ڵام ئیبن ئه‌ثیر ده‌ڵێت راستتر وایه‌ که‌ براکه‌ی ناوی ئونه‌یس بووه‌و له‌ رۆژی به‌دردا به‌ بێباوه‌ڕی کوژراوه‌.[6]

---

1 - أسد الغابة، ج1، ص227.

2 - أسد الغابة، ج1، ص226.

3 - زاد المعاد في هدي خير العباد، ج1، ص124.

4 - التاريخ الكبير للبخاري، ج4، ص177.

5 - سير أعلام النبلاء، ج3، ص117.

6 - الإصابة في تمييز الصحابة، ج1، ص161.

ئەوسی کوڕی میعیەر کوڕێکی هەبوو بە ناوی عەبدولمەلیك، ئەو کوڕەی و ژنەکەشی فەرموودەیان لێوە گێڕاوەتەوە.[1]

بەڵام ئیبن هیشام لە باسی بەدردا باس لەوە دەکات ئەوسی کوڕی میعیەر بێباوەڕ بووەو بە دەستی عەلی کوڕی ئەبووطالیب کوژراوە،[2] ئەمەش واتە ئەبوومەحذورەی بە ئەوسی کوڕی میعیەر دانەناوە، بەڵام زۆرینەی راکان پێچەوانەی ئەمەن.

ذەهەبیش پێی وایە رای راستتر ئەوەیە ناوی ئەوسی کوڕی میعیەرە.[3]

لە دوای فەتحی مەککە بانگبێژی پێغەمبەر (ﷺ) بووە لە مەککە.[4]

لە فەتحی مەککەدا موسڵمان بووەو لەوێ ماوەتەوەو کۆچی نەکردووە بۆ مەدینە.[5]

کاتێ موسڵمان بوو چووە خزمەت پێغەمبەری خوا (ﷺ) و وتی ئەی پێغەمبەری خوا (ﷺ) بانگ بدەم؟ ئەویش فەرمووی بانگ بدە، ئیتر لەگەڵ بیلالدا بانگیان دەفەرموو، کاتێ پێغەمبەر (ﷺ) گەڕایەوە بۆ مەدینەو بیلالیش لەگەڵیدا گەڕایەوە، پێغەمبەر (ﷺ) ئەبوو مەحذورەی راسپارد تا لە مەککەدا بانگ بدات،

---

1 - سير أعلام النبلاء، ج3، ص117.

2 - السيرة النبوية لابن هشام، ج3، ص269.

3 - تأريخ السلام للذهبي، ج4، ص344.

4 - أسد الغابة، ج1، ص226.

5 - الطبقات الكبرى لابن سعد، ج5، ص450.

ئیتر ئەویش لەوێ مایەوەو کۆچی نەکرد بۆ هیچ شوێنێك و دوای خۆیشی کوڕ و کوڕەزاکانی ئەو بانگدانەیان بۆ مایەوە.[1]

ئەبوو مەحذووره یەکێك بووە لە هەرە دەنگ خۆشەکانی ناو مەککە.[2]

ئیبن سەعد گێڕانەوەیەکی هێناوە کە سەرەی بانگدانەکە روون دەکاتەوە، دەڵێت کاتێك بیلال ئامادە بوایە بانگی دەفەرموو، ئەگەر بیلال ئامادە نەبوایە ئەوە ئەبوو مەحذوره بانگی دەدا.[3]

ئەبوومەحذووره دەڵێت لەگەڵ چەند کەسێك لەرێدا بووین کە بیستمان بانگ بێژەکەی پێغەمبەر (ﷺ) بانگ دەدات، ئێمەش لەگەڵیدا بە دەنگی بەرز دەمانوتەوە تا پێغەمبەر (ﷺ) بیبیستێت، ئەوەبوو پێغەمبەر (ﷺ) بانگی کردین و ئێمەش لەبەردەمیدا وەستاین، فەرمووی دەنگی کامتان بوو بیستم بەرزبوویەوە؟ هەموویان ئاماژەیان دا بە من، پێغەمبەر (ﷺ) منی هێشتەوەو رێی دا ئەوان بچن، پاشان فەرمووی هەستە بانگ بدە بۆ نوێژ، منیش هیچ شتێك هێندەی ئەو فەرمانە لام سەخت نەبوو، لەبەردەم پێغەمبەری خوادا (ﷺ) وەستام و پێغەمبەری خوا (ﷺ) خۆی بانگدانی فێر کردم.[4]

لە سەردەمی خیلافەتی ئەمیری باوەڕداران عومەری کوڕی خەتتابدا جارێك عومەری کوڕی خەتتاب هاتو ئەبوو مەحذوره بانگی دەفەرموو، عومەر سەلامی کرد

---

1 - الطبقات الكبرى لابن سعد، ج5، ص450.

2 - شذرات الذهب لابن العماد الحنبلي، ج1، ص65.

3 - الطبقات الكبرى لابن سعد، ج3، ص234.

4 - حلية الأولياء لأبي نعيم الأصبهاني، ج5، ص148.

و پاشان وتی ئەرێ ناترسیت قورقوڕاگەت بتەقێت هێندە دەنگ بەرز دەکەیتەوە؟ ئەویش وتی ئەی ئەمیری باوەڕداران بینیم دێیت حەزم کرد دەنگی خۆم بدەمە بەرگوێت، عومەر وتی ئەی ئەبوو مەحذورە تۆ لە ناوچەیەکی زۆر گەرمدایت، بۆیە نوێژ دوابخە تا تاوێ فێنك دەکات.[1]

مەسەلەی دەنگ بەرزکردنەوە بۆ بانگ لەو سەردەمەدا پێویستی بووە تا زۆرترینی موسڵمانان گوێیان لە بانگ بێت، بەڵام لەم سەردەمەدا کە پێشکەوتنی بەرچاو دەبینرێت و بڵندگۆکان هاتوونەتە ئاراوە، ئیتر پێویست ناکات بە دەنگ بەرزکردنەوەو فشارخستنەسەر خۆ، چونکە بە بوونی بڵندگۆکان ئامانجەکە دێتەدی.

هەروەها سەبارەت بە فێنك کردنەوەی کاتی نوێژ لەبەرئەوە بووە کە سەردەمانی زوو پێشکەوتنی ماددی نەبووەو لەبەر زۆری گەرمای رۆژ پێغەمبەر (ﷺ) فەرمانی کردووە لەو کاتی گەرما زۆرانەدا نوێژ بخەنە دەمەو فێنکی تا تاوێك گەرماکە کەم بکات، بەڵام لەم سەردەمەی نوێدا کە پێشکەوتنی بەرچاو هەیە، بە هۆی بوونی فێنککەرەوەکانەوە هۆکاری دواخستنەکە نامێنێتو ئیتر پێویست ناکات نوێژ دوابخرێت، بۆیە دەبینین لە هەردوو حەرەمی مەککەو مەدینەش و لە شوێنانی تری جیهانیش لە مزگەوتەکاندا نوێژ دواناخرێتو سوود وەردەگیرێت لە پێناوەکانی فێنك کردنەوە.

[1] - سير أعلام النبلاء، ج3، ص119.

ئیبن موحەیریز دەڵێت: ئەبوو مەحذورەی ئامۆزامم بینی قژی زۆر هاتبوو، وتم ئامۆزا بۆچی قژت کورت ناکەیتەوە؟ وتی چۆن قژێك کورت بکەمەوە کە پێغەمبەری خوا (ﷺ) دەستی هێناوە بەسەرداو نزای بەرەکەتی بەسەردا خوێندووە.[1]

لە گێڕانەوەیەکی تردا هاتووە وتی تا مردن نایبڕم، ئەوەبوو تا مرد ئەو بەشەی قژی نەبڕی.[2]

بەڵام ئەمە جێی قەناعەت نیە، چونکە فەرموودەیەکی صەحیحی لەسەر نیە تا دڵنیا بین لەوە، پاشان ئەوەش لەگەڵ عەقڵدا ناگونجێت، چونکە پێغەمبەر (ﷺ) لە ساڵی یانزەی کۆچیدا وەفاتی کردووەو ئەبوو مەحذوورەش لە ساڵی پەنجاو نۆی کۆچیدا وەفاتی کردووە، ئەگەر ئەو رووداوە هەر لە ساڵی یانزەشدا بووبێت ئەوە نزیکەی چل و هەشت ساڵ دەکات، جا چۆن گونجاوە چل و هەشت ساڵ قژ نەبڕێت، بۆیە لەبەر نەبوونی بەڵگەیەکی صەحیحی نەقڵی لەسەری و نەگونجانیشی لەگەڵ عەقڵ، ئەمە لە راستیەوە دوورە، خۆ ئەگەر بەڵگەیەکی نەقڵی صەحیحی لەسەر بوایە کە بێ گومان هاوەڵان شایەتی ئەوەیان بدایە ئەوە قسەمان نەبوو لەسەری با لەگەڵ عەقڵیشدا نەگونجایە، بەڵام هیچ بەڵگەیەکی صەحیحی نەقڵی لەسەر نیەو تەنها گێڕانەوەیەکە کە بوخاری لە (التاريخ الكبير) دا هێناویەتیو خۆیشی بەوە رازی نەبووە لە صەحیحەکەیدا بیهێنێتو وەك گێڕانەوەیەك لە مێژووەکەیدا تۆماری کردووە.

---

1 - أسد الغابة، ج1، ص227.

2 - التاريخ الكبير للبخاري، ج4، ص177.

لەوانەشە وەك موعجیزەیەکی پێغەمبەر (ﷺ) بووبێت کە بە دەستهێنانی بە قژیدا سنوورێکی دانابێت بۆ درێژبوونی قژی و لە ئاستێکدا زیاتر درێژ نەبووبێت، بەڵام بۆ ئەمەش بەڵگەمان بەدەستەوە نیە.

ئەوسی کوڕی خالید دەڵێت هەرکات دەچووم بۆ لای ئەبوو مەحذورە هەواڵی سەمورەی دەپرسی، هەرکاتیش دەچووم بۆ لای سەمورە هەواڵی ئەبوو مەحذورەی دەپرسی، رۆژێك وتم بە ئەبوو مەحذورە بۆچی دەچم بۆ لای سەمورە هەواڵی تۆ دەپرسێت و دێم بۆ لای تۆیش هەواڵی ئەو دەپرسیت، ئەویش وتی جارێك من و سەمورە و ئەبووهورەیرە پێکەوە بووین، پێغەمبەری خوا (ﷺ) هاتەژوورەوە بۆ لامان و فەرمووی ئەوەتان کە کۆتا کەس دەمرێت لە دۆزەخدایە، ئەوسی کوڕی خالید دەڵێت ئەوەبوو یەکەمجار ئەبووهورەیرە مرد، دواتر ئەبوو مەحذورە مرد، دواتر ئەویش مرد.[1]

لەراستیدا ئەم فەرموودەیە قسەو باسی زۆری لەسەرەو جێی مشتومڕێکی زۆرە، هەندێك لەسەر ئەوە قسە دەکەن ئایا ئەم فەرموودە صەحیحە یان لاوازە یان هەڵبەستراوە، هەندێکیش کاری پێ دەکەن، بەتایبەت شیعە زۆر دڵیان خۆشە بەم فەرموودەیە، نەك لەبەر بڕوابوونێیان بە فەرموودەکانی ناو کتێبەکانی ئەهلی سوننە یان رازی بوونیان لە ئەبوهورەیرەو ئەبوو مەحذوورە، بەڵکو لەبەر ئەوەی دەبێتە بەڵگە بۆ چوونەدۆزەخی سەمورەی کوڕی جوندوب کە رۆڵێکی هاریکاری گەورەی بینیوە لە سەرەدەمی موعاویەی کوڕی ئەبووسوفیاندا.

---

1 - المعجم الكبير للطبراني، الرقم 6591، مسند ابن أبي شيبة، الرقم 831، البداية والنهاية لابن كثر، ج6، ص26، تأريخ السلام للذهبي، ج4، ص233، سير أعلام النبلاء، ج3، ص185.

ئەوانەی کار ناکەن بەم فەرموودەیە لەسەر ئەم بەڵگانە دەجووڵێنەوە:

یەکەم: فەرموودەکە لە زۆربەی هەرەزۆری کتێبەکانی فەرموودەدا نەهاتووە وەك بوخاری و موسلیم و نەسائی و ترمذی و ئەبوداوود و ....

دووەم: شیکاری سەنەدەکە دەکەن و دەیسەلمێنن کە مەرجی صەحیحی تێدا نیە.

سێیەم: دەڵێن هیچ کات سیفەتی پێغەمبەر (ﷺ) نەبووە ترس و بیم و موژدەی خراپ بدات بە چەند کەسێك کە پێکەوەن تا ئەوەی هەموو تەمەنیان بەو ترسەوە بژین، دەبینین پێغەمبەری خوا (ﷺ) لەگەڵ ئەوەی هەموو دوورووەکانی دەناسی و دەیزانی کێ و کێن، کەچی ناوی ئەوانی نەدەدرکاند تا وەفاتیشی کرد تەنها لای یەك هاوەڵ ناوەکانی دەوت و نەیهێشت هاوەڵانی تر ناویان بزانن.

بە گشتی ئەم مەسەلەیە وردەکاری و باسو خواسی زۆری دەوێت و پشت بە خوا لە ژیانی سەمورەی کوڕی جوندوبدا بە وردی باسی دەکەین و هەموو لایەنەکانی دەخەینە بەرباس.

ئەوسی کوڕی میعیەر دوای پێغەمبەر (ﷺ) ژیا تا لە مەککەو لە ساڵی پەنجاو نۆی کۆچیدا وەفاتی کرد،[1] واتە سەردەمی خەلیفە راشیدینەکانیش ژیاوەو هەر بانگبێژ بووە و دواتر لە سەردەمی ئومەویدا وەفاتی کردووە.

ئیبنولعیمادی حەنبەلی پێی وایە ئەوسی کوڕی میعیەر لە ساڵی پەنجا و نۆی کۆچیدا وەفاتی کردووە.[2]

---

1 - تأريخ السلام للذهبي، ج4، ص165.

2 - شذرات الذهب لابن العماد الحنبلي، ج1، ص64-65.

موجاهید دەڵێت ئێمە لای خەڵك شانازیمان دەكرد بە چوار كەسەوە، بە فیقهناسەكەمانەوە ئیبن عەبباس، بە بانگ بێژەكەمانەوە ئەبوو مەحذورە....[1]

ئەوسی كوڕی ئەبی ئەوس(﵁)

هەندێك ئەم هاوەڵە لەگەڵ ئەوسی كوڕی ئەوس بە یەك كەسایەتی دەزانن،[2] وەك دەبینین ئەو فەرموودەی كە سەبارەت بە ئەوسی كوڕی ئەوس هێنامان ئیمامی ئەحمەد بە ناوی ئەوسی كوڕی ئەبوو ئەوس هێناویەتی.[3]

ئەوسی كوڕی ئەبی ئەوس دەڵێت نیو مانگ لای پێغەمبەر (ﷺ) ماینەوە، دەمبینی پێغەمبەری خوا (ﷺ) لای دەكردەوە (بۆ تف و بەلغەم) بەلای راستیدا، جاریش هەبوو دەمبینی لای دەكردەوە بەلای چەپیدا، دەمبینی نوێژی دەكرد و نەعلەكانی لەپێدا بوو.[4]

ئەوسی كوڕی ئەرقەم (﵁)

ناوی ئەوسی كوڕی ئەرقەمی كوڕی زەیدی كوڕی قەیسە، ئەم هاوەڵە لە پشتیوانانە لە خەزرەجیەكان.[5]

---

1 - الطبقات الكبرى لابن سعد، ج5، ص445.

2 - الإصابة في تمييز الصحابة، ج1، ص143.

3 - مسند أحمد بن حنبل، الرقم 15837 و 15838.

4 - المعجم الكبير للطبراني، الرقم 595.

5 - الإستيعاب في معرفة الأصحاب، ج1، ص118، أسد الغابة، ج1، ص208.

براکەی ناوی زەیدی کوڕی ئەرقەم بوو،[1] زەید ئەو هاوەڵە بوو کە گوێی لە قسەکەی عەبدوڵای کوڕی ئوبەی بوو کە دەیوت (ليخرجن الأعز منها الأذل).[2]

ئەوس بەشدار بوو لە غەزای ئوحوددا و لەو غەزایەشدا شەهید بوو،[3] زەیدی برایشی ویستی بەشداری بکات و لەگەڵ ئەوسی برایدا چوو، بەڵام لەبەر کەمی تەمەنی، پێغەمبەر (ﷺ) ڕێی نەدا زەید بەشداری بکات.[4]

ئەوسی کوڕی ئەرقەم لەلایەن صەفوانی کوڕی ئومەییەوە کوژرا، صەفوان باسی شانازی خۆی دەکات کە داخی کوژرانی باوکی (ئومەییەی کوڕی خەلەف) لە جەنگی بەدردا بە کوشتنی هەریەك لە ئیبن قەوقەل و خاریجەی کوڕی زەید و ئەوسی کوڕی ئەرقەم لە ئوحوددا ڕشتووە.[5]

دوای شەهید بوونی ئەوس زەیدی برای لەلایەن عەبدوڵای کوڕی ڕەواحەوە سەرپەرشتی دەکرا، ئەمە واتای ئەوەیە پێشتر ئەوس سەرپەرشتی کردووە، چونکە زەید خۆی دەڵێت من هەتیو بووم و لای عەبدوڵای کوڕی ڕەواحە بووم کە لەگەڵ خۆی بردمی بۆ موئتە.[6]

1 - تأريخ الإسلام للذهبي، ج2، ص202.
2 - الإصابة في تمييز الصحابة، ج2، ص589.
3 - الإستيعاب في معرفة الأصحاب، ج1، ص118، أسد الغابة، ج1، ص208.
4 - الإصابة في تمييز الصحابة، ج2، ص589.
5 - الطبقات الكبرى لابن سعد، ج3، ص524.
6 - تاريخ الإسلام للذهبي، ج5، ص118.

ئەوسی کوڕی یەزید (رضي الله عنه)

ناوی ئەوسی کوڕی یەزیدی کوڕی ئەصرەمە، لە بەیعەتی عەقەبەدا بەشداری کرد، واتە ئەم هاوەڵە لە پشتیوانانە چونکە بەیعەتی عەقەبە لەنێوان پێغەمبەر (ﷺ) و پشتیواناندا بوو.[1]

ئەوسی کوڕی ئەعوەر (رضي الله عنه)

ناوی ئەوسی کوڕی ئەعوەری کوڕی جەوشەنە،[2] دەوترێ بەڵکو ناوی ذیلجەوشەنە، ئەم هاوەڵە باوکی شیمری کوڕی ذیلجەوشەنە کە باس‌وخواسی لە ڕووداوی شۆڕشەکەی حوسەینی کوڕی عەلیدا هەیە،[3] ئەم ڕایەش نزیکترە لە ڕاستیەوە.

ئەوسی کوڕی ئەوس (رضي الله عنه)

ناوی ئەوسی کوڕی ئەوسی ثەقەفیە، ئەم هاوەڵە لای هەندێك لەگەڵ ئەوسی کوڕی ئەبی ئەوس وەك یەك کەس باسکراوە، بەڵام دوو کەسایەتی جیاوازن.[4]

ئەوس لەگەڵ وەفدی ثەقیفدا هاتە بۆ خزمەت پێغەمبەر (ﷺ) و ماوەیەك لای مایەوە، پێغەمبەر (ﷺ) لە مزگەوتی مەدینەدا خەیمەیەکی بۆ هەڵدان تا بەشێکی ئەو وەفدە کە مالیکیەکان بوون لەوێ ماوەیەك بمێننەوە، ئیتر شەوانە پێغەمبەر (ﷺ) دەچوو بۆ لایان و سەردانی دەکردن و قسەی دەکرد بۆیان، ئەوەی دەوترێت

1 - الإصابة في تمييز الصحابة، ج1، ص161.
2 - الإصابة في تمييز الصحابة، ج1، ص143.
3 - أسد الغابة، ج1، ص 209.
4 - الإصابة في تمييز الصحابة، ج1، ص143.

ئەوس لە ئەهلی صوففە بووە ڕاست نیە[1] بەڵکو لەبەر ئەو مانەوەی لە مزگەوتی مەدینە هەندێك لەگەڵ ئەهلی صوففەدا تێکەڵی دەکەن.

ئەوس دەڵێت پێغەمبەر (ﷺ) پێی فەرمووم:(إن من أفضل أيامكم يوم الجمعة، فيه خلق آدم، وفيه قبض، وفيه النفخة، وفيه الصعقة، فأكثروا علي من الصلاة فيه، فإن صلاتكم معروضة علي)، (لە چاکترین ڕۆژەکانتان ڕۆژی هەینیە، تیایدا ئادەم دروست کراوەو تیایدا گیانی کێشراوەو تیایدا فووی کەڕەنا دەبێت و تیایدا دەنگە گەورەکە دەبێت، دەی تیایدا زۆر صەلەوات بدەن لەسەر من، چونکە صەلەواتەکانتان دەخرێنەڕوو بۆم)، وتیان ئەی پێغەمبەری خوا (ﷺ) چۆن صەلەواتدانمان دەگات بە تۆ لەکاتێکدا تۆ نەماویتو بویت بە خۆڵ؟ پێغەمبەر (ﷺ) فەرمووی (إن الله عز وجل حرم على الأرض أن تأكل أجساد الأنبياء)،[2] (خوای گەورە حەرامی کردووە لەسەر زەوی جەستەی پێغەمبەران بخوات).

سەبارەت بە صەلەوات دان لەسەر پێغەمبەر (ﷺ) لە ڕۆژی هەینیدا و فەزڵو گەورەیی صەلەوات لەو ڕۆژەدا ژمارەیەك فەرموودە هەن کە جەخت لەوە دەکەنەوە، سەبارەت بە مەسەلەی خرانەڕووی صەلەوات بۆ پێغەمبەری خوا (ﷺ) ئەوە قسەوباسی زۆر هەڵدەگرێتو پێویستی بە بەدواداچوون هەیە، چونکە پێویستی بە ڕوونکردنەوەی فەرموودەکانی تر هەیە لەو بارەیەوە کە ئایا مەبەست چیە بە گێڕانەوەی ڕۆح بۆ پێغەمبەر (ﷺ) بۆ وەڵامدانەوەی صەلەواتەکان.

1 - حلية الأولياء لأبي نعيم الأصبهاني، ج1، ص348.

2 - صحيح ابن خزيمة، الرقم 1628، سنن أبي داود، الرقم 896، سنن ابن ماجة، الرقم 1081، السنن الكبرى للنسائي، الرقم 1647، السنن الكبرى للبيهقي، الرقم 1559، مسند أحمد بن حنبل، الرقم 15837 و 15838، صححه الذهبي في التخيص، كما صححه شعيب الأرناؤوط، وصححه الألباني في صحيح و ضعيف سنن ابن ماجة، الرقم 1085.

ئەوسی کیلابی (رضي الله عنه)

ئەوسی کیلابی چوەتە خزمەت پێغەمبەر (ﷺ) و بەیعەتی پێداوە،[1] کوڕێکی هەبوو بە ناوی حاجیب کە فەرموودەی لە باوکیەوە گێڕاوەتەوە، لە گێڕانەوەیەکدا لە باوکیەوە هێناویەتی کە باوکی دەڵێت چوومە خزمەت پێغەمبەر (ﷺ) و خەڵکی لەسەر چی بەیعەتیان پێدەدا منیشبەیعەتم پێدا..

ئەوسی مەرئی (رضي الله عنه)

ئەوی مەرئی لە بەنی ئیمریئولقەیسە، لە فەرموودەیەکدا باسی هاتووە کە چوەتە خزمەت پێغەمبەری خوا (ﷺ)، کچەکەشی ناوی جەمیلە بووە.[2]

ئەوسی ئەنصاری (رضي الله عنه)

ناوی ئەوسە و لە پشتیوانانە، بەڵام ناوی باوکی و هۆزەکەی نازانرێت.

کاتێ غەزای بەنیلموصتەلەق روویدا، یەکێك لە موسڵمانان بە ناوی هیشامی کوڕی صبابە چوو بەدوای دوژمنانداو لە کەشێکی رەشەبای زۆر سەختدا گەڕایەوە، یەکێك لە ئەندامانی دەستەو تاقمەکەی عوبادەی کوڕی صامت کە هاوەڵێك بوو بە ناوی ئەوسی ئەنصاری، وایزانی هیشام لە دوژمنانەو هەڵمەتی بۆ بردو کوشتی، دواتر کە زانی موسڵمان بووە چووە خزمەت پێغەمبەر (ﷺ) و مەسەلەکەی بۆ باس

1 - الإصابة في تمييز الصحابة، ج1، ص162.
2 - الإصابة في تمييز الصحابة، ج1، ص162.

کرد و پێی وت چۆن بە هەڵە هیشامی کوشتووەو وایزانیوە دوژمنە، پێغەمبەر (ﷺ) فەرمانی کرد خوێن باییەکەی بدات.[1]

ئەوەبوو برایەکی هیشام لە مەککە کە ناوی میقیەس بوو و موسڵمان نەبوو هاتو داوای خوێن بایی کرد و پێغەمبەریش (ﷺ) فەرمانی کرد خوێن باییەکەی پێدرا، بەڵام میقیەس بەوەوە نەوەستا و چاوەڕێی کرد تا دەرفەتی دەست کەوت وهەڵمەتی بردە سەر بکوژەکەی هیشامی برای‌و کوشتی‌و بەرەو مەککە گەڕایەوە، هەر بۆیە میقیەس یەکێك بوو لەوانەی کە پێغەمبەر (ﷺ) کوشتنی ڕەوا کرد.[2]

ئەوفای کوڕی عورفوطە(رضي الله عنه)

هەریەك لە ئەوفا و عورفوطەی باوکیشی هاوەڵی پێغەمبەر (ﷺ) بوون، باوکی لە جەنگی طائیفدا شەهید بوو.[3]

ئەوفای کوڕی مەولە (رضي الله عنه)

ئەوفای کوڕی مەولەی تەمیمی، چوەتە خزمەت پێغەمبەر (ﷺ)،[4] لەو هاوەڵانە ئەژمار دەکرێت کە لە بەصرە نیشتەجێ بوون.[5]

---

1 - الإصابة في تمييز الصحابة، ج1، ص161.
2- البدايةو النهاية لابن كثير، ج4، ص156.
3 - أسد الغابة، ج1، ص227.
4 - الإصابة في تمييز الصحابة، ج1، ص162.
5 - أسد الغابة، ج1، ص227.

فەرموودەیەکی گێڕاوەتەوە کە چوەتە خزمەتی پێغەمبەر (ﷺ) بەڵام ئیبن عەبدولبەر دەڵێت سەنەدەکەی بەهێز نیە.[1]

ئەیسەر (رضي الله عنه)

ئەمە نازناوی ئەبوولەیلای ئەنصاری بوو،[2] ئەم هاوەڵە لە پشتیوانان بوو، سەبارەت بە ناوەکەی راجیایی هەیە، بە هەریەك لە داود و ئەوس و یەسار و یوسر و بیلال هاتووە، لە هەریەك لە غەزای ئوحود و غەزاکانی دواتریشدا بەشداری کرد، دواتر چوویە کووفە و لەوێ نیشتەجێ بوو، سەر بە سوپای عەلی کوڕی ئەبوو تالیب بوو، بۆچوونێ دەڵێت لە جەنگی صفیندا کوژراوە.[3]

ئیبن ئەثیر سەبارەت بە هاتنی ئەم هاوەڵە گێڕانەوەیەك دێنێت: کاتێك موسڵمانانی حەبەشە زانییان پێغەمبەر (ﷺ)و موسڵمانان لە جەنگی بەدردا سەرکەوتن، داوای مۆڵەتیان کرد لە نەجاشی تا بچنەوە بۆ لای پێغەمبەر (ﷺ)، ژمارەیەك لەوانەی لای نەجاشی بوون و بڕوایان هێنابوو بە نەججاشییان وت مۆڵەت بدە بە ئێمەش با بچین بۆ لای ئەو پێغەمبەرەو بزانین ئەو کەسەیە کە لە کتێبەکەماندا باسی کراوە؟ ئەوەبوو چوون بۆ لای پێغەمبەر (ﷺ)و لەگەڵیدا بەشداری غەزای ئوحود بوون، ریوایەتێ لە موقاتیل و کەسانی تریشەوە دێنێ کە وتویانە ئەوانە 40 کەس بوون، سی و دوو کەسیان لە گەڵ جەعفەری طەیاردا هاتن، هەشت کەسیشیان لە شامەوە هاتن (بوحەیراو ئەبرەهەو ئەشرەف و تەمام و

1 - الإصابة في تمييز الصحابة، ج1، ص162.
2 - الإصابة في تمييز الصحابة، ج1، ص 168.
3 - الإصابة في تمييز الصحابة، ج7، ص352.

ئیدریس و ئەیمەن و نافع و تەمیم)، ئەمە گێڕانەوەی ئەبوو مووسا بوو کە ئیبن ئەثیر هێناویەتی، ئیبن ئەثیر دەڵێت ئەگەر مەبەستی بە بوحەیرا یەکێکی تری جیا لەو بوحەیرایە بێت کە پێغەمبەر (ﷺ) بە منداڵی بینی، ئەوە ئەگەری هەیە ئەم هاتنی وەفدە راست بێت.[1]

ئیبن حەجەر دەڵێت وادیارە ئەمە بوحەیرایەکی ترە، چونکە پێغەمبەر (ﷺ) ئەوی لە خاکی شام دیوە، بەڵام ئەم بوحەیرایەیان لە حەبەشە بووە، باکووری وڵات لەکوێ و باشووری لەکوێ، ئاساییە دوو کەس یەك ناویان هەبێ.[2]

بەڵام بەپێی هەموو سەرچاوەکان جەعفەری طەیار (رضي الله عنه) و موسڵمانان لە فەتحی خەیبەردا هاتن بۆ لای پێغەمبەر (ﷺ)،[3] دیاریشە غەزای ئوحود لەپێش فەتحی خەیبەر روویداوە، بۆیە هاتنی ئەو کەسانە لەگەڵ جەعفەری طەیار بۆ لای پێغەمبەر (ﷺ) و بەشداری کردنیان لە غەزای ئوحوددا، بەپێی سەرچاوەکان هەڵەیەو راستی تێدا نیە، دەشکرێ ئەو ئەگەرە دابنێین ئەو کەسانەی تر (واتە ئەو 40 کەسە) بەجیا و بەبێ جەعفەر هاتبن، وەك چۆن ئیبن حەجەر باس لەوە ناکات هاتنی ئەو کەسانە لەگەڵ جەعفەردا بووبێت.[4]

---

[1] - أسد الغابة، ج1ص71.

[2] - الإصابة في تمييز الصحابة، ج1ص22.

[3] - الإصابة في تمييز الصحابة، ج1ص486، الإستيعاب في معرفة الأصحاب، ج1ص242، أسد الغابة، ج1ص421، سير أعلام النبلاء للذهبي، ج1ص206.

[4] - الإصابة في تمييز الصحابة، ج1ص22.

ئەیمەنی کوڕی خورەیم (رضي الله عنه)

ناوی ئەیمەنی کوڕی خورەیمی کوڕی فاتیکی ئەسەدیە، دایکی ناوی صەمائی کچی ثەعلەبەیە، ئەیمەن لە رۆژی فەتحی مەککەدا موسڵمان بوو، ئەوکات گەنجێکی تازە پێگەیشتوو بووە.[1]

ئەیمەن فەرموودەی پێغەمبەری خوای (ﷺ) لە باوکیەوە گێڕاوەتەوە.[2]

فەرموودەیەکی لە پێغەمبەری خواوە (ﷺ) گێڕاوەتەوەو دەڵێت پێغەمبەر (ﷺ) وتاری دەدا فەرمووی (يا أيها الناس عدلت شهادة الزور إشراكا بالله)، (ئەی خەڵکینە شایەتی دانی درۆ هاوتای هاوەڵدانانە بۆ خوای گەورە)، پاشان ئەم ئایەتەی خوێندەوە (فاجتنبوا الرجس من الأوثان واجتنبوا قول الزور).[3]

ئەیمەن لای خەلیفەکان زۆر خۆشەویست بوو بەتایبەت لای مەڕوانی کوڕی حەکەم، تەنانەت کاتێك مەڕوانی کوڕی حەکەم دژ بە ضوحاکی کوڕی قەیس جەنگا، بە ئەیمەنی وت حەز دەکەین لەم جەنگەدا لەگەڵماندا بیت، ئەویش وتی باوکم و مامم بەشداری جەنگی بەدر بوون و رایانسپاردوم هەرگیز لەگەڵ کەسێك نەجەنگم کە موسڵمانەو شایەتی دەدات هیچ پەرستراوێ نیە جگە لە خودا، ئەگەر بەڵێننامەیەکم بۆ دەنووسیت کە نەچمە دۆزەخ ئەوە لەگەڵت دێم و دەجەنگم، ئەوەبوو مەڕوان

---

1 - أسد الغابة، ج1، ص241.

2 - المعجم الأوسط للطبراني، الرقم 3584.

3 - سنن الترمذي، الرقم 2277، مسند أحمد بن حنبل، الرقم 17267، معرفة الصحابة لأبي نعيم الأصبهاني، الرقم 946، ضعفه الألباني في تحقيق كتاب الإيمان لابن سلام، باب ذكر الذنوب التي تلحق بالكبائر بلا خروج من الإيمان و قال و استغربه الترمذي.

چەند قسەیەکی پێ وت، ئەیمەنیش لە وەڵامدا بە شیعر پێی وت ناجەنگم دژ بە موسڵمان بۆ کەسێ کە دەسەڵات بۆ ئەوە و تاوانەکەش بۆ من.[1]

کەسانێکی وا هەن هەموو تاوانەکان لەیەك ئاستدا سەیر دەکەن، بەڵام ئەوە لای من هیچ راستیەکی نیە، چونکە خوای گەورە هەندێ تاوانی لە هەندێکی تر گەورەتر داناوە، ئەوەی من بۆی دەروانم ئەوەیە خوای گەورە رێگری کردووە لە ئەنجامدانی هەموو تاوانەکان هەرچەندە هەندێکیان گەورەترن لە هەندێکی تریان، هەرکەس شتێ لەو تاوانانە بکات ئەوا گەیشتووە بە تاوانباران وەك چۆن خەڵکێکی تر بە تاوانی تر پێی گەیشتون، چونکە هەرکامیان بەپێی تاوانەکەی ناوی تاوانباری لێ دەنرێ با تاوانی هەندێکیان لەوی تریان گەورەتر بێت، لەم فەرموودەدا (شایەتی دانی درۆ هاوتای هاوەڵدانانە بۆ خوای گەورە) بۆمان روون دەبێتەوە هاوەڵ دانان و شایەتی دانی درۆ لە نەهیدا یەکسانن و خوا لە یەك کاتدا دوورەپەرێزی کردووە لە هەردووکیان، بۆیە هەردووکیان لە نەهیو تاواندا یەکسانن .. نابینیت دز دەستی دەبڕدرێت لە روبعە دینارێکدا و ئەگەر نەگەیشتە ئەو رێژەیە دەستی نابردرێت؟ دەکرێت بوترێت ئەوە دزەو هەردووکیان (دەست براو و دەستە نەبڕاوەکەش) پێیان بوترێت دزو هەردووکیان تاوانیان کردبێت، بەڵام لە سزادا بەپێی رێژەی زیاتری تاوانەکە جیاوازن.[2]

موحەممەد موبارەکفوری لە شەرحی جامیعی ترمذیدا دەڵێت: (شایەتی دانی درۆ هاوتای هاوەڵدانانە بۆ خوای گەورە) واتە شایەتی دانی درۆی هاوشێوەی هاوەڵ

1 -مسند أبي يعلى الموصلي، الرقم 911، أسد الغابة، ج1، ص241.

2 - في تحقيق الألباني لكتاب الإيمان لابن سلام، باب ذكر الذنوب التي تلحق بالكبائر بلا خروج من الإيمان.

دانان بۆ خوا داناوە لە تاوانکاریدا، چونکە هاوەڵ دانان بۆ خوا درۆیە لە ئاست خوادا کە دروست نیە، شایەتی دانی درۆیش درۆیە لە ئاست بەندەدا کە ئەمیش دروست نیە، لە واقیعدا هەردووکیشیان ناواقیعن.[1]

ئەیمەنی کوڕی ئوم ئەیمەن (رضي الله عنه)

ناوی ئەیمەنی کوڕی عوبەیدی کوڕی زەیدی کوڕی عەمرە، دایکی ناوی ئوم ئەیمەنە، ئوم ئەیمەنی دایکی لە سەردەمی نەفامیدا لە مەککە لەگەڵ عوبەید هاوسەرگیری کرد، عوبەیدە ماوەیەکی کەم هاتە مەککەو لەوێ مایەوە، دواتر ئوم ئەیمەنی برد بۆ مەدینەو لەوێ لە مەدینە ئەیمەن لەدایك بوو، دواتر عوبەید مرد، ئینجا ئوم ئەیمەن گەڕایەوە بۆ مەککەو لەوێ شووی کرد بە زەیدی کوڕی حارثە.[2]

ئوممو ئەیمەنی دایەنی پێغەمبەر (ﷺ) بوو،[3] ئەیمەن لە دایکەوە برای ئوسامەی کوڕی زەید بوو، واتە ئوم ئەیمەن دایکی ئوسامەو ئەیمەنیش بوو.[4]

کە پێغەمبەر (ﷺ) دەچوو بۆ دەستنوێژ گرتن و دەست بە ئاو گەیاندن ئەیمەن لەگەڵیدا بوو و پێویستیەکانی بۆ بەجێدەگەیاند.[5]

ئەیمەن کوڕێکی هەبوو بە ناوی حەججاج.[6]

1 - تحفة الأحوذي بشرح جامع الترمذي للمباركفوري، دار الكتب العلمية، بيروت، ج6، ص481.
2 - الإصابة في تمييز الصحابة، ج1، ص170.
3 - أسد الغابة، ج1، ص242.
4 - الإستيعاب في معرفة الأصحاب، ج1، ص128، الإصابة في تمييز الصحابة، ج1، ص170.
5 - أسد الغابة، ج1، ص242.
6 - البداية و النهاية لابن كثير، ج5، ص314، الإصابة في تمييز الصحابة، ج2، ص152.

هەندێ کەس وەك ئیبن عەبدولبەر هەریەك لە ئەیمەنی کوڕی ئوم ئەیمەن و ئەیمەنی کوڕی عوبەیدی حەبەشی بە یەك هاوەڵ دەزانن،[1] بەڵام ئیبن ئەثیر دەڵێت راستتر وایە ئەو دوانە لەیەك جیان.[2]

ئیبن ئیسحاق دەڵێت ئەم ئایەتە لەسەر ئەیمەن و هاوەڵەکانی دابەزی (فمن كان يرجو لقاء ربه فليعمل عملا صالحا ولا يشرك بعبادة ربه أحدا).[3]

ئەیمەن لە غەزای حونەیندا شەهید بوو.[4]

ئەییوبی کوڕی موکرز(رضي الله عنه)

هیچ زانیاریەك لەسەر ژیانی نەهاتووە، تەنها ئەوە هەیە هاوەڵ بووەو ناوی لە کتێبەکانی تایبەت بە ژیانی هاوەڵاندا هاتووە.[5]

ئوسەیدی کوڕی ثەعلەبە (رضي الله عنه):

ئەم هاوەڵەش لە پشتیوانانە، بەشدار بوو لە جەنگی بەدردا، دوای وەفاتی پێغەمبەریش (ﷺ) ژیاو لە سەردەمی عەلی کوڕی ئەبووطالیبدا بەشداری جەنگی صفین بوو.[6]

---

[1] - الإستيعاب في معرفة الأصحاب، ج1، ص128.

[2] - تاريخ الإسلام للذهبي، ج2، ص589، أسد الغابة، ج1، ص242.

3 - البداية و النهاية لابن كثير، ج5، ص313.

4 - أسد الغابة، ج1، ص242.

5 - أسد الغابة، ج1، ص244.

[6] - أسد الغابة، ج1، ص142.

ئوسەیدی کوڕی حوضەیر (رضي الله عنه):

لە هاوەڵە پشتیوانەکانە لە ئەوسیەکان لە بەنی عەبدولئەشهەل،[1] ناوی ئوسەیدی کوڕی حوضەیری کوڕی سەمماکی کوڕی عوتەیکە،[2] حوضەیری باوکی سوارچاکی ئەوسیەکان بوو لە جەنگەکانیاندا، واتە پێگەیەکی دیاری هەبوو و قەڵایەکیشی هەبوو، لە جەنگی بوعاثدا کە پێش هاتنی پێغەمبەر (ﷺ) روویدا باوکی ئوسەید گەورەی ئەوسیەکان بوو،[3] بەڵام بە بێباوەڕی مرد.[4]

دایکی ناسراوە بە ئوم ئوسەید، ئوسەید منداڵێکی هەبوو بە ناوی یەحیا[5] کە لەگەڵ ئوسەیدی باوکیدا بەشداری حودەیبیە بوو.[6]

سەبارەت بە کونیەکەی چەند بۆچوونێ هاتووە، ئیبن عەبدولبەر دەڵێت پێنج کونیەی لەسەر هاتووە (ئەبوو عیسا، ئەبوو یەحیا، ئەبوو حوضە یر، ئەبوو عتیك، ئەبولحوصەین)،[7] هەندێ کونیەی شەشەمی بە ئەبووعەتیق دێنن.[8]

1 - أسد الغابة، ج1، ص143.

2 - معجم الصحابة لابن قانع، ج1، ص38

3 - أسد الغابة، ج1، ص142- 143.

4 - الإستيعاب في معرفة الأصحاب، ج1، ص94.

5 - صحيح البخاري، الرقم 4733.

6 - الإصابة في معرفة الصحابة، ج6، ص 643.

7 - الإستيعاب في معرفة الأصحاب، ج1، ص 92.

8 - الإستيعاب في معرفة الأصحاب، ج1، ص 93.

ئوسەید یەکێك بوو لەو هاوەڵە پشتیوانیانەی زۆر زوو موسڵمان بوو، موسڵمانبوونی لە پێش موسڵمانبوونی سەعدی کوڕی موعاذ بوو، موسڵمان بوونیشی لەسەر دەستی موصعەبی کوڕی عومەیر بوو.[1]

جارێك ئەسعەد موصعەبی برد بۆ لای بەنی عەبدولئەشهەل تا لەسەر ئیسلام قسەیان بۆ بکات، گەیشتنە ناو باخێکی بنی ظفر و لای بیرێ دانیشتن، بڕێ لە خەڵکی هۆزی ئەسلەم لە دەوریان کۆبوونەوە، هێشتا سەعدی کوڕی موعاذو ئوسەیدی کوڕی حوضەیر کە گەورەی هۆزەکانیان بوون موسڵمان نەبووبوون، کاتێ قسەکانی ئەسعەدو موصعەبیان بیست سەعد بە ئوسەیدی وت هەی بێباوك بڕۆ بۆیان، سەیرکە چۆن هاتوونەتە خاکمان تا هەرزەکارەکانمان لەخشتەبەرن، بڕۆ بەریان پێ بگرەو مەهێڵە بێنە ناوچەی ئێمە، ئوسەیدیش بە خەنجەرێکەوە هات، ئەسعەد بە موصعەبی وت ئەمە گەورەی هۆزەکەیەتی، دێت بۆ لات، راست پەیامی خوای پێ بڵێ، موصعەب وتی ئەگەر دابنیشێ قسەی لەگەڵ ئەکەم، ئوسەید بە قسەوتنەوە هاتەبەردەمیان، وتی بۆچی هاتون بۆ لامان تا هەرزەکارەکانمان لەخشتەبەرن، ئەگەر گیانی خۆتانتان لا خۆشەویستە دووربگرن لێمان، موصعەب پێی وت بۆچی دانانیشیت تا گوێمان لێ بگریت، ئەگەر بەدڵت نەبوو وازدێنین، ئەویش وتی قسەکەت جوانە، خەنجەرەکەی دەستی داچەقاند بەناو زەویداو لەبەردەمیاندا دانیشت، موصعەب باسی ئیسلامی بۆ کردو قورئانی بۆ خوێندەوە، خێرا ئومێدی موسڵمانبوونیان لە روخساریدا بەدیکرد، ئوسەید وتی چەند جوانو چاك ئەڵێن، باشە ئەگەر بتانەوێ بچنە ناوئەم ئاینە چی دەکەن؟ ئەوانیش پێیان وت

1 - الإصابة في معرفة الصحابة، ، ج1، ص83، الإستيعاب في معرفة الأصحاب، ج1، ص 93.

خۆت بشۆو جلەکانت بشۆو دواتر شایەتومانی حەق بهێنەو دواتر نوێژ بکە، ئەویش وایکرد، دواتر ئوسەید وتی من کەسێکم لەدوای خۆم جێهێشتووە ئەگەر ئەویش شوێنتان بکەوێ چی کەسی ناو هۆزەکەی هەیە شوێنتان ئەکەون، ئێستا ئەینێرم بۆ لاتان، ئەویش سەعدی کوڕی موعاذە، ئینجا ئوسەید خەنجەرەکەی هەڵگرتو چوو بۆ لای سەعدو هۆزەکەشی چاوەڕوان بوون، سەعد پێی وت چیت کرد؟ ئوسەید وتی من قسەم لەگەڵ کردن بەخوا وای نابینم خراپ بن، رێم لێگرتن، ئەوانیش وتیان چیت پێ خۆشە وادەکەین، بەنی حارثە ویستیان بچن ئەسعەدی کوڕی زورارە بکوژن، ئەشزانن پوورزای تۆیە، وادەکەن وەك سووکایەتی بە تۆ، سەعد بە توورەیی‌و خێرایی هەستاو چوو بۆ لایان، کە چوو بینی هەردووکیان بێخەم دانیشتون زانی ئوسەید ویستوویەتی گوێیان لێ بگرێ، بە قسەوتنەوە (جنێودانەوە) لەبەردەمیاندا راوەستا، بە ئەسعەدی کوڕی زرارەی وت بەخوا لەبەر خزمایەتی نێوانمان نەبوایە ئەمەت بەسەردا تێنەئەپەڕی، موصعەب پێی وت بۆچی دانانیشیت گوێمان لێ بگریت، ئەگەر بەدڵت بوو باشە، ئەگەر بەدڵت نەبوو لێت دووردەکەوینەوە، سەعد وتی قسەکەت جوانە، دانیشتو خەنجەرەکەی داچەقاند بە زەویداو گوێی لێگرتن، هەمان شتیش بۆ ئەم روویدا، کە سەعد گەڕایەوە، هۆزەکەی وتیان بەوخوایە سەعد بەدەموچاوێکی ترەوە هاتوەتەوە، کاتێ سەعد گەیشتە لایان وتی ئەی بەنی عەبدولئەشهەل منتان لا چۆنە؟ وتیان گەورەو شارەزو بەڕێزترینی ئێمەیت، ئەویش وتی دەی دەنگم لە ژنو پیاوتان هەڵدەگرم تا کاتێ باوەر دێنن بە

خواو پێغەمبەرەکەی، بەوە هەرهەموو بەنی عەبدولئەشهەل موسڵمان بوون جگە لە چەند کەسیّ، پاشان ئەسعەد موصعەبی بردەوە بۆ ماڵی خۆیان.[1]

ئەم هاوەڵە لە بەیعەتی عەقەبەدا بەشدار بوو و یەکێك بوو لە نەقیبەکان.[2]

کاتیّ پێغەمبەر (ﷺ) کۆچی کرد بۆ مەدینەو برایەتی خستە نێوان پشتیوانانو کۆچەران، برایەتی خستە نێوان ئوسەیدی کوڕی حوضەیرو زەیدی کوڕی حارثەوە.[3]

ئەبووهورەیرە دەگێڕێتەوە پێغەمبەر (ﷺ) دەیفەرموو (نِعم الرجل أبو بكر، نِعم الرجل عمر، نِعم الرجل أبو عبيدة بن الجراح، نِعم الرجل أسيد بن حضير، نِعم الرجل ثابت بن قيس، نِعم الرجل معاذ بن جبل، نِعم الرجل معاذ بن عمرو بن الجموح)،[4] (ئەبووبەکر پیاوێکی باشە، عومەر پیاوێکی باشە، ئەبووعوبەیدەی کوڕی جەراح پیاوێکی باشە، ئوسەیدی کوڕی حوضەیر پیاوێکی باشە، ثابتی کوڕی قەیس پیاوێکی باشە، موعاذی کوڕی جەبەل پیاوێکی باشە، موعاذی کوڕی عەمری کوڕی جەمووح پیاوێکی باشە).

1 - البداية والنهاية لابن كثير، ج3، ص152-153.

2 - الإصابة في معرفة الصحابة، ج1، ص 83.

3 - أسد الغابة، ج1، ص143.

4 - سنن الترمذي، الرقم 3812، مسند أحمد بن حنبل، الرقم، 9227، صحيح ابن حبان، الرقم7107، السنن الكبرى للنسائي، الرقم7970، المستدرك على الصحيحن، الرقم 5128، الأدب المفرد للبخاري، الرقم 347، قال شعيب الارناؤوط اسناده قوي، صححه الألباني في السلسلة الصحيحة، الرقم 875.

سەبارەت بە بەشداربوونی لە غەزای بەدردا راجیایی هەیە، هەندێ دەڵێن بەشدار بووەو هەندێ ناوی لە بەشداربواندا ناهێنن،[1] چونکە هاوەڵان نەیاندەزانی جەنگی بەدر روودەدات.[2]

لە جەنگی ئوحوددا ئوسەید بەشداری کردو لەو جەنگەدا حەوت جار بریندار کرا،[3] ئوسەید دواتر بەشداری غەزای خەندەقو هەموو غەزاکانی تری کرد.[4]

لە رووداوی ئیفکدا کاتێ پێغەمبەر (ﷺ) وردەکاری تەواوی کرد بۆ ئەو رووداوە، دواتر لەناو هاوەڵە پشتیوانەکانیدا بوو ویستی پۆزشی عەبدوڵای کوڕی ئوبەی کوڕی سەلوول وەربگرێ، بە هاوەڵانی فەرموو (من يعذرني من رجل بلغني أذاه في أهلي، فوالله ما علمت على أهلي إلا خيرا، وقد ذكروا رجلا ما علمت عليه إلا خيرا، وما كان يدخل على أهلي إلا معي)، (کێ پۆزشم بۆ وەردەگرێ لە کەسێ کە بیستوومەتەوە بە خراپە باسی خێزانەکەمی کردووە، دەی سوێند بەخوا من هەر چاکەی خێزانەکەم دەزانم–واتە چاکەم لێ دیوە– ئەوانە باسی پیاوێکیان کردووە کە بەس خێرو چاکەی لەبارەوە دەزانم، بەتەنها لەگەڵ خۆیشمدا هاتووە بۆ لای خێزانەکانم) سەعدی کوڕی موعاذ هەستاو وتی ئەی پێغەمبەری خوا بەخوا من ئەوەت بۆ دەکەم، ئەگەر لە ئەوسیەکان بێت ئێمە دەدەین لە ملی، ئەگەریش لەناو برا خەزرەجیەکانماندا بێت فەرمانمان پێبکەیت فەرمانت بەجێدەگەیەنین، سەعدی کوڕی عوبادە کە گەورەی خەزرەجیەکان بوو و پیاوێکی چاک بوو دەمارگیری گرتی،

1 - الإستيعاب في معرفة الأصحاب، ج1، ص93.

2 - المستدرك على الصحيحين، الرقم 5224.

3 - الإصابة في معرفة الصحابة، ج1، ص 83.

4 - المستدرك على الصحيحين، الرقم 5224.

هەستاو وتی سوێند بەخوا درۆ دەکەیت نایکوژیتو ئەوەشت پیٚ ناکرێت، ئوسەیدی کوڕی حوضەیریش هەستاو وتی بەخوا تۆ درۆ دەکەیت، ئێمە دەیکوژین، تۆ دووروویت و سەبارەت بە دووروان مشتومڕ دەکەیت، هەردوو دەستەی ئەوس و خەزرەج هەستانو خەریك بوو بکەونە وێزەی یەك، پێغەمبەر (ﷺ) لەسەر مینبەر دابەزیو هێوری کردنەوە..).[1]

جارێك دایکی باوەڕداران عائیشە گەردن بەندێکی لە ئەسماء بە ئیستیعارە وەرگرت، کەچی گەردن بەندەکەی لیٚ ون بوو، ئەوەبوو پێغەمبەر (ﷺ) چەند هاوەڵێکی خۆی نارد تا بیدۆزنەوە، ئوسەیدیش یەکیٚ بوو لەو هاوەڵانە، لەو کاتەدا کاتی نوێژ بوو، ئاویان پیٚ نەبوو، بۆیە بیٚ دەستنوێژگرتن نوێژیان کرد، کاتیٚ گەڕانەوە باسەکەیان گێڕایەوە بۆ پێغەمبەر (ﷺ)، ئەوەبوو ئایەتی تەیەمموم دابەزی، ئوسەید بە دایکی باوەڕداران عائیشەی وت: خوا پاداشتی خێرت بداتەوە، سوێند بەخوا تووشی هەر حاڵیٚ دەبیت خوای گەورە دەروو لە تۆ دەکاتەوەو دەشیکاتە بەرەکەتیٚ بۆ موسڵمانان.[2]

لە غەزای طائیفدا کاتیٚ یەکێك لە کۆیلەکان بە ناوی ئیبراهیمی کوڕی جابر موسڵمان بوو، پێغەمبەر (ﷺ) سپاردیە دەست ئوسەیدو ئوسەیدی راسپارد تا

1 - صحيح البخاري، الرقم 2539 و 3925 و 4480 و 6956، صحيح مسلم، الرقم 5080، صحيح ابن جبان، الرقم 7208، السنن الكبرى للنسائي، الرقم 8656 و 10914، مسند أحمد بن حنبل، الرقم 25051، مسند أبي يعلى الموصلى، الرقم 4800، المعجم الكبير للطبراني، الرقم 19044.

2 - صحيح البخاري، الرقم 333 و 3585 و 4340، صحيح مسلم، الرقم 577، صحيح ابن خزيمة، الرقم 262، صحيح ابن جبان، الرقم 1333، موطأ مالك، الرقم119، سنن أبي داود، الرقم 274، مسند أحمد بن حنبل، الرقم 25765، سنن الدارمي، الرقم 779، سنن ابن ماجة، الرقم 565، السنن الكبرى للنسائي، الرقم 303، السنن الكبرى للبيهقي، الرقم 930، مسند الشافعي، الرقم 719، المعجم الكبير للطبراني، الرقم 19034.

هاوكاری ماددی بكات و پێویستیەكانی بۆ دابین بكاتو زانستو زانیاریشی فێر بكات.[1]

ئەنەسی كوڕی مالیك دەڵێت: لە شەوێكی تاریكدا دوو كەس لە خزمەت پێغەمبەردا (ﷺ) چوونە دەرو لە بەردەمی ئەو دوو كەسەوە ڕووناكیەك هەبوو تا ئەو شوێنەی لەیەك جیابوونەوە، كە جیابوونەوە ڕووناكیەكەش لە نێوانیاندا دابەش بوو و هەر بەشێكی لەگەڵ یەكێكیاندا بوو، هەر لە فەرموودەكەدا هاتووە ئەو دوو كەسە بریتی بوون لە ئوسەیدی كوڕی حوضەیرو عەببادی كوڕی بیشر.[2]

ئیبن عەبدولبەر باس لەوە دەكات عامری كوڕی طوفەیل و زەید چوون بۆ لای پێغەمبەر (ﷺ) تا بڕێك دارخورمایان پێ ببەخشێ، بەڵام ئوسەید رمێكی هەڵگرتو چوو بۆیانو وتی بڕۆن هەی دوو ڕێویەكە، عامر وتی تۆ كێیت؟ وتی من ئوسەیدی كوڕی حوضەیرم، وتی حوضەیری كاتب؟ وتی بەڵێ، عامر وتی باوكت لە خۆت باشتر بوو، ئوسەید وتی من لە تۆیش و لە باوكیشم باشترم، باوكم بە بێباوەڕی مرد.[3]

ئەنەسی كوڕی مالیك دەڵێت جوولەكەكان كاتێ ئافرەتیان دەكەوتە حەیزەوە نانیان لەگەڵ نەدەخواردنو لە ماڵدا لەگەڵیان دانەدەنیشتن، هاوەڵانی پێغەمبەر (ﷺ) لەو بارەوە پرسیاریان كرد لە پێغەمبەر (ﷺ)، ئەوەبوو خوا ئەم ئایەتەی دابەزاند(ويسألونك عن المحيض قل هو أذى فاعتزلوا النساء في المحيض...)،

---

1 - الإصابة في معرفة الصحابة، ج1، ص19.

2 - صحيح البخاري، الرقم 3617، صحيح ابن جبان، الرقم 2055، المستدرك على الصحيحين، الرقم 5227، السنن الكبرى للنسائي، الرقم 7972، مسند أحمد بن حنبل، الرقم، 12161، مسند أبي يعلى الموصلي، الرقم 2928، مسند الطيالسي، الرقم 2133، مسند الروياني، الرقم 1363.

3 - الإستيعاب في معرفة الأصحاب، ج1، ص94.

پێغەمبەر (ﷺ) فەرمووی (اصنعوا كل شيء إلا النكاح)،(هەموو شتێك بكەن جگە لە جووتبوون)، جوولەكەكان ئەمەیان بیست، وتیان ئەم كابرایە چیەتی، هەرچی ئێمە بیكەین پێچەوانەی ئێمە دەكات، ئوسەیدی كوڕی حوضەیرو عەببادی كوڕی بیشر هاتنو وتیان ئەی پێغەمبەری خوا جوولەكە ئاواو ئاوا دەڵێن بۆیە ئێمە لەگەڵ ئافرەتان كۆنابینەوە، پێغەمبەر (ﷺ) رەنگی گۆڕا تا ئاستێ وتمان رقی لەو دوانە هەڵگرتووەو لێیان تووڕە دەبێت، ئەو دوانە چوونە دەرەوەو لەو كاتەدا بڕێ شیر بە دیاری هات بۆ پێغەمبەر (ﷺ)، پێغەمبەریش (ﷺ) ناردی بە شوێنیانداو ئەوانیش گەڕانەوەو پێغەمبەر (ﷺ) لە شیرەكەی پێدان تا بیخۆنەوە، ئیتر بەوەدا زانیان رقی لێ هەڵنەگرتون.[1]

جارێك ئوسەید هات بۆ لای پێغەمبەر (ﷺ) و باسی هەژاریماڵێكی پشتیوانانی بۆ كرد، ئەوكات پێغەمبەر (ﷺ) چی خواردنی لابوو دابەشی كردبوو، پێغەمبەر (ﷺ) پێی فەرموو (تركتنا حتى ذهب ما في أيدينا، فإذا سمعت بشيء قد جاءنا فاذكر لي أهل البيت)، (پێت نەوتین تا چی لە دەستماندا هەبوو نەما، ئەمجار بیستت شتێكمان بۆ هاتووە وەرەو ئەو ماڵەم بیربخەرەوە)، دوای ماوەیەك بڕێ خواردن هات بۆ پێغەمبەر (ﷺ) كە گەنمو خورما بوو لە خەیبەرەوە بۆی هاتبوو، زۆربەی كەسەكانی ئەو ماڵە هەژارەش ئافرەت بوون، پێغەمبەر (ﷺ) خواردنەكەی بەسەر خەڵكدا دابەش كردو بەشی زۆر باشی بۆ ئەو ماڵە دانا، ئوسەید سوپاسی پێغەمبەری (ﷺ) كرد و وتی (ئەی پێغەمبەری خوا خوای گەورە لەبری ئێمە

---

1 - صحيح مسلم، الرقم 481، سنن الترمذي، الرقم 2986، صحيح ابن جبان، الرقم 1378، مسند أحمد بن حنبل، الرقم، 12110، سنن أبي داود228، الرقم 274، سنن الدارمي، الرقم 1087، سنن ابن ماجة، الرقم 641، السنن الكبرى للنسائي، الرقم 272، السنن الكبرى للبيهقي، الرقم 1393، مسند أبي يعلى الموصلي، الرقم 3437، مسند الطيالسي، الرقم 2151.

چاکترین–یان پاکترین– پاداشتت بداتەوە)، پێغەمبەریش (ﷺ) فەرمووی (وأنتم معشر الأنصار فجزاكم الله أطيب الجزاء – أو قال : خيرا – ما علمتكم أعفة صبر، وسترون بعدي أثرة في الأمر والعيش، فاصبروا حتى تلقوني على الحوض)، (ئێوەش ئەی کۆمەڵی پشتیوانان خوای گەورە چاکترین–یان پاکترین– پاداشتتان بداتەوە، هێندەی من لەسەر ئێوەی بزانم زۆر پاكو خۆڕاگرن، جا دوای من لە دەسەڵات و ژیاندا خۆکاریو بێبەشکردن دەبینن، دەی خۆڕاگر بن تا لەسەر حەوز– حەوزی کەوثەر– پێم دەگەنەوە) .[1]

دایکی باوەڕداران عائیشە دەڵێت: جارێك لە گەشتێکەوە دەگەڕاینەوە، کە گەیشتینە زیلحولەیفە، لەوێ منداڵانی پشتیوانان بەخێرهاتنەوەی خەڵکەکەیان دەکرد، کاتێ ئوسەیدیان بینی هەواڵی مەرگی ژنەکەیان پێدا، ئەویش بەکوڵ گریا، منیش پێم وت: سوبحانەڵا، تۆ لە هاوەڵانی پێغەمبەری خوایت و لەوانەیت زوو موسڵمان بوویت، بۆچی بۆ ژنێك دەگریت؟ ئەویش سەری خۆی رووتکردو وتی راست دەکەیت، سوێند بەخوا حەقە دوای مەرگی سەعدی کوڕی موعاذ بۆ مەرگی کەس نەگریم، کاتێ پێغەمبەر (ﷺ) سەبارەت بە سەعد ئەوەی فەرموو کە فەرمووی، عائیشە وتی بۆ چی فەرمووی؟ وتی فەرموی (لقد اهتز العرش لوفاة سعد بن معاذ)،(بەراستی بۆ مەرگی سەعدی کوڕی موعاذ عەرش لەریەوە)، عائیشە وتی جار هەبوو سەعد لەنێوان منو پێغەمبەردا (ﷺ) رێی دەکرد.[2]

---

1 - صحيح ابن حبان، الرقم 7384، السنن الكبرى للنسائي، الرقم 7080، المستدرك على الصحيحين، الرقم 7038، صححه الذهبي في التلخيص، حسنه شعيب الأرناؤوط، صححه الألباني في السلسلة الصحيحة، الرقم 3096.

2 - المستدرك على الصحيحين، الرقم 4879، مصنف ابن أبي شيبة، الرقم 36123، مسند أحمد بن حنبل، الرقم 18686، المعجم الكبير للطبراني، الرقم 5191، صححه الذهبي في التلخيص.

ئوسەید زۆرجار لە خزمەتی پێغەمبەردا (ﷺ) بوو و گوێبیستی فەرموودەکانی بوو و فەرموودەشی لە پێغەمبەرەوە (ﷺ) گێڕاوەتەوە، زۆرجار لای پێغەمبەر (ﷺ) دەبوو و هاوەڵانی تر دەهاتنە خزمەت پێغەمبەر (ﷺ)و پرسیاریان لێدەکرد، ئەوەتا لە گێڕانەوەیەکیدا باس دەکات کاتێ لە خزمەت پێغەمبەردا (ﷺ) بوو یەکێك لە هاوەڵە پشتیوانیەکان هاتە خزمەت پێغەمبەر (ﷺ) و وتی ئەی پێغەمبەری خوا بۆچی کارێکم پێ ناسپێریت وەك چۆن ئەرك و پلەیەکت سپاردووە بە فلانە کەس؟ پێغەمبەریش (ﷺ) فەرمووی (ستلقون بعدي أثرة، فاصبروا حتى تلقوني على الحوض)، (دوای من خۆکاریو بێبەشکردن دەبینن، دەی خۆڕابگرن تا لەسەر حەوز پێم دەگەنەوە).[1]

شەوێك ئوسەید لەماڵەوە بوو قورئانی دەخوێند، سەرقاڵ بوو بە خوێندنی سوورەتی بەقەرەوە، ئەسپەکەشی لەنزیکیەوە بەسترابوویەوە، کاتێ قورئانی دەخوێند ئەسپەکەی حیلاندیو بەرز بوویەوە، ئوسەید دەڵێت منیش لە قورئان خوێندنەکە وەستام، ئەویش بێدەنگ بوو، دووبارە ئوسەید دەستی کردەوە بە قورئان خوێندنەکەی و ئەسپەکەش هەمدی حیلاندیو بەرز بوویەوە، هەمدی ئوسەید بێدەنگ بوو و ئەسپەکەش دامرکایەوەو بێدەنگ بوو، بۆ جاری سێیەم کە قورئانی خوێند ئەسپەکە هەمدی حیلاندیو بەرز بوویەوەو بڕێ جووڵا، یەحیای کوڕی ئوسەیدیش لە نزیك ئەسپەکەوە بوو، ئوسەید ترسا ئەسپەکە یەحیا بشێلێ، کاتێ ئەسپەکەی هیورکردەوە سەری بەرەو ئاسمان بەرزکردەوە و شتێکی بینی، بۆ

1 - صحيح البخاري، الرقم 3604 و 6666، صحيح مسلم، الرقم 3521، سنن الترمذي، الرقم 2166، صحيح ابن جبان، الرقم 7386، مسند أحمد بن حنبل، الرقم، 18683، السنن الكبرى للنسائي، الرقم 5758، السنن الكبرى للبيهقي، الرقم 15461، مسند أبي يعلى الموصلي، الرقم 909، المعجم الكبير للطبراني، الرقم 552.

بەیانی ئوسەید چوو بۆ لای پێغەمبەر (ﷺ) و باسوخواسەکەی بۆ گێڕایەوە، پێغەمبەر (ﷺ) پێی فەرموو (اقرأ يا ابن حضير، اقرأ يا ابن حضير)، (بتخوێندایە ئەی ئیبن حوضەیر، بتخوێندایە ئەی ئیبن حوضەیر)، ئوسەید وتی ئەی پێغەمبەری خوا ترسام یەحیا بشێلێ، چونکە یەحیا نزیك بوو لە ئەسپەکەوە، کاتێ سەرم بەرز کردەوەو چووم بۆ لای، سەرم بەرەو ئاسمان بەرزکردەوە دەبینم وەك بلێی سێبەرێ هەبێ شتانێ وەك چراخان دیاربوون، منیش چوومەدەر تا نەیبینم، پێغەمبەر (ﷺ) فەرمووی (دەشتزانی ئەوە چیە؟)، ئوسەید وتی نا، پێغەمبەر (ﷺ) فەرمووی (تلك الملائكة دنت لصوتك، ولو قرأت لأصبحت ينظر الناس إليها لا تتوارى منهم)، (ئەوانە فریشتەکان بوون نزیك بووبوونەوە بۆ بیستنی دەنگی تۆ، ئەگەر لە قورئان خوێندنەکەت بەردەوام بوویتایە بەیانیت دەکردەوەو خەڵکی سەیری فریشتەکەیان دەکردو لەبەرچاویان ون نەدەبوون).[1]

ئیبن حوضەیر پیاوچاکێکی رووخۆشو خوێن گەرمو ئێسك سووك بوو، زۆرجار هاوەڵانی بە قسەخۆشەکانی دڵخۆش دەکرد، جارێك ئوسەید لە خزمەت پێغەمبەری خوادا (ﷺ) بوو کە قسەی خۆشی بۆ دەکردن، پێغەمبەر (ﷺ) دای بە کەلەکەیدا، ئەویش وتی ئازارت دام، پێغەمبەر (ﷺ) فەرمووی تۆڵەی خۆت وەرگرەوە، ئوسەید وتی ئەی پێغەمبەری خوا جا تۆ کراسێکت لەبەرە، بەڵام تۆ کە دات لە من بەسەر کراسەوە لێت نەدام، پێغەمبەریش (ﷺ) کراسەکەی هەڵکرد، ئوسەیدیش باوەشی

---

1 - صحيح البخاري، الرقم 4733 واللفظ له، صحيح مسلم، الرقم 1368، صحيح ابن حبان، الرقم 779، مسند أحمد بن حنبل، الرقم، 11543، السنن الكبرى للنسائي، الرقم 7748، شعب الإيمان للبيهقي، الرقم 1916.

کرد بە پێغەمبەردا (ﷺ)و ورگی ماچ دەکردو دەیوت بە دایكو باوکمەوە بەقوربانت بم ئەی پێغەمبەری خوا، ئا ئەمەم ویست.[1]

جارێك ئوسەید نەخۆش بوو، ئەو خۆی بەرنوێژی دەکرد بۆ موسڵمانانی ناوچەکەیان، ماوەیەك نەخۆش کەوتو لەو ماوەی نەخۆشیەیدا بە دانیشتنەوە بەرنوێژی دەکرد بۆ هاوەڵانی، پێغەمبەر (ﷺ) بۆ سەردانی نەخۆشیەکەی چوو بۆ لای، هاوەڵان وتیان ئەی پێغەمبەری خوا ئوسەید پێشەوامانەو نەخۆشیشەو بە دانیشتنەوە بەرنوێژیمان بۆ دەکات، پێغەمبەریش (ﷺ) فەرمووی (فصلوا وراءه قعودا، فإن الإمام ليؤتم به، فإذا صلى قاعدا فصلوا خلفه قعودا)، (دەی ئێوەش بە دانیشتنەوە لە دوایەوە نوێژ بکەن، چونکە پێش نوێژ پێشەنگی پێوە دەکرێت، ئەگەر بە دانیشتنەوە نوێژی کرد ئێوەش بە دانیشتنەوە لە دوایەوە نوێژ بکەن).[2]

کاتێ پێغەمبەر (ﷺ) وەفاتی کرد و لە کەپری بەنی ساعیدەدا قسە دەکرا لەسەر دیاریکردنی خەلیفەیەك، ئوسەید رۆڵێکی دیاری هەبوو لە دەستنیشان کردنی ئەبووبەکری صدیقدا.[3]

ئوسەید لە سەردەمی خیلافەتی عومەری کوڕی خەططابدا بەشدار بوو لە فەتحی بەیتولموقەددەسدا.[4]

---

1 - المستدرك على الصحيحين، الرقم 5228، سنن أبي داود، الرقم 4568، السنن الكبرى للبيهقي12703، الرقم ، المعجم الكبير للطبراني، الرقم 558، صححه الألباني في صحيح و ضعيف سنن أبي داود، الرقم 5224.

2 - المستدرك على الصحيحين، الرقم 5230، صححه الذهبي في التلخيص.

3 - أسد الغابة، ج1، ص143.

4 - أسد الغابة، ج1، ص143.

ئوسەید لە سەردەمی خەلیفە عومەری کوڕی خەططابدا وەفاتی کرد،[1] ئەوەش لە ساڵی بیستی کۆچیدا بوو، دەشوترێ بەڵکو لە ساڵی بیستو یەکی کۆچیدا وەفاتی کردووە،[2] عومەری کوڕی خەتتاب خۆی نوێژی لەسەر کردو لە گۆڕستانی بەقیع ئەسپەردە کرا،[3] ئوسەید پێش مردنی وەسیەتی کرد بۆ خەلیفە عومەری کوڕی خەططاب سەرپەرشتی ئیشو کاری بکات، خەلیفەش دارخورماکانی ئوسەیدی بە چوار ساڵ فرۆشت بە چوار هەزار دینارو قەرزەکانی پێ دایەوە.[4]

دایکی باوەڕداران عائیشە دەڵێت: ئوسەیدی کوڕی حوضەیر یەکێك بوو لە کەسە چاكو هەڵکەوتەکان، ئوسەید دەیوت: ئەگەر من هەمیشە وەك ئەو سێ حاڵەتە دەبووم کە جارجارە هەمە، بە دڵنیاییەوە لە ئەهلی بەهەشت دەبووم، گومانیشم لەوە نەدەبوو، کاتێ قورئان دەخوێنمو کاتێ گوێی لێدەگرم، کاتێ گوێ لە وتاری پێغەمبەر (ﷺ) دەگرم، کاتێ لەگەڵ تەرمێکدا دەچم، چی جار لەگەڵ تەرمێکدا چووبم بە دەروونی خۆمم وتووە ئەرێ ئەمە چی پێ دەکرێو چی بەسەر دێ.[5]

پەندو وانە

❖ گەشبینی سیفەتێکی جوانە و پێویستە تاکی موسڵمان بەو جۆرە بیر بکاتەوە، زۆرن کەسانێ هەمیشە بە ڕەشبینی دەڕواننە ژیانو هەردەم وادەزانن

---

1 - الإصابة في تمييز الصحابة، ج1، ص 83.

2 - الإستيعاب في معرفة الأصحاب، ج1، ص 94.

3 - المستدرك على الصحيحين، الرقم 5223.

4 - الإستيعاب في معرفة الأصحاب، ج1، ص94.

5 - شعب الإيمان للبيهقي، الرقم 8940، معرفة الصحابة لأبي نعيم الأصبهاني، الرقم 834، المستدرك على الصحيحين، 5226.

ڕێڕەوی ژیان دژ بە ئەوانە، بەڵام وەك لە نموونەی گەردن بەندەکەوە دەبینین ئەو ونبوونە بوو بە مایەی خێر تا ڕێڕۆشنی زیاتر ببەخشێ بە موسڵمانان، ئەوەش هێمای گەشبینی ئوسەیدە کە خێرا بە دیدی خێرو بەرەکەت سەیری ڕووداوەکەی کرد.

❖ نەرمونیانی سەرکردەی موسڵمانان پێویستیەکی زۆر گرنگەو پێشەوای مرۆڤایەتیش لەوەدا نموونەی باڵا بووە، خوای گەورەش لەو بارەیەوە دەفەرموێت (ولو كنت فظا غليظ القلب لانفظوا من حولك فاعف عنهم واستغفر لهم و شاورهم في الأمر)،[1] دەبینین بە قەناعەتی ئەو خەڵکە بوایە دەبوو پێغەمبەر (ﷺ) لەو دوو هاوەڵە تووڕە بێت کاتێ بڕیارێکیان دا نەیار بە بڕیاری پێغەمبەر (ﷺ)، کەچی پێغەمبەر (ﷺ) نەك هەر لێیان تووڕە نەبوو، بەڵکو بانگی کردنەوە تا بەشداریان بکات لە خواردنەوەی شیردا، هەم لەو خۆشیەدا بەشدار بن، هەم بزانن پێغەمبەری خوا (ﷺ) دڵسۆزی ئەوانە، هەم ئاکاری نەرمونیانیو چاوپۆشیو لێبوردەیی فێری هاوەڵانی بکات.

❖ نەرمونیانی لە بانگەوازدا هۆکارێکی گرنگی سەرخستنی بانگەوازە نەك هۆکاری تەنازولو دەستبەرداری، ئەگەر نەرمونیانیو لەسەرخۆیی موصعەبو ئەسعەد بەرامبەر بە سەعدو ئوسەید نەبوایە، ئەو سەرکەوتنە گەورەی موسڵمانبوونی خۆیانو هۆزەکەشیان نەدەهاتەدی، بۆیە کاتێ زۆر بە نەرمی وەڵامی ڕەقی ئەوانیان دایەوە، زبری نابەجێی ئەوانیشیان نەهێشتو بوونە هۆکاری ڕێنموونیشیان.

---

1 - آل عمران: 159.

❖ ڕای دروستو هەنگاوی پێویست لەوەدایە ئاگاداری نارەحەتیو ئازاری هەژارانو خاوەن نەهامەتیەکان بینو کارئاسانییان بۆ بکەین، وەك چۆن ئوسەید پاش زانینی حاڵی سەختی ئەو خێزانە پشتیوانیە وازی نەهێنا تا بوویە هۆکارێ بۆ کارئاسانی بۆیان.

❖ ڕووخۆشیو وتەی بزەبەخش لەلایەن کەسی موسڵمانەوە ئاکارێکی جوانو باڵایەو ئەو گومانە نارەواش بەرپەرچ دەداتەوە گوایە موسڵمان ڕوانینێکی ڕەشبینی هەیە بۆ ژیان، وا وێنا دەکرێت موسڵمان هەمیشە دەبێت لە نارەحەتیو ناخۆشیدا بێت، نەخێر ئەوە ڕوانینی ئیسلام نیە، کاتێ بەراوردی نێوان ئایینەکان دەکەین ئەو جیاوازیە بەڕوونی دەبینین، جولەکایەتی تەنها دنیای لەبەرچاوەو ڕوانینێکی ماددی و دنیاپەرستی هەیەو بڕوای نیە بە ڕۆژی دوایی، مەسیحیەت تەنها بیری لای ڕۆحەو هەموو خۆشیەکانی دنیا بە نارەواو حەرام دەزانێت، جەستە هیچەو دەبێ سزا بدرێ چونکە جەستە ڕێگری خۆشبەختی گیانە، گیان تاکە ئامانجە، جەستەو گیان پێکەوە نایانکرێ، بۆ مانەوەی یەکێکیان دەبێ ئازاری ئەوی تریان بدەیت، بۆیە ئازاردانی جەستە مەرجە بۆ حەسانەوەی ڕۆح، ژیانی دنیا هیچ نرخێکی نیەو تەنها ژیانی ڕۆژی دوایی گرنگە، چێژوەرگرتن لە دنیا تاوانە، هەموو مرۆڤێ بە تاوانباری دێتە دنیاو کەسیش ناتوانێ ڕاستەوخۆ خوا بدوێنێ، بەڵام ئیسلام خۆشی دنیاو قیامەتی پێکەوە پەیوەست کردووەو ڕووخۆشیو نەرمونیانیو قسەخۆشی بە ئاکاری پەسەند داناوە، نابێت جەستەو ڕۆح مافی یەکدی بخۆنو هەردووکیان خوازراون، دنیاو دوارۆژ هەردووکیان جێی حەسانەوەی مرۆڤن، دنیا حەسانەوەی کاتیو ڕۆژی دواییش حەسانەوەی هەمیشەییە، بۆیە دەبینین هاوەڵان قسەی خۆشو

خەندەیان هەبووەو پێغەمبەریش (ﷺ) خۆی بەشداری کردووە لەگەڵیاندا، نموونـەی لەم جۆرەش لە ژیانی هاوەڵاندا زۆرزۆرە.

❖ ئەم هەنگاوەی پێغەمبەر (ﷺ) کە ئیبراهیمی کۆیلەی تازە موسڵمان بووی دایە دەست ئوسەید تا هەم پێویستی دابین بکاتو هەم زانستی پێ ببەخشێت، دوو لایەنی گرنگی لەخۆگرت، ئەویش بریتیە لە دڵخۆشیو پاڵپشتی ماددی بۆ برا موسڵمانەکەت، هاوکات تێرکردنی بە زانیاریە پێویستیەکانی ئیسلام، واتە دڵنیاکردنی پێویستیە دنیاییەکان بۆ تاکی تازەموسڵمان بووو لەگەڵ ئەوەشدا شارەزاکردنی بە ئیسلام، هەرچەندە حاڵەکە حاڵەتی جەنگ بوو، بەڵام پێغەمبەر (ﷺ) ئەو بەرنامەی پشتگوێ نەخست، ئەمەش سیفەتی سەرکردەیە کە دەبێت بیری لای دنیاو قیامەتی تاکەکانی ناو کۆمەڵگە بێتو بە کردەیی وانەی برایەتی ئیمانییان پێ پەیڕەو بکات تا تێبگەن خوای گەورە ئەم برایەتیەی لا لەپێشترە، برایەتیەك نا کە لە زارو دڵەکان زیاتر هیچ نەبێت، بەڵکو زارو دڵو کرداریشی لەخۆگرتووە.

❖ بڕوابوونی تەواومان بە بوونی فریشتەکان بەشێکە لە بیروباوەڕی تاکی موسڵمانو بە حاشاکردن یان گومان بوونمان لەوە لە ئیسلام دەچینە دەرەوە، فریشتەکان دروستکراوی خوان کە لە رووناکی دروستکراونو لە فەرمانی خوا دەرناچنو دڵسۆزو پاڵپشتی موسڵمانانن، ئەوان لە نزای خێردا موسڵمانان لەبیر ناکەن، هەربەشێك لە فریشتەکان ئەرکێکیان پێ سپێردراوە، بەشێك لە فریشتەکان گەڕۆکنو بەسەر زەویدا دەگەڕێنو کۆڕەکانی پەرستش بەسەر دەکەنەوە، بینینی فریشتەکانیش لە سەردەمی هاوەڵاندا چەندین نموونەی لەسەرە، وەك بینینی

جبرەئیل(علیه السلام)، ئەمەش نموونەیەکە کە فریشتەکان هاتون تا گوێ بگرن لە قورئان خوێندنی هاوەڵێکی پێغەمبەر (ﷺ).

❖ ژیان لەگەڵ قورئاندا جوانیو چێژی ژیانە، هێندە بەسە ساتەکانی ژیانت لەگەڵ فەرمایشتی خوادا بەسەر بەریت، خوێندنو گوێگرتن لە قورئان جگە لەوەی پاداشتی زۆری رۆژی دوایی لێ بەدەست دێت، زانستێکی زۆری بێگومان دەبەخشێ، هاوکات سوکنایی بە دڵەکانیش دەدات وەك خوا دەفەرموێت (ألا بذكر الله تطمئن القلوب)،[1] هەروەها مایەی خۆشبوونی ژیانی ئەو کەسەیە، وەك خوا دەفەرموێت (من عمل صلحا من ذكر أو أنثى فلنحيينه حيوة طيبة ولنجزينهم أجرهم بأحسن ما كانوا يعملون)،[2] بە دڵنیاییەوە قورئان خوێندنو گوێ گرتن لە قورئانی پیرۆزیش ئەوپەڕی کاری چاکەیە، دەکرێ ئەو فەرموودەیە بکەینە بەڵگە کە پێغەمبەر (ﷺ) دەفەرموێت (خيركم من تعلم القرآن وعلمه).[3]

❖ بیرکردنەوە لە مردنو هەوڵدان بۆ خۆئامادەکردن بۆ مردنو ژیانی پاش مەرگ کارێکە پێغەمبەر (ﷺ) فەرمانی پێ کردووە وەك دەفەرموێت (أكثروا من ذكر هاذم اللذات)،[4] زۆر بیری لەناوبەری چێژەکان بکەنەوە کە مەبەستی پێی مردنە، هەروەها کاتێ لە لێواری گۆڕێکدا بوو بە هاوەڵانی فەرموو (لمثل هذا اليوم

1 - الرعد: 28.

2 - النحل: 97.

3 - صحيح البخاري، الرقم 4742، صحيح ابن حبان، الرقم 118، سنن الترمذي، الرقم 2909، سنن ابن ماجة، الرقم 210، مسند أحمد بن حنبل، الرقم 403، السنن الكبرى للنسائي، الرقم 7768، السنن الكبرى للبيهقي، الرقم 2104.

4 - صحيح ابن حبان، الرقم 3047، سنن الترمذي، الرقم 2284، سنن ابن ماجة، الرقم 4255، مسند أحمد بن حنبل، الرقم 7719، السنن الكبرى للنسائي، الرقم 1930، المعجم الأوسط للطبراني، الرقم 8724، صححه الذهبي في التلخيص، حسنه شعيب الأرناؤوط، حكم عليه الألباني في صحيح و ضعيف سنن الترمذي 2307 ب(حسن صحيح).

فأعدوا)،[1] (بۆ رۆژێکی ئاوا خۆتان ئامادە بکەن)، مادەم مەرگ دێتە رێی هەموومانو سەرەتای چوونە ناو ژیانێکی نوێیە بۆیە زۆر پێویستە بەجوانی لێی رامێنینو خۆمان ئامادە بکەین، چونکە بە هاتنی ئیدی دەرگای کارکردنو هەوڵدان بۆ ژیانی رۆژی دوایی دادەخرێت، چاکترین کاریش ئەوەیە بنەوینە ئەو کارانەی بەرهەمەکەیان (صدقة جارية) پاداشتی نەبڕاوەیە، ئەمەش لە فەرمایشتی پێغەمبەردا (ﷺ) باسی کراوە.

ئوسەیدی کوڕی یەعمور (رضي الله عنه):

راجیایی هەیە ئایا ناوی ئوسەیدە یان ناوی ئەسەدە،[2] کوڕی یەعموری کوڕی وەهیبی کوڕی ئەصرەمەو لە خوزاعەیە، ناسراوە بە نعیت، لە فەتحی مەککەدا چەند دێڕە شیعرێکی سەبارەت بە پێغەمبەر (ﷺ) وتووە.[3]

ئوسەیدی جەعفی(رضي الله عنه):

ئیبن حببان پێی وایە لە تابعینەو دەڵێت ئەو فەرموودەی گێڕاویەتیەوە لە هاوەڵێکی بیستووە نەك خۆی هاوەڵ بێت، بەڵام ئیبن حەجەر پێی وایە هاوەڵە چونکە لە گێڕانەوەی فەرموودەکەدا دەڵێت (كنت عند النبی) من لای پێغەمبەر

1 - السنن الكبرى للبيهقي، الرقم 6129، سنن ابن ماجة، الرقم 4192، حسنه الألباني في صحيح و ضعيف الجامع الصغير، الرقم 13802.

2 - الإصابة في تمييز الصحابة، ج1، ص85.

3 - الإصابة في معرفة الصحابة، ج6، ص455.

(ﷺ) بووم، پێغەمبەر (ﷺ) نامەی نووسی بۆ خەڵکی طائیف کە خواردنەوەی (غبیراء) حەرامە،[1] راکەی ئیبن حەجەریش راستترە.

ئوسەیدی کوڕی ساعیدە (رضي الله عنه):

ناوی ئوسەیدی کوڕی ساعیدەی کوڕی عامرە، ئەم هاوەڵە لە پشتیوانانە، بەشداری کرد لە جەنگی ئوحوددا.[2]

ئوسەید کوڕێکی هەبوو بە ناوی یەزید کە لەگەڵ خۆیدا لە غەزای ئوحوددا بەشداری پێکرد.[3]

ئوسەید برایەکیشی هەبوو ناسرابوو بە ئەبی حەثمە، ئەم برایەشی لە غەزای ئوحوددا بەشداری کرد.[4]

ژنەکەی ناوی حەبابە بوو و ناسرابوو بە ئوم عامر، ئەم ژنەی موسڵمان بووو بەیعەتی دا بە پێغەمبەر (ﷺ).[5]

---

1 - الإصابة في تمييز الصحابة، ج1، ص 85.

2 - الإستيعاب في معرفة الأصحاب، ج1، ص95، الإصابة في تمييز الصحابة، ج1، ص 84.

3 - أسدالغابة، ج5، ص 492.

4 - أسدالغابة، ج5، ص 492.

5 - الطبقات الكبرى لابن سعد، ج 8، ص329.

ئوسەیدی کوڕی ظهیر (رضي الله عنه):

ناوی ئوسەیدی کوڕی ظهیری کوڕی رافعەو لە پشتیوانانە،[1] کونیەکەی ئەبوو ثابتە،[2] باوکی یەکێك بوو لە بەشداربوانی بەیعەتی عەقەبەی دووەم،[3] خۆیشی و باوکیشی هاوەڵی پێغەمبەر (ﷺ) بوون،[4] لە جەنگی ئوحوددا ویستی بەشداری بکات بەڵام تەمەنی کەم بوو و رێی پێنەدرا بەشداری بکات، لە جەنگی خەندەقدا بەشداری کرد،[5] لە سەردەمی خیلافەتی عەبدولمەلیکی کوڕی مەرواندا کۆچی دوایی کرد.[6]

دایکی ناوی فاطیمەی کچی بیشرە، ئوسەید چەند منداڵێکی لە چەند ژنێکی هەبوو، لە ئومامەی ژنی کە کچی خودەیج بوو ئەم مندالانەی هەبوو (ثابت، موحەممەد، ئوم کلثوم، ئوممولحەسەن)، لە زەینەبی ژنی کە کچی وەبرە بوو ئەم منداڵانەی هەبوو (سەعد، عەبدوڕەحمان، عوثمان، ئوم رافع)، هەروەها عوبەیدوڵای کوڕی کە دایکی ئوم وەلەد بوو، واتە کەنیزەکی ئوسەید بوو، لە ئوم سەلەمەی ژنی کە کچی عەبدوڵای کوڕی ئەبوو مەعقەل بوو عەبدوڵای هەبوو.[7]

1 - معجم الصحابة لابن قانع، ج1، ص 40.
2 - الإستيعاب في معرفة الأصحاب، ج1، ص95
3 - الطبقات الكبرى لابن سعد، ج 8، ص329، الإستيعاب في معرفة الأصحاب، ج2، ص778
4 - الإصابة في تمييز الصحابة، ج1، ص 84.
5 - الطبقات الكبرى لابن سعد، ج4، ص369.
6 - الإصابة في تمييز الصحابة، ج1، ص 84.
7 - الطبقات الكبرى لابن سعد، ج4، ص369.

ئوسەیدی کوڕی کەعب(رضي الله عنه):

ناوی ئوسەیدی کوڕی ئەسەدی کوڕی کەعبی قورەیضیە،[1] برای ئەسەدی کوڕی کەعبی قورەیضیە، واتە جوولەکە بوو، لە کاتی گەمارۆدانی بەنو قورەیضەدا ئەسەدی کوڕی کەعب لەگەڵ چەند کەسێکی تردا موسڵمان بوون، ئوسەیدیش لەگەڵ براکەیدا موسڵمان بوو.[2]

ئوسەیدی کوڕی یەربووع(رضي الله عنه):

ناوی ئوسەیدی کوڕی یەربووعی کوڕی بەدری کوڕی عامری کوڕی عەوفە، لە پشتیوانانە لە خەزرەجیەکان،[3] ئیبن ئەثیر ئەگەرێك دادەنێت کە لەگەڵ ئەسعەدی کوڕی یەربووعدا برا بن.[4]

لە جەنگی ئوحوددا بەشدار بوو،[5] لە دوای وەفاتی پێغەمبەر (ﷺ) ژیاوە تا لە جەنگی یەمامەدا شەهید بوو.[6]

1 - الإصابة في تمييز الصحابة، ج1، ص 84.
2 - الإصابة في تمييز الصحابة، ج1، ص 53.
3 - الإصابة في تمييز الصحابة، ج1، ص85.
4 - أسد الغابة، ج1، ص 114.
5 - الإصابة في تمييز الصحابة، ج1، ص85.
6 - البداية والنهاية، ج6، ص340.

ئوسەیر (رضي الله عنه):

ناوی ئوسەیری کوڕی عەمری کیندیە،[1] فەرموودەیەکی لە پێغەمبەرەوە (ﷺ) گێڕاوەتەوە کە دەفەرموێت (لا يأتيك من الحياء إلا خير)،[2] (شەرمو حەیا تەنها خێرت دێنێتەڕێ).

کاتێ یەزیدی کوڕی موعاویە دەسەلاتی گرتەدەست، برێ لە موسلمانان چوون بۆ لای ئوسەیر، ئوسەیر پێی وتن: خەلکی دەلێت یەزید چاکترینو زاناترینو خانەدان ترین کەسی ئوممەتی موحەممەد(ﷺ) نیە، منیش هەر وا دەلێم، بەلام سوێند بەخوا ئەگەر ئوممەتی پێغەمبەر (ﷺ) یەکدەنگ بن زۆر لام خۆشترە لەوەی دووبەرەکی لەنێویاندا رووبدات، ئەگەر دەرگایەك ئوممەتی موحەممەد(ﷺ) پیایدا بچنەژوورەوە رێ هەبێت پیایدا بچنە ژوورەوە ئایا رێی نابێت بۆ چوونەژوورەوەی یەك کەس بە تەنها؟ وتمان، نا، وتی ئەی ئەگەر هەموو ئوممەتی موحەممەد(ﷺ) یەك یەك بلێن من خوێنی براکەم نارژمو سامانی نابەم، ئایا بۆیان گونجاو نیە؟ وتیان بەلێ، وتی دەی منیش ئەوەتان پێ دەلێم، پاشان وتی پێغەمبەر (ﷺ) فەرمووی (لا يأتيك من الحياء إلا خير)، (شەرمو حەیا تەنها خێرت دێنێتەڕێ)، یەکێك لە ئامادەبوان وتی لە چیرۆکو بەسەرهاتی لوقماندا هاتووە شەرمو حەیا هەندێکی لاوازیو هەندێکی چاکەو نەرمونیانیە، ئوسەیر تووڕە بووو راپەڕی و بە تووڕەییەوە وتی: لە مالەکەم بچنە دەرەوە، لە مالەکەم بچنەدەرەوە، بۆچی هاتون بۆ لام؟ حەمید کە ئامادەبووی ئەو

1 - معجم الصحابة لابن قانع، ج1، ص 54.

2 - الإصابة في تمييز الصحابة، ج1، ص85.

کۆڕە بوو دەڵێت: زۆر هەوڵم دا لەگەڵی تا ئارام بوویەوە، دواتر ئێمەش چووینە دەرەوە.[1]

پەندو وانە:

❖ گرنگیدانی هاوەڵان بە یەکڕیزی ئوممەتی ئیسلامی زۆر لەبەرچاوە، دەبینین هاوەڵان یەکدەنگییان لە زۆر مەسەلەی تر لا گرنگتر بووە، تەنانەت لە مەسەلەی هاتنەسەر دەسەڵاتی یەزیدی کوڕی موعاویەدا دەبینین بە گشتی هاوەڵان یەکڕیزی موسڵمانانو نەڕژانی خوێنیان لا لەپێشتر بوو لە وەستان بەرامبەر بەو دەسەڵات وەرگرتنە، راپەڕینی هەریەك لە حوسەینی کوڕی عەلیو عەبدوڵای کوڕی زوبەیریش (رەزای خوا لە خۆیان و باوکیان) ئیجتیهادێك بوو کە تا ئەمڕۆش مشتومڕ هەیە لەسەر راستی ئیجتیهادەکەیان، بە گشتی هاوەڵان پێیان باش بوو بەیعەت بدرێو یەکڕیزی موسڵمانان بمێنێتەوە باشترە تا ئەوەی دووبەرەکیو ململانێ بکەوێتە نێو موسڵمانان.

ئوسەیر (رضي الله عنه):

راجیایی هەیە سەبارەت بە ناوی، ئیبن حەجەر بە ئوسەیری کوڕی جابری کوڕی سەلیمی کوڕی حەیانی تەمیمی ناوی دێنێ،[2] ئیبن عەبدولبەر بە ئوسەیری کوڕی عەمری کوڕی جابری موحاریبی هێناویەتیو دەڵێت بە ئوسەیری کوڕی جابرو یەسیری کوڕی جابریش ناوی هاتووە، کونیەکەشی بە ئەبولخیار دێنێ،[3] لە

1 - الطبقات الكبرى لابن سعد، ج7، ص 67.

2 - الإصابة في تمييز الصحابة، ج1، ص86.

3 - الإستيعاب في معرفة الأصحاب، ج1، ص100.

سەروبەندی کۆچکردنی پێغەمبەر (ﷺ) بۆ مەدینە لەدایك بوو، لە تەمەنی هەشتاو پێنجساڵیدا کۆچی دوایی کرد.[1]

ئەبوونوعەیمو ئیبن مندە ئوسەیری کوڕی جابرو ئوسەیری کوڕی عەمر بە دوو کەسی جیا دەزانن.[2]

ئوسەیری کوڕی عەمر (رضي الله عنه):

ناوی ئوسەیری کوڕی عەمری کوڕی قەیسی کوڕی مالیکی کوڕی عەددیە، لە پشتیوانانە لە خەزرەجیەکان لە بەنی نەجار،[3] باوکی ناسراوە بە ئەبوو خاریجە، دایکیشی ناوی ئامینەی کچی عەجرەیە.[4]

دەشوترێ ناوی ئوسەیدە یان ئەنەس یان ئونەیس یان سیبرە، بەڵام زیاتر بە کونیەکەی ناسراوە کە ئەبوو سولەیطە.[5]

کوڕێکی هەبوو بە ناوی عەبدوڵا کە فەرموودەی لە باوکیەوە گێڕاوەتەوە.[6]

ئوسەیر بەشدار بوو لە غەزای بەدردا،[7] لە غەزاکانی تریشدا لەگەڵ پێغەمبەردا (ﷺ) بەشداری کرد.[8]

1 - الإستيعاب في معرفة الأصحاب، ج1، ص101.
2 - أسد الغابة، ج1، ص148
3 - أسد الغابة، ج1، ص148.
4 - الإستيعاب في معرفة الأصحاب، ج4، ص1683.
5 - الإصابة في تمييز الصحابة، ج7، ص189.
6 - الإستيعاب في معرفة الأصحاب، ج4، ص1683.
7 - أسد الغابة، ج1، ص148.
8 - الإستيعاب في معرفة الأصحاب، ج4، ص1683.

ئوسەیری کوڕی عەمری کوڕی سەیار (رضي الله عنه):

ناوی ئوسەیر یان یەسیری کوڕی عەمری کوڕی سەیاری کوڕی دەرمەکەیە، ئیبن حەجەر ئەم هاوەڵە بە جیا دادەنێت لەگەڵ ئوسەیری کوڕی عەمردا کە پێشتر هێنامان، دەشڵێت هەندێ ئەو دوانە تێکەڵ دەکەن.[1]

ئوسەیری کوڕی عوروە (رضي الله عنه):

ناوی ئوسەیری کوڕی عوروەی کوڕی سوادی کوڕی هەیثەمی ئەنصاریە،[2] دەشوترێ ناوی باوکی عەمر بووە، کەسێکی زمان پاراوو رەوانبێژ بوو.[3]

ژنەکەی ناوی حەبیبەی کچی موعەتەبە، بە ئوم حەبیب ناسراوە، حەبیبە موسڵمان بوو و بەیعەتی دا بە پێغەمبەر (صلى الله عليه وسلم)، کوڕێکیان هەبوو بە ناوی ئەبووبوردە.[4]

لە پشتیوانانە لە ئەوسیەکان،[5] بەشداری کرد لە غەزای ئوحودو غەزاکانی دواتریشدا، لە جەنگی نەهاوەندا کوژرا.[6]

بەپێی گێڕانەوەیەك ئایەتی (إنا أنزلنا إليك الكتاب بالحق لتحكم بين الناس بما أراك الله ولا تكن للخائنين خصيما... إن الله لا يحب من كان خوانا أثيما) لەسەر

---

1 - الإصابة في تمييز الصحابة، ج6، ص683.

2 - الإصابة في تمييز الصحابة، ج1، ص86.

3 - أسد الغابة، ج1،ص 147.

4 - الطبقات الكبرى لابن سعد، ج8، ص 343.

5 - أسد الغابة، ج1،ص 147.

6 - الإصابة في تمييز الصحابة، ج1، ص86.

ئوسەیر دابەزیوە، ئیبن عەبدولبەر دەڵێت دوای دابەزینی ئایەت لەسەری ئوسەیر تۆمەتبار کرا بە دووروویی.[1]

لە تەفسیری ئیبن کەثیردا سەبارەت بە ئایەتی (لهمت طائفة منهم أن يضلوك وما يضلون إلا أنفسهم وما يضرونك من شيء) هاتووە دەڵێت: واتە ئوسەیری کوڕی عوروەو هاوەڵانی کاتێ دژ بە قەتادەی کوڕی نوعمان ستایشی بەنو ئوبەیرقیان کردو سەرکۆنەی قەتادەی کوڕی نوعمانیان کرد، تۆمەتبارکردنی قەتادەش لەلایەن بەنوئوبەیرقەوە وا نەبوو کە لای پێغەمبەر (ﷺ) باسیان کرد.[2]

ڕووداوەکەش بەمجۆرە بوو: بەنی ئوبەیرق ماڵێك بوون لە نزیك ماڵی قەتادەی کوڕی نوعمانەوە، بەنی ئوبەیرق بریتی بوون لە بیشر و بەشیر و موبەشیر، بەشیر کەسێکی دووڕوو بوو و شیعری دژ بە هاوەڵان دەوت و دواتر شیعرەکەی دەدایەوە پاڵ کەسێکی تر، زۆر دەستڕۆیش نەبوون و هەژار بوون، ...ڕەفاعەی کوڕی زەید کە مامی قەتادە بوو لە کاروانێکی شام بڕێ خواردنی کڕی و لەناو گۆزەیەکدا دایناو بڕێ چەکیشی لەگەڵدا بوو، شەو خواردنو چەکەکان برابوون، بۆ بەیانی رفاعە هاتو و وتی برازاکەم ئەمشەو شتەکانمان براون، دوای پرسیارکردن وتیان بینیمان ئەمشەو بەنی ئوبەیرق ئاگریان کردبوویەوەو وادەزانین خواردنەکەی ئێوەیان بردبوو، بەنوئوبەیرق وتیان بەخوا ئێمە لوبەیدی کوڕی سەهل شك ئەبەین کە پیاوچاك و ئیماندار بێت، با مەسەلەکە ببەینەوە لای ئەو، چونکە گومان بەو نابرێت، لوبەید کە ئەوەی بیست شمشێری هەڵکردو وتی من دزی بکەم؟ بەخوا دەبێت ئەو دزە

1 - الإستيعاب في معرفة الأصحاب، ج1، ص99-100.

2 - تفسير ابن كثير: ج1، ص555.

دەربکەوێت یان ئەم شمشێرە خوێنتان تێکەڵ دەکات، ئەوانیش بێباکی خۆیان نیشان دا، دواتر رفاعە بە قەتادەی وت برازا برۆ بۆ لای پێغەمبەر (ﷺ)، ئەویش چوو و بەسەرهاتەکەی گێڕایەوە کە دزی لە رەفاعەی مامی کراوە، وتی ئەی پێغەمبەری خوا گوێمان لە خواردنەکە نیە، بەڵام با چەکەکانمان بۆ بگێڕنەوە، پێغەمبەر (ﷺ) فەرمووی فەرمان دەکەم بەوە، کاتێ بەنو ئوبەیرق ئەوەیان بیست چوون بۆ لای کەسێك کە ناسرابوو بە ئوسەیدی کوڕی عوروە (ئوسەیری کوڕی عوروە)، لەوبارەیەوە قسەیان لەگەڵ کرد و چەند کەسێ لەسەر ئەوە رێککەوتن و چوون بۆ لای پێغەمبەر (ﷺ) و وتیان ئەی پێغەمبەری خوا قەتادە و رفاعەی مامی کەسێکی ئێمەیان تۆمەتبار کردووە کە پیاوچاك و باوەڕدارەو بێ بەڵگە تۆمەتی دزی دەدەنە پاڵ، قەتادە چوویەوە بۆ لای پێغەمبەر (ﷺ)و ئەویش پێی فەرموو رووت کردوەتە کەسیانك کە باسی چاکەو باوەڕدارییان دەکرێت، تۆمەتی دزییان دەدەیتە پاڵ بێ هیچ بەڵگەیەك، قەتادە گەڕایەوەو وتی خۆزگە برێ لە سامانم بفەوتایە بەڵام لای پێغەمبەر (ﷺ) قسەم نەکردایە، رەفاعەی مامی هات و وتی برازا چیت کرد، ئەویش بەسەرهاتەکەی بۆ گێڕایەوە، رفاعە وتی خواپشت و پەنایە، ئەوەبوو هێندەی نەبرد ئایەت دابەزی (إنا أنزلنا إليك الكتاب بالحق لتحكم بين الناس بما أراك الله ولا تكن للخائنين خصيما....)، دوای ئەوە پێغەمبەر (ﷺ) چەکەکەی لەوانە سەندەوەو گەڕاندیەوە بۆ رفاعە.[1]

1 - تفسير ابن كثير: ج1، ص553، سنن الترمذي، الرقم 3045، المستدرك على الصحيحين، الرقم 8235، المعجم الكبير للطبراني، الرقم 15756، تأريخ المدينة لابن شبة، الرقم 715، حسنه الألباني في صحيح و ضعيف سنن الترمذي، الرقم 3036.

هەرچەندە ئیبن عەبدولبەر دەڵێت بەهۆی ئەو تاوانەوە تۆمەتبارکراوە بە دووڕوویی، بەڵام ئیبن حەجەر وتەی ئیبن قەداحی هێناوە کە لە هەموو غەزاکاندا بەشداری کردووەو دوای سەردەمی پێغەمبەریش (ﷺ) بەشدار بووە تا لە جەنگی نەهاوەنددا شەهید بووە،[1] هاوکات بەپێی گێڕانەوەکە سەرکۆنەی سەختی خوا بەرامبەری دابەزیوە، بەڵام بڕیاردان لەسەر ئەوەی دووڕووە سەختە، چونکە تەنها لەسەر ئەو ڕووداوە ئەو تۆمەتەی بەرەو ڕووکراوەتەوە.

پەندو وانە:

❖ خۆپاراستن لە پشتگیریکردنی هەر ناهەقیەك، چونکە لە ئیسلامدا هەواداری و پاڵپشتی تەنها بۆ حەقە نەك بۆ خوێن یان ڕەگەز یان هەر ڕێڕەوێکی تر وەك خوای گەورە دەفەرموێت (يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُواْ كُونُواْ قَوَّامِينَ لِلّهِ شُهَدَاء بِالْقِسْطِ وَلاَ يَجْرِمَنَّكُمْ شَنَآنُ قَوْمٍ عَلَى أَلاَّ تَعْدِلُواْ اعْدِلُواْ هُوَ أَقْرَبُ لِلتَّقْوَى وَاتَّقُواْ اللّهَ إِنَّ اللّهَ خَبِيرٌ بِمَا تَعْمَلُونَ)،[2] بۆیە پشتگیریکردنی ناڕەوای ئوسەیر بۆ کەسانێکی ناپاك تەنها لەبەر بوونی خزمایەتی، بوویە هۆی ئەوەی خوای گەورە سەرزەنشتی بکات، ئەگەرچی لەم ڕۆژگارەدا نموونەی لەم جۆرە زۆرزۆر بووەو خەڵکانێکیش ئەوە بە سادە تەماشا دەکەن، دەبێت بزانین خوای گەورە لەسەر ڕووداوێکی وا ئایەتی دابەزاند، پشتگیریکردنی براکەت واجبە چی لەسەر هەق بێت یان ناهەق وەك پێغەمبەر (ﷺ) فەرموویەتی (انصر أخاك ظالما أو مظلوما)، بەڵام تێگەیشتن لێی گرنگە، براکەت سەربخە ئەگەر ستەم لێکراو بوو، ئەگەریش ستەمکار بوو سەری بخە بە نیشاندانی

1 - الإصابة في تمييز الصحابة، ج1، ص86.
2 - المائدة : 8.

ڕێی حەق‌و ڕاستی و دوورخستنەوەی لەو ستەمە، واتە هەق پێوەرو بنەڕەتە بۆ پشتگیری تاک‌و کۆمەڵەکانیش بۆ یەکدی.

❖ هەموو بڕیارە دنیاییەکان ڕاست نین‌و زۆرجار کارتێکەرە جۆراوجۆرەکان دەبنە هۆکار تا ڕاستیەکان ون بن، بەتایبەت بەهێزی لە قسەکردن‌و زمانپاراوی یەکێك لە دوو لایەنەکە، دەبینین پێغەمبەر (ﷺ) خەریك بوو بە فێڵ‌و پیلانی بەنو ئوبەیرق بڕیارێ بدات کە هەقیقەتی تیادا دەرنەکەوێت چونکە پێغەمبەر (ﷺ) ئاگاداری نهێنیەکان نەبوو و نهێنیەکان تەنها لای خودان، بەنو ئوبەیرقیش بە فێڵ‌و پیلان ڕاستیەکەیان شاردبوویەوە، بۆیە خوای گەورە ڕاستیەکەی ئاشکراکردو حەق گەڕایەوە بۆ خاوەن حەق، پێغەمبەریش (ﷺ) خۆی لە فەرموودەی تردا ئاماژەی بەوە داوە قسەزانی کەسەکان کاردەکاتە سەر ڕاستی ڕووداوەکان‌وبڕیاردان لەسەریان وەك دەفەرموێت (إنكم تختصمون إلي ولعل بعضكم ألحن بحجته من بعض فمن قضيت له بحق أخيه شيئا بقوله فإنما أقطع له قطعة من النار فلا يأخذها)،[1] (ئێوە بۆ دادوەری کێشەکانتان دێنە لام، لەوانەیە یەکێکتان لە بەڵگەهێنانەوەدا قسەزانتر بێت لەوی ترتان، جا هەر کەس بەرامبەر بە براکەی لەسەر قسەی ئەو بڕیارێکم بۆ دا، ئەوە من پارچەیەك ئاگرم بۆ بڕیوەتەوە، دەی با وەری نەگرێت).

---

[1] - صحيح البخاري، الرقم 2555 و 6768، صحيح مسلم، الرقم 3317، صحيح ابن حبان، الرقم 5147، سنن الترمذي، الرقم 1296، سنن ابن ماجة، الرقم 2314، مسند أحمد بن حنبل، الرقم 25917، السنن الكبرى للنسائي، الرقم 5797، السنن الكبرى للبيهقي، الرقم 10621، المعجم الكبير للطبراني، الرقم 19523، موطأ مالك، الرقم 1394، سنن أبوداود، الرقم 3129، سنن الدارقطني، الرقم 4016، مسند أبي يعلى الموصلي، الرقم 7835.

ئوشەیم (رضي الله عنه):

ئوشەیمی ضیبانی لە سەردەمی پێغەمبەردا (ﷺ) بە هەڵە کوژرا.[1]

ضەحاکی کوڕی سوفیان دەڵێت: پێغەمبەر (ﷺ) نامەی بۆ نووسیم تا لە خوێن بایی ئوشەیمی ضیبابی میرات بدەم بە ژنەکەی ئوشەیم... پێشتر ئوشەیم بە هەڵە کوژرابوو.[2]

ئەم فەرموودەیە لەگەڵ فەرموودەیەکی تردا کە لە سونەنی ئەبووداووددا هاتووە بەڵگەن لەسەر ئەوەی خوێن بایی کەسێك وەك میراتی دابەش دەکرێت بەسەر ئەوانەدا کە میراتی دەیانگرێتەوە، بۆ نموونە ئەگەر کەسێك بە رووداوی هاتووچۆ کوژرا، دواتر خوێن بایی لەبری وەرگیرا، ئەوکات ئەم هەنگاوانە دەگیرێتەبەر: چی قەرزی هەیە دەدرێتەوە، چی لێ مایەوە بەشی وەسیەتی شەرعی کەسە کوژراوەکە جیا دەکرێتەوە، پاشان ئەوەی مایەوە وەك دابەشکردنی میراتی دابەش دەکرێت بەسەر ئەو کەسانەدا کە پشکی میراتییان بەردەکەوێت.[3]

---

1 - أسد الغابة، ج1، ص152.

2 - سنن أبي داود، الرقم 2553، سنن الترمذي، الرقم 2087، مسند أحمد بن حنبل، الرقم 15441، المعجم الكبير للطبراني، الرقم 8019، السنن الكبرى للبيهقي، الرقم 14956، سنن ابن ماجة، الرقم 2638، مصنف ابن أبي شيبة، الرقم 26995، السنن الكبرى للنسائي، الرقم 6173، سنن الدارقطني، الرقم 3584، موطأ مالك، الرقم 1575، مسند الشافعي، الرقم 915، صححه الألباني في صحيح وضعيف سن أبي داود، الرقم 2927.

3 - بۆ وەرگرتنی فەتوا لەم بارەیەوە دەتوانیت بڕوانیت بۆ (فتاوى اللجنة الدائمة، (435/16).

ئوشەیم (رضي الله عنه):

تەنها زانیاریەك كە لەسەری هاتووە ئەوەیە كە ئیبن حەجەر هێناویەتی عومەری كوری خەتتاب لەگەڵ چەند كەسێكی تردا لە وادیلقورا بەشی بۆ بڕیەوە.[1]

ئوصەیلی كوڕی صەفوان (رضي الله عنه):

ناوی ئوصەیلی كوڕی سوفیانی هوذەلیە، دەشوترێ كوڕی عەبدوڵای هوذەلیە، یان دەوترێ بەڵكو خوزاعیە، دەشوترێ غیفاریە.[2]

پێش ئەوەی پەردە لەسەر خێزانەكانی پێغەمبەر (ﷺ) فەرز بێت، ئوصەیل لە مەككەوە هات بەرەو مەدینە و موسڵمانیش بووبوو، كاتێ هات دایكی باوەڕداران عائیشە هەواڵی مەككەی لێ پرسی و وتی ئەی ئوصەیل كە هاتیت مەككە چۆن بوو؟ ئوصەیلیش باسی مەككەی بۆ كرد، عائیشەش وتی هەستە تا پێغەمبەر (ﷺ) دێتەوە، هێندەی نەبرد پێغەمبەر (ﷺ) هاتەوەو هەمان پرسیاری كرد لە ئوصەیل، ئەویش لە وەڵامی پێغەمبەردا (ﷺ) وەسفـو باسی مەككەی بۆ دەگێڕایەوە، لە نێوەندی قسەكانیدا پێغەمبەر (ﷺ) پێی فەرموو (حسبك یا أصیل لا تحزنا)،[3] (بەسە ئیتر ئەی ئوصەیل، دڵتەنگمان مەكە)، لە ریوایەتێكی تردا هاتووە پێغەمبەر (ﷺ) فەرمووی (ویها یا أصیل دع القلوب تقر)،[4] (ئیتر بەسە ئەی ئوصەیل وازبێنە

1 - الإصابة في تمييز الصحابة، ج1، ص90.
2 - الإصابة في تمييز الصحابة، ج1، ص92.
3 أسدالغابة، ج1، ص155-156.
4 - الإصابة في تمييز الصحابة، ج1، ص92.

دڵان ئارام بگرن)،[1] لە گێڕانەوەیەكی تردا هاتووە پێغەمبەر (ﷺ) فەرمووی (لا تشوقنا)،[2] (تاسەمان مەورووژێنە)، واتە بە بیستنی باس و وەسفی مەككە پێغەمبەر (ﷺ) بیری مەككەی كرد.

بەو پێیەی هاتنی ئوصەیل بۆ مەدینە پێش دابەزینی ئایەتی حیجاب بووە كە تایبەت بوو بە خێزانەكانی پێغەمبەر (ﷺ)، دابەزینی ئەو ئایەتەش لە كاتی هاوسەرگیری پێغەمبەر (ﷺ) لەگەڵ زەینەبی كچی جەحشدا بووە لەساڵی سێی كۆچی یان رایەك دەڵێت لە ساڵی پێنجی كۆچیدا،[3] واتە هاتنی ئوصەیل بۆ مەدینە لە پێش ساڵی پێنجەمی كۆچیدا بووە.

خۆشەویستی خاك و شوێنی لەدایكبوون بەشێكی نەبڕاوەیە لە ناخی مرۆڤ، ئیسلامیش رەچاوی ئەو بارەی كردووەو نەك بەری پێ نەگرتووە بەڵكو رێی پێداوەو پێغەمبەریش (ﷺ) لە پێش هەموانەوە ئاماژەی پێداوە، وەك چۆن لەكاتی كۆچكردنی بۆ مەدینە تاسەی خۆی بۆ مەككە نیشاندا و رووی كردە مەككە و فەرمووی (علمت أنك خير أرض الله، وأحب الأرض إلى الله عز وجل، ولولا أن أهلك أخرجوني منك ما خرجت)،[4] (دەزانم چاكترین زەوی خوایتو لای خوا خۆشەویستترین زەویت، وە ئەگەر خەڵكەكەت منیان لەناو تۆدا دەرنەكردایە دەرنەدەچووم)، كاتێكیش چوونە مەككە بە نەخۆشكەوتنی ئیمامی ئەبووبەكر

1 - أخبار مكة للأزرقي، دار الأندلس، بيروت 1996، ج2، ص155.

2 - الإستيعاب في معرفة الأصحاب، ج 1، ص137.

3 - أسد الغابة، ج7، ص137.

4 - مسند أحمد بن حنبل، الرقم 18339، سنن النسائي، الرقم 4125، مسند أبويعلى الموصلي، الرقم 5817، صححه الألباني في صحيح و ضعيف سنن الترمذي، الرقم 3926.

ئاماژەی بەوەدا تاو گەرمی لەشی لەبەر دووریەتی لە مەککە، هەروەها لێرەشدا دەبینین هەر بە بینینی هاتنی کەسێك لە مەککەوە خێرا هەواڵی مەککە دەپرسێتو کاتێکیش هەواڵی مەککە دەبیستێت خێرا پێی دڵتەنگ دەبێتو بیری دەکات، هاوکات ئەمە ئاماژەیەکی گەورەیە بەو راستیەی پێغەمبەری خوا (ﷺ) کە دەفەرموێت (لو سلك الناس واديا وسلكت الأنصار واديا – أو شعبا – لسلكت وادي الأنصار،– أو شعب الأنصار)،[1] (ئەگەر خەڵکی دۆڵێ یان شیوێ بگرنەبەرو پشتیوانانیش دۆڵێ یان شیوێ بگرنەبەر بەدڵنیاییەوە من دۆڵ یان شیوی پشتیوانان دەگرمەبەر)، چونکە بەم هەموو خۆشەویستیەی بۆ مەککە و بیرکردنی، کەچی کاتێ فەتحی مەککە کرا پێغەمبەر (ﷺ) لەگەڵ پشتیوانان گەڕایەوە بۆ مەدینەو لەوێ نیشتەجێ بوو تا هەر لەوێ کۆچی دوایی کرد.

ئوکەیمە (رضي الله عنه)

ناوی ئوکەیمەی کوڕی عوبادەی لەیثی یان دەوترێ بەڵکو زوهریە،[2] کوڕێکی هەبوو بە ناوی سولەیم کە فەرموودەی لە باوکیەوە گێڕاوەتەوە.[3]

فەرموودەیەکی لێوە گێڕاوەتەوە کە ئیبن ئەثیر لە کتێبەکەیدا (أسد الغابة) و ئیبن حەجەریش لە کتێبەکەیدا (الإصابة)هێناویانە، بەڵام لە کتێبەکانی تایبەت بە فەرموودەدا نەهاتووە، فەرموودەکە ئەوەیە کە ئوکەیمە دەڵێت وتم ئەی پێغەمبەری

1 - صحيح البخاري، الرقم 6837، صحيح مسلم، الرقم 1822، السنن الكبرى للبيهقي، الرقم 12101، مسند أحمد بن حنبل، الرقم 12701 و 13310، المعجم الكبير للطبراني، الرقم 6508.

[2] - الإصابة في تمييز الصحابة، ج1، ص108.

[3] - أسد الغابة، ج2، ص515.

خوا (ﷺ) ئێمە جاری وا هەیە فەرموودەت لێ دەبیستین بەڵام ناتوانین وەك خۆی بیلێینەوەو بیگەیەنین، ئەویش فەرمووی

(لا بأس زدت أو نقصت إذا لم تحل حراماً أو تحرِّم حلالاً وأصبت المعنى)، (کێشە نیە کەم و زیادی لێ بکەیت بە مەرجێ حەرامێك حەڵاڵ نەکەیت یان حەڵاڵێك حەرام نەکەیتو واتاکە بپێکیت).[1]

هەروەها فەرموودەیەکی تری لێوە هاتووە کە ئیبن حەجەر هێناویەتی و دووبارە بەو سەنەدە ئەو فەرموودەیە لە کتێبەکانی فەرموودەدا نەهاتووە بەڵام بە سەنەدی تر لە هاوەڵی ترەوە بە هەمان واتا هاتووە، فەرموودەکەش ئەوەیە کە ئوکەیمە دەڵێت پێغەمبەری خوام (ﷺ) بینی لە شانی ئاژەڵی خوارد و نوێژی کردو دەستنوێژیشی نەگرتەوە.[2]

ئەم فەرموودەیە بە هەمان واتا ئەوە لە کتێبەکانی فەرموودەدا لە چەند هاوەڵێکی پێغەمبەری خواوە (ﷺ) گێردراوەتەوە وەك ئوم سەلەمەو ئیبن عەبباسو ضوباعەی کچی زوبەیرو عەمری کوڕی عوبەیدوڵای حەضرەمی و ئوممو هانیئو مەیموونەو ئەبوو رافیع.

1 - أسد الغابة، ج1، ص173، الإصابة في تمييز الصحابة، ج3، ص166.

2 - الإصابة في تمييز الصحابة، ج1، ص108.

ئومەییەی کوڕی ثەعلەبە (رضي الله عنه):

زانیاری زۆری لەسەر نیە، هێندە هەیە ئیبن حەجەر ناوی هێناوەو دەڵێت دوو فەرموودەی لێوە گێردراوەتەوە.[1]

ئومەییەی کوڕی خوەیلید(رضي الله عنه):

ناوی ئومەییەی کوڕی خوەیلیدی ضەمریە، یان دەوترێت کوڕی عەمرە، کوڕێکی هەبوو بە ناوی عەمر کە ئەویش هاوەڵی پێغەمبەر (ﷺ) بوو، دانیشتووی خاکی حیجاز بوو.

عەمر فەرموودەیەکی باوکی گێڕاوەتەوە دەڵێت پێغەمبەر (ﷺ) بە تەنها منی نارد بۆ وەرگرتنی زانیاری و هەواڵگری لەسەر قوڕەیش، لەوێ چووم بۆ لای ئەو دارەی خوبەیبی پێدا هەڵواسرابوو، سەرکەوتم و خوبەیبم داگرتو کەمێك دوورکەوتمەوە، ئینجا لامکردەوە خوبەیب دیار نەمابوو دەتوت زەوی قووتی داوە، ئیتر تا ئەمڕۆ تەرمی خوبەیب نەبینرایەوە.[2]

عەمر فەرموودەیەکی تری لە باوکیەوە گێڕاوەتەوە کە دەڵێت پێغەمبەری خوام (ﷺ) بینی خواردنی خوارد و دواتر هەستا نوێژی کردو دەستنوێژی نەگرت.[3]

بەڵام ئەم فەرموودەیە لە کتێبەکانی فەرموودەدا بە دەقی جۆراوجۆر لە عەمرەوە هاتووە نەك لە ئومەییەی باوکیەوە.

---

[1] - الإصابة في تمييز الصحابة، ج1، ص 118.

2 - مسند أحمد بن حنبل، الرقم 21879، المعجم الكبير للطبراني، الرقم 4076، مسند ابن ابي شيبة، الرقم 904، أسد الغابة، ج1، ص178، الإصابة في تمييز الصحابة، ج1، ص248.

3 - الإصابة في تمييز الصحابة، ج1، ص248.

خوبەیبی کوڕی عەددی هاوەڵێکی خۆشەویستی پێغەمبەر (ﷺ) بوو، لە ڕۆژی ڕەجیعدا لەگەڵ چەند هاوەڵێکی تر لەلایەن بەنولیحیانەوە ناپاکییان بەرامبەر ئەنجام دراو خوبەیب بەدیل گیراو درایە دەست قوڕەیش لە مەککە، قورەیشیەکانیش ئەویان لەخاچ دا.[1]

ئومەییەی کوری ضوفارە (ﷺ):

کاتێ وەفدی جذام هاتن بۆ لای پێغەمبەر (ﷺ) ئومەییەش لەگەڵ رفاعەی کوڕی زەیددا چوویە خزمەت پێغەمبەر (ﷺ).[2]

ئومەییەی کوڕی لەوذان (ﷺ):

ناوی ئومەییەی کوڕی لەوذانی کوڕی سالمی کوڕی مالیکە، ئەم هاوەڵە لە پشتیوانانە لە خەزرەجیەکان.

ئەم هاوەڵە لە جەنگی بەدردا هاودەم بە پێغەمبەر (ﷺ) بەشداری کرد، بەڵام هیچ فەرموودەیەکی لێوە نەگێردراوەتەوە.[3]

ئومەییەی کوڕی مەخشی(ﷺ):

ناوی ئومەییەی کوڕی مەخشی خوزاعیە یان دەوترێت ئەزدیە، هاوەڵی پێغەمبەری خوای (ﷺ) کردووەو فەرموودەیەکیشی لە پێغەمبەرەوە (ﷺ) گێڕاوەتەوە، دواتر نیشتەجێی بەصرە بوو و هەر لەوێ مایەوە،[4]

---

1 - أسد الغابة، ج2، ص149-151.

2 - أسد الغابة، ج1، ص179، الإصابة في تمييز الصحابة، ج1، ص118.

3 - أسد الغابة، ج1، ص 183، الإصابة في تمييز الصحابة، ج1، ص119.

4 - الإصابة في تمييز الصحابة، ج1، ص119.

کوڕێکی هەبوو بە ناوی عەبدوڕەحمان، کوڕەزاکەشی ناوی موثەننا بوو کە فەرموودەی لە باپیریەوە گێڕاوەتەوە.[1]

ئومەییە دەگێڕێتەوە جارێك کەسێك نانی دەخواردو پێغەمبەریش (ﷺ) تەماشای دەکرد، کەسەکە بۆ سەرەتای نانخواردنەکەی (بسم الله)ی نەکرد تا لە کۆتایی نان خواردنەکەیدا وتی (بسم الله أوله و آخره)، پێغەمبەر (ﷺ) فەرمووی (ما زال الشيطان يأكل معه حتى سمى فما بقي في بطنه شيء إلا قاءه)،[2] (بەردەوام شەیتان نانی لەگەڵ دەخوارد تا ئەوکاتەی بسم الله ی کرد ئیتر چی لەناو سکی شەیتاندا مابوو هەمووی هەڵهێنایەوە.

ئیبن حەجەر لە فتح الباری لە شەرحی صەحیحی بوخاریدا سەبارەت بە وتنی بسم الله لە سەرەتاو کاتی نانخواردندا دەڵێت: مەبەست بە بسم الله کردن لەسەر خواردن ئەوەیە لە سەرەتای خواردندا بڵێیت بسم الله، راشکاوانەترین دەقیش لە جۆری وتنەکەیدا ئەوەیە کە ئەبوو داوود و ترمذی لە رێی ئوممو کلثومەوە لە عائیشەوە بە مەرفووعی هێناویانە کە پێغەمبەر (ﷺ) فەرموویەتی (هەرکامتان خواردنێکی خوارد با بڵێت بسم الله، ئەگەریش لەسەرەتاوە بیری چوو با بڵێت بسم الله في اوله و آخره، ئەم فەرموودە شاهیدێکی تری هەیە لە فەرموودەکەی ئومەییەی کوڕی مەخشیەوە کە ئەبوداود و نەسائی هێناویانە، سەبارەت بەوەش نەوەوی لە ذیکری ئەدەبی خواردندا بەشی پێویست سیفەتی بسم الله ی هێناوە و دەشڵێت

---

1 - المستدرك على الصحيحين، الرقم 7152.

2 - السنن الكبرى للنسائي، الرقم 6546، مسند أحمد بن حنبل، الرقم 18569، المستدرك على الصحيحين، الرقم 7152، المعجم الكبير للطبراني، الرقم 852، معرفة الصحابة لأبي نعيم الأصبهاني، الرقم 905، صححه الذهبي في التلخيص، ضعفه شعيب الأرناؤوط، ضعفه الألباني في ضعيف الترغيب والترهيب، الرقم 1283.

چاکتر وایە بڵێیت بسم الله الرحمن الرحیم، ئەوا ئەگەر بەس بڵێت بسم الله بەسە بۆی و سوننەتی پەیڕەو کردووە، من بەڵگەیەکی تایبەت نابینم بۆ ئەو قسەی نەوەوی کە وتنی بسم الله الرحمن الرحیم باشتر بێت، ئەوەش کە غەزالی لە کتێبی (إحیاء علوم الدین) دا سەبارەت بە ئەدەبی خواردن هێناویەتی ئەگەر بۆ هەر پاروویەك بڵێیت بسم اله باشە و سوننەتە بۆ یەکەم پاروو بڵێیت بسم الله و بۆ دووەم پاروو بڵێیت بسم الله الرحمن و بۆ سێیەم پاروو بڵێیت بسم الله الرحمن الرحیم، من هیچ بەڵگەیەك بۆ سوننەتی ئەو شتە بەدی ناکەم..).[1]

ئومەییەی کوڕی ئەبووعوبەیدە (رضي الله عنه):

ناوی ئومەییەی کوڕی ئەبووعوبەیدەی کوڕی هەمامی کوڕی حارثی تەمیمیە، کوڕێکی هەبوو بە ناوی یەعلا کە ئەویش هاوەڵی پێغەمبەر (ﷺ) بوو، ژنەکەشی ناوی مونیە بوو کە ئەویش موسڵمان بوو و هاوەڵی پێغەمبەر (ﷺ) بوو.[2]

یەعلای کوڕی لە فەتحی مەککەدا موسڵمان بوو، دواتریش بەشدار بوو لە غەزای حونەین و طائیف و تەبووکدا،[3] بۆیە یەعلا هەوڵی دا باوکیشی ڕێنموونی بکات بۆ ئیسلام.

یەعلا دەڵێت لە ڕۆژی فەتحی مەککەدا باوکم لەگەڵ خۆم برد بۆ لای پێغەمبەر (ﷺ)و وتم ئەی پێغەمبەری خوا (ﷺ) بەیعەتی هیجرەت لە باوکم وەربگرە،

---

1 - فتح الباري، ج9، ص521.

2 - أسد الغابة، ج1، ص181.

3 - الإستيعاب في معرفة الأصحاب، ج4، ص1585.

پێغەمبەری خوایش (ﷺ) فەرمووی (لا هجرة بعد الفتح)،[1] (دوای فەتحی مەککە هیچ هیجرەتێك نیە)، لە ریوایەتێکی تردا هاتووە پێغەمبەر (ﷺ) فەرمووی (بل أبايعه على الجهاد، وقد انقطعت الهجرة)،[2] (بەڵکو لەسەر جیهاد بەیعەتی لێ وەردەگرم، چونکە ئیتر هیجرەت دابڕاو تەواو بوو).

ئیبن ئەثیر هێناویەتی کە ئومەییە خۆی داوای کردووە لە پێغەمبەر (ﷺ) تا لەسەر هیجرەت بەیعەتی پێ بدات، بەڵام پێغەمبەر (ﷺ) فەرمووی (لا هجرة بعد الفتح ولكن جهاد ونية)،[3] (دوای فەتح هیچ هیجرەتێك نیە بەڵکو جیهاد و نیازپاکی هەیە).

ئیبن حەجەر لە کتێبی (فتح الباری) دا سەبارەت بە فەرموودەی (لا هجرة بعد الفتح) دەڵێت (لە سەرەتای ئیسلامدا کۆچکردن بۆ مەدینە فەرز بوو، ئەمەش لەبەر کەمی موسڵمانان لە مەدینەو پێویستییان بە کۆبوونەوە، کاتێ خوای گەورە فەتحی مەککەی بەخشی خەڵکی دەستە بە دەستە موسڵمان دەبوون، ئیتر فەرزێتی کۆچکردن بۆ مەدینە نەما و جیهاد و نیازی ئەنجامدانی جیهاد بە فەرزی مایەوە... هەروەها حیکمەتی کۆچکردن بۆ موسڵمان لەوەدا بوو تا لە ئازاری بێباوەڕان پارێزراو بێت چونکە بێباوەڕان ئازاری موسڵمانانیان دەدا تا وازبهێنن لە ئیسلام، ئەو ئایەتەی خوای گەورەش لەو بارەیەوە دابەزی (ان الذين توفاهم الملائكة ظالمي أنفسهم قالوا فيم كنتم قالوا كنا مستضعفين في الأرض قالوا ألم تكن أرض الله واسعة

---

[1] - أسد الغابة، ج1، ص 181.

[2] - السنن الكبرى للنسائي، الرقم 7523، مسند أحمد بن حنبل، الرقم 17631، مسند الشاميين للطبراني، الرقم 1734، حسنه شعيب الأرناؤوط، ضعفه الألباني في صحيح و ضعيف سنن النسائي، الرقم 4168.

[3] - أسد الغابة، ج1، ص181.

فتهاجروا فيها...) ئه‌و كۆچه‌ش حوكمه‌كه‌ی به‌رده‌وام ده‌مێنێته‌وه‌ بۆ كه‌سێ له‌ خاكی بێباوه‌ڕان موسڵمان ده‌بێتو توانای ئه‌وه‌ی هه‌یه‌ جێی بهێڵێت... ئه‌و كۆچه‌ی كه‌ جێهێشتنی نیشتیمانه‌ كه‌ له‌سه‌ریان بوو كۆچ بكه‌ن بۆ مه‌دینه‌ نه‌ما، به‌ڵام جێهێشتن له‌به‌ر جیهاد به‌رده‌وامه‌، هه‌روه‌ها جێهێشتن له‌به‌ر نیازی چاكه‌ به‌رده‌وامه‌ وه‌ك راكردن له‌ دارولكوفر و ده‌رچوون له‌ پێناو زانستو راكردن له‌پێناو خۆپاراستن له‌ فیتنه‌ .. ئیبنولعه‌ره‌بی ده‌ڵێت كۆچكردن ده‌رچوونه‌ له‌ دارولحه‌ربه‌وه‌ بۆ دارولئیسلام كه‌ له‌ سه‌رده‌می پێغه‌مبه‌ردا (ﷺ) فه‌رز بوو و دوای ئه‌وه‌ش هه‌ر به‌رده‌وامه‌ بۆ كه‌سێ كه‌ ترسی هه‌بێت له‌ گیانی، له‌ راستیدا ئه‌وه‌ی كۆتایی پێهات بریتی بوو له‌ كۆچكردن بۆ لای پێغه‌مبه‌ر (ﷺ) له‌ هه‌ر كوێ بێت، هه‌روه‌ك ئه‌م فه‌رمووده‌ موژده‌ی ئه‌وه‌شی تێدایه‌ كه‌ مه‌ككه‌ به‌ هه‌میشه‌یی به‌ دارولئیسلام ده‌مێنێته‌وه‌).[1]

ئیمامی نه‌وه‌وی له‌ شه‌رحی صه‌حیحی موسلیمدا ده‌ڵێت:(زانایان ده‌ڵێن كۆچكردن له‌ دارولحه‌ربه‌وه‌ بۆ دارولئیسلام تا رۆژی دوایی به‌رده‌وامه‌، له‌ واتای ئه‌و فه‌رمووده‌شدا دوو را هه‌یه‌، یه‌كه‌میان ئه‌وه‌یه‌ دوای فه‌تحی مه‌ككه‌ كۆچكردن له‌ مه‌ككه‌وه‌ نیه‌ چونكه‌ بووه‌ به‌ دارولئیسلام، كۆچكردنیش له‌ دارولحه‌ربه‌وه‌ ده‌بێت، ئه‌مه‌ش موعجیزه‌ی پێغه‌مبه‌ر (ﷺ) له‌خۆده‌گرێت كه‌ مه‌ككه‌ به‌رده‌وام به‌ دارولئیسلام ده‌مێنێته‌وه‌و كۆچ به‌ خۆوه‌ نابینێت، دووه‌میش ئه‌وه‌یه‌ كۆچی پاش فه‌تح پاداشتی وه‌ك كۆچی پێش فه‌تح نیه‌ وه‌ك خوا ده‌فه‌رموێت (لا يستوي منكم من أنفق من قبل الفتح و قاتل)، سه‌باره‌ت به‌ واتای (ولكن جهاد و نية) واتای ئه‌وه‌یه‌

---

1 - فتح الباري، دار المعرفة، بيروت، ج6، ص39.

بەڵام رێگەیەکتان بۆ هەیە تا بگەنە ئەو خێرو چاکانەی وەك کۆچکردن پاداشتیان هەیە کە ئەویش بە جیهاد کردن و نیازچاکیە لە هەموو شتێکدا).[1]

قورطوبی دەڵێت (کۆچکردن چەند جۆرێکە، لەوانە کۆچکردن بۆ مەدینە بۆ سەرخستنی پێغەمبەر (ﷺ) کە ئەوە لە سەرەتای ئیسلامدا واجب بوو تا پێغەمبەر (ﷺ) فەرمووی (لا هجرة بعد الفتح)، هەروەها کۆچکردنی دووروان لەگەڵ پێغەمبەر (ﷺ) لە غەزاکاندا، کۆچکردنی کەسێ کە لە دارولحەربدا موسڵمان دەبێت ئەوە واجبە لەسەری کۆچ بکات، کۆچکردنی موسڵمان لەوەی خوا حەرامی کردووە وەك پێغەمبەر (ﷺ) دەفەرموێت (والمهاجر من هجر ما حرم الله علیه) ئەو دوو کۆچە ئێستا چەسپاون، هەروەها کۆچکردنو تۆراندنی تاوانباران تا بگەڕێنەوە وەك تەمبێ کردنیان کە دەبێت قسەیان لەگەڵ نەکرێتو تێکەڵیان نەکرێت تا ئەو کاتەی تەوبە دەکەن وەك مامەڵەی پێغەمبەر (ﷺ) لەگەڵ کەعب و دوو هاوڕێکەیدا).[2]

ئونەیس(ئەبووفاطمە)(رضي الله عنه):

ناوی ئونەیسە، دەشوترێت بەڵکو ناوی ئیاسە، پاش فەتحی میصر نیشتەجێی میصر بوو، کوڕێکی هەبوو بە ناوی عەبدوڵا کە فەرموودەیەکی لە باوکیەوە گێڕاوەتەوە،[3] بەڵام فەرموودەکە لە کتێبەکانی تایبەت بە فەرمودەدا نەهاتووە.

دەوترێ بەڵکو ئەم هاوەڵە ئونەیسی کوڕی ضحاکی ئەسلەمیە.[4]

---

1 - شرح النووي على صحيح مسلم، ط2، دار إحياء التراث العربي(بيروت-1392هجرية)، ج9، ص123.

2 - تفسير القرطبي، دار الشعب، القاهرة، ج5، ص308.

3 - أسد الغابة، ج1، ص202.

4 - الإصابة في تمييز الصحابة، ج1، ص139.

ئونەیسی کوڕی جەنادە (رضي الله عنه):

ناوی ئونەیسی کوڕی جەنادەی کوڕی سوفیانی کوڕی عوبەیدی غیفاریە، برا گەورەی ئەبووذەر بوو،[1] ئونەیس شاعیر بوو،[2] دایکی ناوی رەملەی کچی وەقیعەی غیفاری بوو.[3]

ئەم هاوەڵە سەر بە هۆزی غیفارە،[4] غیفاریش لە پێش موسڵمان بوونیاندا ناوبانگێکی باشیان لە ناوچەکەدا نەبوو چونکە کەسانێکیان تێدا بوون کە بە چەتەو رێگر ناسرابوون،[5] بەڵام برێ کەسی زۆر مەرد و چاکیان تێدا بوو، یەکێك لەوانەش ئونەیسی کوڕی جەنادە بوو.

ئونەیس لەگەڵ ئەبووذەری برای و دایکیدا پێکەوە دەژیان، دواتر نەبوونیو وشکە ساڵی ناچاری کردن شوێنی خۆیان جێ بهێڵنو بچن بۆ لای خاڵۆانیان لە نەجد، دواتریش ئەوێیان جێهێشت بەرەو لای مەککە، ئەبووذەر چوویە مەککەو هەواڵی هاتنی پێغەمبەری خوای (ﷺ) بیست و دواتر چوویە خزمەتیو موسڵمان بوو، دواتر گەڕایەوە بۆ لای ئونەیسی برایو دایکی وبانگی کردن بۆ ئیسلام، ئەوانیش موسڵمان بوونو گەڕانەوە بۆ لای هۆزەکەیان تا پەیامی ئیسلام بگەیەنن بەهۆزەکەشیانو لەوەشا سەرکەوتوو بوون.[6]

---

1 - الإصابة في تمييز الصحابة، ج1، ص136.

2 - المستدرك على الصحيحين، الرقم 5430.

3 - الإصابة في تمييز الصحابة، ج6، ص107.

4 - الطبقات لابن خياط ج1 ص32، أسد الغابة ج1ص57، الإصابة في تمييز الصحابة ج1ص15، الاستيعاب ج1 ص135.

5 - صحيح البخاري، الرقم 3355، صحيح مسلم، الرقم 4709.

6 - المستدرك على الصحيحين، الرقم 5430، المعجم الكبير للطبراني، الرقم 772.

بەڵام لە گێڕانەوەیەکی تردا هاتووە ئەبووذەر کاتێ هەواڵی هاتنی پێغەمبەری خوای (ﷺ) بیست، ئونەیسی برای نارد بۆ مەککە تا هەواڵی پێغەمبەر (ﷺ) بزانێت، ئەویش چوو و هەواڵی وەرگرتو گەڕایەوە بۆ لای ئەبووذەرو بەسەرهاتەکەی بۆ باس کردو وتی بینیم فەرمانی دەکرد بە کاری چاکەو شتێکی دەوت کە شیعر نەبوو، بەڵام ئەبووذەر دڵی ئارامی نەگرتو خۆی چوو بۆ مەککەو لەوێ وردەکاری وەرگرتو چوویە خزمەت پێغەمبەر (ﷺ) و موسڵمان بوو.[1]

ئونەیسی کوڕی عەتیک(رضي الله عنه):

ناوی ئونەیسی کوڕی عەتیکە، یان دەوترێت ناوی ئەوسە،[2] بەڵام ئیبن حەجەر دەڵێت لەوانەیە ئەو دوو ناوە جیاواز بن و برای یەك بن نەك یەك کەس بن.[3]

ئەم هاوەڵە لە پشیتوانانە لە بەنی عەبدولئەشهەل،[4] لە جەنگی (جیسر ئەبووعوبەید) دا کوژرا.[5]

ئونەیسی ئەسلەمی (رضي الله عنه):

ئەم هاوەڵە لە خزمەت پێغەمبەر (ﷺ) ژیاوەو فەرمانی پێغەمبەری خوای (ﷺ) پەیڕەو کردووە و پێغەمبەر (ﷺ) وەك نێردراو ناردوویەتی بۆ چارەسەری کێشە،[6] فەرموودەیەکی لەبارەوە گێردراوەتەوە کە کاتێ کێشەیەکی کۆمەڵایەتی

1 - صحيح البخاري، الرقم 3670، صحيح مسلم، الرقم 4625، أسد الغابة، ج6، ص107.
2 - أسد الغابة، ج1، ص201.
3 - الإصابة في تمييز الصحابة، ج1، ص137.
4 - أسد الغابة، ج1، ص201، الإصابة في تمييز الصحابة، ج1، ص137.
5 - أسد الغابة، ج1، ص201.
6 - الإصابة في تمييز الصحابة، ج1، ص138.

هەبوو پەیوەست بە زیناکردنی پیاوو ژنێك، پێغەمبەر (ﷺ) ئونەیسی ئەسلەمی نارد تا بزانێت ئافرەتەکە دان بەوەدا دەنێت؟ ئەگەر دانی پێدا نا رەجمی بکات، ئەویش چوو بۆ لای ژنەکەو ژنەکەش دانی نا بەوەدا، بۆیە رەجمی کرد.[1]

ئونەیفی کوڕی جوشەم (رضي الله عنه):

ناوی ئونەیفی کوڕی جوشەمی کوڕی عەوذوڵاهی قوضاعیە، هاوپەیمانی پشتیوانانە، بەشدار بوو لە غەزای بەدردا، بەڵام هیچ فەرموودەیەکی لێوە نەگێردراوەتەوە.[2]

ئونەیفی کوڕی حەبیب(رضي الله عنه):

ئونەیف لە جەنگی خەیبەردا بەشداری کردو تیایدا شەهید بوو.[3]

ئونەیفی کوڕی مەللە (رضي الله عنه):

ناوی ئونەیفی کوڕی مەللەی یەمامیە،[4] یان دەوترێت جوذامیە،[5] براکەی ناوی حەییان بوو کە ئەویش هاوەڵی پێغەمبەر (ﷺ) بوو،[6] لەگەڵ براکەی‌و چواردە کەسی تردا وەك وەفد هاتنە خزمەت پێغەمبەر (ﷺ)، دواتر گەڕانەوە بۆ لای

1 - صحيح البخاري، الرقم 2595، صحيح مسلم، الرقم 3296، صحيح ابن حبان، الرقم 4501، سنن ابن ماجة، الرقم 2545، سنن الترمذي، الرقم 1391، السنن الكبرى للنسائي، الرقم 5786، السنن الكبرى للبيهقي، الرقم 15741، مسند أحمد بن حنبل، الرقم 16714،المعجم الكبير للطبراني، الرقم 5038.

2 - أسد الغابة، ج1، ص205.

3 - الإستيعاب في معرفة الأصحاب، ج1، ص115.

4 - أسد الغابة، ج1، ص205.

5 - الإصابة في تمييز الصحابة، ج1، ص 140.

6 - التاريخ الكبير للبخاري، ج3، ص53.

هۆزەکەیان، خەڵکەکە پرسیاریان کرد ئەی ئونەیف پێغەمبەری خوا (ﷺ) فەرمانی چی پێ کردن؟ وتی فەرمانی پێ کردین تا کاتێ ئاژەڵ سەردەبڕین بەلای چەپیدا بیخەینو دواتر سەری ببڕینو خوێنی بڕژێنو بیخۆین، دواتر سوپاسی خوا بکەین.[1]

لەوانەیە وەفدی ئەو هۆزە یەکەم جاری نەبووبێت چووبێتە خزمەت پێغەمبەر (ﷺ)، چونکە دەبینین پێغەمبەر (ﷺ) سەبارەت بە مەسەلە فیقهیەکان زانیاری پێ بەخشیون کە ئەمەش بە دڵنیاییەوە پاش بیروباوەڕ دێت، هەروەها کاتێ ئەوان دەچنەوە دەپرسن پێغەمبەری خوا (ﷺ) چی پێ وتن بەو واتایەی موسڵمان بووبن و داوای ڕێنمایی زیاتریان کردبێت، هەروەها ئاماژەیە بەوەی ئونەیف پێشڕەو بووبێت لەبەرئەوەی لە نێو هەموویاندا پرسیاریان لە ئونەیف کرد.

ئونەیفی کوڕی مەللە لە ناوچەی ڕەملە نیشتەجێ بوو و دواتر چوو بۆ ناوچەی بەیت جبرین لە فەلەستین و لەوێ کۆچی دوایی کرد.[2]

ئونەیفی کوڕی واثلە(رضي الله عنه):

سەبارەت بە ناوی باوکی دوو ڕا هەیە، هەندێ بە وایلە هێناویانە، هەندێکیش بە واثلە هێناویانە،[3] یەکێکە لە بەشداربوانی غەزای خەیبەر و تیایدا شەهید بوو.[4]

---

[1] - أسد الغابة، ج1، ص205.

[2] - الإصابة في تمييز الصحابة، ج1، ص 140.

3 - أسد الغابة، ج1، ص205.

4 - الإصابة في تمييز الصحابة، ج1، ص 140.

ئوهبانی کوڕی صەیفی(رضي الله عنه):

ناوی ئوهبانە یان دەوترێت وەهبان، کوڕی صەیفی غیفاریە، کونیەکەی ئەبوو موسلیمە، لە هاوەڵانی نیشتەجێی بەصرەدا ناوی هاتووە، کچێکی هەبوو بە ناوی عودەیسە کە فەرموودەی لە باوکیەوە گێڕاوەتەوە.[1]

تا سەردەمی خەلیفەی راشیدی چوارەم عەلی کوڕی ئەبوو تالیبیش ژیاوە، جارێك عەلی کوڕی ئەبوو تالیب چوو بۆ لای و وتی ئەی ئەبو موسلیم بۆچی لەم مەسەلەدا پشك و جێدەستی خۆتت نابێت؟–ئەو کێشەی کە ئەوکات لە نێوان هاوەڵاندا هەبوو–، ئەویش وتی لەبەر بەڵێنێك کە خۆشەویستی من و ئامۆزاکەی تۆ–پێغەمبەری خوا (ﷺ)– لێی وەرگرتم، هەرکات فیتنە هەبوو شمشێرێکی تەختە دروست بکە، منیش وا درووستمکردووەو هەڵمواسیوە).[2]

ئوهبان لە بەصرەش کۆچی دوایی کرد،[3] واقیدی هێناویەتی ئوهبان داوای کرد لە دوو بەرگدا کفنی بکەن، بەڵام ئەوان لە سێ بەرگدا کفنیان کرد، بەیانی کە هەستان کفنی سێیەم لەسەر جێگەکەی بوو.[4]

1 - أسد الغابة، ج1، ص 207.

2 - أسد الغابة، ج1، ص207.

3 - الإصابة في تمييز الصحابة، ج1، ص142.

4 - أسد الغابة، ج1، ص207، الإصابة في تمييز الصحابة، ج1، ص142.

ئوهبانی کوڕی ئەکوەع(رضي الله عنه):

ناوی ئوهبانی کوڕی ئەکوەعی کوڕی عیاذی کوڕی رەبیعەی خوزاعیە، دەشوترێت باوکی ناوی عیاذ بووە نەك ئەکوەع.[1]

ئەم هاوەڵە یەکێکە لە بەشداربوانی بەیعەتی ریضوان، رایەك دەڵێت ئەو فەرموودەی سەبارەت بە قسەکردنی گورگەکە لەگەڵ شوانەکە هاتووە تایبەت بووە بەم ئوهبانەوە، واتە ئوهبان شوانەکە بووە، بەڵام رایەکی تر دەڵێت بەڵکو ئوهبانی کوڕی ئەوس بووە.[2]

فەرموودەکەش ئەمەیە: شوانێك لای مەڕەکانی بوو بینی گورگێك هاتو مەڕێکی بردو شوانەکەش مەڕەکەی لێ سەند، گورگەکە پێی وت ئەرێ لە خوا ناترسیت رێ دەگریت لە رۆزیەك کە خوا پێی بەخشیوم؟ شوانەکە وتی وای چەند سەرسوڕهێنەرە گورگ وەك مرۆڤ قسەم لەگەڵ دەکات، گورگەکە بە شوانەکەی وت لەوە سەرسوڕهێنەرترت پێ بڵێم، وا پێغەمبەری خوا لە نێوان دوو حەررەدا دەرکەوتووەو هەواڵی پێشین بە خەڵك دەدات، شوانەکەش بە مەڕەکانەوە چوو بۆ مەدینەو لە لایەکەوە مەڕەکانی دانا و دواتر چوو بۆ لای پێغەمبەری خوا (ﷺ)و بەسەرهاتەکەی بۆ باسکرد، پێغەمبەریش (ﷺ) چوویەدەر و بە شوانەکەی فەرموو هەستە و بیگێڕەوە، ئەویش بەسەرهاتەکەی بۆ خەڵکەکە باس کرد، پێغەمبەر (ﷺ) فەرمووی (صدق الراعي، ألا من أشراط الساعة كلام السباع الإنس، والذي نفسي بيده لا تقوم الساعة حتى تكلم السباع الإنس، ويكلم الرجل نعله، وعذبة سوطه، ويخبره

1 - الإصابة في تمييز الصحابة، ج1، ص141.

2 - أسد الغابة، ج1، ص206.

فخذه بحديث أهله بعده)،[1] (شوانەکە راست دەکات، چاك بزانن لە نیشانەکانی رۆژی دوایی ئەوەیە ئاژەڵە دڕندەکان لەگەڵ مرۆڤ قسە دەکەن، سوێند بەوەی گیانی منی بەدەستە رۆژی دوایی نایە تا ئەوەی ئاژەڵە دڕندەکان لەگەڵ مرۆڤ قسە دەکەن و پیاو نەعلەکەی خۆی قسەی لەگەڵ دەکات و لای قامچیەکەی قسەی لەگەڵ دەکات و ڕانی هەواڵو قسەی خێزانو ماڵو منداڵی دوای خۆی–دوای چوونە دەرەوەی– پێ دەدات).

ئەم فەرموودەیە ئاماژەیە بە کۆمەڵێك ڕووداو و گۆڕانکاری کە تا ئەمڕۆش نەهاتون، بەڵام کەسانی ئەمڕۆ شتەکەیان لا چاوەڕوانکراوترە لە هاوەڵان، نەك لەبەر متمانەبوونی زیاتر، بەڵکو متمانەی هاوەڵان بە فەرمودەکانی پێغەمبەر (ﷺ) مەسەلەیەکی یەکلاییەو هێندەش بەسە بەوپەڕی ئەمانەتەوە فەرمووودەکانیشیان تۆمار کردون، بەڵام ئەوە هەیە ئەمڕۆ پێشکەوتنی زانستە ماددیەکان گەیشتوەتە ئەوەی پێشبینی بۆ هەر پێشکەوتنێکی نوێ لەو بوارەدا جێی قبوولْ بێت چ جای هەواڵی ڕاستی پێغەمبەری خوا (ﷺ) لەو بارەیەوە، ئەمەش موعجیزەیەکی پێغەمبەری خوایە (ﷺ) کە لەو سەردەمەدا هەواڵی داوە بە پێشکەوتنێکی زانستی وا کە تا ئەمڕۆش نەهاتوەتەدی وەك چۆن لە چەندین فەرمووودەی تردا ئاماژەی داوە بە چەندین پێشڕەوی زانستی کە لەم سەردەمەدا هاتوونەتە دی و کتێبەکانی تایبەت بە موعجیزەی قورئان و سوننەت ئەو شتانەیان باس کردووە.

---

1 - صحيح ابن حبان، الرقم 6587، مسند أحمد بن حنبل، الرقم 11570، المستدرك على الصحيحين، الرقم 8514، صححه الذهبي في التلخيص، كما صححه شعيب الأرناؤوط، ئەم فەرمودەیە بە کورتی لە کتێبەکانی تری فەرمووودەشدا هاتووەو ئەلبانیش لە صحيح الجامع الصغير و زيادته (ج / 2 ص -1191-) بە صەحیحی داناوە.

ئوهبانی کوڕی ئەوس(رضي الله عنه):

ئوهبانی کوڕی ئەوسی ئەسلەمی کونیەکەی ئەبوو عوقبەیە، یان دەوترێت ناوی وەهبانی کوڕی ئەوسە[1] لەو هاوەڵانەیە کە زوو موسڵمان بون، رووەو هەردوو قیبلە نوێژی کردووە، واتە لە سەردەمی رووکردنە ئەقصا و سەردەمی رووکردنە کەعبەش موسڵمان بووە، هەروەها لە بەشداربوانی بەیعەتی ریضوانە، لەو هاوەڵانە ئەژمار دەکرێت کە دواتر چون بۆ کووفەو لەوێ نیشتەجێ بون، بەڵکو هەر لەوێیش لە سەردەمی ویلایەتی موغیرەی کوڕی شوعبەدا کۆچی دوایی کرد.[2]

رایەك دەڵێت ئەو فەرموودەی باس لە قسەکردنی گورگەکە دەکات–کە لە باسی ئوهبانی کوڕی ئەکوەعدا هێناومانە– تایبەت بووە بە ئوهبانی کوڕی ئەوسەوە.[3]

ئیادی مەولای پێغەمبەر (ﷺ)

ئیادی مەولای پێغەمبەری خوا (ﷺ)،[4] راجیایی هەیە لەسەر ناوەکەی، دەوترێت ناوی ئەبووذەرە، زیاتر بە کونیەکەی ناسراوە کە ئەبووسەمحە،[5] دەشوترێت ناوی زیادە.[6]

---

1 - الإستيعاب في معرفة الأصحاب، ج1، ص115.
2 - الإصابة في تمييز الصحابة، ج1، ص147.
3 - أسد الغابة، ج1، ص
4 - أسد الغابة، ج1، ص230.
5 - الإصابة في تمييز الصحابة، ج7، ص189.
6 - أسد الغابة، ج6، ص165.

بەڵام پێدەچێت راستتر ئەوە بێت ناوی ئیادەو کونیەکەشی بە هەریەك لە ئەبووسەمح و ئەبووذەر هاتبێت، چونکە ئەبووذەر ناو نیە، بەڵکو زیاتر وەك کونیە دێت.

ئەبووسەمح دەڵێت من خزمەتکاری پێغەمبەری خوا (ﷺ) بووم، جارێك حەسەن یان حوسەین–کوڕی عەلی کوڕی ئەبووطالیب– یان هێنا بۆ لای پێغەمبەر (ﷺ)، ئەو منداڵەش میزی کرد بەسەر سنگیدا، ئەوانەی لەوێ ئامادە بوون ویستیان سەر سنگی پێغەمبەر (ﷺ) بشۆن، بەڵام ئەو فەرمووی (رشوه رشا، فإنه يغسل بول الجارية و يرش بول الغلام)،[1] (ئاوپرژێنی بکەن، چونکە میزی منداڵی کچ شۆردنی دەوێت و میزی منداڵی کوڕیش ئاوپرژێنی دەوێت).

لێرەدا ئەوپەڕی خاکیبوون و میهرەبانی پێغەمبەری خوا (ﷺ) بەدیدەکەین کە منداڵی لەسەر سنگی خۆی داناوە، هاوکات بە قورسی نەزانیوە لەسەر خۆی منداڵێك میز بکات بەسەر سنگیدا و باری خۆی تێکبدات، بەڵکو زۆر بە ئاسایی گرتووەو هاوەڵانیشی فێرکردووە چۆن چارەسەری ئەو میزبەسەردا کردنە بکەن.

ئەو منداڵەی میزی کرد بەسەر سنگی پێغەمبەردا (ﷺ) کوڕ بوو، کەچی پێغەمبەر (ﷺ) روونکردنەوەی دا بۆ کوڕ و کچیش.

ئەبووسەمح دواجار کوژرا، بەڵام چۆنێتی و شوێن و کاتەکەی نەزانراوە.[2]

---

1 - سنن ابي داوود، الرقم 324، سنن ابن ماجة، الرقم 523، صحيح ابن خزيمة، الرقم 284، سنن الدارقطني، الرقم 409، السنن الكبرى للبيهقي، الرقم 3867، المعجم الكبير للطبراني، الرقم 18767، المستدرك على الصحيحين، الرقم 539، صححه الذهبي في التلخيص، كما صححه شعيب الأرناؤوط، كما صححه الألباني في صحيح و ضعيف سنن ابن ماجة، الرقم 526.

[2] - الإصابة في تمييز الصحابة، ج7، ص189.

ئیاسی کوڕی بوکەیر (رضي الله عنه)

ناوی ئیاسی کوڕی بوکەیری کوڕی یالیلی کوڕی ناشبی کینانی لەیثیە،[1] ئەم هاوەڵە لە دەستەی یەکەمی کۆچەرانە.[2]

ئیاس سێ برای تری هەبوو کە ئەوانیش هەموویان هاوەڵ بوون، عاقل و عامر و خالید، ئەو برایانەی هەموویان پێکەوە بەشدار بون لە غەزای بەدردا.[3]

عاقلی برای یەکەم کەس بوو لە ماڵی ئەرقەمدا موسڵمان بوو و بەیعەتی دا بە پێغەمبەر (ﷺ)،[4] ناوی غافل بوو، بەڵام پێغەمبەر (ﷺ) ناوی گۆڕی و ناوەکەی کرد بە عاقل.[5]

عامری برایشی لە ماڵی ئەرقەمی کوڕی ئەرقەمدا موسڵمان بوو و لە موسڵمانە یەکەمینەکان بوو،[6] ئەم برایەشی لە غەزای یەمامەدا شەهید بوو.[7]

خالیدی برایشی لە رۆژی رەجیع لە تەمەنی سی و چوارساڵیدا شەهید بوو.[8]

ژنەکەی ئیاس ناوی رەبیعی کچی میعوەذ بوو کە ئەویش موسڵمان بوو و بەیعەتی دابوو بە پێغەمبەر (ﷺ) و دایکی موحەممەدی کوڕی ئیاس بوو.[1]

---

1 - الإستيعاب في معرفة الأصحاب، ج1، ص124، أسد الغابة، ج1، ص231، الإصابة في تمييز الصحابة، ج1، ص163.

2 - أسد الغابة، ج1، ص231.

3 - معرفة الصحابة لأبي نعيم الأصبهاني، الرقم 896، الإصابة في تمييز الصحابة، ج1، ص163.

4 - أسد الغابة، ج3، ص112.

5 - البداية والنهاية لابن كثير، ج3، ص37.

6 - الإستيعاب في معرفة الأصحاب، ج1، ص124.

7 - الإصابة في تمييز الصحابة، ج1، ص163.

8 - أسد الغابة، ج2، ص112.

ئیاس لە دوای غەزای بەدر ئەو ژنەی هێناوە، بە بەڵگەی گێڕانەوەیەك كە رەبیعی ژنی دەگێڕێتەوەو دەڵێت رۆژی هاوسەرگیریەكەم پێغەمبەر (ﷺ) هات بۆ ماڵمان و دوو كیژ گۆرانییان دەوت، لە گۆرانیەكەیاندا دەفیان لێدەدا و باسی باوباپیرانی منیان دەكرد كە لە بەدر كوژران و دەشیانوت پێغەمبەرێكمان تێدایە كە دەزانێت سبەینێ چی دەبێت، پێغەمبەریش (ﷺ) فەرمووی ئەم قسەیان مەڵێن.[2]

ئیاس كوڕێكی هەبوو بە ناوی موحەممەد، بەڵام هیچ بەڵگە نیە لەسەر هاوەڵبوونی موحەممەدی كوڕی،[3] كچێكیشی هەبوو بە ناوی مەریەم.[4]

سەردەمی موسڵمانبوونی زۆر زوو بوو، بانگەواز هێشتا لە ماڵی ئەرقەمی كوڕی ئەرقەمی مەخزوومیدا بوو ئیاسی كوڕی بوكەیر موسڵمان بوو.[5]

ئیاس پاش كۆچكردنی بۆ مەدینەو مانەوەی لەوێ، لە خزمەت پێغەمبەردا (ﷺ) بەشداری غەزاكانی بەدر و ئوحودو خەندەق و هەموو غەزاكانی تر بوو و تا دوای وەفاتی پێغەمبەریش (ﷺ) ژیا.[6]

لە غەزای بەدردا ئیاس لەگەڵ سێ براكەی تریدا بەشداری كرد، لەو غەزایەدا عاقلی برای شەهید بوو.[7]

---

1 - الطبقات الكبرى لابن سعد، ج8، ص447.

2 - الطبقات الكبرى لابن سعد، ج8، ص447.

3 - أسد الغابة، ج5، ص83.

4 - المستدرك على الصحيحين، الرقم 7530.

5 - أسد الغابة، ج1، ص231.

6 - الإصابة في تمييز الصحابة، ج1، ص163.

7 - تاريخ الإسلام للذهبي، ج2، ص65.

پێش غەزاکە بۆ زانینی هەواڵی کاروانەکەی قورەیش، پێغەمبەر (ﷺ) چەند کەسێکی نارد بۆ هەواڵ وەرگرتن، یەکێك لەو کەسانە خالیدی برای ئیاس بوو.[1]

ئیاس لە دوای وەفاتی پێغەمبەریش (ﷺ) بەردەوام بوو لە خزمەتکردنی ئیسلامدا و لە فەتحی میصردا بەشداری کرد.[2]

گێڕانەوەیەك لە ژیاننامەی رەبیعی ژنی ئیاسدا هاتووە کە لە سەردەمی عوثمانی کوڕی عەففاندا روویداوە، لەبەرئەوەی ئیاس لە ساڵی 34 کۆچیدا وەفاتی کردووەو نەشهاتووە رەبیعی ژنی شووی کردبێتەوە، بۆیە دەکرێت بڵێین ئەو رووداوە لەگەڵ ئیاسدا روویداوە، لە سەردەمی خەلیفە عوثمانی کوڕی عەففاندا رەبیعی ژنی لەگەڵ مێردەکەی کێشەیەکی بۆ دروست بوو و وتی هەرچیم هەیە دەیدەم بە تۆ بەڵام تەڵاقم بدە، ئەویش رازی بوو، ئەوەبوو هەر چی شتی ژنەکەی هەبوو بردی جگە لە قەڵغانێك کە مابووی، رەبیع ئەوەی پێ نەدا، مێردەکەشی چوو بۆ لای عوثمان و سکاڵای لا کرد، عوثمانی کوڕی عەففانیش بە رەبیعی وت دەبێت مەرجەکە بەجێ بگەیەنیت.[3]

لە ساڵی سی و چواری کۆچیدا ئیاس وەفاتی کرد.

---

1 - أسد الغابة، ج2، ص112.

2 - تاريخ الإسلام للذهبي، ج3، ص421، الإصابة في تمييز الصحابة، ج1، ص163.

3 - الطبقات الكبرى لابن سعد، ج8، ص447.

ئیاسی کوڕی ثەعلەبە (رضي الله عنه)

ناوی ئیاسی کوڕی ثەعلەبەیە، ئەم هاوەڵە لە پشتیوانانە، سەبارەت بە ناوی ڕاجیایی هەیە، دەوترێت ناوی ثەعلەبەیە، یان دەوترێت ناوی سەهلە، بەڵام ڕاستتر ئەوەیە ناوی ئیاسەو کونیەکەشی ئەبوئومامەیە کە زیاتر بەمەش ناسراوە.[1]

لە غەزای بەدردا ویستی هاودەم بە پێغەمبەر (ﷺ) بەشداری بکات، بەڵام دایکی نەخۆش بوو، خاڵۆی ئیاس کە ناوی ئەبوو بوردە بوو داوای لە ئیاس کرد تا لای دایکی بمێنێتەوە، بەڵام ئیاس ڕازی نەبوو و وتی دەبێت بەشداری بەدر بم تۆ لای خوشکەکەت بمێنەرەوە، دواتر ئەبوبوردە مەسەلەکەی بردە لای پێغەمبەری خوا (ﷺ)، پێغەمبەریش فەرمانی کرد بە ئیاس تا لای دایکی بمێنێتەوە، ئەویش لای دایکی مایەوە، کاتێ پێغەمبەر (ﷺ) لە غەزای بەدر گەڕایەوە بیستی دایکی ئیاس کۆچی دوایی کردووە، پێغەمبەر (ﷺ) نوێژی مردووی لەسەر دایکی ئیاس کرد.[2]

ئەمە بەڵگەیە لەسەر گەورەیی ڕێزگرتن و خزمەتکردنی دایك لە ئیسلامدا، هەروەها گرنگیدان بە نەخۆش و خزمەتکردنی ئاماژەیەکی گەورەی ناو ژیاننامەی پێغەمبەری خوایە (ﷺ)، ئەمەش پێچەوانەی پەیامی بیرو فەلسەفەی کۆنی ڕۆژئاوایە کە داخوازن نەخۆشان لە کۆمەڵگەدا لەناوبرێن و خۆسەرقاڵکردن بە نەخۆشەوە نەبێت، بەڵام لە ژیاننامەی پێغەمبەری خوادا (ﷺ) دەبینین هەر لە غەزای بەدردا عوثمانی کوڕی عەففانی لای خێزانە نەخۆشەکەی هێشتەوە تا خزمەتی بکاتو ڕێی دا بەشداری غەزای بەدری یەکەم غەزای ئیسلام نەکات تا لەبری ئەوەدا

1 - أسد الغابة، ج6، ص20، الإصابة في تمييز الصحابة، ج7، ص19.

2 - معرفة الصحابة لأبي نعيم الأصبهاني، الرقم 894، أسد الغابة، ج6، ص20، الإصابة في تمييز الصحابة، ج7، ص19.

خزمەتی خێزانە نەخۆشەکەی بکات، وا بۆ ئیاسیش فەرمانی کرد لەبری بەشداری لە بەدردا خزمەتی دایکە نەخۆشەکەی بکات.

ئیاسی کوڕی عەبەس(رضي الله عنه)

ناوی ئیاسی کوڕی عەبەسی کوڕی ئومەییەی کوڕی رەبیعەی صەباحیە، برایەکی هەبوو بە ناوی قائیف کە هەردووکیان هاوەڵی پێغەمبەر (ﷺ) بوون و وەك وەفد هاتون بۆ لای پێغەمبەر (ﷺ).[1]

ئیاسی کوڕی عەبد(رضي الله عنه)

ئیاسی کوڕی عەبد ئەبوو عەوفی موزەنیە، لەو هاوەڵانەیە کە لە کووفە نیشتەجێ بوو، کونیەکەی ئەبوفوراتە.[2]

ئیاس رۆژێك چوویە بازاڕ، بینی خەڵکێك سەرقاڵن ئاو دەفرۆشن، ئیاس پێی وتن ئاو مەفرۆشن چونکە من لە پێغەمبەری خوام بیستووە کە رێگری دەکرد لە ئاوفرۆشتن.[3]

لە گێڕانەوەیەکی تردا هاتووە پێغەمبەر (ﷺ) رێگری کردووە لە فرۆشتنی ئاوی زیاد لەپێویست.[4]

---

1 - الإصابة في تمييز الصحابة، ج1، ص166.

2 - الإصابة في تمييز الصحابة، ج1، ص165.

3 - سنن ابن ماجة، الرقم 2473، مسند أحمد بن حنبل، الرقم 15147، سنن الترمذي، الرقم 1229، صحيح ابن حبان، الرقم 5029، السنن الكبرى للبيهقي، الرقم 10342، المعجم الكبير للطبراني، الرقم 781، مستخرج أبي عوانة، الرقم 4272، صححه الألباني في صحيح و ضعيف سنن ابن ماجة، الرقم 2476.

4 - سنن أبوداوود، الرقم 3034، السنن الكبرى للنسائي، الرقم 6070.

وەستانێك:

سەبارەت بە رێگری لە فرۆشتنی ئاو چەند رایەك هەیە، هەندێ لە زانایان پێیان وایە ئەو فەرموودەیە نەسخ بوەتەوەو دروستە ئاو بفرۆشرێت، هەندێکی تر رایان وایە دروست نیە ئاوی زیاد لە پێویستی خۆ بفرۆشرێت، ئاو دوو جۆرە: ئەوەی کە موڵکی گشتیە دروست نیە لێی بفرۆشرێت و بۆ هەموانە، بەڵام ئەوەی موڵکی تایبەتیە دروستە لێی بفرۆشرێت.[1]

هەروەها ئەو ئاوەی کە کەسێك بۆ پێویستی لە تەنکیدا هەڵیدەگرێت، ئەوە بە زیادە دانانرێت بەڵکو پێویستی ئەو کەسەیە، بەڵام زیادە لەوەدایە کە لە بیر یان کارێزدا هەیە.

فرۆشتنی ئاو لە سەردەمی پێغەمبەردا (ﷺ) هەبووە وەك بیری رومان کە هی جوولەکەیەك بوو و ئاوی دەفرۆشت بە موسڵمانان، ئەوەبوو عوثمانی کوڕی عەففان نیوەی بیرەکەی کڕی، عوثمان لە رۆژەکەی خۆیدا بە خۆڕایی ئاوی دەبەخشی، ئەوەبوو جوولەکەکە بازاڕی دای لە کزی.

جا ئەگەر فرۆشتنی ئاو رەوا نەبوایە ئەوا پێغەمبەر (ﷺ) رێی نەدەدا بە فرۆشتنی ئاو با کابراش جوولەکە بێت، چونکە بڕیارەکانی ئیسلام تایبەت نین بە پەرسشتی شەخصی دوور لە دەسەڵات، بەڵکو پێغەمبەر (ﷺ) حاکمی مەدینە بووەو بڕیارەکانیشی پەیڕەو کراون، بۆیە دەکرێت ئەو فەرموودەی رێگری کردن لە ئاو فرۆشتنە وەك کەراهیەت تایبەت بە موسڵمانان هاتبێت نەك وەك ئەمری واجب،

[1] - http://islamqa.com/ar/ref/102609

واته موسڵمانان که بزانن کەسانی تر پێویستیان به ئاوەو ئەوانیش ئاویان لەخۆیان زیاده بێت و ئەو ئاو بەخشینەش زیان نەگەیەنێت به موڵکی تایبەتییان، دروست وایه ئاوەکه نەفرۆشن وەك چۆن ئیمامی عوثمان وایکرد، ئەمه ئەگەر له موڵکی تایبەت بوو، بەڵام ئەگەر ئاوەکه موڵکی گشتی بوو ئەوە بۆی نیه لێی بفرۆشێت.

ئیاسی کوڕی عەبدولا (رضي الله عنه)

ناوی ئیاسی کوڕی عەبدوڵای فەهریەو کونیەکەشی ئەبوعەبدورەحمانەو زیاتریش به کونیەکەی ناسراوە.[1]

ئیاس له غەزای حونەیندا هاودەم به پێغەمبەر (ﷺ) و هاوەڵانی تر بەشداری غەزاکه بووە، بەسەرهاتێکی خۆی دەگێڕێتەوە لەو غەزایەداو دەڵێت له رۆژێکی زۆر گەرمدا له جەنگی حونەیندا بووین، منیش جلی جەنگم پۆشی و چووم بۆ لای پێغەمبەر (ﷺ) که له خێوەتەکەیدا بوو، پاش سەلام کردن وتم ئەی پێغەمبەری خوا (ﷺ) ئێستا کاتی چوونە، ئەویش فەرمووی بەڵێ .. که چووین و گەیشتین به دوژمن، موسڵمانان شکان و پشتیان هەڵکرد، پێغەمبەریش (ﷺ) فەرمووی (ئەی بەندەکانی خوا من بەندەو نێردراوی خوام)، پاشان هەمان شتی فەرموو به کۆچەران، پاشان پێغەمبەر (ﷺ) لەسەر وڵاخەکەی دابەزی و مشتێك خۆڵی هەڵگرت، یەکێك لەو هاوەڵانەی که له من نزیکتر بوو له پێغەمبەر (ﷺ) بۆی باس کردم وتی پێغەمبەر (ﷺ) ئەو خۆڵەی پرژاند به رووی دوژمنانداو فەرمووی (شاهت

1 - أسد الغابة، ج1، ص234.

الوجوه)، (ئەو دەموچاوانە بێزراو بن)، ئەوەبوو خوای گەورە شکستی تووشی دوژمنان کرد.[1]

ئیاسی کوڕی عەبدولئەسەد (رضي الله عنه)

یەکێکە لەو هاوەڵانەی پێغەمبەر (ﷺ)بەشدار بوو لە فەتحی میصردا و هەر لەوێیش نیشتەجێ بوو.[2]

ئیاسی کوڕی عەدی(رضي الله عنه)

ناوی ئیاسی کوڕی عەددیە و لە هاوەڵە پشتیوانەکانە لە بەنی نەجار.[3]

ئیاسی کوڕی نەجار بەشدار بوو لە غەزای ئوحوددا و تیایدا شەهید بوو.[4]

ئیاسی کوڕی موعاذ(رضي الله عنه)

ناوی ئیاسی کوڕی موعاذەو لە پشتیوانانە لە ئەوسیەکان.[5]

قسەیەك هەیە لەسەر هاوەڵبوونی چونکە لە باسی ژیانیدا هاتووە پێش کۆچکردنی پێغەمبەر (ﷺ) بۆ مەدینە هاتوەتە مەککەو گەڕاوەتەوە مەدینەو

1 - صحيح مسلم، الرقم 3415، مسند أحمد بن جنبل، الرقم 21870، مصنف ابن أبي شيبة، الرقم 36318، المعجم الكبير للطبراني، الرقم 18566.

2 - الإصابة في تمييز الصحابة، ج1، ص165.

3 - أسد الغابة، ج1، ص235.

4 - الإستيعاب في معرفة الأصحاب، ج1، ص126.

5 - أسد الغابة، ج1، ص238.

ماوەیەکی کەم پاش جەنگی بوعاثی نێوان ئەوس و خەزرەج لە مەدینە موعاذ مردووە، ئەوکاتیش گەرمەی تەمەنی لاوێتی بووە.

بەڵام گێڕانەوەیەکی تر هەیە هاوەڵبوونی دەسەلمێنێت، ئەویش ئەوەیە کە ئەبولحەیسەر لەگەڵ دەستەیەك لە گەنجانی بەنی عەبدولئەشهەل هات بۆ مەدینە تا لەوێ هاوپەیمانێتیەکیان دەست بکەوێت، کاتێ هاتن پێغەمبەر (ﷺ) باسی ئەوانی بیست و چوو بۆ لایان و لایان دانیشت و پێی فەرموون شتێکی باشتر لەوەتان ئەوێت کە بۆی هاتون؟ وتیان ئەو شتە چیە؟ فەرمووی من پێغەمبەری خوام و خوا ناردوومی بۆ بەندەکانی تا بانگیان بکەم بۆ پەرسشتی خواو هاوەڵ بۆ دانەنانی، پێغەمبەر (ﷺ) باسی ئیسلامی کرد بۆیان، ئینجا بڕێ لە قورئانی خوێندەوە بەسەریاندا، خێرا ئیاس وتی سوێند بەخوا ئەمە زۆر باشترە لەوەی کە بۆی هاتبووین، بەڵام ئەبولحەیسەر بە پەڵاشێ دای بەناوچاویداو وتی وازبێنە بەخوا ئێمە بۆ شتی تر هاتوین نەك بۆ ئەمە، ئیاسیش بێدەنگ بوو، دواتر وەفدەکە چوونەوە، ئەوەبوو رووداوی بوعاث لەنێوان ئەوس و خەزرەجدا روویدا، هێندەی نەبرد کە ئیاس لەناوچوو، کەسانی نزیکی و خزمانی دەڵێن بەردەوام دەمانبینی ئیاس دەیوت (لا إله إلا الله) و (الله أكبر) و (الحمد لله) و (سبحان الله)، واتە ئەمەی بە دەنگی بەرز دەوت و خزمانیشی گوێیان لێ بوو، بۆیە هیچ گومانیان نەبوو لە موسڵمان بوونی.[1]

1 - مسند أحمد بن حنبل، الرقم 22991، المعجم الكبير للطبراني، الرقم 840، معرفة الصحابة لأبي نعيم الأصبهاني، الرقم 895، دلائل النبوة للبيهقي، الرقم 691، تاريخ الطبري، ج1، ص557، الإصابة في تمييز الصحابة، ج1، ص167، أسد الغابة، ج1، ص238، البدايةو النهاية لابن كثير، ج3، ص148، تاريخ الإسلام للذهبي، ج1، ص288.

ئیبن سەعد هێناویەتی ژمارەی ئەو کەسانەی لەگەڵ ئەبولحەیسەر چوون پانزە کەس بوون کە یەکێکیان ئیاس بوو، وایان نیشاندا کە بۆ عومرە دەچن، لەوێ بۆ هاوپەیمانێکی قورەیش دەگەڕان دژ بە خەزرەج، ئەمانە یەکەم دەستەی پشتیوانان بوون کە پێغەمبەری خوایان (ﷺ) بینی لە ناوچەی (ذي المجاز)، هەروەها هێناویەتی سێ کەس لە خزمانی ئیاس دەیانوت بەردەوام ئیاسمان دەبینی تا مردنی دەیوت لا إله إلا الله.[1]

دەبێت ئیاس لەکاتی بینینی پێغەمبەری خوادا (ﷺ) موسڵمان بووبێت، هەر بۆیە ئەو مەشخەڵە ئیسلامی و پەیامە یەکخواپەرستیانەی لا إله إلا الله و الله أكبری وەرگرتووەو وتوویەتیەوە، خودی وتنو دووبارەکردنەوەی ئەو دروشمە یەکخواپەرستیانەش لەلایەن ئیاسەوە ئاماژەن بە ویستی راگەیاندنی موسڵمان بوونی خۆی و گەیاندنیشی بە دەورووبەری.

ئیمامی ئیبن کەثیر لە کتێبەکەیدا (البدايةو النهاية) ناونیشانێکی داناوە بە ناوی (موسڵمانبوونی ئیاسی کوڕی موعاذ) وەك ئەوەی هیچ گومانێك نەبێت لە موسڵمانبوونەکەی.[2]

بەو پێیەی یەکەم دەستەی پشتیوانان کە گەیشتن بە پێغەمبەر (ﷺ) ئەم دەستە شانزە کەسیە بوون و لەناویاندا تەنها موسڵمانبوونی ئیاسی کوڕی موعاذ هاتووە، کەواتە دەبێتە بەڵگەی ئەوەی ئیاس یەکەم پشتیوانی بووە موسڵمان بووەو یەکەم پشتیوانیش بووە بە باوەڕداری وەفاتی کردووە.

---

1 - الطبقات الكبرى لابن سعد، ج3، ص438.

2 - البدايةو النهاية لابن كثير، ج3، ص148.

ئیاسی کوڕی هیلال(رضي الله عنه)

ناوی ئیاسی کوڕی هیلالی کوڕی ریئابی موزەنیە، کوڕێکی هەبوو بە ناوی قوررە، هەریەك لە ئیاس و قوررەی کوڕیشی هاوەڵی پێغەمبەر (ﷺ) بون.[1]

موعاویەی کوڕی قوررە کە نەوەی ئیاسە دەگێڕێتەوە کە قوورەی باوکی بۆی گێڕاوەتەوە پێغەمبەری خوا (ﷺ) ئیاسی باپیرەی ناردووە بۆ کوشتنی پیاوێك کە باوەژنەکەی خۆی(ژنی باوکی) بە هاوسەر گرتبوو و چووبوویە لای، فەرمانی پێکرد پاش کوشتنیشی سامانەکەی پێنج یەك بکات، ئیاسیش چوو بۆ ئەویٚ و دای لە گەردنی ئەو کەسە.[2]

وەستانێك:

زانایان لەسەر ئەوە کۆکن ئەوەی لەگەڵ ژنی باوکیدا زینا بکات یان هاوسەرگیری بکات ئەوا لە هەردوو بارەکەدا سنووری خوای بەزاندووەو کەوتوەتە حەرامەوە، سەبارەت بە پەیڕەوی حوکم و سزادانی بۆ یەکەمیان سزای زیناکاری بەسەردا دەدرێت، بۆ سزادانی دووەم کە بریتیە لە بەهاوسەرگرتنی ژنی باوکی (باوەژن) لەگەڵ بوونی ئیجماع لەسەر تاوانباربوونی و حەرامی ئەو کارەی، بەڵام بۆ پەیڕەوی حەد لەسەری راجیایی هەیە، رای جمهوور لەسەر ئەوەیە ئەگەر ئافرەتێکی مەحرەمی هێنا لە خوشك یان دایکی یان ئەوەی کە هاوسەرگیری لەگەڵی حەرامە و

---

[1] - الإصابة في تمييز الصحابة، ج1، ص 168.

2 - السنن الكبرى للنسائي، الرقم 6989، سنن ابن ماجة، الرقم 2604، سنن الدارقطني، الرقم 3012، السنن الكبرى للبيهقي، الرقم 11901، معرفة الصحابة لأبي نعيم الأصبهاني، الرقم 892، مسند الروياني، الرقم 923، صححه الألباني في صحيح و ضعيف سنن ابن ماجة، الرقم 2607.

گواستیشیەوە (واتە جیماعی لەگەڵ کرد) ئەوە حەددی زیناکاری لەسەر جێبەجێ دەکرێت، بەڵام ئەبوو حەنیفە پێی وایە ئەگەر کەسێك باوەژنەکەی بهێنێتەوەو بشزانێت لەسەری حەرامە ئەوا هێشتا حەددی لەسەر واجب نیە، چونکە پێی وایە عەقدی هاوسەرگیری ئەو حەددەی لەسەر ناهێڵێت.

شەوکانی لە باسی ئەم فەرموودەیەدا (کە لە بەرائی کوڕی عازبەوە هێناویەتی دەڵێت خاڵۆمم بینی ئالایەکی پێ بوو وتم بۆ کوێ دەرۆیت وتی پێغەمبەر (ﷺ) ناردوومی بۆ کوشتنی پیاوێك کە باوەژنەکەی خۆی(ژنی باوکی) بە هاوسەر گرتووە و چووەتە لایو پاش کوشتنیشی سامانەکەی ببەم) دەڵێت: ئەم فەرموودەی بەڵگەی ئەوەی تێدایە کە ئیمام و دەسەڵاتداری وڵات بۆی هەیە فەرمان بکات بە کوشتنی هەرکەس کە پێچەوانەی حەرامکراوێکی یەکلاکراوەی شەریعەت بجوولێتەوە وەك ئەم مەسەلەیە، چونکە خوای گەورە دەفەرموێت (وَلا تَنْكِحُوا ما نَكَحَ آبَاؤُكُمْ من النساء)، دەبێت ئەوە لە فەرموودەکە وەربگرین ئەو کەسەی پێغەمبەر (ﷺ) فەرمانی کرد بە کوشتنی دەیزانی ئەو شتە حەرامەو لەبەر بەحەڵاڵ کردنی ئەنجامی دابوو، ئەمەش هۆی کافربوونەو مورتەدیش دەکوژرێت لەبەر ئەو بەڵگانەی هاتون..[1]

ئیاسی کوڕی وەدقە (رضي الله عنه)

ناوی ئیاسی کوڕی وەدقەیە، ئەم هاوەڵە لە پشتیوانانە لە خەزرەجیەکان،[2] بەشدار بوو لە جەنگی یەمامەدا و تیایدا شەهید بوو.[3]

1 - نيل الأوطار للشوكاني، ج7، ص 286.
2 - الإصابة في تمييز الصحابة، ج1، ص 168.
3 - أسد الغابة، ج1، ص239.

ئیاسی کوڕی ئەوس(رضي الله عنه)

ئەم هاوەڵە ناوی ئیاسی کوڕی ئەوسی کوڕی عەتیکە، لە پشتیوانانە لە بەنی عەبدولئەشهەل.[1]

ئەوسی باوکیشی لە هاوەڵان بوو کە لە جەنگی جیسر ئەبووعوبەیدا کوژرا.[2]

رایەکی تر ناوی ئیاسی بە ئەنەس هێناوەو دەڵێت ئەوس کوڕێکی هەبوو بە ناوی ئەنەس کە لە جەنگی ئوحوددا بەشدار بوو و لە جەنگی خەندەقدا شەهید بوو.[3]

دەوترێت لە غەزای ئوحوددا شەهید بوو، دەشوترێت بەڵکو لە غەزای خەندەقدا شەهید بوو.[4]

ئیبراهیمی نەجار (رضي الله عنه):

هەریەك لە ئیبن حەجەر و ئیبن ئەثیر ناوی ئەم کەسایەتیە بە هاوەڵی پێغەمبەر (ﷺ) دەهێنن و پێیان وایە ئەم کەسەیە کە مینبەرەکەی پێغەمبەری (ﷺ) دروست کردبێ،[5] بەڵام هەریەك لە ئیبن مندە و ئیبن قانع و ئیبن عەبدولبەر ناوی ئەم کەسەیان نەهێناوە.

---

[1] - الإصابة في تمييز الصحابة، ج1، ص163.

2 - أسد الغابة، ج1، ص201.

[3] - أسد الغابة، ج1، ص186.

[4] - الإصابة في تمييز الصحابة، ج1، ص163.

[5] - الإصابة في تمييز الصحابة، ج1ص21، أسد الغابة، ج1ص70.

ئەوەی لەبارەی ئەم هاوەڵەوە هاتووە فەرموودەیەکە کە طەبەرانی لە (المعجم الأوسط) هێناویەتی لە جابری کوڕی عەبدوڵاوە (رضي الله عنه) کە پێغەمبەر (ﷺ) لای دارخورمایەك وتاری دەدا و پاڵی پێوە دەدایەوە، پێی وترا ئەی پێغەمبەری خوا (ﷺ) ئیسلام تەواو بوو–تەواو بڵاوبووەتەوە– و خەڵکی زۆر بون و لە هەموو ئاسۆکانەوە خەڵکی دێن بۆ لات، بەڵکو فەرمان بکەیت شتێ دروست بکرێ تا لەسەری دیار و لەبەرچاو بیت، ئەویش بە کەسێکی فەرموو، ئایا مینبەر دروست ئەکەیت؟ وتی بەڵێ، فەرمووی ناوت چیە؟ وتی فلان، فەرمووی تۆ هی ئەم کارە نیت، کەسێکی تری بانگ کرد و پرسیاری لێکردو هەمان جۆر روویدا، ئینجا کەسێکی تری بانگ کرد و پێی فەرموو ئایا مینبەر دروست ئەکەیت؟ وتی بەڵێ إن شاء الله، ، فەرمووی ناوت چیە؟ وتی ئیبراهیم، فەرمووی دەست بکە بە دروست کردنی، ...).[1]

بەڵام بە گێڕانەوەی صەحیحی ئیمامی بوخاری و بەپێی زۆرینەی سەرچاوەکانی هاوەڵان ئەو کەسەی مینبەرەکەی دروست کردووە کۆیلەی ئافرەتێك بوو،[2] ئەو ئافرەتەش یەکێك بوو لە پشتیوانان،[3] لە هەندێ سەرچاوەدا ناوی ئەو کەسەی مینبەرەکەی دروستکردووە بە باقوم هاتووە.[4]

لە صەحیحی بوخاریدا لە جابری کوڕی عەبدوڵاوە هاتووە ئافرەتێك بە پێغەمبەری (ﷺ) وت ئەی پێغەمبەری خوا شتێکت بۆ دروست نەکەم لەسەری

---

[1] - المعجم الأوسط للطبراني، الرقم 5369، أسد الغابة، ج1ص70.

[2] - صحيح البخاري، الرقم 440، مسند أحمد بن حنبل، الرقم 13979.

[3] - صحيح البخاري، الرقم 2011، مسند أحمد بن حنبل، الرقم 13979.

[4] - معرفة الصحابة لإبن منده، ص306، أسد الغابة، ج1ص70، الإصابة في تمييز الصحابة، ج1ص21.

دابنیشیت؟ چونکە من کۆیلەیەکم هەیە دارتاشە، پێغەمبەر (ﷺ) فەرمووی: ئەگەر ئەتەوێ باشە، ئەویش دەستی کرد بە دروستکردنی.[1]

ئیبن حەجەر دەڵێت لەوانەیە ئەمە هەر ئەم هاوەڵە بێتو ناوی ئیبراهیم و نازناوەکەی باقووم بووبێت.[2]

لەو ئەگەرەی ئیبن حەجەرەوە ئەو ئەگەرەی تریش هەیە لەوانەیە ئەو کەسە بە باقووم ناسرابێت و دواتر کە موسڵمان بووبێت ناوی خۆی گۆڕیبێت بە ئیبراهیم.

ئیبراهیمی کوڕی جابر (رضي الله عنه):

ئەم هاوەڵە کۆیلەی خەرشەی ثەقەفی بوو، سەبارەت بە وردەکاری لەسەر ژیانی ئەم هاوەڵە تەنها ئیبن حەجەر لە (الإصابة)دا شتێکی کەمی لەسەر هێناوە، بەڵام هەریەك لە ئیبن مندە و ئیبن ئەثیر و ئیبن قانع و ئیبن عەبدولبەر لە کتێبەکانیاندا تایبەت بە ژیانی هاوەڵان ناوی ئەم هاوەڵەیان نەهێناوە.

ئەم هاوەڵە لە جەنگی طائیف موسڵمان بوو کاتێ ئەوانەی لە قەڵای طائیف بوون دابەزین بۆ لای پێغەمبەر (ﷺ)، ئیبراهیمی کوڕی جابریش یەکێك بوو لەوانەی لەگەڵ ژمارەیەك کۆیلەی تردا دابەزین، پێغەمبەر (ﷺ) ئازادی کرد و دایە دەست ئوسەیدی کوڕی حوضەیر و فەرمانی بە حوضەیر کرد تا یارمەتی بداتو لە پێویستی خواردن وپۆشاك و پێویستیەکانی تردا یارمەتی بدات، هەروەها زانستی فێر بکات.[3]

[1] - صحيح البخاري، الرقم 440، مسند أحمد بن حنبل، الرقم 13979.
[2] - الإصابة في تمييز الصحابة، ج1ص21.
[3] - الإصابة في تمييز الصحابة، ج1 ص19.

مەبەست بە فێرکردنەکە ئەوەبووە شارەزای بکات لە ئیسلامدا.

پەند و وانە:

ئەم هەنگاوەی پێغەمبەر (ﷺ) کە ئیبراهیمی کۆیلەی تازە موسڵمان بووی دایە دەست ئوسەید تا هەم پێویستی دابین بکاتو هەم زانستی پێ ببەخشێت، دوو لایەنی گرنگی لەخۆگرت، ئەویش بریتیە لە دڵخۆشیو پاڵپشتی ماددی بۆ برا موسڵمانەکەت، هاوکات تێرکردنی بە زانیاریە پێویستیەکانی ئیسلام، واتە دڵنیاکردنی پێویستیە دنیاییەکان بۆ تاکی تازەموسڵمان بووو لەگەڵ ئەوەشدا شارەزاکردنی بە ئیسلام، هەرچەندە حاڵەکە حاڵەتی جەنگ بوو، بەڵام پێغەمبەر (ﷺ) ئەو بەرنامەی پشتگوێ نەخست، ئەمەش سیفەتی سەرکردەیە کە دەبێت بیری لای دنیاو قیامەتی تاکەکانی ناو کۆمەڵگە بێتو بە کردەیی وانەی برایەتی ئیمانییان پێ پەیڕەو بکات تا تێبگەن خوای گەورە ئەم برایەتیەی لا لەپێشترە، برایەتیەك نا کە لە زارو دڵەکان زیاتر هیچ نەبێت، بەڵکو زارو دڵو کرداریشی لەخۆگرتووە.

ئیبراهیمی کوڕی حارث(رضي الله عنه):

ئەم هاوەڵە قورەیشیە و یەکێکە لە کۆچەران کە لە گەڵ حارثی باوکیدا کۆچی کرد بۆ مەدینە، سەبارەت بە باوکی دوو راهەیە: یەکەمیان دەڵێت کۆچی کرد بۆ حەبەشەو لەوێ خوا سێ منداڵی پێدا، مووساو زەینەبو ئیبراهیم کە هەرسێیان لەوێ مردون، رای دووەمیش دەڵێت: حارث بە خۆیو منالەکانیەوە چووە بەرەو مەدینە بەڵام لە رێدا لە ئاوێکیان خواردەوە، هەموویان مردن جگە لە حارث.[1]

1 - الإصابة في تمييز الصحابة، ج1ص19.

ئیبن حەجەر پێی وایە لەوانەیە حارث جگە لەم ئیبراهیمە کوڕێکی تری هەبووبێت بەناوی ئیبراهیم، چونکە ئەم ئیبراهیمەیان کوڕێکی بووەو کوڕەکەشی ناوی موحەممەد بووە.[1]

ئیبراهیم فەرموودەی لە باوکیەوە گێڕاوەتەوە،[2] هاوکات موحەممەدی کوڕیشی یەکێك بوو لە فەرموودەناسە گەورەکان کە فەرموودەی گێڕاوەتەوە.[3]

ئیبراهیمی کوڕی عەبباد (رضي الله عنه):

ئەم هاوەڵە بەڕێزە یەکێکە لە پشتیوانەکان، واتە خەڵکی مەدینەیە و سەر بە ئەوسیەکانە، رەچەڵەکی ئەم هاوەڵە واهاتووە: ئیبراهیمی کوڕی عەببادی کوڕی ئەسافی کوڕی عەدی کوڕی یەزیدی کوڕی جوشەمی کوڕی حارثەی کوڕی حارثی کوڕی خەزرەجی کوڕی عەمری کوڕی مالیکی کوڕی ئەوسە.[4]

بەڵام ئیبن ئەثیر لە (أسد الغابة) دا لە نێوان عەبباد و ئەسافدا نوهەیك دێنێت.[5]

باوکی ئیبراهیم لە سەردەمی پێغەمبەردا (ﷺ) پێشنوێژی قەومەکەی بووە، لە فەرموودەیەکدا هاتووە جارێکیان عەبباد نوێژی بۆ کردون، گوێی لە هاوارکەرێ

1 - الإصابة في تمييز الصحابة، ج1ص19.

2 - صحيح البخاري، الرقم 3027، 3034، صحيح مسلم، الرقم 2236،

3 - سير أعلام النبلاء، ج5ص294.

4 - الإصابة في تمييز الصحابة، ج1ص19، الإستيعاب في معرفة الأصحاب، ج1ص61.

5 - أسد الغابة، ج1ص66.

بوو هاواری دەکرد وریابن پێغەمبەری خوا رووی بەرەو کەعبە وەرچەرخاند، ئەوانیش وەرچەرخان بەولادا و روویانکردە کەعبە.[1]

ئیبراهیم لە جەنگی ئوحوددا بەشدار بوو.[2]

هەروەها ئیبراهیم فەرموودەیەکی لە باوکیەوە گێڕاوەتەوە کە ئیبن قانع لە (معجم الصحابة)دا هێناویەتی.[3]

ئیبراهیمی کوڕی عەبدورەحمانی عوذری(رضي الله عنه):

ناوی ئیبراهیمی کوڕی عەبدورەحمانی عوذریە،[4] فەرموودەیەکی لە پێغەمبەرەوە (ﷺ) گێڕاوەتەوە.[5]

ئیبراهیمی کوڕی عەبدولا (رضي الله عنه):

ناوی ئیبراهیمی کوڕی عەبدوڵای کوڕی قەیسە،[6] باوکی ئەبوومووسای ئەشعەری هاوەڵی ناوداری پێغەمبەری خوایە.[7]

ئیبراهیم گەورە کوڕی ئەبوومووسای ئەشعەری بوو.[8]

---

1 - معجم الصحابة، ج2ص189.

2 - الإصابة في تمييز الصحابة، ج1ص19، أسد الغابة، ج1ص66، الإستيعاب في معرفة الأصحاب، ج1ص61.

3 - معجم الصحابة، ج2ص189.

4 - الإصابة في تمييز الصحابة، ج1، ص225.

5 - معرفة الصحابة لأبي نعيم الأصبهاني، الرقم 694، أسدالغابة، ج 1، ص67.

6 - أسدالغابة، ج1، ص68.

7 - معجم الصحابة لابن قانع، ج2، ص124، أسدالغابة، ج3، ص376.

8 - أسدالغابة، ج1، ص68.

ئەبوو مووسای ئەشعەری دەڵێت لە سەردەمی پێغەمبەری خوادا منداڵێکمان بوو ، منیش بردم بۆ لای پێغەمبەر (ﷺ)و ئەویش ناوی نا ئیبراهیمو بە خورمایەك لێوی شیرین کردو نزای بەرەکەتی بۆ کرد ئینجا دایەوە کۆشی خۆم).[1]

ئیبراهیمی کوڕی قەیس(رضي الله عنه):

ئەم هاوەڵە ناوی ئیبراهیمی کوڕی قەیسی کوڕی حجری کوڕی مەعدیەکریبی کندیە، برایەکی هەبوو بە ناوی ئەشعەث،[2] کوڕێکیشی هەبوو بە ناوی ئیسحاق ئەعرەج.[3]

ئیبراهیمی کوڕی قەیس بە وەفد هاتە خزمەت پێغەمبەر (ﷺ)[4] و موسڵمان بوونی خۆی راگەیاند.[5]

ئیبن ئەبجەر (رضي الله عنه):

سەبارەت بە ناوی ئەم هاوەڵە راجیایی هەیە، هەندێ پێیان وایە ناوی ئەبجەری کوری غالبە،[6] هەندێکی تر پێیان وایە ئیبن ئەبجەرەو ناوی غالبی کوڕی ئەبجەرە،[7] رای دووەمیش راستترە، چونکە لە زۆربەی سەرچاوەکاندا واهاتووە، هەریەك لە ئیبن مندەو ئیبن حەجەرو ئیبن ئەثیر و ئیبن عەبدولبەرو ئیبن قانع رای

1 - الطبقات الكبرى لابن سعد، ج4، ص107، أسدالغابة، ج1، ص68

2 - الإصابة في تمييز الصحابة، ج1ص19.

3 - الإصابة في تمييز الصحابة، ج1ص19.

4 - أسد الغابة، ج1ص69.

5 - الإصابة في تمييز الصحابة، ج1ص19.

6 - الإصابة في تمييز الصحابة، ج1ص225، معرفة الصحابة، الرقم 1029.

7 - الإستيعاب في معرفة الأصحاب، ج3ص1252، أسد الغابة، ج1ص61، معرفة الصحابة لابن منده، ص209.

دووەم بە راستتر دەزانن،[1] لە سەنەدی ئەو فەرموودەشدا کە پەیوەستە بەم هاوەڵەوە و دواتر دەیهێنین هەر بە ئیبن ئەبجەر (غالبی کوری ئەبجەر هاتووە)، ئیبن ئەبجەر گەورەی موزەنیەکان بوو.[2]

ئەو فەرموودەی ئیبن ئەبجەر گێڕاویەتیەوە تایبەتە بە مەسەلەی حەرامو حەڵاڵی گۆشتی کەرەکێوی‌و تیایدا بە حەڵاڵ زانراوەو فەرموودەکەش سەنەدی لاوازە.[3]

ئیدریس(رضي الله عنه):

وەك وەفد هاتووەتە خزمەت پێغەمبەر (ﷺ)لەگەڵ بوحەیراو ئەبرەهەو ئەشرەفو تەمامو ئەیمەنو نافعو تەمیم.[4]

ئیبن ئەثیر سەبارەت بە هاتنی ئەم هاوەڵە گێڕانەوەیەك دێنێت: کاتێك موسڵمانانی حەبەشە زانییان پێغەمبەر (ﷺ)و موسڵمانان لە جەنگی بەدردا سەرکەوتن، داوای مۆڵەتیان کرد لە نەجاشی تا بچنەوە بۆ لای پێغەمبەر (ﷺ)، ژمارەیەك لەوانەی لای نەجاشی بوون و بڕوایان هێنابوو بە نەجاشییان وت مۆڵەت بدە بە ئێمەش با بچین بۆ لای ئەو پێغەمبەرەو بزانین ئەو کەسەیە کە لە

---

[1] - معرفة الصحابة لابن منده، ص209، معجم الصحابة، ج2ص318، الإصابة في تمييز الصحابة، ج1ص225، الإستيعاب في معرفة الأصحاب، ج3ص1252، أسد الغابة، ج1ص61.

[2] - الإصابة في تمييز الصحابة، ج1ص225.

[3] - مصنف ابن أبي شيبة، الرقم 23843، الطبراني في المعجم الكبير، الرقم 14579، معرفة الصحابة لأبي نعيم، الرقم 3900، شێخی ئەلبانی لە تەحقیقی سنن أبوداود بە ژمارە 3809 ئەم فەرموودەی بە لاواز داناوەو دەڵێت (ضعيف الإسناد مضطرب).

4 - أسد الغابة، ج1ص71.

کتێبه‌که‌ماندا باسی کراوه؟ ئه‌وه‌بوو چوون بۆ لای پێغه‌مبه‌ر (ﷺ)و له‌گه‌ڵیدا به‌شداری غه‌زای ئوحود بوون، ریوایه‌تێ له موقاتیل و که‌سانی تریشه‌وه دێنێ که وتویانه ئه‌وانه 40 که‌س بوون، سی و دوو که‌سیان له گه‌ڵ جه‌عفه‌ری طه‌یاردا هاتن، هه‌شت که‌سیشیان له شامه‌وه هاتن (بوحه‌یراو ئه‌برەهه‌و ئه‌شره‌ف و ته‌مام و ئیدریس و ئه‌یمه‌ن و نافع و ته‌میم)، ئه‌مه گێڕانه‌وه‌ی ئه‌بوو مووسا بوو که ئیبن ئه‌ثیر هێناویه‌تی، ئیبن ئه‌ثیر ده‌ڵێت ئه‌گه‌ر مه‌به‌ستی به بوحه‌یرا یه‌کێکی تری جیا له‌و بوحه‌یرایه بێت که پێغه‌مبه‌ر (ﷺ) به منداڵی بینی، ئه‌وه ئه‌گه‌ری هه‌یه ئه‌م هاتنی وه‌فده راست بێت.[1]

ئیبن حه‌جه‌ر ده‌ڵێت وادیاره ئه‌مه بوحه‌یرایه‌کی تره، چونکه پێغه‌مبه‌ر (ﷺ) ئه‌وی له خاکی شام دیوه، به‌ڵام ئه‌م بوحه‌یرایه‌یان له حه‌به‌شه بووه، باکووری وڵات له‌کوێ و باشووری له‌کوێ، ئاساییه دوو که‌س یه‌ك ناویان هه‌بێ.[2]

به‌ڵام به‌پێی هه‌موو سه‌رچاوه‌كان جه‌عفه‌ری طه‌یار (رضي الله عنه) و موسڵمانان له فه‌تحی خه‌یبه‌ردا هاتن بۆ لای پێغه‌مبه‌ر (ﷺ)،[3] دیاریشه غه‌زای ئوحود له‌پێش فه‌تحی خه‌یبه‌ر روویداوه، بۆیه هاتنی ئه‌و که‌سانه له‌گه‌ڵ جه‌عفه‌ری طه‌یار بۆ لای پێغه‌مبه‌ر (ﷺ) و به‌شداری کردنیان له غه‌زای ئوحوددا، به‌پێی سه‌رچاوه‌كان هه‌ڵه‌یه‌و راستی تێدا نیه، ده‌شکرێ ئه‌و ئه‌گه‌ره دابنێین ئه‌و که‌سانه‌ی تر (واته ئه‌و

---

[1] - أسد الغابة، ج1ص71.

[2] - الإصابة في تمييز الصحابة، ج1ص22.

[3] - الإصابة في تمييز الصحابة، ج1ص486، الإستيعاب في معرفة الأصحاب، ج1ص242، أسد الغابة، ج1ص421، سير أعلام النبلاء للذهبي، ج1ص206.

40 کەسە) بەجیا و بەبێ جەعفەر هاتبن، وەك چۆن ئیبن حەجەر باس لەوە ناکات هاتنی ئەو کەسانە لەگەڵ جەعفەردا بوو بێت.[1]

ئیسحاقی غەنەوی (رضي الله عنه):

ئەم هاوەڵە دانیشتووی مەککە بوو، خوشێکی هەبوو بە ناوی ئوم ئیسحاق کە مێردێکی بێباوەڕی هەبوو، پێکەوە بڕیاریان دا کۆچ بکەن بۆ مەدینە بۆ لای پێغەمبەر (ﷺ)، بەڵام لە میانەی ڕێدا ئیسحاق بە خوشکەکەی وت لێرە بە چاوەڕێم بە تا بڕۆمەوە مەککە هەندێ پارەو شمەکم بیرچووە بچم بیهێنم، ئوم ئیسحاق وتی مەڕۆ ئەترسم فاسق(مێردەکەی) بتکوژێ، ئیسحاق چووو ئوم ئیسحاق لەوێ مایەوە، سوارێ کە لە مەککەوە دەهات دای بەلای ئوم ئیسحاقدا، وتی ئوم ئیسحاق بۆچی لێرە وەستاویت؟ وتی چاوەڕێی ئیسحاقی برام ئەکەم، سوارەکە وتی ئیسحاقت بۆ نەما، کاتێ ئیسحاق لە مەککە دەرچوو فاسقی مێردت خۆی پێگەیاندو کوشتی، ئوم ئیسحاقیش بڕیاری نەگۆڕیو چوو بۆ مەدینە.[2]

نازانین ئایا ئیسحاق پێغەمبەری خوای (ﷺ) دیوە یان نا، بەڵام لەوانەیە بە باوەڕداری لە مەککە پێی گەیشتبێت و لەوێ مابووبێتەوەو دواتر کۆچی کردبێت، چونکە بڕێ لە موسڵمانانی بێتوانا لە مەککە مابوونەوە.

سەبارەت بە کاتی کۆچی ئەو خوشكو برایەش دوای ساڵی دووەمی کۆچی یان سێیەمی کۆچی بووە، چونکە پێغەمبەر (ﷺ) لە ساڵی دووەم یان سێیەمی کۆچی

[1] - الإصابة في تمييز الصحابة، ج1ص22.

2 - أسدالغابة، ج1، ص106.

حەفصەی بەهاوسەرگرتووە،[1] ئوم ئیسحاقیش دەڵێت من کاتێ چوومە مەدینە پێغەمبەر (ﷺ) لەماڵی حەفصەی خێزانی بوو.

ئیسحاقی کوڕی سەعد(رضي الله عنه):

ئەم هاوەڵە لە پشتیوانانەو ناوی ئیسحاقی کوڕی سەعدی کوڕی عوبادەی خەزرەجیە، لە سەردەمی پێغەمبەردا (ﷺ) لەدایکبوو.[2]

ئیسحاقی کوڕی سەعدی کوڕی ئەبی وەقاص(رضي الله عنه):

ناوی ئیسحاقی کوڕی سەعدی کوڕی ئەبی وەقاصەو گەورە کوڕی سەعد بووە، بەڵام هەر بە منداڵی مرد، سەعدی کوڕی ئەبی وەقاص کونیەی ئەبوو ئیسحاقی بەم کوڕەیەوە وەرگرتووە.[3]

ئیسماعیل(رضي الله عنه):

زانیاری سەبارەت بە ناوو رەچەڵەکی نیە، ناوی ئیسماعیلە، چوویە خزمەت پێغەمبەر (ﷺ)و فەرموودەی لێ بیستووە، لە بەصرە نیشتەجێ بووە.[4]

گێڕانەوەیەك هاتووە کە ئەبووبەکری کوڕی عومارە لە باوکیەوە هێناویەتی دەڵێت پێغەمبەر (ﷺ) فەرمووی (لن يلج النار رجل صلى قبل طلوع الشمس وقبل غروبها)، (کەسێك پێش خۆر هەڵاتنو پێش خۆرئاوابوون نوێژ بکات، پێ ناخاتە ناو

1 - أسدالغابة، ج7، ص74.
2 - الإصابة في تمييز الصحابة، ج1، ص181.
3 - الإصابة في تمييز الصحابة، ج1، ص181.
4 -أسد الغابة، ج1، ص123-124.

دۆزەخەوە)، کەسێکی بەصری پێی وت ئایا تۆ ئەوەت بیستووە لە پێغەمبەر (ﷺ)؟ وتی بەڵێ، کەسەکە وتی منیش شایەتی دەدەم کە ئەوەم لە پێغەمبەر (ﷺ) بیستووە.[1]

هەریەك لە ئەبوونوعەیمو ئیبن حەجەر دەڵێن ئیبن خوزەیمە لە سەنەدەکەدا هێناویەتی کە ئەو هاوەڵە ناوی ئیسماعیل بوو، ئیبن حەجەریش دەڵێت تەنها لەم رێگەیەوە ئەو ناوە هاتووە، سەنەدەکەی صەحیحە.[2]

مەبەستی فەرموودەکە گەورەیی نوێژی بەیانیو نوێژی عەسرە کە خێرو پاداشتیان زۆر گەورەیە، وەك لە فەرموودەی تری صەحیحدا سەبارەت بە گەورەیی ئەو دوو نوێژە هاتووە (من صلى البردين دخل الجنة)،[3] پرسیار کرا لە ئەبوو موحەممەد، مەبەست بەو دوانە چیە؟ وتی نوێژی بەیانیو عەسر.[4]

ئیمائی کوڕی رەحەضە(رضي الله عنه)

ناوی ئیمائی کوڕی رەحەضەی کوڕی خوربەی کوڕی خیلافە، لە غیفاریەکانە.[5] کوڕێکی هەبوو بە ناوی خوفاف کە زۆر زوو موسڵمان بوو.[6]

---

1 - صحيح مسلم، الرقم1037، سنن أبي داود، الرقم367، السنن الكبرى للنسائي، الرقم 11073، السنن الكبرى للبيهقي، الرقم2026، مسند أحمد بن حنبل، الرقم17943، صحيح ابن خزيمة، الرقم319، المعجم الأوسط للطبراني، الرقم4149.

2 - معرفة الصحابة لأبي نعيم الأصبهاني، الرقم 1008، الإصابة في تميز الصحابة، ج1، ص 65.

3 - صحيح البخاري، الرقم558، صحيح مسلم، الرقم1039، السنن الكبرى للبيهقي، الرقم2024، مسند أحمد بن حنبل، 16407، صحيح ابن حبان، الرقم 1759، سنن الدارمي، الرقم 1443، مسند الروياني، الرقم499، مسند أبي يعلى الموصلي، الرقم 7101.

4 - سنن الدارمي، الرقم 1443.

5 - أسد الغابة، ج1، ص240، الإستيعاب في معرفة الأصحاب، ج1، ص135.

6 - أسد الغابة، ج1، ص240.

ئیماء گەورە و پیاوماقووڵی ناو هۆزی غیفار بوو،[1] غیفاریەکان ئەویان وەك وەفدی خۆیان دەنارد بۆ شوێنان.[2]

سەبارەت بە کاتی موسڵمانبوونی ئیماء راجیایی هەیە، بەپێی ئەو فەرموودەی صەحیحی موسلیم بێت کە باسی موسڵمانبوونی غیفاریەکان دەکات دەڵێت ئیماء بەرنوێژی دەکرد بۆیان،[3] بەڵام لە موسنەدەکەی ئەحمەدی کوڕی حەنبەلدا واهاتووە کە خوفافی کوڕی بەرنوێژی کردووە بۆیانو ئەوکاتیش گەورەی ئەو کۆمەڵەی غیفاریەکان خوفاف بوو.[4]

ئیماء پێشتر لە ناوچەی غەیقە نیشتەجێ بووو زوو زوو هاتوچۆی مەدینەی دەکرد.[5]

ئیماء لە جەنگی بەدردا لە سوپای بێباوەڕاندا بەشدار بوو،[6] بەڵام ماوەیەك پێش صولحی حودەیبیە موسڵمان بوو و ماڵیشی هێنایە مەدینە.[7]

---

1 - صحيح مسلم، الرقم 4624، المعجم الأوسط للطبراني، الرقم 3118.

2 - أسد الغابة، ج1، ص240.

3 - صحيح مسلم، الرقم 4624، مسند الطيالسي، الرقم 454، المعجم الأوسط للطبراني، الرقم 3118، دلائل النبوة لأبي نعيم الأصبهاني، الرقم 193.

4 - مسند أحمد بن حنبل، الرقم 20968.

5 - الإستيعاب في معرفة الأصحاب، ج1، ص135،

6 - الإستيعاب في معرفة الأصحاب، ج1، ص135، الإصابة في تمييز الصحابة، ج1، ص 169.

7 - أسد الغابة، ج1، ص240.

ئامینەی کچی ئەرقەم (رضي الله عنها)

ناوی ئامینەی کچی ئەرقەمەو لە ئافرەتە کۆچەریەکانە، پێغەمبەر (ﷺ) لە ناوچەی عەقیق بیرێکی پێ بەخشی، ئیتر ئەو بیرە بە بیری ئامینە ناسرا.[1]

ئامینەی کچی قەیس(رضي الله عنها)

ناوی ئامینەی کچی قەیسی کوڕی عەبدوڵایە، ئامۆزای زەینەبی دایکی باوەڕدارانە، ئەم ئافرەتە زۆر زوو لە مەککە موسڵمان بوو و کۆچی کرد بۆ حەبەشە، دواتر گەڕایەوە بۆ مەککەو لەوێوە کۆچی کرد بۆ مەدینە.[2]

ئامینەی کچی عەففان (رضي الله عنها)

ناوی ئامینەی کچی عەففانی کوڕی ئەبیلعاصەو خوشکی عوثمانی کوڕی عەففانی خەلیفەی سێیەمی موسڵمانانە، ئەم ئافرەتە لە فەتحی مەککەدا موسڵمان بوو و هاودەم بە هیندی ژنی ئەبووسوفیان بەیعەتی دا بە پێغەمبەری خوا (ﷺ).[3]

ئامینەی ئەنصاری (رضي الله عنها)

ناوی ئامینەی کچی قرطی کوڕیە خەنسائە، ئەم ئافرەتە لە پشتیوانانەو چووەتە خزمەت پێغەمبەر (ﷺ) و موسڵمان بووەو بەیعەتی پێداوە.[4]

---

[1] - الإصابة في تمييز الصحابة، ج7، ص 473.
[2] - الإصابة في تمييز الصحابة، ج7، ص 474.
[3] - الإصابة في تمييز الصحابة، ج7، ص 475.
[4] - الإصابة في تمييز الصحابة، ج7، ص 476.

ئەثیلەی کچی حارث(رضي الله عنها)

ناوی ئەثیلەی کچی حارثە، ئەم هاوەڵە لە پشتیوانانەو چووەتە خزمەت پێغەمبەری خوا (ﷺ) و بەیعەتی پێداوە.[1]

ئەروای کچی ئەبیلعاص(رضي الله عنها)

ناوی ئەروای کچی ئەبیلعاصەو پووری عوثمانی کوڕی عەففانە، لە فەتحی مەککەدا موسڵمان بوو و بەیعەتی دا بە پێغەمبەری خوا (ﷺ).[2]

ئەروای کچی عەبدولموطەلیب(رضي الله عنها)

ناوی ئەروای کچی عەبدولموطەلیبی کوڕی هاشمەو پووری پێغەمبەری خوایە (ﷺ)، هاوسەری عومەیری کوڕی وەهب بوو، دوای وەفاتی ئەو شووی کرد بە کلدەی کوڕی عەبدمەناف، دوای موسڵمانبوونی حەمزەی برای موسڵمان بوو و هانی کوڕەکانی دەدا تا پشتیوانی پێغەمبەری خوا (ﷺ) بن، ئەم ئافرەتە یەکێك بوو لە کۆچەران و کۆچی کرد بۆ مەدینە.[3]

ئەروای کچی کورەیز(رضي الله عنها)

ناوی ئەروای کچی کورەیزی کوڕی رەبیعەی عەبشەمیەو دایکی عوثمانی کوڕی عەففانی خەلیفەی سێیەمی موسڵمانانە، لە مەککە موسڵمان بوو و دواتر کۆچی کرد بۆ مەدینەو لەوێ مایەوە تا لە خیلافەتی کوڕەکەیدا وەفاتی کردو خەلیفە خۆی

[1] - الإصابة في تمييز الصحابة، ج7، ص 477.
[2] - الإصابة في تمييز الصحابة، ج7، ص 480.
[3] - الإصابة في تمييز الصحابة، ج7، ص 480

نوێژی لەسەر کرد و لە گۆڕستانی بەقیع ئەسپەردەی کردو دواتریش لەسەر گۆڕەکەی وەستابوو و نزای بۆ دەکرد.[1]

ئەسمائی کچی سەعید(رضي الله عنها)

ناوی ئەسمائی کچی سەعیدی کوڕی زەیدی قوڕەیشی عەدویە، ئەم ئافرەتە خۆی و باوکیشی هاوەڵی پێغەمبەری خوا (ﷺ) بوون.[2]

ئەسمائی کچی سەلامە (رضي الله عنها)

ناوی ئەسمائی کچی سەلامە یان کچی سەلەمەیەو هاوسەری عەییاشی کوڕی ئەبی رەبیعە بوو، ئەم ئافرەتە هاودەم بە مێردەکەی لە مەککە موسڵمان بوو و دواتر پێکەوە کۆچیان کرد بۆ حەبەشەو دواتر گەڕانەوە مەککەو ویستیان کۆچ بکەن بۆ مەدینە، دواتر کە عەییاش لەدەست بێباوەرانی مەککە رزگاری بوو و کۆچی کرد، ئەسمائیش کۆچی کرد بۆ مەدینە.[3]

ئەسمائی کچی شەکەل(رضي الله عنها)

ناوی ئەسمائی کچی شەکەلە، عائیشەی دایکی باوەڕداران دەڵێت ئەسمائی کچی شەکەل هات بۆ لای پێغەمبەر (ﷺ) و وتی ئەی پێغەمبەری خوا (ﷺ) کە یەکێکمان لە حەیز پاك بوویەوە چۆن خۆی بشوات؟ پێغەمبەریش (ﷺ) وەڵامی

[1] - الإصابة في تمييز الصحابة، ج7، ص 481-482.

[2] - الإصابة في تمييز الصحابة، ج7، ص 484.

[3] - الإصابة في تمييز الصحابة، ج7، ص 484.

دایەوەو فەرمووی (ئاو و سیدرەکەی –گەلایەك بووە بۆ پاککردنەوە بەکارهاتووە– هەڵبگرێت و بەجوانی خۆ پاك بکاتەوە و دواتر ئاو بکات بەسەریدا و هێندە ئاوی بەسەردا بکات تا بگاتە هەموو بەشەکانی سەری، دواتر ئاو بکات بەسەریدا و دواتر پارچە خوری یان لۆکەیەکی بۆنخۆش بگرێت و خۆی پێ پاك بکاتەوە)، ئەسمائیش وتی چۆن خۆی پێ پاك بکاتەوە؟ پێغەمبەر (ﷺ) فەرمووی سوبحانەڵا، دەی خۆی پێ پاك بکاتەوە، عائیشە دەڵێت مەبەستی شوێنەوار خوێنەکە بوو، ئینجا سەبارەت بە لەشگرانیش پرسیاری لێکرد و پێغەمبەر (ﷺ) وەڵامی دایەوە.[1]

ئەسمائی کچی عەبدوڵا (کچی ئەبووبەکری صدیق) (رضي الله عنها)

ناوی ئەسمائی کچی عەبدوڵای کوڕی عوثمانی تەیمیە، باوکی بە ئەبووبەکری صدیق ناسراوەو موژدەپێدراوی بەهەشت و یەکەم خەلیفەی موسڵمانانە، خوشکی عائیشەی هاوسەری پێغەمبەری خوایە (ﷺ)، ئەم ئافرەتە زۆر زوو لە مەککە موسڵمان بوو، دەوترێت هەژدەهەم کەس بووە موسڵمان بووە، هاوسەری زوبەیری کوڕی عەووام بوو.[2]

ئەسما نزیکەی سیانزە ساڵ لە عائیشە گەورەتر بوو.[3]

---

[1] - صحيح مسلم، الرقم 526.
[2] - الإصابة في تمييز الصحابة، ج7، ص 486.
[3] - سير أعلام النبلاء، ج2، ص 288.

واتە زوبەیر ئاوزاوای پێغەمبەر (ﷺ) بوو، لەگەڵ ئەم ژنەی کۆچی کرد بۆ مەدینەو لەوێ چەند منداڵێکی بوو، عەبدوڵا، عوروە، مونذیر،[1] عاصم، موهاجیر، خەدیجەی گەورە، ئوممولحەسەن، عائیشە.[2]

رۆژێك پێغەمبەر (ﷺ) بەرەو ماڵی ئەبووبەکر هات و کاتەکەی جیا بوو لە هاتنی رۆژانی تری، هاتە ژوورەوەو بە ئەبووبەکری فەرموو (ئەی ئەبووبەکر ئەوانەی لاتن بیانکەرە دەرەوە)، ئەبووبەکر وتی ئەی پێغەمبەری خوا (ﷺ) ئەوانە کەسانی تۆن، پێغەمبەر (ﷺ) فەرمووی (مۆڵەتم پێدراوە) واتە بۆ کۆچکردن، ئەبووبەکریش وتی ئەی پێغەمبەری خوا (ﷺ) بە باوکمەوە بەقوربانت بم یانی من هاودەمت دەبم؟ فەرمووی بەڵێ، ئەبووبەکر وتی دەی یەکێك لەو دوو سوارە بۆ تۆ، پێغەمبەر (ﷺ) فەرمووی (بە پارە دەیبەم)، ئەوەبوو هەردوو سوارەکەیان چاك ئامادە کردن و ئەسمائیش پشتێنەکەی کرد بە دوو بەشەوە بۆ بەستنەوەی توێشووەکانیان،[3] لەبەرئەمە ناونرا بە خاوەن دووپشتێنەکە (ذات النطاقين).[4]

ئەسماء دەڵێت کاتێك باوکم کۆچی کرد بۆ مەدینە، چی سامانی هەبوو بردی، باپیریشم وتی ئەڵێی ئەبووبەکر چی سامانی هەیە بردوویەتی، منیش وتم نا شتێکی زۆری بۆ جێهێشتوین، ئەوەبوو برێ بەردم خستە کوپێکەوەو جلێکم دا بەسەریدا و دەستی باپیرمم گرت و خستمە سەر جلەکەو وتم ئەمەی بۆ جێهێشتوین، ئەویش وتی دەی ئەوەی جێهێشتبێت باشە، ئینجا ئەبووبجەهل لەگەڵ چەند کەسێك هات بۆ

---

1 - أسد الغابة، ج7، ص 12.

2 - الطبقات الكبرى لابن سعد، ج3، ص 100.

3 - صحيح البخاري، الرقم 3714.

4 - صحيح البخاري، الرقم 2838.

ماڵمان و وتی باوکت لەکوێیە؟ وتم بەخوا نازانم لەکوێیە؟ ئەبووجەهلیش زللەیەکی توندی لێدام، ئینجا چوون.[1]

بەپێی گێڕانەوەیەکی تر بێت کۆچی ئەسما و زوبەیر پێکەوە نەبووە هەرچەندە هەردووکیان کۆچیان کردووە بۆ مەدینە، عائیشە دەڵێت دوای ئەوەی پێغەمبەر (ﷺ) کۆچی کرد بۆ مەدینە، زەیدی کوڕی حارثەی نارد بۆ لامان و ئەبوورافیعی مەولاشی لەگەڵدا نارد، دوو وشتر و پێنج سەد درهەمی پێدان تا بۆ کۆچەکە چی وشتریان پێویستە بیکڕن، ئەبووبەکریش عەبدوڵای کوڕی ئورەیقیطی بە دوو یان سێ وشترەوە نارد و نامەیەکی نووسی بۆ عەبدوڵای کوڕی ئەبووبەکر و فەرمانی پێدەکرد دایکی و من و ئەسمائی خوشکم بەودا بنێرێت بۆ مەدینە، ئەوەبوو کەوتنەڕێ، لەنیوەی ڕێدا زەید بە پارەکە سێ وشتری کڕی، دواتر هەموویان هاتنە مەککەو ڕێیان کەوتە طەلحەی کوڕی عوبەیدوڵا کە دەیویست خێزانی ئەبووبەکر ببات بۆ مەدینە، ئەوەبوو هەموومان کەوتینەڕێ، زەید و ئەبوورافیع فاطیمە و ئوممولکلثوم و سەودەی کچی زەمعەیان هێنان، هەروەها زەید ئومموئەیمەن و ئوسامەی کوڕی زەیدی هێنا، عەبدوڵای کوڕی ئەبووبەکریش دایکم و من و ئەسمائی هێنا، طەلحەش هاودەم بە ئێمە هات و هەموو پێکەوە کەوتینەڕێ تا گەیشتینە مەدینە، ئەو کات موسڵمانان خەریکی دروستکردنی مزگەوتی مەدینە بوون.[2]

---

[1] - سير أعلام النبلاء، ج 2، ص 290.

[2] - المستدرك على الصحيحين، الرقم 6755.

عەبدوڵای کوڕی زوبەیر لە یەکەم ساڵی کۆچیدا لەدایکبوو و یەکەم منداڵی لەدایکبووی کۆچەران بوو پاش کۆچ بۆ مەدینە.[1]

ئەسمائی کچی ئەبووبەکر باسی سکپڕی خۆی بە عەبدولا و لەدایکبوونی عەبدولاوە دەکات و دەڵێت سکم هەبوو، کە گەیشتمە مەدینەو لە قوبائدا دابەزیم، لەویٰ منداڵەکەم بوو، دواتر منداڵەکەم بردە خزمەت پێغەمبەر (ﷺ) و خستمە کۆشی، ئەویش داوای خورمایەکی کرد و خورماکەی مژی و دواتر خستیە دەمی منداڵەکەوە، ئیتر یەکەم شت چوویە ناو سکی منداڵەکەمەوە، لیکی پێغەمبەر (ﷺ) بوو، دواتر خورماکەی هێنا بە دەم و لێوی منداڵەکەدا،[2] جا موسڵمانان بە بیستنی هەواڵی لەدایکبوونی عەبدولا تەکبیریان دەکرد، چونکە جوولەکەکان دەیانوت جادوویان لێکردون تا موسڵمانان منداڵی کوڕیان نەبێت، کەچی بەوە خوای گەورە جوولەکەکانی بەدرۆ خستەوە.[3]

ئەسمائی کچی ئەبووبەکر دەڵێت سکم پڕ بوو بە خەدیجەوە، دراوسێیەکی جوولەکەمان گۆشتی لێنابوو، تەواو بێزووم پێوە کرد و خۆم پێ ڕانەگیرا و چووم بۆ لای ژنە جوولەکەکەو بە بیانووی هێنانی ئاگرەوە چووم بۆ لای، وتم بەڵکو خۆی تۆزێکم بەش بدات، کە چوومە ئەویٰ و بۆنم کرد و گۆشتەکەم بینی زیاتر حەزم لێکرد، ئەوەبوو ئاگرەکەم برد و ژنەکە بەشی نەدام، ئاگرەکەم کوژاندەوەو هەمدی چوومەوە بۆ ئاگرەکە، سێ جار وامکرد، کەچی هیچی بەش نەدام، منیش دانیشتم و

1 - الإصابة في تمييز الصحابة، ج4، ص 90.
2 - صحيح البخاري، الرقم 3717، صحيح مسلم، الرقم 4093، مسند أحمد بن حنبل، الرقم 26336.
3 - البداية والنهاية لابن كثير، ج3، ص 230.

دەستم کرد بە گریان و نزاکردن، مێردی ژنە جوولەکەکە هاتەوەماڵەوەو بە ژنەکەی وت کەس نەهاتووە بۆ لات. ژنەکە وتی ئافرەتێکی عەرەب هات داوای ئاگری کرد، کابرای جوولەکە وتی تا بەشی ئەو ژنە نەنێریت لێی ناخۆم، ئەوەبوو قاپێك گۆشتی بۆ ناردم، تا ئێستاش شتێکم نەخواردووە هێندەی ئەو خواردنە چێژی پێدابم.[1]

ئەسماء دەڵێت دایکم هات بۆ لام و هێشتا بێباوەڕش بوو، منیش چووم تا فەرمان لە پێغەمبەری خوا (ﷺ) وەربگرم و وتم ئەی پێغەبمەری خوا (ﷺ) دایکم هاتووە بۆ لام و داوای یارمەتیم لێدەکات ئایا لەگەڵی باش بم و یارمەتی بدەم، پێغەمبەر (ﷺ) فەرمووی بەڵێ.[2]

ئەسماء دەڵێت چووم بۆ لای پێغەمبەر (ﷺ) و ئەویش فەرمووی (لا توعي فيوعي الله عليك، ارضخي ما استطعت)،[3] (دەستت مەگرەوەو پیسکەیی مەنوێنە با خوا دەستت بەرووداا نەگرێتەوە، چەندە دەتوانیت ببەخشە).

ئەسمائی کچی ئەبووبەکر دەڵێت لەگەڵ پێغەمبەر (ﷺ) چووین بۆ حەج تا گەیشتینە عەرج، پێغەمبەر (ﷺ) دابەزی و عائیشە لەکەنار پێغەمبەرەوە (ﷺ) دانیشت، منیش لەپاڵ باوکمەوە دانیشتم، کۆڵ و توێشووی پێغەمبەر (ﷺ) و ئەبووبەکر یەکێك بوو و بە خزمەتکارێکی ئەبووبەکر بوو، ئەبووبەکر دانیشت و چاوەڕێی ئەو خزمەتکارە بوو بگات، ئەوەبوو خزمەتکارەکە دەرکەوت و وشترەکەی پێ نەبوو، ئەبووبەکر وتی کوا وشترەکەت؟ خزمەتکارەکە وتی دوێنێ شەو ونم کرد،

---

1 - الإصابة في تمييز الصحابة، ج7، ص 605.

2 - صحيح البخاري، الرقم 3027، صحيح مسلم، الرقم 1732، صحيح ابن حبان، الرقم 453.

3 - صحيح البخاري، الرقم 1378.

ئەبووبەکر وتی یەك وشترت پێ بوو و ئەویشت ونکرد؟ ئیتر کەوتە لێدانی، پێغەمبەر (ﷺ) بزەی دەکرد و دەیفەرموو (انظروا إلى هذا المحرم وما يصنع)،[1] (تەماشای ئەم ئیحرام بەستووە بکەن چی دەکات).

ئەسمائی کچی ئەبووبەکر لە سەردەمی خیلافەتی راشیدیندا هادەم بە زوبەیری مێردی بەشداری جەنگی یەرمووکی کرد.[2]

دواتر زوبەیر ئەسمائی تەڵاق داو ئەسمائیش لای عەبدوڵای کوڕی مایەوە، سەبارەت بە هۆکاری تەڵاقەکەشی چەند شتێك هاتووە کە روون نیە کامیانە، گێڕانەوەیەك هاتووە دەڵێت عەبدوڵا وتوویەتی کەسی وەك من نابێت کەس بچێـە لای دایکی، بۆیە زوبەیر تەڵاقی داوە، گێڕانەوەیەکی تر دەڵێت لەبەرئەوەی ئەسماء تەمەنی زۆر بوو، گێڕانەوەیەکی تر دەڵێت لەبەرئەوەی جارێك زوبەیر دای لە ئەسماء و ئەویش قیژاندی، عەبدوڵاش چوو بەدەم دایکیەوە، زوبەیر پێی وت بێیتە ژوورەوە دایکت تەڵاق دەدەم، بەڵام عەبدوڵا هەر چوویە ژوورەوە، بۆیە تەڵاقی دا، بەڵام هیچکام لەوانە بەڵگەی رەوا نین.[3]

ئەسماء دوای خیلافەتی راشیدینیش ژیا و سەردەمی دەسەڵاتی عەبدوڵای کوڕی بینی و بە چاوی خۆی کوژرانی کوڕەکەشی بینی، لە ساڵی حەفتاو دووی کۆچیدا عەبدولمەلیك حەججاجی کوڕی یووسفی نارد بۆ گەمارۆی مەککە تا

---

1 - مسند احمد بن حنبل، الرقم 26314، صحيح ابن خزيمة، الرقم 2500، المستدرك على الصحيحين، الرقم 1606، سنن أبي داود، الرقم 1565، سنن ابن ماجة، الرقم 2930، السنن الكبرى للبيهقي، الرقم 8612، ضعفه شعيب الأرناؤوط، حسنه الألباني في صحيح و ضعيف سنن أبي داود، الرقم 1818.

2 - سير أعلام النبلاء، ج2، ص 288.

3 - أسد الغابة، ج7، ص 12.

دەسەڵاتەکەی ئیبن زوبەیر لەناوبەرێت، ئەمەش لەسەر داوای خودی حەججاج بوو،[1] حەججاج ماوەی پێنج مانگ و نیو گەمارۆی مەککەی دا، هاوکات بە مەنجەنیق کەوتە لێدانی مەککە و خەڵکێکی زۆری کوشت، ئاو و خۆراکیشی لێ قەدەغە کردبوون، هەندێ لە بەردەکان بەر کەعبەش کەوتن، خەڵکەکە داوایان لە عەبدوڵا کرد لەگەڵیان رێکبکەوێت، بەڵام ئەو وتی بەخوا ئەوانە ئەگەر لەناو کەعبەشدا بتانگرن سەرتان دەبڕن، بۆیە هەرگیز داوای رێککەوتنیان لێ ناکەم، خەڵکەکە بەردەوام دەچوون بۆ لای حەججاج و داوای پەنایان دەکرد و عەبدوڵایان جێدەهێشت تا ئەوەی حەمزەو خوبەیبی کوڕیشی جێیانهێشت، عەبدوڵا چوو بۆ لای دایکی و سکاڵای حاڵی خۆی کرد چۆن هەموو خەڵکەکە جێیانهێشت، دایکی هانیدا تا خۆڕاگر بێت چونکە ئەو نیازەکەی بۆ قیامەتە، عەبدوڵا بەو وتانەی دایکی دڵخۆش بوو و چوو بەرگریەکی گەورەی کرد، لەو کاتەشدا هێشتا بەردەوام بوو لە شەونوێژ کردن، دواجار خشتێك کەوتەخوار و بەر سەری کەوت و سەری خوێناوی کرد و خستیە زەوی، خێرا دەستەیەك هاتن و کوشتیان و تەرمەکەیان برد بۆ لای حەججاج، دوای کوژرانی حەججاج شیوەن مەککەی داگرت، بەڵام زۆرو زمانی حەججاج بێدەنگی کردن.[2]

کاتێك عەبدوڵای کوڕی زوبەیر کوژرا، تەرمەکەی لەخاچ درا تا خەڵك بیبینێت، کە عەبدوڵای کوڕی عومەر دای بە لای تەرمەکەیدا، وەستا و وتی سەلامت لێ بێت ئەبووخوبەیب، سێ جار ئەوەی وتەوە، ئینجا وتی بەخوا من زۆر رێگریم لێکردیت لەمە، سێ جار ئەوەشی وتەوە، بەخوا هێندەی من تۆم ناسیبێت کەسێك بوویت

---

1 - البداية والنهاية لابن كثير، ج8، ص 325.

2 - البداية والنهاية لابن كثير، ج8، ص 330-331.

نوێژ و ڕۆژووت زۆرزۆر بوو و پەیوەندی خزمایەتیشت زۆر بەهێز ڕاگرتبوو، بەخوا ئوممەتێك تۆ خراپترینی بیت چاكترین ئوممەتە، پاشان عەبدوڵای كوڕی عومەر چوو، ئینجا حەججاج ئەو هەڵوێستەی ئیبن عومەری بیست، ناردی تەرمەكەی عەبدوڵا داگیرایە خوارەوەو فڕێ درایە ناو گۆڕستانی جوولەكەكان، دواتر حەججاج ناردی بە شوێن ئەسمائی كچی ئەبوبەكری دایكی عەبدوڵادا، ئەسماء ئامادە نەبوو بچێت بۆ لای، چەند جار نێردراوی نارد و ئەسمائیش نەچوو، حەججاج وتی دێیت یان كەسێك بنێرم بە پرچەكانت ڕاكێشی ئێرەت بكات، ئەسمائیش هەر نەچوو و وتی بەخوا نایەم بۆ لات تا كەسێك نەنێریت كە بێت بە پرچەكانم ڕاكێشم بكات، حەججاج خۆی چوو بۆ لای ئەسماء، وتی بینیت چیم كرد بە دوژمنی خوا–مەبەستی عەبدوڵای كوڕی بوو–؟ ئەسماء وتی بینیم دنیای ئەو و قیامەتی خۆتت شێواند...پێغەمبەری خوا (ﷺ) دەیفەرموو (لەناو ثەقیفدا درۆزنێك و خوێنڕێژێك دەردەكەون) جا درۆزنەكەمان بینی، بۆ خوێنڕێژەكەش تەنها تۆ شك دەبەم، حەججاج كە ئەوەی بیست هەستا و ئیتر نەهاتەوە بۆ لای ئەسماء..[1]

ئەسماء پاش ماوەیەكی زۆر كەم لە ڕووداوی كوژرانی عەبدوڵای كوڕی وەفاتی كرد، دەوترێت بیست ڕۆژ دوای مەرگی عەبدوڵای كوڕی مردووە.[2]

ذەهەبی دەڵێت مردنی ئەو كۆتایی هێنا بە چی هاوەڵی كۆچەری هەیە چ لە پیاوان و چ لە ژنان، واتە ئەو كۆتا هاوەڵی كۆچەری بوو وەفاتی كرد.[3]

---

1 - صحيح مسلم، الرقم 4722، المعجم الكبير للطبراني، الرقم 13649.

2 - الإصابة في تمييز الصحابة، ج7، ص 487.

3 - سير أعلام النبلاء، ج2، ص 296.

ئەسمائی کچی عومەر (رضي الله عنها)

ناوی ئەسمائی کچی عومەری کوڕی عەددیە، ئەم هاوەڵە لە پشتیوانانەو دایکی موعاذی کوڕی جەبەلە، ئەم ئافرەتە هاودەم بە حەفتا هاوەڵە پشتیوانیەکە بەشدار بوو لە بەیعەتی عەقەبەدا.[1]

ئەسمائی کچی عومەیس(رضي الله عنها)

ناوی ئەسمائی کچی عومەیسی کوڕی مەعدە، ئەم ئافرەتە زۆر زوو لە مەککە موسڵمان بوو و هاوسەری جەعفەری ئامۆزای پێغەمبەری خوا (ﷺ) بوو، هاودەم بە جەعفەری مێردی کۆچی کرد بۆ حەبەشەو لەوێ چەند منداڵی لێ بوو، دواتر هاودەم بە مێردەکەی گەڕایەوە بۆ مەدینەو دوای شەهیدبوونی جەعفەری مێردی شووی کرد بە ئەبووبەکری صدیق، ئەمەش لە کاتی غەزای حونەیندا بوو، لە ئەبووبەکریش کوڕێکی بوو بەناوی موحەممەد، دواتر پاش ئەبووبەکر عەلی کوڕی ئەبووطالیب بەهاوسەری گرت و لەویش منداڵی بوو.[2]

کاتێ کۆچەرانی حەبەشە هاتنەوە بۆ مەدینە، خەڵکێ لە کۆچەران پێیان دەوتن ئێمە پێش ئێوە کۆچمان کردووە بۆ مەدینە، ئەسمائی کچی عومەیسیش کە لەو کۆچەرانەی حەبەشە بوو بە سەردان چوو بۆ لای حەفصەی ژنی پێغەمبەر (ﷺ)، عومەر چوویە ژوورەوە بۆ لای حەفصەو ئەسمائی لەوێ بینی، بە حەفصەی وت ئەو ئافرەتە کێیە؟ وتی: ئەسمائی کچی عومەیسە، عومەر وتی ئەمە حەبەشیەکەیە، ئەمە لەوانەی کەشتیەکەیە؟ (واتە ئەو کۆچەرانەی بە کەشتی لە

[1] - الإصابة في تمييز الصحابة، ج7، ص 489.

[2] - الإصابة في تمييز الصحابة، ج7، ص 489-490.

حەبەشەوە هاتبوون بۆ مەدینە)، دایکی باوەرداران وتی بەڵێ، عومەر وتی: بە کۆچکردن پێشتان کەوتین، جا ئێمە لەئێوە لەپێشترو شیاوترین بە پێغەمبەری خوا، ئەسمائیش تووڕە بووو وتی نەبەخوا، ئێوە لەگەڵ پێغەمبەر (ﷺ) بوون‌و نانی برسیتانی دەداو ئامۆژگاری نەزانتانی دەکرد، بەڵام ئێمە لە خاکێکی-یان وڵاتێکی-دوورو ناخۆش بووین لە حەبەشە، ئەوەش لەبەر خواو لەبەر پێغەمبەرەکەی، سوێند بەخوا نان ناخۆم و ئاو ناخۆمەوە تا ئەوەی وتت باسی نەکەم بۆ پێغەمبەر (ﷺ)، ئێمە ئازارمان بەردەکەوت‌و دەترساین، دەچم‌و بۆی باس دەکەم و پرسیاری لێدەکەم‌و درۆ و فێڵیش ناکەم‌و کەم‌و زیادی بۆ ناکەم، ئەسماء چوو بۆ لای پێغەمبەر (ﷺ)و مەسەلەکەی بۆ باس کرد، پێغەمبەر (ﷺ) پێی فەرموو ئەی تۆ چیت پێ وت؟ وتی ئاواو ئاوام پێ وت، پێغەمبەر (ﷺ) فەرمووی (ليس بأحق بي منكم، وله ولأصحابه هجرة واحدة، ولكم أنتم - أهل السفينة - هجرتان) (ئەو لە ئێوە شیاوتر نیە بە من، ئەوو هاوەڵانی یەك کۆچیان بۆ هەیەو ئێوەش-یارانی کەشتی- دوو کۆچتان بۆ هەیە).[1]

کاتێك لە غەزای موئتەدا جەعفەری باوکی شەهید بوو، پێغەمبەر (ﷺ) چوو بۆ ماڵی جەعفەر، ئەسمائی ژنی جەعفەر دەڵێت جارێك هەویرم شێلا بوو و منداڵەکانم شۆردبوون و رۆنم دابوو لە قژیان و پاك‌و پوختم کردبوونەوە، پێغەمبەر (ﷺ) هات بۆ لامان و فەرمووی (منداڵەکانی جەعفەرم بۆ بهێنە)، منیش ئەوانم هێنا، پێغەمبەریش (ﷺ) بۆنی ئەوانی دەکرد و فرمێسك بە چاوانیدا دەهاتە خوارەوە،

---

1 - صحيح البخاري، الرقم 4004، صحيح مسلم، الرقم 4462، السنن الكبرى للنسائي، الرقم 8113، مسند أحمد بن حنبل، الرقم 19089، مسند أبويعلى الموصلي، الرقم 7151،

وتم ئەی پێغەمبەری خوا (ﷺ) بە دایك و باوكمەوە بە قوربانت بم بۆچی دەگریت، ئایا هیچت سەبارەت بە جەعفەر و هاوەڵانی بیستووە؟ فەرمووی (نعم أصيبوا هذ اليوم)، (بەڵێ ئەمڕۆ كوژران)، ئەسمائی كچی عومەیس دەڵێت منیش هەستام دەستم كرد بە شیوەن و ژنان لە دەورم كۆبوونەوە و پێغەمبەر (ﷺ) گەڕایەوە بۆ ماڵەوەو بە ژن و خێزانەكانی فەرموو (لا تغفلوا آل جعفر من أن تصنعوا لهم طعاما فإنهم قد شغلوا بأمر صاحبهم)،[1] (بنەماڵەی جەعفەر پشتگوێ مەخەن و چاوتان لێیان بێت خواردنیان بۆ ئامادە بكەن چونكە ئەوان خۆیان پەشۆكاون بە مردووەكەیانەوە).

پێغەمبەر (ﷺ) تا سێ ڕۆژ مۆڵەتی دا خێزانی جەعفەر ماتەمینی بگێڕن، دواتر پێغەمبەر (ﷺ) چوو بۆ لایان و فەرمووی (لا تبكوا على أخي بعد اليوم)، (لەمڕۆ بەدواوە مەگرین بەسەر براكەمدا)، ئینجا فەرمووی (برازاكانم بۆ بانگ بكەن)، ئەوانیش هاتن، ئینجا داوای سەرتاشی كرد و سەرتاش هات، پێغەمبەر (ﷺ) فەرمانی كرد سەری كوڕەكانی جەعفەری چاك كرد.[2]

ئەسمائی كچی عومەیس لە دوای وەفاتی پێغەمبەر (ﷺ) لە خزمەتی فاطیمەی كچی پێغەمبەردا (ﷺ) بوو، ئەوەبوو فاطیمە پێش مردنی تووشی نەخۆشیەكی سەخت بوو، لەو كاتەشدا خەمی ئەوەی بوو چۆن ببرێت بەرەو گۆڕستان، كاتێك ئەسمائی كچی عومەیسی لابوو، قسەی بۆ ئەسما دەكرد چەندە

1 - مسند أحمد بن حنبل، الرقم 26475، المعجم الكبير للطبراني، الرقم 20234، ضعفه شعيب الأرناؤوط.

2 - سنن أبي داوود، الرقم 3678، السنن الكبرى للنسائي، الرقم 8330، مسند أحمد بن حنبل، الرقم 1684، المعجم الكبير للطبراني، الرقم 1445، صححه أحمد شاكر، كما صححه شعيب الأرناؤوط، كما صححه الألباني في صحيح و ضعيف سنن النسائي، الرقم 5227.

پێی ناخۆشە بە قوماشێکەوە ببرێت و جەستەی دەربکەوێت؟ ئەسمائیش وتی بەخوا دارەمەیتێکت بۆ دروست دەکەم وەك ئەوەی بینیم لە حەبەشە دروست دەکرا، فاطیمەش وتی ئادەی نیشانم بدە چۆنە، ئەویش بۆی دروست کرد، فاطیمەش پێکەنی، ئەوەش تاکە پێکەنینی بوو پاش وەفاتی پێغەمبەر (ﷺ).[1]

ئەسمائی کچی عومەیس دەڵێت فاطیمە پێی وتم زۆرم پێ ناخۆشە کە قوماشێك دەدرێت بەسەر ئافرەتدا و جەستەی دەردەکەوێت، منیش وتم ئەی کچی پێغەمبەری خوا (ﷺ) من لە حەبەشە شتێکم بینیوە با بۆت باس بکەم، ئەوەبوو بە برێ دار دارەمەیتێکم دروست کرد و ئینجا قوماشێکی دا بەسەریدا دا، فاطیمە وتی ئەمە زۆر چاکە، ئەگەر مردم تۆ و عەلی بمشۆن و کەسی تر نەیەتە ژوورەوە، ئەوەبوو کە وەفاتی کرد، عائیشە هات تا بێتە ژوورەوە، ئەسمائیش وتی مەیەرە ژوورەوە، عائیشە لای ئەبووبەکر گلەیی کرد، ئەبووبەکر هات و وتی بۆ ریی نادەن؟ ئەسمائیش وتی فاطیمە خۆی وەسیەتی کرد تەنها من و عەلی بیشۆین، ئەبووبەکریش وتی فاطیمە خۆی چۆنی وتووە وا بکەن.[2]

دواتریش ئەسماء تەرمی ئەبووبەکری صدیقی شۆرد.[3]

---

[1] - المستدرك على الصحيحين، الرقم 4712،

[2] - سير أعلام النبلاء للذهبي، ج2، ص 128-129.

[3] - سير أعلام النبلاء، ج2، ص 286.

ئەسمائی کچی قرط(رضي الله عنها)

ناوی ئەسمائی کچی قرطە، ئەم هاوەڵە لە پشتیوانانەو چووەتە خزمەت پێغەمبەری خوا (ﷺ) و بەیعەتی پێداوە.[1]

ئەسمائی کچی نوعمان (رضي الله عنها)

ناوی ئەسمائی کچی نوعمانی کیندیە، پێغەمبەر (ﷺ) داوای کرد و بە هاوسەری گرت بەڵام نەیگواستەوەو تەڵاقی دا، سەبارەت بە هۆکاری تەڵاقدانەکەی راجیایی هەیە، رایەك دەڵێت چونکە پێغەمبەر (ﷺ) بانگی کرد و ئەویش نەچوو، رایەکی تر دەڵێت بەڵکو لەبەرئەوەی پێغەمبەر (ﷺ) ویستی بچێتە لای وتی پەنا دەگرم بە خوا لێت، رایەکیش دەڵێت بەڵکو لەبەرئەوەی زۆر جوان بوو، ژنەکانی تری پێغەمبەر (ﷺ) ترسان کەنار بخرێن، بۆیە وتیان پێغەمبەر (ﷺ) حەز دەکات کاتێ ویستی بێتە لات بڵێیت پەنا دەگرم بە خوا لێت، ئەویش وایکرد.[2]

ئەسمائی کچی یەزید(رضي الله عنها)

ناوی ئەسمائی کچی یەزیدە، ئەم ئافرەتە لە پشتیوانانە لە ئەوسیەکان و ئامۆزای سەعدی کوڕی موعاذە، ئەم ئافرەتە چەند فەرموودەی لە پێغەمبەری خواوە (ﷺ) گێڕاوەتەوەو دوای وەفاتی پێغەمبەریش (ﷺ) ژیا و لە جەنگی

---

[1] - الإصابة في تمييز الصحابة، ج7، ص491.

[2] - الإصابة في تمييز الصحابة، ج7، ص494-495.

یەرمووكدا بەشداری كرد و تیایدا چەند سەربازی ڕۆمی كوشت، دوای ئەوەش ماوەیەكی زۆر ژیا.[1]

ئەسمائی كچی یەزید دەڵێت بیستم لە پێغەمبەری خوا (ﷺ) دەیفەرموو (لا تقتلوا اولادكم سرا)،[2] (منداڵەكانتان بە نهێنی مەكوژن).

ئەسمائی كچی یەزید دەڵێت لە سەردەمی پێغەمبەری خوادا (ﷺ) تەڵاق درام و هێشتا ئەوكات عیددە بۆ ئافرەتی تەڵاق دراو نەبوو، ئەوەبوو خوای گەورە ئایەتی لەو بارەوە دابەزاندە خوارەوە.[3]

ئومامەی كچی بیشر (رضي الله عنها)

ناوی ئومامەی كچی بیشری كوڕی وەقشە، ئەم هاوەڵە لە پشتیوانانەو موسڵمان بووەو چووەتە خزمەت پێغەمبەری خوا (ﷺ) و بەیعەتی پێداوە.[4]

ئومامەی كچی حەمزە (رضي الله عنها)

ناوی ئومامەی كچی حەمزەی مامی پێغەمبەری خوایە (ﷺ)، واتە ئەم ئافرەتە ئامۆزای پێغەمبەری خوایە (ﷺ).[5]

[1] - الإصابة في تمييز الصحابة، ج7، ص498.

[2] - صحيح ابن حبان، الرقم 6069، سنن أبي داود، الرقم 3401، حسنه ابن حجر في الإصابة، ج7، ص 498، ضعفه شعيب الأرناؤوط.

[3] - سنن أبي داود، الرقم 1954، حسنه شعيب الأرناؤوط، كما حسنه الألباني في صحيح و ضعيف سنن أبي داود، الرقم 2281.

[4] - الإصابة في تمييز الصحابة، ج7، ص499.

[5] - الإصابة في تمييز الصحابة، ج7، ص499.

لە عومرەی پاش ڕێککەوتنی حودەیبیەدا کە پێغەمبەر (ﷺ) ویستی بگەڕێتەوە کچەکەی حەمزە کەوتە دوای و هاواری دەکرد مامە گیان مامەگیان، عەلی دەستی گرت و بە فاطیمەی وت وەرە بەدەم ئامۆزاکەتەوە، ئیتر عەلی و زەید و جەعفەر لەسەر ئەوە ناکۆك بوون کامیان ئومامە لای خۆیان بهێڵنەوە، عەلی دەیوت من هێنام و ئامۆزای منە، جەعفەر دەیوت ئامۆزای منەو پووریشی ژنی منە، زەیدیش دەیوت برازای منە، پێغەمبەر (ﷺ) دایە لای پووری-خوشکی دایکی- و فەرمووی (پوور- خوشکی دایك- لە شوێن دایکە)، دواتر عەلی بە پێغەمبەری خوای (ﷺ) وت بۆچی کچەکەی حەمزە بەهاوسەر ناگریت؟ پێغەمبەر (ﷺ) فەرمووی ئەو کچی برا شیریەکەمە.[1]

پێغەمبەر (ﷺ) دواتر ئومامەی کچی حەمزەی مارە کرد لە سەلەمەی کوڕی ئەبی سەلەمە، ئەوکات هەردووکیان تازەپێگەیشتووبوون، بەڵام هێندەی نەبرد ئومامە کۆچی دوایی کرد، سەلەمە دواتر پاش وەفاتی پێغەمبەریش (ﷺ) ژیا و لە سەردەمی ئومەویەکاندا کۆچی دوایی کرد.[2]

[1] - صحيح البخاري، الرقم 4018، السنن الكبرى للنسائي، الرقم 8305.

2 - الإصابة في تمييز الصحابة، ج3، ص149.

ئومامه‌ی کچی خوده‌یج(رضي الله عنها)

ناوی ئومامه‌ی کچی خوده‌یجه‌و خوشکی رافیعی کوڕی خوده‌یجه، ئه‌م هاوه‌ڵه له پشتیوانانه‌و موسڵمان بوو و چوویه خزمه‌ت پێغه‌مبه‌ری خوا (ﷺ) و به‌یعه‌تی پێدا.[1]

ئومامه‌ی کچی سیماك(رضي الله عنها)

ناوی ئومامه‌ی کچی سیماکی کوڕی عه‌تیکه، ئه‌م هاوه‌ڵه له پشتیوانانه‌و موسڵمان بوو و چوویه خزمه‌ت پێغه‌مبه‌ری خوا (ﷺ) و به‌یعه‌تی پێدا.[2]

ئومامه‌ی کچی صامیت (رضي الله عنها)

ناوی ئومامه‌ی کچی صامیته‌و خوشکی عوباده‌ی کوڕی صامیته، ئه‌م هاوه‌ڵه له پشتیوانانه‌و موسڵمان بوو و چوویه خزمه‌ت پێغه‌مبه‌ری خوا (ﷺ) و به‌یعه‌تی پێدا.[3]

ئومامه‌ی کچی ئه‌بیلعاص(رضي الله عنها)

ناوی ئومامه‌ی کچی ئه‌بیلعاصه‌و دایکی ناوی زه‌ینه‌بی کچی پێغه‌مبه‌ری خوایه (ﷺ)، واته ئومامه کچه‌زای پێغه‌مبه‌ری خوایه (ﷺ).[4]

[1] - الإصابة في تمييز الصحابة، ج7، ص501.
[2] - الإصابة في تمييز الصحابة، ج7، ص501.
[3] - الإصابة في تمييز الصحابة، ج7، ص501.
[4] - الإصابة في تمييز الصحابة، ج7، ص501.

پێغەمبەر (ﷺ) ئومامەی زۆر خۆشدەویست، تەنانەت کە نوێژی دەکرد ئومامەی دەگرتەباوەش، کە دەچوو بە سوجدەدا دایدەنا، کە هەڵدەسایەوە هەمدی دەیگرتەوە باوەش.[1]

دوای ئەوەی فاطیمەی کچی پێغەمبەر (ﷺ) وەفاتی کرد، عەلی کوڕی ئەبوو طالیب ئومامەی کچی زەینەبی بەهاوسەرگرت کە خوشکەزای فاتیمە بوو،[2] ئەمەش لە سەردەمی خیلافەتی ئەبووبەکری صدیق و پاش جەنگی یەمامە بوو.[3]

ئومامە هاوسەری عەلی بوو تا شەهیدبوونی عەلی، پێشتر عەلی وەسیەتی کردبوو دوای خۆی موغیرەی کوڕی نەوفەل ئومامە بخوازێت، ئەوەبوو موغیرە خواستی و پێش مەرگی موغیرە ئومامە وەفاتی کرد.[4]

ئومامەی کچی عیصام (رضي الله عنها)

ناوی ئومامەی کچی عیصامی کوڕی عامیرە، ئەم هاوەڵە لە پشتیوانانەو موسڵمان بووەو چووەتە خزمەت پێغەمبەری خوا (ﷺ) و بەیعەتی پێداوە.[5]

---

1 - صحيح البخاري، الرقم 503، صحيح مسلم، الرقم 876، سنن أبي داود، الرقم 795،

2 - سير أعلام النبلاء، ج2، ص 246، الإصابة في تمييز الصحابة، ج7، ص 502.

3 - البداية والنهاية لابن كثير، ج6، ص 353.

4 - الإصابة في تمييز الصحابة، ج7، ص503.

5 - الإصابة في تمييز الصحابة، ج7، ص503.

ئومامەی کچی قرط(رضي الله عنها)

ناوی ئومامەی کچی قرطی کوڕی خەنسائە، ئەم هاوەڵە لە پشتیوانانەو موسڵمان بووەو چووەتە خزمەت پێغەمبەری خوا (ﷺ) و بەیعەتی پێداوە.[1]

ئومامەی کچی موحەررەث(رضي الله عنها)

ناوی ئومامەی کچی موحەررەثی کوڕی زەیدەو موسڵمان بووەو چووەتە خزمەت پێغەمبەری خوا (ﷺ) و بەیعەتی پێداوە.[2]

ئەمەی کچی خالید(رضي الله عنها)

ناوی ئەمەی کچی خالیدە، کاتێك دایك و باوکی کۆچیان کرد بۆ حەبەشە لەوێ ئەمە لەدایك بوو، جا کاتێك چوونەوە بۆ لای پێغەمبەر (ﷺ) ئەمە سەلامی نەجاشی گەیاند بە پێغەمبەر (ﷺ).[3]

ئومەیمەی کچی بیشر (رضي الله عنها)

ناوی ئومەیمەی کچی بیشرەو هاوسەری حەسسانی کوڕی دەحداحە بوو، ئەوکاتە مێردەکەی بێباوەڕ بوو، بۆیە ئومەیمە رایکرد بۆ لای پێغەمبەر (ﷺ) و لەوێ پێغەمبەر (ﷺ) مارەی کرد لە سەهلی کوڕی حونەیف، ئومەیمە لە سەهل کوڕێکی بوو بە ناوی عەبدوڵا.[4]

[1] - الإصابة في تمييز الصحابة، ج7، ص504.
[2] - الإصابة في تمييز الصحابة، ج7، ص505.
[3] - الإصابة في تمييز الصحابة، ج7، ص506.
[4] - الإصابة في تمييز الصحابة، ج7، ص508.

ئومەیمەی کچی بەشیر (رضي الله عنها)

ناوی ئومەیمەی کچی بەشیری کوڕی سەعدە، ئەم هاوەڵە لە پشتیوانانەو خوشکی نوعمانی کوڕی بەشیرە، ئومەیمە موسڵمان بووەو چووەتە خزمەت پێغەمبەر (ﷺ) و بەیعەتی پێداوە.[1]

ئومەیمەی کچی عەبدولا (رضي الله عنها)

ناوی ئومەیمەی کچی عەبدوڵای کوڕی ساعیدەیەو باوکی بە ئەبی حەثمە ناسراوە، ئەم هاوەڵە لە پشتیوانانەو موسڵمان بووەو چووەتە خزمەت پێغەمبەر (ﷺ) و بەیعەتی پێداوە.[2]

ئومەیمەی کچی سوفیان (رضي الله عنها)

ناوی ئومەیمەی کچی سوفیانی کوڕی وەهبە، هاوسەری ئەبووسوفیانەو پاش فەتحی مەککە موسڵمان بوو و بەیعەتی دا بە پێغەمبەر (ﷺ).[3]

ئومەیمەی دایکی ئەبووهورەیرە (رضي الله عنها)

ناوی ئومەیمەی کچی صوبەیح یان صوفەیحە، رایەکیش دەڵێت بەڵکو ناوی مەیموونەیە، دایکی هاوەڵی ناسراوی پێغەمبەر (ﷺ) ئەبووهورەیرەیە.[4]

---

[1] - الإصابة في تمييز الصحابة، ج7، ص508.
[2] - الإصابة في تمييز الصحابة، ج7، ص509.
[3] - الإصابة في تمييز الصحابة، ج7، ص511.
[4] - الإصابة في تمييز الصحابة، ج7، ص512.

دایکی ئه‌بوو هوره‌یره بێباوه‌ڕ بوو، ئه‌و کاته‌ش که ئه‌بووهوره‌یره موسڵمان بووبوو هێشتا ئه‌و بێباوه‌ڕ بوو، ئه‌بوو هوره‌یره به‌سه‌رهاتی موسڵمانبوونی دایکی باس ده‌کات و ده‌ڵێت: به‌رده‌وام دایکم بانگ ده‌کرد بۆ ئیسلام، ڕۆژێك که داوام کرد موسڵمان بێت، قسه‌یه‌کی ناشیرینی وت به پێغه‌مبه‌ر (ﷺ) که پێم ناخۆش بوو، بۆیه چوومه خزمه‌ت پێغه‌مبه‌ر (ﷺ) و ده‌گریام، وتم ئه‌ی پێغه‌مبه‌ری خوا (ﷺ) من دایکم بانگ ده‌که‌م بۆ ئیسلام و ئه‌و ڕازی نابێت، جا ئه‌مڕۆ که بانگم کرد بۆ ئیسلام، سه‌باره‌ت به تۆ شتێکم لێ بیست که پێم ناخۆش بوو، جا نزای بۆ بکه به‌ڵکو خوا ڕێنموونی بکات، پێغه‌مبه‌ریش (ﷺ) نزای بۆ کرد و فه‌رمووی (خوایه دایکی ئه‌بوو هوره‌یره ڕێنموونی بکه)، منیش به دڵخۆشیه‌وه ده‌رچووم، که گه‌یشتمه به‌رده‌رگای ماڵه‌وه بینیم داخراوه، دایکم خشپه‌ی پێی منی بیست و وتی ئه‌بووهوره‌یره له شوێنی خۆت ڕاوه‌سته، ده‌نگی خوڕه‌ی ئاوم ده‌بیست، دایکم جلوبه‌رگی پۆشی و له‌چکه‌که‌ی دا به سه‌ریدا و ده‌رگاکه‌ی کرده‌وه‌و دواتر به‌به‌رچاومه‌وه شایه‌تومانی هێنا، منیش گه‌ڕامه‌وه بۆ لای پێغه‌مبه‌ری خوا (ﷺ) و له خۆشیدا ده‌گریام، وتم ئه‌ی پێغه‌مبه‌ری خوا (ﷺ) موژده بێت خوا نزاکه‌ی وه‌رگرتیت و ڕێنموونی دایکی ئه‌بووهوره‌یره‌ی کرد، پێغه‌مبه‌ریش (ﷺ) سوپاس و شتایشی خوای کرد، دواتر وتم ئه‌ی پێغه‌مبه‌ری خوا (ﷺ) نزام بۆ بکه خوا من و دایکم لای به‌نده باوه‌ڕداره‌کانی خۆشه‌ویست بکات و ئه‌وانیش لای ئێمه خۆشه‌ویست بکات، پێغه‌مبه‌ریش (ﷺ) نزای کرد و فه‌رمووی (اللهم حبب عبيدك هذا وأمه إلى عبادك المؤمنين، وحبب إليهم المؤمنين)، (خوایه ئه‌م به‌نده بچووکه‌ی خۆت و دایکی

لای بەندە باوەڕدارەکانت خۆشەویست بکەو باوەڕدارانیش لا ئەوان خۆشەویست بکە)، ئیتر هەر باوەڕدارێك باسی منی دەبیست یان دەیبینیم منی خۆش دەویست.[1]

ئومەیمەی کچی عوقبە (رضي الله عنها)

ناوی ئومەیمەی کچی عوقبەی کوڕی عەمرە، ئەم هاوەڵە لە پشتیوانانەو چووەتە خزمەت پێغەمبەری خوا (ﷺ) و موسڵمان بووە، هاوسەری سەهلی کوڕی عەتیکە.[2]

ئومەیمەی کچی عەمر (رضي الله عنها)

ناوی ئومەیمەی کچی عەمرە، ئەم هاوەڵە لە پشتیوانانەو موسڵمان بووەو چووەتە خزمەت پێغەمبەری خوا (ﷺ) و موسڵمان بووە.[3]

ئومەیمەی کچی قەیس(رضي الله عنها)

ناوی ئومەیمەی کچی قەیسی کوڕی ئەبی صەلتە، ئەم ئافرەتە لە غیفاریەکانەو موسڵمان بووەو پاش هیجرەت بەیعەتی داوە بە پێغەمبەر (ﷺ)، دواتر لە فەتحی خەیبەردا بەشداری کرد.[4]

---

1 - صحيح مسلم، الرقم 4650، صحيح ابن حبان، الرقم 7261، مسند أحمد بن حنبل، الرقم 8053، المعجم الكبير للطبراني، الرقم 20974.

[2] - الإصابة في تمييز الصحابة، ج7، ص514.

[3] - الإصابة في تمييز الصحابة، ج7، ص514.

[4] - الإصابة في تمييز الصحابة، ج7، ص514.

ئومەیمەی کچی قەیسی ئەسەدی (رضي الله عنها)

ناوی ئومەیمەی کچی قەیسی کوڕی عەبدوڵای ئەسەدیەو زۆر زوو لە مەککە موسڵمان بوو و کۆچی کرد بۆ حەبەشەو لەوێ لەگەڵ ئومموحەبیبەی دایکی باوەڕداراندا بوو.[1]

ئومەیمەی کچی ئەبولهەیثەم (رضي الله عنها)

ناوی ئومەیمەی کچەی ئەبولهەیثەمی کوڕی تیهانە، ئەم هاوەڵە لە پشتیوانانەو چووەتە خزمەت پێغەمبەر (ﷺ) و بەیعەتی پێداوە.[2]

ئومەیمەی خزمەتکار (رضي الله عنها)

ناوی ئومەیمەیەو خزمەتکاری عەبدوڵای کوڕی ئوبەی بوو، هەریەك لە ئومەیمەو موسەیکە پێکەوە خزمەتکار بوون، جا عەبدوڵا زۆری لێدەکردن تا زینا بکەن، ئەوانیش چوون لای پێغەمبەر (ﷺ) سکاڵایان کرد، ئەوەبوو خوای گەورە ئایەتی دابەزاندە خوارەوە (وَلْيَسْتَعْفِفِ ٱلَّذِينَ لَا يَجِدُونَ نِكَاحًا حَتَّىٰ يُغْنِيَهُمُ ٱللَّهُ مِن فَضْلِهِۦ ۗ وَٱلَّذِينَ يَبْتَغُونَ ٱلْكِتَٰبَ مِمَّا مَلَكَتْ أَيْمَٰنُكُمْ فَكَاتِبُوهُمْ إِنْ عَلِمْتُمْ فِيهِمْ خَيْرًا ۖ وَءَاتُوهُم مِّن مَّالِ ٱللَّهِ ٱلَّذِىٓ ءَاتَىٰكُمْ ۚ وَلَا تُكْرِهُوا۟ فَتَيَٰتِكُمْ عَلَى ٱلْبِغَآءِ إِنْ أَرَدْنَ تَحَصُّنًا لِّتَبْتَغُوا۟ عَرَضَ ٱلْحَيَوٰةِ ٱلدُّنْيَا ۚ وَمَن يُكْرِههُّنَّ فَإِنَّ ٱللَّهَ مِنۢ بَعْدِ إِكْرَٰهِهِنَّ غَفُورٌ رَّحِيمٌ ﴿٣٣﴾)،[3] **(با ئەوانەی توانای مارەکردنو زەماوەندیان نیە، خۆڕاگرنو داوێن پاك بن، هەتا خوا لە گەورەییو چاکەی خۆیەوە**

---

[1] - الإصابة في تمييز الصحابة، ج7، ص515.

[2] - الإصابة في تمييز الصحابة، ج7، ص516.

[3] - صحيح مسلم، الرقم 5474.

داراو بێنیازیان دەکات، وە ئەو کەسانەی غولامی ئێوەن‌و داوای بڕیارنامە نووسین دەکەن، ئەگەر خێر و سەلاحتان لەواندا بەدیکرد پەیمان نامەیان لەگەڵ بنووسن‌و لە دارایی و ماڵێك کە خوا پێی داون پێیان بدەن، وە کەنیزەکی خۆتان ناچار بە زینا مەکەن، ئەگەر ئەوان ویستیان داوێن پاکوە بە عیسمەت بن، بەلام ئێوە بتانەوێت ماڵ‌و دارایی دنیا بەدەست بێنن، هەرکەس ئەوان ناچار بکا، ئەگەر دوای ئەو ناچارکردنە تەوبە بکەن ئەوە خوای گەورە بێ شك زۆر بەخشەر و میهرەبانە).

ئومەینە (رضي الله عنها)

ناوی ئومەینەی کچی خەلەفەو زۆر زوو لە مەککە موسڵمان بوو و هاودەم بە خالیدی کوڕی سەعیدی مێردی کۆچی کرد بۆ حەبەشەو لەوێ چەند منداڵێکی لێ بوو.[1]

ئونەیسەی کچی خوبەیب(رضي الله عنها)

ناوی ئونەیسەی کچی خوبەیبە، ئونەیسە دەڵێت پێغەمبەر (ﷺ) دەیفەرموو (ئەگەر ئیبن ئوم مەکتووم بانگی دا ئەوە بخۆن و بخۆنەوە، ئەگەر بیلال بانگی دا ئەوە مەخۆن و مەخۆنەوە).[2]

[1] - الإصابة في تمييز الصحابة، ج7، ص 517.

[2] - صحيح ابن خزيمة، الرقم 395، صحيح ابن حبان، الرقم 3533، مسند أحمد بن حنبل، الرقم 26809، صححه شعيب الارناؤوط.

ئونەیسەی کچی ثەعلەبە (رضي الله عنها)

ناوی ئونەیسەی کچی ثەعلەبەیە، ئەم هاوەڵە لە پشتیوانانەو چووەتە خزمەت پێغەمبەری خوا (ﷺ).[1]

ئونەیسەی کچی ئەبی حەبیبە (رضي الله عنها)

ناوی ئونەیسەی کچی ئەبی حەبیبەیە، ئەم هاوەڵە لە پشتیوانانەو چووەتە خزمەت پێغەمبەری خوا (ﷺ) و بەیعەتی پێداوە.[2]

ئونەیسەی کچی رافیع(رضي الله عنها)

ناوی ئونەیسەی کچی رافیعی کوڕی موعەللایە، ئەم هاوەڵە لە پشتیوانانەو چووەتە خزمەت پێغەمبەری خوا (ﷺ) و بەیعەتی پێداوە.[3]

ئونەیسەی کچی روهم (رضي الله عنها)

ناوی ئونەیسەی کچی روهمە، ئەم هاوەڵە لە پشتیواانەو چووەتە خزمەت پێغەمبەری خوا (ﷺ) و بەیعەتی پێداوە.[4]

---

[1] - الإصابة في تمييز الصحابة، ج7، ص 519.

[2] - الإصابة في تمييز الصحابة، ج7، ص 519.

[3] - الإصابة في تمييز الصحابة، ج7، ص 520.

[4] - الإصابة في تمييز الصحابة، ج7، ص 520.

ئونەیسەی کچی ساعیدە (رضي الله عنها)

ناوی ئونەیسەی کچی ساعیدەیە، ئەم هاوەڵە چووەتە خزمەت پێغەمبەری خوا (ﷺ) و بەیعەتی پێداوە.[1]

ئونەیسەی ئەنصاری(رضي الله عنها)

ناوی ئونەیسەی کچی ئەبی طەلحەیە، ئەم هاوەڵە لە پشتیواانەو چووەتە خزمەت پێغەمبەری خوا (ﷺ) و بەیعەتی پێداوە.[2]

ئونەیسەی کچی عەبدولا (رضي الله عنها)

ناوی ئونەیسەی کچی عەبدولایە، ئەم هاوەڵە لە پشتیوانانەو چووەتە خزمەت پێغەمبەری خوا (ﷺ) و بەیعەتی پێداوە.[3]

ئونەیسەی کچی عەددی(رضي الله عنها)

ناوی ئونەیسەی کچی عەددیە، ئەم هاوەڵە لە پشتیوانانەو کوڕێکی هەبوو بە ناوی عەبدولاّ کە لە غەزای ئوحوددا شەهید بوو، جا ئونەیسە هاتە خزمەت پێغەمبەر (ﷺ) و وتی حەز دەکەم تەرمی کوڕەکەم دەربهێنمەوەو بیگوازمەوە بۆ نزیك خۆم تا ئارامیم بۆ بێت، پێغەمبەریش (ﷺ) مۆڵەتی پێدا.[4]

[1] - الإصابة في تمييز الصحابة، ج7، ص 520.
[2] - الإصابة في تمييز الصحابة، ج7، ص 520.
[3] - الإصابة في تمييز الصحابة، ج7، ص 520.
[4] - الإصابة في تمييز الصحابة، ج7، ص 520.

ئونەیسەی کچی عوروە (رضي الله عنها)

ناوی ئونەیسەی کچی عوروەیە، ئەم هاوەڵە لە پشتیوانانەو چووەتە خزمەت پێغەمبەری خوا (ﷺ) و بەیعەتی پێداوە.[1]

ئونەیسەی کچی عەمر (رضي الله عنها)

ناوی ئونەیسەی کچی عەمری کوڕی عەنمەیە، ئەم هاوەڵە لە پشتیوانانەو چووەتە خزمەت پێغەمبەری خوا (ﷺ) و بەیعەتی پێداوە.[2]

ئونەیسەی کچی عەمری ئەنصاری (رضي الله عنها)

ناوی ئونەیسەی کچی عەمری کوڕی قەیسە، ئەم هاوەڵە لە پشتیوانانەو چووەتە خزمەت پێغەمبەری خوا (ﷺ) و بەیعەتی پێداوە.[3]

ئونەیسەی کچی هیلال(رضي الله عنها)

ناوی ئونەیسەی کچی هیلالی کوڕی موعەللایە، لە پشتیوانانەو چووەتە خزمەت پێغەمبەری خوا (ﷺ) و بەیعەتی پێداوە.[4]

[1] - الإصابة في تمييز الصحابة، ج7، ص 521.
[2] - الإصابة في تمييز الصحابة، ج7، ص 520.
[3] - الإصابة في تمييز الصحابة، ج7، ص 522.
[4] - الإصابة في تمييز الصحابة، ج7، ص 522.

ناوەڕۆك

بابەت	لاپەڕە
ئابی لەحم (رضي الله عنه):	3
ئەبانی کوری سەعید(رضي الله عنه):	7
ئەبانی موحاریبی(رضي الله عنه):	13
ئەبرەهە (رضي الله عنه):	16
ئەبرەهەی کوڕی شورەحبیل(رضي الله عنه):	18
ئەبرەهەی کوڕی صەباحی حەبەشی(رضي الله عنه):	19
ئەبیەض (رضي الله عنه):	20
ئەبیەض (رضي الله عنه):	21
ئەبیەضی کوڕی حەممال(رضي الله عنه):	22
ئەبیەضی کوڕی عەبدورەحمان (رضي الله عنه):	24
ئەبیەضی کوڕی هەنی (رضي الله عنه):	24

ئەبیەضی کوڕی ئەسوەد (رضي الله عنه):	25
ئەثبەجی عەبدی (رضي الله عنه):	27
ئەثوەبی کوڕی عوتبە (رضي الله عنه):	27
ئەثیلەی کچی راشید(رضي الله عنهما):	28
ئەجمەدی کوڕی عەجیان (رضي الله عنه):	30
ئەحمەدی کوڕی حەفص(رضي الله عنه):	30
ئەحمەر ئەبووعەسیب(رضي الله عنه):	34
ئەحمەری کوڕی سەلیم (رضي الله عنه):	36
ئەحمەری کوڕی قەطەن (رضي الله عنه):	37
ئەحمەری کوڕی جەزء(رضي الله عنه):	37
ئەحمەری کوڕی سەواء(رضي الله عنه):	38
ئەحمەری کوڕی مازن (رضي الله عنه):	39
ئەحمەری کوڕی موعاویە (رضي الله عنه):	39

ئەحمەری مەولای پێغەمبەر (ﷺ)	40
ئەحمەری (رضي الله عنه):	43
ئەحوەصی کوڕی مەسعوود(رضي الله عنه):	45
ئەخرەم (رضي الله عنه):	45
ئەخرەمی هوجەیمی(رضي الله عنه):	48
ئەخنەسی سولەمی (رضي الله عنه):	49
ئەدرەع ئەبووجەعد(رضي الله عنه):	50
ئیدریس(رضي الله عنه):	50
ئەدرەعی ئەسلەمی (رضي الله عنه):	52
ئەدهەمی کوڕی حەظرەی راشیدی(رضي الله عنه):	53
ئەدیەمی تەغلەبی(رضي الله عنه):	53
ئەربەدی خزمەتکاری پێغەمبەر (ﷺ):	54
ئەربەدی کوڕی حومەییر (رضي الله عنه):	54

ئەربەدی کوڕی مەخشی(رضي الله عنه):	55
ئەرطەئەی کوڕی شەراحیل(رضي الله عنه):	56
ئەرطەئەی کوڕی کەعب(رضي الله عنه):	57
ئەرقەمی کوڕی جوفەینە (رضي الله عنه):	58
ئەرقەمی نەخەعی (رضي الله عنه):	58
ئەرقەمی کوڕی ئەبی ئەرقەم (رضي الله عنه):	60
ئەزهەری کوڕی قەیس(رضي الله عنه):	65
ئەزهەری کوڕی مینقەر (رضي الله عنه):	65
ئەسەدی کوڕی حارثە(رضي الله عنه):	66
ئەسەدی کوڕی خوەیلد(رضي الله عنه):	66
ئەسەدی کوڕی سەعیە (رضي الله عنه):	67
ئەسەدی کوڕی عوبەید(رضي الله عنه):	68
ئەسەدی کوڕی کورز(رضي الله عنه):	69

ئەسەدی کوڕی یەعمور (رضي الله عنه):	70
ئەسەدی کوڕی ئوسەید(رضي الله عنه):	70
ئەسعەدی کوڕی حارثە(رضي الله عنه):	71
ئەسعەدی کوڕی زورارە (رضي الله عنه):	72
ئەسعەدی کوڕی زورارەی کوڕی عەدەس(رضي الله عنه):	73
ئەسعەدی کوڕی سەلامە (رضي الله عنه):	84
ئەسعەدی کوڕی سەهل(رضي الله عنه):	84
ئەسعەدی کوڕی عەبدولا (رضي الله عنه):	85
ئەسعەدی کوڕی عەطیە(رضي الله عنه):	86
ئەسعەدی کوڕی یەربووعی ئەنصاری (رضي الله عنه):	87
ئەسعەدی کوڕی یەزید(رضي الله عنه):	87
ئەسفەعی بەکری (رضي الله عنه):	88
ئەسقەع(رضي الله عنه):	88

ئەسلەعی کوڕی شەریك(رضي الله عنه):	89
ئەسلەعی کوڕی ئەسقەع(رضي الله عنه):	90
ئەسلەمی حەبەشی(رضي الله عنه):	90
ئەسلەمی کوڕی عەمیرە (رضي الله عنه):	92
ئەسلەمی کوڕی ئەوس(رضي الله عنه):	92
ئەسلەمی کوڕی جوبەیرە (رضي الله عنه):	93
ئەسلەمی مەولای پێغەمبەر (صلى الله عليه وسلم):	94
ئەسمائی کوڕی حارثە(رضي الله عنه):	106
ئەسمائی کوڕی ریبان (رضي الله عنه):	108
ئەسمەری کوڕی موضەریس(رضي الله عنه):	109
ئەسوەد (رضي الله عنه):	110
ئەسوەدی حەبەشی(رضي الله عنه):	110
ئەسوەدی کوڕی نەوفەل(رضي الله عنه):	111

ئەسوەدی کوڕی ئەبیەض(رضي الله عنه):	112
ئەسوەدی کوڕی بەختەری (رضي الله عنه):	113
ئەسوەدی کوڕی ثەعلەبە (رضي الله عنه):	113
ئەسوەدی کوڕی حازم (رضي الله عنه):	114
ئەسوەدی کوڕی حەرام (رضي الله عنه):	115
ئەسوەدی کوڕی خەلەف(رضي الله عنه):	115
ئەسوەدی کوڕی خەلەفی کوڕی عەبد یەغووث(رضي الله عنه):	115
ئەسوەدی کوڕی خوزاعی (رضي الله عنه):	117
ئەسوەدی کوڕی رەبیعە (رضي الله عنه):	119
ئەسوەدی کوڕی رەبیعە (رضي الله عنه):	119
ئەسوەدی کوڕی زەید(رضي الله عنه):	120
ئەسوەدی کوڕی سەریع(رضي الله عنه):	121
ئەسوەدی کوڕی عەوف(رضي الله عنه):	123

ئەسوەدی کوڕی عیمران (رضي الله عنه):	123
ئەسوەدی کوڕی مالیك(رضي الله عنه):	124
ئەسوەدی کوڕی مەسعوود (رضي الله عنه):	124
ئەسوەدی کوڕی وەهب(رضي الله عنه):	124
ئەسوەدی کوڕی ئەبولبوختەری (رضي الله عنه):	126
ئەسوەدی کوڕی ئەصرەم (رضي الله عنه):	127
ئەسید(رضي الله عنه):	128
ئەسیدی کوڕی جاریە (رضي الله عنه):	129
ئەسیدی کوڕی سەعیە (رضي الله عنه):	129
ئەسیدی کوڕی عەمر (رضي الله عنه):	131
ئەسیدی کوڕی کورز(رضي الله عنه):	131
ئەسیدی کوڕی ئەبوو ئوسەید(رضي الله عنه):	131
ئەسیدی کوڕی ئەبی ئوناس(رضي الله عنه):	133

ئەسیدی موزەنی(رضي الله عنه):	136
ئەسیدی کوڕی صەفوان (رضي الله عنه):	137
ئەشەجی عەبدی (رضي الله عنه):	140
ئەشرەسی کوڕی غاضرە (رضي الله عنه):	140
ئەشرەف(رضي الله عنه):	141
ئەشرەف(رضي الله عنه):	143
ئەشعەثی کوڕی قەیس(رضي الله عنه):	143
ئەشعەثی ئەنصاری (رضي الله عنه):	147
ئەصبەغی کوڕی غیاث(رضي الله عنه):	148
ئەصەمی عامری(رضي الله عنه):	148
ئەصرەم (رضي الله عنه):	148
ئەصرەمی شەقەری(رضي الله عنه):	150
ئەصیەد(رضي الله عنه):	151

ئەصیەدی کیلابی(رضي الله عنه):	152
ئەضبە طی سەلەمی (رضي الله عنه):	154
ئەضبە طی کوڕی حویەی(رضي الله عنه):	155
ئەعرەج(رضي الله عنه):	155
ئەعرەسی کوڕی عەمر (رضي الله عنه):	155
ئەعشای مازنی (رضي الله عنه):	156
ئەعوەری کوڕی بەشامە (رضي الله عنه):	158
ئەغەری (رضي الله عنه):	160
ئەغەری موزەنی (رضي الله عنه):	161
ئەفطەس(رضي الله عنه):	164
ئەفلەح(رضي الله عنه):	165
ئەفلەح(رضي الله عنه):	166
ئەفلەحی مەولای ئوموسەلەمە (رضي الله عنه):	170

ئەقرەعی کوڕی حابس(رضي الله عنه):	170
ئەقرەعی کوڕی شوفەی (ﷺ):	180
ئەقرەعی کوڕی عەبدولا (رضي الله عنه):	181
ئەقرەمی کوڕی زەید(رضي الله عنه):	181
ئەقعەسی کوڕی سەلەمە (رضي الله عنه):	183
ئەقمەر (رضي الله عنه):	183
ئەکالی کوڕی نوعمان (رضي الله عنه):	183
ئەکبەری حارثی (رضي الله عنه):	184
ئەکتەلی کوڕی شەماخ(رضي الله عنه):	184
ئەکثەمی کوڕی جەون (رضي الله عنه):	184
ئەکوەعی ئەسلەمی (ﷺ):	186
ئەمانات (رضي الله عنه):	187
ئەمەدی کوڕی ئەبەد(رضي الله عنه):	189

ئەنەسە (رضي الله عنه):	191
ئەنەسی کوڕی ئەبوو ئەنەس(رضي الله عنه):	192
ئەنەسی کوڕی حارث(ﷺ):	192
ئەنەسی کوڕی رافع(رضي الله عنه):	193
ئەنەسی کوڕی زونەیم (رضي الله عنه):	194
ئەنەسی کوڕی ضەبوع(رضي الله عنه):	195
ئەنەسی کوڕی ظوهەیر (رضي الله عنه):	195
ئەنەسی کوڕی عەبباس(رضي الله عنه):	196
ئەنەسی کوڕی عەبدە (رضي الله عنه):	197
ئەنەسی کوڕی فەضالە (رضي الله عنه):	197
ئەنەسی کوڕی قەتادە (رضي الله عنه):	198
ئەنەسی کوڕی قەتادەی باهلی(رضي الله عنه):	199
ئەنەسی کوڕی قەیس(رضي الله عنه):	201

ئەنەسی کوڕی مالیك(رضي الله عنه):	202
ئەنەسی کوڕی مالیکی قوشەیری(رضي الله عنه):	223
ئەنەسی کوڕی مەخاشن (رضي الله عنه):	225
ئەنەسی کوڕی مەرثەد(رضي الله عنه):	225
ئەنەسی کوڕی مودریك(رضي الله عنه):	227
ئەنەسی کوڕی موعاذ(رضي الله عنه):	227
ئەنەسی کوڕی نەضر (رضي الله عنه):	228
ئەنەسی کوڕی ئەرقەم (رضي الله عنه):	230
ئەنەسی کوڕی ئەوس(رضي الله عنه):	230
ئەنەسی کوڕی ئەوسی ئەنصاری(رضي الله عنه):	231
ئەنەسی کوڕی ئومموئەنەس(رضي الله عنه):	231
ئەنەسی مەولای پێغەمبەر (ﷺ):	232
ئەنەسی هجەنی (رضي الله عنه):	232

232	ئەنجەشە (رضي الله عنه):
233	ئەهوەدی کوڕی عیاض(رضي الله عنه):
234	ئمروئولقەیسی کوڕی عابس(رضي الله عنه):
239	ئمروئولقەیسی کوڕی ئەصبەغی کەلبی(رضي الله عنه):
240	ئوبەی کوڕی ثابت (رضي الله عنه):
241	ئوبەی کوڕی شەریق(ئەخنەس)(رضي الله عنه):
244	ئوبەی کوڕی عەجلان (رضي الله عنه):
245	ئوبەی کوڕی عیمارە یان عومارە (رضي الله عنه):
246	ئوبەی کوڕی کەعبی کوڕی عەبدثەور (رضي الله عنه):
246	ئوبەی کوڕی کەعبی کوڕی قەیس(رضي الله عنه):
252	ئوبەی کوڕی مالیك(رضي الله عنه):
253	ئوبەی کوڕی موعاذ(رضي الله عنه):
254	ئوبەی کوڕی ئومەییە (رضي الله عنه):

ئوبەی ئیبنولقیشب(رضي الله عنه):	254
ئوثالی کوڕی نعمانی حەنەفی(رضي الله عنه):	255
ئوحەیحەی کوڕی جەلاح(رضي الله عنه):	255
ئوحەیحەی کوڕی ئومەییە (رضي الله عنه):	256
ئوذەینەی عەبدی (رضي الله عنه):	256
ئوسامەی کوڕی زەید(رضي الله عنه):	258
ئوسامەی کوڕی شەریك(رضي الله عنه):	273
ئوسامەی کوڕی عومەیر (رضي الله عنه):	275
ئوسامەی کوڕی ئەخدەری (رضي الله عنه):	277
ئەوسی کوڕی خالید(رضي الله عنه)	278
ئەوسی کوڕی خالیدی کوڕی قرط(رضي الله عنه)	278
ئەوسی کوڕی ثابت (رضي الله عنه)	279
ئەوسی کوڕی ثابت (رضي الله عنه)	281

ئەوسی کوڕی ثابتی ئەنصاری(رضي الله عنه)	283
ئەوسی کوڕی ثەعلەبە (رضي الله عنه)	284
ئەوسی کوڕی ثەعلەبەی ئەنصاری(رضي الله عنه)	284
ئەوسی کوڕی جەهیش (رضي الله عنه)	286
ئەوسی کوڕی جوبەیر (رضي الله عنه)	287
ئەوسی کوڕی حەبیب(رضي الله عنه)	288
ئەوسی کوڕی حەدەثان (رضي الله عنه)	288
ئەوسی کوڕی حەوشەب(رضي الله عنه)	290
ئەوسی کوڕی خەولی(رضي الله عنه)	291
ئەوسی کوڕی خیذام (رضي الله عنه)	294
ئەوسی کوڕی ساعیدە (رضي الله عنه)	296
ئەوسی کوڕی سەعد(رضي الله عنه)	297
ئەوسی کوڕی سەعد(رضي الله عنه)	297

ئەوسی کوڕی سەعید(رضي الله عنه)	298
ئەوسی کوڕی سەلامە (رضي الله عنه)	298
ئەوسی کوڕی سەمعان (رضي الله عنه)	299
ئەوسی کوڕی سوەید(رضي الله عنه)	300
ئەوسی کوڕی شورەحبیل(رضي الله عنه)	300
ئەوسی کوڕی صامت (رضي الله عنه)	301
ئەوسی کوڕی عابید(رضي الله عنه)	307
ئەوسی کوڕی عەبدولا (رضي الله عنه)	307
ئەوسی کوڕی عەتیك(رضي الله عنه)	310
ئەوسی کوڕی عەرابە (رضي الله عنه)	310
ئەوسی کوڕی عەمر (رضي الله عنه)	311
ئەوسی کوڕی عەمر (رضي الله عنه)	311
ئەوسی کوڕی عەوف(رضي الله عنه)	311

ئەوسی کوڕی فائید(رضي الله عنه)	312
ئەوسی کوڕی قەتادە (رضي الله عنه)	312
ئەوسی کوڕی مالیك(رضي الله عنه)	313
ئەوسی کوڕی مالیك(رضي الله عنه)	313
ئەوسی کوڕی مغراء(رضي الله عنه)	313
ئەوسی کوڕی موعاذ(رضي الله عنه)	313
ئەوسی کوڕی مونذیر (رضي الله عنه)	314
ئەوسی کوڕی میعیەر (رضي الله عنه)	314
ئەوسی کوڕی ئەبی ئەوس(رضي الله عنه)	321
ئەوسی کوڕی ئەرقەم (رضي الله عنه)	321
ئەوسی کوڕی یەزید(رضي الله عنه)	323
ئەوسی کوڕی ئەعوەر (رضي الله عنه)	323
ئەوسی کوڕی ئەوس(رضي الله عنه)	323

ئەوسی کیلابی(رضي الله عنه)	325
ئەوسی مەرئی(رضي الله عنه)	325
ئەوسی ئەنصاری (رضي الله عنه)	325
ئەوفای کوڕی عورفوطە(رضي الله عنه)	326
ئەوفای کوڕی مەولە (رضي الله عنه)	326
ئەیسەر (رضي الله عنه)	327
ئەیمەنی کوڕی خورەیم (رضي الله عنه)	329
ئەیمەنی کوڕی ئوم ئەیمەن (رضي الله عنه)	331
ئەییوبی کوڕی موکرز(رضي الله عنه)	332
ئوسەیدی کوڕی ثەعلەبە (رضي الله عنه):	332
ئوسەیدی کوڕی حوضەیر (رضي الله عنه):	333
ئوسەیدی کوڕی یەعمور (رضي الله عنه):	350
ئوسەیدی جەعفی(رضي الله عنه):	350

ئوسەیدی کوڕی ساعیدە (رضي الله عنه):	351
ئوسەیدی کوڕی ظهیر (رضي الله عنه):	352
ئوسەیدی کوڕی کەعب(رضي الله عنه):	353
ئوسەیدی کوڕی یەربووع(رضي الله عنه):	353
ئوسەیر (رضي الله عنه):	354
ئوسەیر (رضي الله عنه):	355
ئوسەیری کوڕی عەمر (رضي الله عنه):	356
ئوسەیری کوڕی عەمری کوڕی سەیار (رضي الله عنه):	357
ئوسەیری کوڕی عوروە (رضي الله عنه):	357
ئوشەیم (رضي الله عنه):	362
ئوشەیم (رضي الله عنه):	363
ئوصەیلی کوڕی صەفوان (رضي الله عنه):	363
ئوکەیمە (رضي الله عنه)	365

ئومەییەی کوڕی ثەعلەبە (رضي الله عنه):	367
ئومەییەی کوڕی خوەیلید(رضي الله عنه):	367
ئومەییەی کوری ضوفارە (رضي الله عنه):	368
ئومەییەی کوڕی لەوذان (رضي الله عنه):	368
ئومەییەی کوڕی مەخشی(رضي الله عنه):	368
ئومەییەی کوڕی ئەبووعوبەیدە (رضي الله عنه):	370
ئونەیس(ئەبووفاطمە)(رضي الله عنه):	373
ئونەیسی کوڕی جەنادە (رضي الله عنه):	374
ئونەیسی کوڕی عەتیك(رضي الله عنه):	375
ئونەیسی ئەسلەمی (رضي الله عنه):	375
ئونەیفی کوڕی جوشەم (رضي الله عنه):	376
ئونەیفی کوڕی حەبیب(رضي الله عنه):	376
ئونەیفی کوڕی مەللە (رضي الله عنه):	376

ئونەیفی کوڕی واثله(رضي الله عنه):	377
ئوهبانی کوڕی صەیفی(رضي الله عنه):	378
ئوهبانی کوڕی ئەکوەع(رضي الله عنه):	379
ئوهبانی کوڕی ئەوس(رضي الله عنه):	381
ئیادی مەولای پێغەمبەر (ﷺ)	381
ئیاسی کوڕی بوکەیر (رضي الله عنه)	383
ئیاسی کوڕی ثەعلەبە (رضي الله عنه)	386
ئیاسی کوڕی عەبەس(رضي الله عنه)	387
ئیاسی کوڕی عەبد(رضي الله عنه)	387
ئیاسی کوڕی عەبدولا (رضي الله عنه)	389
ئیاسی کوڕی عەبدولئەسەد (رضي الله عنه)	390
ئیاسی کوڕی عەدی(رضي الله عنه)	390
ئیاسی کوڕی موعاذ (رضي الله عنه)	390

ئیاسی کوڕی هیلال(رضي الله عنه)	393
ئیاسی کوڕی وەدقە (رضي الله عنه)	394
ئیاسی کوڕی ئەوس(رضي الله عنه)	395
ئیبراهیمی نەجار (رضي الله عنه):	395
ئیبراهیمی کوڕی جابر (رضي الله عنه):	397
ئیبراهیمی کوڕی حارث(رضي الله عنه):	398
ئیبراهیمی کوڕی عەبباد(رضي الله عنه):	399
ئیبراهیمی کوڕی عەبدورەحمانی عوذری(رضي الله عنه):	400
ئیبراهیمی کوڕی عەبدولا (رضي الله عنه):	400
ئیبراهیمی کوڕی قەیس(رضي الله عنه):	401
ئیبن ئەبجەر (رضي الله عنه):	401
ئیدریس(رضي الله عنه):	402
ئیسحاقی غەنەوی (رضي الله عنه):	404

ئیسحاقی کوڕی سەعد(رضي الله عنه):	405
ئیسحاقی کوڕی سەعدی کوڕی ئەبی وەقاص(رضي الله عنه):	405
ئیسماعیل(رضي الله عنه):	405
ئیمائی کوڕی رەحەضە(رضي الله عنه)	406
ئامینەی کچی ئەرقەم (رضي الله عنها)	408
ئامینەی کچی قەیس(رضي الله عنها)	408
ئامینەی کچی عەففان (رضي الله عنها)	408
ئامینەی ئەنصاری (رضي الله عنها)	408
ئەثیلەی کچی حارث(رضي الله عنها)	409
ئەروای کچی ئەبیلعاص(رضي الله عنها)	409
ئەروای کچی عەبدولموطەلیب(رضي الله عنها)	409
ئەروای کچی کورەیز(رضي الله عنها)	409
ئەسمائی کچی سەعید(رضي الله عنها)	410

ئەسمائی کچی سەلامە (رضي الله عنها)	410
ئەسمائی کچی شەکەل(رضي الله عنها)	410
ئەسمائی کچی عەبدولاَّ (کچی ئەبووبەکری صدیق) (رضي الله عنها)	411
ئەسمائی کچی عومەر (رضي الله عنها)	419
ئەسمائی کچی عومەیس(رضي الله عنها)	419
ئەسمائی کچی قرط(رضي الله عنها)	423
ئەسمائی کچی نوعمان (رضي الله عنها)	423
ئەسمائی کچی یەزید(رضي الله عنها)	423
ئومامەی کچی بیشر (رضي الله عنها)	424
ئومامەی کچی حەمزە (رضي الله عنها)	424
ئومامەی کچی خودەیج(رضي الله عنها)	426
ئومامەی کچی سیماك(رضي الله عنها)	426
ئومامەی کچی صامیت (رضي الله عنها)	426

ئومامەی کچی ئەبیلعاص(رضي الله عنها)	426
ئومامەی کچی عیصام (رضي الله عنها)	427
ئومامەی کچی قرط(رضي الله عنها)	428
ئومامەی کچی موحەررەث(رضي الله عنها)	428
ئەمەی کچی خالید(رضي الله عنها)	428
ئومەیمەی کچی بیشر (رضي الله عنها)	428
ئومەیمەی کچی بەشیر (رضي الله عنها)	429
ئومەیمەی کچی عەبدولا (رضي الله عنها)	429
ئومەیمەی کچی سوفیان (رضي الله عنها)	429
ئومەیمەی دایکی ئەبووهورەیرە (رضي الله عنها)	429
ئومەیمەی کچی عوقبە (رضي الله عنها)	431
ئومەیمەی کچی عەمر (رضي الله عنها)	431
ئومەیمەی کچی قەیس(رضي الله عنها)	431

ئومەیمەی کچی قەیسی ئەسەدی (رضي الله عنها)	432
ئومەیمەی کچی ئەبولهەیثەم (رضي الله عنها)	432
ئومەیمەی خزمەتکار (رضي الله عنها)	432
ئومەینە (رضي الله عنها)	433
ئونەیسەی کچی خوبەیب(رضي الله عنها)	433
ئونەیسەی کچی ثەعلەبە (رضي الله عنها)	434
ئونەیسەی کچی ئەبی حەبیبە (رضي الله عنها)	434
ئونەیسەی کچی رافیع(رضي الله عنها)	434
ئونەیسەی کچی روهم (رضي الله عنها)	434
ئونەیسەی کچی ساعیدە (رضي الله عنها)	435
ئونەیسەی ئەنصاری(رضي الله عنها)	435
ئونەیسەی کچی عەبدولا (رضي الله عنها)	435
ئونەیسەی کچی عەددی(رضي الله عنها)	435

ئونەیسەی کچی عوروە (رضي الله عنها)	436
ئونەیسەی کچی عەمر (رضي الله عنها)	436
ئونەیسەی کچی عەمری ئەنصاری (رضي الله عنها)	436
ئونەیسەی کچی هیلال(رضي الله عنها)	436